

حکومت عثمانیہ
تاریخ
۱۳۰۰

توزیع قوت
تاریخ
۱۳۰۰

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

مغزین العربیہ
تاریخ
۱۳۰۰

TÜRK BASIN TARİHİ

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ YAYINLARI

TÜRK BASIN TARİHİ
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU
19-21 EKİM 2016 / ELAZIĞ

INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON TURKISH
PRESS HISTORY
19-21 OCTOBER 2016 / ELAZIĞ

II. CİLT

Yayına Hazırlayan
Uzman Merve UĞUR

ANKARA - 2018

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'na göre bu eserin bütün yayın, tercüme ve iktibas hakları **Atatürk Araştırma Merkezi**'ne aittir.

Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu (2016:Elazığ)

Türk basın tarihi uluslararası sempozyumu: bildiriler; Elazığ, 19-21 Ekim 2016=International symposium on Turkish press history: proceedings; Elazığ, 19-21 October 2016/yay.haz.: Merve Uğur. _Ankara: AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi, 2018.

3c.:res.:fotog.:tbl.; 24 cm.__(Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi yayını)

ISBN: 978-975-16-3459-7 (Tk.)

978-975-16-3460-3 (1.c.)

978-975-16-3461-0 (2.c.)

978-975-16-3462-7 (3.c.)

1.BASIN__TÜRKİYE__TARİHİ__20.YÜZYIL__KONGRELER,VB.

I.Uğur, Merve, yay.haz. II.E.a.: International symposium on Turkish press history... III.Seri

079.561

KİTAP SATIŞI:

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

Mağaza : Bayındır 1 Sok. Nu: 24/6 Kızılay / ANKARA

Kurum : Ziyabey Cad. Nu: 19 Balgat - Çankaya / ANKARA

Tel: 009 (0312) 285 55 12

Belgegeçer: 009 (0312) 285 65 73

e-posta : bilgi@atam.gov.tr

web : http://www.atam.gov.tr

e-mağaza : e-magaza.atam.gov.tr

ISBN : 978-975-16-3459-7 (Tk.)

978-975-16-3460-3 (1.c.)

978-975-16-3461-0 (2.c.)

978-975-16-3462-7 (3.c.)

İLESAM : 18.06.Y.0150-552

HAZIRLIK : Erdal Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti.

0312 398 05 30 – 0532 673 95 18

İÇİNDEKİLER

I. CİLT

SEMPOZYUM KURULLARI _____ XIII

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN _____ XVII

Basın İlan Kurumu Genel Müdür Yardımcısı

Mustafa CANBEY _____ XXIII

Fırat Üniversitesi Rektörü

Prof. Dr. Kutbeddin DEMİRDAĞ _____ XXIX

Elazığ Belediye Başkanı

Mücahit YANILMAZ _____ XXXI

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı

Prof. Dr. Derya ÖRS _____ XXXIII

Elazığ Valisi

Murat ZORLUOĞLU _____ XXXVII

AÇILIŞ PANELİ
YAKIN TARİHİMİZDE DARBELER VE BASIN
Oturum Başkanı: Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ali BEYHAN _____	3
Medya Derneği Başkanı-Takvim Gazetesi Yazarı Ekrem KIZILTAŞ _____	7
Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Dekanı-Yeni Şafak Gazetesi Yazarı Prof. Dr. Ergün YILDIRIM _____	25

BİLDİRİLER

BASININ ETKİSİ

Prof. Dr. Ejder OKUMUŞ Din ve Siyaset Konusunda Basının Topluma Etkisi _____	35
Oktm. Feryat BULUT Toplumsal Değişim ve Siyaset Üzerinde Basının Etkisi _____	67
Uzman Nurullah KIRKPINAR Anayasa Referandum Süreçlerinde Kamuoyunu Yönlendirme Aracı Olarak Basın: “1961 Anayasası Örneği” _____	87
Zeki ERASLAN Tarihçi ve Basın _____	129

OSMANLI DÖNEMİ BASIN

Doç. Dr. Kürşat ÇELİK / Prof. Dr. Enver ÇAKAR Osmanlı Basın Tarihinde Önemli Bir Merkez Olarak Beyrut ve Beyrut Vilayet Gazetesi _____	149
---	-----

Doç. Dr. Ünal TAŞKIN

Vilayet ve Maarif Salnamelerine Göre Balkan Vilayetlerindeki Matbaa ve Gazeteler _____ 187

Yrd. Doç. Dr. Murat HANİLÇE

Orta Doğu'da Osmanlı Vilayet Gazetelerine Bir Örnek: Zevrâ Gazetesi (1869) _____ 231

Uzman Kemal ÖZDEN

Am Bosphorus-Deutsche Soldatenzeitung Birinci Dünya Savaşı'nda İstanbul'da Yayınlanan Alman Askerî Gazetesi _____ 271

Prof. Dr. Mehmet CANATAR

Mehmed Fahreddin'in Sebilürreşâd Mecmuası'nda Yer Alan "Matbûâtımız" Başlıklı Yazısı ve Dönemin Osmanlı Basımına Bir Eleştirisi _____ 303

Prof. Dr. Recep ŞKRIYEL

Üsküp Türk 'Hak' Gazetesi – Cemiyet Örgütü'nün Resmî Aracı _____ 321

Oktm. Önder SAATÇİ

Irak Türklerinin Varlık Mücadelesinde Bir İrfan Ocağı: Kardeşlik Dergisi _____ 345

Yrd. Doç. Dr. Mahmut ÖZTÜRK

Sebilürreşad Mecmuası'nın Çanakkale Savaşları Münasebetiyle İzlediği Yayın Politikası: Tefsir Yazıları _____ 379

Yrd. Doç. Dr. Zeynep CUMHUR İSKEFİYELİ

Sırat-ı Müstakim/Sebilü'r-Reşad Dergisi Örneğinde Osmanlı Basımında Misyonerlik Algısı _____ 413

Doç. Dr. Emine GÜMÜŞSOY

Ebuzziya Tevfik ve Sirac Gazetesi _____ 479

Doç. Dr. Fatih ARSLAN

Tüketimin Kışkırtıcı Dili / Osmanlı-Tanzimat Basımında Reklam-Roman
İzdüşümleri _____ 503

Arş. Gör. Dr. Fehim KURULOĞLU

Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Savaş Esirlerinin Yayın Faaliyetlerine Bir
Örnek: Türk Varlığı (1919-1920) _____ 533

Doç. Dr. Ahmet ÖZCAN

Eski Harfli Jandarma Dergileri Üzerine Bir Değerlendirme _____ 559

Yrd. Doç. Dr. Musa GÜMÜŞ

Türk Basın Tarihinde Üsera Gazeteciliği: Vâveylâ Gazetesi / Mecmuası
Örneği İle Devrine Genel Bir Bakış (1915-1918) _____ 575

Yrd. Doç. Dr. Seydi Vakkas TOPRAK

Kanun-i Esasi Gazetesi'nde İttihâd-ı İslâm Teması _____ 601

Prof. Dr. Necdet HAYTA

Tasvîr-i Efkar Gazetesi ve Yenileşme Hareketlerindeki Rolü _____ 623

Prof. Dr. Zeynel ÖZLÜ

1920 İstanbul Matbûât Cemiyeti Kongresi'nin Türk Basımının
Gelişimindeki Rolü _____ 637

Prof. Dr. Ahmet Ali GAZEL

Osmanlı Basın Tarihinde "Haber Aşırmaya" Dair Örnekler ve
Tartışmalar _____ 663

Uzman Susin GÖREN KEKEÇ / Doç. Dr. Raci TAŞCIOĞLU

II. Meşrutiyet Dönemi Türk Basımında Kadın:
Mehasin Dergisi Üzerine Bir İnceleme _____ 689

Yrd. Doç. Dr. Halil ÖZŞAVLI

Osmanlı Ermeni Basını Tanzimat'tan Ermeni Milleti Nizamnamesi'ne
Kadar (1839-1860) _____ 725

II. CİLT

Yrd. Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU

Osmanlı Basınında Bir Mizah Gazetesi: Gayda _____ 761

Prof. Dr. İsmail ÖZÇELİK

Tanin Gazetesi ve Balkan Savaşları Öncesine Dair Bazı Tespitler ____ 787

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KÖKSALII. Abdülhamid Döneminde Gazetecilik Mesleğine Dair
Muhtelif Görüşler _____ 815**Arş. Gör. Erol KARCI**

Tanin Gazetesinde Şikâyetlerimiz Köşesi (1908-1909) _____ 851

Arş. Gör. Koray ÜSTÜN

İkdam Gazetesinde II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim Hayatına Bakış ____ 887

Yrd. Doç. Dr. Nergiz AYDOĞDU

Türk Basın Tarihinde İlk Resimli Dergi: Mirat _____ 913

Prof. Dr. Necati Fahri TAŞOsmanlı Devleti Döneminde Çocuk Gazeteleri Üzerine
Bir Değerlendirme _____ 945**Arş. Gör. Güllü YILDIZ**

Osmanlı Matbuatının Farklı Bir Yüzü: Muhammed Tâhir Tebrizî ____ 959

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Baha ÖZTUNÇ

Bir Seyyar Muhabirin Rumeli'deki İzlenimleri _____ 977

MİLLİ MÜCADELE BASINI

Prof. Dr. Bahir SELÇUKMillî Mücadele'nin Elazığ'dan Yükselen Sesi Satvet-i Milliye'nin Edebî
Yönü Üzerine _____ 1021

Prof. Dr. Osman AKANDERE

Mütareke Dönemi İstanbul Basınında Kuva-yı Milliye Aleyhindeki Bazı Suçlamalar (Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik) ___ 1063

Dr. Mustafa ÖZYÜREK

Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul Basınına Anadolu'dan Haber Alma Kaynakları _____ 1095

Doç. Dr. Şaban ORTAK

Milli Mücadele Dönemi'nde Farklı Bir Gazete: Wilson Gazetesi _____ 1115

CUMHURİYET DÖNEMİ BASIN**Prof. Dr. Mevlüt ÇELEBİ**

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Sıradışı Bir Gazete: Halk Gazetesi ___ 1167

Yrd. Doç. Dr. Doğan DUMAN / Yük. Lis. Öğr. Selin ÖZKUZZUN

1935 Genel Seçimlerinde Türk Basınında Siyasal Bir Objeye Olarak Kadın _____ 1199

Doç. Dr. Fahri YETİM

Öncü Gazetesi ve 27 Mayıs _____ 1225

Dr. Turgay Bülent GÖKTÜRK

Kıbrıs Türk ve Rum Basınında 27 Mayıs 1960 Darbesi ve Kıbrıs ___ 1249

Arş. Gör. Fatih ÖZEN

Tek Parti Dönemi Basınına Karikatür Üzerinden Bakış: Dokuz Eylül Gazetesi Örneği _____ 1285

Prof. Dr. Ömer Osman UMAR/ Yrd. Doç. Dr. Turgay MURAT

1950 Genel Seçimlerinin Türk Basınındaki Yansımaları _____ 1305

Arş. Gör. Elif AŞCI

Darbe Sonrası Karikatürlerde Menderes ve Demokrat Parti İmajı ___ 1335

Yrd. Doç. Dr. Yakup ÖZTÜRK

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Matbuat Hayatını İktidar ve Basın İlişkisi
Üzerinden Okumak _____ 1363

Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

Türk Basın Tarihinde Tekzip Hakkı ve Gelişimi _____ 1411

Yrd. Doç. Dr. Fuat UÇAR

Milliyetçi Cephe Hükümetleri Döneminde Basının Siyasal Kutuplaşmaya
Olan Etkisi _____ 1449

Arş. Gör. Dr. Emre AYKOÇ

1950-1960 Döneminde Milliyet Gazetesince Düzenlenen
Kampanyalar _____ 1483

Öğr. Gör. Süheyla GÖKTÜRK

1955 Londra Konferansı ve 6-7 Eylül Olaylarının Kıbrıs Türk ve Rum
Basınındaki Yansımaları _____ 1525

III. CİLT**Prof. Dr. Hamit PEHLİVANLI**

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi'nin Yerel Basınındaki Yansımaları _____ 1565

Yrd. Doç. Dr. Fatma NİSAN

Büyük Doğu Dergisi'nin 1943-1951 Yılları Arasındaki Kapaklarının
Göstergebilimsel ve Söylemsel Çözümlemesi _____ 1599

Prof. Dr. Yasemin DOĞANER

Muhit Dergisi'nin Türk Basınındaki Yeri _____ 1641

Prof. Dr. Nesrin KARACA

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Mizah Dergileri Karikatürlerinde
Yenileşme-Batılılaşma Göstergesi Olarak
'Kadın'a Dair İçerik ve Söylem _____ 1661

Oktm. Özlem YILDIRIM

İkinci Dünya Savaşı Sürecinde Türk Basınında Mihver Taraftarlığı ve
Hükümetin Bakışı _____ 1705

Dr. Hasan SAYILAN

Türkiye'den Avrupa'ya İlk İşçi Göçünün Türk Basınındaki Yansımaları
(1961-1974) _____ 1755

YEREL BASIN**Dr. Erol EVCİN**

Birinci Dünya Savaşı'nda Bolu Gazetesi _____ 1809

Prof. Dr. Erdal AÇIKSES / Doç. Dr. Zafer ÇAKMAK

Satvet-i Milliye Gazetesi _____ 1869

Oktm. Aysel FEDAİ

Cumhuriyet Dönemi Mardin Basınından Bir Örnek:
Ulus Sesi Gazetesi _____ 1897

Dr. Mehmet Serkan ŞAHİN

Atatürk Dönemi Malatya Basını (1923-1938) _____ 1923

Nezir KIZILKAYA

27 Mayıs 1960 Darbe Sürecinde Malatya Yerel Basını _____ 1943

Yrd. Doç. Dr. Taner NAMLI

Geleneksel Edebiyatın Uç Beyliği: Edebiyat Dergiciliği İçinde Bizim
Küllüye _____ 1979

Yrd. Doç. Dr. Günver GÜNEŞ

Cumhuriyet Döneminde Ödemiş'te Basın Yayın Yaşamı _____ 1999

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Faruk GÜLER

Elazığ Basın Tarihinde Unutulan Bir Ses: Sadâ Mecmuası _____ 2023

Yrd. Doç. Dr. Adem DOĞAN / Gazeteci Furkan DİLAVER
Askerî Darbelerin Yerel Basında Sunumu: Turan Gazetesi ve Günışığı
Gazetesi Örneği _____ 2037

Yrd. Doç. Dr. Yavuz HAYKIR
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Vilâyet Basınına Bir Örnek:
Ma'mûratü'l-azîz Vilayet Gazetesi (1883-1934) _____ 2075

ULUSAL-ULUSLARARASI BASIN

Arşiv Görevlisi Murat ESEDOV
Türkiye ve Gürcistan Basınında
Bakü-Tiflis-Kars Demiryolu Projesi _____ 2127

Doç. Dr. Dilaver AZİMLİ
1918-1920 Yıllarında Azerbaycan Basını _____ 2155

Yrd. Doç. Dr. Hasan ALPAGU
Türkiye ve Avusturya Medyasının Karşılaştırmalı Bir Analizi _____ 2171

Prof. Dr. Adalet TAHİRZADE
XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Muharrirlerinin Azerbaycan Basınına
Gelişmesindeki Rolü _____ 2187

EKLER _____ 2229

FOTOĞRAFLAR _____ 2233

BİLDİRİLER
OSMANLI DÖNEMİ BASIN

OSMANLI BASININDA BİR MİZAH GAZETESİ: GAYDA

Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU*

ÖZET

Bu tebliğin amacı Osmanlı döneminde Bulgarlar tarafından yayınlanmış bir mizah gazetesinin Osmanlı gündemini nasıl ele aldığını ortaya koymaktır.

15 Haziran 1863 yılında İstanbul'da çıkan "Gayda" gazetesi Bulgarca olarak basılmıştır. Gazetenin adı *tulum çalgısı* anlamına gelmektedir. Bu gazete ilk Bulgarca mizah gazetesi olup Petko Raçov Slaveykov (1827-1895) tarafından yayınlanmıştır.

15 günde bir çıkan "Gayda" gazetesi 2 beyaz mecdiye fiyatındadır. 24 Nisan 1865 ile 1 Ocak 1866 tarihlerinde sansür edilerek yayını durdurulmuştur. Tekrar içeriği gözden geçirilerek bir filoloji gazetesi olarak basılmaya başlasa da 15 Nisan 1867 tarihinde son sayısı yayınlanmıştır.

Çalışmamızın ana kaynağı gazetenin nüshalarıdır. "Gayda" gazetesinin bütün nüshaları Sofya'daki Milli Kütüphane "Sv. Kiril i Metodiy" de bulunmaktadır.

P. Slaveykov, 1863 yılında İstanbul'a yerleşmiş yazar ve siyaset adamı kimliğiyle ön plana çıkmıştır. İstanbul'da yaşayan Bulgarlar arasında bağımsız Bulgar Kilisesi'nin kuruluşu için mücadele eden kişilerden biridir. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra kurucu meclis başkanı oldu. İçişleri bakanı ve eğitim bakanı olarak görevlerde bulundu.

Gazetenin isminin hemen altında "*Bulgarları kendine getirmek (ayıltmak) için çıkan bir mizah gazetesidir*" şeklinde bir yazı vardır. Gayda

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, İSTANBUL, nerimnersoy@hotmail.com

gazetesi ilk sayısında “*razvestie*” başlığı altında gazetenin yayınlanış amacını ve gazetede ne tür yazılar yayınlayacağını mizah yoluyla anlatmıştır. Gazetenin amacı mizah yoluyla gündemi eleştirmektir. Bazı yazılarında “*biz ve diğerleri*”, “*biz ve Avrupa*” şeklinde bir ayrıma gidildiği görülmektedir. Bulgarlara hitap eden gazete Avrupa’ya özenmemeleri ve onların medeniyetlerinin örnek alınmaması yönünde mizah yoluyla tavsiyelerde bulunmuştur. Özellikle bağımsız Bulgar kilisesine yönelik mücadelesinde Rumlara yönelik suçlamaları yazılarına da açık bir şekilde yansıtmıştır. Gazete aynı zamanda *Çorbacı* veya gazetedeği geçtiği şekliyle “*Balkan Lordları*”na karşı eleştirilerini de dile getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: İstanbul, Bulgar Sorunu, Mizah, Osmanlı, Gazete.

A SATIRICAL PAPER IN THE OTTOMAN PRESS: GAYDA

ABSTRACT

This paper deals with the satirical paper *Gayda* published by Bulgarians in the Ottoman Empire and it tries to explain how this paper presents the developments in the Empire.

The publication of *Gayda* started in Istanbul on June 15th, 1863 and it was in Bulgarian language. The Bulgarian word *Gayda* is the name of a musical instrument, in Turkish *tulum*, a kind of bagpipe. It is the first satirical paper in Bulgarian language and the publisher of this paper was Petko Rachov Slaveykov (1827-1895).

Gayda was published biweekly and costed two silver coins (mecidiye). Between 24th April 1865 and 1st January 1866, the paper was censored for political reasons and its publication was stopped. After the revision of its content it started to be published again as a philological paper, but the publication of *Gayda* ended with its last number on 15th April 1867.

The main sources of this paper are the issues of *Gayda*. All issues of *Gayda* are located in the National Library of Bulgaria “Sv. Kiril i Metodiy” in Sofia.

P. Slaveykov settled in Istanbul in 1863 was known as writer and politician. He was one of the protagonists among the Bulgarians in Istanbul, who fought for an independent Bulgarian church. After the establishment of Bulgarian Principality he became the president of the constituent assembly. Later he acted as minister of interior and minister of education.

The paper *Gayda* had a subtitle directly under its title: “satirical paper to bring round the Bulgarians (Satirichen vestnik za svestyavane na Balgarite).” In its first number it explained under the title “razvestie” (statement) the aims of its publication and what kind of articles will be published. The paper criticized the developments in

the Ottoman Empire through humor. The paper defined a polarity as “we and the others” or “we and Europe” in some articles. Through humor it recommended its readers not to imitate Europe and not to take the European civilization as example. Particular attention was given to the church struggle against the Greek Orthodox Patriarchate and the paper made often accusations against the Greeks. The paper also criticized and attacked notables, the Çorbacı/Chorbadziya, which it called “Balkan lords”.

Key Words: Istanbul, Bulgarian Question, Satiric, Ottomans, Newspaper.

GİRİŞ

Osmanlı Basınına Kısa Bir Bakış

Osmanlı döneminde mizah basını ile ilgili bilgi vermeden önce Osmanlı basınının nasıl başladığı ve ne şekilde gelişim gösterdiğine kısaca bakmak gerekir. İlk gazete *Takvim-i Vekayi* II. Mahmud'un isteği doğrultusunda, 11 Kasım 1831 yılında İstanbul'da yayınlanmaya başladı. Haftalık olarak yayınlanan Osmanlı Türkçesi dışında Arapça, Ermenice, Farsça, Rumca baskıları da yayımlanan bir gazeteydi. *Takvim-i Vekayi* resmî bir gazete olması dolayısıyla makaleler esas olarak devletin görüşlerini yansıtıyordu. 1860'tan itibaren sadece resmî duyurular ve kabul edilen yasa metinleri yayınlanır oldu.¹

Daha sonra *Ceride-i Havadis* adlı gazete devlet destekli özel gazete olarak yayın hayatına adım attı. 1850 yılından sonra ise Fransızca, İtalyanca, Rumca, Ermenice ve Farsça olmak üzere başka dillerde de gazeteler yayınlanmaya başladı.

1862'den itibaren *Tasvir-i Efkâr* gazetesi yayınlanarak, devletin temel politikalarını ve hükümetin icraatlarını tenkit etmenin yanı sıra daha çok fikir gazetesi özelliğini taşıyan bir yayın politikası izledi.²

Özel gazete ve dergiler hükümete karşı olan eleştirilerin bir kısmını da mizah³ yoluyla gerçekleştirme yoluna gittiler. Ayrıca toplumsal bozuklukların düzeltilmesi konusu ön plana çıktı.⁴ Mizah topluma verilen mesajı ve toplumu tahlil etme gibi beceri olarak da ortaya

¹ Kenan Demir, "Osmanlı'da Basının Doğuşu ve Gazeteler", *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı No. 5, Nisan 2014, s. 60-63.

² Hamza Çakır, "Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen'in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Verdiği Tepkiler", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2005, s. 162.

³ "Şaka, latife, eğlence" anlamında olup aslı "müzah" olan kelime Arapça kökenlidir. bk. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara, 1990, s. 782.

⁴ Hikmet Konar, "Diken Mizah Gazetesi'nin İncelenmesi", *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005, s. 13.

çıkılmaktadır.⁵ Mizah kavramının temelinde “gülme” yatmaktadır. Örneğin Cenap Şahabettin “Mizah Felsefesi” adlı yazısında: “Mizah gazetelerinin zan ve tahmin olduğundan pek ziyade bir vazifesi vardır. Terbiye’ye davet etmek ve uydurmak! Ve bu vazifesini sopayla, yumrukla, kaba vasıtalarla değil; ustura gibi kayıcı nüktelerle, şeytan tozu gibi biraz yakan, biraz kaşıdıran, hafifçe öfkeliendiren, zarafetlerle başarır.” şeklinde izah etmiştir.⁶

Osmanlıda muhalif söylemleriyle dikkat çeken özel gazetelerin kuruluşu ile mizah basınının ilk örnekleri bu şekilde ortaya çıkmaya başladı. Bu bağlamda Osmanlı’da ilk mizah dergisi, bir Osmanlı aydını olan Teodor Kasap’ın 1870’te çıkardığı *Diyojen* dergisidir.⁷ Diyojen’in kapatılmasıyla arka arkaya çıkan *Hayal*, *Kahkaha*, *Geveze*, *Latife*, *Çaylak* gibi mizah dergilerinin çıkan “Matbuat Nizamnamesi” ile yayımlanması yasaklandı. II. Abdülhamid tarafından otuz iki yıl mizah dergileri “yasak” oldukları için yayımlanamamıştır. Ancak 1908 Jön Türk Devriminden sonra tekrar yayına başlanmıştır.⁸

Bulgar Basını

Osmanlı döneminde Bulgarlar ilk Bulgarca gazetelerini 1844 yılında İzmir’de yayımlamaya başladılar. “*Lyuboslovie*” adlı gazete Konstantin Fotinov tarafından çıkarıldı. 1848-1862 yılları arasında ise “*Tsarigradski Vestnik*” İstanbul’da İvan Bogorov tarafından yayımlanmıştır. Bu gazetelerin yanı sıra 19. yüzyılın ortalarında toplam 107 Bulgar gazetesinin birçoğu İstanbul’da bir kısmı ise yurtdışında

⁵ Ebru Davulcu, s. 23.

⁶ Mizahi üslupta yazılan edebi eserlerin unsurları hakkında bk. Hikmet Konar, a.g.t., s. 10-12.

⁷ Cemal Kutay, **Osmanlı’da Mizah (1868-...) kişiler, olaylar, belgeler, çizgiler, dergiler...**, ABM Yayınevi, İstanbul, 2013, s.33-38.

⁸ II. Meşrutiyet sonrası mizah basını hakkında bk. Hamza Altın, **II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Mizah Basını**, Grafiker Yayınları, İstanbul, 2014; Hamdi Özdiş, **Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)**, Libra Yayınları, İstanbul, 2010, s. 109.

çıkıştır.⁹ Bu gazeteler arasından en uzun süre yayın yapan “*Tsarigradski Vestnik*” olmuştur. Bu dönemde en önemli Bulgar matbaası Mithad Paşa’nın valilik yaptığı Tuna Vilayeti Valiliğinin merkezi Rusçuk’ta bulunmaktaydı.¹⁰

Osmanlı’da özel gazetelerin yayın hayatına başlamasıyla birlikte basın açısından tedbirlerin de alınması gündeme gelmiştir. Gazetelerin devlet ve hükümet politikalarına karşı tutum alması ve yabancı dillerde yayın yapan gazetelerin devlet bütünlüğü aleyhine yayın yapması üzerine 1864 yılında Matbuat Nizamnamesi çıkarıldı. Matbuat Nizamnamesi’nin de eksiklikleri vardı ve bu mevzuat boşluklarının farkında olan muhalifler eleştirilerine devam etti.¹¹

GAYDA GAZETESİNİN İLK ÇIKIŞI VE İLK SAYILARI

Bulgarca “Gayda” kelimesi tulum çalgısı anlamına gelmektedir. Tulum çalgısının Bulgar folklorunda önemli bir rolü vardır. Bulgarlar tarafından milli bir enstrüman olarak görülür. Gayda gazetesinin çıkma nedenlerinden biri de halka yönelik olmasıdır. Osmanlı döneminde ilk Bulgarca mizah gazetesi olarak 15 Haziran 1863 yılında İstanbul’da yayına başlamıştır. Birinci ve ikinci senesinde yayıncı olarak gazetenin sayılarında İvan Doçkov’un adı geçmektedir. Daha

⁹ Bulgar basımı için daha fazla bilgi için bk. Georgi Borşukov, **Vestnitsi i Vestnikari**, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1984; İlber Ortaylı, “Osmanlı Bulgar Basını Üzerine Notlar”, **A.Ü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi Tarih Bölümü**, C XV, S 26, 1991, s.253-260; Vera Boneva, **Vızrajdane: Bılgariya i Bılgarite v Prehod Kım Novoto Vreme**, **Universitetsko İzdatelstvo Episkop Konstantin Preslavski**, Şumen, 2005, s. 201-207; Hüseyin Mevsim, “19. Yüzyıl Bulgar Uyanış Çağı ve Bulgar Kitapları Dergisi (1858-1862)”, **Kritik**, S 2 (2008), s. 184-198.

¹⁰ İsmail Selimoğlu, “Rusçuk Matbaası ve Tuna Gazetesi”, **VIII. Uluslararası Türkiye’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi, Bildiriler**, Ed. Nurcan Abacı, Lulu Press, Morrisville, Bursa, 2006, s. 55-60. Bulgaristan’daki Türk basını hakkında ise M. Türker Acaroğlu, **Bulgaristan’da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği (1865-1985)**, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul, 1990; İsmail Cambazov, **Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık / Nova Svetlina Gazetesi**, İstanbul, 2011.

¹¹ Daha fazla bilgi için bk. Hülya Baykal, **Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri)**, Afa Matbaacılık, İstanbul, 1990, s. 85-86; Belkıs Ulusoy Nalcioğlu, **Osmanlı’da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, Yeditepe, İstanbul, 2013.

sonraları ise Yoakim Karayagdı ismi yazılmıştır. Osmanlı kanunlarına göre gazetenin bir hamisi bulunması gerekiyordu ve Gayda gazetesinin başlığının altında “pokrovitel /himaye eden” olarak Kaloferli Dimitir Brakalov belirtiliyordu. Gazeteyi daha sonra Bulgar milliyetçilerinin en büyük öncülerinden biri olarak kabul edilecek olan Petko Slaveykov adında bir Bulgar aydın çıkarmıştır.¹² 1863 yılında İstanbul’a yerleşmiş yazar ve siyaset adamı kimliğiyle ön plandadır. Gazetenin ismine bakarak kendisini de “Gaydar”/“Gaydaktor” yani tulum çalgısını çalan/kullanan kişi olarak adlandırmıştır. Bununla da yine halkı en iyi şekilde tanıyan ve tulum çalgısını kullanarak “milletin ruhunu” yansıtan kişi olarak kendisini görmüştür.¹³

Üç yıllık yayın süresinde Gayda gazetesi toplam 65 sayı olarak yayınlanmıştır. Gazetenin ebatı (27x24 cm) formatındadır. Yayınlanan gazetede yazılar her sayfada iki sütunda toplanmıştır. Aralık 1863’ten Mayıs 1864 tarihine kadar Kilise Slavcası kullanmıştır. 14-20. sayılar dışındaki sayılarda modern dil takip edilmiştir. Gazetenin

¹² Petko Slaveykov, doğumu 17 Kasım 1827, Tırnovo – ölümü 1 Temmuz 1895, Sofya): Tırnovo (Veliko Tırnovo)’da zanaatçı bir ailenin çocuğu olarak doğan P. Slaveykov, eğitimi doğu yerde almıştır. Daha sonraki dönemde tahsiline Zıştovi (Sviştov)’de devam etmiştir. Burada batı edebiyatına ait eserleri okuma fırsatı bulmuştur. 1843 yılında öğretmen olarak doğduğu yere tekrar dönmüştür. Fakat Rum mitropolitler aleyhine yazdığı bir yazıdan dolayı tepki almıştır. Bunun üzerine Vidin, İvraca, Plevne gibi şehirlerde öğretmenlik yapmaya başlamıştır. Aynı dönemde kültürel faaliyetlerine devam ederek 1847 yılına kadar toplam 2263 Bulgarca türkü ve atasözü toplamıştır. İlerleyen yıllarda Rus edbiyatçılarla tanışmıştır. 1852 yılında ilk kitaplarını bastırmıştır. Bulgarların milli bilinçlenmesi yönünde birçok çalışması vardır. Eski Cuma’da öğretmenlik yaptığı dönemde ilk Bulgar mizah gazetesi olan “Gayda”yı çıkarmaya başlamıştır. İstanbul’daki Bulgar İncil Topluluğu tarafından İncil çevirisi ve yayını için İstanbul’a davet edilen Slaveykov, İstanbul’da Sayıları 60 tan fazla kitap ve gazete çıkarmıştır. İstanbul’da Bulgarlar arasında en fazla okunan yazar olarak ün yapmıştır. İstanbul’a Bulgarların kilise sorununda aktif rol almıştır. Bulgar Eksarhhanesini kurulduktan sonra ise Eksarhane okullarında öğretmenlik yapmıştır. 1874 yılında Edirne’deki Bulgar mektebinin kurucuları arasındadır. 1876 Nisan ayaklanmasından sonra isyana karıştığı gerekçesiyle hapse atılmıştır. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Rus ordusuna destek olmuş ve Bulgaristan’ın kurulmasından sonra da Ruslarla yakın ilişkilerde bulunmuştur. Bulgaristan’daki demokratik anayasasının oluşmasındaki komisyonda bizzat yer almıştır. 1880 yılında meclis başkanı, kısa süreli olarak da 1880-1881 yıllarında Eğitim ve İçişleri Bakanlıkları görevlerinde bulunmuştur. Demokratik rejimin savunucu olarak siyasi mücadelesi iktidar güçleri tarafından sonlandırılarak gözaltına alınmış ve daha sonra emekliye ayrılmıştır. 1 Temmuz 1895 yılında Sofya’da vefat etmiştir. Taşo Taşev, **Ministrîte na Bılgariya, 1879-1999**, AI "Prof. Marin Drinov”, Sofya, 1999.

¹³ Gayda Gazetesi, Sayı 1 (15 Haziran 1863).

sayıları 8 sayfa olarak yayınlanmış, fakat zaman zaman bu sayı 16'ya kadar yükselmiştir. Bazı sayılarda “Dopılnenie/ Ek” başlığı altında ilaveler çıkmıştır.

Gazetenin isminin hemen altında “*Bulgarları kendine getirmek (ayıltmak) için çıkan bir mizah gazetesidir*” şeklinde bir yazı vardır. *Gayda*'nın amacı mizah yoluyla gündemi eleştirmektir. Gazetenin yayını süreklilik göstermekle beraber yaklaşık 3 yıl sürmüş, fakat zaman zaman yayınlarına (redaktörün deyişiyle “konserlerine”) yasaklar sebebiyle ara vermiştir.

Gazetede birçok şiir, bilmece ve hikâyelerin yanı sıra ilk sayfasında erkeklerin eğlencesi ve tulum çalan bir kişinin resmi vardır. Ayrıca Rus klasiklerinden de tercümele de yayımlanmıştır. Bu içerikle gazetenin şiirler vasıtasıyla halka milliyetçilik bilincini empoze etmeye yönelik çaba sarf ettiği anlaşılmaktadır.

GAZETENİN İÇERİĞİ VE YAYIN POLİTİKASI

Gazetenin ilk sayısında bütün Bulgar gazetelerin ilk sayılarında olduğu gibi geniş bir içerik bilgisi verilmiştir. Dede Dudrin imzasıyla Slaveykov'un yayınladığı yazıda *milli mizah araç gereçlerini* anlatmıştır. Yazıda:

“Bütün erkek ve kadın Bulgarlarına aşağıda imzası bulunan olarak duyuruyorum ki bu kadar çok zorluklar başımdan geçtikten sonra “gaydar” (tulum çalgıcısı) olmaya nail oldum. Duyurmaya acele ediyorum ki tulum müziği sevenler konserlere buyursunlar ki onları ayda iki defa devamlı olarak yapacağım.”

Gazetenin içeriğinden bahsederken çeşitliliğinden da bahsetmiştir. Mesela “Konserlerde her türden marşlar ve türlü türlü insan ve oyunlar duyacaksınız (okuyucular): ‘Bulgar rıçenitsası’¹⁴, ‘Rum kantosu’, ‘süslü insanlar’ vd.”. Bu başlıklarla gazetenin geniş bir okuyucu kitlesine yönelik yayın yapmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

¹⁴ Bulgarların halk dansı.

Gazetenin hemen hemen her sayısında “Politiçeska sgleda/Siyasi Bakış” adı altında “Gritski Raboti/Rum İşleri” ve “Bilgarski Raboti/Bulgar İşleri” başlıkları adı altında yazılar mevcuttur. Bunların yanında “Mnogo Zdrave ot Gaydata/Gayda’dan Çok Selam”, “Korespondentsiya na Gaydata/Gayda’nın Yazışması”, “Pripomnyaniya na Edin Star Gaydar/Bir Yaşlı Tulum Ustasının Hatıraları”, “Nova Kniga/ Yeni Kitap”; “Jenski Korespondentsii/Kadın Yazışmaları” gibi çok değişik konular içermektedir.

Özellikle gazete *Rum patrikhanesi*, *Bulgar çorbacılar* ve halk arasında Katolik propagandası yapan kesimleri hedef almıştır. Bu yüzden bu konular üzerine birçok yazı vardır. Bunların yanısıra kadınlara yönelik konular geniş bir şekilde ele alınmıştır.

Slaveykov’un bir yazısında Bulgar halkın fakirliğini ve eğitimsizliğini dile getirerek şu atıfı yapmıştır: “Bonapart bir zamanlar demiş ki bir amaca varmak için üç şeye ihtiyaç vardır: para, para, para. Bizim ise insan olmamız için üç şeye ihtiyacımız var: kitap, kitap, kitap. Bunsuz ne yaparsak yapalım aynı yerde kalacağız ...”¹⁵

Yine başka bir yazıda Rum ve yabancı etkisinden kurtulmanın şart olduğunu vurgulayan bir türkü yayınlamıştır. Türkünün bir kısmı şöyledir:¹⁶

<p>“Песента на Гайдата”</p> <p>Гайдо, гайдо, орган сладкогласни, засвири ни по български - ясно.</p> <p>Нека ти ручилото народно ручи - не се папи, не се гърчи, най се българии...</p>	<p>“Tulum’un Türküsü”</p> <p>Tulum tulum tatlisesli enstrü- man, çal bize Bulgarca daha ayan</p> <p>Kalemin daha milli yazsın</p> <p>Aldanma, Yunanlaşma</p> <p>Bulgar kendini hisset...</p>
---	--

¹⁵ **Gayda gazetesi**, Sayı 3 (13 Temmuz 1863).

¹⁶ **Gayda gazetesi**, Sayı 6 (24 Ağustos 1863).

<p>Не криви наляво, ни надесно, върви направо - туй е най- лесно. Народно свири!</p>	<p>Eğilme ne sağa, ne sola İleri yürü, bu en kolayı Ulusal çal!</p>
--	---

Gazetenin içeriği ve amacıyla ilgili daha somut mesaj şu sözlerle verilmektedir: “Gayda’nın (tulumun)” ve “Gaydar/tulum çalan”ın ne olduğunu bilenlere çok fazla açıklamaya gerek yok onlar kendileri akıllarıyla gazetenin *siyasî zurnasını* ve nasıl bir siyaset *vızıl-dayacağı* anlayacaklardır.”¹⁷ Burada da anlaşılmaktadır ki gazetede en çok atuf yapılan konular daha ziyade milli menfaatler ve özellikle de bu dönemde gündemde olan *Kilise Meselesi*’dir.

1. Bulgar-Rum Anlaşmazlıkları ve Kilise Mücadelesi

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi gazetenin çıkma amacına uygun olarak kendi milli menfaatlerini koruma ve bu konuda engel olanlara ağır eleştiriler yer almıştır. *Gayda*’nın işlediği en önemli konulardan biri Bulgarların kilise sorunu bağlamında Rum Patrikhanesiyle anlaşmazlıkları ve Rumların Bulgarları nasıl istismar ettiklerine dair konulardır.¹⁸

Bilindiği üzere İstanbul Bulgarlarının öncülüğünde Bulgarlar İslahat Fermanı’ndan sonra Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nden ayrılarak kendi kiliselerini kurma mücadelesine hız vermişlerdi. Nihayet 1860 yılında daha önce kurulan Bulgar papazevinde Paskalya ayininde Bulgar papaz patriğin adını anmayarak Bulgarların Patrikhaneye karşı başkaldırısını resmen ilan etmişti. Bu tarihten sonra on yıl boyunca Bulgar ile Patrikhane ve Patrikhane’yi destekleyen Rumlar arasında şiddetli bir mücadele yaşanmıştı. Burada incelenen *Gayda* gazetesi de tam da bu mücadelenin şiddetlendiği bir dönemde

¹⁷ *Gayda gazetesi*, Sayı 1, (15 Haziran 1863).

¹⁸ Zina Markova, *İzbrani Sıçineniya, Monografii*, Cilt 1, Akademichno İzdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, Sofya, 2007.

yayınlandı. Kilise mücadelesinin Bulgar milliyetçiliğini tetiklediği muhakkaktır.¹⁹ Tam da bu havaya uygun bir yayın politikası ile Gayda gazetesi yazılarında Bulgarları savunarak Rumları ve Patrikhaneyi eleştirmiştir.

Bu bağlamda birçok yazıda Rum ruhban sınıfının açgözlülüğünden örnekler verilmiştir. Slaveykov'un "Fenerliler öyle insanlardır ki- günaydın desen borçlu çıkarsın" şeklindeki yorumu da dikkat çekmektedir.²⁰ Gazetenin başka bir sayısında ise " Kim fenerli veya fanaryot"²¹ sorusunu sorarak cevabını Rum din adamlarını aşağılayarak vermiştir. "*Fenerli sadece Fener'de doğan ve Karakazan'da çıraklık eden değil, Fenerli her Bulgar aynı zamanda Rumlara tahammül etmek zorunda olandır...*"²²

Slaveykov'un yayınladığı şiirlerden biri de "Ridanie na Gırtsite Vladitsi" (Rum Metropolitlerin Feryadı) adındadır. Aşağıdaki şiirde görüldüğü gibi Rumların sitemleri ve nasıl acınacak bir duruma düşürüldükleri, Bulgarlara haksızlıklar yaptıklarından dolayı artık istemedikleri de ifade edilmiştir.²³

<p>Ах, горкана! Ах, горкана! Отде доди туй, как стана, че за нас хляб не остана в България през Балкана? и не щат ни, и на пѣдят, и ни дърпат, и ни съдят!</p>	<p>"Ah zavallı, ah zavallı! nereden geldi bu, nasıl oldu, ki bize ekmek kalmadı Bulgaristan'da Balkanlar- dan?!... Bizi istemiyorlar ve kovuyorlar</p>
--	--

¹⁹ Petır Nikov, **Vızrajđane na Bılgarskiya Narod. Tsirkovno-Natsionalni Borbi i Postijeniya**, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1971, s. 149-150; Hüdai Şentürk, **Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK, Ankara, 1992.

²⁰ **Gayda gazetesi**, Sayı 15 (26 Şubat 1864).

²¹ İstanbul Rum kilisesine mensup, nüfuzlu Rumlara verilen addır.

²² **Gayda gazetesi**, Sayı 8, (21 Eylül 1863).

²³ **Gayda gazetesi**, Sayı 10, (19 Ekim 1863).

	ve bizi çekiştiriyorlar ve yargılıyorlar!”
--	--

Mısralardan da anlaşıldığı gibi kilise meselesi sadece dinî boyutu olan veya milli bir mesele olarak görülüyor. Aynı zamanda sosyal ve ekonomik bir mücadele olarak da değerlendiriliyor.

Kilise meselesinin çözümünün aynı zamanda Bulgarların bir millet olarak tanınması anlamına gelmekte olduğu vurgusu yapılmaktadır. Gazetenin ilk sayılarında bile Bulgarların Rumlardan ayrı bir millet olarak tanınması ve ayrı kiliseye sahip olması gerektiği yazılmıştır. Gazete, kilise konusundaki gelişmeleri çok yakından takip etmiş ve Rumların, Bulgarların ayrı kilise kurulma konusuna engel olmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Buna benzer bir örnek şu şekildedir: *“Rum kuluçkası(makinesi) bu sorunu “darı”ya çevirmeye ve kendi piliçlerine gagalamak için vermeye uğraşiyor.”*²⁴

Yine Patrik Yovakim’in (II. Ioakim 1860-1863 ve 1873-1878) görevden alınmasının Bulgarların menfaatine hiç bir şekilde fayda etmediğini ve bu göreve kim gelirse gelsin onların durumunun değişmeyeceğini belirtmiştir. Bulgarların ise bu konuda pek “ses çıkarmadığı” da ifade edilmiştir.²⁵ Gazetede yazılarda kilise konusundaki gelişmelerdeki yavaş ilerleyişten şikâyet edilmektedir. Gayda gazetesi Bulgar kilise özerkliği konusunda bir an evvel sonuca gidilmesini talep etmektedir. Kilise sorunu sürecini bir “yumurtlama”ya benzeterek “sonunda cılk yumurta” ortaya çıkacağını belirtmiştir.

Gazetenin hemen hemen her sayısında bu konu işlenmiş ve güncel gelişmeler takip edilmiştir. Rumlara ve Rum Patrikhanesine yönelik olumsuz imaj hiç değişmemiştir, Bulgarlara karşı yapılan hak-sızlıklar sert dille eleştirilmiştir.

²⁴ **Gayda gazetesi**, Sayı 13, (30 Kasım 1863).

²⁵ **Gayda gazetesi**, Sayı 17, (12 Nisan 1864)

2. Bulgar Eğitimi Hakkında

Gazetede işlenen önemli konulardan biri de Bulgar eğitimi ve kültürü ile ilgilidir. Bulgar eğitiminin *Kilise Meselesi*'nin ayrılmaz bir parçası olduğu vurgulanmıştır. Gazetede yazıda bazı köylerde Bulgarların kendi dillerinde eğitim göremedikleri belirtilmiştir.²⁶ Gazetede yazılarda eğitim konusunda da Rumların müdahalesin fazla olduğunu ve Bulgarların da bu konuda hiç birşey yapmadıkları çok sert bir dille eleştirilmiştir. Örneğin bazı köylerde inşa edilen okullar için Bulgar ileri gelenlerinin pek yardım etmedikleri, ama manastırların inşasına çeşitli yardımlar yaptıkları ifade edilmektedir.²⁷ Eğitim sisteminde değişikliklerin yapılması gerektiği, ders anlatım metodlarının yanlış olduğu ve bir öğretmenin farklı derslere girmesinin doğru olmadığı belirtilmiştir. *Gayda* özellikle cahilliğe karşı savaş açmış, bunu çok sert bir dille eleştirmiştir. Gazetenin eğitimle ilgili önemli girişimleri vardır. Yeni çıkan kitap, gazete ve dergileri tanıtmaya çalışmıştır. Bulgarların daha fazla kitap okumaları gerektiğini vurgulamıştır. Bulgar halkının en fazla zorluk çektiği konulardan birinin de yoksulluk olduğunu belirten gazete ekonomik sorunlara da dikkat çekmeye çalışmıştır. Birçok velinin çocuklarını ekonomik sıkıntılar yüzünden okullara gönderemediklerini ve işe yolladıklarını belirtilmiştir.

Slaveykov, gazetede özellikle kadınların eğitimine ve kadın erkek eşitliğine dikkat çekmiştir.²⁸ Gazetenin bazı sayılarında yeni kitapların tanıtımı da yapılmıştır. Örneğin sayılardan birinde Bulgarca bir ders kitabının çıktığından bahsedilmektedir. Fakat kitap hakkında fikir beyan edilmeyerek “ak mı, kara mı” yorumu yapılmıştır. Bulgarca basılan kitapların çok az olduğu, Rumların ise Bulgarlardan 2000 kitaptan daha fazla kitaba sahip oldukları yazılmıştır. Mizah yoluyla şu yorum yapılmıştır: “Bu gidişle biz onlara 2000 sene sonra

²⁶ *Gayda gazetesi*, Sayı 12, (16 Kasım 1863).

²⁷ *Gayda gazetesi*, Sayı 10, (19 Ekim 1863).

²⁸ *Gayda gazetesi*, Sayı 22-24.

ancak ulaşabiliriz”.²⁹ Yayıncıların ne kadar zor şartlarda kitap bastıkları ve “züğürtlük” yüzünden Bulgarların kitap satın almadıkları da ifade edilmiştir. Dikkat çeken bir diğer konu ise üniversitelerin açılması konusunun dile getirilmesidir.³⁰ Gayda gazetesinin yayın politikasında dikkat çeken diğer bir husus ise öğretmenleri halk olarak tanımlaması ve desteklemesi, buna karşılık zengin sınıfı “çorbacı” olarak tanımlayarak sürekli olarak aşağılamasıdır.

İstanbul’da Bulgarların eğitimiyle ilgili dikkat çeken diğer bir husus ise maddi durumu iyi olmayan öğrenciye destek olunması konusudur. Rum Patrikhanesi’nin durumu iyi olmayan bazı Bulgar çocuklarına yardım etmesi için Romen prensi Knez Kuza’dan yardım aldığı, bu çocuklara yardımı prensin üstlendiği alaycı bir ifadeyle belirtilmiştir. Diğer taraftan İstanbul’daki Bulgar okulunda okuyan 2. sınıf öğrencilerinden bazılarının dilekçe vererek zorunlu olan Rum dilini öğrenmek istemediklerini yazmışlardır. Gazeteye göre Rumca’nın kendilerine hiçbir faydası olmayacağını, bu dille ibadet bile yapmadıklarını belirtmişlerdir.³¹

Gazetede “*Öğretmenler ve Eğitim İçin*” başlıklı uzun bir yazıda eğitim süresinin zorluklarından bahsedilerek ebeveynlere bazı öğütler verilmiştir. Çocuk bakımının ebeveynlerin çocuklara sadece yemek vererek ve elbise giydirecek olmadığını belirten *Gayda*, aynı zamanda çocuklarla zaman geçirerek onların ruhlarına dokunacak şeyler yapmaları gerektiğini yazmıştır.³²

Özetle bir yandan Bulgar halkının eğitim durumu değerlendirilirken, mizah yoluyla cehalet konusu ele alınmıştır. Diğer taraftan ise Patrikhane’nin ve Rumların Bulgarlara baskı yaparak Rumca öğretmeye çalışmalarına karşı eleştiriler gazete yazılarına yansımıştır.

²⁹ *Gayda gazetesi*, Sayı 6, (24 Ağustos 1863)

³⁰ *Gayda gazetesi*, Sayı 18, (25 Nisan 1864).

³¹ *Gayda gazetesi*, Sayı 23, (8 Haziran 1864)

³² *Gayda gazetesi*, Sayı 15, III, (1 Ağustos 1866)

3. İlginç Konular Hakkında

Gazetenin yukarıda bahs edilen konulardan biri kadınların eğitime verilen önemdi. Bunun dışında çok geniş yer bulan diğer bir konu ise kadınların kıyafetleridir.³³ Dönemin modası olarak bilinen bazı kıyafetlere yazılarda mizah yoluyla çok eleştiriler yapılmıştır. Bunu zaman zaman kadın-erkek ilişkilerine de yansımıştır. Aynı konuya Meşrutiyet döneminde de rastlanmaktadır. Özellikle kadınların geniş ve çemberli entari modasına şiddetle karşı çıkmıştır. Birçok yazı bu entari hakkında yazılmıştır. Örneğin “Malakova”³⁴ adında bir kaç sayıda yer alan bir komedi yazısı vardır. Burada da kadınlara yönelik sert eleştiriler bulunmaktadır.³⁵ Bazı bölümlerde kadınlara seslenerek “*Kadınlar, kadınlar sizin modanız batsın, hayatımızı bitireceksiniz...*”³⁶ şeklinde ifadeler vardır. Bununla kadınların çok ısrakar oldukları ima edilmiştir. Ayrıca skeç ve fıkralarda da kadınların bazı özellikleri hedef alınmıştır. Bazı düşüncesiz kadınların fazla alışverişler yaparak eşlerini maddi sıkıntıya soktukları da anlatılmıştır. Yine başka bir yazıda kadınların süs için harcadıkları paraların boşuna gittiği ima edilmiştir.³⁷ Bununla birlikte sadece kadınları değil modayı takip eden erkekleri de eleştiren yazılar vardır. Slaveykov, gazetede “Konteto/Zübbe” isminde bir şiir yayınlamıştır.³⁸ Bu şiirde İstanbul’daki erkeklerin modasından bahsederek ne kadar kıyafetlere düşkün olduklarını belirtmiştir.

SONUÇ

Sonuç olarak 1863-1867 yıllar arasında yayımlanan “Gayda” gazetesi Osmanlı döneminde Bulgarların siyasî konularını aktaran en önemli mizah gazetesi konumundadır. 1863’te, tam da Bulgar-Rum

³³ II. Meşrutiyet dönemindeki mizah dergilerinde kadınlara yönelik yapılan eleştiriler ve karikatürlerle ilgili özellikle moda ve tüketim kültürüyle ilgili daha fazla bilgi için bk. Ebru Davulcu, a.g.e, s. 114-115, s. 280-316.

³⁴ Altı geniş entarinin Bulgarca ismi.

³⁵ **Gayda gazetesi**, Sayı 24, (15 Haziran 1864)

³⁶ **Gayda gazetesi**, Sayı 24, (15 Haziran 1864)

³⁷ **Gayda gazetesi**, Sayı 24.

³⁸ **Gayda gazetesi**, Sayı 1, II (21 Haziran 1864)

kilise mücadelesinin şiddetlendiği bir dönemde, İstanbul'da yayınlanmaya başlayan “*Gayda*” gazetesinin öncelikli çıkma nedeni siyasîdir. Gazetenin amacı Bulgar milliyetçiliğini uyandırmak ve desteklemek ve Bulgar milliyetçiliğinin önündeki en büyük engel olarak görülen Patrikhane ve Rumlara karşı mücadele etmektir. En yoğun olarak işlenen konuların başında Bulgar Kilise özerkliği meselesi gelmektedir. Buradaki yazılarda Rumlara yönelik ağır eleştiriler ve sert sözler sarf edildiğini görüyoruz. Bu eleştiriler yer yer doğrudan, bazı yerlerde ise edebî bir üslupla ve mizah yoluyla yapılmıştır. İncelediğimiz sayılarda gazetede Bulgarların siyasî menfaatleri gözetilerek yayın yapılmıştır ve Rum-Bulgar kilise anlaşmazlığı yoluyla Bulgar milli kimliğine vurgu yapılmıştır. Gazetede bir “biz” ve “öteki” ikilemi oluşturularak Bulgar milliyetçiliğine hizmet edilmiştir.

Fakat bu ikilemdeki “biz”i oluşturan Bulgarlar her zaman olumlu ve “öteki” olarak tanımlanan Rumlar her zaman “olumsuz” anlatılmamıştır. Bilakis Bulgarların Rumlara göre çok daha az eğitilmiş oldukları, kitap okumadıkları ve satın almadıkları belirtilmiştir. Slaveykov, birçok yazısında maddi durumu iyi olan Bulgarların gazete dahi okumadıklarını yazmıştır. Bu bağlamda gazetede eğitim konusunda, kitap basımı, Bulgarların kitap okuması ve satın alınması, çocuk ve kadınların eğitimi hakkında geniş bilgi verilmiştir. Bu ağır eleştirilerin amacı “biz” ve “öteki” ikilemi üzerinden bir Bulgar-Rum rekabeti yaratmaya ve bu şekilde Bulgarları daha fazla okumaya ve milli anlamda bilinçlenmeye sevk etmektir.

Gazete Osmanlı Hükümeti hakkında yazılar ve eleştirilerden kaçınmıştır. Bunu dönemin şartlarının bir sonucu olarak da yorumlayabiliriz. Buna rağmen yasaklandığı dönemler vardır. Ayrıca gazetenin çıktığı dönemde öncelik kilise meselesi olduğundan Osmanlı yönetiminin de bu konuda desteği alınmaya çalışılmıştır. Nitekim 1870 yılında Osmanlı padişahı Bulgar Eksarhlığı'nın kurulması için gereken fermanı vermiş ve bu şekilde Bulgarlar Osmanlı millet sistemi içinde ayrı bir millet olarak yerini almıştır. Bunun yanında

1860'larda Gayda'nın da içinde bulunduğu Bulgar milliyetçilik hareketi birkaç sene içinde bir Bulgar örgütünün kurulmasına yol açmış, 1876'da Osmanlı yönetimine karşı büyük bir Bulgar İsyanı gerçekleştirmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucunda ise bir Bulgar devleti kurulmuştur. Bulgar ulus devlet kuruluş sürecinde Gayda gazetesinin de bir yeri olduğunu belirtmek gerekir. Nitekim gazetenin yayıncısı Petko Slaveykov Bulgar milliyetçiliğinin en önemli öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir.

KAYNAKÇA

Sürelî Yayınlar:

- Gayda Gazetesi, Sayı 15 (26 Şubat 1864).
Gayda Gazetesi, Sayı 8, (21 Eylül 1863).
Gayda Gazetesi, Sayı 10, (19 Ekim 1863).
Gayda Gazetesi, Sayı 13, (30 Kasım 1863).
Gayda Gazetesi, Sayı 17, (12 Nisan 1864)
Gayda gazetesi, Sayı 12, (16 Kasım 1863).
Gayda Gazetesi, Sayı 10, (19 Ekim 1863).
Gayda Gazetesi, Sayı 6, (24 Ağustos 1863)
Gayda Gazetesi, Sayı 18, (25 Nisan 1864).
Gayda Gazetesi, Sayı 23, (8 Haziran 1864)
Gayda Gazetesi, Sayı 24, (15 Haziran 1864)
Gayda Gazetesi, Sayı 1,II (21 Haziran 1864)

Araştırma Eserler:

- Acaroğlu, M. Türker, **Bulgaristan'da 120 Yıllık Türk Gazeteciliği (1865-1985)**, Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul, 1990.
- Altın, Hamza, **II. Meşrutiyet Devri Osmanlı Mizah Basını**, İstanbul, 2014.
- Baykal, Hülya, **Türk Basın Tarihi 1831-1923 (Tanzimat-Meşrutiyet-Millî Mücadele Dönemleri)**, Afa Matbaacılık, İstanbul, 1990
- Boneva, Vera, **Vızrajdane: Bilgariya i Bilgarite v Prehod Kım Novoto Vreme**, Universitetsko İzdatelstvo Episkop Konstantin Preslavski, Şumen, 2005.
- Borşukov, Georgi, **Vestnitsi i Vestnikari**, Sofya, 1984.

- Cambazov, İsmail, **Bulgaristan Türk Basını Tarihinde Yeni Işık / Nova Svetlina Gazetesi**, İstanbul, 2011.
- Davulcu, Ebru, **II. Meşrutiyet Dönemi Mizah Basınında Osmanlı Modernleşmesi ve Eleştirel Kodlar (Kalem ve Cem Dergileri Üzerinden)**, Palet Yayınları, Konya, 2015.
- Demir, Kenan, “Osmanlı’da Basının Doğuşu ve Gazeteler”, **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı No. 5, Nisan 2014, ss. 57-88.
- Develioğlu, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Ankara, 1990.
- Konar, Hikmet, “Diken Mizah Gazetesi’nin İncelenmesi”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi, İstanbul 2005.
- Kutay, Cemal, **Osmanlı’da Mizah (1868-...) kişiler, olaylar, belgeler, çizgiler, dergiler...**, Abm Yayınevi, İstanbul 2013.
- Markova, Zina, **İzbrani Sıçineniya, Monografii**, Akademiçno İzdatelstvo “Prof. Marin Drinov”, C 1, Sofya, 2007.
- Mevsim, Hüseyin, “19. Yüzyıl Bulgar Uyanış Çağı ve Bulgar Kitapları Dergisi (1858-1862)”, **Kritik**, S 2 (2008), s. 184-198.
- Nikov, Petır, **Vızrajdane na Bılgarskiya Narod. Tsırkovno-Natsionalni Borbi i Postijeniya**, İzdatelstvo Nauka i İzkustvo, Sofya, 1971.
- Ortaylı, İlber, “Osmanlı Bulgar Basını Üzerine Notlar”, **A.Ü Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C XV, S 26, 1991, s. 253-260.
- Özdiş, Hamdi, **Osmanlı Mizah Basınında Batılılaşma ve Siyaset (1870-1877)**, İstanbul, 2010.

Selimoğlu, İsmail, “Ruşuk Matbaası ve Tuna Gazetesi”, Bildiriler, **VIII. Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi**, (Ed. Nurcan Abacı) Bursa, 2006, s. 55-60.

Şentürk, Hüdai, **Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi (1850-1875)**, TTK, Ankara, 1992.

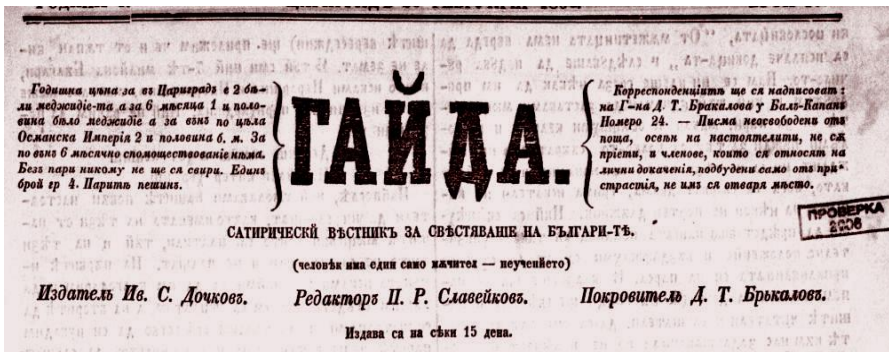
Taşev, Taşo, **Ministrite na Bılgariya, 1879-1999**, AI "Prof. Marin Drinov", Sofya, 1999.

Ulusoy Nalcioğlu, Belkıs, **Osmanlı'da Muhalif Basının Doğuşu 1828-1878**, Yeditepe, İstanbul, 2013.

EKLER

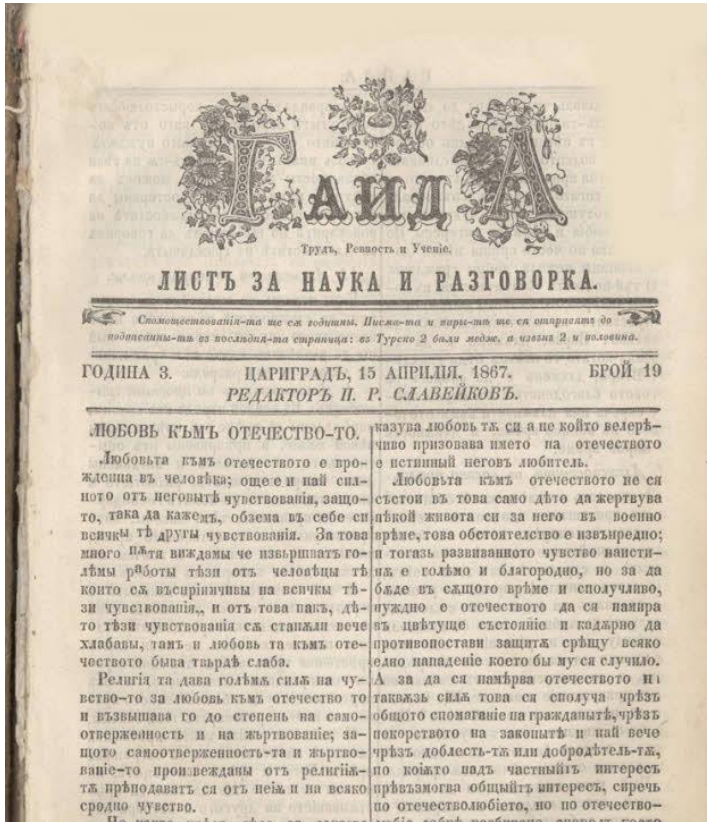
1. Gayda gazetesi, Sayı 3 (13 Haziran 1863)

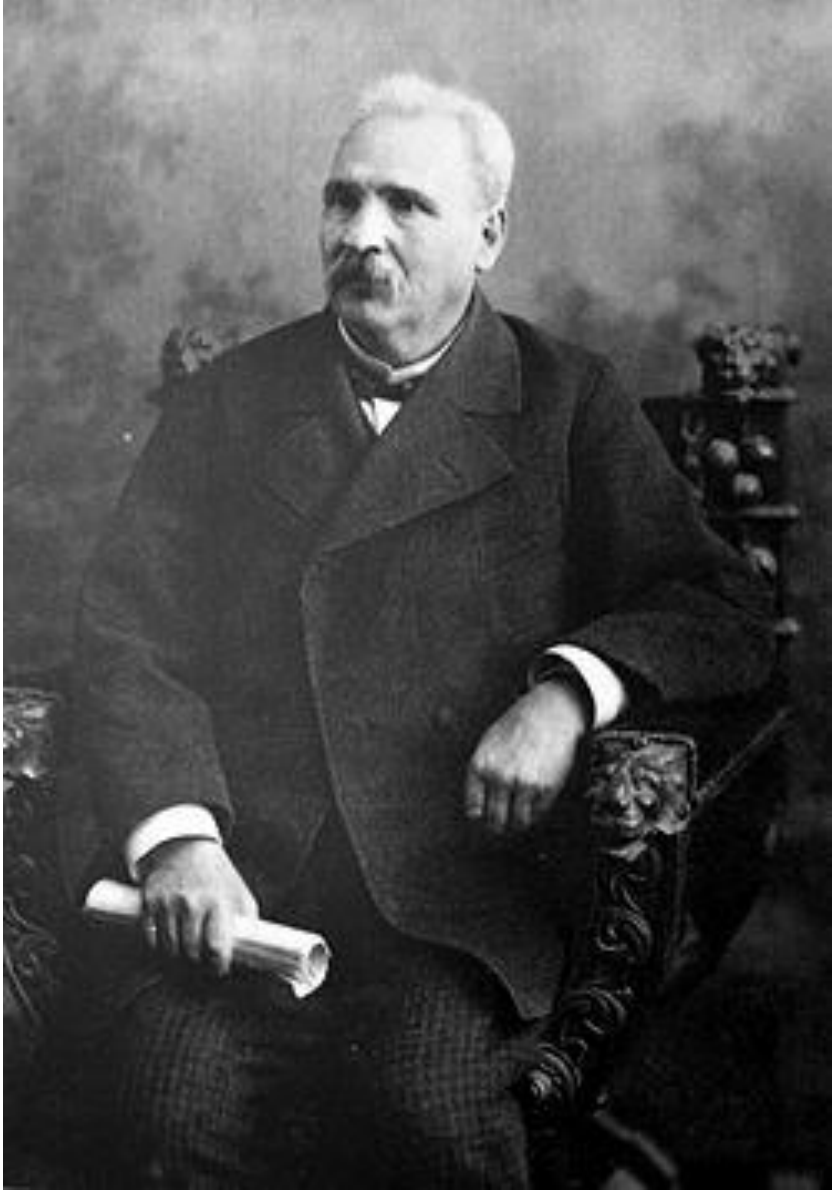
2. İlk sayılarda baş sayfada yer alan görüntü.

3. Gayda gazetesinin 1 Ocak 1866 yılına ait nüshası ve ilk sayfasındaki resim.

4. Gayda gazetesinin 15 Nisan 1867 yılına ait başsayfası.

Petko R. Slaveykov

TANIN GAZETESİ VE BALKAN SAVAŞLARI ÖNCESİNE DAİR BAZI TESPİTLER

İsmail ÖZÇELİK*

ÖZET

Tanin gazetesi, 1908'de Servet-i Fünun dergisi başyazarı Hüseyin Cahit ile Tefvik Fikret ve Hüseyin Kazım Kadri tarafından kuruldu. Hüseyin Cahit Bey'in yönettiği gazete, İttihat ve Terakki Partisi ile özdeşleşti. İttihatçıların fikirlerini savunup siyasal hayatı etkiledi. Gazetenin yazı kadrosunda İttihat ve Terakki Fırkası'ndan mebus seçilen Hüseyin Cahit'in yanı sıra Falih Rıfki (Atay), Enis Avni (Aka Gündüz), Fazıl Ahmet (Aykaç) yer aldı. Tanin gazetesi Osmanlı kültür ve edebiyat hayatına önemli katkılar sağlamış yeni gelişen gazeteciliğin henüz emekleme safhasında olduğu bir dönemde önemli bir boşluğu doldurarak Türk basın hayatında seçkin yerini almıştır. Gazetede Balkan savaşlarının başlaması öncesinde çeşitli haber değerlendirme ve köşe yazıları yayınlanmıştır. Gazete kendi bakış açısıyla Balkan savaşlarını kamuoyuna duyurmaya ve gelişen konulardan haberdar etmeye çalışmıştır.

Bilindiği gibi Balkan savaşları Rumeli'nin kaybıyla sonuçlanan ve Türk tarihinde derin izler bırakan önemli bir olaydır. İşte Tanin gazetesi bu savaşlar öncesinde Balkanlarda ki siyasî ve sosyal gelişmeleri yakından takip etmiştir. Tanin Gazetesi savaşlar öncesi atmosferi sayfalarında ayrıntılı olarak vermiştir. Bilindiği gibi Osmanlı Devleti'nin gerilediği, subaylar arasında siyasal hizipleşmenin arttığı bir dönemde yaşanan bu savaşlar Osmanlı Devleti ve toplumu açısından olumsuz sonuçlar vermiştir. Bu savaşların sonucunda Rumeli toprakları kaybedilmiştir.

* Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, KIRIKKALE, iozcelik6@gmail.com

Bu çalışmada, Balkan savaşlarının başlangıcında Tanin gazetesinde yer alan haber ve yorumlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tanin, Hüseyin Cahit Yalçın, Balkan Savaşları, İttihat ve Terakki Partisi

THE TANİN NEWSPAPER AND SOME DETECTIONS BEFORE THE BALKAN WARS

ABSTRACT

The Tanin Newspaper was founded in 1908 by Servet-i Fünun magazine editor Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret and Hüseyin Kazım Kadri. The newspaper, directed by Hüseyin Cahit who identified with the Party of Union and Progress; defended the ideas of the Unionists and influenced the political life. In addition to Hüseyin Cahit, who was elected as deputy from the Committee of Union and Progress, Falih Rıfki (Atay), Enis Avni (Aka Gündüz) and Fazıl Ahmet (Aykaç) was took place in the newspaper Journalist's writing staff. Tanin Newspaper has made important contributions to Ottoman cultural and literary life and has taken a distinguished place in Turkish press life by filling an important gap in a period when new developing journalism is still in its infancy. The newspaper publishes various news reviews and corner articles before the start of the Balkan wars. The newspaper has tried to publicize the Balkan Wars in terms of their own view and to inform them of the developments.

As it is known, the Balkan Wars are an important event that resulted in the loss of Rumeli and left deep traces in the Turkish history. Here Tanin newspaper closely followed the political and social developments in the Balkans before these wars. Tanin newspaper gave detailed information on the atmosphere before the war. As it is known, these wars, which were experienced at a time when the Ottoman Empire declined and political schism among military officers increased, gave negative results in terms of the Ottoman State and society. As a result of these wars, the Rumelian lands were lost.

In this study, the news and comments on the Tanin journal will be evaluated at the beginning of the Balkan Wars.

Key Words: Tanin, Hüseyin Cahit Yalçın, The Balkan Wars, The Party of Union and Progress

Tanin Gazetesi

Sürelî yayınların geçmişine bakıldığında Türkiye’de ilk gazete 1796 yılında çıkarılan İstanbul Fransız gazetesidir. Bugünkü Türkiye sınırları içinde yayınlan ilk Türkçe gazete 1831 yılında yayınlanan Takvimi Vekayi’dir.¹ Bunun ardından 1840 yılında yarı resmî olan Ceride-i Havadis isimli gazete yayınlanmıştır. Bunları 1861 yılında çıkarılan Tercüman-ı Ahval gazetesi izlemiştir.² Tanzimat dönemi sonrasında yayınlan gazete ve dergi sayılarında büyük bir artış olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde ise çıkan sürelî yayın sayısında adeta bir patlama yaşanmıştır. Yayın sayısı bu dönemde bir hayli artmıştır.³

İşte Tanin gazetesinin yayın hayatına başlaması da II. Meşrutiyet’in ilanı sonrasında gerçekleşmiştir. Gazete çıkarma fikrini Hüseyin Kazım Kadri⁴ önermiş, “Tanin”⁵ adını Tefvik Fikret koymuştur. Hüseyin Cahit Bey’in kurup yönettiği gazete, zamanla İttihat ve Terakki Partisi ile adeta özdeşleşmiştir. II. Meşrutiyet’in ilk günlerinden itibaren döneme damga vuran gazetelerin başında gelen Tanin, 2 Ağustos 1908 tarihinde Servet-i Fünun dergisinin⁶ başyazarı olan

¹ İsmail Özçelik, **Tarih ve Metodolojisi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014, s.170-171.

² İsmail Özçelik, **Devlet-i ‘Aliyye’nin Toplumsal Düzeni ve Kurumları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013, s.208.

³ Özçelik, **Devlet-i ‘Aliyye’nin Toplumsal Düzeni ve Kurumları**, s.209-210.

⁴ Hüseyin Kazım Kadri ya da Hüseyin Kazım Bey (1870-20 Ocak 1934) Osmanlı Devleti’nin son yıllarında valilik ve nazırlık görevlerinde bulunmuş bir devlet adamı ve yazardı. Hüseyin Kazım Kadri 1870 yılında İstanbul’un Beylerbeyi semtinde doğdu. Babası Trabzon valiliği yapmış Kadri Paşa (1843-1902)’dir. Hüseyin Kazım Kadri Soğuk Çeşme Askerî Rüştiyesini bitirdi ve Mülkiye Mektebine gitti. 1908 yılında Meşrutiyet’in ilanı üzerine Tefvik Fikret ve Hüseyin Cahitle birlikte Tanin gazetesini çıkarttı.

⁵ Tanin kelime anlamı olarak; sinek vızıltısı, kaz sesi, avaz ve gürültü, manalarına geldiği gibi çınlamak ve tınlamak gibi anlamlar da içermektedir.

⁶ Servet-i Fünun, 27 Mart 1891 - 26 Mayıs 1944 tarihleri arasında yayımlanmış fen, magazin, sanat ve edebiyat dergisidir. İstanbul’da haftalık olarak yayımlanan Servet-i Fünun, zaman zaman yayınına ara vermek zorunda kalmıştır. Yarım yüzyılı aşan yayın hayatı boyunca (54 yıl) 2464 sayı çıkmıştır. Derginin kurucusu ve sahibi olan Ahmet İhsan Tokgöz, (1868 - 1942) başmuharrirlik görevini uzun yıllar üstlenmiştir.

Hüseyin Cahit, Tevfik Fikret ve Hüseyin Kâzım Kadri tarafından neşredilmeye başlamıştır.⁷ Pazartesi ve Perşembe günleri 6 sayfa olarak neşredilen gazeteyi çıkarma fikri Hüseyin Kâzım'a, isim babalığı da Tevfik Fikret'e ait olmasına rağmen,⁸ 1909 yılında Hüseyin Cahit'in Kâmil Paşa⁹ aleyhinde kampanya başlatması üzerine, Hüseyin Kâzım Kadri ve Tevfik Fikret Tanin'den ayrılmışlardır.¹⁰

Hüseyin Cahit, gazeteyi kurduğu yıl İttihat ve Terakki'den milletvekili seçilmiştir. 1908-1912 Osmanlı Meclis-i Mebusanı ile 1912 Nisan-Ağustos Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda İstanbul Milletvekili olarak yer almış ve meclisin ikinci dönem çalışmalarında meclis başkanlığı görevini yürütmüştür. Gazetenin yazı kadrosunda İttihat ve Terakki Fırkası'ndan mebus seçilen Hüseyin Cahit'in yanı sıra, Falih Rıfkı (Atay), Enis Avni (Aka Gündüz), Fazıl Ahmet (Aykaç)¹¹ gibi isim-

Dergide Tevfik Fikret (1867 - 1915), Hüseyin Cahit Yalçın, (1874 - 1957) ve yeni harflerin kabulüyle Servet-i Fünûn, **Uyanış** adını aldıktan sonra Halit Fahri Ozansoy, (1891 - 1971) gibi ünlü edebiyatçılar yayın müdürü olarak dergide görev yaparlar.

⁷ M. Nuri, İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 308; Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013, s. 90; Cahit Özbay, **Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014, s. 151-152.

⁸ İnuğur, a.g.e., s. 308; Asım Us, **Gördüklerim-Duyduklarım-Duygularım**, Vakit Matbaası, İstanbul, 1964, s. 9.

⁹ Kamil Paşa, 1885 ile 1913 arasında dört kez sadrazamlık yapmıştır. Son sadrazamlığı Bâb-ı Âli Baskını ile son bulmuştur. Kendisinden sonra Mahmut Şevket Paşa sadrazam olmuştur. Mahmut Şevket Paşa da bir suikasta kurban gitmiştir. İttihat ve Terakki'nin gerçekleştirdiği hükümet darbesinden sonra (Bâb-ı Âli Baskını) sonrasında sadrazamlığa getirilmiş ve "Müşir" rütbesine terfi ettirilmiştir. Bu dönemde yaşanan Balkan Savaşı yenilgisinin sonuçlarıyla karşı karşıya kalmıştır. 11 Haziran 1913 günü Beyazıt Meydanı'nda makam otomobilinin içindeyken uğradığı silahlı saldırı sonucu öldürülmüştür.

¹⁰ İnuğur, a.g.e., s. 308; Koloğlu, a.g.e., s. 90.

¹¹ Fazıl Ahmet Aykaç, 1884 yılında İstanbul'da doğdu. Divaniye mutasarrıfı iken ölen Mehmet Cemal Bey'in oğludur. Gümüşhane Rüştiyesi, Musul İdadisi, İstanbul Fransız Lisesi öğrenimlerinden sonra bir süre Güzel Sanatlar Akademisi, Mimarlık Bölümü'ne devam etti. Paris'e gitmeden, İstanbul'dan mektupla izlediği *Ecole des Sciences Politiques* (Siyasal Bilgiler Fakültesi)'ten mezun oldu. Erkek Öğretmen Okulu, Galatasaray Lisesi edebiyat, felsefe öğretmenliklerinde bulundu.

ler yer almıştır. İttihatçıların dış politikadaki akıl hocası olarak tanımlanan Babanzade İsmail Hakkı,¹² dış politika makaleleri ile gazetede önemli rol oynamıştır.¹³

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi sırasında fikir ayrılıklarının da yaşandığı bir dönem olmuştur. Özellikle birçok anlamda kafa karışıklıklarının ve birtakım eski alışkanlıkların terk edilemediği bir dönem yaşanmıştır. Birçok gazete hâlâ birinci sayfasından Padişah ya da sadrazam lehinde haberler yapmaya, en azından ikisinden birinin fotoğrafını yayınlamaya devam etmişlerdir. Öyle ki, 33 yıl süren II. Abdülhamit devrinin ardından, II. Meşrutiyet'in ilanına dair bildirinin basın aracılığıyla açıklanmasından sadece sekiz gün sonra yayın hayatına başlayan ve henüz resmî olmasa da, Meşrutiyeti temel felsefesi yapan İttihat ve Terakki Partisi'nin yayın organı olan Tanin'de bile bu duruma rastlamak mümkündür. Daha ilk sayısında, Hüseyin Cahit, başyazısında, "Padişah, Kanun-ı Esasi'ye riayet edeceğine yemin etmiştir", "Halk, Padişahın hüsn-ü niyetinden emin olduktan sonra..." gibi ifadelerle doğrudan padişahı suçlayıcı ifadeler kullanmayacaklarını açıkça göstermiştir.¹⁴ Ancak aynı makalede, Meşrutiyet bildirisi, tarafından hazırlanan Said Paşa¹⁵ Hükümeti'ni hedef alması ise oldukça şaşırtıcıdır.¹⁶

Bu dönemde bir yanda kafa karışıklıkları ve fikir çatışmaları, diğer yanda esen özgürlük rüzgârlarının etkisiyle eli kalem tutan bir-

¹² Babanzade İsmail Hakkı, 1908-1912 ve Nisan-Ağustos 1912 Osmanlı Meclisi Mebusanı'nda Bağdat mebusluğu yapmış bir Osmanlı siyasetçisidir.

¹³ İnuğur, a.g.e., s. 308.

¹⁴ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'da Kamuoyu**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 179-180.

¹⁵ Mehmet Sait Paşa (1838, Erzurum - 1914, İstanbul), Osmanlı devlet ve siyaset adamı. II. Abdülhamit saltanatında yedi kez ve İkinci Meşrutiyet döneminde iki kez olmak üzere, toplam dokuz dönemde dokuz yıla yakın sadrazamlık yapmıştır. Kendi dönemindeki diğer Said paşalara nispetle Küçük Said Paşa veya Şapur Çelebi olarak anılır. Gençlik yıllarında "Mabeyin Başkâtibi Said Bey" lakabıyla ün yapmıştır.

¹⁶ Koloğlu, **Osmanlı'da Kamuoyu**, s. 185.

çok kimse kendisini bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde basın sektörünün içinde bulmuştur. Baskıcı ve sansür dolu bir dönemin ardından Meşrutiyet'in getirdiği etkiyle kamuoyunun halk nezdinde kendiliğinden oluşması ve buna bağlı fikir hareketlerinin ortaya çıkması beklenirken Hüseyin Cahit'in ifadesiyle, "Nutuk meraklılarının ve basının ön plana çıkmasıyla birlikte, basın yedi başlı bir canavara büründü. 33 yıllık sessizliğin acısı, halkta gazete ve dergi neşretme şeklinde zuhur etmişti."¹⁷ 1907 yılında İstanbul'da, Türkçe ve çeşitli dillerde toplam 52 gazete ve dergi neşredilirken bu sayı tüm ülkede 120 idi. 1909 yılına gelindiğindeyse İstanbul'daki sayı bir anda 377'ye, tüm ülkedeyse 730'a çıkmıştır. Bu sayı 1910-1914 arasında 470'e varmıştır.¹⁸

Neredeyse "eli kalem tutan" herkesin yayıncı sıfatına büründüğü II. Meşrutiyet'in bu ilk günlerinde bunca yayınının bir de sürdürülebilirlik sorunu vardı. Bunu en çok hisseden gazetelerden birisi de Tanin olmuştur. Olay ve haberlerin durumuna göre baskı sayısı 4000, 7000, 10000, 18000, 28000 rakamları arasında dolaşan Tanin'in 1915 yılında bu sayılara dahi ulaşamadığı bilinen bir gerçektir.¹⁹ Yusuf Ziya,²⁰ 1966 yılında anılarını yazdığı "Bizim Yokuş" isimli kitabında durumu şöyle anlatmıştır: "Kitap mı? Ya iki yüz alıcısı vardı ya üç yüz. Dergi mi? Ya bin okuyucusu vardı ya bin beş yüz.

¹⁷ Koloğlu, **Osmanlı'da Kamuoyu**, s. 175; Orhan Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 222-223.

¹⁸ Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, s. 222-223.

¹⁹Orhan Koloğlu, **Osmanlı Döneminde Basının Teknikleri ve Araçları**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 176.

²⁰ Yusuf Ziya Ortaç, (1895-1967) şair, yazar, edebiyat öğretmeni, yayımcı, siyasetçi. Türk şiirinde "Beş Hececiler" olarak adlandırılan gruptandır. Türk edebiyatının önemli mizah yazarlarındandır. "Beş Hececiler" grubunun üyelerinden Orhon Seyfi ile birlikte Türk dergicilik yaşamında önemli yeri olan siyasi-mizah dergisi Akbaba'yı yayın hayatına kazandırmış, bu dergideki yazılarıyla büyük bir hayran kitlesi edinmiştir. VIII. ve IX. Dönem Ordu milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görev yapmış bir siyasetçidir.

Gazete mi? Hüseyin Cahit'in satış rekoru kırdıran 'Molla Bey Selam Ediyor'u bile Tanin'i on bine yükseltmişti ancak..."²¹

Türk tarihine 31 Mart Vakası olarak geçen ve 13 Nisan 1909'da, Meşrutiyet'in getirmiş olduğu özgürlükçü ortamı istemeyen bir grubun, Volkan ve Serbesti gibi gazetelerin de kamuoyu oluşturması neticesinde bir araya gelerek iktidara karşı ayaklanması sırasında yaşananlar Tanin gazetesini Türk basın tarihinde dikkat çekici bir noktaya oturtmuştur. 13 Nisan 1909'da gerçekleştirilen inkılabın "Mektepli Subayların" eseri olduğu savunulmuştur. Bu sırada "İttihat-ı Muhammedî Cemiyeti" yanına "Alaylı Subayları" çekerek güdümündeki askerlerle birlikte Meclis-i Mebusan'ı basmıştır.²²

Bu sırada İttihatçı fikirleri savunan Tanin gazetesinin en çok eleştirdiği isim, gerek basın gerekse halk nezdinde büyük karşılık gören özgürlükçü ortam aleyhinde yazılar kaleme alan Serbesti gazetesi Başyazarı Hasan Fehmi²³ olmuştur. Hasan Fehmi'nin 6 Nisan gecesi öldürülmesi gelişen siyasî olayları iyice germiştir. Bu durum Tanin gazetesini de hedef tahtasına oturtmuştur. Bu yüzden 31 Mart (13 Nisan 1909) gecesi, Tanin gazetesi de ortamın karışıklığı ve gerginliğinden nasibini almıştır.²⁴

Nitekim olayları önceden haber alarak kaçan birçok ünlü İttihatçıyı bulamayan 31 Mart ayaklanmacıları, İttihatçı kurumları hedef

²¹ Koloğlu, **Osmanlı Döneminde Basının Teknikleri ve Araçları**, s. 198.

²² Koloğlu, **Osmanlı'da Kamuoyu**, s. 237.

²³ Hasan Fehmi (1874 - 6 Nisan 1909), Osmanlı gazetecisi. Yazı işleri müdürü ve başyazarı olduğu Serbesti gazetesindeki yazılarında İttihat ve Terakki yönetimini sert bir dille eleştiren gazeteci, 6 Nisan 1909 günü vurularak öldürülmüş ve Türkiye'de ilk basın şehidi olarak tarihe geçmiştir. Öldürülmesinden sonra gelişen olaylar, İttihat ve Terakki yönetimine karşı gelişen 31 Mart (13 Nisan 1909) Ayaklanmasını tetikledi. Öldürüldüğü 6 Nisan günü, Türkiye'de "Gazeteciler Günü" olarak kabul edilmiştir.

²⁴ Koloğlu, **Osmanlı'da Kamuoyu**, s. 220-221.

olarak Tanin ve Şura-yı Ümmet²⁵ gazetelerinin idarehane ve matbalarına saldırmış ve tahrip etmişlerdir. Ayaklanmacıların Hüseyin Cahit'e benzettikleri Lazkiye Mebusu Emin Arslan Bey ile İttihat ve Terakki Cemiyeti Başkanı Ahmet Rıza'ya benzettikleri Süvari Binbaşı Ali Kabuli Bey'i²⁶ katlettiğinin duyulması üzerine Hüseyin Cahit Selanik'e kaçmak zorunda kalmıştır.²⁷ Yurt dışına kaçan Hüseyin Cahit, Mehmet Reşat'ın tahta çıkarıldığı 27 Nisan 1909 tarihinde yurda dönerek Tanin gazetesini yeniden çıkarmaya devam etmiştir.

Tanin gazetesi, ilerleyen yıllarda çeşitli baskılara maruz kalmıştır. Tanin, hükümete yönelik eleştiriler yayınlaması sebebiyle 1912'de kapatılmıştır. Bu sefer Viyana'ya kaçan Hüseyin Cahit, Bâb-ı Âli Baskını'²⁸ndan sonra 31 Ocak 1913'te yurda dönmüş ve yeniden gazeteyi çıkarmaya başlamıştır. 1913'te gerçekleştirilen Bâb-ı Âli Baskınıyla tekrar iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Fırkası, başlayan Birinci Dünya Savaşıyla birlikte tüm basın kuruluşlarına mecburî kontrol getirmiştir. Sıkıyönetim ve kâğıt sıkıntısından etkilenen birçok gazete kapanırken yalnızca Tanin, Sabah ve Tasvir-i Efkâr gibi

²⁵ Şura-yı Ümmet; 1902'den 1929'a kadar 220 sayı çıkan bir Jön Türk dergisi, Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti yayın organıydı. Bahaeddin Şakir ile Sami paşazade Sezai ile dergiyi Kahire'de kurdu. İstanbul, Selanik ve Paris'te yayım hayatına devam etti. Döneminin bütün kültür sorunları dergide yer aldı. Günlükten aylığa kadar çeşitli formatlarda yayınlanan derginin yazı kadrosunda Ali Kemal, Ahmet Ferit, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Samipaşazade Sezai gibi yazarlar yer almıştır.

²⁶ Ali Kabuli Paşa; Divan Kalemî ve Mekteb-i Maarif-i Adliye'de görev yaptıktan sonra Berlin Sefareti Katipliği'ne atanmıştır. Londra'da maslahatgüzarlık, Atina ve Viyana'da sefirlik, Sayda'da valilik yapmıştır. 3 Haziran 1874 ile 30 Haziran 1874 tarihleri arasında İstanbul Şehremaneti (Belediye Başkanı) Olmuştur. Ardından Ticaret Nezareti'ne ve Petersburg Sefareti 'ne tayin olunmuştur. 1878 'de, II. Abdülhamit döneminde Meclis-i Ayan Üyeliği'ne getirilmiştir.

²⁷ İnuğur, a.g.e., s. 309; Özbay, a.g.e., s. 151-152; Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi-Birinci Kitap-Osmanlı İmparatorluğu Dönemi**, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1967, s. 190-191.

²⁸ Bâb-ı Âli Baskını, Osmanlı Devleti'nde 23 Ocak 1913 günü Enver Bey ve Talat Bey'in başını çektiği bir grup İttihat ve Terakki üyesi tarafından hükümet binası Bâb-ı Âli'nin basılmasıyla gerçekleştirilen askerî darbe.

iktidar yanlısı gazeteler ayakta kalabilmiştir. Savaş boyunca Türkçülük teması üzerinden haberler yapan bu gazeteler iktidarın politikaları doğrultusunda bir yayın izlemişlerdir.²⁹ Tanin gazetesi, 30 Ocak 1914'te İttihat ve Terakki tarafından satın alınmıştır.

Mütareke Dönemine gelindiğinde işgal kuvvetleri tarafından tutuklanan Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit, yedi ay Bekirağa Bölüğü³⁰nde tutuklu kaldıktan sonra İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilmiştir.³¹ 23 ay süren Malta günlerinde okuduğunu anlayacak kadar İtalyanca öğrenen Hüseyin Cahit, sürgün hayatının sona ermesini ardından 6 ay da Avrupa'da kaldıktan sonra yurda dönmüş ve Ermeni harfleriyle yayın yapan Ceride-i Şarkıyye gazetesini³² bin beş yüz liraya satın alıp, adını "Tanin" olarak değiştirmiştir.³³

Hüseyin Cahit, 14 Ekim 1922'de yeniden neşretmeye başladığı Tanin gazetesinde Hilafet'in bir süre daha kalması gerektiğini savunan bir yazı kaleme almış, 11 Kasım 1923'te yayımlanan diğer bir yazısında da "gerçek milliyetçi her Türk'ün hilafet makamına dört

²⁹ Özbay, a.g.e., s. 267.

³⁰ Bekirağa Bölüğü, Beyazıt'ta Osmanlı döneminde Harbiye nezareti olan bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binasının avlusunda yer almış askerî tutukevi. II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde siyasî suçluların kapatıldığı tutukevi adını, ilk müdürü olan Binbaşı Bekir Ağa'dan almıştır. 1870-1922 arasında, yaklaşık yarım yüzyıl boyunca İstanbul'un korku uyandıran tutukeviydi. Resmî adı İstanbul Muhafızlığı Dairesi iken halk arasında ve basında Bekirağa Bölüğü olarak ünlenmişti. Yalnızca siyasî ve askerî tutuklulara mahsus olan Bekirağa Bölüğü, Türkiye'de 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında, dönemin basın ve aydın çevrelerini etkilemiştir. Bekirağa Bölüğü'nün ünü her dönemde muhaliflerin kapatıldığı bir haphane olmuştur.

³¹ İstanbul 1918'de İngiltere ve müttefiklerince işgal edildiğinde Osmanlı Devleti ve bürokrasisi tam bir kontrol altına alınmıştı. Bu işgal sırasında İngilizler kendileri için tehlikeli olacak birçok İttihat ve Terakki idarecisi, politikacıları ve fikir adamını yani aydınını tutuklayarak Malta Adası'na sürmüşlerdir.

³² Ceride-i Şarkıyye gazetesi; Diran Kelekyan (1862 - 1915), Osmanlı Ermeni'si gazeteci, yazar ve siyaset tarihçisinin çıkardığı gazete.

³³ Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar** (Haz. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976, s. 275.

elle sarılması gerektiğini” savunmuştur. Halifelik müessesesinin gitmesi halinde beş on milyonluk bir Türk devletinin İslam Âlemi için hiçbir öneminin kalmayacağını vurgulayan Hüseyin Cahit, “Halifelik makamının Türklerde kalmasını yararlı buluyorum ancak yönetimi-mize karışmasını istemiyorum” diyerek konuya farklı bir bakış açısı getirmiştir.³⁴

Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul’un işgalinden sonra işgalci İngiliz kuvvetleri tarafından Malta Adası’na sürgüne gönderilen Hüseyin Cahit, 1922’de sürgünden döndüğünde Tanin’i yeniden çıkarmak istemiştir. Tanin adıyla gazete çıkarmasına izin verilmeyince “Renin” adıyla çıkardığı gazetede ulusal direnişi destekleyen yazılar yayımlamıştır.³⁵

Tanin gazetesinin genel yayın politikası bakıldığında, Batı kültürünü savunan yazılar kaleme alan Hüseyin Cahit, II. Meşrutiyet döneminin karışık ama özgürlük havası içerisinde büyük bir hevesle tek başına gazeteyi çıkarmıştır. Ancak zamanla Halide Edip, Falih Rıfkı, Aka Gündüz ve Fazıl Ahmet gibi yazarlarla ve Babanzade İsmail, Maliye Nazırı Cavit Bey, Asım Us gibi isimlerle kadrosunu genişletmiş ve güçlendirmiştir.³⁶

³⁴ İnuğur, a.g.e., s. 348.

³⁵ Gazete, bir süre sonra yeniden Tanin adıyla çıkmaya başlamıştır. Tanin Gazetesi, savaş yıllarında ulusal direnişi desteklese de halifeliğin kaldırılması, cumhuriyetin ilanı gibi konularda Hüseyin Cahit’in tutumu nedeniyle Ankara hükümeti tarafından muhalif bir yayın organı olarak kabul edilmiştir. Şeyh Sait İsyanı sonrasında çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında 16 Nisan 1925’te süresiz olarak kapatılmıştır. İttihat ve Terakki havasından bir türlü kurtulamayan Hüseyin Cahit, zaman zaman Atatürk Devrimlerine karşı sert çıkışlar yapınca 1925 yılında yeniden tutuklanarak Ankara İstiklal Mahkemesince yargılanmış ve Çorum’a sürgün edilmiştir. 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükûn Kanunuyla birlikte Tanin gazetesi de tamamen kapatılmıştır.³⁵ Tanin gazetesi, 1943-1947 arasında Hüseyin Cahit tarafından yeniden çıkarılmıştır. Tanin, 14 Kasım 1947’de 1542. sayısı ile yayın hayatına son vermiştir.

³⁶ İnuğur, a.g.e., s. 308; Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, s. 90; Hüseyin Cahit Yalçın, **Edebiyat Anıları** (Haz. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975, s. 51.

Tanin gazetesi, İttihatçıların fikirlerini savunup siyasal hayatı etkilemiştir. Gazetenin yayın hayatında Hüseyin Cahit, İttihat ve Terakki'nin siyasî alanda bir nevi “kalemşoru” olmuştur. Tanin, zamanla kamuoyunun gözünde İttihat ve Terakki ile özdeşleşmiş ve onun yayın organı olarak görülmüştür. Bu durum dönemin aydınlatılması bakımından gazetenin önemini daha da arttırmıştır. Gazetede çıkan haberlerin ve yazılan makalelerin Jön Türklerin politikalarıyla örtüşüyor olması, o dönemin resmî söylemin özelliklerini göstermektedir. Tanin gazetesinin önemli yazarları olarak görülen Hüseyin Cahit ve Babanzade İsmail Hakkı'nın dış politika konuları hakkında yazdıkları makaleler gazetenin yayın politikasını belirleyen temel fikirleri oluşturmuştur.

Ancak gazete, her ne kadar iktidar yanlısı bir çizgi izlese de, en önemli vasfı olan “her dönem muhalif” duruş sergileme özeliğiyle, İstiklal Mahkemeleri tarafından kapatıldığı 1925 yılına kadar, en yakın durduğu İttihat ve Terakki Partisine karşı bile zaman zaman, tavır koymuştur. Gazete, özellikle Balkan savaşları sebebiyle birçok kez İttihat ve Terakki Partisiyle ters düşmüştür.³⁷

Tanin gazetesi Osmanlı kültür ve edebiyat hayatına önemli katkılar sağlamış, yeni gelişen gazeteciliğin henüz emekleme safhasında olduğu bir dönemde bir boşluğu doldurmuştur. Türk basın hayatında seçkin bir yeri olan Tanin gazetesi, Osmanlı Devleti'nde yaşanan iç ve dış gelişmeleri yakından takip etmiş ve bu konulara ilişkin çeşitli haber, köşe yazısı ve yorumlarla kamuoyunu aydınlatma ve oluşturmaya çalışmıştır.

Sert yazıları ve muhalif duruşuyla bilinen Tanin, farklı zamanlarda çeşitli saldırılara uğramış, kapatılmış, ancak birçok kez isim değiştirerek yayın hayatını sürdürmüştür. Kapatıldığı dönemlerde

³⁷ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 309.

“Cenin”, “Renin”, “Senin”, “Hak” gibi isimler alan ve yayını bu adlarla sürdüren Tanin, bu kimlikler altında da aynı yayın politikasını sürdürmüştür.³⁸

Tanin gazetesinde Balkan savaşlarının³⁹ başlaması öncesinde savaşın başlayabileceğine ilişkin olarak çeşitli haber değerlendirme ve köşe yazıları yayınlamıştır. Gazete kendi bakış açısıyla Balkan savaşları⁴⁰ öncesindeki gelişmeleri kamuoyuna duyurmaya ve okuyucularını savaşa dair gelişmeler konusunda haberdar etmeye çalışmıştır.

Hüseyin Cahit’in Bazı Haber ve Yorumları

Tanin gazetesinde Balkan savaşları öncesi Trablusgarp Savaşı’nın bitmesi ve Balkanlı ulusların Balkan savaşlarını başlatmak

³⁸ İnuğur, a.g.e., s. 309; Koloğlu, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, s. 236; Server Rifat İskit, **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939, s. 109.

³⁹ Geniş Bilgi için bk. Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, II. Cilt: Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Osmanlı Asya’sının Paylaşılması İçin Anlaşmalar, Balkan Savaşları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1943.

⁴⁰ Balkan Savaşları: Rusya’nın Balkan Devletleriyle Antlaşması Osmanlı İmparatorluğu’nun Balkanlardaki varlığına son vermek isteyen Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ, Rusya’nın aracılığıyla aralarında anlaşarak, Türkleri Balkanlardan atmak istediler. Bu sırada yaşanmış olan Trablusgarp Savaşı da onları cesaretlendirmiştir. Bilindiği gibi Balkan Savaşları Rumeli’nin kaybıyla sonuçlanan ve Türk Tarihine derin izler bırakan bir büyük savaş olmuştur.⁴⁰ Bulgaristan ordusunun, Çatalca’ya kadar ilerleyerek, İstanbul’u tehdit etmeye başlaması, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan ordularının, Makedonya’yı tamamen işgal etmeleri üzerine, diğer Balkan ülkelerini kendine karşı tehdit olarak gören Arnavutluk, bağımsızlığını ilan etmiştir. Yunanistan, Gökçeada (İmroz) ve Bozcaada dışındaki Ege Adaları’nı işgal etmiştir. Savaş, 1913 yılı Mayıs ayında Londra’da imzalanan Londra Antlaşması’na kadar devam etmiştir. Bu antlaşmaya göre, Arnavutluk bağımsızlığını kazanmış, Girit Adası Yunanistan’a verilmiş, Osmanlı Devleti’nin Trakya sınırı Edirne ve Kırklareli illerini dışarıda bırakacak şekilde Midye-Enez Hattı olmuştur. Bir süre sonra Balkan devletlerinin birbirlerine düşmesinden yararlanan Osmanlı Devleti harekete geçti. Bu savaşın, tek hedefi Bulgaristan idi. Böylece, tüm diğer Balkanlı devletler de Bulgaristan’a saldırınca Bulgarlar ağır bir yenilgi aldı. Savunmaya çekilmek için birçok yerdeki askerlerini geri çekti. Bunu fırsat bilen Enver Paşa komutasındaki Osmanlı Ordusu 21 Temmuz 1913 tarihinde Edirne’yi geri aldı. Böylece Edirne Kırklareli ve Dimetoka geri alınmış oldu.

için giriştikleri faaliyetleri ele alan çok sayıda haber, makale ve değerlendirme yazıları yayınlanmıştır. Hüseyin Cahit'in haber ve yazıları gazetenin birinci sayfasında yer almıştır. Bu yazıların genel karakterine bakıldığında haber ajanslarından alınan bilgilerin bazen gazetede yorumsuz olarak yalın bir şekilde verildiği gibi bazen de Hüseyin Cahit'in kendi imzasıyla haberlerin yorumlanarak değerlendirildiği görülmüştür. Çeşitli yurt dışı gazete ve ajansların geçtiği haberlerden yapılan iktibaslar da bu bağlamda gazetede yerlerini almıştır.

Tanın gazetesinde sadece Balkan savaşları öncesi durum ile ilgili değil ondan önce cereyan eden Trablusgarp Savaşı'na dair haberler de yer almıştır. Örneğin konuya ilişkin olarak Roma'dan alınan 6 Eylül 1912 tarihli bir haber şöyledir: "Roma gazetelerinden biri tarafından Türkiye ile mütareke akdi için yazılan havadisın katiyen asılsız olduğunu beyan etmektedir"⁴¹ denilerek İtalya ile barış konusunda herhangi bir adımın henüz atılmadığı bildirilmektedir.

Aynı gün bu konuyla ilgili olarak aynı sayfada yer alan bir başka haber de Paris'ten alınmış ve bu haberin Londra'daki bir gazeteye göre verildiği bildirilmiştir. Haber şöyledir: "İngiltere'nin İstanbul sefiri, Türkiye'nin ne suretle İtalya ile sulh akit eyleyeceğine dair olan şartları bildirmiş imiş. Sefir, Balkanlarda hükümete olan ihtilafı efkârdan dolayı mevcut durumun daha kötü bir hal almasından korkmaktaymış"⁴²

Hüseyin Cahit imzasıyla, Corriere d'Italia gazetesine istinaden 6 Eylül 1912 tarihiyle verilen yorumla karışık haber de özetle şöyle denilmektedir: "Corriere d'Italia, neşir eylediği bir nüshada Hükümet-i Osmaniye ve İtalya murahhaslarının icra eylemekte olduğu müzakerat-ı sulhiyenin maksad-ı esasisini teşrih eylemektedir. Mezkûr gazete, Türkiye'nin İtalyanların Trablus üzerindeki hâkimiyeti ve Bal-

⁴¹ **Senin gazetesi**, 8 Eylül 1912, Sayı:1436-43, s.1.

⁴² **Senin gazetesi**, 8 Eylül 1912, Sayı:1436-43, s.1.

kan-ı İtalya'nın da hükümet-i Osmaniye'nin hâkimiyet-i altında olduğu hakkını tasdik eylemekte olduğunu yazıyor ve İtalya Türkiye'ye bir istikraz ile 600 milyon ikta eylediği gibi Hükümet-i Osmaniye de rehin olarak İtalya'ya akvam-ı taht işgalinde bulunan etabı terk eyliyor, diyor." Yazı şöyle devam ediyor: "Corriere d'Italia, bu havadan çok büyük bir nazar hâsıl eylemiştir. Fakat birkaç dakika sonra ajanslarda mezkûr havadisın asılsız olduğuna dair bir beyanname neşredilmiştir... Kabinesinin mevta-i riyasetinde Gazi Muhtar Paşa⁴³ Hazretleri var. Müşarünileyh, İttihat ve Terakki'ye hiçbir zaman meyletmemiştir. İttihat ve Terakki'yi sevmemiştir. Fakat bu bizim kendisine verilmiş olan "Gazi" namı için hürmet etmemize mani olamaz. Gazi Muhtar Paşa Hazretleri bîtaraf olabilirler. Fakat gayreti mucibince kendisine rakip bakana da tevazuu yok mu? Bunu saklamak kendimizi aldatmak olur. Geçen gün İstihbarat Kaleminin yaptığı bir hareket bu hakikati pek göze çarpacak bir surette meydana çıkarmıştır... Vilayetine Hürriyet ve İtilaf müesseselerinden adam çeken tabiyesinden dolayı, yirmi kişi Kamil Paşa Hazretlerine telgraf çekmiş. Bu havadis kemal-i ehemmiyetle matbuata tebliğ olunmuştur. Herkes, kime isterse teşekkür edebilir. Buna karışamayız. Fakat matbuata verilen bu tebliğden maksat nedir? Gazi Muhtar Paşa'nın gölgesi ateşte Kamil Paşa'nın olduğu Türkî devlet riyasetinde bulunmasına rağmen olayların azaldığı onun elde bulduğunu anlatmaksa?... Hâsılı meselenin ötesine bakılsa bir fikir edinmek kabil olmuyor. Efkar-ı teşevvüşe doğru sevk ediyor ve bunun neticesinde herkes adem-i merkeziyete doğru yürüyor. Hüseyin Cahit"⁴⁴

Hüseyin Cahit'in bu yazısında, ülkedeki Hürriyet ve İtilaf Fırkası ile İttihat ve Terakki Fırkası arasında süregelen rekabet kendisini açıkça göstermektedir. Bu esnada kamuoyu arasında kaotik bir fikir ayrılığının yaşandığı ve merkezî yönetim fikrini savunanlarla adem-i

⁴³ Ahmet Muhtar Paşa, "Gazi Ahmet Muhtar Paşa" olarak bilinen ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Kafkasya Cephesi komutanı, asker, astronom, yazar, eğitimci ve devlet adamıdır. 1912 yılında kısa bir süreyle Osmanlı Devleti'nin sadrazamlığını da yapmıştır.

⁴⁴ **Senin gazetesi**, 8 Eylül 1912, Sayı:1436-43, s.1.

merkeziyet fikirlerini savunanlar arasında kıyasıya bir mücadelenin olduğu anlaşılmaktadır. Yine kısa bir süre Başbakanlık makamına gelmiş olan Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın icraatlarının eleştirildiği görülmekte ve kendinden sonra iktidara gelecek olan Kamil Paşa'ya temayülün arttığı ifade edilerek, Osmanlı Devleti'nin yıpratıldığı ifade edilmektedir.

Hüseyin Cahit'in "Rağdalin (?) Vahasında"⁴⁵ başlıklı bir diğer yazısında, "Roma 7-8 Eylül tarihli" şerhiyle, "Bu sabah bir Süvari Alayıyla Altıncı Eritre Taburu Rağdalin (?) Vahasında istikşafat bulmakta iken Türk ve Araplardan mürekkep mühim bir kuvvete tesadüf etmiştir. Askerlerimiz düşman üzerine hücum oldukça bir şecaat ile ricata mecbur eylemişlerdir. Osmanlılardan altı esir alınmıştır" - Konstantinapol- denildikten sonra, "Harekât-ı askeriye hakkında İtalya'nın bir tebliği Tan Gazetesi'nin Roma Muhabiri telgraf ile bildiriyor" başlığı altındaki bir haber de şöyledir: "Bütün Libya için olan kumandanlığının ana hattını tehdit etti. Vasil olmak, intikam almak emellerinin kamçılандığı ihtiras ile gözler bağlanmış, boğazlar kurumuş, ağızlar köpük içinde azgın ve muhteris bir sürü milletin lisan-ı hali olan matbuat vazife edinmiş, oradan muttasıl düşnam⁴⁶ ve iftira saçıyor. Bu hercümerç içinde hiç akla getirilmeyen bir şey var, Vatan ve Ahlak..." "Vatan ve Millet sanki kendilerinin malı. Onlar bütün millet namına bir vekâlet-i fuzuliye iddia ediyorlar. Biz çok bağıyoruz. Beş on ağızdan, gazeteden ses çıkarıyoruz ya, demek ki ekseriyet millet bizimledir diyorlar."... "Şu halin ahlak-ı umumiye üzerine pek fena bir tesiri oluyor. İdareten memleket üzerinde de muzır bir neşriyat oluyor. Hain ahlak sahipleri yavaş yavaş ortadan çekilmenin çaresini düşünüyorlar. Üzerlerine çamur sıçratmak istemeyenler selameti kenarda görüyorlar, bîtaraf kalıyorlar. İsimlerini silinip unutulmuş bir halde tutmak istiyorlar. Herkes her gün bin türlü düşnama ve iftiraya tahammül edebilecek bir metanette çelik sinirlere malik değildir. En evvel az tahammül sahipleri muhafaza-i

⁴⁵ **Senin gazetesi**, 10 Eylül 1912, Sayı:1438-45, s.1

⁴⁶ Küfür, sövme...

hamiyet ve vakarla ve endişe-i meşruyla kendilerini bir tarafa çekerler, sonra yavaş yavaş her sahib-i hamiyet-i vicdana konar ve arz olursa bu vatanın hali ne olacak? Bir sürü yağma... Kenarda kalmak, kimi 'azl olup işleri, zannederiz ki, bu noktada en müteredit bulunanların böyle gözünü açmaya gayret edecektir. İttihat ve Terakki aleyhinde söylediler, bağurdılar, sevindiler, alabildiklerine sevindiler. Ağzlarında gezen vatan, ıslahat, kanun sözlerinin mana-yı hakikatlerinin ne olduğunun tevcihat sütunları pek ala şerh ve ifşa ediyor. Görülüyor ki İttihat ve terakkinin bütün maksadı kimilerini Vali, Maarif Vekili, ilah tayin etmemekten ibaretmiş ve bütün bu hücumlar, hatt-ı memleketi kana, ateşe, ihtilale verecek derecede tepindiler. Hep bir memuriyet yakalamak, eski bir ağyarının acısını çıkarmak emeliyle ihata edebiliyormuş."

"Bu hal böyle devam ederse vatanlarının kurtulmasını isteyen erbab-ı hammiyet birlik olursa memleketin nereye gideceğini söylemeye gerek yoktur."... "Ne olursa olsun bizim bu ahlak bozukluğunun pek sathi bir tabakada kaldığına henüz milletin hayat kaynaklarını koruyacak içeri nüfuz etmediğine imanımız vardır. Onun için hulus-u vicdanlarından hamiyetlerinden zahiren vatani halas etmek gibi bir emeli mukaddes uğrunda istifade edilmek istenen Osmanlılara göz önünde geçen vekayiin hakiki safhalarını göstermeyi bir vazife biliyoruz. Hakikat anlaşılırsa elbet bir intibah hâsıl olur sanırım ve iftiranın, hile ve tezvirin ehemmiyeti düşer. Bu sayede belki erbabi namus için rahat rahat çalışmak imkânı olur." Hüseyin Cahit

Çeşitli Haber, Yorum ve Dış Basından Yapılan Bazı İktibaslar

"Muharebe"⁴⁷ başlığı altında "Avutmak İçin" alt başlığı ile verilen bir haberde şöyle denilmiştir: "Stampa Gazetesi'nin On Altı Temmuz tarihli nüshasında münderic bir telgrafnamede iki Sunusi şeyhinin keferi Sunusi zevayası şeyhi tarafından bir mektubu İtalya Başvekili'ne verdikleri ve mezkûr mektupta Sunusi Şeyhinin İtalya'ya arz-ı sadakat eylediğini ve ileride bütün Sunusileri İtalya tarafına celbe

⁴⁷ Tanin gazetesi, 17 Eylül 1912, Sayı:1443, s.2.

hasr-ı mesai edeceğini bildirdiği iş'ar olunmaktaydı. İstihbaratımıza göre bu vaka hakkında Harbiye Nezareti'nin istihbaratı üzerine Bingazi ve havalisinin Kumandan Enver Bey'den varit olan 15 Ağustos tarihli telgrafnamede rivayet-i mezkûrenin İtalya Efkâr-ı Umumiyesini iğfal ve teskin etmek için icap edilmiş bir hezeyandan veyahut kendilerine Şeyh-i Sunusi Hazretlerinin vekili süsü veren bazı dolandırıcıların sahtekârlığı olduğuna şüphe olmadığını bildirmektedir. Ve filhakika İdrislerden Ali Ulvi namında birinin diğer bir himayesiyle İskenderiye'den Roma'ya gittikleri istihbar edilmişse de merkumlar esasen İdris gibi İtalya'ya satılmış hainler bulunduğundan Sunusilerle hiçbir münasebetleri olamayacağı bildirilmiştir.”

Balkanlarda⁴⁸ Hal ve Mevki⁴⁹ başlıklarıyla Bari Jurnal'den kayıtlı bir haberde şöyle denilmektedir: “Balkanlardan gelen havadisler da-ima eski vahametini muhafaza etmektedir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki muhaseme⁵⁰ devam ediyor, diğer taraftan Bulgarların harp arzusunda bulunduğu da pek fena bir surette görülüyor. Hükümet-i Osmaniye'nin vaziyet-i dâhiliyesi henüz salah bulamamıştır.”

Bu haberden anlaşıldığına göre, Balkanlardaki durumun vahim olduğu, çetecilik ve bağımsızlık hareketlerinin başladığı yıllardan beri gergin olan ortamın devam ettiği ve bu bağlamda Türk-Yunan ilişkilerinin düşmanca olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca Bulgarların savaş çıkarma arzusunda oldukları haberi verilmektedir. Ancak buna karşın Osmanlı Devleti'nin iç durumunun karmaşık olduğu ve iç barışın Balkanlarda temin edilemediğine vurgu yapılmaktadır.

Gazetede yer alan “Yunan Zabıtlerinin Daveti” -İskenderiye-2 Eylül 1912⁵¹ başlıklı bir haberde de şöyle denilmektedir: “Burada ikamet etmekte olan Yunan zabıtlerinin tamamı hudutta zuhur eden

⁴⁸ **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

⁴⁹ **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

⁵⁰ Düşmanlık.

⁵¹ **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

son hadiselerden dolayı derhal Atina'ya gelmeleri için hükümetleri tarafından kesin emirlerle ikaz edilmişlerdir.” Haberden anlaşıldığına göre gerginleşen hassas ortamda Balkan savaşlarının çıkma ihtimali öncesinde Yunanlılar Mısır'da görevli olan askerî personelini Atina'ya çağırılmışlardır.

“Bulgarlar Harp İstiyor”⁵² başlıklı bir diğer haberde şöyle denilmiştir: “Ahali arasında harbin kaçınılmaz olduğu kanaati gittikçe tevsî' etmektedir. Harpten yakın zamanda zuhur edecek kati bir şey olarak bahsedilmektedir. Daha şimdiden büyük ecnebi gazeteleri tarafından gönderilen harp muhabirleri Sofya'ya muvasalat eylemişlerdir. Mamafih resmî mahfiller sulhperver görünmekte devam oluyorsa da zuhur eden buhranın şedit bir surette netice-i hale dönmesi için lazım gelen kâffe-i vesaite müncer olmuştur. Belgrad'da ilan-ı harp için akd olunan miting, Sofya'da hüsn-ü suretle tesir etmiştir. Efkar-ı Umumiye, Türkiye'ye karşı Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ arasında askeri nokta-i nazarından birlikteliğin geliştiği şeklinde tasvir edilmektedir.”

Balkan Savaşları çıkmadan önce⁵³ havayı koklayan Tanin gazetesi, Bulgarların savaşa mütemayil olduklarını, halk arasında savaşın mutlaka çıkacağı ve kaçınılmaz olduğu fikrinin yaygın bulunduğunu bu haberle anlatmıştır. Keza daha şimdiden Batılı ülkelerin savaş muhabirlerini Sofya'ya gönderdikleri ve muhaliflerden barışsever mesajlar gelmekte olsa da gelişen olaylardan savaşın çıkma ihtimalinin kaçınılmaz olduğuna vurgu yapılmıştır. Haberde Belgrad'da düzenlenen bir mitingin Bulgaristan'ın merkezi Sofya'da derin akisler uyandırdığı ve etkili olduğu yazılmıştır. Balkanlardaki genel kamuoyunun Türkiye'ye karşı Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ arasında askeri birlikteliğin oluştuğu ve birlikteliğin pekişmesinden memnuni-

⁵² **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

⁵³ Balkan savaşları Karadağ'ın 8 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı Devletine savaş ilan etmesiyle başlamıştır. 15 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti İtalya ile İsviçre'nin Ouchy (Uşi) kentinde Trablusgarp Savaşı'nı bitiren Uşi Antlaşması'nı imzalamıştır.

yet duyulduğu ifade edilmiştir ki bu haber de savaş öncesi Balkanlardaki kamuoyunun birleşme noktasında Osmanlı Devleti'ne karşı hazır olduğu ve moral bakımından dayanışma ruhuyla gerekli ortamın hazır bulunduğu anlaşılmaktadır.

“Karadağ'da”⁵⁴ başlığıyla verilen bir başka haber de “İstanbul-Üsküdar Muhabir-i Mahsusundan” kaydıyla şöyledir: “Dün Kral Nikola'nın Podgoriça'ye⁵⁵ azimet eylediğinin ve dâhiliyeye hitaben bir nutuk irat eylediğini emin bir matbuattan istihbar eyledim. Kralın refakatinde Rusya sefiri bulunmaktaydı. Kral, resmen harp vuku bulmayacağını ve herkesin kemal-i sükût ile işiyle gücüyle iştilal etmesi lazım geldiğini beyan eylemiştir. Huduttaki topların çekildiğini ve Karadağ askerinin terhisine başlandığını söylemiştir. Herhalde İşkodra ve Kosova vilayetleri her ihtimale karşı metanet ve müdafaaya hazır bulunmalıdır. Bundan başka Karaniye, Gosine, Goruva, İskibreli, Çot, Şala kabilelerinden ve tabiyet-i Osmaniyede bulunan Ortodokslardan dört bin Arnavut'a Karadağ tarafından silah ve mühimmat-ı harbiye tevzi' olunmuştur. Bu tevziat ile Karadağ Kralı'nın beyanatı arasındaki tezat, düşünülecek bir hadisedir.”

Dikkat edilecek olursa haberde Karadağ Kralı Nikola'nın Karadağ'ın merkezi olan Podgoriça'ye gelerek burada toplanan halka bir nutuk verdiği Kralın yanında Rusya sefirinin de bulunduğu ve Kralın resmen harp olmayacağını, herkesin sakin bir şekilde işiyle gücüyle uğraşmasını istemiştir. Sınırdan çekildiğini ve Karadağ askerinin terhisine başlandığını söylemiştir. Ancak, İşkodra ve Kosova vilayetlerinin her ihtimale karşı sağlam ve savunma için hazır bulunmaları gerektiğini bildirmiştir. Bundan başka Karaniye, Gosine, Goruva, İskibreli, Çot, Şala kabilelerinden ve Osmanlı tabiiyetine bağlı olan Ortodokslardan dört bin Arnavut'a Karadağ tarafından silah ve savaş teçhizatı dağıtıldığını ifade etmiştir. Gazete, Karadağ Kralı'nın

⁵⁴ **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

⁵⁵ Karadağ Kralı Nikola ve Karadağ'ın merkezi olan Podgoriça şehri.

bu beyanatu arasındaki çelişkinin bariz, dikkat çekici ve düşündürücü olduğu yolunda yorum yapmıştır.

Bu ifade ve eleştiriden sonra haber şu şekilde devam etmektedir: “Rusya’daki Golos Moskova gazetesi, “Balkan Buhranı” ser levhasıyla yazdığı başmakalesinde geleceğe yönelik ifadelerde bulunuyor: “Hoşlanacak sebepler pek çok. Karadağ bile tahrik edici bir vaziyet aldığı ve birinci olarak harekât-ı faaliyetkâraneye girişmiştir. Bulgaristan’ın her ne kadar etrafı sarmaması, Kral Ferdinand’ın Bulgaristan’da bugün hâkim ve amil bulunmamasından ileri gelir. Çünkü Kral Ferdinand, tebaasının bildiği birçok şeylere vakıf bulunuyor. Ferdinand’ın Türkiye’den başka Avusturya, Rusya, Almanya, İngiltere ve Fransa da bildiğini biliyor. Balkanlardaki buhranlarda bu ülkelerden her birinin özel menfaattarı bulunmaktadır. Bulgaristan ile Sırbistan’ın Türkiye’de harekâta mübaşirini bil mebni Avusturya’nın müdahalesini genişleteceğini Ferdinand herkesten iyi bilir.... Kral Ferdinand son günlerde vukua gelen yeni bir hadisenin de ehemmiyetini anlayacak kadar derin bir diplomattır. Bu hadise Roma’ya ziyaretidir... Burada da filhakika bir haber var. Avusturya’nın arkasında Balkan Slavlarının tecrübe ile ve kadim dostu bulunmaktadır. Bugün tekrar edilmemesi icap eden şeylerin vuku bulmaması için Avusturya’yı tekmeleyen Bulgaristan değil, Rusya’dır. Rusya’nın bugün Balkanlarda mevcut olan menfaati haleldar etmek isteyenler cezasız kalamaz. Bunun için Rusya tedbir-i nasihatler veriyor ve intizar tavsiye ediyor. İşte bunun için her şey bu intizar içinde esrarengiz bir hal alıyor ve muhassıllar bu sükût ve izhar-ı zulmetleri arasında yekdiğerinin konumunu merakla ve bu hal ile herkes Balkanlarda, yalnız Balkanlar etrafında bekliyor...” Görüldüğü gibi bu haberle Balkanlı Devletlerin beklentileri ve Rusya ile ilişkileri irdelenirken durumları da tasvir edilmiş bulunmaktadır.

Gazetede yer alan “Aisi Bolatin?”⁵⁶ Başlığı altında bir başka haberde şöyledir: “Dün Aisi Bolatin’in ilan-ı muhtariyet ettiğine dair

⁵⁶ **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

pek çoğu muhalifinde bazı şayialar devran etmişse de bunlar doğru değildir. Yalnız muhakkak olan malumata nazaran Aisi Bolatin, el-yevm Mitroviçe'de başlı başına idare-i umur etmektedir. Üsküp vilayeti tarafından kendisine vuku bulan sual üzerine Aisi Bolatin hükümetine muavenet etmekte olduğu cevabını vermiştir. Ümit ederiz ki kendisine teşekkür etmek unutulmamıştır.”

Bu haberde Balkanlarda Kosova'nın kuzeyinde bir şehir olan ve Sırp, Arnavut, Türk ve Boşnakların bir arada yaşadıkları Mitroviçe'nin özerkliğini ilan ettiğine dair bilgiler yer almaktadır. Haberden Balkanlarda hassas bir durum olduğu anlaşılmaktadır.

Gazetede yer alan bir diğer haber, “Niçin Susuyorlar mı?!”⁵⁷ başlığını taşımaktadır. Söz konusu haber şu şekilde verilmiştir: “-Türk Dili Refikimizden- Muhterem gazetenizin Perşembe günü başmakalesinin üçüncü satırında “Arnavutluk'ta istiklal veya muhtariyet istemeyen zeki, hamiyetli hissiyat-ı Osmaniye ile mütehassıs bir ekseriyet vardır. Fakat bunlar niçin susuyorlar?” mealindeki bir iki nokta nazarı dikkat celp ediyordu. Evet, muharrir bey Arnavutluk'ta bugün dahi istiklalde bulunmayan, sinelerinde tam bir Osmanlı kalbi taşıyan bir ekseriyet, hatta bir ekseriyet-i azime mevcuttur. Fakat ah!.. fakat bugün Arnavutluk'un ekser mahallerinde hüküm ferma olan müthiş anarşi bu ekseriyeti susturuyor. Evet, bugün Arnavutluk'ta hâkim, mutlak vefaya, namusa, vatanperverliğe, velhasıl dünyadaki bütün mukaddesata karşı tehditkâr duran silahlı birkaç derbederlerdir. Bugün Arnavutluk'ta hakiki vatanperverliğini, Osmanlılığını izhar eden adam mahkûm oluyor, namusuna tecavüz ediliyor. Öte tarafta hükümet dahi bütün bu elim ahvale karşı lakayt tavır alıyor. İşte bu anarşiye, bu münasebetsizliğe karşı hâlâ sakin kalan hükümetten ümidini kesen Osmanlı Arnavutları bittabi sükût ediyor. Mevcudiyet-i Osmaniyelerini göstermiyorlar, çünkü onlar bir iki kalpsiz ve vatansız sergerde ile onların arkasında koşan, sürüklenen bir avuç gafil şakilerin pek az bir zamanda terbiye ve tedip etmeye

⁵⁷ **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

muktedir olan Osmanlı Arnavutlar, ikinci bir anarşiye elbet meydan vermezler. İşte Arnavutların hissiyat-ı Osmaniye ile mütehasıs olan ekseriyeti şu muhtasaran arz ettiğim sebeplerden naşı sükût ediyorlar. Fakat emin olunmalıdır ki hükümeti haziremizin bu vaziyeti biraz daha devam ederse pek büyük müşkülât karşısında bulunacağımız muhakkaktır.”

Haberden anlaşıldığına göre, Arnavutluk'ta çetecilik ve isyan faaliyetlerinde bulunan silahlı asi eşkiyalar, vatansever ve devlete bağlı olan Arnavutların sesini çıkarmalarına fırsat vermeyerek onların sinmelerine yol açmaktadır.

“Arnavutluk'ta”⁵⁸ ve “Silah Meselesi”⁵⁹ başlıkları altında verilen bir başka haber ise şöyledir: “-Madrid Post gazetesinden- Üsküp'ten varit olan hususi ve müteferrik haberlere nazaran Arnavutlarla şehri halin⁶⁰ on dokuzunda vuku bulan itilaf ıslah-ı mühim meselesi bir mahiyet-i kutsiye haiz gibi görünmüyor. Arnavut rüesası Üsküp'ü terk etmeden evvel Vali ve Galip Paşa'ya bir mektup göndererek kendilerine silah verilmesini talep etmişler ve eğer mesele Eylül'ün on yedisine kadar Arnavutların memnuniyeti mucip olacak bir surette hal edilmeyecek olursa yeniden nümayişlerde bulunacaklarını makama tehditkâr bir şekilde beyan etmişlerdir. Mevcut ahvale nazaran rüesa mensuplarına ileride silah tevzi edileceğini beyanı ile ve Karadağlıların bir haneye hücumu üzerine hayatperveranelerine el-müracaa mesken ve mukaddesatlarına ve mahallerine avdet etmeye teşvik etmişlerdir. Üsküp'ün ahvali bir vakit ve derece vahim idi ki, konsoloslar Arnavutların şehirden çekilmesi için rüesa ile münasebete girişmek üzere mensup oldukları şikârdan muavenet talep etmişlerdir. Nakd-i sefaratle ihtilafa müdahale etmekten imtina etmişlerdir. Çok şükür ki Arnavutlar tavır ve hareketlerini terk etmeye karar vererek, kuvvet istimal edilmesine lüzum bırakmamışlardır. Yalnız, Valiye verdikleri tebligatta tayin ettikleri mahallin inkizasına

⁵⁸ **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

⁵⁹ **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

⁶⁰ Bu ayın

Arnavutlar mahallerine avdet ederken hükümet depolarından tüfek zapt ve yağma etmişlerdir. Binaenaleyh hükümetin maruz olduğu diğer bir müşkülât da Arnavutlardan gasp etmiş oldukları silahları istirdat ederek iade-i nüfuz etmek lüzumudur.”

Gazetenin 7 Eylül 1912 tarihli nüshasında “Figaro’dan”⁶¹ başlığı altında yapılan bir iktibas şöyledir: “Ussat (Asiler) tarafından Arnavutluk imtiyazları hakkında talep edilen tadilatın tamamı pazar günü Kâmil Paşa’nın riyaseti altında toplanan Meclis-i Vükelada kabul edilmiştir. Arnavutluk ve bahusus ahvalinde bir silahlı hareket müşahede olunmuyor. Arnavutlar Rıza ve Bayram beylerden silah talep ediyorlar. Malumat-ı hususiyette Üsküp ve Mitroviçe havalisinde asiler tarafından zabitan ve askerle memurin-i mülkiyeye karşı suikastlar icra olunduğu beyan olunmaktadır.”

SONUÇ

Kamuoyu oluşturmada gazeteler etkin ve önemli bir araçtır. Hele Osmanlı Devleti’nde matbaanın kurulmasından uzun bir müddet sonrasında çıkmaya başlayan resmî ve özel basın-yayın organları, yayımlanmaya başladığı yıllarda kamuoyunu derinden etkilemiştir. Toplumla yön veren seçkin zevatin okumalarıyla gelişen hadiselerden toplum, dünya ve ülkedeki gelişmelere ilişkin bilgileri hızlı ve etkin bir biçimde öğrenme imkânı bulmuşlardır.

Bu bağlamda Tanin gazetesi de Osmanlı Devleti’nin dağılma süreci olan 20. yüzyılın başlangıcında yaşanan gelişme ve olaylardan okuyucularını haberdar etmeye çalışmış ve üzerine düşen görevi ifa etmiştir. Gazetenin yazarları dış politika ve gelişmelerle yaşanan çetecilik ve isyan faaliyetlerine ilişkin görüşlerini serdetmişlerdir. Özellikle başyazar konumundaki Hüseyin Cahit Bey’in haber ve yorumları ilgi çekici olmuştur. O yıllarda İttihat ve Terakki Partisi’nin iktidarda olması hasebiyle iktidara yakın bir politika izleyen Tanin, ha-

⁶¹ **Senin gazetesi**, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42, s.3.

ber ve yorumlarında daha ziyade iktidar icraatı yanından taraf olmuştur. Yine gazete izlediği politikaya uygun olan bazı dış basın yazılarını da iktibas etmek suretiyle sayfalarında kamuoyuna sunmuş ve bu yolla okuyucularını bilgilendirmeye çalışmıştır.

Tanın gazetesinde yer alan yazı ve haberler Balkan savaşlarının başlama tarihi olan 8 Ekim 1912 tarihinden yaklaşık bir ay öncesine aittir. Söz konusu yazı ve haberler incelendiğinde Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki durumunun vahameti açıkça görülmektedir. Gazetede yer alan bu haberlerden Balkanların kaynamakta olduğu ve isyan faaliyetlerinin hemen hemen her alana sirayet ettiği anlaşılmaktadır. Halka baskı uygulayan isyancıların çetecilik faaliyetleriyle Osmanlı Devleti'ne bağlı olan çoğunluk halkı tedhiş hareketleriyle sindirdikleri, neticede kaçınılmaz bir savaşın ayak seslerinin de kapıda olduğu gerçeği gazete aracılığıyla okuyuculara duyurulmuştur.

KAYNAKÇA

- BAYUR, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, II. Cilt: Trablusgarp ve Balkan Savaşları, Osmanlı Asya'sının Paylaşılması İçin Anlaşmalar, Balkan Savaşları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1943.
- İNÜĞÜR, M. Nuri, , **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1993
- İSKİT, Server Rifat, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1939.
- KİNROS, S. Lord, **Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu**, Sander Yayınevi, İstanbul, 1981.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı Dönemi Basınının İçeriği**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı Döneminde Basının Teknikleri ve Araçları**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı'da Kamuoyu**, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul, 2010.
- KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2013.
- ORAL, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi-Birinci Kitap-Osmanlı İmparatorluğu Dönemi**, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1967.
- ÖZBAY, Cahit, **Dünyada ve Osmanlı'da Basının Tarihsel Gelişimi**, Doğu Kitabevi, İstanbul, 2014.
- ÖZÇELİK, İsmail, **Milli Mücadelede Anadolu Basınında Güney Cephesi,(Adana, Antep, Maraş, Urfa) 1919-1921**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 2005
- ÖZÇELİK, İsmail, **Tarih ve Metodolojisi**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2014.

ÖZÇELİK, İsmail, **Devlet-i ‘Aliyye’nin Toplumsal Düzeni ve Kurumları**, Gazi Kitabevi, Ankara, 2013.

Senin gazetesi, 10 Eylül 1912, Sayı:1438-45.

Senin gazetesi, 7 Eylül 1912, Sayı:1435-42.

Senin gazetesi, 8 Eylül 1912, Sayı:1436-43.

Senin gazetesi, 8 Eylül 1912, Sayı:1436-43.

Tanın gazetesi, 17 Eylül 1912, Sayı:1443.

US, Asım, **Gördüklerim-Duyduklarım-Duygularım**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1964.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Edebiyat Anıları**, (Haz. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1975.

YALÇIN, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, (Haz. Rauf Mutluay), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976.

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE GAZETECİLİK MESLEĞİNE DAİR MUHTELİF GÖRÜŞLER

Ahmet KÖKSAL*

ÖZET

II. Abdülhamid Dönemi'nde basın durumu ya da işlevi dikkate alındığında konu genellikle basın özgürlüğü tartışmaları merkezinde ele alınmaktadır. Bununla beraber basının bir şekilde değişim ve gelişimini sürdürdüğü de bir gerçektir. Söz konusu temel tartışma ile birlikte bu çalışmada basın üzerindeki kısıtlamalardan ziyade bahsi geçen dönemde gazeteciliğin meslekî bakımdan geçirdiği dönüşümle beraber ilkesel olarak gazeteciliğe yaklaşımlar farklı örneklerden ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada dönemin önemli yayıncı ve gazetecisi Ebuuziya Tefvik, gazeteci Ahmet Midhat, Sadrazam Kamil Paşa, düşünce adamı Ahmet Şuayb, Vali ve Müfessir Sırrı Paşa, Mizancı Murad Bey gibi farklı isimlerin gazeteler ve gazetecilik üzerine görüşleri üzerinde durulmuş, ayrıca döneme ait diğer bazı yazılar üzerinden gazetenin işlevi, gazetecinin amacı gibi konulara nasıl bakıldığına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid, Osmanlı Devleti, basın, gazete.

* Yrd. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, TRABZON,
ahmetkoksal@ktu.edu.tr

VARIOUS OPINIONS ABOUT JOURNALISM IN ABDULHAMID II ERA

ABSTRACT

When considering the status or function of the press in Abdulhamid II era, the main debate is usually addressed at the center of press freedom discussions. Nevertheless, it is also true that the Ottoman press has undergone an important change and development in this period. With this basic debate, in this study, the development of journalism and approaches to journalism were discussed and to be taken from different examples. In the study, the views of important names such as Ebuzziya Tevfik, Journalist Ahmet Midhat, Grand Vizier Kamil Pasha, thinker Ahmet Suayip, Governor and Mufessir Sirri Pasha and Mizancı Murad Bey on newspapers and journalism were emphasized. In addition to these, some other writings have been used to refer to the function of the newspaper and opinions about what is required how to be an ideal journalist.

Key Words: Abdulhamid II, Ottoman Empire, press, newspaper.

GİRİŞ

Basın, yaygın bir şekilde “dördüncü kuvvet” olarak tanımlanmaktadır. Esasen bu ifade tartışmaya açık olmakla birlikte etki alanının büyüklüğü dolayısıyla tarihin her döneminde basının güçlü bir araç olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu gücün merkezinde tesir ettiği geniş kitleler, tenkit unsuru, haberleşme ve bilgi akışının sahip olduğu önem yer almaktadır. Basının ortaya çıkışı ise oldukça eski tarihlere kadar uzandırılmaktadır. Avrupa’da modern anlamda basının öncüsü olarak “haber mektupları” kabul edilmektedir.¹ Sonrasında 1605’te ilk süreli yayın 1660’da da ilk günlük gazete çıkmıştır.²

İletişim ve haber akışı çerçevesinden bakıldığında Osmanlı Devleti’nde bu işlevin değişim dönüşüm asırlarına kadar geleneksel araçlar ve alanlarda sürdürüldüğü görülmektedir. Cami, pazar, meydanlar bunun gerçekleştiği kamusal alanlardır. XVIII. Yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa’daki gazetelerden haberdar olduğu görülen Osmanlı Devleti’nde ilginin sadece siyasal düzeyde olduğu belirtilmektedir.³

Modern anlamda bir iletişim aracı olarak Osmanlı Devleti’nde basının doğuşu doğal olarak batıdan sonra gerçekleşen bir hadisedir. Bu çerçevede basının ve gazetecilik mesleğinin gelişimi batı merkezli bir algı ile ele alınmaktadır. Ancak basının işlevi ve gelişimiyle ilgili olarak devletin bu hususa yaklaşımı dikkate alındığında; Osmanlı Devleti’nde batıdan farklı olarak özellikle kamusal işlevin vurgulandığı dikkat çekmektedir. Kuşkusuz bu durum basının sınırlılıklarla dolu bir alan şeklinde gelişmesi sonucunu doğurmuştur. Zira batıda basının gelişimi veya gazetecilik mesleğinin evrimi, özel teşebbüs ile de bağlantılı iken Osmanlı Devleti’ndeki gelişim, modernleşmesine

¹ Hasan Refik Ertuğ, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, C 1, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1970, s. 23-24.

² Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s.7

³ Koloğlu, **Osmanlı’dan Günümüze...**, s. 11.

benzer şekilde daha merkezî ve çoğunlukla devletten bağımsız düşünülmemeyen bir yapıdadır. Bu nedenle basın-yayın gerek doğrudan devletin bu işi ele alması veyahut kontrolü ile doğuş ve gelişimini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nde gazete ilk olarak yabancılar tarafından neşredilmiştir. Fransız İhtilali sırasında İstanbul'da Fransız Büyükelçiliğinde yayımlanan *Bulletin des Nouvelles* (1795) ile sonrasında çıkarılan 1796 tarihli *Française de Constantinople* Fransızlar tarafından çıkarılan ilk gazetelerdir. Osmanlı yönetimi 1798 tarihinde Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında çıkarılan gazetelerle de siyaseten ilgilenmiştir.⁴

Osmanlı Devleti'nde 1820'lerden sonra basın açısından canlanma yaşanmıştır. Önce 1819/20'de Mısır'da Vali Mehmet Ali Paşa'nın girişimiyle Bulak Matbaası kurulmuştur. Bunları takiben önce 1821'de İzmir'de Charler Tricon'un sahibi olduğu *Le Spectateur Oriental*⁵ ardından altı ay sonra yine aynı ismin sahibi olduğu ve *Le Smyrne* çıkarılmıştır. Bunları Blak Bey'in *Le Courrier de Smyrne*'si takip etmiştir.⁶

Bugünkü sınırlarımız içerisinde çıkarılan ilk Türkçe gazete ise 11 Kasım 1831 tarihinde yayımlanan *Takvim-i Vekayi*'dir.⁷ Bununla

⁴ Ertuğ, a.g.e., s. 134-135; Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 28; Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze...**, s. 11.

⁵ Bu gazete başlangıçta Yunanlıları desteklemiş sonrasında Babiali'nin tepkisi üzerine sahibi de yayın politikası da değişmiştir. Alexandre Blacque (Blak Bey) hem bu gazetede hem de "Le Courrier de Smyrne"de Osmanlı Devleti lehine propaganda faaliyeti yürütmüştür. Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze...**, s. 11-12; Ertuğ, a.g.e., s. 136-137; Blak Bey ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Orhan Koloğlu, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, Müteferrika Yayınevi, İstanbul, 1998, s. 11-13.

⁶ Topuz, a.g.e., s. 30-31; M. A. Ubicini, **Türkiye 1850: Tanzimat, Ulema, Basın**, Tercüme Cemal Karaağaçlı, Tercüman Yayınları, C 1, İstanbul, 1977, s. 241-245.

⁷ Mustafa Nihad, "Yüz Senelik Gazeteciliğimiz", **Aydın Tarihi**, C 15, S 46, 1927, s. 2895; Ertuğ, a.g.e., s. 142.

beraber Osmanlı Devleti'nde ilk Türkçe-Arapça gazete Mehmet Ali Paşa tarafından 1828'de Kahire'de çıkarılan *Vakayi-i Mısriyye*'dir.⁸

Takvim-i Vekayi'de gazete kavramı kullanılmamakta olup “*tab olunan evrak*” tabiri bulunmaktadır. Koloğlu, Takvim-i Vekayi'nin amaçlarını “tarih belgesi, eğitim aracı ve Osmanlı devlet düzeninin savunucusu” şeklinde tanımlamaktadır.⁹ Takvim-i Vekayi'nin Mu-kaddime sayısındaki şu ifadeler gazeteden beklenen faydayı göz önüne sermektedir:

“... işte kıyl-ü kaal ber veh-i muharrer emr-i tabiiye mebni olma-
tan naşi her ne kadar halk bir nevi mazur tutulabilir ise de, bu keyfiyet
hem bu makule an-cehlin kıyl-ü kaale mütesaddi olanları şayeste-i müa-
heze ve ittiham edecek ve hem asılsız ve esassız yere kaffe-i teba-i Devlet-
i Aliyyenin huzur-ı kalbini ve saffet-i hatırını giderecek şey olmakla
amme-i ibad-ı bilad-ı işbu vehm-ü vesvese ve suizan dağdasından kurtar-
acaktır.”¹⁰

Takvim-i Vekayi'den 9 yıl sonra, özel sermaye tarafından çıkarı-
lan ilk Türkçe gazete *Ceride-i Havadis* olmuştur. Sahibi daha önce bazı
İngiliz gazetelerinin muhabirliğini yapan William Churchill'dir.¹¹
Ceride-i Havadis dış haberlere ağırlık vermiş, sıklıkla çevrilere sü-
tunlarında yer ayırmıştır. Yayın hayatı 1864 yılında sona ermiştir.¹²
Devlet yardımlarından ciddi surette faydalanan *Ceride-i Havadis* de
yarı resmî gazete niteliğinde kabul edilebilir.

⁸ Orhan Koloğlu, **Takvim-i Vekayi Türk Basımında 150 Yıl 1831-1931**, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Ankara, 1981, s. 178; Nesimi Yazıcı, “Osmanlı Basımının Başlan-gıcı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, 6-7 Aralık 1999, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 1999, s. 9.

⁹ Koloğlu, **Takvim-i Vekayi...**, s. 1-11.

¹⁰ Ertuğ, a.g.e., s. 147.

¹¹ Mustafa Nihad, a.g.m., s. 2896; Ertuğ, a.g.e., s. 162-163; Hayati Tüfekçioğlu, **Sosyolojik Açıdan Gazete ve Osmanlı Gazeteciliğinin Temellendirilmesi**, Yayınlan-mamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1993, s. 83.

¹² Topuz, a.g.e., s. 9-10.

Türk basın tarihinde önemli bir yer tutan ve 21 Ekim 1860 tarihinde çıkarılan *Tercüman-ı Ahval* gazetesi ise fikir gazeteciliği bağlamında ayrı bir yere sahiptir ve modern gazeteciliğin Osmanlı Devleti'ndeki ilk örneği olarak ele alınmaktadır. Kısa bir yayın hayatı olmasına rağmen gazetecilik mesleği bağlamında önemli örnekler vermiştir. *Tercüman-ı Ahval*'de gazete ve gazeteciliğe dair şu cümleler dikkat çekicidir:

*“Madem ki bir heyet-i ictimâîyyede yaşayan halk, bunca vezaîf-i kanunîye ile mükelleftir, elbette, kâlen ve kalemen kendi vatanının menfaatine dair beyan-ı efkâr etmeği cümle-i hukuk-u müktesebinden ad eyler...”*¹³

Tanzimat Dönemi'nde basın kendi içerisinde gelişme göstermiş, gazete ve tirajlarda artış oldukça devletin de basın üzerinde kontrolü çoğalmıştır. Bu durum basım yayım üzerinde bazı yasakları beraberinde getirmiştir. Nitekim 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi ile gazetelerin çıkarılması izne bağlanmış, bazı yabancı gazetelerin ülkeye sokulması engellenmiştir. İlerleyen süreçte gazetelerin kapatılması da söz konusu olacaktır. Bu süreçte basın üzerindeki en sert düzenleme ise Âli Kararname'dir.¹⁴

II. Abdülhamid Dönemi'nde basının durumu ya da işlevi dikkate alındığında konu basın özgürlüğü tartışmaları merkezinde ele alınmaktadır. Bu temel tartışma ile birlikte bu çalışmada dönemde gazeteciliğin geçirdiği dönüşümle beraber meslekî bakımdan ve ilkesel olarak gazeteciliğe yaklaşımlar farklı örneklerden ele alınmaya çalışılmıştır.

¹³ Ertuğ, a.g.e., s. 168.

¹⁴ Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi 1728-1922 1931-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi**, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1968, s. 88-90.

II. Abdülhamid Döneminde Basın

Meşrutiyet'in ilanı esasen basın özgürlüğü bağlamında önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Zira Meşrutiyet Anayasası'nın 12. Maddesinde “*matbuat kanun dairesinde serbesttir*” denilmektedir.¹⁵ Ancak Meclis-i Mebusan faaliyetlerinin askıya alınması sonrasında II. Abdülhamid'in merkezîyetçi algıları ile birlikte basın üzerindeki kontrol arttırılmıştır. Buna rağmen dönem basın açısından canlı bir devir olarak kabul edilebilir. Niyazi Berkes'in de ifade ettiği şekilde II. Abdülhamid Dönemi'nde basın yayın Tanzimat Dönemi'ne kıyasla çok daha fazla gelişmiştir.¹⁶ Zira II. Abdülhamid basının gelişmesine karşı olmayıp aksine yaygınlaşmasını istemekteydi. Fakat kontrol mekanizması aynı ölçüde sıkılaştırılmaktaydı. 1903'te yayınlanan bir Şura-yı Devlet kararnamesinde gazetelerde tarım, doğal kaynaklar ve edebî kültür konularının işlenmesi istenmiş, yazıların da sade bir dille yazılarak köylere kadar ulaşması istenmiştir. Nitekim bu dönemde 1860'lardan itibaren olduğu gibi yerli yazıların yerine Avrupa dillerinden çevirilerle birlikte popüler bilim yazıları, edebî değeri daha düşük roman ve öykü çevirileri artmıştır.¹⁷ Görüldüğü gibi özellikle dönemin ilk on yılında basın yayın faaliyetleri artmış ancak gazete içerikleri kısıtlamalara tabi tutulmuştur.

1876-1890 tarihleri arasında basılı neşriyat toplamı yaklaşık dört bin civarında olup sonraki devirde sayı azalmıştır.¹⁸

II. Abdülhamid Dönemi'ndeki gazete ve dergilerden bazıları şunlardır:¹⁹

¹⁵ Oral, a.g.e., s. 122.

¹⁶ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz. Ahmet Kuyaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 368.

¹⁷ Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze...**, s. 47.

¹⁸ Server R. İskit, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, MEB Yayınları, Ankara, 2000, s. 75.

¹⁹ Oral, a.g.e., s. 153-159; Koloğlu, **Osmanlı'dan Günümüze...**, s. 45-46; Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği**, Güven Matbaası, Ankara, 1971, s. 167; Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği**, İstanbul Matbuat Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1931, s. 92;

Sabah: Sabah gazetesi ilk olarak 1875 yılında çıkmış daha sonra 1882'de Şemsettin Sami'nin başyazarlığa geçişiyle gelişmiştir.

Osmanlı: Başyazarının Ahmet Mithat olduğu gazete, 1877-78 yılları arasında Tevfik Bey tarafından çıkarılmıştır.

Umran (1877): Ahmet İhsan'ın sahibi olduğu dergi 1877-78 yılları arasında 29 sayı neşredilmiştir.

Arkadaş: 1877 yılı içerisinde yayınlanmış olup çocuk dergisidir.

Karagöz: 1877 yılında çıkmış olan mizah gazetesidir.

Tercüman-ı Hakikat (1878): Ahmet Mithat tarafından 1877 yılında kurulan gazete basın tarihimizde önemli bir yer tutmaktadır.

Mecmua-i Şark: 1878 yılında kısa süreli yayınlanmıştır.

Tercüman-ı Şark (1878): Şemsettin Sami'nin başyazarlığında çıkarılmış olup sahibi Mihran Efendi'dir.

Bahçe (1878): Çocuk konularını işleyen gazete haftalık olup bir yıl yaşamıştır.

Vasıta-i Servet (1879): Mehmet Ali tarafından çıkarılmış olup 15 günlük malî tarım konularını işlemekteydi.

Vakayi-i Tıbbiye (1880): Tıbbiye-i Şahane tarafından çıkarılan meslekî dergidir.

Ziraat (1881): Salim Bey tarafından çıkarılmış meslek gazetesidir.

Hafta (1880-81): Şemsettin Sami tarafından 20 sayı çıkarılmıştır.

Tarık (1881): Sahibi Mehmet Tahir olup edebî konular ve kadınlara ait bahisler yer almaktaydı.

Hazine-i Evrak (1881): Dergiyi Abdülhak Şinasi, Mahmud Celaleddin gibi isimler çıkarmıştır.

Mirat-ı Âlem (1882-1883): Encümen-i Hadîm-i Terakki-i Maarif adına haftalık olarak 24+12 sayı yayınlanmıştır.

Mecmûa-i Asar (1881): Mehmed Tevfik tarafından kısa süreli çıkan edebî mecmuadır.

Âfâk (1882): 7 sayı çıkan dergi A. Kamil tarafından neşredilmiştir.

Mecmua-i Ebuzziya (1884-1914): Tevfik Ebuzziya tarafından çıkarılmış olup, ilk ciddi edebiyat dergisi olarak kabul edilmektedir.

İrtika (1899): 1899-1904 tarihleri arasında yayınlanan gazete başta edebî olmak üzere fennî, ziraî, ahlakî pek çok başlıkta yazılar neşretmiştir. Sorumlu müdürü Mehmet Tahir'dir.

Güneş (1884): Beşir Fuad tarafından çıkarılan mecmuada bilimsel yazılar bulunmaktaydı.

Şafak (1885): Ahmet İhsan'ın neşrettiği edebî mecmuadır.

Berk (1886): Edebî bir mecmua olup Mehmed Remzi tarafından 12 sayı neşredilmiştir.

Gayret (1886): Edebî bir mecmua olup Menemenlizade Tahir tarafından yayınlanmıştır.

Teâvün-i Aklâm (1886): Muallim Naci'ya ait bir neşriyattır.

Mizan (1886): Dağıstanlı Murad Bey tarafından önce İstanbul'da sonra Paris'te, II. Meşrutiyetten sonra tekrar İstanbul'da yayınlanmıştır.

Nilüfer (1887): 1887-91 tarihlerinde Mehmed Tahir tarafından 60 sayı neşredilmiştir.

Manzara (1887): Sahibinin Mehmed Ramiz olduğu mecmua 16 sayı çıkarılmıştır.

Saadet (1888): Muallim Naci'nin de yazılar neşrettiği bir gazetedir.

Servet (1888-1891): 789 sayı çıkarılmış olup siyasî, iktisadî yazılar mevcuttu.

Musavver Cihan (1890-1892): Ali Fuad Bey tarafından neşredilmiştir.

Muhit: 1888'de yayınlanmış olup Cenab Şehabettin, Abdülhalim Memduh gibi isimlerin yazıları bulunan edebî dergidir.

Mecmua-i Ebuzziya: Düşünce ve edebiyat içerikleri ağırlıklı olarak 1890-97 yılları arasında etkili olmuştur.

Servet-i Fünun (1891): Kurucusu ve sahibi Ahmet İhsan'dır. İlk nüshası 1891'de çıkmış olup Edebiyat-ı Cedide akımının merkezi olmuştur. 1944 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

Maarif (1891): 1891-96 yılları arasında çıkmış haftalık fen ve edebiyat dergisidir.

Mektep (1891): Haftalık olarak 217 sayı neşredilmiştir. Sahibi Kitabı Karabet'tir.

Envar-ı Zekâ: Mustafa Reşit tarafından yayınlanan edebî mecmuadır.

Haver: Mehmed Tahir ve Beşir Fuad tarafından dört sayı çıkarılan edebî fennî dergidir.

İkdam (1894): Kültür hayatımıza önemli katkılar sağlayan gazete Ahmet Cevdet tarafından kurulmuştur. Dil bakımından gazete yazısında sade Türkçenin öncüsü olmuştur.

Malumat (1894-95): Başlangıçta Artin Efendi tarafından yayınlanmış sonra Baba Tahir tarafından çıkarılmıştır. Çoğunlukla Eski Edebiyat taraftarlarına sütunlarını açmıştır.

Hanımlara Mahsus Gazete: Mehmet Tahir tarafından yayınlanan gazete, 1895-1910 yılları arasında çıkmış olup biçki, dikiş ve nakış konularını işlemekteydi.

Resimli Gazete: 1899 İstanbul'da yayınlanan fennî ve edebî resimli gazetedir. 1916 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür.

Musavver Terakki (1900): Daha çok çevirilerin yer aldığı bir gazetedir.

Musavver Muhit (1908): Renkli klişe basmakla ün yapan gazetelerden biridir.

Yeni Gazete (1908): Sahibi ve başyazarı Abdullah Zühtü'dür. 200'e yakın sayı neşretmiştir.

Kısıtlama tartışmaları yanında pek çok yazarın üzerinde hemfikir olduğu husus II. Abdülhamid Dönemi'nde gazetelerin tefrikalarla dolarak önemli edebî yayınlar haline gelmeleridir. Bu edebî yazıları neşreden başlıca gazetelerin başında İkdam ve Sabah geliyordu. İkdam'da Ahmet Refik'in, Ali Reşad'ın, Abdurrahman Şeref'in tarihi yazıları da dikkat çekicidir.

Dönemin basın panoramasını sunması bakımından Ahmet Rasim'in sınıflaması dikkat çekici olup, Ceride-i Havadis gazetesi üzerinden basın mensuplarını şu şekilde sıralamaktadır:

*“Meşhur edipler, meşhur şairler, muharrirler, makale yazarlar, müellifler, mütercimler, muhbirler, musahhihler, muhbir-i sadıklar, intihalciler, tefrikacılar, fıkracılar, patronlar, mürettepler, matbaacılar...”*²⁰

Döneme Ait Basın ve Gazetecilik Üzerine Görüşler

Ebuzziya Tevfik ve Gazeteciliğe Bakışı

Gazeteci, matbaacı, mütercim aynı zamanda da önemli bir yayıncı olan Ebuzziya Tevfik Efendi, Rûznâme-i Ceride-i Havâdis'te çalışmış, Şinasi ve Namık Kemal'le tanışmıştır. Tasvir-i Efkâr gazetesinde de görev yapmıştır. Gazetecilik hayatına Terakki gazetesinde yazı işleri müdürlüğü ile başlayan Tevfik Efendi, bazı mizah dergileri de yayınlamıştır. Hakayikul Vekayi, Diyojen, Çingiraklı Tartar ve

²⁰ Şapolyo, a.g.e., s. 165-167

Hayal gazetelerinde de bulunmuş, Ceride-i Askeriye, İrtika, Malumat, Musavver Fen ve Edeb, Sirac gibi gazetelerde de yazılar neşretmiştir. Ayrıca 1881 yılında Matbaa-i Ebuzziya adını verdiği basımeviyle ilk kez kitap dizileri yayımlamaya başlamıştır.²¹

Ebuzziya Tevfik basını nitelendirirken; medeni gelişmenin en etkili aracının edebiyat, onun da en kuvvetli vasıtasının matbuat olduğunu belirtmektedir. Onun da en ucuz en etkili ve en mühimi gazetedir.²² Ebuzziya Tevfik'e göre gazete kamuoyunun tercümanı, diğer bir tarifile medeni milletlerin en önemli yardımcısı; milletlerin ilim, fikir, bilgi, anlayış, basiret, servet ve saadetine katkı sağlayan önemli bir vasıta. Gazeteleri dünyada olup bitenlerin aynası olarak tanımlayan Ebuzziya Tevfik, öğrenme, bilgilenme, uyanma, aracı olarak da görmektedir: “...İnsan onda, her şeyi görür. Her aradığını bulur. İbret alacak hisse kapacak çok şeylere vakıf olur. ...Mürebbi-i efkâr ve müzekki-i ahlak unvanına bihakkın layık olan gazetedir”.

“Gazete nedir” sorusuna da cevap veren Tevfik Bey, fikirlerin birleştiği bir kavşak olarak eğitimi teşvik eden, gelişmeye katkı sağlayan, efkâr-ı umumîye tercüman olan bir vasıta olarak addetmektedir. Devamında ise şu ifadeleri sarf etmektedir:

“...Bundan dolayıdır ki gazete cihanı bir meclis-i ülfet haline getiriyor; öyle bir meclis ki içinde her taraftan istima-ı peyam ve her tarafa isma-i meram kabil oluyor....Hasılı zamanımızda gazete denilen varak-pare alem-i ictimaiyenin mirsad-ı hadisatı hükmünde olduğundan bu ta’ayyüşgah-ı temeddünde her fert için tanzim-i hal ve temin-i istikbal onun kelimat ve suturunda mündemiç olan şu’unat ve guna-gun ve hafaya-yı reyb-i menuna nasb-ı nigah-ı ibtisar u itibar ile müyesser oluyor”.²³

²¹ Ziyad Ebuzziya, “Ebuzziya Mehmed Tevfik (1849-1913)”, **TDVİA**, C 10, s. 374-378; İskit, a.g.e., s. 77.

²² Âlim Gür, **Ebuzziya Tevfik’in Hayatı, Dil Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 251.

²³ Gür, a.g.t., s. 252

Ebuzziya Tevfik mecmuaları gazetelerle kıyaslayarak dergilerin faydasını ön plana çıkarmaktadır.

*“Enva-ı neşriyat miyanında mebahis-i fenniye ve ilmîyeye mahsus olan asar-ı mevkededen enfa ve her sınıf halk için şamil-ül fevait bir şey göremiyoruz çünkü bu misillü mecmualar gazeteler gibi, daima havadis koğalamağa ve fikdanı halinde ihtara ve icat etmeye veyahut sem-i it-tıla'ma vasıl olan bir hadiseyi istediği şekl u surete tahvil ve esas ve mahiyetini tebdil etmeye mecbur olmaksızın her ferdi hem mütelezziz ve hem müstefit eyleyecek pek çok mesaildem bahseyleyebilir... Bir de ulum gazeteleriyle havadis gazeteleri beyninde bir fark olup, berikilerin kıymeti neşrolundukları ana münhasır ve bir faide-i za'ideleri var ise o da fihrist-i şuuat hükmünde bulunmalarından ibaret olduğu halde asar-ı mevku-tenin havi olduğu mebahis u mesail-i guna-gun hiçbir vakit eskimeyip daim meziyyet-i cidayeti haiz ve bu sebeple her zamanda ve herkes indinde ehemmiyet ve menfaati şüphesizdir”.*²⁴

Kamil Paşa'nın Basın Üzerine Görüşleri

Kamil Paşa, II. Abdülhamid Dönemi'nde 1885-1891, Ekim Kasım 1895, 1908-1909 tarihlerinde olmak üzere üç kez sadarete bulunmuştur.²⁵ Paşa'nın konu üzerindeki görüşlerini ortaya koymasındaki sebep yerli basının kontrol altında tutulmasına yönelik çabalarla birlikte yabancı basın hakkında kendi görüşlerinin sorulmasıdır.²⁶

Kamil Paşa'nın basınla ilgili görüşleri oldukça ilginç ve döneminin ötesindedir. Örneğin 1890 tarihli bir mektubunda basın yoluyla atılan iftiralar konusunda gerçeklerin aşikâr olduğunu, dikkate alınabilecek bir durum bulunmadığı, tek çekincesinin “cühela-yı avamın” yanlış anlaması olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple yayınları

²⁴ Gür, a.g.t., s. 260.

²⁵ Atilla Çetin, “Kıbrıslı Kamil Paşa (1832-1913)”, **TDVİA**, C 25, s. 392-394.

²⁶ Nesimi Yazıcı, “Sadrazam Kamil Paşa'nın Yabancı Basınla İlgili Bazı Görüşleri”, **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991, s. 416-417

engellenenin de zorluğunu ifade etmekte, yabancı basınla ilgili olarak en azından ülkeye girişlerinin engellenmesi gerektiğini düşünmektedir. Yabancı basının para yardımı ile bertaraf edilmesini ise boş bir çaba olarak addetmektedir.

Diğer taraftan “muzır neşriyatı” engellenenin çaresini habere konu olan vukuatta aramak lazım geldiği kanaatindedir. Yani haberin değil, haberi doğuran sebebin ortadan kaldırılması gerektiği düşüncesindedir. Bu çerçevede neşriyatı 3 amacı ön plana çıkarmaktadır: “*Cerr-i menfaat, teşeffi-i sadr (öç alarak gönül rahatlatmak), insaniyete hizmet etmek*”. Bu ifadeleri ile birlikte Kamil Paşa, neşriyatı engellemekten önce ıslahı mümkün durumların düzeltilmesini daha öncelikli bir durum olarak ele almaktadır.²⁷

Bir başka mektubunda yine yabancı basında çıkan olumsuz haberlere tekzip veyahut bir başka çözüm üretmek yerine habere sebebiyet veren durumun ıslahını önermektedir. Örnek olarak da İstanbul’da yolların Alman İmparatorunun ziyareti dolayısıyla tamir edilmesi, donanmanın atıl bir halde kalması veya adli vakaların gerçekleşmesini vermiş haberlerin engellenmesinin değil, söz konusu bozuk durumların düzeltilmesi gereğini vurgulamıştır.²⁸

Sırrı Paşa’nın Basın Hakkındaki Fikirleri

Önemli bir devlet adamı ve müfessir olan Giritli Sırrı Paşa da Kamil Paşa gibi vilayet gazeteleri üzerinden yine döneminin ilerisinde ifadeler kullanmaktadır.

Osmanlı Devleti’nde 1864 Nizamnamesi ile idarî manada kayda değer değişiklikler gerçekleşmiştir. Nizamname ile hemen hemen vi-

²⁷ Yazıcı, “Sadrazam Kamil Paşa’nın...”, s. 426-429.

²⁸ Yazıcı, “Sadrazam Kamil Paşa’nın...”, s. 429-431.

layet merkezlerinin tamamında vilayet matbaalarının kurulması öngörülüyordu.²⁹ Bu matbaaların öncüsü konumundaki ilk örnek Mithat Paşa'nın vali bulunduğu Niş Sancağında kurulmuş olan matbaa idi.³⁰ 1876 yılına gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde İstanbul haricinde 22'si vilayet gazetesi olmak üzere 29 gazete bulunmaktaydı.³¹ İlk vilayet matbaası olma özelliği taşıyan Tuna Vilayet Matbaasında yetişenlerin devlet adamlarının çoğu daha sonraki görevlerinde Tuna Vilayetinde edindikleri tecrübeleri ile matbaacılık ve gazeteciliğin gelişmesine önemli katkıda bulunmuşlardır.³² Ahmet Midhat Efendi, Sırrı Efendi ve Hattat Yusuf Ziya Efendi de bu gazetede yetişmiştir.³³

Vilayet gazetelerinin genellikle bölgelerinde ilk süreli yayın olması buralarda gazeteciliğin başlangıç nüvesini oluşturur. Günümüzde Anadolu'da ve ülke sınırları dışında yerel basınının başlangıcı vilayet gazeteleri sayılmaktadır.

Vilayet gazetelerinin içeriklerini çoğunlukla kanunlar, yönetmelikler, tayinler ve valilerin konuşmaları gibi daha çok resmî yayınlar oluşturuyordu. Bununla birlikte standart bir form halinde değillerdi.³⁴ Özellikle İstanbul gazetelerinden naklen yazılar neşretmek yaygın bir usuldü. Bununla beraber bu geleneğe karşı çıkan yöneticiler de mevcuttu. Nitekim Sırrı Paşa'nın vilayet gazeteleri üzerinden

²⁹ İsmail Eren "Tuna Vilayeti Matbaası ve Neşriyatı (1864-1877)", **Türk Kültürü**, C 3, S 27, Ocak 1965, s. 311.

³⁰ Eren, a.g.m., s. 312-313; Bekir Koç, **Mithad Paşa (1822- 1884)**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002, s. 38-39.

³¹ Bu gazetelerden "Ankara" 1874'te Türkçe, "Diyarbakır" 1869'da Türkçe ve Ermenice, "Kastamonu" 1872'de Türkçe, "Sivas" 1878'de Türkçe, "Trabzon" 1869'da Türkçe ve Rumca, "Zevra" (Bağdat) 1869'da Türkçe ve Arapça olarak yayınlanmaya başlamıştır. Bülent Varlık, "Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 99-100.

³² Eren, a.g.m., s. 313-314

³³ Uygur Kocabaşoğlu, "Tuna Vilayet Gazetesi", Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), S 2, Ocak 1991, s. 145.

³⁴ Varlık, a.g.m., s. 101.

basının işlevi ve amacına dair görüşleri tekdüze bir yayın anlayışının dışında idi. Bu noktada dikkat çeken ilk yazısı Kastamonu Valisi iken yayınlamış olduğu “Hak Söz Acıdır” başlıklı olanıdır. Yazıda gazetelerin gerekli gereksiz haber tekrarları yaparak, bulunulan mahallin gerçeklerini saklayarak başka şekilde göstermesinin vilayet gazetesinin amacına uygun olmayacağını belirtmiş, bu tarz uygulamaların memleket menfaatlerine karşı affedilmez bir kabahat olduğunu ifade etmiştir.³⁵

Sırrı Paşa yazısında; gazetenin işlevi, gazetecilik mesleği ve gazete muhtevasının ne olması gerektiğine dair düşüncelerini de açıklamıştır. Öncelikle “Gazete Nedir?” sorusu soran Sırrı Paşa’ya göre gazete; devlet memurlarını öven ya da yeren bir yazılar bütünü değil, beklentilerin aksine halkın faydasına hizmet ederek onların fikirlerini yansıtan bir aynadır: “*Gazete bir sitayişnâme-i me’ûrîn midir, hayır. Hicivnâme midir, hayır. Nedir? Mirât-ı gayr-ı temennâ-yı âlem ve hadîm-i efkâr-ı ümemdir*”.

Sırrı Paşa, özellikle vilayet gazetelerinin mahallî olayları tüm gerçekliğiyle okuyucularına sunması gerektiğini vurgulamaktaydı. Vilayet gazetelerinin memurları gereksiz methe ve sitayişe yer vermesi ya da İstanbul’da çıkan gazetelerin içeriğini aynen nakletmesini yanlış bulmaktaydı. Çünkü ona göre hoşla gitsin gitmesin mahallî olayların gerçek yönlerini saklamak ya da farklı şekilde göstermek gayreti, vilayet gazeteleri için menfaatine çalışmaları gereken memlekete karşı affi mümkün olmayan bir kabahat ve büyük bir ihanetti. Sırrı Paşa, vilayet gazeteleri hakkındaki bu görüşlerinden sonra “*Öyle ise gazetemiz doğruya doğru, eğriye eğri demekle niçin şâyân-ı muâheze görülsün?*” diyerek gerçeği ifade etmenin eleştirilecek bir yönü olmadığından bahsetmektedir. Ona göre gazetelerin muhtevasında aranacak şey, doğruluk ve art niyetli olmamaktır. Buna dair bir diyeceği olan-

³⁵ Sırrı Paşa, **Mektûbât-ı Sırrı Paşa**, C 1, 1303, s. 79-81; Nesimi Yazıcı, “Sırrı Paşa ve Vilayet Gazeteleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C 36, 1997.

lara gazetenin sayfaları “edeb ve vazife dâiresinde” açıktı. Namuslarıyla yaşayan devlet memurları için en büyük ödülün, doğru olanın art niyetsiz bir şekilde belirtilmesi olduğunun altını çizen Sırrı Paşa’ya göre doğru olanı övmek aslî bir vazifeydi. Vilayet gazetelerinin özellikle tarafgirlikle valileri abartarak övmesi kadar gülünç bir şey olmadığını da dile getiren Sırrı Paşa, gazeteleri yazan kalemlerin mensup oldukları valilerin dillerinden yazmış olduklarının çok açık bir şekilde anlaşılacağını, bu şekildeki övgülerin durumu gülünç hâle getireceğini de sözlerine eklemiştir.³⁶

Sırrı Paşa’ya göre vilayetin övgüye değer bir fiil ve hareketi varsa bu onların mükellef oldukları vazifeyi ifâ etmeleridir, bu da bir borçtur. “*Akhselim sahibi olanlar borçlarını ödemekle kendi kendilerine övünmeyi ayıp sayarlar*” diyen Paşa, bu noktada valilerin yaptığı işleri çevreye anlatma hizmetini diğer matbuatın yapması taraftarıdır. Bununla birlikte yapılan işlerin değerlendirmesini de Babîâlnin takdirine havale etmek gerektiğini belirterek tek taraflı övgülerin faydalı olamayacağını şu sözlerle beyan etmiştir: “*Bâ-husûs bu muhâkemeyi Babîâlnin temyîzgâh-ı hakâyık iktinâhına havâle etmek ervelî görünür. Hem de medhi mücerred, fâ’ide veremez. Senâ-yı hakîkîye istihkâk, fîil ve eserle olur. Meydânda lâyük-ı sitâyîş bir fîil ve eser olmayınca İstanbul’da Yenikapı müdâhilleri gibi bin sitâyîşi kimse bir paraya almaz*”.³⁷ Bu ifadelerinin yanında Sırrı Paşa’ya göre vilayet gazeteleri tüm mahallî icraat ve teşebbüsâtı ahaliye yayımlamaya yetkili olup bundan dolayı valilerin çalışmaları ahalinin takdirine sunulmuş olacağından eğer sitayiş gerekiyorsa bu şekilde olması daha etkili olacaktı. Vilayet gazetelerinin mutlaka iki tesirli fayda sağlaması gerektiğini savunan Sırrı Paşa, bunları “tergib” ve “terhib” olarak tanımlamaktadır. Bu korku ve şevkin valiler suretiyle meydana gelmesi gerektiğini beyan etmektedir. Ona göre bu konuda vilayet gazeteleri diğer matbuattan daha fazla hak sahibiydi. Sırrı Paşa, ayrıca mahallî memurlar için vilayet gazetelerinden daha doğru, daha faydalı ve nasihat eden konumda

³⁶ Sırrı Paşa, a.g.e., s. 79-80.

³⁷ Sırrı Paşa, a.g.e., s. 80-81.

bir yapı olamayacağı fikrindeydi. Hükûmetin görevi; hoş işleri takdir etmek, olumsuz işleri de eleştirmektir. Gazete ise bunu gerçekleştirmek için en iyi vasıtaydı. Sırrı Paşa ifadelerini, kendilerini ibret verici bir aynadan görmelerinin kaçınılacak bir yanı olmadığı ve doğru bildikleri yolu değiştirmeyecek olduklarını vurgulayarak şu şekilde bitirmektedir: “Öyle ise biz dahi sûret-i hâl ve hareketini bu âyîne-i ibretnûmâda görmekten gocunanların vehm ve ta’rîzlerine tabiiyetle ittihâz ve iltizâm eylediğimiz meslek-i sahîh ve müstakîmi tebdîl edemeyiz...”³⁸

Vilayet gazetesi ile özel olarak ilgilenmesi yanında Sırrı Paşa, Kastamonu’da olduğu gibi Ankara’da da yazılar neşrederek fikirlerini sunmuştur. Bu yazıların en çok dikkat çekenlerinden biri vilayet gazetesinde 18 Mart 1885 tarihinde yayınlanan “Teceddüd” isimli olanıdır. Yazı II. Abdülhamid Dönemi’nin her alanda “Teceddüd Devri” olduğundan ve kendilerinin de buna kayıtsız kalamayacağından bahsetmekteydi. Sırrı Paşa, bu yenilenmeye uygun olarak “*hem cihân-ı ma’rifetin tercümân-ı belîğ’ül-beyânı, hem de nâkil-i âsâr ve esfârî*” olan gazetelerin de “teceddûdât-ı asriyyenin” icabından olan fikrî yenileşmeye layık bir lisan ile görevlerini ifa etmemelerini af olunamaz bir kabahat olarak addetmekteydi. Bu çerçevede vilayet gazetesine “kısm-ı gayriresmî” adlı bir bölüm eklenerek herkesin istifade edebilmesi amaçlanmıştır. Yine gazetede ileriye dönük olarak daha basit bir dille faydalı olabilecek ya başka bir sayı veya mevcut sayının hacminin büyütülmesiyle ek bir sayfanın yazılması düşünülmüştür.³⁹ Ancak Dâhiliye Nezâreti, genel bir görüş olarak 1889 yılında bir genelge yayımlayarak vilayet gazetelerinde İstanbul gazetelerinin muhtevasının dışına çıkılmamasını istemiştir. Edebî yazıların da yasak kapsamına girmesi gazeteleri resmî yayın organı kalıbına sokmuştur.⁴⁰

³⁸ Sırrı Paşa, a.g.e., s. 81-82

³⁹ **Ankara Vilayet Gazetesi (AVG)**, 6 Mart 1301.

⁴⁰ Varlık, a.g.m., s. 101.

Şemsettin Sami'ye Göre Gazetelerin Amacı

1875 tarihinde yayın hayatına başlayan Sabah gazetesinin kurucularından olan Şemsettin Sami, 1882'den sonra başyazarlık görevini yürütmekteydi. Aynı şekilde Mihran gazetesinde de hem mürettip hem müdürlük yapmaktaydı.

Dönemin önemli bir gazeteci ve yayıncısı olması nedeniyle Şemsettin Sami'nin de basın üzerine görüşleri önem kazanmaktadır. Nitekim Sabah'ın ilk sayısında "Sami" imzalı olarak neşrettiği yazısında gazetenin amacı ve işlevi hakkında ve uzun ömürlü olması için bazı görüşler nakletmektedir. Gazeteden edinilecek istifadenin uzun sürmesini iki ana konuya bağlayan Şemsettin Sami, öncelikle herkesin anlayabileceği bir dille ve sıkımayacak derecede özet yazılması gerektiği üzerinde durmaktadır. İkinci olarak ise kolaylıkla alınabilecek derecede ucuz olması lazım geldiğine değinmektedir. Ş. Sami gazetelerin asıl amaçlarını şu sözlerle ifade etmektedir:

"Gazetelerin memâlik-i mütemeddînede pek çok hizmetleri görülmüş ve görülmektedir. Bizde dahi gazetelerin matlûb suret ve miktarda bulunmamasıyla beraber ibtida-yı zuhurlarından bu ana dek az faydaları görülmemiştir. Bir gazeteden istifade olunmak için birçok şartlar lazımdır ki tafsîline gazetemizin küt'ası müsaid değildir. Şurut-ı lazîmeyi câmî olan bir gazeteden olunacak istifadenin umumî olması ise iki şeye mütevakıftır: Birincisi herkesin anlayabileceği bir lisanla ve usanç vermeyecek surette muhtasar yazılmak, ikincisi herkes suhuletle alacak kadar ucuz olmak. Bu gazetenin istifade-yi mucib olabilmesi için lazım gelen mesai-i fedakârânede kusur göstermemeye çalışacağız. Başlıca maksadımız ise istifadenin umumî ve edeceğimiz hizmetin umuma raci' olması bulunduğundan yukarıda söylenen iki noktayı nazar-ı ehemmiyetten ayırmayacağız. Gazetemiz havâdis-i malumatça mümkün mertebede tafsilattan beri olduğu halde gayet sade ve muhtasar surette yazılacaktır. Nüshası inde'l hesap anlaşacağı üzere kendi masârif-i vakıası mukâbilinde verilecektir..."

“...Her işte bir maksad-ı aslî vardır; gazetelerin maksad-ı aslîsi istifade-i umumîyedir. Gazete neşrini istifade-i şahsiyyeye medar ittihaz etmek maksad-ı aslîden ayırmaktır, bizim bu gazeteden neşrini der’uhde etmekten muradımız vatana hıdmettir, istifade-i şahsiyemizi bu maksad-ı aslîye tercih edemeyiz. Eserlerinin kadrini fiyatlarıyla yükseltmek fikrinde bulunanlardan değiliz...”⁴¹

Ahmet Şuayb’in Avrupa ve Osmanlı Gazeteciliği Üzerine Değerlendirmeleri

Türk Edebiyatına bilimsel eleştiri alanında önemli katkı sağlayan isimlerden biri olan Ahmet Şuayb,⁴² 15 Şubat 1900 tarihli Servet-i Fünun gazetesinde “gazeteci efendilere” başlığıyla uzunca bir yazı neşretmiş ve gazetecilik mesleğine dair batıdan örneklerle başlayarak önemli detayların altını çizmiştir. Batıdan alınan bu ifadelere uzunca yer verilmesi ve mesleğin çalışma ve disiplin tarzının vurgulanması önemlidir. Avrupa’da Fransız ve İngiliz basınını ve gazetecilik mesleğini dikkatle takip ettiği görülen Ahmet Şuayb, Osmanlı basınını da açık ve örtülü olarak eleştirmektedir.

Bu çerçevede yazısına Fransa’nın önemli şair ve gazetecilerinden olan (Jurnal gazetesinden) Jül Kalarti’nin “gazeteciler mektebi” yazısından alıntılar yaparak başlamaktadır. Bu şekilde dönem itibariyle yerli gazete ve gazetecilik üzerine doğrudan yapı(a)mayan eleştiriler yabancı bir gazete makalesi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Nitekim yazının sonunda bütün yazdıklarını Osmanlı matbuatı ile karşılaştırarak gazete ve gazetecilik hakkında öneriler sunmuştur. Giriş kısmında Jül Kalarti’den alıntılanan ve “gazeteciler olmasa milel-i müte-meddîne teneffüs etmeye muktedir olamayacaktır” sözleri dikkat çekmektedir. Yine gazetelerin susmasının “halkın üzerine kurşun bir manto gibi

⁴¹ Samî, (Başlıksız), **Sabah**, 12 Safer 1293, S 1, s. 1; Ağâh Sırrı Levent, **Şemsettin Sami**, TDK Yayınları, Ankara, 1969, s. 59-60;

⁴² Servet-i Fünun Edebiyatının önemli isimlerinden biri olan Ahmet Şuayb edebî tenkit alanında çalışmalar sergilemiştir. Fatih Sakallı, “Ahmet Şuayb’in “Musahabe-i Edebiyye” ve Diğer yazıları”, **Türkbilig**, S 24, 2012, s. 171-186.

çökeceği” ifade edilmektedir. Kendi görüşlerini de sıralayan Ahmet Şuayb, gazeteleri milletlerin gelişmelerine en önemli teşvik unsuru olarak görmektedir.⁴³

Ahmet Şuayb, kendi döneminde matbuat hayatının merkezini Fransa olarak kabul edildiğini beyan etmekte, İngilizlerin gazetelerde en mühim siyasî meselelere yer verirken Fransızların daha çok edebî, içtimaî bahislerle gazeteleri süslediğini belirtmektedir. Ayrıca Batıda özellikle Fransa’da en büyük muharrirlerin en muktedir ricalin hep gazeteci olduğunu söyleyerek yerli gazetelerin de gelişmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun için de bazı yollar önermektedir. Gazetelerin dış haberleri, makale içeriklerini geliştirmesi için “Avrupa Postası” denilen kaynağı kullanması gerektiğini belirten A. Şuayb, bu vasıtayı Osmanlı okuyucularının hizmetine vermenin ilmî ve fikrî bakımdan önemli bir vukuf gerektirdiğinin altını çizmektedir.⁴⁴

Gazetecilik mesleği bakımından asgarî bazı yeterlilikler olması gerektiğini de beyan eden A. Şuayb, gazetecilerin belli konularda çok geniş bilgi ve yetenekte olmaları gerektiği kanaatindedir. Gazeteci öncelikle hukuk ve siyasete mümkün olduğunca vakıf olmalıdır. Devletlerin anayasalarını, kanunlarını, yönetim güçlerini, siyasî programlarını bilmelidir. Bunun yanında ülkelerin tarihlerini, orada yaşayanların eğilimlerini, düşünce dünyalarını da yakından tanımalıdır. İkinci olarak Avrupa gazetelerinin, gazetecilerinin; siyasî ve sosyal yazılar yazarlarından hiç olmazsa en meşhurlarının takip edilmesi, onların özel hallerine kadar bilinmesi, ruh dünyalarına nüfuz edecek derecede tanınmalarının zorunluluğuna, bunun yanında düşünce yeteneğine de sahip olmaları gerektiğine işaret etmektedir.

⁴³ A. Ş. (Ahmet Şuayb), “Esmar-ı Matbuat (Jül Kalartı’nın Makalesi, Gazeteciler Mektebi, Avrupa ve Amerika Matbuatı)”, **Servet-i Fünun**, 3 Şubat 1315, C 18, S 466, s. 370-371.

⁴⁴ A. Ş., a.g.m., s. 378-379.

Hâl-i hazırdaki muharrirlerin bu çizilen çerçeveye uygun olup olmadığını da tartışan yazarın cevabı ise olumsuzdur. Mevcut gazetecileri şu şekilde tarif etmektedir:

“Biraz edebiyattan ileri geçmez, ellerine ulûm-ı siyasîyeden kitap almazlar, batının sadece edebiyatına imkân tanırırlar. Bir kısmı da sırf mütercimdir...”

Döneminin gazetecilerini daha çok amatör olarak nitelendiren yazar mevcut gazeteciliğin eksiklerini yine batılı gazetecilik üzerinden tanımlamaktadır. Osmanlı gazetecilerinin en büyük noksanını batılıların “*esprit de suite*” dedikleri “*fıkr-i takip, fıkr-i uttrad ve intizamın fıkdam*” olarak ifade etmektedir. Yani aynı siyasî meselenin muhtelif safahatının bazen çok fazla, bazen pek az açıklanması kimi zaman da hiç değinilmemesi. Dreyfus Davası ile Transual Meselesini bunlara en iyi örnek olarak vermektedir.

Gazetelerin yararlanacakları kaynaklar hakkında bir başka önerisi “*mükedder hakikattir*”. Yani kazalar, facialar, her türlü elim hadiseler gazeteler için en verimli kaynak olarak görülmektedir. Aynı şekilde cinayetler, harpler gazeteciliğin önemli sermayeleri olarak ele alınmaktadır. Yazarın zikrettiği diğer bir kaynak atışmalardır. Bunlar; doğruluk ve ahlak tartışmaları, özel telgraflar, okuyucu arttırmaya yönelik çalışmalar, ilmî-edebî bahislerdir.

Ahmet Şuayb ayrıca aslında yaygın olarak Namık Kemal’e ait olduğu bilinen “*Müsademe-i eskârdan barika-i hakikat çıkar*” sözünü Hugo’ya atfetmekte, sözün içeriğini kabul etmekte ancak yerli gazetelerdeki bahislerin görülse sadece “*Müsademe-i eskârdan zulmet kizb ve riya çıkar*” denileceğini öne sürmektedir. Bu noktada yerli gazetelerdeki fikri atışmaların seviyesinden ve içeriğinden memnun olmadığı anlaşılmaktadır.

Yazar bütün bu öneri ve fikirlerini uygulamaya konulmasındaki zorluğu kabul etmekte, ciddi bir karşı çıkışla karşılaşılacağını tahmin etmektedir. Ancak yine de çaba gösterilmesi taraftarıdır. Son olarak

eski ediblerin eserlerinden Batıda gerçekleşen gelişmeyi öğrenmenin zorluğundan bahisle yeni bir şeyler söyleyen ya da yazarların edebiyatı bilmemekle suçlanacağını dile getirmektedir.

Gazetecilik mesleğinin zamanlarında içinde bulunduğu durum ve sahip oldukları fedakârlığa da dikkat çeken Ahmet Şuayb, bu şekilde gayret eden gazetecilere takdir ve saygılarını şu şekilde sunmaktadır:

*“Gazetelerimizde yalnız sâdâ-yı vicdânını dinleyen, kabîl olduğu mertebede etrafına neşr-i hakikât etmek isteyen, leyl u nehar bir sa’y-ı mütevekkilânede bulunan, gece saat ikilere kadar o pis masanın kenarındaki, hava gazının muharrib ziyası altında avâmîl-i fikriye ile meşgul olan, çamurlara batarak karanlıklara bulanarak bitab yuvalarına çekilen erbab-ı sa’y ve iktidar da vardır; onlara benden ebedî ihtiramât!”*⁴⁵

Ahmet Midhat’a Göre Gazeteler ve Gazetecilik

Ahmet Midhat, 1844-1912 yılları arasında yaşamış, kitapları dışında pek çok gazete yazısı neşretmiştir. Kendisine ait olan Tercüman-ı Hakikat’teki yazıları ise çok farklı başlıklardadır. “Yazı makinesi” olarak da tanımlanan Ahmet Midhat döneminin en üretken yazarlarından biri olup halka okuma zevki aşıl原因 yazılar neşretmiştir.⁴⁶ 1876-1890 tarihleri arasında neşredilen yaklaşık 4000 basımın 140’ı sadece Ahmed Midhad’a aittir.⁴⁷ Yazar, bu yönleriyle birlikte gazeteciliği de bir meslek çerçevesinde ele almış gazetecilik mesleği ve etiğine dair kendi görüşlerini muhtelif yazılarda beyan etmiştir.

⁴⁵ A. Ş., a.g.m., s. 370-375.

⁴⁶ İlk memuriyetine Rusçuk’ta başlayan Ahmet Midhat Efendi Tuna Vilayet Gazetesinde mesleğe başladı. Bağdat’ta Mithat Paşa ile beraber bulundu. Ceride-i Askeriye’de başmuharrirlik yaptı. Rodos sürgünü sonrası dönüşte Tercüman-ı Hakikat gazetesini çıkaran Ahmet Midhat, ölümüne kadar Takvim-i Vekayi ve Matbaa-i Amire Müdürlüğü, Meclis-i Umur-ı Sıhhiye azalığı gibi görevler ifa etti. Bilgi, araştırma, inceleme vb. türde 150 kadar kitabı ve pek çok gazete yazısı bulunmaktadır. M. Orhan Okay, “Ahmet Midhat Efendi (1844-1912)”, **TDVİA**, C 2, s. 101-103; Nüket Esen, **Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 13-18.

⁴⁷ İskit, s. 75.

Yazarın gazetelere dair kaleme aldığı yazılarından biri Tercüman-ı Hakikat gazetesinde 10 Şubat 1890 tarihinde neşrettiği “Gazete” başlıklıdır. Öncelikle Saadet gazetesindeki “Gazete Mütâlaası” başlıklı bir yazıyı öven Ahmet Midhat, yazıdan bir özet vermektedir. Bu yazıda ise ilk olarak okuyucuların gazeteden ne şekilde faydalandıkları değerlendirilmektedir. Okuyucunun gazetenin nasıl vücuda getirildiğinden haberdar olmadığına belirtildiği yazıda uzunca saatler süren bu işin zorluğundan bahsedilmektedir. Yine dış haberlerin beş altı dilden gazetelerden alınan ve mevcut gazetelerin otuz misli bir matbuatın gözden geçirilerek kısaltıldığı ve sunulduğu ilave edilmektedir. Söz konusu yazı şu ifadelerle sonlandırılmaktadır:

“İki üç ay gazete okumamak muasırından iki üç ay geride kalmak demek olur. Tevsi-i daire-i malumatın müşekkîl olduğu zamanlarda insanlar için ilk tahsil ile iktifa etmek mümkün iken terakkîyat-ı asriyye tahsil denilen şeyi hayat-ı beşerîyetin sonuna kadar temdid etmiştir. Bu tahsilin en büyük vasıtaları ise gazetelerdir. Filhakika âlim bir adam tasavvur olunsun ki ilm ve irfanıyla ancak bir sene okumamış olsun. Bu senenin hitâmında haricde hâsıl olan terakkîyât-ı ciddîyeyi bir defa nazar-ı tedkikden geçirir ise kendisini ne kadar geride görür!”

Bu değerlendirmelere destek verir şekilde kendi sözlerini ilave eden Ahmet Midhat Efendi, “Avrupa kibarının” dünyada meydana gelen gelişmeyi ve içerisinde buldukları zamanı anlama ihtiyacı duyduğunu, ancak meşguliyetleri dolayısıyla bunda başarılı olamadıklarını, buna karşın “lektür” adıyla özel okuyucu hizmetkârları olduğunu belirtmektedir. Bunların efendilerine konuları özet olarak aktardıklarını kaydeden Ahmet Midhat, “Osmanlı kibarının” da bir dönem çevrelerinde “kitapçı” adıyla böyle kimselerin bulunduğu söz etmektedir. İçerisinde buldukları zamanda bu görevi gazetelerin gerçekleştirdiğini bildiren Ahmet Midhat, yazı heyetlerinin yüzlerce kitap risale ve dergiyi takip ettiğini ve özet olarak gazeteye naklettiğini dile getirmektedir. Bu şekilde gazete müşterilerinin de maddi olarak büyük bir kazanç sağladığı üzerinde durmaktadır.

Gazeteleri sadece bir “ihbâr” varakası olarak görmeyen Ahmet Midhat, medenî âlem için gelişme ve mutluluğunu sağlayacak bir “ihtâr” varakası özelliğine haiz olduğunu ifade etmektedir. Ancak her “ihtâr”ın da kabul ve icra mecburiyeti olmadığının da altını çizmektedir. Zira bu şekilde gazetelerin “emirname” şeklini alacağı düşüncesindedir:

“...Hatta her ihtâr eylediği şeyleri kârî'nin bir nazar-ı kabûl ile te-lakkîleri de şart değil idi. Gazeteci lâyuhtî olamaz ya? Ancak ihtarât-ı vâkısı meyanında nef'inden dolayı şâyân-ı kabul olan şeyleri eskâr-ı kârî'ın ihtâr ve kabul ve hıfz eder. Bir şey bir kere eskârda kabul ve hıfz olundu mu? Artık peyderpey bir niyet-i umûmiye hükmünü alır. A'mâl ise niyâta göredir. Din ve devlet ve vatan ve millet için hayr u hasânatı câmi olan niyetler evkât merhûnesinde kuvveden fiîle dahi ihrâc olunurlar. “Hükm-i zaman” denilen şey işte bu “eskâr ve niyet ve nazariyyât-ı umûmiye”den başka hiçbir şey değildir...”

Gazeteyi okuyanlar için böyle bir fayda sağlandıktan sonra okuyucuların yazmak isteyenlerine de en sade ve kolay tanınma fırsatını gazetelerin sunduğunu belirtmekte, yazma yeteneğini kitlelere sunmakta tedirgin olanlar için önemli bir fırsat olarak görmektedir:

“...Bir kütüphaneyi yutmuş kadar âlim olunuz. Bu faziletinizden kaç kişi haberdar olur? Velev selîm bazı talebine tedris dahi ediniz. Dâire-i iştihârınız herhâlde mahdûd kalır. Telif cihetini iltizam edecek olursanız, telif mi şöhrete şöhret mi telîfe yardım edeceği meselesi bir mesele-i meşkûke olmak üzere karşınıza çıkıp sizi korkutur. Zira pek çok telife muktedir zevat vardır ki ilk yazdığı kitap için günâ-gün külfetlere masraflara dûçâr olmuşlardır da umdukları muvaffakiyete hiç de nâil olamamışlardır. Diğer pek çokları da bunları görerek cesaretlerini kesmişlerdir. Hâlbuki tecrübe-i kalem yollu yazdığınız şeyleri gazetelere gönderirsiniz. Daha pek korkak iseniz pek çoklarının yaptıkları gibi birer nâm-ı müste'âr ile imza koyarsınız. Gazete sizin için bir ayine hükmünü alır ki anda kendinizi görürsünüz. Yani bezâ'nuz neden ibaret ise gerek gazetenin gerek halkın onu nasıl telakki edeceklerine bakar anlarsınız.

Bu tecrübe-i kalemlerde muvaffak olur cesaret bulur iseniz te'lifât-ı müstakîleye yol açarsınız. İştihâr denilen şeyin herkes cibilliyeten meftunu olup anı da gazete kadar teshîl eden hiçbir vâsıta alamaz..."

Gazetelerin hem okumak hem yazmak yönüyle faydalarını ifade eden Ahmet Midhat, bunun ikisi için de önemli bir şart daha olduğunu söylemekte bunu "devam ve ihtimâm" olarak tanımlamaktadır. İnsanların ülkede yayınlanan bütün matbuatı okumasının zorluğuna ve gereksizliğine işaret eden Ahmet Midhat, farklı fikir ve düşüncelerle yazılmış her gazeteyi okumanın zihinleri yoracağını öne sürmektedir. Bu noktada beğenilen gazetenin takip edilmesini hatta nüshalarının da toplanmasını istemektedir.

"Devam ve ihtimam"ın gazeteyi okuyana olduğu gibi yazana da lâzım olduğunu belirten Ahmet Midhat, gerek tanınma hevesinde, gerekse kişisel tatmin maksadında olanların diğer okuyuculardan daha fazla okumaya mecbur olduklarını şu şekilde beyan etmektedir:

"...Zira yazacakları şeyler halkın henüz görmediği okumadığı bilmediği şeylerden olmalıdır. "halkın" dediğimiz zaman kibar halk dahi bunda dâhildir. Yazılan şey makbul olmak için halkın görgüsü bilgisi derecesinin fevkinde bir görgü bir bilgi ile yazılmalıdır. Ve ala okumak zahmetine de değeri olamaz. Bu ihtimam ve ana layık devam ile gazeteye muavenet-i kalemiyede bulunmak insanın terakki-i fazl ve kemaline ne kadar yardım eyler! Gayret hasebiyle insan kendisinde bir mecburiyet-i maneviyye hiss ederek daire-i tettebbu'nu tavsi eder. Her neyi de okusa başka bir dikkat ve her neyi görse başka bir ehemmiyet ile telakki eyler. Zira andan halkın henüz görmediği bilmediği ahkâm çıkararak yazacaktır." 48

Ahmet Midhat, bir başka yazısında da gazeteyi yazmak konusunda şu ifadeleri sarf etmektedir:

⁴⁸ Ahmet Midhat, "Bend-i Mahsus-Gazete", **Tercüman-ı Hakikat**, 10 Şubat 1890/29 Kanun-ı Sani 1305, S 3503, s. 4-5.

*“Gazeteyi yazmak cihetine gelince: Bu bâbda herkesin hamiyet-i gayreti ubûdiyet-i hissiyatı kendisine nasıl bir meslek-i istikamet tayîn eder ise o meslekte devam eder. Yazdığı şeyler menfaat ve selâmet-i âmmeye muvâfık çıkar ise mergûb olur. Aksi halinde menfûr olur. Ancak gazeteyi bir kuvve-i tahririye yerine koyup da o âlemi o kuvvetle dolandırmak bu sanatın hiçbir suretince caiz olmadıktan başka gerek gazeteci ve gerek anın haberi olmaksızın seyyar muharrirleri ve vekilleri bu fül-i fahişle-rinden dolayı pençe-i kanunîde dâcâr olacaklarından işte bu adaletin yerini bulmasına kemal-i şiddetle muntazırız”.*⁴⁹

Mizancı Murad Bey’in Gazetecilik Anlayışı

Jön Türk hareketinin önde gelen fikir adamlarından Murad Bey, gazeteci ve yazar kimlikleriyle de ön plana çıkmaktadır.⁵⁰ Bu bağlamda siyasî ve entelektüel hayatındaki aksiyoner yapısı onun gazetecilik üzerine görüşlerini de değerli kılmaktadır. Kendi çıkardığı Mizan’da fikirlerini ifade eden Murat Bey’e göre gazetecilerin öncelikli vazifesi topluma ve devlete iyi niyetle hizmet etmektir.⁵¹ Gelişmiş bir memlekette gazetenin yerini önemseyen Murad Bey, Osmanlı Devleti’nde gazeteciliğin diğer yerlerden daha geri bir seviyede olduğu üzerinde durmaktadır. Bunun sebebini de gazetelerin kâr amaçlı algılanmasından kaynaklandığını belirtmektedir:

⁴⁹ Ahmet Midhat, “Bend-i Mahsus – Gazeteler ve Gazetecilerimiz”, **Tercüman-ı Hakikat**, 10 Kanun-ı Sani 1889/ 29 Kanun-ı Evvel 1305, S 3477, s. 3.

⁵⁰ 1854’te Dağıstan’da dünyaya gelen Murad Bey politikacı, gazeteci, tarihçi gibi kimliklere sahiptir. 1876’dan sonra Vakit ve İttihad gazetelerinde yazılar da neşretmiştir. Siyasî yazıları ile dikkat çeken Murad Bey, 1886 yılından itibaren Mizan gazetesini neşretmeye başlamıştır. Yönetim aleyhine yazıların artmasıyla eleştiriler artmış gazete 1890’da yayını durdurmuştur. Murad Bey, döneminde nispeten bağımsız ve eleştirel gazeteciliğin başını çeken yazarlardan biri kabul edilmektedir. Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2008, s. 81-82; Abdullah Uçman, “Mizancı Murad”, **TDVİA**, C 30, s. 215-216.

⁵¹ “Bir Gazetenin Ehemmiyeti”, **Mizan**, 22 Muharrem 1304, S 1, s. 2; Zuhul Şirin, **Mizan Gazetesi İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Yazılar (Birinci İstanbul Dönemi 1-159. Sayılar)**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 70-71.

“İşte bu gibi hâller matbuat-ı Osmanîye’yi kendisine layık bir mevki’ ihraz etmekten aciz bırakıyor. Bu hâlleri nasıl ıslah etmeli? Neşr-i hakikât ve mürevviç-i menafî-i devlet olmaları lazım gelen evrakı nasıl bevbat pazarı ahz u itasından vazgeçirmeli?”⁵²

“Evrak-ı havadis”in birinci vazifesini “müşterilerine doğru havadis vermek” olarak belirleyen Murad Bey, bunu da sadece icra etmeyi yeterli görmemektedir. Gazete bir hizmet ve gayret vasıtasıdır. Ona göre gazete, sadakati esas alan bir yol tercih etmeli ve bütün neşriyatını o esas üzerine tasvir etmelidir. Yine uygunsuz bir habere yer verilmemesi yanında, diğerlerinin de görev ve meslek bakımından düzeltilmesi gerektiği düşüncesindedir.⁵³

Gazetelerde görülen istikrarsızlıkları ve dağınıklıkları özellikle yeni haber verme çabasına bağlayan Murad Bey, bunun aşırıya kaçmasının olumsuz sonuçları olacağı kanaatindedir:

“Bazı gazeteler her gün sütunlarını vukuat-ı zabtiye ve âsâr-ı şekâvet ile dolduruyorlar da bundan dolayı kalplerinin müteessir olduğunu imahen def-i esbâbından bahs-i mutalaat derc etmeye lüzum görmüyorlar. Diğer taraftan meyl-i mübalağa matbuatın haysiyetini sekte-dâr ediyor. Umûr-ı tabîye ve adîyeden bulunan bazı ahvalin senası için göklere çıkılır. Na-bemahal medh u sena, tesirât-ı muzırrası hasebiyle, bizce en büyük muahezeden daha beterdir. Bize lazım olan vazife-şinâskârâne temkîn, meslekpervêrâne metanet, sadakât-kârâne gayrettir. Bu babda nâil-i muvaffâkiyet ile fazla mesaidâta müstehak olduğumuzu gösterir isek Hükûmet-i Seniyye’nin o suretle cümlemizi taltîf edeceğine şübhe edilemez fikr-i kavisinde bulunuyoruz.”⁵⁴

Murad Bey sözlerini gazeteciliğin amaçlarını vurgular şekilde şu mısralarla özetlemektedir:

⁵² Şirin, a.g.t., s. 436-438.

⁵³ Şirin, a.g.t., s. 440.

⁵⁴ Şirin, a.g.t., s. 442-443.

*“Bahtiyâr ol cemiyettir ki evrâk-ı havâdisi muhibb-i vatan u devlet
ve sahib-i himmet ve hamîyyet elinde ola!*

*Bedbaht dahi ol cemiyettir ki bir takım matbuât müzevirlerinin kâr-
ı harîsâne tesvilâtına aldana!”*⁵⁵

Gazeteciliğe Dair Diğer Bazı İfadeler

II. Abdülhamid Dönemi'nde gazeteciliğin amacına işaret eden bir başka örnek de Malumat gazetesinde Mehmet Tahir imzalı olarak çıkan ve doğrudan İkdâm'ı hedef alan bir yazıdır. Her ne kadar iki yayının rekabetinden ileri gelse de gazetecilik mesleğine dair önemli anlatımlar yer almaktadır:

*“Her yerde olduğu gibi kanun ve nizam gazetecilere öyle bir salahi-
yet bahş ve ihsan etmiştir ki bunu suüstimal küfran-ı nimet ve belki
mahz-ı hıyanettir. Lisan ı ümmetin timsal-i müşahhası olan gazeteler
perver-şiyab oldukları memleketin hizmetkârı sayıldıkları cihetle umuma
nefi aşikâr bulunan her şeyde daima müttehid-i lisan olmaları icab eder.
Fakat bu hakikati daha doğrusu bu vazife-i mütetibeyi hamîyyet ve sa-
dakât-ı ciddiye erbabi olanlar idrak edip yoksâ kalp ve dimağı envai' ilel
araz ile malul bulunanlar anlamazlar. Anlamak da istemezler. Çünkü
garez denilen sıfat-ı mezmune öyle bir şirare-i ahlaksızdır ki evvela ba-
sarı, sonra da basar-ı basiretin ihtisatını mahv eder..”*⁵⁶

Servet-i Fünun gazetesinde “İngiltere’de Gazetecilik” başlıklı bir yazıda Mahmud Rıza gazetecilik mesleğine dair teknik detaylar ile birlikte makale yazmanın önemine değinmektedir. Esas amacın istifade olduğunun altını çizmektedir. Aynı yazıda muharrirlik de ön

⁵⁵ “Bir Gazetenin Ehemmiyeti”, **Mizan**, 22 Muharrem 1304, S 1, s. 2.

⁵⁶ Mehmet Tahir, “Mülâhaza-Sahib-i İmtiyaz-ı İkdâm ve Gazetecilik”, **Malumat**, 23 Nisan 1903/10 Nisan 1319, C 16, S 382, s. 3386-3387.

plana çıkarılmakta özellikle savaş haberleri ve muhabirlerinin öneminden söz edilmektedir.⁵⁷ Mektep gazetesinde de dünyada gazeteciliğin değişimine değinilmekte “İnterviyo” adıyla yeni gelişen gazetecilik tekniği üzerinde durulmaktadır. Yüz yüze mülakatların gazeteciliğe sağlayacağı katkı üzerinde duran yazıda “*interviyo adeta bir fotoğraftır*” denilmektedir.⁵⁸

Ankara Vilayet Gazetesinin 10 Şubat 1894 tarihli 961. sayısında gazetelerin tarafsızlığına dikkat çekilmektedir. Vilayet gazetelerinin kanun, emir, düzenlemelerle birlikte hükümetle ahalinin tercümanı mahiyetinde olmaları ancak hissiyattan uzak olmaları lazım geldiği vurgulanmaktadır. Ayrıca gazeteler maarifin gelişimine hizmet etmekte görevli sayılmıştır. Bir başka sayıda da vilayet gazetelerinin öncelikli görevinin eğitimin yaygınlaştırılmasına ve geliştirilmesine katkı sağlamak olduğuna işaret edilmektedir.⁵⁹

İrtika gazetesinde de toplumu basın yoluyla edebî, ahlakî konular yanında sağlık, teknik vb. yönlerden de aydınlatmak amacıyla hareket edilmesi gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Gazetenin görevi bağlamında dilin sadeleştirilmesi ve halk eğitimi gibi hususlara da yer verildiği görülmektedir.⁶⁰

II. Meşrutiyet Dönemi’ne kadar gazeteci sonrasında daha çok siyasetçi kimliğiyle tanınan Hüseyin Cahit de “Hayat-ı Matbuat” isimli bir yazısında yeni yayın hayatına başlayan iki edebî dergi üzerinden

⁵⁷ Mahmud Rıza, “İngiltere’de Gazetecilik”, **Servet-i Fünun**, C 35, S 908, 1908, s. 374-375.

⁵⁸ Hâki, “Yeni Gazetecilik”, **Mektep**, 1 Mayıs 1896/18 Nisan 1312, C 4, S 31, s. 489-491.

⁵⁹ “*Vilayat-ı Şahanede gazete tab’ ve neşrinden maksad evamir ve makasud-ı hükümeti ahali-i mahalliyeye tefhim ve tebliğ ve ahalinin ihtiyacat ve müsted’ayarı dahi Hükümet-i Seniyyeye arz ve tebyinden ibaret...*”. Murat Tuğluca, **Ankara: Vilayet’in Resmi Gazetesi (1870-1921)**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003, s. 8-9.

⁶⁰ Dursun Şahin, **İrtika Gazetesi (İlk Üç Cilt) İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçilmiş Metinler**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2000, s. 12.

gazetecilik tekniği bağlamında bazı yorumlar yapmaktadır. Mecmuaların tertip edilme şekli üzerinde duran Hüseyin Cahit, bazı mecmualar ve resimli gazetelerin yer verdiği resimlerin seçimine ve yerleşim biçimine dair eleştirilerde bulunmaktadır.⁶¹ Bu durum dahi gazetecilik mesleği bağlamında en azından standart arayışlarının ve estetik kaygıların dikkate alındığı ve mizanpajın dikkat edilen bir husus olduğuna işaret etmektedir.

Sabah gazetesinin 10 Eylül 1906 tarihli nüshasında da “Gazete Muhabiri” başlığıyla bir yazı neşredilmiş, meslekî bazı incelikler üzerinde durulmuştur. Yazıda gazete muhabirliğinin doğal bir kabiliyet gerektirdiği belirtilmekte, muhabirliği güçlendiren hususlar “*vukuf, ihata-i nazar, sürat-i intikâl, hafıza-i kavîyye*” gibi meziyetler sıralanmıştır..⁶²

SONUÇ

II. Abdülhamid Dönemi basını dikkate alındığında özellikle ilk on yıldan sonra merkezîyetçi algıların artışına paralel olarak kontrol ve kısıtlamaların arttığı görülmektedir. Bu durum ikinci dönemde gazete ve mecmuaların sayısında da bir azalma getirmiştir. Bütün bu gelişmelere rağmen gazetecilik mesleği bağlamında dönemde gelişim sürmüştür. Bu çalışmaya konu olan gerek geleneksel Osmanlı aydını konumundaki gerekse batılı düşünce sistemine yakın devlet adamı, gazeteci vb. düşünce adamlarının gazetenin/gazetecinin amacı, işlevi, gazetecilik mesleği gibi konularda birbirlerine yakın bir fikirde oldukları dikkat çekmektedir.

⁶¹ Duygu Öztürk, **Hüseyin Cahit Yalçın’ın Sabah Gazetesindeki Tenkidi Yazıları**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 108-109.

⁶² “...*Bu his dalgınlıktan külliyen müberrâ olan ayrı bir incelik, aranan bir şeyde, öğre-nilecek tafsîlatta kolayca taammuk, bazen ele geçirilen bir vakayı görmüşçesine tahkiye etmek gibi istirkâbâta da ihtimâli bulunan bir nüfûz-ı manevî olsa gerek...*”. “Gazete Muhabiri”, **Sabah**, 10 Eylül 1906, S 6080, s. 3; Kağan Kariper, **Sabah Gazetesi (5742-6471. Sayılar-İnceleme ve Seçilmiş Metinler)**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2014, s. 52.

Sözü edilen ortak noktalar ele alındığında “kamu menfaati” hususunun altı çizilmesi gerekir. Ardından devlete/otoriteye itaat –dönemin de bir hususiyeti olarak- ön plana çıkmaktadır. Kamu menfaati çerçevesinde gazetelerin öğretici misyonu halk eğitimi, bilgilendirme (eğitim, hukuk, sağlık, ziraat, ekonomi vb.) önem kazanmaktadır. Konu edilen bir diğer unsur gazetenin “*gerçekleri ortaya koymak*”la mükellef olduğu düşüncesidir. Farklı yazılarda gazetelerin “*mir’at*” olarak tanımlanması bunu doğrular niteliktedir.

Gazetelerin herkesin anlayabileceği bir dilde neşredilmesi veya hut dilin sadeleştirilmesi de ortak kanaatlerden biridir. Bu düşünce aynı zamanda basının yaygınlaştırılması ve kamusal işlevinin gerçekleştirilmesine yönelik bir tavırdır. Aynı şekilde gazetelerin ucuz olması, kâr amacı gütmemesi de sıklıkla dile getirilmektedir.

Ortak görüşlerden biri de gazeteciliğin meslekî formasyonunda batı gazete ve gazetecilerinin esas alınmasıdır. Bu noktada Osmanlı gazetecilerin entelektüel birikimi tartışılmış ve çoğunlukla yetersiz bir seviyede görülmüştür.

Bütün bu düşünceleri tamamlar şekilde dönemin sıkı kontrol mekanizmalarına rağmen açık ve örtülü şekilde “basın hürriyeti” görüşlerin ortak noktasıdır. Netice olarak dönemdeki özellikle siyasî yazılar üzerindeki tüm merkezî ve kısıtlayıcı algılara rağmen basının kayda değer bir gelişim gösterdiği, bunun yanında gazetecilikle bir şekilde bağlantılı olan herkesin döneminin ilerisinde yaklaşımlara sahip olduğu gözlemlenmektedir.

KAYNAKÇA

- “Bir Gazetenin Ehemmiyeti”, **Mizan**, 22 Muharrem 1304, S 1, s. 2.
- “Gazete Muhabiri”, **Sabah**, 10 Eylül 1906, S 6080, s. 3.
- A. Ş. (Ahmet Şuayb), “Esmar-ı Matbuat (Jül Kalartı’nın Makalesi, Gazeteciler Mektebi, Avrupa ve Amerika Matbuatı)”, **Servet-i Fünun**, 3 Şubat 1315, C 18, S 466, ss. 370-371.
- Ahmet İhsan, “Kırk Sene Gazetecilik”, **Servet-i Fünun**, C 63, S 1649, 1928, ss. 290-291.
- Ahmet Midhat, “Bend-i Mahsus – Gazete”, **Tercüman-ı Hakikat**, 10 Şubat 1890/29 Kanun-ı Sani 1305, S 3503, ss. 4-5.
- _____, “Bend-i Mahsus – Gazeteler ve Gazetecilerimiz”, **Tercüman-ı Hakikat**, 10 Kanun-ı Sani 1889/ 29 Kanun-ı Evvel 1305, S 3477, s. 3.
- Ankara Vilayet Gazetesi (AVG)**, 6 Mart 1301.
- Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yay. Haz. Ahmet Kuyuş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Çakır, Hamza, **Osmanlı’da Basın İktidar İlişkileri**, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2002.
- Çetin, Atilla, “Kıbrıslı Kamil Paşa (1832-1913)”, **TDVİA**, C 25, ss. 392-394.
- Ebuzziya, Ziyad, “Ebuzziya Mehmed Tevfik (1849-1913)”, **TDVİA**, C 10, ss. 374-378.
- Eren, İsmail, “Tuna Vilayeti Matbaası ve Neşriyatı (1864-1877)”, **Türk Kültürü**, C 3, S 27, Ocak 1965, ss. 311-318.
- Ertuğ, Hasan Refik, **Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi**, C I, İstanbul Üniversitesi Yayını, İstanbul, 1970.
- Esen, Nüket, **Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Gür, Âlim, **Ebuzziya Tevfik'in Hayatı, Dil Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1990.

Hâki, "Yeni Gazetecilik", **Mektep**, 1 Mayıs 1896/18 Nisan 1312, C 4, S 31, ss. 489-491.

İskit, Server R., **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, MEB Yayınları, Ankara, 2000.

Kariper, Kağan, **Sabah Gazetesi (5742-6471. Sayılar-İnceleme ve Seçilmiş Metinler)**, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, 2014.

Kocabaşoğlu, Uygur, "Tuna Vilayet Gazetesi", **Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)**, S 2, Ocak 1991, ss. 141-149.

Koç, Bekir, **Mithad Paşa (1822- 1884)**, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2002.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı Basınının Doğuşu ve Blak Bey Ailesi**, Müteferrika Yayınevi, İstanbul, 1998.

_____, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

_____, **Takvim-i Vekayi Türk Basınında 150 Yıl 1831-1931**, Çağdaş Gazeteciler Derneği, Ankara, 1981.

Levend, Agah Sırrı, **Şemsettin Sami**, TDK Yayınları, Ankara, 1969.

Mahmud Rıza, "İngiltere'de Gazetecilik", **Servet-i Fünun**, C 35, S 908, ss. 374-375.

Mardin, Şerif, **Jön Türklerin Siyasî Fikirleri 1895-1908**, İletişim Yayınevi, İstanbul, 2008.

Mehmet Tahir, "Mülâhaza-Sahib-i İmtiyaz-ı İkdâm ve Gazetecilik", **Malumat**, 23 Nisan 1903/10 Nisan 1319, C 16, S 382, ss. 3386-3387.

- Mustafa Nihad, “Yüz Senelik Gazeteciliğimiz”, **Aydın Tarihi**, C 15, S 46, 1927, ss. 2894-2917.
- Okay, M. Orhan, “Ahmet Midhat Efendi (1844-1912)”, **TDVİA**, C 2, ss. 100-103;
- Oral, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi 1728-1922 1931-1922 Osmanlı İmparatorluğu Dönemi**, Yeni Adım Matbaası, Ankara, 1968.
- Öztürk, Duygu, **Hüseyin Cahit Yalçın’ın Sabah Gazetesindeki Tenkidi Yazıları**, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.
- Sakallı, Fatih “Ahmet Şuayb’ın “Musahabe-i Edebîyye” ve Diğer yazıları”, **Türkbilig**, S 24, 2012, ss. 171-186.
- Sami, (*Başlıksız*), **Sabah**, 12 Safer 1293, S 1, s. 1.
- Selim Nüzhet, **Türk Gazeteciliği**, İstanbul Matbuat Cemiyeti Yayını, İstanbul, 1931.
- Sırrı Paşa, **Mektûbât-ı Sırrı Paşa**, Şirket-i Mürettibiye Matbaası, İstanbul, 1303.
- Şahin, Dursun, **İrtika Gazetesi (İlk Üç Cilt) İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçilmiş Metinler**, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 2000.
- Şapolyo, Enver Behnan, **Türk Gazeteciliği**, Güven Matbaası, Ankara, 1971.
- Şirin, Zuhâl, **Mizan Gazetesi İnceleme, Tahlilî Fihrist, Seçme Yazılar (Birinci İstanbul Dönemi 1-159. Sayılar)**, Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.
- Topuz, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973.

- Tuğluca, Murat, **Ankara: Vilayetin Resmi Gazetesi (1870-1921)**, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2003.
- Tüfekçioğlu, Hayati, **Sosyolojik Açından Gazete ve Osmanlı Gazeteciliğinin Temellendirilmesi**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1993.
- Ubicini, M. A., **Türkiye 1850: Tanzimat, Ulema, Basın**, C 1, Ter. Cemal Karaağaçlı, Tercüman Yayınları, İstanbul, 1977.
- Uçman, Abdullah, “Mizancı Murad”, **TDVİA**, C 30, ss. 215-216.
- Varlık, Bülent, “Yerel Basının Öncüsü: Vilayet Gazeteleri”, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C 1, İletişim Yayınevi, Ankara, 1985, ss. 99-102.
- Yazıcı, Nesimi, “Osmanlı Basınının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler”, **Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu**, 6-7 Aralık 1999, Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 1999, ss. 7-14.
- _____, “Sadrazam Kamil Paşa’nın Yabancı Basınla İlgili Bazı Görüşleri”, **Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu’na Armağan**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul, 1991, ss. 413-434.
- _____, “Sırrı Paşa ve Vilayet Gazeteleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C 36, 1997, ss. 223-231.

TANIN GAZETESİNDE ŞİKÂyetLERİMİZ KÖŞESİ (1908-1909)

Erol KARCI*

ÖZET

II. Meşrutiyet döneminin en etkili siyasî gazetelerinden olan Tanin, yayın hayatına 1 Ağustos 1908 tarihinde başlamıştır. Gazeteyi çıkarma fikri İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önemli simalarından olan Hüseyin Kazım Bey ile Tefik Fikret'ten gelmiş daha sonra ise bu ikiliye Hüseyin Cahit Bey de katılmıştır. Bir süre sonra Hüseyin Kazım Bey ile Tefik Fikret'in gazeteden ayrılmasından sonra gazete Hüseyin Cahit Bey'in yönetimine girmiştir. Hüseyin Cahit Bey'in İttihat ve Terakki Cemiyeti taraftarı olması ve Cemiyetin fikirlerini samimiyetle savunması nedeniyle Cemiyetin yarı resmî yayın organı haline gelen gazete zaman zaman İttihat ve Terakki'nin icraatlarını da eleştirmiştir. Başlangıçta Osmanlıcılık düşüncesini daha sonra ise Türkçülük idealini savunan Tanin gazetesi Prens Sebahattin, Ali Kemal, Mizancı Murad, Rıza Nur ve Lütfi Fikri gibi muhalif gazeteci ve fikir adamları ile şiddetli tartışmalar yapmıştır. 31 Mart Vak'ası sırasında matbaa ve idarehanesi tahrip edilen gazete İttihat ve Terakki karşıtı hükûmetler döneminde sık sık kapatılmış ancak her defasında Cenin, Senin, Renin ve Hak gibi isimlerle yayın hayatına devam etmiştir. Hüseyin Cahit Bey'in 30 Ocak 1914'te gazeteyi İttihat ve Terakki Fırkasına devretmesiyle fırkanın resmî yayın organı haline gelen gazete 31 Ekim 1918 tarihine kadar yayın hayatını devam ettirmiştir. Tanin gazetesi ilerleyen dönemlerde 1922-1925 ve 1943-1947 yılları arasında da yayınlanmıştır.

Tanin gazetesi yayın hayatına başladığı günden itibaren Siyaset, Açık Sütunlar, Şuun ve Şikâyetlerimiz gibi ilgi çekici köşelere sahip olmuştur. Çalışmamızın amacı Tanin gazetesinin “Şikâyetlerimiz”

*Arş. Gör., Kafkas Üniversitesi, KARS, ekarci06@gmail.com

köşesindeki haberleri ele alarak dönemin siyasetine, ekonomisine, askeriyesine ve eğitimine temas eden bazı olayları ortaya koymak ve bunlar hakkında yapılan eleştirileri belirtmektir. Bunun için gazetesinin 1908 ve 1909 yıllarına ait sayılarını tarayarak Şikâyetlerimiz köşesinde yer alan önemli gördüğümüz haberleri başlıklar halinde tasnif edip incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Tanin, İttihat ve Terakki, Basın, II. Abdülhamid, Kanun-ı Esasi.

OUR COMPLAINTS (ŞİKÂYETLERİMİZ) COLUMN IN TANIN NEWSPAPER (1908-1909)

ABSTRACT

Tanin, one of the most influential political newspapers during the Second Constitutionalist Period, started to be published on Augusts 1st, 1908. Mr. Hüseyin Kazım and Tefvik Fikret, two prominent figures of the Committee of Union and Progress brought forward the idea of publishing the newspaper and then Hüseyin Cahit Bey agreed with their opinion of publishing it. After some time, Hüseyin Kazım Bey and Tefvik Fikret retired from their offices in the newspaper, and after their retirement, the newspaper began to be directed by Hüseyin Cahit Bey. Since Hüseyin Cahit Bey was a supporter of the Committee of Union and Progress and advocated the policies of the Committee, the newspaper became its semi-official media organ. However, the newspaper criticised some of the operations of the Committee of the Union and Progress from time to time. Preliminarily Tanin Newspaper first supported the ideals of Ottomanism and then it began to support the ideals of Turkism. There were many blistering debates between the writers of the newspaper and some opponent journalists and intellectuals such as Prens Sebahattin, Ali Kemal, Mizancı Murad, Rıza Nur and Lütfi Fikri. Printing house and executive office of the newspaper were ruined several times during the 31 March Incident and the governments against the Committee of Union and Progress, and it was re-opened and continued to be issued under some different names such as Cenin, Senin, Renin and Hak. After Hüseyin Cahit Bey handed over the newspaper to the Committee of Union and Progress on January the 30th, 1914, the newspaper became the official media organ of the Committee, and it continued to be published until October the 31st, 1918. Tanin was published in 1922-1925 and 1943-1946 periods.

Since the early days of the publication of Tanin newspaper, there were some striking columns such as Siyasiyat, Açık Sütunlar, Şuun

and Şikâyetlerimiz. The aim of this study is to put forth some events dealing with the politics, economy, military and education of the period taking into consideration the news in “Our Complaints” (Şikâyetlerimiz) column in Tanin newspaper and to indicate the criticism about them. Therefore the issues of the newspaper between 1908 and 1909 were examined and important news in the “Our Complaints” (Şikâyetlerimiz) column was classified under different titles and studied.

Key Words: Tanin, Union and Progress, Press, Abdulhamid II

A-) Tanin Gazetesi ve Hüseyin Cahit Bey Hakkında Genel Bazı Bilgiler

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin çalışmaları neticesinde 23 Temmuz 1908 tarihinde gerçekleşen II. Meşrutiyet'in ilanı¹ birincisinin ilanından çok farklı gelişmelere yol açmış, bir taraftan bir emrivaki şeklinde birçok cemiyet kurulurken diğer taraftan da halen tam bir dökümü ismen bile yapılamamış olan birçok gazete ve mecmuanın neşrini başlatmıştır. Bu gazete ve mecmualardan pek çoğu bir veya birkaç sayı çıkmış olmasına rağmen devrin tarihini ve edebiyatını yazacak olanlar için kıymetli vesikalar arasında yer almışlardır².

II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında yayın hayatına başlayan gazetelerin en önemlilerinden birisi de şüphesiz Tanin gazetesidir. Hüseyin Cahit (Yalçın)³ tarafından üç devrede toplam 17 yıl çıkarılmış olan bu gazete 1 Ağustos 1908-31 Ekim 1918 tarihleri arasında 3550 sayı yayınlanmıştır. Gazeteyi çıkarma fikri İttihat ve Terakki Cemiyeti Merkez-i Umumi üyesi Hüseyin Kazım (Kadri) ve Tevfik Fikret'ten gelmiştir. Bu ikili daha sonra Hüseyin Cahit'i de aralarına alıp

¹ II. Meşrutiyetin ilanı hakkında bilgi için bk. Feroz Ahmad, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999, s. 15-29.

²Ali Birinci, "Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325) / I", **Kebikeç**, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Y. 1, S. 2, 1995, s. 143.

³Tanin gazetesinin kurucusu ve yöneticisi olan Hüseyin Cahit (Yalçın) Bey, 1875-1957 yılları arasında yaşamıştır. Dönemin önemli edebî ve siyasî şahsiyetlerinden olan Hüseyin Cahit Bey, 1896 yılında Mülkiye'yi bitirmiştir. Öğretmenlik, gazetecilik, çevirmenlik ve yazarlık yapmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne girmiş, her üç Meclis'te de İstanbul mebusluğu yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti Genel Kurul Üyeliği görevinde de bulunmuş olan Hüseyin Cahit Bey, 1914-1916 yılları arasında Meclis-i Mebusan başkan yardımcılığı, 1916-1918 yılları arasında ise Meclis-i Mebusan başkanlığı yapmıştır. İttihat ve Terakki Cemiyeti içerisinde Talat Paşa'nın en yakın arkadaşlarında olan Hüseyin Cahit Bey, 1919 yılında İtilaf Devletleri tarafından tutuklanarak Malta Adası'na sürülmüştür. Büyük Millet Meclisi'nde V.-IX. Dönemlerde mebuslukta yapmış olan Hüseyin Cahit Bey, edebiyat ve gazetecilik alanlarındaki çalışmalarını hayatının sonuna kadar devam ettirmiştir. bk. Ahmad, a.g.e. , s. 203. Hüseyin Cahit Bey hakkında daha ayrıntılı bilgi için ayrıca bk. Hilmi Bengi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2000.

gazeteyi çıkarmaya başlamışlardır⁴. Gazetenin ilk sayısı 1 Ağustos 1908 tarihinde çıkan Tanin'in başyazarlığını Hüseyin Cahit üstlenmiştir⁵. Tefik Fikret ise tıpkı Servet-i Fünun'da olduğu gibi yazı işleri yönetimini üzerine almış, yazılan yazıları gözden geçirmeye, düzeltmeler yapmaya, yazım tutarlılığını sağlamaya çalışmıştır⁶. Gazetenin finansmanı her ne kadar Hüseyin Kâzım tarafından sağlansa da Tanin gazetesi sadece başyazarı olduğu için değil gazetenin yönetimiyle de hemen hemen tek başına ilgilendiği için zamanla Hüseyin Cahit'in ismi ile özdeşleşmiştir⁷.

Tefik Fikret'in 26 Aralık 1908'de gazeteden ayrılması ve Hüseyin Kazım Bey'in de Serez Mutasarrıflığı'na tayin olmasından sonra gazetenin bütün yazı işleri başmuharrir Hüseyin Cahit Bey'e devredilmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerine samimiyetle inanan Hüseyin Cahit'in cemiyetin politikaları paralelindeki tutumu, mücadeleci ve polemikçi kişiliği gazeteye damgasını vurmuştur. Tanin gazetesi her ne kadar II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki'nin yarı resmi yayın organı haline gelmiş olsa da Hüseyin Cahit zaman zaman İttihat ve Terakki'nin icraatlarını eleştirmekten de geri durmamıştır. Başlangıçta “İttihad-ı anâsır” temelindeki Osmanlıcılık düşüncesini savunan Tanin gazetesi daha sonra Türkçülük düşünce-

⁴ Ö. Faruk Huyugüzel, “Tanin”, **DİA**, C 39, İstanbul, 2010, s. 565; Hüseyin Cahit Bey, anılarında gazetenin yayın hayatına başlama sürecini şöyle anlatmaktadır: “*Servetifünun'daki kalabalık arasında bir gün pek sevdiğim bir yüz de göründü: Hüseyin Kâzım. Beni bir kıyıya çekti. Konuştuk. Fikret ve kendisi ile birlikte bir günlük gazete çıkarmayı öneriyordu. Fikret gazetenin adım bile koymuştu: Tanin. Fikret'le dargımdık. Ama bugünü düşünerek yan yana sızlamış iki eski dost için, özgürlüğe kavuşma günlerinde ufak tefek dargınlıkları hatırlamak olanaklı mıydı? Fikret ve Kâzım'la birlikte bir gazete çıkararak özgür yaşama atılmak, benim için tatlı bir ülküydü. Hiç düşünmeden olunlu cevabı verdim.*” bk. Hüseyin Cahit Yalçın, **Siyasal Anılar**, Haz. Rauf Mutluay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976, s. 18.

⁵ Bengi, a.g.e., s. 44.

⁶ M. Nuri İnüğür, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s. 308.

⁷ Bengi, a.g.e., s. 44.

sini savunmuştur. Ayrıca Prens Sabahaddin, Ali Kemal, Mizancı Murad, Rıza Nur ve Lütfi Fikri gibi muhalif gazetecilerle şiddetli polemikler yaşamıştır⁸.

31 Mart Olayı nedeniyle Tanin'in yayın hayatı kesintiye uğramıştır. Hüseyin Cahit'in, 31 Mart sonrasında İstanbul'dan ayrılması ile gazetenin yayın hayatı durmuştur. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesi ve İttihatçıların yönetimi ele almasından sonra İstanbul'a dönen Hüseyin Cahit, iki buçuk aylık bir kesintiden sonra kısa bir hazzırlık döneminin ardından 17 Mayıs 1909'da gazetesini yeniden çıkarmaya başlamıştır⁹. Gazete, İttihat ve Terakki'ye muhalefetin arttığı, Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın teşkilatlandığı 1911-1912 yıllarında Divan-ı Harb-i Örfi tarafından veya "Büyük Kabine" gibi İttihatçılar'a karşı hükümetler tarafından sık sık kapatılmıştır. Ancak her defasında Cenin, Senin, Renin ve Hak gibi isimler altında yeniden çıkarılmıştır. Bu kapatılışlardan birinde Viyana'ya kaçmak zorunda kalan Hüseyin Cahit (1912 Kasım), gazeteyi İttihatçıların gerçekleştirdiği Babiâli Baskını sonrasında 31 Ocak 1913'te yeniden yayınlatabilmiştir. Ancak bu tarihten sonra İttihat ve Terakki'nin bazı icraatlarını eleştirmesi nedeniyle gazetecilikten çekilmek zorunda kalmıştır. Cemiyet'in ileri gelenlerinin eleştiriden vazgeçmesi yolundaki ricaları ve devleti tehdit eden tehlikelerin git gide büyümesi nedeniyle Hüseyin Cahit, Tanin'i 30 Ocak 1914'te İttihat ve Terakki'ye devretmiştir. Bu andan itibaren gazete İttihat ve Terakki Fırkası'nın resmi yayın organı haline gelmiştir. Gazete bu yıllarda eski yazarlarından Muhiddin'in (Birgen) başyazarlığında ve I. Dünya Savaşı'nın şartları içerisinde İttihat ve Terakki liderlerinin görüşlerini yansıtacak şekilde yayın hayatına devam etmiştir. I. Dünya Savaşı'nın sonunda İttihatçı liderlerin ülkeyi terk etmesinden bir gün önce firka gazetesinin yayınına da son vermiştir¹⁰.

⁸ Huyugüzel, a.g.md., s. 565.

⁹ Bengi, a.g.e., s. 49.

¹⁰ Huyugüzel, a.g.md., s. 565-566.

Tanin'in ikinci dönemi 14 Ekim 1922-16 Nisan 1925 tarihleri arasını kapsamaktadır. Malta sürgününün ardından Avrupa'dan dönen Hüseyin Cahit, İtilaf Devletlerinin işgali altındaki İstanbul'da Tanin adına izin alamadığı için gazeteyi başlangıçta Renin adıyla çıkarmaya başlamıştır. 38. sayısında asıl adını alan gazete Şubat 1924-Mayıs 1925 tarihleri arasında "*La Tanine*" adıyla Fransızca olarak da yayınlanmıştır. Bu dönemde Tanin kısmen İttihat ve Terakki kadrosunu toparlamak ve görüşlerini temsil etmek amacıyla yayınlanmıştır. Hüseyin Cahit'in Mustafa Kemal Paşa'ya ve Ankara hükûmetine karşı pervasız muhalefeti, gerek Lozan'a giden Türk heyetine gerekse de hükûmete karşı yönelttiği tenkitler ve hilafet konusundaki farklı görüşleri yüzünden gazete kısa sürede rejim tarafından istenmeyen bir yayın haline gelmiştir. Hüseyin Cahit, bu dönemde birkaç kere İstiklal Mahkemelerinde yargılanmıştır. Gazetenin kuruluşundan itibaren desteklediği Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası merkezinin İstiklal Mahkemesi kararıyla aranmasının "*Dün Gece Terakkiperver Fırka Basıldı*" şeklinde haber yapılması (13 Nisan 1925) nedeniyle gazete mahkeme kararıyla kapatılmış ve Hüseyin Cahit, vatana ihanet suçundan Çorum'da müebbet sürgün cezasına çarptırılmıştır. Tanin gazetesinin üçüncü dönemi 30 Ağustos 1943-14 Kasım 1947 tarihleri arasını kapsamaktadır. Atatürk'ün vefatından sonra Cumhuriyet Halk Partisi saflarında politikaya dönen Hüseyin Cahit, II. Dünya Savaşı'nın devam ettiği günlerde gazeteyi yeniden çıkarmaya başlamıştır. Ancak 14 Kasım 1947'de daha iyi yayınlanması vaadiyle gazetesini kapatmıştır. Tanin gazetesi bu dönemde Nazizm, faşizm, komünizm, Turancılık ve gericilik aleyhinde bir yayın politikası takip etmiştir. Hüseyin Cahit, bu dönemde de eski alışkanlığını devam ettirerek Ali İhsan Sâbis ve Velid Ebüzziya ile kalem tartışmaları yapmış, Sabiha ve Zekeriya Sertel'in çıkardığı Tan gazetesiyle de sert bir tartışmaya girmiştir. Bu yıllarda da parlak bir gazetecilik örneği sergileyen Hüseyin Cahit'in II. Dünya Savaşı hakkındaki makaleleri müttefik radyoların haber bültenlerinde kendisine yer bulmuştur. Ayrıca Talat Paşa ve Câvid Bey'in hatıralarıyla Enver, Talat ve Cemal

Paşaların özel mektuplarını yayınlayan gazete yakın tarihi birinci elden belgelerle aydınlatma görevini de yerine getirmiştir¹¹.

B-) Şikâyetlerimiz Köşesinde Yer Bulan Önemli Bazı Haberler

1-Siyasi Meselelere Dair Bazı Haberler

Tanın gazetesinin Şikâyetlerimiz köşesindeki ilkyazı gazetenin çıkış tarihi olan 1 Ağustos 1908 tarihine aittir. “Şura-yı Devlet Müdde-i Umumiliği’ne” başlığını taşıyan bu yazı Orman, Maadin ve Ziraat Nazırı Selim Melhame Paşa ile Hicaz Demiryolu, Ziraat Bankası piyangosu, Donanma ve Harbiye Nezaretleri’ne ait levazımın satın alınması gibi işlere memur edilmiş olan İzzet Paşa hakkındaki iddialara aittir. Söz konusu yazıda Selim Melhame Paşa ile İzzet Paşa’nın memuriyetleri öncesinde parasız kişiler olduğu ancak ele geçirdikleri memuriyetler sayesinde yüklü miktarda servete sahip oldukları eleştirilmektedir. Gazete Selim Melhame Paşa ile İzzet Paşa’nın memuriyet dönemlerine ait hesapları vermeden firar etmiş olmalarının hırsızlık yaptıklarına dair düşünceleri desteklediğini de belirtmektedir. Ayrıca Selim Melhame Paşa ile İzzet Paşa’nın gerek yurt içerisindeki gerekse de yurt dışındaki mallarına el konulmasını da istemektedir¹².

Gazetenin 3 Ağustos 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi yine “Şura-yı Devlet Müdde-i Umumiliği’ne” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda Darülaceze yönetiminin vazifelerini kötüye kullanarak rüşvet aldığı ve hırsızlık yaptığı iddia edilmiştir. Yazıda Darülacezenin hesaplarının kontrol edilmesi durumunda birçok yolsuzluğun

¹¹ Huyugüzel, a.g.md., s. 566.

¹² **Tanın**, 19 Temmuz 1324 / 1 Ağustos 1908, nu. 1, s. 3; Tanin gazetesinin bir sonraki sayısında İzzet Paşa ile Selim Melhame Paşa hakkında Şura-yı Devlete yapılan şikâyetten sonra İzzet Paşa’nın Asvan Vapuruna binerek firar ettiği belirtilmektedir. İzzet Paşa’nın firar etmesinde rahatsız olan bazı kişilerin Sadrazam Said Paşa’ya giderek bu firara niçin göz yumulduğunu sormaları üzerine Said Paşa olaydan haberdar olmadıklarını belirtmiştir. Sadrazamın bu cevabı karşısında “erbab-ı hamiyet!” olarak nitelendirilen vatandaşlar kendilerinin her türlü mahremiyetlerini bilmelerine rağmen İzzet Paşa’nın kaçacağını anlamamaları nedeniyle Sadrazamı eleştirmişlerdir. bk. **Tanın**, 20 Temmuz 1324 / 2 Ağustos 1908, nu. 2, s. 3.

ortaya çıkacağı da belirtilmiştir. Son derece ciddi suçlamaların bulunduğu yazıda Darülacezenin şimdiye kadar Dâhiliye Nazırı'na yakın kimseleri doyurmak üzere açılmış bir imarethane görüntüsünde olduğu da belirtilerek müdürün kurumuna günde ancak bir saat kadar uğradığı ve muhasebecinin de bir haftadan beri gelmediği ifade edilmiştir. Mabeynci Faik Bey'in yakını olan baştabibin de vazifesi yerine hafiyeliği tercih ettiği belirtilerek Darülacezenin bu durumu karşısında ilgili makamların bir şeyler yapması istenilmiştir¹³.

Gazetenin 4 Ağustos 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "*Sadrızam Said Paşa Hazretlerine*" başlığını taşımaktadır. Bu yazı yukarıda bahsettiğimiz firari İzzet Paşa hakkındadır. Yazıda Avrupa'ya firar etmek üzere iken Çanakkale'de yakalanmış olan İzzet Paşa'nın elinde Mabeyn Başkâtibi Tahsin Paşa'nın imzasını taşıyan ve İzzet Paşa'nın Avrupa'ya memur olarak gönderildiğini belirten bir evrakın bulunduğu belirtilmektedir. Bu doğrultuda daha önce gazetede çıkmış olan haberin tekzip edilmediği de belirtilerek, vatana ihanet ettiğine inanılan bir insanın niçin hala padişahın hizmetinde bulunduğu sorulmuştur. Ayrıca bu meselenin vermiş olduğu rahatsızlık daha sert bir üslupla dile getirilmiştir¹⁴.

Gazetenin 18 Ağustos 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "*Hariciye Nezaretine*" başlığını taşımaktadır. Bu yazı İran şahının baskısından kaçarak Osmanlı Devleti'nin himayesine sığınan İranlı vatanseverler hakkındadır. Ülkelerinden kaçarak Tahran'daki Osmanlı sefaretine sığınmış olan İranlı vatanseverlerin sefarethane tarafından kabul edilmeyerek hükûmete teslim edildiği haberinin duyulması üzerine gazete bir muhabirini göndererek gerçeği anlamak istemiştir. Hariciye Nazırı, sefarethaneye sığınanların kabul edildiğini, kendi isteğiyle çıkmak isteyenlere engel olunmadığını ve kimse'nin zorla dışarıya atılmadığını bildirmiştir. Ancak gazete ortalıkta

¹³ **Tanin**, 21 Temmuz 1324 / 3 Ağustos 1908, nu. 3, s. 4.

¹⁴ **Tanin**, 22 Temmuz 1324 / 4 Ağustos 1908, nu. 4, s. 3.

dolaşan İranlı vatanseverlerin Osmanlı sefarethanesinden çıkarılarak Şah'a teslim edildiği iddiaları nedeniyle yeniden harekete geçmiştir. Hariciye Nazırı'ndan "*Tahran'daki Osmanlı sefarethanesine iltica eden kişiler hakikaten İran hükûmetine teslim edilmiş midir? Bu mülteciler sonsuza kadar bu sefarethanede kalamayacakları için dışarıya çıktıklarında mal ve can güvenlikleri hususunda İran hükûmetinden güvence alınmış mıdır? İran hükûmeti Osmanlı sefarethanesine sığınanlara bir şey yapmayacağını temin etmişse daha sonra bu teminatına ne dereceye kadar riayet etmiştir?*" sorularının cevaplanmasını istemiştir. Ayrıca milli namusa aykırı bir hareket yapılmışsa bunda sorumluluğu olanların da cezalandırılması talep edilmiştir¹⁵.

Gazetenin 26 Ağustos 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "*Sadrazam Kamil Paşa Hazretlerine, Murad-ı Hamisin Merkadı (Mezarı)*" başlığını taşımaktadır. Bu yazı Sultan IV. Murad'ın türbesini ziyaret etmek için Yeni Cami'ye giden bir kişinin mezarın durumuna ait gözlemleri hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre türbedar tarafından mezarın başına götürülen kişi Sultan IV. Murad'ın mezarının defnedildiği gibi bırakıldığını ve rahmet ile yâdına vesile olabilecek bir nişandan bile mahrum olduğunu gazeteye bildirmiştir. Bunun üzerine hareket geçen gazete Osmanlıların hanedanlıklarına olan bağlılığını belirttikten sonra Sadrazam Kamil Paşa'dan bir Osmanlı padişahına karşı reva görülen bu saygısızlığın bir an önce ortadan kaldırılmasını istemiştir. Ayrıca Osmanlı milletinin padişahına bir türbe yapamayacak kadar nankör ve hamiyetsiz olmadığını da belirtilerek bunun hükûmet tarafından yapılmayacaksa millet tarafından yapılacağını da ifade etmiştir¹⁶.

¹⁵ **Tanin**, 5 Ağustos 1324 / 18 Ağustos 1908, nu. 18, s. 1.

¹⁶ **Tanin**, 13 Ağustos 1324 / 26 Ağustos 1908, nu. 26. , s. 1; Gazete, 28 Ağustos 1908 tarihli nüshasındaki "Şikâyetlerimiz" köşesinde Sultan IV. Murad'ın mezarı hakkında kendilerini bilgilendirmiş olan kişinin gazeteye göndermiş olduğu evrakın tam metnini neşretmiştir. Bu evraktaki şu ifadeler Sultan IV. Murad'ın mezarının durumunu özetler niteliktedir. "... *Türbedar, melül, hazinli parmağıyla arkada ta dipte bir noktayı gösterdi. Sükun ve inzivalarını ihlal etmekten korktuğum ölümler arasından geçerek işaret*

Gazetenin 1 Eylül 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “Şura-yı Devlet Tensikati, Hata İçinde Hata” başlığını taşımaktadır. Yazıda yapılmak istenilen tensikatta (ıslahatta) acele edilmesi nedeniyle birtakım yolsuzlukların meydana geldiği üzerinde durulmaktadır. Örneğin Şura-yı Devlet üyeleri tarafından yapılan tensikatta ehliyet, dirayet ve tecrübe gibi özelliklerin gözetilmediği, usta olmayan ve hatta kötü işleriyle tanınan kişilerden bazılarının riyasette bazılarının ise üyelikte görevlendirildikleri belirtilmiştir. Gazete şimdilik herhangi bir isim vermeyeceğini belirtmekle birlikte eğer bu isimler resmîyet kazanırsa sessizliğini bozacağını da ifade etmiştir. Ayrıca devletin en önemli kurumlarından biri olan Şura-yı Devlet’in “*mel’abe-i sibyan (çocuk oyuncuğu)*” olmasına rıza gösterilmeyeceğini de belirtmiştir¹⁷.

Gazetenin 2 Eylül 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Dâhiliye Nezaretine*” başlığını taşımaktadır. Gazete, bu yazıda geçmişte çeşitli suçlara karıştığını iddia ettiği ve bu özelliği gerek Babiâli gerekse de halk tarafından bilinen eski Taşöz Mutasarrıfı Emin Bey’in Gelibolu Mutasarrıflığı’na tayin edilmesini eleştirmektedir. Yapılan tayinlerde yeteri kadar inceleme yapılmadığını iddia eden

olunan noktaya yürüdüm. Taşlar kalkmış, kara bir toprak, ufak bir yağm: İşte Murad-ı Hamis...” bk. **Tanin**, 15 Ağustos 1324 / 28 Ağustos 1908, nu. 28, s. 1.

¹⁷ **Tanin**, 19 Ağustos 1324 / 1 Eylül 1908, nu. 32, s. 2; II. Meşrutiyet dönemi basını yeni yapılacak tayinlerde “*liyakat*” şartını özellikle gözetmekteydi. Şura-yı Devlet’in yapmış olduğu tensikatlara karşı oluşan bu ön yargıya örnek olarak Daire Kalem personelinin tensikatu gösterilebilir. Tahrir Kalemlerine yapılacak atamaların çağdaş kriterler yerine hala tavsiye usulü üzerine yürütüldüğünü ileri süren gazeteler kurumun önceki eylemlerinden örnekler vererek haberi okuyucularına duyurmuşlardır. Bununla birlikte Şura-yı Devlet tensikatının hafızalarda yarattığı soru işaretleri yılsounda çalışmalarına başlayan parlamentoda da ele alınmıştır. Mebusların verdikleri sensoru önergesi üzerine Meclis-i Mebusan’da açıklama yapmak zorunda kalan Şura-yı Devlet Reisi Hasan Fehmi Paşa, yapılan atamalarda liyakat ilkesi yerine “*damat ve mahdum*”ların ilk sırada yer almasını insan doğası ile açıklayan çarpıcı bir beyanatta bulunmuştur. bk. Erkan Tural, “II. Meşrutiyet Dönemi”nde Danıştay (Şura-yı Devlet), **ÇTTAD**, V / 13, (2006 / Güz), s. 83.

gazete Emin Bey'in halk tarafından kabul edilmeyerek geri çevrilmesi halinde yüz üstü kalacak olan işlerden kimin sorumlu olacağını da ilgililere sormaktadır¹⁸.

Gazetenin 4 Eylül 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “Şura-yı Devlet Tensikati” başlığını taşımaktadır. Gazete bu yazısında Şura-yı Devlet'te yapılan ve ilan edilen tensikat hakkındaki eleştirilere yer vermiştir. Öncelikle maaşlar meselesine değinilmiştir. Gazete, Şura-yı Devlet üyelerine yedişer bin kuruş maaş verilmesinin memleketin ekonomik durumuna uygun olmadığını ifade ederek beşer bin kuruşun yeterli olacağını belirtmiştir. Bununla birlikte Avrupa'dan mütehasıslar getirilmesine ve Avrupa'ya öğrenci gönderilmesine de şiddetle ihtiyaç duyulduğunu ifade etmiştir. Memleketin maddi kaynaklarının bu noktalara harcanması isteyen gazete maddi kaynak yoksa da borç alınıp bu işlerde kullanılmasını tavsiye etmiştir¹⁹.

Gazete, ikinci olarak Şura-yı Devlet'te mahkemeler teşkilatına itibar edilip edilemeyeceğini ve Şura-yı Devlet mahkemelerinin durup durmayacağını da sormuştur. Üçüncü olarak ise açığa alınan azalar içerisinde işe yarayacak bir iki kişi görüldüğüne dikkat çeken gazete göreve getirilen kişiler arasında işe yaramayacak pek çok kişi olduğunu belirtmiştir. Bu kişilerin mazilerinin de şüpheli olduğunu iddia eden gazete eski vekillerden birisinin oğlunun Şura-yı Devlet'te kalmak için Meclis-i Vükela'dan yedi oy aldığına da dikkat çekmiştir. Gazete, yeni Heyet-i Vükela'da bulunan kişilerden bazılarının oğullarının da babalarının nüfuzlarından istifade ediyorlar gibi görünmemek için çekilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca “*Bu kişilerin babaları iktidar mevkiinde olmasalardı Şura-yı Devlet azası olabilecekler miydi?*” sorusunu da soran gazete Şura-yı Devlet'e tayin edilecek azaların mutlaka eski heyetin enkazından aranmasına karşı çıkmıştır²⁰.

¹⁸ **Tanin**, 20 Ağustos 1324 / 2 Eylül 1908, nu. 33, s. 1.

¹⁹ **Tanin**, 22 Ağustos 1324 / 4 Eylül 1908, nu. 35, s. 2.

²⁰ **Tanin**, 22 Ağustos 1324 / 4 Eylül 1908, nu. 35, s. 2.

Gazetenin 8 Eylül 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Mabeyn Başkitabeti ve Sefaretler*” başlığını taşımaktadır. Yazının eleştirisi konusu Mabeyn Başkitabeti’nden Osmanlı sefaretlerine şifreli telgraflar çekilmesinin usulen doğru bir uygulama olup olmadığına Dâhiliye Nezareti’nin net bir cevap vermemesidir. Posta ve Telgraf Nezareti, bu konuyu Dâhiliye Nezareti’ne sormuştur. Dâhiliye Nezareti verdiği ilk cevapta şifreli telgraf çekilmesinin sadece resmi dairelere ait bir hak olduğunu resmi olmayan yerler arasında şifreli muhaberatın yapılamayacağını bildirmiştir. Dâhiliye Nezareti’nin açık bir cevap vermemesi nedeniyle Posta ve Telgraf Nezareti, Mabeyn Başkitabeti’nin “*resmi*” bir mevki sayılıp sayılmayacağını sormak mecburiyetinde kalmıştır. Dâhiliye Nezareti vermiş olduğu ikinci cevapta valiler ile nezaretler, mutasarrıflarla valiler, kaymakamlarla mutasarrıflar ve “şifre miftahı (anahtar) bulunan yerler” arasında şifreli haberleşme yapılabileceğini bildirmiştir. Ancak Dâhiliye Nezareti’nin ikinci defada da açık bir cevap vermemesi nedeniyle Posta ve Telgraf Nezareti, Mabeyn Başkitabeti ile Osmanlı sefaretleri arasında şifreli muhabereye izin verilip verilmeyeceğini açıkça sormuştur. Dâhiliye Nezareti ise bu soruya herhangi bir cevap vermemiştir. Posta ve Telgraf Nezareti ile Dâhiliye Nezareti arasındaki bu anlaşmazlık bürokratik hayatın karmaşasını ve korkularını gösteren ilginç bir örnektir²¹.

Gazetenin 9 Eylül 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi de bu konuya ayrılmıştır. “*Şifre ile Muhabere Meselesi*” başlığını taşıyan yazıda Kanunuesasi ilan olunca Babiâli’den sefaretlere ve diğer yerlere tebliğ edilen bir emirde bundan sonra sadece Babiâli ile muhabere edilmesinin emredildiği belirtilmiştir. Ancak Tahran Sefareti bu emri almadan önce Mabeyne şifreli iki telgraf göndermiştir. II. Abdülhamid’in, şifre anahtarlarını mühürlü bir sandık içerisinde daireden aldırması nedeniyle bu telgraflar okunamamış ve cevapta verilememiştir. Bu nedenle Posta ve Telgraf Nezareti durumu

²¹ **Tanin**, 26 Ağustos 1324 / 8 Eylül 1908, nu. 39, s. 1-2.

Dâhiliye Nezareti'ne sormak mecburiyetinde kalmıştır. Ancak Dâhiliye Nezareti, yukarıda da ifade ettiğimiz üzere kendisine yöneltilen soruya açık bir cevap vermekten kaçınmıştır. Gazete, buraya kadar verilen bilgilerden Mabeyn'in herhangi bir suçunun bulunmadığını sadece kendisine verilen emri uyguladığını belirtmiş, Dâhiliye Nezareti'nin ise tereddüt gösterdiğini ve korktuğunu ifade etmiştir²².

Gazetenin 12 Eylül 1908 tarihli sayısında yer alan Şikâyetlerimiz köşesi "*Bir Hile-i Meşrutiyet*" başlığını taşımaktadır. Yazı lağvedilen Şifre Kalemi çalışanlarından iki kişinin yeniden memuriyete atanmaları sırasında yapılan adam kayırmayı gözler önüne sermektedir. Yazıda belirtildiği üzere konu önce dönemin Sadrazamı Said Paşa'ya tebliğ edilmiştir. Said Paşa, bu kişilerden birinin kendi isteğine uygun olarak Rüsumat Müdüriyeti'nde istihdamı için tezkere yazmıştır. Diğer kişiyi ise Dâhiliye Nezareti'ne göndermiştir. Dâhiliye Nezareti ise gazeteleri göz önüne alarak bir Meşrutiyet hilesi bulmuş ve kayrılmak istenilen kişiye devlet hizmetinde çalışmak istediğine dair bir dilekçe verdirmiştir. Bu sayede kişi istediği işe hemen kavuşmuştur. Tanin gazetesi, devlet dairelerine verilen pek çok dilekçenin sonuçsuz kalmasına rağmen bazılarının böyle bir tulsım sayesinde amacına hemen ulaştığını belirtmiş ve adam kayırmanın nasıl kılıfına uydurulduğunu göstermiştir²³.

Gazetenin 1 Ekim 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "*Şehremanetine*" başlığını taşımaktadır. Bu yazıya göre Beşiktaş'tan Yıldıza giden yol üzerinde Ortaköy sarayları yakınında, Üsküdar'da ve Kadıköy'de padişaha ait emlakın bitişiğinde birçok ev, dükkân, tarla ve debbağhane bulunuyordu. Hafiyelerin jurnalleri üzerine bu mallar Şehremaneti tarafından binlerce lira ödenerek istimlak edilmiş ve bunlara ait senetler de Hazine-i Hassa namına verilmişti. Gazete yazısının devamında padişahın bir irade ile kişisel emlakların-

²² **Tanin**, 27 Ağustos 1324 / 9 Eylül 1908, nu. 40, s. 1.

²³ **Tanin**, 30 Ağustos 1324 / 12 Eylül 1908, nu. 43, s. 1-2.

dan önemli bir kısmını maliyeye terk etmesinin milletin takdirini kazandığını da belirtmiş ve esasen Şehremanetinin malı olan bu emlakın kayıtlarının da bu irade çerçevesinde düzeltilmesini talep etmiştir. Ayrıca 20 daireye ayrılmış olan İstanbul belediyeleri ile Şehremaneti için muntazam binalara ihtiyaç duyulduğunu da belirten gazete bu binaların Şehremaneti'ne iade edilmesi halinde en az 40-50 bin liraya sahip olunacağını ve yeni binalar için gerekli olan masrafın bir kısmının sağlanacağını da ifade etmiştir²⁴.

Gazetenin 13 Ekim 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "Hürriyet... Matbuat?" başlığını taşımakta ve taşra gazetelerine uygulanan sansürü eleştirmektedir. Yazı "Sansür usulü gazetelerden acaba kaldırıldı mı? Kaldırılmadı mı?" sorusuyla başlamakta ve İstanbul gazetelerinin sansür muayenesine uğramadığını belirtmektedir. Ancak vilayet gazetelerinin bu uygulamadan henüz istifade edemediklerini de belirten gazete, Kastamonu gazetesinin 10 Eylül tarihli sayısında yer alan "İptidaiye Mektepleri" başlıklı yazısının gazetede ki diğer yazılar gibi sıkı bir sansüre uğradığını belirtmiştir. Gazete, meşrutiyet yönetimine sahip bütün ülkelerde söylenmesi yasak olan fikirlerin neler olduğunun merak edildiğini sorarak Kastamonu gazetesinde sansürlenmiş satırlara yer vermiştir. Bu satırlarda "Çektığımız bu kadar belalar, yediğimiz silleler hep cehaletimizden ileri gelmedi mi? Cahil olmasa idik boynumuzdan esirlik boyunduruğunu daha evvel atamaz mı idik? Büyük zalimler mektepleri ahalimizin gözleri açılmasın diye körlemiyorlar mı idi? Kimi ahmak kimi cahil müdürler, maarifte meziyetsiz, faziletsiz adamlar hep bunun için tayin edilmedi mi? Memurların, muallimlerin dirayetlileri de var idi. Fakat yanlarındaki hafiyeler, zindan korkuları onlara göz açtırmıyordu. Zavallılar vatana istedikleri gibi hizmet edemiyorlardı. İçin için ah çekiyorlardı." cümlelerine yer verildiğini belirten gazete "İstanbul gazetecileri halinizden memnun olmayıp şikâyet ederseniz, görüyorsunuz Kastamonu var!" diyerek uygulanan sansürü protesto etmiştir²⁵.

²⁴ **Tanin**, 18 Eylül 1324 / 1 Ekim 1908, nu. 62, s. 7.

²⁵ **Tanin**, 30 Eylül 1324 / 13 Ekim 1908, nu. 74, s. 4.

Gazetenin 17 Ekim 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi ise “*Dâhiliye Nezaretine*” başlığını taşımakta ve gayrimüslim gazetele-
rinin yayın politikaları karşısında hükûmetin sessiz kalmasını eleştir-
mektedir. Buna göre Ermeni gazeteleri, Diyarbakır taraflarında gü-
nahsız, masum insanların katledildiklerini, Rum gazeteleri ise mebus
seçimlerinde hükûmet memurlarının kanunlara aykırı davrandıklar-
ını yazmaktadır. Tanin gazetesi hükûmetin bu iddialar karşısında
susmaktan başka hiçbir şey yapmadığını belirterek “...*hükûmetin resmi*
bir gazetesi var. Burada iki satırlık bir fıkra-ı cevabiye derç edilse acaba ne
ziyan edilir? Yazılan şeyler doğru ise ‘Evet maa-t-tesüf böyle şeyler olmuştur.
Yapanları kanuna tevfiken ceza dide edeceğiz. Badema böyle şeyler yapılma-
ması için de şu ve şu tedbirleri ittihaz ettik’ demeli. Doğru değilse mübalağalı
ise tezkib ve hakikati ilan etmelidir. Hatta böyle vekayi-i müessifeyi bittabî en
evvel hükûmet haber alacağından cereyan eden ahvalin mahiyeti ibtida
hükûmet tarafından şerh ve izah olunmalıdır” diyerek halkın hükûmete
ancak böyle bir icraatla güvenebileceğini belirtmiştir. Ayrıca vatan-
daşları en çok tahrik eden ve kederlendiren durumun da hükûme-
tin, vekillerin ve resmi gazetenin bu iddialar karşısındaki suskunluk-
ları olduğunu belirterek bu duruma bir son verilmesini istemiştir²⁶.

Gazetenin 20 Ekim 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi
yine “*Dâhiliye Nezaretine*” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda Van Er-
meni Taşnaksütyun Komitesi tarafından İstanbul merkezine çekilen
ve Tanin gazetesine iletilen bir telgrafa değinilmiştir. Buna göre bazı
istibdad (baskı) ve zorbalık taraftarları mahalli idareciler ile birleşe-
rek halkın zihnine fesat yerleştirmekte ve gerek Türklerin gerekse
de Ermenilerin topraklarını zapt etmektedirler. Gazete, birçok vila-
yetten gelen bu gibi telgrafların ve haberlerin üzüntü yarattığını be-
lirterek Dâhiliye Nezareti’nin bu durumu ortadan kaldırmak için ha-
rekete geçmemesini eleştirmektedir. Bu yolsuzlukların memlekette

²⁶ **Tanin**, 4 Teşrinievvel 1324 / 17 Ekim 1908, nu. 78, s. 4.

yarattığı olumsuz havaya da dikkat çeken gazete birçok gayretle birleştirilmeye çalışılan anasır-ı Osmaniye arasında birbirlerinin maksatlarını anlamamak tehlikesinin ortaya çıktığını da belirtmiş ve bu durumun vatan için büyük bir buhran olacağını da ifade etmiştir²⁷.

Gazetenin 3 Kasım 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Ma’hud İzzet Firari midir? Memur mudur?*” başlığını taşımaktadır. Oldukça sert bir üslupla kaleme alınan bu yazı hakkındaki yolsuzluk iddiaları nedeniyle daha önce bu köşede kendisine yer bulan İzzet Paşa’ya ayrılmıştır. Yazıda Osmanlı milletinin laneti altında manevi cezasını çekmekte olduğu belirtilen Ma’hud İzzet Paşa’nın Dâhiliye Nezareti’ne göndermiş olduğu bir telgrafa yer verilmiştir. İzzet Paşa, telgrafında Suriye’deki emlak ve arazisine tecavüz edilmekte olduğunu belirterek, Kanunuesasinin ilan edildiği bir dönemde böyle bir tecavüzde bulunulmasının üzüntüye yol açtığını belirtmiştir. Ayrıca kendisinin firari olmayıp özel bir emir ile Avrupa’ya gönderildiğini ve bu durumun padişah tarafından bilindiğini de ifade etmiştir. Gazete, bu durum karşısında “*İzzet firari midir? Hakikaten bir emr-i mahsus ile mi Avrupa’ya gitmiştir? Çanakkale’de vapur tevkiif edildiği zaman elinde Başkâtip Tahsin imzasıyla emirname bulunduğunu şu sırada yeniden tahattur ediyoruz (hatırlıyoruz).*” soru ve düşüncelerini gündeme yeniden getirmiştir. İzzet Paşa’nın Avrupa’da özel bir memuriyette olması ihtimalinin kuvvetlendiğini de belirten gazete “*İzzet’e ne gibi memuriyet tevdi’ olunabilir? Kendisinin mahiyeti düşünülecek olursa bu memuriyetin selamet-i vatani, meşrutiyet-i idareyi mahv etmekten başka bir şey olamayacağı pek kolay teslim edilir. Avrupa’da dolaşan İzzetler, Münirler aleyhümüzde birçok dolaplar çevirmek kabiliyetindedirler*” satırlarına da yer vererek milletin hükûmetten bu konuda resmî bir açıklama beklediğini belirtmiştir²⁸.

²⁷ **Tanin**, 7 Teşrinievvel 1324 / 20 Ekim 1908, nu. 81, s. 1.

²⁸ **Tanin**, 21 Teşrinievvel 1324 / 3 Kasım 1908, nu. 93, s. 1.

Gazetenin 8 Kasım 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Babiâli’ye*” başlığını taşımakta ve İstanbul gazetesinde çıkan bir haberden duyulan rahatsızlığa yer vermektedir. Buna göre Yunan sefiri Mösyö Gariparis, Fenere giderek Rum Patriğini ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Mösyö Gariparis, Rum Patriğine seçimler konusunda Türkler ile Rumlar arasında kararlaştırılan hal çareleri hakkında bazı şeyler sormuştur. Gazete yabancı bir devlet sefirinin Osmanlı tabiiyetinde bulunan bir patriği ziyaret etmesini, Osmanlı iç işleri hakkında sorular sormasını eleştirmiştir. Hükûmeti şimdiye kadar birçok konuda uyardıklarını belirten gazete bu konunun hiçbir konuya benzemediğini de belirtmiştir. Devletin iç işlerini kendi içerisinde halledebileceğini de belirten gazete millet haysiyetinin söz konusu olduğu böyle bir meselede hükûmetin bir dakika bile sessiz kalmasının kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle Hariciye Nezareti’nin sefaretten bir açıklama istemesi gerektiğini belirterek, kamuoyunu tatmin edecek resmi bir açıklamanın yapılmasını da talep etmiştir²⁹.

Gazetenin 9 Kasım 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi II. Meşrutiyet döneminin önemli siyasi meselelerinden biri olan Girit Meselesi’ne ayrılmıştır. Gazetenin bu yazısı geleceğinden endişe duyulan bir vatan parçası üzerine kamuoyunun ilgisini çekmek ve hükûmeti uyarmak adına güzel bir örnek oluşturmaktadır. “*Girit Hakkında*” başlığını taşıyan yazıda 8 Kasım tarihli Proodos Gazetesi’nin, Hanya’dan aldığı bir telgrafa yer verilmiştir. Bu telgrafta Girit’te bulunan Rus askeri kumandanının bir ay, İtalya askeri kumandanının ise iki ay içerisinde maiyetleriyle birlikte adayı tahliye hazırlamaları için emir aldıkları belirtilmektedir. Tanin gazetesi, bir Yunanlı sahip ve müdürün idaresi altında çıkan Proodos gazetesinin takip ettiği siyaseti yayınlarından yaptıkları bazı tercüme sayesinde okuyucularının bildiğini belirterek bu telgrafın bir Yunanlı ta-

²⁹ **Tanin**, 26 Teşrinievvel 1324 / 22 Eylül 1908, nu. 96, s. 1.

rafından memnuniyetle yayınlandığını tahmin ettiklerini ifade etmiştir. Ayrıca Girit'in Yunanistan'a ilhak edilmesinin Osmanlılığı kalbinden vurmak anlamına geldiğini de belirterek bu mesele hakkında takip edilecek politikayı düşünmekle görevli olan hükûmeti uyarmıştır. Girit'i Yunanlılara terk etmeye kalkan kabineyi milletin alt üst edeceğini belirten gazete artık uyanan Osmanlı kamuoyunun, canlı bir uzvu olarak gördüğü Girit'i, bizi unutmayınız diye kollarını açan çaresiz vatandaşları Yunanlılara terk etmeyeceğini ve bunun için de büyük fedakârlıklar yapmaya hazır olduğunu da ifade etmiştir. Bu kadar önem verilen Girit hakkında duyulan en ufak haberlerin bile insanları heyecanlandırıldığını belirten Tanin gazetesi, Yunanlı Proodos gazetesinin bu telgrafının yalan olduğunu belirtmiştir. Hatta telgrafın yalan olduğundan emin olmalarına rağmen hükûmete “*Girit'i unutmayınız*” demeyi kendilerine bir vazife olarak gördüklerini de ifade etmiştir. Tanin gazetesi, Girit'te yaşayan Müslümanların şehirlerde bir parça emniyet bulmalarının bölgedeki yabancı askerler sayesinde olduğunu da belirterek, yabancı askerlerin çekildiği gün Müslümanların can, mal ve namus güvenliklerinin kalmayacağını da ifade etmiştir. Giritli vahşilerin içerisinde kadınların, çocukların ve masum insanların savunmasız bırakılamayacağını da belirten gazete yabancı askerlerin boşluğunun ancak Osmanlı askerleri tarafından doldurulabileceğini de belirtmiştir. Gazete ayrıca “*Girit'ten Avrupa devletlerinin harp sefineleri gider, fakat yerine Mesudiyeler, Abdülhamidler, Asar-ı Tevfikler kalır. Heyet-i Vükela bunu ne dereceye kadar nazar-ı ehemmiyete alıyor*” diyerek hükûmeti uyarılmaya da çalışmıştır³⁰.

Gazetenin 20 Kasım 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Buyruldu-yı Sâmi*” başlığını taşımaktadır. Yazıda Sadrazam tarafından yayınlanmış olan bir buyruldu-yı sâmi ile memurlara ve kâtiplere uygulanmaya başlanan mesai sistemine uyulup uyulmadığının takip edilmemesi eleştirilmektedir. Bu duruma örnek olarak da Babîlî'nin Amedi Odası gibi önemli bir kalemi verilmiştir. Amedi

³⁰ **Tanin**, 27 Teşrinievvel 1324 / 9 Kasım 1908, nu. 99, s. 3.

Odası'nda ve diğer bazı kalemlerde Sadrazam tarafından verilen emirlere aldırış edilmediğini belirten gazete bu durumun önüne geçilmesini ve Ceza Kanunu'nun sadece acizlere uygulanmamasını istemiştir³¹.

Gazetenin 23 Ocak 1909 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Konya Ovası'nın İskası-Nafia Nezareti'nin Nazar-ı Dikkatine*” başlığını taşımaktadır. Yazıda Konya Ovası'nın Beyşehir gölünden sulanması için önemli bir teşebbüste bulunulduğu ve sulanacak arazinin iki kısım olduğu belirtilmiştir. Bu arazilerden birinci kısmın Karaviran Gölü'nün kurutulmasıyla ortaya çıkacak olan 80.000 dönümlük verimli havza, ikinci kısmın ise Bağdat Hattı'nın Çarşamba Çayı'nı kestiği noktaya komşu olan arazi olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu arazinin şimdilik yarısı hattın sağında ve yarısı da solunda olmak üzere 500.000 dönümlük bir kısmının sulanacağı da belirtilmiştir. Bu işi üzerine almış olan şirketin yapılması gerekli olan çalışmaları 5-6 ay önce başlattığı da ifade edilerek, şirket tarafından hazırlanan ve Nafia Nezareti tarafından da tasdik olunan plana göre çalışmalara devam edileceği de belirtilmiştir. Gazete bu noktada milyonlarca dönüm büyüklüğünde olan bir ovada her bölgenin toprağının ziraate elverişli olamayacağını belirterek, arazinin bazı bölgelerde çok fazla kumlu veya kireçli olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Konya Ovası'nın ötesinde berisinde mevcut kaynaklar nedeniyle de bir kısım arazinin adeta bataklık halinde olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle böyle projelerin başarılı olabilmesi için arazinin durumunun ve niteliğinin tetkik edilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. Gazete bu bilgilendirme kısmından sonra Nafia Nezareti'ne “*Acaba Nafia Nezareti ovaya tesadüf*

³¹ **Tanın**, 7 Teşrinisani 1324 / 20 Kasım 1908, nu. 110, s. 1; Buyruldu, Osmanlı diplomatiğinde yüksek rütbeli görevlilerin kendilerinden aşağı mevkilerde bulunanlara gönderdikleri emirler için kullanılan bir terimdir. Babialî'nin Mektubi Kalemî'nden yazılan buyruklulara ise buyruldu-yı sâmi veya buyruldu-yı âli adı verilirdi. Ayrıntılı bilgi için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, “Buyruldu”, **DİA**, C 6, İstanbul 1992, s. 478-480.

eden 500.000 dönümlük arazi ile ilgili çeşitli planlar hazırlarken bu noktaları dikkate aldı mı? Yoksa şirketin ve kendisinin de kolaylığını gözeterek hazırlattığı bu planları tasdik etmekle mi yetindi?” sorularını yönelterek eğer böyle yapılmışsa daha geç kalınmadığını ifade etmiştir³².

Gazetenin 19 Mart 1909 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “Bahşış Devresi Bitmeyecek mi?” başlığını taşımaktadır. Gazete yazısında Dava Vekili İsak Ferera Efendi’den bir gün önce almış olduğu bir tezkereye yer vermiştir. Bu tezkerede yeni seçilmiş olan Hahambaşı Naum Efendi’nin bugün padişahın huzuruna kabul olunacağı için Teşrifat Nezareti tarafından kendisine gönderilen tezkereye bir de vereceği bahşışlerin adet ve miktarını gösteren pusulanın eklendiği belirtilmektedir. Gazete bu pusula da belirtilen meblağın 124 lira olduğunu da belirterek bu eski ve çirkin âdeti eleştirmekte ve bu âdetin daha ne kadar devam edeceğini sormaktadır. Gazete ayrıca Teşrifat Nazırı’nın Hahambaşından 40 muavininin ise 20 lira bahşış almasının bir hakaret olduğunu hala anlamayacak mıyız? sorusunu da yönelterek ilgilileri ve kamuoyunu konu hakkında düşünmeye çağırmıştır³³.

2-Ekonomik Meselelere Dair Bazı Haberler

Tanin gazetesinin 5 Ağustos 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesinde yer alan “Sadrazam Said Paşa Hazretlerine” başlıklı yazı maaş meselesine değinmekte ve II. Abdülhamid’in II. Meşrutiyet öncesindeki idaresine sert göndermeler yapmaktadır. Bu yazıda gazete Said Paşa’ya “11 Temmuz tarihinden sonra devletin vereceği maaşlar sizin eser-i tertibiniz olan tensik-i maaşat kararnamesine tevfiken mi verilecek yoksa iltimas, rüşvet, hafiyelik devrinde kolayını bulup da hakkının on misli derecede maaşa geçmiş kimseler bu eski tertibde mi hazine-i devleti soyacaklar?” şeklinde bir soru yönelmiştir. Gazete, bu sorusunun devamında kendilerinin icraatlarına bakarak eski tertibin devam edeceği hükmünü vermiş ve Sadaret Mektubi Kalemi Müdüriyeti’ne tayin

³² Tanin, 10 Kânunusani 1324 / 23 Ocak 1909, nu. 172, s. 1.

³³ Tanin, 6 Mart 1325 / 19 Mart 1909, nu. 227, s. 1.

edilen görevliye 6.000 kuruş maaş verileceğine dair haberden duyulan rahatsızlığı da belirtmiştir. Gazete, milletin askerine ekmek bulmakta sıkıntı çektiği böylesi bir dönemde Sadaret Mektubi Kalemi Müdürüne 6.000 kuruş maaş verilmesinin asla kabul edilemez olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca eğer maaşlar eski tertipte verilirse Sadrazam olması nedeniyle kendisinin de suçlu olacağını ifade etmiş ve verilecek fazla paraların kendisinden tahsilini Meclis-i Mebusan'da talep edeceklerini de belirtmiştir³⁴.

Gazetenin 29 Ağustos 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Terkos Kumpanyası (Şirketi) ve Taksim Suyu*” başlığını taşımaktadır. Bu yazı Terkos Su Kumpanyası'nın keyfi uygulamaları ve İstanbul halkının yaşadığı su sıkıntısının nedenleri hakkında bilgiler vermektedir. Yazıda Terkos Su Kumpanyası'nın, Osmanlı topraklarında kanunsuz, rakipsiz ve keyfi bir şekilde faaliyet gösteren en önemli şirket olduğu belirtilmiştir. Zamanında bazı menfaatperestlerin rüşvet alarak en kötü şartlarla kuruluşuna müsaade ettikleri bu şirketin İstanbul'un su ihtiyacını zalim bir şekilde karşıladığı belirtilmiştir. Kumpanyanın en fazla ihtiyaç duyulan yerlere suyu damla damla vermesi nedeniyle İstanbul'un adeta Kербela'ya döndüğünü belirten gazete, kumpanyanın kötü idaresi, halkı ne kadar ağır bir vergiye bağladığı ve bir damla suyu kaç a sattığı gibi noktalar hakkında bilgiler vereceğini de ifade etmiştir. Ancak gazete bu konularda halka yanlış bilgi vermemek için devam eden bazı tahkikatların neticelenmesini bekleyeceğini de belirtmiştir. Zavallı vatandaşların bilmeyerek nasıl bir mezalime uğradıklarını yazmanın ve bundan kurtuluşun çarelerini aramanın da vazifesi olduğunu da ifade etmiştir. Gazete bu yazısıyla toplumun geneline ilgilendiren önemli bir sorunu gündeme getirmiştir. Sıkıntının çözülebilmesi için gerekirse Su Nezareti'nin göz-

³⁴ **Tanın**, 23 Temmuz 1324 / 5 Ağustos 1908, nu. 5, s. 3.

den geçirilmesi ve bazı su yolcularının da görevine son verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu amaçla Evkaf Nezareti'ni göreve davet etmiştir³⁵.

Gazetenin, 30 Ağustos 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "*Orman, Maadin ve Ziraat Nezaretine*" başlığını taşımaktadır. Yazıda, II. Meşrutiyet öncesinde bazı kişilere verilmiş olan madenlerin çevresindeki araziden arazi harcı adıyla bir harç alınması gerektiği belirtilmiştir. Ancak maden sahiplerinin nüfuz sahibi kişiler olmaları nedeniyle hükûmetin hakkı olan arazi vergisini şimdiye kadar tahsil edemediği belirtilmiştir. Toplamı 100.000 lirayı bulan bu parayı ödemeyen kişilerden bazılarının hala iktidarda olduğu da ifade edilmiştir. Gazete, eskiden kanunların ayaklar altında tutulduğu için hazinenin zarar gördüğünü belirterek Orman, Maadin ve Ziraat Nezareti'nden gerekli kanunların uygulanmasını talep etmiştir³⁶.

Gazetenin 3 Eylül 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi yine "*Orman, Maadin ve Ziraat Nezaretine*" başlığını taşımaktadır. Bu yazıya göre Avusturyalı bir şirket tarafından Adapazarı Kazası'nın Hendek ve Akyazı Nahiyeleri dâhilindeki 19 parça ormandan 10.000 metreküp meşe fıçısı tahtasıyla 4.000 metreküp meşe³⁷ travers³⁸ kesilmesi için Selim Melhame Paşa'nın Nazırlığı döneminde bir ihale

³⁵ **Tanin**, 16 Ağustos 1324 / 29 Ağustos 1908, nu. 29, s. 2-3; Su Nezareti, Fatih Sultan Mehmet döneminde kurulmuştur. Suyollarının ve tesislerinin inşası, bakımı, onarımı ve suyun dağıtılması için kurulan Su Nezareti'nin yetki ve görevleri 19. Yüzyılın ortalarında Şehremaneti'ne devredilmiştir. Bkz. M. Mehdi İlhan, "Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C 27, S 44, Y. 2008, s. 42-43; Suyolcu; su yolları ile "maslak" ların tamiri ve suların şehrin muhtelif yerlerinde ve evlerdeki çeşmelerde muntazaman akması işleriyle meşgul olanlar hakkında kullanılan bir tabirdir. bk. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 286.

³⁶ **Tanin**, 17 Ağustos 1324 / 30 Ağustos 1908, nu. 30, s. 1.

³⁷ **Tanin**, 21 Ağustos 1324 / 3 Eylül 1908, nu. 34, s. 1.

³⁸ Travers; üzerine rayların yerleştirildiği, yere enine konulmuş demir veya ağaç parçalarının her biri. bk. **Okul Sözlüğü**, Haz. İsmail Parlatur vd. , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000, s. 991.

yapılması kararlaştırılmıştı. Ancak Babıali bu kadar büyük bir ormanın bir kalemde kesilmesindeki suiistimali fark ederek ihaleyi engellemişti. Gazete, ihalenin daha önce yasaklanmış olmasına rağmen yeniden yapılması için bazı çabalar harcandığına dikkat çekmiştir. Ayrıca ihaledeki fiyatlara da dikkat çekerek yapılmak istenilen vurgunu ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre ihalede fiçı tahtalarının metreküpü 170, traverslik ağaçların metreküpü ise 45 kuruşa verilecekti. Gazete, meşe fiçı tahtasının metreküpünün 250-300 kuruş arasında satıldığını traverslerin ise 60 kuruştan aşağı düşmediğini belirterek binlerce liralık bir yolsuzluk olacağına işaret etmiştir. Bunların yanı sıra gazete ihale için pazar günü gibi mali ve ticari müesseselerin kapalı olduğu bir günün seçilmiş olmasına ve 1.900 lira gibi bir teminat akçesinin istenilmesine de dikkat çekmiştir. Ayrıca ilgililere 19 parça ormanın tek seferde ihale edilmesi yerine ayrı ayrı ihale edilerek küçük sermayedarların da ihaleye katılmasına imkân tanınmasının fena olup olmayacağını da sorarak bu konuya önem verdiğini göstermiştir.³⁹

Gazetenin 7 Eylül 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Sadrızam Kamil Paşa Hazretlerine*” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda Hicaz Demiryolu’nun mali idarisine ait işlerle uğraşacak bir müdüriyetin kurulduğu belirtildikten sonra bu müdüriyetin başına getirilen müdüre 12.000 kuruş gibi yüksek bir maaşın tahsis edilmesi eleştirilmiştir.⁴⁰

Gazetenin 14 Eylül 1908 tarihli Şikâyetlerimiz köşesi “*400 Bin Lira*” başlığını taşımaktadır. Bu yazıda da bir yolsuzluk iddiası gündeme getirilmiştir. Buna göre Sultan IV. Murad’ın ödenmemiş tahsisatından Çırağan Sarayı’nın muhafazasında görevli jandarmalara birer maaş oranında ve toplam 400 bin lira tutarında bir meblağın ödenmediği belirtilmiştir. Bununla birlikte bu meblağın yaklaşık bir yıl önce dönemin Hazine-i Hassa müsteşarı Halis Efendi tarafından

³⁹ **Tanin**, 21 Ağustos 1324 / 3 Eylül 1908, nu. 34, s. 1.

⁴⁰ **Tanin**, 25 Ağustos 1324 / 7 Eylül 1908, nu. 38, s. 1.

maliye hazinesinden alındığı ve alacaklılara ödendiğinin bilindiği de ifade edilmiştir. Ancak gazete gerçeğin böyle olmadığını iddia ederek alacaklılara gerekli meblağın ödenmediğini, paranın akıbetinin ise Halis Efendi'den başka kimse tarafından bilinmediğini belirtmiştir. Söz konusu olayla ilgili iddialar bununla da sınırlı kalmamıştır. İşin maliye noktasında bu hesabın kesin bir evraka dayandırılması için bir ara çalışıldığı ancak bu işle görevlendirilen kişinin etki altında kalarak evraki ortadan kaldırdığı iddia edilmiş ve bu durumun açıklığa kavuşturulması yetkililerden istenilmiştir⁴¹.

Gazetenin 22 Eylül 1908 tarihli sayısında yer alan Şikâyetlerimiz köşesi "*Maliye Nezaretine*" başlığını taşımakta ve Maliye Nezareti'ndeki bir uygulamayı eleştirmektedir. Buna göre hükûmet bir bankadan 3.000.000 liralık istikraz (borç) almıştır. Gazete, Maliye nazırlarının geçmişteki istikrazlardan komisyon adı altında %2 oranında bir para aldıklarını hatırlatmıştır. Söz konusu istikrazda %2'lik komisyonun 60.000 lirayı bulduğunu da belirten gazete Maliye nazırının bu komisyonu alıp almayacağını ve komisyon usulünün devam edip etmeyeceği ilgili makamlara sormuştur⁴².

Gazetenin 19 Aralık 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "*Maaş Meselesi*" başlığını taşımakta ve II. Meşrutiyet döneminin ciddi sıkıntılarında birine dikkat çekmektedir. Yazıda Teşrinievvel (Ekim) ayına ait maaşların çeşitli devlet dairelerinde ödendiği veya ödenmek üzere olduğu belirtilmekle birlikte bu senenin daha işlemediği maaşlarından ufak tefek bazı hususi ödemelerin yapılmasına dikkat çekilmiştir. Bu ödemelerin sınırlı sayıda olmasına rağmen meselenin azlık veya çokluk meselesi olmadığı vurgulanmıştır. Uygulamadaki yanlışlık ortaya konularak kamuoyunun dikkati çekilmeye çalışılmıştır⁴³.

⁴¹ **Tanin**, 1 Eylül 1324 / 14 Eylül 1908, nu. 45, s. 1-2.

⁴² **Tanin**, 9 Eylül 1324 / 22 Eylül 1908, nu. 53, s. 1.

⁴³ **Tanin**, 6 Teşrinisani 1324 / 19 Kasım 1908, nu. 109, s. 1.

Gazetenin 9 Ocak 1909 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Düyun-ı Umumiye-Küçük Hesaplar*” başlığını taşımaktadır. Yazıda Maliye Nezareti’nin Düyun-ı Umumiye İdaresi’nden istemiş olduğu müfredatlı bütçenin Düyun-ı Umumiye İdaresi tarafından Maliye Nezareti’ne verilmemesi eleştirilmektedir. Gazete bu durumu Düyun-ı Umumiye İdaresi’nin masraflarının büyük bir kısmının mazur gösterilemeyecek harcamalardan kaynaklanmasına bağlamaktadır. Gazete, Muharrem Kararnamesi’ne göre yabancı yöneticilere senelik 2.000 İngiliz lirası verilmesi gerektiği halde son yıllarda bu idarecilerin tahsisatlarını kendi başlarına 3.500 İngiliz lirasına çıkardıklarını da belirtmiştir. Ayrıca Düyun-ı Umumiye İdaresi’nin nizamnamenin hangi maddesine dayanarak trenlere verilecek teminat akçesi hesaplarına karıştığını da soran gazete İdarenin bu teminat akçelerinden %5’ni yani yıllık yaklaşık 50.000 lirayı kendi hissesine ayırdığını da belirtmiştir. Bu 50.000 liranın nereye harcandığını, Düyun-ı Umumiye bütçesinin neresinde yazılı olduğunu soran gazete Düyun-ı Umumiye İdaresi tarafından yerli ve yabancı gazetelere verilen tahsisatlara da değinerek İdare’nin gazetelerle olan ilişkisini de sorgulamaya çalışmıştır⁴⁴.

Gazetenin 6 Şubat 1909 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Yeni İstikrazlar*” başlığını taşımakta ve yapılan yeni istikrazların gerçekleşme biçimindeki yanlışlıklara ve ödenecek faiz oranlarına dikkat çekmektedir. Gazete sözlerine 500.000 liralık yeni bir istikrazın (borçlanma) düşünüldüğünü hatırlatarak başlamıştır. Ayrıca La Turquie gazetesinin vermiş olduğu habere göre Sadrazam Kamil Paşa’nın konağında Meclis-i Has dağıldıktan sonra Kamil Paşa ile yabancı temsilciler arasında yapılan görüşmeler neticesinde 500.000 liralık bir istikraz mukavelesinin imzalanmış olduğunu da belirtmiştir. Gazete, Meşrutiyet hükûmetlerinde bu gibi mali işlerle uğraşma görevinin maliye nazırlarına ait olduğunu belirterek Sadrazam ile diğer

⁴⁴ **Tanin**, 27 Kânunuevvel 1324 / 9 Ocak 1909, nu.158, s. 1.

bazı kimselerin vekiller dağıldıktan sonra bu işlerle uğraşmayacaklarını ifade etmiştir. Gazete ayrıca bu meseleyle ilgili “*Meclis-i Hass-ı Vükela hazır Sadrazam Paşa’nın konağında iken bu şerait hep bir arada müzakere edilse idi acaba ne fenalık olurdu? Acaba bahis pek uzar gider de bir taraftan hoş gitmeyecek bir mütalaa mı dermeyan edilmek ihtimali vardı?*” sorularını ortaya atarak bir anlamda duyduğu şüpheleri de yansıtmıştır. Gazete, La Turquie gazetesinin bu haberi verdikten sonra Deutsche Orient ile Sadrazam Kamil Paşa arasında 500.000 liralık başka bir istikraz anlaşmasının yapıldığına dair habere de yer vermiştir. La Turquie gazetesinin Kamil Paşa’nın imzaladığı anlaşmaları bir başarı olarak göstermesine de karşı çıkmıştır. Gerek Kamil Paşa’nın gerekse de Bank-ı Osmaninin istikraz meselesinde yanlış adımlar attıklarını belirten gazete bu yanlışlıklara dikkat çekmeye çalışmıştır⁴⁵.

Gazetenin 11 Şubat 1909 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Maden Nezareti’ne*” başlığını taşımaktadır. Buna göre Selim Melhame’nin hesapları tetkik olunurken iki krom madeni meselesi ortaya çıkmıştır. Bu iki maden, keşfolunmuş madenler olup askerî sakıncaları nedeniyle işletilmemiştir. Ancak Selim Melhame Paşa bunları 10 seneliğine ilansız ve açık arttırmasız olarak bir Avusturya vatan-daşı ile madencilerden Markaryan Efendi’ye vermiştir. Gazete bu bilgilendirmeden sonra Nezaretten konuyla ilgili bilgi talep etmiştir⁴⁶.

3-Askeri Meselelere Dair Bazı Haberler

Gazetenin 31 Ağustos 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Bahriye Nezareti’ne*” başlığını taşımaktadır. Gazete bu yazısında donanmadaki gemilerin eksikliklerine dikkat çekmektedir. Buna göre tersanede eski yeni, iyi kötü pek çok savaş gemisi bulunmaktadır. Devlet birçok torpidolar ve kruvazörler almıştır. Ancak bunlar savaşabilecek bir durumda bulunmamaktadır. Örneğin gemilerdeki

⁴⁵ **Tanin**, 24 Kânunusani 1324 / 6 Şubat 1909, nu. 186, s. 1.

⁴⁶ **Tanin**, 29 Kânunusani 1324 / 11 Şubat 1909, nu. 191, s. 1.

topların füyeleri yoktur. Torpidoların eskilerinde pamuk barutu, yenilerinde ise hiç başlık bulunmamaktadır. Füyelerin ve topların kullanılmalarını sağlayacak önemli parçaların nerede saklı olduğu da bilinmemektedir. Bazı kimseler bunların denize atıldığını iddia etmektedirler. Bu nedenle gazete, Bu iddia ne dereceye kadar doğrudur? Topların gerekli parçaları mevcut ise niçin yerlerine konulmaktadır? Torpidolara niçin başlık getirilmiyor? gibi soruların cevaplanmasını istemiştir⁴⁷.

Gazetenin 8 Kasım 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi “*Harbiye Nezareti’ne*” başlığını taşımaktadır. Yazıda bir süre önce Hicaz Fırka-ı Askeriyesi’ne gönderilmek üzere Hassa Ordusu’nun birinci ve ikinci fırkalarından beş taburun Cidde’ye gönderilmesi kararının alındığı belirtilmiş ve bu beş taburdan ikisinin birinci, üçü-

⁴⁷ **Tanin**, 18 Ağustos 1324 / 31 Ağustos 1908, nu. 31, s. 1-2; Sultan Abdülaziz döneminde alınan savaş gemilerinin büyük bir kısmı Boğazları, Rusya’nın Karadeniz filosuna karşı savunmak için kıyılarına yerleştirilmişti. Ancak Sultan Abdülaziz’in şaibeli ölümünde donanmanın Dolmabahçe Sarayı’na çevrilmiş olması, Sultan Abdülhamid’in saltanatında bu gemilerin saray önlerinde demirlemesine ve dolayısıyla da işlevsiz kalmasına neden olmuştur. bk. Mehmet Beşirli, “Sultan Abdülaziz’den Birinci Dünya Savaşı’na Osmanlı Donanması”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 25, Y. 2004, s. 251; II. Abdülhamid dönemine ait birinci elden pek çok kaynak donanmanın içerisinde bulunduğu ve Tanin gazetesinin de dikkat çekmeye çalıştığı durum hakkında bilgiler vermektedir. Örneğin Meclis-i Mebusan’ın 27 Mart 1909 tarihindeki oturumunda okunan Bahriye Encümeni mazbatasında donanmanın durumuna ışık tutmaktadır: “*Donanma Haliç’te hareketsiz bırakılmış, atış talimi ve manevradan kaçınmakta, buna kalkışmak bile güç sayılmaktaydı. Haliç’te donanmayı oluşturan gemilerin sayıları ve tipleri görülüyor, ancak personeli eğitim yapamıyor. Bakımları yapılmayan gemiler pastan çürüyorlardı... Donanma subayları sadece teorik bilgilere sahip bulunuyorlar, uygulamada yetersiz kalıyorlardı.*” Yine Meclis-i Mebusan’ın 13 Temmuz 1914 tarihli oturumunda, Bahriye Nezareti bütçesi görüşmelerinde söz alan Karesi Mebusu Hasan Ferhat Bey’in açıklamaları da dikkate değerdir : “*II. Abdülhamid devrinde bahriyecilik nefret edilen bir alandı. Devrin ileri gelenleri donanma gücünü kendilerine düşman sayar, daima ezmeye çalışıyorlardı. Vapur dumanlarını görünce telaşa düşüyorlar, top sesleri onları çıldırtıyordu... İstimi olmayan, topu olmayan, güllesini atamayan bir filonun gelişmesi beklenemezdi.*” bk. Sabahattin Özel-Önder Kocatürk, “II. Meşrutiyet’ten I. Dünya Savaşı’na Osmanlı Bahriyesi’ne Dair Notlar”, **Tarih Dergisi**, S 46 (2007), İstanbul, 2009, s. 210-211.

nün ise ikinci fırkalardan ayrılacağı ifade edilmiştir. Ancak gazete aldığı yeni bir haberde ikinci fırkadan sadece bir tabur alınacağını geri kalan dört taburun ise birinci fırkadan alınacağını öğrenmiştir. Yazıda bu durumun nedeninin anlaşılmasından ötürü bu kararın yadırgandığı belirtilmiştir. Ayrıca ikinci fırkayı oluşturan taburların miktarının nizami sayıyı aşarak yirmiye yakın olduğu halde birinci fırkanın sadece on altı taburdan oluştuğu ve bunun bir kısmının da dışarıda dağılık halde bulunduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte ikinci fırka taburlarının dolgun mevcutlu olduğu da ifade edilmiştir. Gazete, ortada böylesi somut rakamlar varken aksi halde hareket edilmesinin zihinlere başka ihtimaller getirdiğini de belirterek Harbiye Nezareti'nin dikkatini çekmeye çalışmıştır⁴⁸.

Gazetenin 20 Ocak 1909 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "*Tophane-i Âmire Nezaretine*" başlığını taşımaktadır. Yazı sahibi birkaç gün önce Tophane civarında bulunan Sanayi Mektebi'nin önünden geçerlerken karşılaştığı ve çirkin olarak nitelendirdiği bir manzarayı aktarmıştır. Buna göre mektebe devam eden askerlerden oldukları kıyafetlerinden anlaşılan iki asker bir başka askerin nezaretinde mektepten sokağa çöp taşımaktadırlar. Yazar askerlerin çöp taşımalarından ziyade bu iki askerin bellerinden ve ayaklarından zincirlenmiş olarak bu işi yapmalarına karşı çıkmıştır. İki askerin bu şekilde zincirlenebilmesi için ancak cinayet işlemiş olmaları gerektiğini belirten yazar askerlerin sokak ortasında çöpçü gibi teşhir edilmesini de eleştirmiştir⁴⁹.

4- Eğitim ve Kültür Meselelerine Dair Bazı Haberler

Gazetenin 5 Eylül 1908 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "*Sadrızam Kamil Paşa Hazretlerine*" başlığını taşımaktadır. Yazıda Dâhiliye Nezareti'ne, Posta ve Telgraf Nezareti, Zaptiye Nezareti ve Şehremaneti'nin bağlanmış olması nedeniyle Nezaretin yükünün ağırlaştığı belirtilmiştir. Ayrıca bu iş yoğunluğuna rağmen Maarif

⁴⁸ **Tanin**, 26 Teşrinievvel 1324 / 8 Kasım 1908, nu. 98, s. 1.

⁴⁹ **Tanin**, 7 Kânunusani 1324 / 20 Ocak 1909, nu. 169, s. 1.

Nezareti'nin de vekâlet suretiyle Dâhiliye Nezareti'ne bağlanmış olması eleştirilmiştir. Gazete, Dâhiliye Nazırı'nın daha önce Maarif Nezareti'nde bulunması ve tensikat icrasına başlamış olması nedeniyle tensikat tamamlanıncaya kadar Maarif Nazırlığı'na başka birisinin getirilmesinin uygun olmadığını söylenmesine de itiraz etmiştir. Meşrutiyet idaresinde her hükûmetin bir programı olduğuna dikkat çeken gazete hükûmetlerin programları çerçevesinde hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir. Gazete, Maarif Nazırlığı'na getirilecek kişinin hükûmetin hazırlamış olduğu programı zaten kabul etmiş bir kişi olacağını da belirterek bu sayede işlerin aksamadan yürütüleceğini ifade etmiştir⁵⁰.

Gazetenin 12 Kasım 1908 tarihli Şikâyetlerimiz köşesi "*Müze Müdüriyetine*" başlığını taşımakta ve Osmanlı topraklarından yurt dışına götürülen arkeolojik eserlere dikkat çekmeye çalışmaktadır. Yazıya göre 15 sene önce İzmir civarındaki Ayasuluğ mevkiinde Avusturyalılar tarafından kazı yapılması ve çıkarılacak eski eserlerin Avusturya'ya götürülmesi hususunda bir irade çıkmıştı. Ancak zaman içerisinde nizamname hükümlerine aykırı olarak yapılan çalışmalar nedeniyle Avusturyalılar birkaç kere uyarılmıştır. Bu uyarıları dikkate almayan Avusturyalılar kazı çalışmalarını devam ettirerek çıkardıkları eserleri ülkelerine nakletmişler ve bu eserler için ülkelerinde özel bir müze dahi açmışlardı. Gazete, bu bilgilendirmeden sonra Ayasuluğ kazısının hala bu şartlar dâhilinde devam ettiğine dair ortalıkta dolaşan rivayetlerin ne dereceye kadar doğru olduğunu sormuştur. Ayrıca "*Avusturyalılar Bosna ve Hersek'i gasp ettikleri yetmiyor muş gibi bir de memleketin taşını toprağını da mı söküüp götürecekler!*" diyerek kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştır⁵¹.

Gazetenin 31 Ocak 1909 tarihli sayısındaki Şikâyetlerimiz köşesi "*Ziraat Nezaretine*" başlığını taşımakta ve bir süredir eğitimine ara vermiş olan Bursa Ziraat Mektebi'ndeki duruma dikkat çekmektedir.

⁵⁰ **Tanın**, 23 Ağustos 1324 / 5 Eylül 1908, nu. 36, s. 2.

⁵¹ **Tanın**, 30 Teşrinievvel 1324 / 12 Kasım 1908, nu. 102, s. 1.

Yazı incelemeler yapmak için Bursa Ziraat Mektebi'ne gönderilmiş olan müfettişin mektebi kapatmak mecburiyetinde olduğunu Ziraat Nezareti'ne bildirmesi ile başlamakta ve bu durumun nedeni hakkında bilgiler vermektedir. Buna göre mektepteki öğrenciler yapılacak incelemelere rıza göstermemiş ve mektebi toplu olarak terk etmek istemişlerdir. Gazete, iki buçuk aydan beri devam ettiği belirtilen Ziraat Mektebi meselesinde son sınıf öğrencilerinin mektebin müdürünü ve inzibat görevlisini istifaya davet ettiklerini de belirtmiştir. Bu gelişmeler üzerine Ziraat Nezareti, vilayet marifetiyle bir inceleme başlatmıştır. Sözlü olarak yapılan sorgulamalara ve okulun ikinci müdürünün vermiş olduğu bir müzekkereye dayanarak bu olayda arkadaşları tarafından murahhas tayin edilmiş olan üç kişi mektepten uzaklaştırılmış, 13 kişi ise cezalandırılmıştır. Öğrencilerin ret ettikleri memurlar ise vazifelerinde bırakılmışlardır. Ancak bu memurlar Bursa'da ikamet etmelerine rağmen mektebin semtine bile uğramamışlardır. Bu durum bir aydan fazla devam ettiği halde bundan resmen haberdar olmayan Ziraat Nezareti, mektebin neredeyse idaresiz kalmasına ve eğitimin tatil edilmesine ses çıkarmamıştır. Öğrenciler ise yetkili mercilere yaptıkları müracaatlar neticesinde yeni bir inceleme yapılmasını sağlamışlardır. Gazete, yaşanan bu olaylar neticesinde, Ziraat Nezareti'ni mektepte aylarca eğitimin aksamış olması, görevli memurların bu süre zarfında boş yere maaş almaları ve mektebin kapanma tehlikesiyle karşı karşıya kalması gibi nedenlerden dolayı eleştirmiştir.⁵²

C-) Sonuç ve Değerlendirme

23 Temmuz 1908 tarihinde başlamış olan II. Meşrutiyet dönemi Türk siyasal hayatının en önemli dönemlerinden biri olduğu gibi Türk basın hayatının da en renkli ve zengin dönemlerinden biridir. Tanin gazetesinin ise bu dönemde kurulan gazeteler arasında ayrı bir önemi bulunmaktadır. Dönemin hâkim siyasi gücü olan İttihat ve

⁵² **Tanin**, 18 Kânunusani 1324 / 31 Ocak 1909, nu. 180, s. 4.

Terakki Cemiyeti'nin önce yarı resmi daha sonra ise resmi yayın organı haline gelmiş olan Tanin gazetesi, kamuoyu tarafından dikkatle takip edilmiştir. Zengin bir yazar kadrosuna ve içeriğe sahip olan bu gazete takip etmiş olduğu yayın politikası ile geniş bir kitlenin ilgisini çekmiştir.

Gazetede yer alan ve çalışmamızın ana konusunu oluşturan Şikâyetlerimiz köşesi ise siyasete, ekonomiye, askeriye ve eğitime yönelik meseleleri ele alan ilginç haberlere yer vermiştir. Yapmış olduğumuz taramalarda bu köşenin gazetenin her sayısında yer almadığını özellikle de 1909 yılına ait sayılarda nadir olarak yer aldığını görmekteyiz. Şikâyetlerimiz köşesi, gazete içerisinde sabit bir sayfada yer almamıştır. Gazetenin bazı sayılarında 1. , 2. ve 3. sayfada yer alan bu köşe bazı sayılarda ise 4. ve hatta 7. sayfada kendisine yer bulmuştur. Şikâyetlerimiz köşesi daha çok siyasi konulara yer veren yazılara sahiptir. Bununla birlikte dönemin ekonomik sıkıntıları özellikle de yolsuzluk iddiaları bu köşede kendisine yer bulmuştur. Şikâyetlerimiz köşesinde yayınlanan yazılarda herhangi bir yazar adı veya imzası bulunmamaktadır. Ancak yazıların üslubundan yola çıkarak edindiğimiz kanaat bu yazıların Hüseyin Cahit Bey'in kaleminden çıkmış olduğu yönündedir. Genellikle sert, iğneleyici ve eleştirel bir üslupla kaleme alınmış olan bu yazılar gazetenin kuruluşundan itibaren var olan polemikçi yapısını ortaya koymaktadır.

Şikâyetlerimiz köşesindeki yazılarda II. Meşrutiyet'in ilanı öncesindeki yönetimine karşı sert eleştirilerde bulunulduğu gibi Meşrutiyet döneminin olumsuz icraatlarına da karşı çıkmıştır. Bu yazılarda ele alınan konunun geçmişi hakkında bilgiler verilip bir anlamda toplumsal hafıza canlı tutulmaya çalışılmıştır. Ayrıca konu hakkında kamuoyuna, devlet adamlarına ve devlet kurumlarına hitaben sorular da sorulmuştur. Bu sorular insanları mesele üzerinde düşündürmeye ve kamuoyunun bilincini arttırmaya yöneliktir. Devlet adamları veya devlet kurumlarına hitaben sorulan sorular ise onları icraatlarını sorgulamaya ve vazifelerini yapmaya çağırılmaktadır. Şikâyetlerimiz köşesindeki yazılarda ele alınan konuyla ilgili iddialar

da dile getirilmiştir. Yapmış olduğumuz taramalar sırasında bu iddialara karşı herhangi bir tekzip metnine rastlamadığımız gibi yazıların kamuoyunda nasıl bir etki yarattığını da tespit edemedik. Son söz olarak Şikâyetlerimiz köşesinde yer alan yazıların devletin ve milletin menfaatlerini korumaya yönelik eleştirel yazılar olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Ahmad, Feroz, **İttihat ve Terakki (1908-1914)**, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999.
- Bengi, Hilmi, **Gazeteci, Siyasetçi ve Fikir Adamı Olarak Hüseyin Cahit Yalçın**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- Beşirli, Mehmet, “Sultan Abdülaziz’den Birinci Dünya Savaşı’na Osmanlı Donanması”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S 25, Y. 2004.
- Birinci, Ali, “Meşrutiyet Matbuatı (1324-1325) / I”, **Kebikeç**, İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi, Y. 1, S 2, 1995.
- Huyugüzel, Ö. Faruk, “Tanin”, **DİA**, C 39, İstanbul, 2010.
- İlhan, M. Mehdi, “Osmanlı Su Yollarının Sevk ve İdaresi”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, C 27, S 44, Y. 2008.
- İnuğur, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- Kütükoğlu, Mübahat S. , “Buyruldu”, **DİA**, C 6, İstanbul, 1992.
- Okul Sözlüğü**, Haz. İsmail Parlatır vd. , Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.
- Özel, Sabahattin Özel-Kocatürk Önder, “II. Meşrutiyet’ten I. Dünya Savaşı’na Osmanlı Bahriyesi’ne Dair Notlar”, **Tarih Dergisi**, S 46 (2007), İstanbul, 2009.
- Pakalın, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, C 3, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Tanin** (Kullanmış olduğumuz gazetelerin tarihleri ve numaraları dip notlarda gösterilmiş olduğu için burada yeniden verilmemiştir).

Tural, Erkan, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Danıştay (Şura-yı Devlet),
ÇTTAD, V / 13, (2006 / Güz).

Yalçın, Hüseyin Cahit, **Siyasal Anılar**, Haz. Rauf Mutluay, Türkiye
İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1976.

İK DAM GAZETESİNDE II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ EĞİTİM HAYATINA BAKIŞ

Koray ÜSTÜN*

ÖZET

II. Abdülhamit döneminde 5 Temmuz 1894'te yayınlanmaya başlayan ve 31 Mart 1961 tarihine kadar kesintilerle olsa da yayını sürdüren *İkdâm* gazetesinin Türk basın hayatında önemli bir yeri vardır. Ahmet Cevdet Bey tarafından çıkarılan gazete, zengin iç ve dış haberleriyle, ilânlarıyla, siyasî, ilmî, fennî, edebî ve sanat ağırlıklı makale ve sohbetleriyle, yayınladığı tefrika roman ve hikâyeleriyle, Türk kadınına, çocuğunu, çiftçisini eğiten, bilgilendiren yazılarıyla bir “okul” görevi üstlenmiştir. Devrinin ünlü bilim adamları, romancı ve hikâyecileri ile güçlü bir yazar kadrosuna sahip olan *İkdâm*'da yer verilen yazılarda kullanılan sade dil ve dil konusunda katıldığı tartışmalar ile de Türk dilinin sadeleşmesinde etkili olmuştur. Millî konularda gösterdiği duyarlılığı ile de dikkat çeken *İkdâm* gazetesi zengin içeriği ile pek çok farklı disiplinin başvuracağı değerli bir kaynaktır.

İkdâm'da yayımlanan makaleler arasında eğitim temalı yazıların sıklığı dikkat çekmektedir. Dr. Galip Ata, Ahmet Rasim, Osman Nuri, Ali Kemal, Ahmet Cevdet, Salih Zeki, Mithat Cemal, Necip Asım, Fatma Aliye gibi yazarlar eğitim meselesini pek çok yönü ile irdelemişlerdir. Bu çalışmanın amacı, *İkdâm* gazetesinde yayımlanmış eğitim temalı yazılardan hareketle II. Meşrutiyet döneminde eğitime bakışı irdelemektir. Bu amaç doğrultusunda, 1908'de yayımlanan *İkdâm* nüshalarındaki konuya ilişkin yazıların tespitinin ardından, yazılarda savunulan fikirler tasnif edilerek dönemin eğitim anlayışı ortaya konulacaktır.

Anahtar Sözcükler: *İkdâm*, gazete, II. Meşrutiyet dönemi, 1908, eğitim

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, ANKARA, korayustun@hacettepe.edu.tr

PERSPECTIVE OF İKDAM'S EDUCATION OVERVIEW IN II. CONSTITUTIONAL ERA

ABSTRACT

İkdam newspaper began publication in II. Abdulhamid period, July 5 1894. *İkdam* is important in the Turkish press. Until March 31, 1961 (sometimes is suspended) it continued to publication. It has been published by Ahmet Cevdet Bey. The newspaper's content include: rich domestic and foreign news, announcements, political, scientific, literary and artistic articles and conversations, serialized novels and stories. *İkdam* has undertaken a mission that educating women, children, farmers etc. Famous scientists and writers wrote in the newspaper so staff of writers are wealthy, also a simple language has been used in text, and participated in discussions about language. Therefore, the simplification of the Turkish language has been effective. *İkdam* is a valuable resource to refer to many different disciplines with rich content.

Articles published in the *İkdam* is remarkable frequency of education-themed articles. Dr. Galip Ata, Ahmet Rasim, Osman Nuri, Ali Kemal, Ahmet Cevdet, Salih Zeki, Mithat Cemal, Necip Asım, Fatma Aliye have been written about education. In this study, education-themed published articles in *İkdam* will be read and view of education will be discussed in II. Second Constitutional period's first year. The articles on the subject in *İkdam* copies to be determined, advocated ideas that will be classified in this article, educational approach will be presented.

Key Words: *İkdam*, newspaper, IInd Constitutional period, 1908, education

Giriş

Türk basın tarihinin en uzun ömürlü ve en etkili süreli yayınlarından biri de *İkdâm*'dir. İlk sayısı 1 Muharrem 1312 (5 Temmuz 1894)'te yayımlanan gazete 23 Temmuz 1325 (5 Ağustos 1909)'ten sonra 607 sayı *Yeni İkdâm*, 166 sayı *İktihâm* adıyla yayımlanmış; 28 Temmuz 1328 (10 Ağustos 1912)'te tekrar *İkdâm* ismine dönmüştür. Farklı isimlerle 1928'e kadar toplam 12157 sayı çıkan gazete, sahibi Ahmet Cevdet'in vefatının ardından (1935) Ali Naci Karacan, Velid Ebuzyiya, Ethem İzzet Benice tarafından yeniden yayımlanmıştır.

II. Abdülhamit döneminin kontrollü basın-matbuat dünyasında yayına başlayan *İkdâm* sosyal ve siyasal açıdan birbirinden farklı pek çok döneme tanıklık etmiştir. Henüz altıncı sayısında, bir yazıdaki "mösyö" kelimesi yanlışlıkla "Cenabı padişahileri" ile başlayan satırlardan birinin başına getirildiği için bir ay süreyle kapatılan gazete, II. Meşrutiyet'in ilanına dek politika, edebiyat ve fikir içerikli yazılara yer vermeyi sürdürmüştür.

Gazetenin yoğun sansürün yaşandığı bir devirde -birkaç ceza hariç- uzun ömürlü olmasındaki en büyük etkenlerden biri şüphesiz Ahmet Cevdet'in mesleki tecrübesi ve gazetenin yazar kadrosudur. Ahmet Cevdet, Mülkiye Mektebi'ni bitirdikten sonra Tercüman-ı Hakikat'e girmiş, ardından Mihran Efendi'nin Sabah'ında tercüme işleri yapmış, çekirdekten yetişme bir gazetecidir. Dönemin sosyo-politik şartlarının ve matbuat dünyasının içinde bulunduğu durumun farkında olan Ahmet Cevdet, dönemin diğer amiral gazetelelerinden Sabah'la rekabet edebilmenin yollarına da vakıftır. Bunun en açık göstergesi devrin en önemli kalemleri arasında sayılabilecek Ahmet Rasim, Hüseyin Rahmi, Necip Asım, Şinasi Hikmet, Teodor Kasap, Abdullah Zühtü, Hüseyin Cahit, Vecihi gibi isimleri *İkdâm* çatısı altında toplamasıdır.

Meşrutiyet'in ilanının ardından basın hayatında görülen hareketlilikten *İkdâm* da payına düşeni almış, on paraya satılan gazete kara borsaya düşmüş ve yarım liraya satılır olmuştur (Topuz 1996:

59). Satış grafiği gittikçe artan gazetenin tirajı zaman zaman elli bine kadar ulaşmıştır (Şapolyo 1969: 183).

Gazetelerin sansürsüz yayımlanması, fikrî içeriğin de derinleşmesine olanak tanımış, meseleler daha özgür bir sesle tartışılmıştır. Başlangıcından itibaren ziraattan sağlığa, edebiyattan eğitime kadar pek çok konuda yazılara yer veren *İkdam* da Meşrutiyet yıllarının ardından daha yüksek bir sesle savunduğu Türkçü/millî anlayışla dile getirmiştir. Bu bağlamda *İkdam*'da ele alınan konulardan biri de eğitimidir. Başyazı düzeyindeki pek çok fıkrada eğitimin farklı yönleri ele alınarak konuya ilişkin değerlendirme ve tespitlere yer verilmiş; çözüm yolları sunulmuştur.

1908 Yılında *İkdam*'da Yayımlanan Eğitim Konulu Yazılar

II. Meşrutiyet'in ilanına değin *İkdam*'da eğitim konulu toplam yüz kırk iki yazı yer almaktadır. Bu yazıların yalnızca on dokuzu imzalıdır. Bu dönemde Ahmet Rasim'in ve Safvet Nezihî'nin altışar yazısı vardır. İmzalı eğitim konulu yazıların diğer sahipleri M.N., Hüseyin Veysi, Ahmet Naim, Necip Asım, Abdullah Feyzi, Dr. Galip Ata ve Osman Nuri'dir. Meşrutiyet'in ilanının ardından eğitimle ilgili yazılardaki artış ise dikkat çekicidir. 1914'e kadarki süreçte yayımlanan toplam yüz altmış dokuz yazı eğitim konusu işlemektedir. Bir diğer dikkat çeken husus imzalı yazıların çoğalmasındır. Dönem içerisinde seksen iki imzasız olup yazılarına imza koyan yazarlar şunlardır: Ali Kemal, Mahmut Esad, Ahmet Cevdet, A. Nevzat, Mehmet Cavit, Mustafa Asım, Celal, Abdurrahman Adil, Fuad Nazmi, S. Zeki, Mehmet Hilmi, Ömer Fevzi, Hasan Fehmi, Behiç Hami, Mithat Cemal, Ahmet Sıtkı, Agop Boyacıyan, Dr. Fazıl Berkî, Ali Rıza, Hüseyin Rahmi, Y. Sami, Şevketi Efendi, Ekrem Ahmet, Mehmet Sadi, Hüseyin Avni, Osman Fevzi, Osman Mecdi, Şefik Esad, Hüseyin Ragıp, Necmeddin Sadık.

1908 yılında yayımlanan eğitim konulu makaleler incelendiğinde eğitimin güncel durumu, yaşanan problemler ve sorunların çözümüne yönelik çözüm önerilerinin sunulduğu görülmektedir.

Durum Tespitleri

İkdam'daki eğitim konulu yazılarda Osmanlı'nın tarihsel ve güncel kritiği yapılmış; sistemsal ve kurumsal eksiklerle birlikte Batı'nın ileri eğitim anlayışı üzerine yoğunlaşmıştır.

Ali Kemal'in 1 Ağustos 1908 tarihli "***Mektep, Yine Mektep, Daima Mektep***" başlıklı yazısında Batı medeniyetinin eğitim üzerine inşa ettiği gelişmeye dikkat çekilmektedir. Metinde yazar, Napolyon'un yönetimindeki Fransız İmparatorluğu ile Prusya Krallığı arasındaki savaşın sonucunda Almanların, Alman İmparatorluğu bayrağı altında toplanmasını eğitime, özellikle de "mektep"e bağlar. Eğitim en küçük yerleşim alanlarından büyük şehirlere kadar nasıl düzenlendiğini şu satırlarla aktarır:

"Asr-ı sabıkın evvelinde idi. Büyük Napolyon'un (...) harbinin rahs-ı zaferi Avrupa'da bir köşeden bir köşeye cevelan eder dururken İonna muzafferiyet-i garrasıyla Prusyalıları ezmiş geçmişti. Bu hezimetü müteakip o memleketi eâzımı, a'yânı mahfice toplanarak bu hasarı, bu felaketi ne suretle tamir, Prusya'yı ne vasıta ile yeniden a'la, ihya etmeliyiz" diye düşünüyörlardı. Şar Thorst gibi ümera-i askeriyeye Napolyon'un vaz ettiği kaytlara, tehdütlere rağmen ordunun alttan alta tensikini, tezyidini tavsiye ediyorlardı. (...) Başkaları da yine o kabilde ve saya-ı sairede bulunuyorlardı. Fakat bu sözleri dindedikten sonra o heyetin bir rükn-i muhteremi, vezir-i maruf "Aştayn" (...) mevkine göre bir mehabetle şu (...) fakat mübeccel hükmü verdi: "Böyle hezimetlerden kurtulmak için, bir daha bu afetlere maruz kalmamak, Prusya'yı ebediyen ala etmek isterseniz köylere varıncaya kadar mektepler açınız.

Prusya değil bütün Almanya o pir hekimin nış-ı bülendine iktifa etti. Almanlar on dokuzuncu asrın evasıtını baştanbaşa, en küçük köyden en büyük payitahta kadar iktisab-ı irfan, öyle bir içtihat ile geçirdiler. Artık devr-i kadimin perişanlığı gitmişti. Her Alman kudret-i kavmiyetini beynelmilel mevki-i muallasını idrake başlamıştı."

Ali Kemal, Bismark'ın siyasî kabiliyetinin de bu noktada etkisi olduğunu, savaşın ardından Almanların birleşerek nasıl ulu bir imparatorluk çıkardığını söyler. Bu toparlanma sürecinde okul açma faaliyetlerinin etkisini vurgulayan yazar, bu güçlü etkinin temel nedeni olarak girişimlerde gösterilen çabaları ve düzenliliğini gösterir:

“Bismark gibi bin yılda bir yetişmiş bir deha-yı siyaset de zuhur ediyordu. O dağınık, o karmakarışık Almanya'dan şu baht ile gördüğümüz mütehaddid, muazzam imparatorluk çıktı türedi.

İonna hezimetinden takriben altmış üç sene sonra idi. Napolyondan daha parlak bir aşıya ile Prusya kralı ikinci Kilyom (...) Fransa'nın göbeğine ilm-i zafer u galibiyetini diktikten sonra Versay sarayında bütün ufak tefek Alman emirlerini toplayarak Almanya imparatorluğunu ilan ederken Aştayn'ın kavul-i mübeccel maarifini hatırlamamak mümkün mü idir? Herkes idrak ediyordu ki o şaşanım, o azametın başlıca müstehuzuru mektep idi...”

Ali Kemal, okul açma girişimlerinin önemi ve gerekliliğini Recaizade Mahmut Ekrem'den iktibas ettiği bir anıyla kuvvetlendirir. Yazar, okul açma girişimlerinin haklılığına referans olarak Tanzimat aydını Fuat Paşa'yı gösterir:

“Üstad Ekrem'den işitmişim. Fuat Paşa merhum vaktiyle ıslahat için teşkil eden bir meclis-i aliyyede ibtida-i emirde büyük bir mektebin lüzum-ı tesisinden bahseder. Azadan bir sade dil, bir mutad: “Efendim, o mektepten yetişen ne olacaktır” diye sorar... Paşa, “Adam olacak” cevabını verir. Herif, “Evet, efendim, adam olacak ya, fakat ne hizmette bulunacak, ne olacak” diye سوالini tekrar eder, Paşa daha muhib bir sesle “Adam olacak!” der. Adamcağız gaflette ısrar ile “Adam olacağına şüphe yok ancak ne işe girecek, ne olacak derse de o vezir-i zarif yine sade “Adam olacak” cevabını fakat daha bülend bir avaz ile verir, muhatabını iskat eder. Evet, Fuat Paşa'nın yerden göğe kadar hakkı var. Mektep insanı adam eder. Bir fert için de bu nimet kâfidir...”

Mekteplerde yetişen bireylerin yalnız kendini değil bütün toplumu ayağa kaldıracağını düşünen yazarın bu konudaki örneği

Fransa'dır. Fransa'nın son yollardaki gücünü eğitimdeki başarılarıyla ilişkilendiren yazarın, mektepten yalnızca binaların anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır:

“Mektepten yetişme adamlardır ki bir milletin kadrini ala ederler. Mektep olmasaydı, bugün biz bu saadete erişemeyebilirdik! Fransa'da Fırka-ı Ahrar otuz sekiz sene-i evveli üçüncü Napolyonu tekrarlıyor. İdare-i hükümeti ele alır almaz ıslahata teceddüdane, maarife, mektebe başladı. Hatta bu zaman kadar var kuvveti mektebe, maarife verdir. O günagün hatalarına, gafletlerine rağmen Fransızları hala bir mevki-i muallada tutan şu son devirde mektebe verdikleri ehemmiyet uzmadır. Sorbonne hukuk, tıp darülfünunları on beş yirmi seneden veri sade zahiden muhib, muazzam binalarla değil, batnen de metin, müesser, muhteşem tedrisatıyla tezyin edildi. Bundan maada köylerde, vilayetlerde, bütün şehirlerde mektepler açıldı. O kadar ki cumhuriyet-i haziranın başlıca medar-ı mefhareti, hiç şüphe yok, mekteptir. Bu gayretin, bu hizmetin semeratı iktitaf olunmadı mı? Hay hay!”

Yazar, Paris'in sanat ve bilim sahalarında ileri düzeyde olmasına dikkat çeker ve şehrin sanatçılara ilham verdiğini, bilim insanlarına ışık tuttuğunu ve bütün bunların tek sebebinin eğitim ve okullaşma girişimleri olduğunu ifade eder:

“Kimin hatırına gelirdi ki 1870 izmihlalinden sonra Fransa böyle bir az zaman içinde belini doğrultsun. Bir devlet-i muhteşeme olsun. Ne denirse densin sanayide, nefaişte, maliyede bugün Paris hemen hemen âlemin payitahtıdır. Büyük bir ressam, büyük bir heykeltıraş, büyük bir hünerver, büyük bir edip, bir muharrir ekseriyetle Paris'ten yetişir, Paris'ten feyz alarak yetişir. O şehir mahalle-i zevk u safahat olsa da bir yandan da kesilmek bilmez bir menba-zeval irfandır. Bu maliyenin mebd'i nedir! Maarif, maarif de bünyanı mektep.”

Ali Kemal'in 20 Eylül 1908 tarihli **Yine Tedrisat Bahsi** başlıklı yazıda ise eğitimde uzmanlaşmanın önemi çeşitli örnekler ve kanıtlarla aktarılır. Diğer yazılardaki gibi hatıralarla zenginleştirilen ma-

kalede yazar özellikle üst derecedeki eğitimde derin bir ihtisasın olması gerektiğini ve bu düşüncede olduğunu için kendisine yöneltilen hocalık teklifini reddettiğini söyler:

“Tedrisatta alelhusus tedrisat-ı aliyede ihtisas, hem de derin bir ihtisas gerektir. Bir üstad bu hassaya, bu temeyyüze malik değil ise be-hakk ifa-yı vazife eylemez.

Geçen gün mekatib-i resmimizden birinin memuriyetinde bulunan bir refikimiz bir tarih-i umumi muallimliği için benimle istişarede bulundu, hatta böyle bir hizmet-i müftereyi bana teklif etmeye kadar vardı... Ah fîlhakika tarih bence en müferreh, en emelperver bir maşukayı irfandır. Tarihte fikrimce şüir var, felsefe var, sanayi-i nefise var, siyasiye var, her bedi'a var. Tarih okurken tarihe dair yazarken bütün bu ezvak-ı kemali duyuyorum. Zaten hayat, maksud-ı hayat nedir? Böyle manevi, lakin Bülent neşelere, bol boluna mazhariyet değil midir?

Lakin heyhat! Bu iştiyak ile beraber tarih-i unumiyede iman-ı kematle öyle hocalık değil hatta ciddi bir şakirtlik bile bu kadar iştilalat ile hiç elimden gelmez.”

Bu noktada yazar uzmanlaşmanın önemine değinirken modern eğitim anlayışını benimsediğini hissettirir. Bu bağlamda Fransız Lewis ve Sorel'i örnek olarak verir. Yazar, Lewis'in sınırlı bir alan üzerinde derinlemesine uzmanlaştığını, Sorel'in de Siyasal Bilgiler Fakültesinde çalıştığı otuz yıl boyunca yalnız tek bir asır üzerine yoğunlaştığını söyler:

“Muallimlikte bu suretle ihsasın alelhusus müverrihlikle en parlak bir numunesi, numune-i bedayi'ni Fransızlarda menhur Sorel gösterdi. Sorel, otuz sene mütemadiyen ulum-ı siyasiye mektebinde bildiğimiz vech ile sade o bir asrın sırf tarih-i siyasesini tedaris ile uğraştı.”

Ali Kemal, on yıl önce Halep'te öğretmenlik yaptığı sırada birden fazla derse girdiğini anlatarak kendini eleştirir:

“On sene evvel Emrah Efendi, Tevfik Bey beni Halep'te hitabet, edebiyat, ahlak, tarih-i umumi derslerinde ferah ferah memur ettilerdi.

Bütün o hizmetleri o vakit bi-perva kabul ettimdi. O zamandan beri çok görmüş, geçirmiş, okumuş, yazmış iken bugün elimden gelse gelse sade bir ilme o ilmin de pek mahdud, o kadar ki henüz biz de mefkud bir şubesine dair muallimlik, o da bir derece, gelebilir...”

Eğitimde uzmanlaşmanın gerekliliğini örneklerle açıklayan yazarın bu konudaki çözüm önerisi gençlere görev vermektir. Yazara göre gençler arasında bu görevi hakkıyla yapabilecek, iyi eğitim almış pek çok kişi vardır:

“Artık o köhne kapıda, o küçük düşünceleri bir tarafa bırakmalıyız. Hiç olmazda bu vadiye olsun, bir parça hürriyet-i fikrîye göstermeliyiz. Gençlerimizin muktadirlerini iş başa çağırmalıyız, şubbanımızın bi'l-farz ulum-ı iktisadiye en ziyade temeyyüz edenleri intihab eylemeli, şube şube, arz edegeldiğimiz faide-i ihtisasa göre servet dediğimiz ilm-i iktisat, ulum-ı maliye derslerine tayin etmeliyiz. Bir insan mektepte iken âlim olmaz, mektepten çıktıktan sonradır ki serbest serbest meylîne, meyl-i mealisine göre okumakla, yazmakla alelhusus okutmakla, muallimliktedir ki âlim olur. Mademki temel mevcuttur, o liyakat, o müstahsarât var, artık o bina-yı irfan kolay kolay kurulur.

Yine bi'l-farz hukuk için, vadi-i hukuka gelişigüzel bir şube için, hukuk-ı easiye için hariciyede öyle gençlerimiz var ki, Avrupa'da mükemmel tahsil gördüler, Darülfünun'dan şهادetnâmelerini aldılar, işe yarayanları hocalığa alamayız mı? Alelhusus böyle muallimlerden böyle bir heyet-i tedrisiyeden mekteplerimiz, talebelerimiz gittikçe mütezeyyid bir surette istifade olamaz mı?”

Modeller ve Öneriler

Eğitim konulu makalelerde en dikkati çeken ortak yön Batılı eğitim anlayışı ve modellerinden bahsedilmesi ve örnek olarak gösterilmesidir.

Ali Kemal'in 12 Eylül 1908 tarihli **Gece Dersleri** başlıklı yazıda gece derslerinin gereklilikleri ve toplumsal faydalarını örneklerle sı-

ralanır; muhasebe tutan bir kızın, bir bakkal çırağının bu işten faydalanabileceğini söyler. Üsküdar'daki yerel ve tekil bir girişim olan okuma-yazma eğitiminde bahseden yazar, bu noktada yine Avrupa'daki anlayışa atıfta bulunarak o yıllarda Fransa gündeminde hayli yer tutan bir bankerin gece derslerini takip eden bir kahveci çırağı olduğunu anlatır:

“Üsküdar Balaban'da Bahriye zabitanından Mehmet Ali Efendi her gece ahaliden arzu edenlere, hamallara, bakkallara, bütün esnafa mahalle kahvesinde okumak yazmak dersi veriyormuş, kahvenin münasip bir mahaline büyük bir siyah tahta vaz olunmuş, Efendi eline tebeşiri alarak tahtanın başına geçiyor.”

20 Ağustos tarihli Ali Kemal'in **Mekatib-i Aliyeye Mahsus Cemiyetler** başlıklı yazıda ise öğrenci derneklerinin önemi ve gerekliliğinden bahsedilir. Yazar, bu kuruluşların da Batıdaki örneklerini aktararak örnek alınması gerektiğini ifade eder:

“Bir yandan ictimâ'a ihtiyaç-ı tabiisi teslim olunduktan, bir yandan ise bu ictimâ'nın fikr u fitratına müfuz-ı müesseri felsefe-i mebsutaya müsteniden kabul edildikten sonra insan için kadr u meeliyle mütenasib ihtilatlar, ünsiyetler, cemiyetler aramak alelhusus salik-i feyz-i irfan ise ne kadar tabiidir. O derecede ki bu ihtiyacı ifadean mahrumiyet bir sahib-i idrake adeta ızdırıp, suret-i zahirede hikmeti, mahiyeti anlaşılmaz bir ızdırıp verir.

Bu hakaika binaen der ki Avrupa'da sınıf-ı saire-i halk gibi, mekatib-i Aliye şakirdanı mezununu hususi cemiyetler teşkil ederler. Bunların bizce en marufları Paris'te bulunduğumuz müddetçe yakından yakına tanıdığımız ve şimdi büyük mükellef bir tesis-i umum, mertebesine varan meşhur mecma-ı tullab ile ulum-ı siyasiye mektebinin şakirdanına, mecma-ı mezununa mahsus cemiyettir.

Tullab-ı Paris'in bilcümle talebe-i ulumuna tıp, hukuk, edebiyat, fünun... talebe-i ulumuna küşade fasih bir ictimâîgahtır ki geçen sene “beyt-tullab” unvanıyla büyük bir bina, bir mahal tecemmu inşa ettirdi... Şu son senelerde hatta umur-ı hükümete bile karşıarak bir ehemmiyet-i

mahsusa kesb eyledi... Fakat ulum-ı siyasiye mektebine mahsus cemiyetler böyle değil, daha sade hatta pek sadedir. Mektebin şakirdanından, mezunundan mürekkeptir. Her sene yekten inticab olunur. Bir reise, bir reis-i saniye, bir katibe, bir de sandık eminine maliktir. Cemiyetin mahal-i ictimai mektebin bir kısım mahsusudur. Efrad-ı cemiyet zaman zaman oraya toplanırlar.”

Ali Kemal, Mektep-i Mülkiye öğrencilerinin de benzer bir girişimde bulunduğunu öğrendiğini ve bu duruma çok sevindiğini bildirir. Kendi öğrencilik yıllarını anımsayan yazar, benzer bir girişimde buldukları için toplanıp götürüldüklerini, sorguya çekildiklerini anlatır. Bu yaşanan devrin zihniyetini vermesi bakımından dikkat çekicidir:

“Hiç hatırımdan çıkmaz, hepimizi birden götürdüler. Nazır ile müdürümüzün huzuruna çıkardılar. Adamcağızlar, o tevbih memurları melül melül bir bize bir de birbirlerine baktılar... Bir müddet mebhut kaldılar... Nihayet Münif Paşa büyük cebr-i nefis ile:

Her memleketin ahval u adatına riayet farize-i edeptir. Böyle halat-tan tevki ile o farızaya riayat etmek başlıca vazifenizdir. Unutmamalısınız.” Söзlerini muhtasar bir duaya terdifen söyledi... Abdurrahman Bey ise daha ziyade şiddet göstermek istedi...” Ayıp değil mi? böyle cemiyetler, serkeşlikler ne demektir? Toplanacaksanız mektepte toplanınız.” Dedi. Fakat bir pot kırdığını derhal anladı, güç bela “zaten toplanmak da ne imiş” dersiniz, başka vazifeniz yok mu?” diyebilirdi.

Ah, fakat o tarihten yirmi sene sonra öyle bir hafif taneden böyle kerân bir başak yetişeceğini, öyle sönük bir şua'ın böyle bir mihr-i münir olacağını o karanlık maziden müşa'sa atıye tahavvül edeceğini kim keşf edebilirdi?”

23 Ağustos 1908 tarihli Ali Kemal tarafından kaleme alınmış olan **Avrupa'da Tahsil mi İkmal-i Tahsil mi?** başlıklı yazıda şark-Garp ayrımı üzerinden bilim tarihi aktarılmış, Doğu'nun geri kalma nedenlerinin tarihsel arka planına yer verilmiştir.

“Bu bir bedahettir ki şark ile garp asırlarca birbirinden ayrı yaşadı. İki muhit yek-diğerine yine asırlarca adeta bigâne kaldı. Bu iftirakın başlıca sebebi, hakikati merhale rağmen söylemeliyiz: Din idi. Medeniyet ise esbab-ı gûn-a-gûn mabeyni şarktan garba, İslam’dan nasara doğru yayıldığı, ilerlediği için vadi-i temeddün-i garp yürüdü yürüdü bir hatime-i kemale yaklaştı. Şark ise adeta mez’ic bir tevkife uğradı. Hayat-ı akvamda vukuf-ı inhitat demek olduğu için geriledi geriledi. Bir mün-teha-yı zevale adetayırıştı. Kurûn-ı ahiredede bilhassa asr-ı sabıkta garplılar her cihette bir asman-ı irfan içinde mesudane teali ederken biz şarklılar bir zemin-i zalamda puyan idik. Son devirlerdedir ki bu hakikat nazar-ı intibahımıza çarptı. Zaman-ı Mustafa-yı salisten beri Türkler, Osmanlılar Avrupa’yı bilmek, anlamak Avrupa’dan medeniyetten kematından müstefid olmak istediler. Bu arzu zaman zaman söndü parladı. Lakin tamamıyla tahakkuk etmeden devrimize kadar devam eyledi...”

Osmanlı’nın Avrupa’yı takip etmeye başlamasının ardından eğitim alanında birtakım yenileşme adımlarının atıldığını ifade eden yazar, fikrimizi Avrupa bilimiyle terbiye etmemiz gerektiğini söyler. Yazara göre bu konudaki en önemli girişim Avrupa’ya gönderilen öğrencilerdir:

“Yirmi otuz seneden beri garpten ilmen, arifanen vesait gûn-a-gûn ile müstefid olmak bizde her heveskâr marifet için adeta bir bahse amaldır.

Bu istifade ise sûr-ı müteaddid ile olur, oldu. Avrupa’dan mekteplerimize, hocalar geldiler, tehzib-i idrakimize yardım ettiler... Avrupa’dan mütemadiyen kitaplar aldık, cerideler aldık, tenşit-i izanımıza çalıştık. Hülasa, Avrupalılarla sık sık maarife, münasebete giriştik. Fikrimize terbiye verdik... Fakat Garpten en müesser en keskin istifademiz, gençlerimizi tahsil için Paris, Londra, Berlin vesair medaris-i irfanına göndermek oldu. Hala da öyledir. Çünkü o sayede memleketimize garplilerin ikab-ı idrak u irfanında insan yetişmeye muvaffak oluruz.”

Avrupa’da eğitim alma konusu üzerine yoğunlaşarak yenileşme devri öncesi girişimlerin türlü dolaplarla neticelendiğini ancak artık buna gerek kalmadığını ifade eder:

*“Birçok hakkımız gibi bu hakkımızı da devr-i sabıkta be-hakk-ı isti’mal edemiyorduk. Mesela türlü türlü hileler, müfuzlar, müracaat etmeden çocuklarımızı velev tahsil için olsun, garbin bir köşesine göndere-
mezdik. Bu devr-i hürriyette artık hiçbir kayd, endişe kalmadı. Bu şah-
rah marifette istediğimiz gibi puan olabiliriz, şu kadar ki tecarib-i sabı-
kaya istinaden bu zeminde bazı mütalaaalar serd etmek isteriz.”*

Yazar, örneklerle bu düşüncelerini pekiştirerek olması gerekenin milli bir eğitimin üzerine Batılı eğitim inşa etmenin gerekliliği-
dir. Bu noktada yazarın önerisi Avrupalı eğitimin milli eğitim üzerine
inşa edilmesidir. Ona göre salt batılı eğitim alan öğrenciler milli du-
yarlılıklarını kaybederek kimlik bunalımı yaşayacaklardır:

*“Gençlerimizi Avrupa’ya tahsil için değil, ikmal-i tahsil için gön-
dermeliyiz. Tahsil ile ikmal-i tahsilin aralarındaki noktayı bir parça izah
etmek muktezidir. Fikrimce bir genç bizde bir mektep-i aliyeden yetiştikten
sonra ikmal-i tahsil için Avrupa’ya gitmelidir. Yoksa henüz mektep ço-
cuğu iken tahsil için değil. İptidaiden, rüştüyeden yahut idadiden bir
Türk çocuğu Avrupa’ya göndermek adeta Türüklükten mahrum bir muhit-
ten çıkarmak, mahrum etmek demektir. Böyle bir genç Avrupa lisanın-
dan imanına, iman-ı vatanına kadar bütün âlem-i hal-i milletini unu-
tur. Bi’t-tabi ecnebi olmaz lakin Türk de kalamaz, karmakarışık bir
mahlûk olur ki biz de pek işe yaramaz, Avrupa’da ise olsa olsa hiçbir
emel-i ulvi beslemez, ortada kıratta bir ferd-i musabesinde kalır.”*

Ali Kemal’in 7 Eylül 1908 tarihli **Mekteb-i Mülkiye** başlıklı yazı-
sında ise yazar muhalif basında Mekteb-i Mülkiyeye yönelik yorum
ve eleştiriler üzerine yazarın beş yıl boyunca eğitim aldığı Mekteb-i
Mülkiyeye dair hatıralarını aktarır. Yazara göre “Mekteb-i Mülkiye
ki feyz-i irfandır”. ‘Mekteb-i Mülkiye olmasaydı, heyhat, bu memle-
ketin benimle beraber birçok evladı, fikren ne kadar yetim, ne derece
bî-vaye (kismetsiz) kalırdı’ diyerek Osmanlı aydınının yetişmesinde

Mektep-i Mülkiyenin rolünü vurgulayan yazar Mülkiye sıralarında aldığı derslerin onda bıraktığı etkileri aktarır. Murat Bey'den aldığı Roma tarihinin zihin açıcı olduğunu, Recaizade Ekem'den aldığı edebiyatın derin bir etki bıraktığını söyleyen yazar; okulun hoca kadrosunu sıralar: Portakal Efendi, "Usul-i Maliye", Şahbaz Efendi, "Hukuk-ı Düvel" ve Ohannes Efendi "İlm-i İktisat" derslerine girmişti.

"*Fikri, muhabbeti bile ders*" olan Recaizade Ekrem'den aldığı Edebiyat derslerini anarken "ben bir gül istesem bana bir gülistan verir" dizesini alıntulayan yazar bu derslerde ufkunun genişlediği şu cümlelerle aktarır:

"Üstad Ekrem'in hafızalarımıza adeta altın hurufla nakş olunmuş kadr u kıymetdar sabit-i meali telkinatı fesahatten belagata lafızdan manaya kadar üslubumuza idrakimize ne derece yâr, yaver oldu' bu Talim-i Edebiyat ile değil midir ki sade kudema-i edebiyatın nekaisini görmekte pek münşerih, vazıh bir surette görmekte, o اوکریوه دن kurtulmakla kalmadık, lakin istikbal-i edibimizin en ziyade amal ile lebriz bir afakını temaşaya muvaffak olduk."

Mektep-i Mülkiyenin yetişmesindeki etkiden bahsetmesinin ardından Mektep-i Mülkiye'nin sorunlarına ve okula sınavsız giriş konusuna değinen yazar; odasına gelen, aheste fakat güzide üç efendinin, İdadiden sonra Mekteb-i Mülkiye'ye girmek için düzenlenen müsabakada kimsenin geçirilmemesinden şikâyet etmesi üzerine bu konudaki düşüncelerini açıklar:

"Fihakika hükümetimiz, alelhusus şimdiden sonra şubban-ı memlekete her cihetçe mümkün olduğu kadar vasi' bir tahsil temin etmeye mecburdur. O derecede ki hiçbir vesile ile bu mecburiyetten kurtulamaz. Mevcut mekteb-i mahalli o kadar talebeyi iti'aba kafi değil imiş, hatta yine o kadar talebe için hoca yokmuş, hasılı söyle imiş, böyle imiş. Fakat bu mazeretlerin hiçbiri bir hükümet-i meşruta için asla makbul değildir. (...) Bütün felaketlerimiz nedendir? Fıkdan-ı irfandandır."

Nevzat A. imzalı 10 Eylül 1908 tarihli **Muhaberat-ı İkdam: Me-
katib-i İdadiye Mezunları ve Mekteb-i Mülkiye** başlıklı yazısında ise
Ali Kemal'in bir önceki günkü yazısında alıntuladığı üç gencin düşün-
celeri üzerine fikirlerini aktarmak ister. "Mekteb-i Mülkiyeye bila-
müsabaka bütün idadi mezunları, yer yerden girmek, cihan-ı mari-
fetten feyzimizi alabilmek" isteyen üç gencin girişimlerini destekle-
yen yazar sınavsız girişin faydalarını şöyle sıralar:

*"1. Evvela memleketimizde mühim bir mesele-i islahiye olan tamim-
i maarif hususuna bir mecra-yı vasi-i kuşad edilmiş olur. Hukuk, edebi-
yat, fünun bilenler çoğalır.*

*2. Saniyen: Devlet, mekatib-i aliye mezunlarının kaffesini istihdam
etmek mecburiyeti gibi bir bar-giranı üzerinden atmış olur da herhangi
bir şube-i memuriyet de ne kadar memura lüzum varsa o memuruna, o
memuriyete menşe olacak mekteb-i Ali mezunundan intihab eder. Güzide
memurlar istihdam eyler.*

*Salisen: Mekteplerden sermaye-i ilm u marifet edinenler, artık ha-
zine-i hükümete nasib nazar edip kalmak hariç-ez-nizam olacağından bu
sermayelerini semere-dar edecek yollar ararlar ve bu suretle teşebbüs-i
şahsi denilen çare-i telakki, temeddün-i fikride yok alırlar.*

*Rabitan: İdadiden mezun olan bir efendi, idadide okuduğu dersler
birer iftahül-ulum olacağından hangi şube-i marifete meyli, istidatı ol-
duğunu anlar, artık hal böyle olunca hangi mektebin istikbali parlaktır,
yani ileride devlet hangi mektep mezununu daha ziyade daha bol maaş
ile istihdam edecektir diye düşünmez de benim hangi şube-yi terakki ve
tefeyyüz edebilir, hangisiyle âlem-i hayatta kendime göre bir mevki tuta-
bilirim diye düşünür.*

*Hamisen: Payitahtına pek uzak bir vilayetten gelen idadi mezunları
mektebe giremezlik yüzünden bir veya birkaç sene han odalarında,
kahvelerde, kiraathanelerde vakit geçirmezler, kader hayat enzar-ı tul-
labda kesb-i ehemmiyet eder de fi'aliyet, azim, sebat gibi asar-ı hayatiyye
bizde de kendini gösterir."*

13 Eylül 1908 tarihli Ali Kemal tarafından kaleme alınan 12 Kasım 1908 tarihli **Mekatib-i Aliyemizde Tedrisat** başlıklı yazıda Meşrutiyetin ilanı ile beraber hocaların fikirlerini özgürce beyan edebildikleri ve böylece gençlerin zihinlerindeki olgunlaşmayı sağlayabilecekleri ifade edilir:

“Evvelden hocalarımızın türlü türlü kuyud ile kork ile bizar idiler, rahle-i tedicine adeta ne söyleyeceklerini bilmiyorlardı, şimdi her vadede serbest idare-i kelam edebiliyorlar, edecekler de tehzib-i efkar-ı şebaba cidden muvaffak olurlar... Hülasa evvelden mekteplerimizde alelhusus mekatib-i aliyemizde tedrisat hemen hemen mefkud idi. Şimdi ise bol bol mevcuttur. Böyle bir tebeddül-i azimede bi't-tabi evliya-yı umuru düşündüren tedrisat cihetidir.”

Yazar böyle bir ortamda ders içeriklerinin de güncellenerek derinleşip yoğunlaşmasını önerir. Mektep-i Mülkiye'de Osmanlı tarihinin okutulmasını, Osmanlı'nın Avrupa ile ilişkilerinin öğretilmesi gerektiğini söyler:

“Mekatib-i Aliyemizde bilhassa Mekteb-i Mülkiye'de tedrisat-ı tarihiyyeyi tevessü etmeliyiz. Bir yandan tarih-i Osmaniyeye dair vak'a-yı basiten ziyade mutalat-ı umumiyeyi icmal eder büyük bir derse muhtacız, çünkü o tarihin gavamizini, felsefesini gençlerimize göstermek lazımdır, bir yandan ise yine tarihten devlet-i Osmaniyeye'nin Avrupa ile münasebeti yani adıyla sanıyla mesele-i Şarkiyeyi mevzuhen, müdellelen tayin eyler bir tedris u sa'ya ihtiyacımız son derecedir. Çünkü değil sade memurin-i hükümetin hatta küçükten büyüğe bütün halkımızın bu hakaika vukufunu, alelhusus şimdiden sonra biz bir farıza biliriz... O vukuf ile ancak o vukuf üledir ki münevverü'l-fikar bir Osmanlı siyasetinde ciddi bir hat hareket edinebilir. Vatanın nef u hisarını tayin eyleyebilir. Öyle olmazsa hususat-ı mühimme-i saire bir tarafa dursun, en basit bir vazife-i vatanperverane bile be-hak ifa edemez.”

Yazarın diğer önerisi ise Mektep-i Hukuk'ta okutulan Hukuk-ı Esasiye derslerinin Mekteb-i Mülkiye öğrencilerine de verilmesidir:

“Müftekir olduğumuz bir irfan-ı diğer hukuk-ı esasiye olduğu için Mekteb-i Hukuk'ta bu ilme dair geniş tedarisat ile beraber Mekteb-i Mülkiye'yi de kısmen olsun, bu inamdan mahrum bırakmamalıyız. Çünkü bu marifettir ki bugün muhtaç olduğumuz maarif adeta elzemdir. Mîlel-i mütemeddînede ulema-yı hukuk ne yaptılar? Düvel-i mütemeddînenin mutlaka olmuş, meşruta, cumhuriye olmuş, basit müzdevic, mürekkebe, müteceddid, müteferrik, şerait-i esasiye teşkilini ayrı ayrı tetkik eylediler, uzun uzadıya tetkik eylediler... Bu tetkikatta vasi bir fen, sade bir fen değil, bir ilim, ilm-i hukuk-ı esasiyyeyi vücuda getirdiler.”

Bu bağlamda İngiltere ve Fransa'yı örnek göstererek işleyiş ve gelinen nokta hakkında bilgi veren yazar derslerin işlenişi konusunda da fikirlerini sıralar. Ona göre ders materyallerinin eksik olmasından ötürü hocalar derslerde öğrencilere not aldırmalıdır:

“Şimdi bahsin dakik bir ciheti kaldı ki o da bu tedarisat-ı mühimme ne suretle, ne vasıtalarla, nasıl olmalıdır? Keyfiyettir... Bizde bu mebahis-i aliye hatta zaten hiçbir bahse dair kitap, kitaplar yok... Hocalar ne yapısın?”

Evvel emrde şu ciheti arz ederiz ki biz bu nev tedarisat-ı aliyede kitap değil, Avrupa'da olduğu gibi bir nev' istiktab taraftarıyız, fakat pek istiktab da değil, fikrimizi şerh etmeliyiz. Hoca dersi adeta bir musahabe gibi, okur gibi değil, önündeki kayıtlara, kağıtlara zaman zaman bakarak takrir eyler. Talebe bu takriri hem dnler, hem de esasen, ruhen zabt eyler. O kadar ki ders biter bitmez bu mazbutatı nazar-ı mütalaadan geçirir, mutalaatıyla hatıratıyla ikmal eyler, o mevzu'u etrafıyla hem idrak, hem de sebt-i defter etmiş olur.

Hâsılı hürriyet olduktan sonra en müthiş istibdat atında bile kudret-i fikriyye edinmeden geri kalmamış bir silsile-i şubbanın kemaliyle, etrafıyla tehzibi müşkil olsa da daima mümkündür, fakat asla muhal olmaz. Bu cihetten müsterihiz.”

Ali Kemal, **Terbiye-yi Şubbana Dair** başlıklı yazısında da eğitime dair birtakım önerilere yer vermiştir. Yazar, gençleri hayatın zorluklarına alıştırmak gerektiğini böylelikle onların bilimin sonsuzluğuna erişebileceklerini söyler:

“Üçüncü derecede şubbanımıza muhabbetle beraber meşak-ı hayata karşı tahammülü öğretmeliyiz. Filhakika cihanın her nimeti bi-bekadır. Fakat nisbeten kemaldır, marifettir ki ebediyete yaklaşır... İnsan sa’y u irfan ile her müşkülün altından kalkabilir. Tali’in bazen darbât-kahrından nefsi mümkün mertebe sayanat edebilir. Bununla beraber yine o sa’y u irfan ile dünyayı daha ziyade filozofane görmeye alışır. Amal-i dünyevisini ise inşirah ile takibe muvaffak olur. Hay huy ehl-i dünyanın sudnakini bi-sudundur ayırır, başkalarının ağladığına o güler, güldüklerine ise ağlar. Fakat hande ve girye olsun her tehiiyle teali eder.”

Eleştiriler

Mahmud Esad imzalı **Maarif Nazırı Hakkı Bey** başlıklı yazıda Osmanlı eğitim sistemi üzeri üzerine eleştirilerle başlar. Yazar, Avrupa medeniyetine dâhil olmak yerine Osmanlı’nın başına buyruk yaşamayı tercih ettiğini söyleyerek eğitim alanında geç kalındığını belirtir:

“Kat’iât selsele-i âlemde gayet mühim bir ülkaye malik olan hükümet-i Osmaniyeye asırlardan beri bir Avrupa devleti olmak hakkına haiz iken yakın vakitlere gelinceye değin Avrupa cemiyet-i düveliyesine dâhil olmayarak başlı başına yaşamayı tercih etmiş hep kendi hesabına çalışmış idi.”

Yazar Osmanlı’nın 1648 Vestfalya Kongresi’ne katılmamakla birlikte 1815 Viyana Kongresi’ne de davet edildiği halde katılmadığını, Avrupalılarla eğitim anlamında ilk iştirakın 1857’deki Paris kongresine zorunlu katılımıyla gerçekleştiğini ve Avrupa ile yakınlaşma isteğinin ardından birtakım mekteplerin açılmasına lüzum görüldüğünü ifade eder. Yazara göre bu mekteplerin açılma süreçleri beraberinde ikircikli bir düzeni de doğurmuştur. Yazar istibdatın zihnen ve fiilen devam ettiğini bu nedenle Batılı düşünceye dâhil pek çok

kimsenin sistemden uzaklaştırıldığını, baskının sürekliliğini sağlamak adına geçici ve liyakat sahibi olmayan kimselere eğitimin emanet edildiğini aktarır. Yazarın verdiği örnekler bu bağlamda ne kadar uç noktalara gidildiğini göstermektedir. Değerli ve tarihi kitapların yakılması ve öğrenciler arasına casusların yerleştirilmesi gibi olaylar, içinde bulunulan durumun vahametini göstermektedir. Eğitimin zayıflamasına yol açan bütün bu adımların asıl maksadının Müslüman gençlerin irfandan uzak tutulması ifade eden yazar dinin de bu amaç için kullanıldığını söyler:

“Devlet-i Aliyye 1877 tarihinde Avrupa hukuk-ı umumiyesine iştirakimize bir samimiyet vermek istediği sırada cereyan-ı umumiyeye kapılarak birtakım mektepler küşadına da lüzum gördü. Lakin asırlardan beri yerleşmiş olan fikr-i istibdadı kalplerimizden söküp koparmak kabil olmadığından bilcümle devair-i istibdat idaremizde ruz-ı efsun bir bir hüküm sürüyordu. Hâlbuki bir taraftan mekteplerde şubban-ı vatana ah-rarane dersler okutup diğer taraftan onlar cemiyete karıştıktan sonra haklarında istibdat icra etmek kabil değildi. Hep gençler serbest fikirlerle mücehhez oldukları halde yetişiyorlardı. Bunun için sağdan geri etmek lazım geliyordu. Mümkün olsaydı lisan mektebi gibi diğer bilcümle mek-taibi dahi kaldırmaya teşebbüs ediyorlardı. Lakin bu hal âlem-i medeni-yete karşı pek garip görünecek idi. Onun için yegâne çare olarak mek-tepleri ibka ile beraber ehemmiyetini tenkis ciheti kalıyordu.

Bunun için teşebbüs edilmedik tedabir kalmadı. Nihayet Maarif Ne-zareti heyet-i umumiyesiyle müdde-i umumiyeye teslim edildi. Tarih kitap-larının hilaf vaki olarak Hazret-i Ömer’ isnat ettikleri bir hali fülen mü-şahede ettik. Yüz binlerce cilt kitaplar gözümüzün önünde hamam kül-hanlarında ihrak-ı bi’n-nar edildi. Hem de ne kitaplar kısm-ı mühimini eslafımızın yadigârı olarak kütüphanelerde mevzu’-ı mühim olan kitap-lar teşkil ediyor. Üç beş kuruluşluk hafız küttapların ecanibe yok pahasına kitap satmasına ağmaz-ı ayn etmek yine başka.”

Lakin kitapları izale ile silsile-i ilmin düçar-ı inkita olması pek de müntazır değildir. Çünkü muallimlerin mahfuzatını da nish etmek kabil olamazdı ya! Bunun için de çareler bulundu. İçlerinden en ateş-zeban

olanlar meslek-i tadrîsten teb'îd edildi. Ağzları tutuldu, kalemleri kırıldı. Yerlerine değerli muallimler yetişmesinin önünü almak için saati altmış paraya aylığı kırk kuruşluk muallimler tayin olundu. Bununla da iktifa edilmeyerek muallimleri nezaret-i mütemadiye altında bulundurmak için esna-yı tadrîste müfettişler bulunduruldu. Talebeden casuslar yetiştirildi.

Yalnız mekatib-i gayr-ı müselleme ve ecnebiyeye isal dest-i hısar edilemiyordu. Lakin ne ehemmiyeti var! Maksat etfal-i müselmanı nur-ı irfandan mahrum ederek evvela cehl sayesinde onlar üzere onlar vasıtasıyla da mül-i gayr-i müselleme üzerine icra-yı istibdal değil mi, bundan ne kolayı var! Din perdesi altında etfal-ı müselmanın mektaib-i mezku-reye devamları men ediliyor ve bu baktaki yasak sairlerine kıyas edilmesin iki de bir de tekrar edip duruyordu. Hatta bu babdaki ihtarâtı istima' etmeyenler boynunu tehdit ile ve polisın müdahalesiyle fülen men olunuyordu.”

Bu gerici girişimlerin Tanzimat'ın ilanıyla son bulduğunu dile getiren yazar, Batılı algının zihinlerde karşılık bulması noktasında fermanı bir kırılma noktası kabul eder. Tanzimat Fermanı ile birlikte Osmanlı'nın da Avrupalı düşünüş sistemine dâhil olduğunu söyler ve bu duruma şükreder:

“Nihayet bu nur-ı hakikat fedakaran ümmetin yorulmak bilmeyen mesai-i mütemadiyesi sayesinde birden bire mütecellî oldu. Bütün afaki tuttu. Sulh u salah intizarında bulunan kulübe-i emniyet-i ta'ma bahş eyledi. Gülhane Hatt-ı Hümyaunun 1852 Paris Muahedesinde 1877 teşebbüsünün taklit suretindyle meydana getirdiği esası tahkike kalb etti. Muhuu'l-havlul-ahval olan Cenab-ı Hakk bir gün zarfında Devlet-i Osmanıyyenin halini tebdil ediverdi. Perşembe günü cemiyet-i medeniye-den hariç iken ferdası Cuma günü (11, 24 Temmuz) üç satırlık bir irade-i seniyye ile kadrini ala u devlet-i mütemeddine derecesine terfî etti.

Hakikaten bir Avrupa devlet-i mütemeddinesi haline vaz'ı cemiyet-i düveliye içinde kendisine layık olan mukameyi isad eyledi. Bi-hamdihî

telala bugün devlet-i Aliye-yi Osmaniye dahi cemiyet-i düveliyenin i'za-yı muntazamasından bulunuyor.”

Bu noktada yazar, Maarif Nezaretine atanan Hakkı Bey'in görevinin zor fakat yüce olduğunu söyler ve atamanın bütün ümmete faydalı olmasını temenni eder:

“Elbette makbere halinde bulunan bir maarif idaresiyle âlem-i medeniyete karşı çıkılamaz. Ona hayat-ı taze bahş etmek enkazı üzerine bir bina-yı ali inşa eylemek lazım geliyordu. Sevgili padişahımızın irade-i seniyesinde ferman buyurulduğu vech ile badema Maarif Nezaretinde bulunacak zatın ulum-ı garbiyeye dair vukuf tammı lazımdan bulunuyordu. Hakkı bey efendi Maarif nezareti için artık lüzumu derkar olan bilcümle evsaf u mezayayı haiz u mecbur kılıp olduğundan işbu memuriyet-i mübecceleye tayini bütün efrad-ı ümmet için mucib-i şadmanı olacak ve kendisinden be-hak pek mühim hizmetlere intizar edilcektir. Bizde cenab-ı Hakkın evfikat-ı sadenaiyesine nailiyetini temenni ederiz.”

12 Aralık 1908 tarihli **Terbiye-yi Şubbanı Dair** başlıklı yazıda Ali Kemal, birkaç konuyu aynı başlıkta ele almaktadır. Bu konulardan biri eğitim-öğretim ortamlarıdır. Yazar yazıhanesini ziyaret eden Söğütçüoğlu öğrencilerinin okullarının Ahırkapı'ya taşınmalarıyla yaşadıklarını mağduriyetten bahseder:

“Bu memleket müstehak olduğu mertebeye umran u kemali bulmak için parlak, fial, müheyyic bir atıye muhtaçtır. Bu atıye, bu tealiye de behak vücuda getirmek bizden ziyade şubbanımızın, ahlakımızın ahde-i mesaisine tertib eder bir vazife-i azimedir. Biz geldik geçiyoruz add olunuruz, dedikleri gibi son nefes kabilindeniz. Yalnız gençlerimizi öyle büyük bir vazifenin ifasına hazırlayabilirsek ne saadet ne muvaffakiyet! Fakat bu mertebeye ermek için henüz derece-iyi kifayede liyakat göstermiyoruz, henüz iktiza edeni yapamıyoruz. Şubban-ı msani bu tekâsülümüzden dil-gir olsa gerektir.”

Yazarın bu makalede değindiği bir diğer konu da “terbiye-yi siyasiye”dir. Bu noktada eleştiriler matbuat dünyasına yönelir. Yazar,

basında kullanılan dilin hakaret içerikli olduğunu, Avrupa’da suçlulara bile bu şekilde hitap edilmediğini, bu sorunun ortadan kaldırılmasının gençlere verilecek derslerle mümkün olabileceğini söyler:

“Fikrimce şubbanımıza vereceğimiz terbiye mekteplerimizdekinden başka, bir de terbiye-yi siyasiyedir. Biz bu terbiyeye pek muhtaç bırakıyoruz. O kadar ki halen terbiye-yi siyasiyeden hemen hemen büsbütün mahrumuz. Bu hakikati teslim etmek için matbuatımıza bir kuş bakışı göz değdirmek kâfidir. Gazetelerimizin ta-ceh-i ihtişamında “hain, alçak, sefil, rezil” gibi en galiz elfaz-ı tahkiriyeden geçilmez oldu, artık içimizde denilerin, vatani bir paraya satanların haddi hesabı yok. Memalik-i mütemeddine cerideler böyle küfriyatı haydutlar, mahkûmlar için bile kullanmazlar, bu tabirlere bir sahife-i matbuatta asla tesadüf olunmaz.

Felaket odur ki iki gün, iki hafta, iki ay evvel kardeş kardeş görüş-tüğümüz sonra yine görüşeceğimiz biri için bila-itikad mahza bir menfaat, bir hiddet saikasıyla bu insafsızlıkları reva görüyoruz. Hepsi terbiye-i siyasiye eksikliğinden!

Ancak gençlerimizi bu şaibeden kurtarmalıyız. Ta ki hiç olmazsa bu yüzden Avrupalıların bizim için edindikleri bu fikri onlar tashihe muvaffak olsunlar, onlar milletimizden bu nakısayı ref eylesinler.”

Sonuç

İkdam gazetesinde II. Meşrutiyet’in ilanının ardından 1908 yılı içerisinde eğitim konulu yazılar incelendiğinde şu çıkarımlar yapılabilir:

- Bahsedilen zaman aralığında İkdam gazetesinde eğitim konulu toplam on dört imzalı yazı bulunmaktadır. Özellikle Ali Kemal’in kaleme aldığı başyazılarda konunun işlendiğini söylemek mümkündür.
- Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte ortaya çıkan basın ve matbuat özgürlüğü, eğitim konulu yazılarda da kendini göstermiştir. Yazarlar yakın tarihteki eğitimi eleştirirler; Batılı bir anlayışla

eğitim sistemlerini kurmaya taraftarlardır. Bu noktada yazarların özgün ve milli bir eğitim sistemi teklifinin yerine Batının model alınarak kopyalanması düşüncesi dikkat çekicidir.

- Yazarlara göre Batı, eğitim sahasında da Osmanlı'nın ötesindedir. Bu nedenle Batı'nın eğitim anlayışını, kurumlarını ve öğretmenlerini örnek almak gerekir.
- Eğitim sistemindeki düzensizlik ve adaletsizlik en çok eleştirilen konudur. Eleştirilerde kişilerden ziyade kurumların eleştirisi yapılmıştır.
- İkdâm; sosyal, siyasal ve kültürel pek çok sahada olduğu gibi eğitim sahasında da dönem içerisinde öncü bir rol üstlenmiştir.

KAYNAKÇA

- (Aydın). Nevzat (1908), “Muharrerât-ı İkdâm: Mekâtib-i İdâdiyye Mezunları ve Mekâtib-i Âliyye”, **İkdam**, nr.5135, 10 Eylül 1908/28 Ağustos 1324/14 Şaban 1326, s.4.
- Ahmet Cevdet (1908), “İslah-ı İlmiyye Hakkında”, **İkdam**, nr.5106, 12 Ağustos 1908/30 Temmuz 1324/15 Recep 1326, s.3.
- Ali Kemal (1908), “Avrupa’da Tahsil mi? İkmâl-i Tahsil mi?”, **İkdam**, nr.5117, 23 Ağustos 1908/10 Ağustos 1324/26 Recep 1326, s.1.
- Ali Kemal (1908), “Gece Dersleri”, **İkdam**, nr.5137, 12 Eylül 1908/30 Ağustos 1324/16 Şaban 1326, s.1.
- Ali Kemal (1908), “Mekâtib-i Âliyyemizde Tedrisât”, **İkdam**, nr.5138, 13 Eylül 1908/31 Ağustos 1324/17 Şaban 1326, s.1.
- Ali Kemal (1908), “Mekteb-i Âliyeye Mahsus Cemiyetler”, **İkdam**, nr.5114, 20 Ağustos 1908/7 Ağustos 1324/23 Recep 1326, s.1.
- Ali Kemal (1908), “Mekteb-i Mülkiyye”, **İkdam**, nr.5132, 7 Eylül 1908/25 Ağustos 1324/11 Şaban 1326, s.1.
- Ali Kemal (1908), “Mektep, Yine Mektep, Dâima Mektep!” **İkdam**, nr.5095, 1 Ağustos 1908/19 Temmuz 1324/4 Recep 1326, s.1.
- Ali Kemal (1908), “Terbiye-i Şubbâna Dâir”, **İkdam**, nr.5226, 12 Kânunuevvel 1908/29 Teşrinisani 1324/18 Zilkade 1326, s.1.
- Ali Kemal (1908), “Yine Tedrisât Bahsi”, **İkdam**, nr.5145, 20 Eylül 1908/7 Eylül 1324/24 Şaban 1326, s.1.
- Çitçi, Sinan (2009), **İkdam Gazetesinin Sistemik İndeksi**. İstanbul: Atı yayımları.
- Mahmut Esad (1908), “Maârif Nazırı Hakkı Bey”, **İkdam**, nr.5096, 2 Ağustos 1908/20 Temmuz 1324/5 Recep 1326, s.2.
- Mehmet Cavit (1908), “Tedrisât-ı Ticariyye-1”, **İkdam**, nr.5146, 21 Eylül 1908/8 Eylül 1324/25 Şaban 1326, s.1.

Mehmet Cavit (1908), “Tedrisât-ı Ticariyye-2”, **İkdam**, nr.5154, 29 Eylül 1908/16 Eylül 1324/3 Ramazan 1326, s.1.

Mehmet Cavit, “Tedrisât-ı Ticariyye-3”, **İkdam**, nr. 5158, Teşrinievvel 1908/22 Eylül 1324/9 Ramazan 1326, s.1.

Şapolyo, E.B. (1969), **Türk Gazetecilik Tarihi Ve Her Yönü İle Basın**, Ankara: Güven Matbaası

Topuz, H. (1996), **Başlangıcından Bugüne Kadar Türk Basın Tarihi**, İstanbul: Gerçek Yayınları.

TÜRK BASIN TARİHİNDE İLK RESİMLİ DERGİ: MİRAT

Nergiz AYDOĞDU*

ÖZET

Türk Basın Tarihinde ilk resimli dergi olarak bilinen *Mirat*, Türk düşünce tarihi, Türk basın tarihi ve Türk edebiyat tarihi kitaplarında müstakil bir inceleme halinde olmasa bile birçok başlık altında zikredilmiştir. Bununla birlikte bugüne kadar *Mirat*'ın kurucusu, yazarları, yazılarının içeriği, görsel malzemelerin niteliği hem muhteva olarak hem de dönemin diğer basın organlarıyla ilişkileri karşılaştırılmalı olarak ele alınıp değerlendirilmiş değildir.

Derginin kurucusu ve sahibi Mustafa Refik Bey, büyük mütefekkir Namık Kemal'in hem fahri talebesi hem de yakın dostudur. Bu bakımdan Namık Kemal'e dair yapılmış çalışmalarda *Mirat*'tan ve Mustafa Refik Bey'den kısmen bahsedilir. Bu çalışma, *Mirat* dergisinin kurucusu, yazarları ve muhtevası hakkında yeni bilgiler sunmayı amaçlamaktadır. Bu bakımdan Refik Bey'in biyografisi hakkında kısaca bilgi vermek ve derginin fihristini araştırmacıların kullanabileceği şekilde hazırlamak bu makalenin öncelikli amaçları arasındadır. Bunun yanında Namık Kemal'in bu derginin ikinci sayısında yayınlamaya başladığı Montesqueu çevirisi şimdiye kadar tam olarak Latin harflerine aktarılmış değildir. Makalenin eklerinde bu metnin çevrim yazısının sunulması planlanmıştır. Makalemizde ayrıca *Mirat*'ın Türk basınında yayınlanan ilk resimli yayın organı olması sebebiyle görsel malzemeler hakkında okuyucunun bilgilendirilmesi amaçlanmıştır.

Son olarak, araştırma konumuzun başlıca kaynakları *Mirat Dergisi*, dönemin süreli yayın organları, bu döneme dair yazılmış tarihçe, hatırat ve biyografik eserler olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mirat Dergisi, Mustafa Refik Bey, Resimli dergi, Türk basını, Namık Kemal

* Yrd.Doç.Dr., Kırklareli Üniversitesi, KIRKLARELİ,
nergiz.aydogdu@klu.edu.tr

THE FIRST JOURNAL WITH ILLUSTRATIONS IN THE TURKISH MEDIA: MİRAT

ABSTRACT

Mirat, known as the first journal with illustrations in the Turkish media history, has been mentioned in Turkish intellectual history, Turkish media history and Turkish Literature under different topics although it hasn't been separately analyzed. However the founder, writers, the content, the characteristics of its visual materials haven't been analyzed in terms of its content and its comparison with other media organs.

The founder of the journal Mr. Mustafa Refik is both a close friend and an honorary student of the great thinker Namık Kemal. In this regard Mirat and Mr. Mustafa Refik is partially mentioned in the studies about Namık Kemal. This study aims to present new information about the founder, writers and content of the Mirat Journal. For this reason, giving a brief information about Mr. Refik biography and preparing the index of the journal in a way that the researchers can use, are among this article's primary aims. Besides, the translation of Montesque, that Namık Kemal started publishing in the second issue of this journal, has not been transferred completely to the Lathin alphabet up until today. In the appendix of the article it is planned to present the translation of this text. We also aim to inform the readers about the visual materials in the journal since it is the first journal with illustrations in the Turkish media.

Lastly, the primary sources of our research will be Mirat Journal, periodical media organs of the era, history of the era, memoirs and biographic works.

Key Words: Mirat Journal, Mustafa Refik, Illustrated Journal, Turkish Press, Namık Kemal

1-Mirat Dergisinin Kurucusu Refik Bey

Mustafa Refik Bey'in doğum tarihi hakkında yazılan net bir bilgi yoktur. *Sicill-i Osmanî*'de ölüm tarihi kaydedilir, fakat doğum tarihi belirtilmez. İbnülemin Mahmud Kemal İnal ölüm tarihine dayanarak, yaptığı hesaplama ile doğum tarihini 1843 Miladi, 1259 Hicri olarak verir.¹ Süleyman Nazif, *Namık Kemal* isimli eserinde Refik Bey'in Namık Kemal'den dört yaş küçük olduğunu belirtir.² Buna göre Refik Beyin doğum tarihi Miladi olarak 1843/44 olmalıdır. Namık Kemal'in verdiği bilgilere göre orta okula gitme imkânı olmayan Refik Bey, evinde imtihanlara çalışarak, on beş-on altı yaşlarında iken Mekteb-i Mülkiye sınavını kazanmış, Mekteb-i Mülkiye'nin ilk mezunları arasına girmiştir. Lise mezuniyetinin hemen ardından memur olarak Mezahib Odası'nda çalışmaya başlamıştır. Tercüme Odasında memur olarak çalışan Namık Kemal ile Mezâhib Odası memurlarından Refik Bey arasında kuvvetli bir dostluk oluşmuştur. 1865 yılında İttifak-ı Hamiyyet ismiyle kurulan "ihtilalci" örgüte Namık Kemal, Refik Bey'i üye yapar. Refik Bey bu örgütün altı kişilik kurucu heyeti arasında yer alır.³ Araştırmalar Refik Bey'in bu cemiyette öne çıkan bir faaliyetinden bahsetmez.

Refik Bey'in basın tarihimize ismi geçen ilk gazeteciler arasında olduğunu söylersek mübalağa etmeyiz. Onun memuriyeti ile birlikte gazete muharrirliğiyle de meşgul olduğunu dönemin aydınları kaydetmektedir. Ebüzziya Tevfik Bey, Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval*'den ayrılışından sonra gazetenin sorumluluğunun Refik Bey'e kaldığını

¹ İbnülemin Mahmut Kemal, "Mustafa Refik Bey", *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, I, S 4, Mart-Mayıs 1930, s. 35.

² Süleyman Nazif, *Namık Kemal*, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1922, s. 12.

³ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, İletişim Yayınları, I. B., İstanbul, 1996, s. 20.

ve genç yaşta *Tercüman-ı Ahval*'in 1279, 1280, 1282 yılları başyazılarını yazdığını ifade etmektedir.⁴ Refik Bey'in *Tercüman-ı Ahval*'de okuyucuların alıştığı ve gazeteye mahsus addedilen bir gazete lisansı ile yazdığını Ebüzziya Tevfik Bey ifade etmektedir.⁵ Türk basın tarihinde ilk resimli dergi olan *Mirat Mecmuası*nı tek başına 19 yaşında Refik Bey çıkarmıştır. Gazete, dergi yazılarının yanı sıra şiir ile de meşgul olan Refik Bey'in onbeş-yirmi kadar şiiri ve *Letaif-i İnşa* isminde büyük şairlerin seçilmiş eserlerinden oluşan bir kitabı vardır. *Revnak* mecmuasında ölümünden sonra bir tezkiresi yayınlanmıştır⁶. Fevziye Abdullah Tansel, Namık Kemal'in mektuplarındaki ifadelere dayanarak Refik Bey'in basılmamış bir şiir kitabının da olabileceğini belirtir.⁷ *Revnak* mecmuası birinci sayıda Refik Bey'in tezkiresini yayınlarken bu metne bir not düşer⁸, buna göre müellifin hayatını gelecek sayılarda yayınlayacaktır. Ne yazık ki on bir sayılık koleksiyonda bu biyografik metin yer almamıştır.

Refik Bey, 1282 yılında koleradan Mektebi Tıbbiye'ye giden kardeşi Rıza Beyden 17 gün sonra 23 yaşında vefat etmiştir⁹. Ebüzziya Tevfik, Haziran 1865'te toplanan İttifak-ı Hamiyet'in ilk toplantısından iki buçuk ay sonra Refik Bey'in vefat ettiğini söyler ki o zaman tarih 1865 Ağustos'unun ortalarına isabet eder¹⁰.

⁴ Ebüzziya Tevfik, **Salname-i Hadika**, 1290, s. 71. Ayrıca bk. Ahmet Rasim, **Matbuat Tarih'ine Methal: İlk Büyük Muharirler**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927, s. 14.

⁵ Ebüzziya Tevfik, **Salname-i Hadika**, 1290, s. 71

⁶ "Asrımız üdebasından olub geçen seksen iki senesi terk-i hayat-ı müste'âr eden Refik merhumun tezkiresinin suretidir", **Revnak**, No: 1, 1290, İstanbul, s. 4.

⁷ Fevziye Abdullah Tansel, **Namık Kemal'in Mektupları**, TTK Yayınları, Ankara, 1967, I, s. 459.

⁸ **Revnak**, No: 1, 1290, İstanbul, s. 4

⁹ Talim-i edebiyat risalesinde Namık Kemal, Refik Bey'in yaşını 22 olarak verir. bk. Kazım Yetiş, **Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları**, Alfa Yayınları, 2.b., İstanbul, 1996, s. 324. **Abdülhak Hamid Külliyyât-ı asâr: Mektuplar**, I, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1334, s. 212'de İstanbul'da kolerayı 1283 yılı için gösterir. Ve Refik Bey'in yaşını 23 olarak gösterir.

¹⁰ Ömer Faruk Akün de bu tarihi teyid eder. bk. Ömer Faruk Akün, **Namık Kemal'in Mektupları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972, s. 9.

Refik Beyin gazeteciliği hakkında Ebüzziya Tevfik Beyin tuttuğu notlar önemlidir. Refik Beyin biyografisine dair çok önemli bilgi eksikliğimiz olmasına rağmen şahsiyetine dair yazılmış, önde gelen Türk edebiyat tarihçilerinin ve dönemin önemli simalarının yazdığı temsil gücü yüksek metinler vardır. Bunlardan ilki Namık Kemal tarafından *Tasvir-i Efkâr'da* yayınlanan 1282 Kolerasını ve Refik Bey'in vefatını konu alan başlıksız makaledir. Refik Bey'e dair biyografik bilgilerin kaynağı da bu yazıdır.

İkincisi Ebüzziya Tevfik Bey'in *Salname-i Hadîka'da* (1290) "Türk Gazetelerinin Terâcim-i Ahvâli" başlıklı bölümde *Tercüman-ı Ahval* ve *Mirat* hakkında yazdığı bahislerdir. Ebüzziya Tevfik Bey'in, Refik Bey ile ilgili yazdığı bahsin en dikkate değer kaydı gazetecilik mesleğinin önderleri arasında Refik Bey'in yeridir: "Bir zaman erbâb-ı sebâb içinde ma'îşetini gazete muharrirliğinde aramak fikr-i ahrârânesini memleketimizde icad eden veya ta'bir-i aharla bu fikr-i terakkiye râyet-keş-i müsabakat olanlardan Refik'in fikr ü kalemi sâyesinde devam eyledi"¹¹. Türkiye'de bir gazetecilik mesleği oluşturmak ve buna dair ilkeler belirlemek Tanzimat aydınlarının meşgul olduğu fikirlerdendir¹². Namık Kemal, yazılarının birinde gazeteyi "teayyüş için devlete bâr olmak istemeyen üdebâyâ bir sanat-ı istifade"¹³ olarak değerlendirmektedir.

¹¹ Ebüzziya Tevfik, **Salnâme-i Hadîka**, s. 71.

¹² "Herkes, gazeteyi teayyüş için çıkarıyor. Hangi gazete kapansa sahibini tabiatıyla maîşetinden mahrum etmez mi? Mülkümüzde esbâb-ı teayyüşün killet-i nevine nazaran bu mahrumiyet bir gazete sahibi veya muharririni aç da bırakabileceğinde şüphe olunabilir mi? Ya dünyada açlıkla mücâzata cevaz var mıdır?" [Gazete muharrirliği ve *İbret*], **İbret**, No: 97, 21 Zilkade 1289/8 Kânun-ı sâni 1288, s. 1. Ayrıca bk. Namık Kemal, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri-Bütün Makaleleri I**, Haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu- İsmail Kara, C I, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, s. 402-403.

¹³ "Türkçe Matbuat", **İbret**, No: 94, 16 Zilkade 1289/ 3 Kânun-ı sâni 1288 s. 1. Ayrıca bk. Aydoğdu ve Kara, s. 396. Başka bir makalede yine gazeteciliği "maîşet-i ahrârâne" özgür bir meslek olarak vurgular. Başlıksız makale, **İbret**, No: 101, 26 Zilkade 1289/24 Ocak 1873; bu yazı için ayrıca bk. Aydoğdu ve Kara, a.g.e., s. 411-413

Ebüzziya Tevfik, yukarıda sözünü ettiğimiz ifadelerin hemen devamında Refik Beyin Türk gazeteciliğine bir “lisan” kazandırmak bakımından önemine dikkat çeker.¹⁴ Refik Bey’in Şinasi’nin *Tercümanı Ahvâl*’ine dil ve üslup olarak sahip çıktığını, devam ettirdiğini söylemeliyiz. Kayazâde Reşad Bey, Refik Bey’den bahsederken “Şinasi’nin mekteb-i irfanı sebak-hânlarından” diye bahsederek, onun Şinasi’nin öğrencilerinden olduğu düşüncesini doğrular.¹⁵

Namık Kemal, Mağosa’da iken Recaiizâde Ekrem Bey’e yolladığı mektupta Refik Bey’e dair samimi şu duyguları dile getirir: “İstanbul’dan posta ile Refik merhumun resmini göndermişler; sağlıklı gelmeyeydi!.. Ben onun hayalini gönlüme dâğ-ı hasret, fikrime nuri muhabbetle nakşolunmuş zannederdim. Meğer gönül de, fikir de başka yolda yapılmış birer mezar hükmünde imiş!..” (...)

“Refik’in bir resmini al da bak.. Suretinde nasıl fetânet, nasıl hamiyet, nasıl uluvv-i cenâb, nasıl mekânet ile mümteziç rikkat leme’ân ediyor... (...) Hâlini düşündükçe, küsûf-ı ebedî’ye tutulmuş bir kamer sanıyorum. Biraz daha ağlayacağım”¹⁶. Namık Kemal, Refik Bey’in vefatı sebebiyle sürüklendiği teessürden 20 gün kurtulamıyor ve eline kalem almadığını belirtiyor.¹⁷ Büyük şair, “Talim-i Edebiyat” başlığını taşıyan metinde Refik Bey’i dönemi için zikredilmeye değer şairler arasında görürken, “ömrümde Refik kadar kimseyi sevemedim. O da ömründe benim kadar kimseyi sevememiş ki ölüm halinde, koleraya mübtelâ olduğu zaman pederini, validesini, akrabasını, kardeşlerini bırakmış yanına gelmek için küçük kardeşiyle yalnız Kemal’ine haber göndermiş” demektedir¹⁸. Namık Kemal’in Leskofçalı Galib Bey’e yazdığı bir mektupta Recaiizâde Mahmut Ekrem

¹⁴ Ebüzziya Tevfik, **Salname-i Hadika**, 1290, s. 71

¹⁵ Fevziye Abdullah Tansel, **Namık Kemal’in Mektupları**, Ankara, TTK Yayınları, 1967, I, s. 458.

¹⁶ Fevziye Abdullah Tansel, **a.g.e.**, I, s. 460-461. Aynı mektup için bkz. Abdülhak Hamid, **Külliyât-ı Asâr: Mektuplar**, I, İstanbul Matbaa-i Amire, 1334, s. 219-221.

¹⁷ Tansel, **Namık Kemal’in Mektupları**, I, s. 17.

¹⁸ Yetiş, **a.g.e.**, s. 324.

ile Refik Beyi karakter bakımından benzeştirirken Refik Bey'e dair sevgisinin tazelendiğini görüyoruz.¹⁹

Namık Kemal'in takdirine şayan olan büyük edebiyatçı Recaizâde Mahmud Ekrem, *Zemzeme* adlı eserinde Refik Bey'e yer verir ve onun büyük bir istikbal vaat ederken ölümünü "ecel-i kaza" olarak değerlendirir.²⁰ Abdülhak Hamid de Recaizâde Ekrem'e yazdığı bir mektupta Recaizâde Ekrem'in *Zemzeme*'de Refik Bey hakkında yazdığı mersiyei beğendiğini ifade eder. Bu beğeniye Refik Bey için kullandığı "edib-i yegâne" tabiri ile tamamlar²¹.

2-Mirat Mecmuası

Türk basın tarihinde ilk resimli süreli yayın *Mirat* dergisidir. *Mirat* Dergisi ilk defa hicri Ramazan 1279 tarihinde çıkmıştır. Miladi tarih (Mart 1863) dergide verilmez. Mecmuanın sayılarında çıktığı ayın günü de yoktur. *Mirat*'ın her sayısının ön kapağında "İstanbul, Tercüman-ı Ahval matbaasında tab' olunmuştur" ifadeleri yer almaktadır. Derginin arka kapağında en üstte "İşbu risale umûr-ı mezhebiye ve politikadan bahs etmeyerek ve fûnûn u sanâyi'e müteallik mevadd ile harita ve resimleri hâvi olarak her şehr-i Arâbi ibtidasında çıkarılır" ifadeleri yer almaktadır.

Mirat'ın şekil ve yayın özellikleri bakımından nizami olduğunu söyleyemeyiz. İlk sayısının birinci sayfasında içindekiler kısmının altında "Mustafa Refik" mührü vardır. Mecmuanın ilk sayısında içindekiler kısmında yazı başlıkları verilmiş, fakat ikinci sayıda eserlere ve yazarlarına dair açıklayıcı bir bilgi yoktur. Üçüncü sayıda ise derginin ilk sayfasında içindekiler kısmı düzenlenmemiş ve fakat fotoğ-

¹⁹ Mithat Cemal Kuntay, **Namık Kemal**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, I, s. 27.

²⁰ Recaizâde Ekrem, **Zemzeme II**, Matbaa-i Ebüzziya, İstanbul, 1300, s. 45. Refik Bey hakkında Recaizâde Mahmut Ekrem'in bir mensure ve mersiyesi vardır. bk. **Zemzeme**, 42-49.

²¹ Fevziye Abdullah Tansel, **Namık Kemal'in Mektupları**, Türk Tarih Kurumları Yayınları, I, Ankara, 1967, s. 459.

raflardan hemen önce yer alan sayfada “Mevadd-ı münderice” başlığı altında mecmuada bulunan yazılara ve sahiplerine dair bir bilgi verilmiştir. Üçüncü sayıda Refik Bey’in bir mukaddimesi yoktur. İlk sayıdaki yanlış basımlar ve hatalar ikinci ve üçüncü sayıların sonunda gösterilmiştir. Derginin yazarları içerisinde Namık Kemal, Ali Paşa, Pertev Paşa, Tab’hâne-i âmire musahhihlerinden Mehmed Said Efendi, Mektûbi-i Hariciye hulefâsından Hâlet ve Bâb-ı âlî Tercüme Odası’ndan Rif’at Bey vardır. Derginin üç sayısında da imzasız yazılar vardır. Bu imzasız yazılar büyük bir ihtimalle Refik Bey’e aittir. Namık Kemal, bu dergide başka bir yerde kullanmadığı “Bâb-ı Tercüme Odası Hulefasından Kemal” imzasını kullanmıştır. Namık Kemal, Nuri Bey’e yazdığı bir mektupta Refik Bey’in *Mirat* mecmuasında başlıca yardımcısının kendisi olduğunu ifade etmektedir.²² Dergideki resimlerin ise Beyoğlu’nda litoğrafya sanatı ile meşgul Mandouce Bey’e ait olduğunu Refik Bey ikinci sayıdaki “İhtira’-ı cedîd” yazısında ifade etmektedir.²³ Resimlerin altında da dikkatle bakıldığında Mandouce’un adı görülecektir. İlk sayıdaki harita ve çizimlerin kime ait olduğu hususunda bir bilgiye ulaşamadık.

İlk sayının Refik Bey imzalı mukaddimesi şu şekildedir:

“Mukaddime: Fünûn ve sanâyiye dair mevadd ile bunları tatbik ve tavzîh için lazım gelen alât ve edevât-ı sanâyiye ve ebniye ve sâireye müteallik resimleri şâmil olmak ve şimdilik şehri-i Arabî ibtidâsında çıkarılmak üzere bir risale tab’u neşri arzu olunarak “Mirat” tesmiye kılınmış ve sâl-i hal şehri-i Ramazan’ın gurrelerinden bed’ ile işbu birinci nüshası tab’ olunmuştur.”

Mirat’ın ikinci sayısı Mukaddimesinde ise resimli yayın olduğu ve risale ifadesi tekrarlanmaktadır:

²² Fevziye Abdullah Tansel, **Namık Kemal’in Mektupları**, Türk Tarih Kurumları Yayınları, III, Ankara, 1973, s. 207.

²³ Refik Bey, “İhtira’-ı cedîd”, **Mirat**, No: 2, s. 32. Bu resimler, Sergi-i Umumi-i Osmani üzerine hazırlanan bir tezde kullanılmıştır. bk. Sevilay Kasap, **Sergi-i Umumi-i Osmani 1863**, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 124-132.

“*Bi-tevfik-i teâlâ cilve-pezîr-i zuhur olan işbu Mirat mülk ü mille-timizde resimli matbuatın birincisi olduğundan revnümâ-yı âlem-şühud olduğü gündün beri âmme tarafından fevka'l-me'mul mazhar-ı hüsn-i nazar-ı kabul olmuştur. Avrupa'da bu misüllü âsârın şimdiki derece-i intizama vusulü mücerred himmet ve fütüvvet-i umumiye ile husûl bulmuş olduğü cihetle risalemiz hakkında dahi ber-kemal olan teveccüh-i âmme derece-i matlubeye terakkisini müstelzim olacağından bu bâbda cümleye arz-ı şükranıyet ederim. (...)*”.

Mirat'ın çıkış ilanı olan bu mukaddimede Refik Bey'in dergisi için “bir risale” tabirini kullanması dikkat çekicidir. Hâlbuki *Tercüman-ı Ahval, Tasvir-i Efkâr* gazetelerindeki ilanlarda *Mirat* resimli bir “gazete” olarak tanıtılır. Matbuat tarihimizde *Mirat Dergisi* başta olmak üzere süreli yayın organları üzerine yazılmış metinlerde, çalışmalarda yayınların hangisinin dergi, hangisinin gazete olarak adlandırılacağı hususunda bazı karışıklıklar söz konusudur²⁴. *Mirat Dergisi* için Namık Kemal, bir mektubunda “musavver mecmua” tabirini tercih eder. *Mecmua-i Fünun* sahibi Münif Paşa ise sahibi olduğü derginin içeriğine yakın bir muhtevaya sahip *Mirat* için “fünun gazetesi” tabirini kullanır²⁵. *Mecmua-i Fünûn Nizamnamesi*'nde de *Mecmua-i Fünun* için “gazete” tabiri kullanılmaktadır. Münif Paşa da çıkardığı dergi için “fünûn ve edebiyat gazetesi” ifadesini tercih eder.²⁶ Türk Matbuat tarihi üzerine yazan yazarlar ise *Mirat*'ın gazete mi, dergi mi olduğü hususunda farklı görüşlere sahiptir. Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın* (Ankara: 1969) kitabında *Mirat*'ı resimli bir gazete olarak tanıtır.²⁷ Ahmet Rasim “Bizde ilk resimli

²⁴ Nesimi Yazıcı, “Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme”, **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, TTK Yayınları, Ankara, 1994, s. 69. (55-84)

²⁵ Münif Paşa, **Mecmua-i Fünûn**, No: 9, İstanbul, 1279, s. 399.

²⁶ Yazıcı, **a.g.m.** s. 69, dpt. 45.

²⁷ Enver Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın**, Ankara, 1969, s. 143. Şapolyo, Süleyman Nazif'in **Namık Kemal** isimli kitabına dayanarak Refik Bey ve *Mirat Dergisi* hakkında bilgiler verir. bk. a.g.e. s. 144.

mecmua-i mevkuteyi tesis etmiş olan Refik'dir"²⁸ ifadeleriyle *Mirat*'ı dergi olarak ifade eder. Abdülhak Hamid de ilk resimli mecmua, dergi olarak *Mirat*'ı zikreder.²⁹ Server İskit'in *Türkiye'de Matbuat Rejimleri* isimli eserinde *Mirat* Mecmuası "dergi" statüsünde *Mecmua-i Fünun* ve *Mecmua-i İber-i İntibah* dergileri ile birlikte zikredilir.³⁰ Orhan Koloğlu, *Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın* kitabında *Mirat*'tan bahsetmezken, *Mecmua-i Fünun*'dan gazete olarak bahseder³¹. Basın tarihi üzerine yazan Nesimi Yazıcı ise ilk gazete ve dergilerden bahsederken *Vekayi Tıbbiye* ve *Mecmua-i Fünun*'dan kısaca bahseder fakat *Mirat*'a bir değini dışında yer vermez³².

Esas itibariyle aylık olarak neşredilmesi, mukaddimesinde ifade edildiği gibi "Fünûn ve sanâ'ie dair mevadd" hakkında belirli bir konu ve mesleğe dair yayınlanması, "resim ve haritalar" yayınlarak görsel bir zevke hitab etmesi sebebiyle *Mirat* mecmuasının ilk resimli "dergi" olduğundan şüphe yoktur.

Mirat Dergisi Ebüzziya Tefik'in *Salname-i Hadîka*'da "Türk gazetelerinin terâcim-i ahvâli" başlıklı bölümde dizgi hatası sonucu "Mirkat" olarak yazılmıştır.³³ Dergi ile ilgili açıklamada "87 senesi Receb'inde neşr edildi fakat devamı kabil olmadı" yazmaktadır ki bu açıklamada *Mirat* için verilen tarih hatalıdır³⁴. *Mirat* Dergisi Ramazan

²⁸ Ahmet Rasim, **Matbuat Tarih'ine Methal: İlk Büyük Muharirler**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927, s. 11.

²⁹ Abdülhak Hamid, **Külliyât-ı Asâr**, s. 213.

³⁰ Server İskit, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1939, s. 17.

³¹ Orhan Koloğlu, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1992, s. 34.

³² Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara: TTK Yayınları, 1994, (55-84), s. 69, 45dpt

³³ bk. Abdülhak Hamid, **Külliyât-ı Asâr**, s. 221.

³⁴ Ebüzziya Tefik, **Salnâme-i Hadîka**, s. 84. Bu eserde *Tasvir-i Efkâr* için verilen kuruluş tarihi de hatalıdır. Zilhicce 1288 olarak verilen tarih 1278 olacaktır. bk. a.g.e. s. 71.

1279 (H.), Mart 1863³⁵ Miladi tarihinde yayınlanmıştır. Derginin yayın haberi *Mecmu-i Fünûn*'da Münif Paşa'nın kalemıyla şu şekilde duyurulmuştur:

“Zuhur-ı Mirat:

“Geçen def'a Mecmua-i 'iber-intibah isminde bir fünûn gazetesi te-haddüs eylediğini yazmıştık. Bu def'a dahi Mirat isminde olarak bir diğ-ğerrinin zuhurunu i'lân ve bu vechle intişâr-ı ma'arif vesâitinin tekes-sürü bittab' mucib-i memnuniyetimiz olacağından bunun ihdâsına him-met eden heveskârân-ı ilm ü marifetin mesâ'ilerini takdir ile hüsn-i mu-vaffakiyetlerini arzu ederiz.

“Çoktan berü bu makûle matbû'ât-ı 'ilmiyyenin lüzum ve fâidesi hiss olunduğu hâlde şu emr-i hayra bir taraftan teşebbüs olunmayub mecmû'a-i 'âcızânemizin zuhurundan birkaç mâh geçer geçmez bu va-dide iki gazetenin te-haddüs eylemesi fi'l-hakîka şâyân-ı dikkat ve belki câ-yı 'ibrettir. İşte dünyada her şey böyle olup bir taraftan bir meslek-i savâb-intimâ küşâd olundukda o isre iktifâ edenler zuhûr edeceğinden şu keyfiyetin memleket hakkında hayırlı her türlü asâr ihdâs eylemele-riçün erbâb-ı ehliyet ve fütüvvete bâdi-i cesaret olacağı derkârdır. Mü-nif”³⁶.

Mirat'ın çıkışı *Tasvir-i Efkâr* ve *Tercüman-ı Ahvâl* gazetelerinde aynı ilan metni ile yayınlanmıştır. İlân metnin Latin harflerine aktarılmış hali şu şekildedir:

“Babiâli'de Mezâhib Odası hulefâsından Refik Beğ Efendi tarafın-dan ayda bir kerre çıkarılmak üzere Mirat namıyla tab' u neşrine mübâşeret kılınmış olan resimli gazetenin birinci nüshası Tercüman-ı Ahval Matbaasında tab' olunmuş ve nüsha-i mezkûrede “Sergi-i Umûmi-i Osmanî” harita ve resimleri dahi münderic bulunmuştur.

³⁵ Sergi 27 Şubat 1863/9 Ramazan 1279 tarihinde açıldığına göre derginin çıkışı bu tarihten sonradır. 1863 Sergi-i Osmanî'nin açılış tarihi için bk. Kasap, a.g.e., s. 31.

³⁶ Münif Paşa, “Zuhur-ı Mirat”, *Mecmua-i Fünûn*, No: 9, İstanbul, 1279, s. 399.

Kuruş

“Seneliği	55	<i>Dersaadet İçin</i>
<i>Altı Aylığı</i>	30	<i>Dersaadet İçin</i>
<i>Bir nüshası</i>	05	<i>Dersaadet İçin</i>

Eyâlât ve memâlik-i ecnebiye için posta ücreti zamm olunur. Müşteri olunmak istenildiği halde Tercümân-ı Ahvâl Matbaasına müracaat olunmak lâzım gelir.

Satılan Mahaller:

Tercüman-ı Ahvâl Matbaası, Sultan Bayezid’de Kağıtçı İsmail Efendi’nin Dükkânı, Ayasofya’da Şirket-i Dâime’nin Tütüncü Dükkânı [Dükkânı]-Ceridehane kurbünde sucu dükkânı-Okcular başında Hoca Sarafim’in gazinosu” Tercümân-ı Ahvâl, 22 Ramazan 1279, No: 309, s. 2.³⁷

Mirat Dergisi görebildiğimiz kadarıyla üç sayı çıkmıştır. Bu kısa yayın hayatı Refik Bey’in siyasî idare ile olan mesafeli tavrı ile izah edilebilir. Derginin ilk iki sayısının mukaddimelerine ve üç sayının içeriğine bakacak olursak padişahın şahsına ve hükümete dair olumlu veya derin bir saygı ve bağlılık ifadesi görülmez. Başka bir ifadeyle siyasete ve Osmanlı devletinin iç ve dış ilişkilerine dair de haber veya yorum niteliğinde yazı yoktur. Dergi, ilan metninde duyurulduğu gibi “fünun ve sanayie” dair bir yayın politikasını benimsemiştir.

Refik Bey, yazılarında fünûn ve sanayinin toplumun ilerlemesi ve zenginleşmesi için öncelikli şart olarak görür. İlerlemenin anahtarı olarak da iyi bir eğitimi gerekli görür. Bu görevi devletin ve toplumun ortak sorumluluğu olarak düşünmektedir. “Esbâb- servet” başlıklı makalesinde ise “ilerleme” bahsini ele alır, Avrupa ve İngiltere’nin ilerlemesinin başlıca sebebinin sanayi ve ticaret olarak gör-

³⁷ Aynı ilan sureti **Tasvir-i Efkar**, 29 Ramazan 1279, No: 76, s. 4’te yer almıştır.

mektedir. İstanbul'da, Osmanlı Devleti idaresi tarafından düzenlenen 1863 Sergi-i Umumi-i Osmani'nin, sergilenen eserlerin, Osmanlı sanayisinin ıslahının zorunluluğunu gösteren bir vasıta olduğunu dile getirir.³⁸ Refik Bey'in ilk iki sayıda yazdığı yazılar tesadüfen kaleme alınmış metinler değildir. 1863 Sergi-i Umumi-i Osmani'nin açılmasının hemen peşi sıra kaleme alınan bu yazılar, sergide Avrupa'dan getirilen tarımda ve sanayide kullanılan ürünlerin Osmanlı aydını nazarında büyüleyiciliği ile alakalı olmalıdır. Buhar makinesine dair yazılmış ve eksik kalmış bir metin bu iddiamızı destekler mahiyettedir.³⁹ Buna ilaveten İngiltere'den getirilen ve 1863 Sergi-i Umumi-i Osmani'de sergilenen sabanlar hakkında yazılan bir sayfalık metin, sergide bulunan litoğrafya baskı üzerine yazılmış, "ih-tira-ı cedid" başlıklı makale fünün ve sanayide Osmanlı devletinin gecikmişliğini teyit eden metinlerdir.

Dergide dikkat çeken yazılardan biri de Sergi-i Umumî-i Osmanî'nin nizamnamesini özetleyen metindir. Yazının başında serginin düzenlemesi ile ilgili maddelerin "hikâyât" olarak geride kaldığı bu sebeple yedi fasıl altmış bir maddelik nizamnamenin özetlendiği belirtilmiştir. Sergiye dair Refik beyin, nizamname metninin özeti hariç tutulursa, doğrudan kaleme aldığı bir yazı yoktur. Fakat yukarıda bahsi geçen "Esbâb-ı servet", "Sabanlara dair malumat" ve "ih-tira-ı cedid" başlıklı yazılar sergiye ve sergideki ürünlere yer veren küçük yazılardır. Dergide yer alan 1863 Sergi-i Umumi-i Osmani'ye dair harita ve resimler, başka hiçbir yerde yayımlanmadığı gibi, Türk modernleşme tarihinin, Türkiye'de sanayileşmenin adımlarını göstermesi açısından önemlidir.

Namık Kemal, Montesquieu'nün *Considérations sur les causes de la grandeur des Romaines: et de leur décadence* isimli eserinin ilk bölümünü *Mirat*'da "Romalıların Esbâb-ı İkbâl ve Zevâli hakkında mülâhazât" başlığıyla tercüme etmiştir. Dergi kapanınca metin de yarı kalmıştır.

³⁸ Refik, "Esbâb-ı servet", *Mirat*, sayı: 2, Şevval 1279, s. 20-21.

³⁹ Bâb-ı âli Tercüme Odası hulefâsından Ahmed Rif'at, "Buhara dair ma'lumat", *Mirat*, S 3, Zilkade 1279, 42-43.

Bu tercüme orijinali ile kıyaslandığında Namık Kemal'in esere sadık kaldığı ve metine müdahale etmediği görülecektir. Sadece metindeki dipnotlar Namık Kemal'e aittir. Büyük düşünür, bu tercümeyle *Mirat*'da yayımlandıktan sonra başka bir yerde yayımlanmamış ve devam ettirmemiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar, *Namık Kemal Antolojisi* isimli eserinde bu tercümenin bir kısmını Latin harflerine aktararak yayınlamıştır.⁴⁰ Yarı kalmış bu tercüme, ilk defa, bu makalenin ekleri arasında, Latin harflerine aktarılarak yayınlanmaktadır.

Mirat dergisinin yukarıda sözü edilen yazıların büyük kısmı tefrika halinde yayınlanmıştır. Yazıların sonuna eklenen devam edecek ibaresine bakılacak olursa derginin birden bire kapanması olağüstü ve öngörülmeleyen bir durumdur. Ebüzziya Tefrik Bey, *Yeni Osmanlılar Tarihi*'nde *Mirat*'ın yedinci sayısında kapandığını ifade etmektedir⁴¹. Ebüzziya, büyük bir ihtimalle derginin sayısını yanlış hatırlamaktadır. Araştırmamız esnasında *Mirat*'ın ilk üç sayısı haricinde başka bir nüshaya rastlamadık.⁴² Derginin kapanışına dair *Tasvir-i Efkâr*'da veya *Tercüman- Ahvâl*'de bir ilân yoktur.

Derginin kapanması ile ilgili ulaştığımız bilgiler şunlardır. Refik Bey, Münif Paşa'nın *Mirat* ile ilgili yazdığı yazıya⁴³ üçüncü sayıda "vecibe" başlığı altında bir cevap yazar.⁴⁴ Bu yazıda, Münif Paşa'nın *Mirat*'ı ve dergide yer alan yazıları görmezden gelerek küçümsemesinin kabul edilemeyeceğini belirtir. Paşa'nın "*Mecmua-i Fünun*'a derc ettiği şeyler[i] zanniyât ve vekâyi-i âdiyeden ibaret" olarak değerlendiren Refik Bey, Münif Paşa'nın *Mecmua-i İber-İntibah* için kullandığı ifadelerin ise taciz olduğunu belirtir. Refik Bey, bu yazıya Münif Paşa veya hükümetten gelecek bir taarruzu da hesaba katarak, derginin

⁴⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Namık Kemal Antolojisi*, Muallim Ahmet Halit Kitapevi, İstanbul, 1942, s. 33-34.

⁴¹ Ebüzziya Tefrik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, Kervan Yayınları, İstanbul, 1973, I, s. 312.

⁴² Ahmet Rasim de aynı kaydı zikretmektedir. bk. Ahmet Rasim, *Matbuat Tarihi'ne Methal: İlk Büyük Muharirler*, yeni Matbaa, İstanbul, 1927, s. 13.

⁴³ Münif Paşa, "Zuhur-ı Mirat", *Mecmua-i Fünun*, No: 9, İstanbul, 1279, s. 399.

⁴⁴ [Refik Bey], "Vecibe", *Mirat*, S 3, Zilkade 1279, s. 47-48.

diğer yazarlarını korumak maksadıyla, dile getirilen görüşlerin şahsına ait olduğu ifadelerini ekler.

Ebüzziya Tevfik Bey ise *Yeni Osmanlılar Tarihi*'nde derginin kapanış hikayesini biraz dönemin dedikodularını da ekleyerek, şu şekilde aktarır. Âli Paşa, yazdığı yazıya istinaden Refik Bey'den, Münif Paşa'dan özür dilemesini, Mezahib Odası Müdürü aracılığı ile ister. Refik Bey, bunu kabul etmez ve dergiyi kapatmak zorunda kalır. Fakat Âli Paşa, derginin sessiz sedasız kapanması ile yetinmeyerek, buna ilaveten Refik Beyi cezalandırmak ister, Mezahib Odası'nda katiplere verilen bir ödeneğin Refik Bey'e düşen kısmını emekli bir odacıya verdirtir.⁴⁵ Bu hikaye, Türk basın tarihi açısından hükümet ile basın mensupları arasındaki ilişkileri resmetmesi açısından çok da abartılı değildir.

3-Mirat Mecmuası Fihristi:

Sayı: 1, Ramazan 1279.

(İstanbul, Tercüman-ı Ahval Matbaasında Tab´ olunmuştur)

“Mevadd-ı Münderice”, s. 1

Refik [Bey], “Mukaddime”, s. 2

[Refik Bey], “Esâs-ı Medeniyet”, s. 2-4.

[Refik Bey], “Esbâb-ı Servet”, s. 5-11

[Refik Bey], “Âsâr-ı İnşâiye”, s. 12.

[Ali Paşa], “Fuad Paşa'ya hitaben yazılmış tebrik”, s. 12

[Fuad Paşa], “Cevab-nâme”, s. 12

Kemal Bey “Âsâr-ı Şi´iriye”, s. 13-14.

“Luğaz”, s. 14

⁴⁵ Ebüzziya Tevfik, *Yeni Osmanlılar Tarihi*, I, s. 312.

[Refik Bey], “Sergi-i Osmanî Nizamnâmesinin Hulâsa-i Meâli”, s. 14-16.

Resim 1: Sergi-i Umûmî-i Osmâninin harita-i musattahasıdır.

Resim 2: Sergi-i Umûmî-i Osmânînin Ön tarafından Görünüşü

Resim 3: Makinelere mahsûs mahallin ön tarafından Görünüşü

Resim 4: Makinelere mahsûs mahallin harita-i musattahasıdır.

Sayı: 2, Şevval 1279.

(İstanbul, Tercüman-ı Ahval Matbaasında Tab´ olunmuştur)

[Refik], [Mukaddime], s. 18.

Refik [Bey], “Esbâb-ı Servet”, s. 19-22.

Bâb-ı Tercüme Odası Hulefasından Kemal, [Mukaddime], s. 22

Bâb-ı Tercüme Odası Hulefasından Kemal, “Romalıların esbâb-ı ikbâl ü zevâli hakkında mülâhazat-Birinci Bâb: Roma’nın bidâyeti ve muhârebâtı”, s. 23-25.

Tophane-i Âmire musahihlerinden Mehmed Said, “Birinci nüshaya derc olunmuş olan Lugaz’ın halline dair tevarüd eden makaledir” s. 25-26

[Refik Bey] “Âsâr-ı İnşâiye”, s. 26.

Âli Paşa “[Hâk-i pâ-yı hazret-i şehin-şâhiye takdim olunmuş olan mazbata]”, s. 26-27.

Âli Paşa, “[Mabeyn-i Hümâyûn Müşirliği cânib-i Vâlâsına bir tezkire sureti], s. 27

Pertev Paşa, “Pertev Paşa merhumun tasvîr-i hümâyûn takdîmine dair kaleme aldığı telhisdir”, s. 28.

[Refik Bey?], “Sabanlara Dair Malumat”, s. 29.

“Sadık ve Ferruh namında iki köle beyninde bir zât ile tertib olunan muhaveredir”, s. 29-31.

Ragıp Paşa, “Âsâr-ı Şi‘iriye”, s. 31.

Namık Kemal, “Ragıp Paşa’nın şiirine nazire”, s. 31-32.

[Refik Bey], “İhtirâ‘-ı cedîd [Litoğrafya]”, s. 32.

[Refik Bey], “Savâb ve hata cedveli”, s. 32.

Resim 5: Sergi-i Osmânî bahçesinde vâki‘ fıskiyenin görünüşü”

Resim 6: Sabanlar

Resim 7: Sabanlar

Sayı: 3, Zilkade 1279.

Refik Bey, “Esbâb-ı Servet”, s. 34-38.

Bâb-ı Tercüme Odası Hulefasından Kemal, “Roma tarihi muhâkeme-nâmesi tercümesi-mâba‘d”, s. 38-42.

Bâb-ı âlî Tercüme Odası hulefâsından Ahmed Rif‘at, “Buhara dair ma‘lumat”, 42-43.

Refik Bey, “Ziraat aletlerinin tarifi”, s. 44

Mektûbi-i Hariciye hulefâsından Hâlet, “Lugaz”, s. 44-45.

Resim 8: Buhar makinesi ve bahçevan aletleri

“Husûf-ı külli”, s. 45-46.

“Küsûf ve husûf hakkında malumat”, s. 46-47.

Resim 9: Heyet-i Husuf-i küllî

Refik, “Vecibe”, s. 47-48.

Resim 10: Sergi-i Osmâninin girilecek kapısından içerisinin görünüşü.

4- Sonuç

Türk basın tarihinde ilk resimli yayın organı *Mirat* dergisidir. Derginin kurucusu Mezahib Odası memuru ve İttifak-ı Hamiyet cemiyetinin mensubu Refik Bey’dir. Refik Bey, Tercüman-ı Ahvâl’e

yazdığı bir dönemde *Mirat* mecmuasını Namık Kemal'in desteğiyle Ramazan 1279/Mart 1863 tarihinde çıkarır. Dergi, Refik Beyin Münif Paşa ile giriştiği tartışma dolayısıyla üçüncü sayıda kapanır. Kısa süren yayın hayatına rağmen dergide yayınlanan harita ve resimler, Türk sanayine dair durum tahlil eden ve çözüm öneren yazılar Türkiye'de sanayileşmeye ve modernleşmeye dair önemli ipuçları sunmaktadır. 1863 Sergi-i Umumi-i Osmanî'ye dair, başka bir yerde bulunmayan görsel ve çizimleri ile dergi resimli ilk süreli yayın olma özelliğini hak etmektedir. Bu görsellerin yayıncı tarafından Avrupa devletleri ile Osmanlı devleti arasındaki ilerlemeye dair farkı göstermesi açısından somut deliller olarak sunulduğunu da burada ifade etmek istiyoruz.

EK. 1: NAMIK KEMAL, ROMALILARIN ESBÂB-I İKBÂL VE ZEVÂLİ HAKKINDA MÜLÂHAZÂT

Bâb-ı Tercüme Odası Hulefasından Kemal, [Mukaddime]

[22] Serlevha-i risâlede nakş-efken-i kilik-beyan olan muhakeme nâmenin suret-i irsâline dair olarak tevarüd eden tebrik-nâmenin bir sureti teşekküren bu mahalle derc olunmuştur.

“Cevher-i fetanet-i aliyelerinde revnak-pezîr olarak rev-nümayı âlem-zuhûr olan *Mirat*'ın nüsha-i mürselesi dû-dest iftihar ile nazar-gâh-ı mütâlaaya vaz' olundu. Her sahîfesi ki bir âyine-i âlem-nümâ itlâka şâyestedir. Karîn-nigâh-ı im'ân oldukça ibrâz eylediği envâ-ı suver-i maarif eser-i hayret-efzâ-yı çeşm-i idrak olmuş ve hayrhâhânın hayal-hâne-i hâtırında mürtesim olan mütâla'at derecesinde terakki bulmak için vücûhla arz-ı cemâl-i isti'dâd etmiştir.

Neşr-i maarif maksad-ı hammiyet müsadifiyle zuhura gelen şu eser-i ulüvv-himmatları imâle-i nigâh dikkat eden erbâb-ı insâfî ezher cihet ensiye-i muhikkalarının ta'dâd ve tekrarına mecbur eylemiş ise de bunun hakikati üzre beyan ve ta'rîfinden kâl ü kalem âciz ve maksad-ı aslîsi tarîk-i sıdk u selamette menâfi-i umûmiyeye hizmetten ibaret olan şu risale-i güzideyi o maksad-ı hayrın tamamıyla

zıddı bulunan birtakım mübalâgât ile leke-dâr etmeğe dahi sıdk u hulûsum mâni´ ve câiz olmadığından yalnız bu bâbda masrûf olan himmet-i fâikalarının ´an samîm tebrîkiyle iktifa eylerim.

Böyle bir eser-i celîle takdir ve teşekkürden başka bir hizmet ibrazından acimi mu´terif isem de risâlenin zuhurundan dolayı hâsıl olan kemâl-i fahr u meserretime delîl olmak ve münasib görülür ise bir tarafına derc ü tahrîr buyurulmak üzere Fransa hükemâ-yı meşhuresinden “Monteskiyö” nün Roma Devleti’nin esbâb-ı ikbâl ü zevâlî hakkında te’lif eylediği muhakeme-nâmenin bidâyetinden biraz yeri mümkün mertebe müellifinin şive-i ifâdesinden ayrılmayacak surette terceme olunarak ma´al-hicâb temyîz-i bâhirü’t-temyîz-i vâlâlarına arz olunmuş ve rağbet buyurulduğu halde ilerüsüne dahi devam olunacağı der-kâr bulunmuştur.

Ber-vücûd-ı füyûzât-ı akliyeden behre-dâr olunca adem-i tenâsüb-i zâhîrisi nazar-ı i´tinâya alınmayacağı gibi bunun dahi istikâmet-i efkârî sekâmet-i güftârını meşmûl nazar-ı afv u iğmâz etti-receği me’ mûl ol-bâbda.”

[23] ROMALILARIN ESBÂB-I İKBÂL VE ZEVÂLİ HAKKINDA MÜLÂHAZÂT⁴⁶:

Birinci Bab-Roma’nın bidâyeti ve muhârebâtı:

Roma şehri ibtidâ-yı teessüsünde şimdiki meşhûdumuz olan memlekete mukâyis olmayıb belki Kırım’daki kasabalar gibi ganâim ve behâime müteallik semere-i muharebâtı hıfz için inşa olunmuş bir mahall idi. Hatta başlıca mevâki´nin esâmi-i ´atîkasından dahi bu kaziye istidlâl olunabilir.

Şehrin mevâki-i muhtelifesini yekdiğerine ilsâk eden güzergâhlardan başka sokakları bile olmayub halk ise daima işde veyahud umûma mahsûs cemî´yetgâhlarda bulunarak hânelerde ikamet et-

⁴⁶ Bu kitab 1734 senesi te’lif olunmuş ve o esnâda müellifi 45 yaşında bulunmuşdur.

mediklerinden evleri nizamsız ve gâyet küçük inşa olunmuş idi. Fakat Roma'nın azamet ve ikbâli i' mâlât-ı umûmiyesinde müşâhede olunmağa başlamış ve kuvvet ve iktidarınca bir büyük kıyas hâsil etmiş ve elân etmekde bulunmuş olan ebniyesi kralların zaman-ı idaresinde yapılmıştır.

Romulüs⁴⁷ ve ahlâfî teksîr-i arazi ve ahâli için hem-civârları ile lâyenkat'î muharebe halinde bulunarak memlekete milel-i mağlûbenin hayvânât ve hubûbattan ibaret olan menhûbatıyla avdet ederlerdi. Bu ise oraca memnuniyet-i azamiyeyi müstelzim olagelüb sonraları Roma'nın vâsil olduğu kuvvet ve azametinin esbâb-ı esâsiyyesinden olan muzafferiyet âlaylarının menşei dahi budur.

Romalılar Laseydemon ahalsinin akabinden olub ecdâdları gibi ashâb-ı celâdet ve huşûnetten olan Sabin kabîlesi ile birleşmelerinden dolayı hayliden hayli tecdîd-i kuvvet etmiş ve mukaddemâ kullandıkları küçük siperleri terk ile kabîle-i merkûmenin geniş kalkanlarını isti'mâle başlamışlardır. Şurası şâyân-ı dikkattir ki Romalılar lâyenkatî' her milletle muharib olarak hasmlarında kendülerinde mer'î olan kavâ'idinden daha müstahsen bir usûl müşâhede edince kendü âdetlerini terk ile onu telakki eylemeleri dünyaya tehakkümlerine en ziyâde medâr olan esbâbdan biri olmuştur.

O vakitler İtalya kıtasında bulunan cumhurlar bir kral ile akd ettikleri mu'âhedâtın onun ahlâfî hakkında icrâ-yı ahkâmına kendilerini mecbur bilmeyüb bu ise mezkûr cumhurlar için bir nev' hukûk-ı milel kavâ'idinden addolunurdu. Binaenaleyh Roma krallarından birine mahkûm olan millet diğerine zamanında iddia-yı istiklâl eder ve bu suretle mütemadiyen muharebe muharebeyi tevlîd eylerdi.

[24] Numa'nın saltanat-ı medîde âsaiş-i perverânesi Roma'yı bulunduğu vasat halde bırakmağa pek müsta'id olarak herne kadar Roma'nın ol-vakt arazisi gayr-ı vâsi' ve kuvveti daha müttesi' ise de

⁴⁷ Romulus Roma şehrinin bânisi ve krallarının birincisidir.

ikbâli suret-i mütemâdiyede mukarrer olmak emârâtı müşâhede kılınırdı.

Roma'nın sa'âdet-hali esbâbından biri dahi krallarının cümlesi ashâb-ı dirayet ve iktidardan olması kaziyesidir ki sâir mahallerde böyle idâre-i mülkiye ve askeriyede mâhir zevâtın bilâ-fâsıla ta'kibi görülemez.

Oraca medeniyetin bidâyet-i zuhurunda terbiye-i umumiyeyi itihâz eden cumhurreisleri olarak ondan sonra ise cumhurreislerini terbiye-i 'umûmiye meydana götürmüştür. Tarquin ne senato yani millet meclisi ve ne de ahâli tarafından intihâb olunmaksızın saltanatı iğtisâb etmiş olduğundan hükümet verâset ve istiklâl suretlerine te-havvül etmiştir. İşte bu iki tebeddül akabinde müşarunileyhin oğlu Sextus, Lucrece⁴⁸ nâmında ashab-ı ismetten bir kadının namusunu ihlâl edüb çün ki her millette böyle bir mu'ameleden esaretini lâyı-kıyla istifhâm ederek o halde hareket-i müfritaya ibtidâr ettiklerine mebnî bu vak'a dahi Roma'yı taht-ı tehakküme alan zalemenin ilâ el-an oradan tardını müstelzim olmuştur.

Her millet kendisine bir teklif-i cedid vaz' olunca isti'mâlinden bir şey istifade edüb etmeyeceğini bilemediği cihetle sühuletle tahammül edebilir ise de haklarında böyle bir hakaret icra olunduğu takdirde bundan ancak bedbahtlığını istifhâm eder ve bu mütâ'laya icrası mümkün olan her türlü fenalıkların tasavvurâtını dahi ilave eyler.

Bununla beraber Lucrece'in vefatı vuku'a gelen ihtilâl için yalnız bir vesile olmuştur. Çünkü ashab-ı nahvet ve erbâb-ı cüret ve celâdetten olarak kal'e derununda kalan halk bi-eyyi halin ya rıbkâ-i itâatten çıkmak veyahud ahlâkını ta'dil etmek zarûri olmağla bu halde iki suretten birinin zuhûr etmesi yani ya Roma idaresini tebdil

⁴⁸ Sextus mûmaileyhânın cebren ırzına tasallut ederek, o dahi gayretinden kendisini helak etmiş olduğu mazbût-ı sahâyıf-ı tevârihidir.

eylemesi veyahud sağır ve hakır bir hükümet-i müstakille kalması iktiza ederdi; a'sâr-ı ahîre tevârîhi ol-vakt Roma'da zuhura gelen vekâyi' için bize bir misâl ibrâz edebilür ki ziyâdesiyle şâyân-ı dikkattir. Zira insanın her vakitte âmâli sûret-i müttehidede olduğundan vekâyi-i cesîmeyi intâc eden fırsatlar muhtelif ise de esbâbı yine birdir.

İngiltere kralı Yedinci Şarl⁴⁹ ekâbiri iz'âf için umûmun kuvvetini tezyîd etmiş olduğu gibi Roma kralı Servius Tullius dahi ondan evvel senatonun iktidarını tahdîd için ahâlinin imtiyâzını temdîd eylemiş ve fakat bundan Roma [25] ahâlisi daha ziyade cür'et bularak bu kuvve-i müstakillelerin ikisini dahi imhâ etmiştir.

[Sayı: 3, s. 38'den devam] müşarunileyh Tarquin'in evsâfı kimse tarafından mazhar-ı tahsin olmamış ve nâmı mecâlisde zaleme aleyhine îrad-ı nutk eden fusahanın lisanından kurtulamamışise de idbârından evvel olan ve bu idbârı mukaddemâ cezm ü istidlâl etmiş olmasına delâlet eden harekâtı ve milel-i mağlûbeye gösterdiği lutf u mülâyemet ve asâkir hakkında olan sehâ ve 'inâyeti ve kendi muhafazasını birçok eşhâsa iltizâm ettiren tedâbiri ve 'umûm için inşâ ettirdiği ebniye-i cesîme ve zaman-ı idbârında gösterdiği sebat ve metânet ve yedinde servet ve devlet [39] olduğu halde Romalılarla yirmi sene eylediği veya ettirdiği muhârebât ve'l-hâsil 'ale't-tevâli tedarük ettiği esbâb öyle şâyeste-i hakaret bir âdem olmadığını beyan eder.

Ahlâfin insana ta'yîn ettiği merâtib-i ahvâl-i sâire gibi sevk-i kazaya tâbi'dir. Hayf ol hükümdarın şöhetine ki hilâfında bulunan fırkanın mağduru ola veyahud imhâsına çalışdığı bir itikad-ı bâtil kendisinden sonra bekâ bula.

Romalılar krallığın lağvıyla zaman-ı hükümeti bir seneye münhasır olmak üzere konsolos nâmıyla reisler ta'yîn etmiş ve hükümet-i mezkûreyi iktidarının derece-i kusvâsına bu vak'a îsâl eylemiştir.

⁴⁹ Orijinal metinde VII. Henri olarak geçiyor. [N.Y.A]

Çünkü hükümdârânın müddet-i hayatından birazı hırs u tam´a zamanları olarak onu başka hevesler ve belki hâl-i kesel ü fütur dahi te´âkkub eder.

Halbuki cumhurun reisleri her sene tebeddül edeceği ve bir kere daha nâil-i hükümet olmak için zaman-ı idaresine şöret vermek talebinde bulunacağı cihetle bir vakt hırsı terk etmezler ve senatoyu dâima ahâliyi harbe sevk etmeğe da´vet ile her zaman yeni yeni hasmlar irâ'e ederlerdi.

Bu heyet ise ahâlinin mutâlebât ve şikâyât-ı mütevâliyesinden bîzâr olarak bunların ızırâbını def´ etmek üzere hâricde işgâl eylemek talebinde bulunduğundan muhârebeye zaten meyyâl idi.

Bir de ganâimin hüsn-i suretle taksîmi cihetiyle harbin âhalice mucib-i menfaat olması esbâbı istihsâl kılınmış olmasıyla muhârebe ahâli-i merkûme indinde makbûl olduğu gibi Roma şehri ticaret ve san´atten hemen bi'l-küllüye mahrûm olduğundan efrâd için istihsâl-i servet esbâbı yağmaya münhasır idi. Binaenaleyh yağma ve gâret hususu bir suret-i muntazamaya vaz´ olunmuş ve el-hâletü hazihi bazı küçük Tatar kabilelerinde câri olan usûle yakın bir ka´ide ittihâz kılınmıştır. Şöyle ki ganâim ortaya konularak asâkire tevzi´ olunur ve harbe gidilmezden evvel herkes hiç bir şeyi kendi menâfî'ine ircâ´ eylemeyeceğine yemin eylediğinden ganâimde zâyi´ât vukû´ bulmaz idi.

Romalılar akvâm-ı ´âlemin cümlesinden ziyade yeminlerinde sâdık idiler ki bu madde nizâmât-ı askeriyelerinin râbitası olmuştur.

Milel-i mağlûbe arazisinin birazı zabt olunarak iki hisseye taksîm ile biri esmânı umûma aid olmak üzere fûrûhat olduğundan ve diğeri dahi cumhura bir mikdar vergi i´tâsı mukabilinde fukarâ-yı ahâliye tevzi´ kılındığından bu suretle harbe gitmeyen ahâli dahi semere-i gâlibiyetten müstefid olurlardı.

Konsoloslar muzafferiyet alâyı şerefine ancak bir galibiyet ve fûtûhât ile nâil olabildikleri cihetle fevka'l-gâye şiddetle harb ederek

doğruca hasmın üzerine gidilir ve her işte evveleminde kuvvetle karar verilir.

Binaenaleyh Roma her zaman bir muharebe-i mütemâdiye [40] ve şedîdede bulunurdu.

Daima muhârib olan ve esas-ı idaresi bu kâ'ideye müstenid bulunan bir millet ise ya mahv olmak veyahud kah harb ve kah sulh halinde bulunduğu cihetle ne lâyıkiyla tecavüze müsta'id ve ne de tehaffuza muheyâ olmayan sâir milletlerle başa çıkmak tabî'dir.

İşte bu hal ile Romalılar sanâyi-i harbiyede ma'lumât-ı vâsi'â istisâl etmişler idi.

Ara sıra vukû' bulan muharebelerde istihsâl olunan ibretlerin ekseri zâyi' olur. Ve sulh u salâh başka efkârlar hâsıl ederek bu halde insan nekâyısını ve belki fezâilini bile unuttur.

Muhârebe-i dâimiye esâsının bir neticesi dahi bu olmuştur ki Romalılar hiçbir vakitte gâlib olmadıkça akd-i musâlaha etmezlerdi.

Hakikat-i hâlde diğer bir muharebeye gitmek için bu milletle bâ'is-i şeyn olacak surette akd-i sulh etmek ne fâide verir.

Mütâla'at-ı meşrûhaya mebni Romalılar mağlub oldukça iddialarını tezyîd ederek bu suretle husemâsına îrâs-ı dehşet eyler ve kendilerince gâlibiyet için bir mecburiyet-i azîme hâsıl ederler idi.

Romalılar daima en hâil intikamlara düçâr olmak muhatarasında bulduklarından sebat ve şecâ'at kendileri için elzem olarak indelerinde bu faziletler nefis ü evlad u 'ıyal u vatan muhabbetine ve insan nezdinde aziz ve makbul olan şeylerin kâffesine müsâvi idi.

İtalya'da bulunan milletler muhasaraya mahsûs âlet isti'mâl ettiklerinden ve bundan başka asâkirin ma'aşı olmadığı cihetle bir mevki'de tutulmaları mümkün olamadığından muharebelerinin pek azında bir netice-i kat'îye istihsâl olunur ve ekserinde ise hasmın ordusu veyahud arazisi gasb u gâret olunarak ba'dehu gerek gâlib ve gerek mağlub kendi memleketine avdet eder idi.

İşte bu suret İtalya milletlerinin şiddet-i mukavemetiyle onları taht-ı mahkûmiyete idhâl için Roma ahâlisinin ısrarına sebep olmuş ve hâsil ettiği galibiyetler ahâli-i merkûmenin ifsâd-ı ahlâkını mûcib olmayub kendilerini tamamiyle fakr halinde bırakmıştır.

Romalılar hem-civâr bulunan şehirleri tîz elden zabt etmiş olsalar Pyrrhus'un⁵⁰ ve Gauloisların⁵¹ ve Annibal'ın⁵² vürûdunda hâl-i [41] izmihlâle düçâr olmaları ve hemân kâffe-i düvelin ahvâl-i tabi'iyesi gibi kemâl-i süratle fakrdan servete ve servetten sefâhete intikâl etmeleri lâzım gelirdi.

⁵⁰ Pirus Arnavudluk hükümdarı idi. Tarentis kavminin daveti üzerine İtalya'ya giderek Romalılarla muharebe etmiş ve evvelemirde büyük galebelere nâil olmuş ise de muahharan mağluben memleketi cânibine avdet eylemiş olduğu tarihlerde mün-dericidir.

⁵¹ Gauloislar şimdiki Fransa memleketinin ahali-i kadîmesidir. Bunların İtalya'da Etrüsk kavmiyle muharebeleri vukû' bularak ahâli-i merkûme mağlub oldukları halde Romalılardan istimdâd etmiş olduklarından Roma tarafından tavassut için gönderilen süferâ Gaulois'ların reisiyle münâza'a çıkarub Etrüsk kavmiyle birleşerek i'ân-ı husumet etmiş ve onun üzerine Gaulois'lar dahi Roma'ya hücum ile muhasara ve zabt ederek ahâli civarda bulunan memleketlere ilticâ ve millet-i gâlibe şehri ihrâk ve ifnâ eylemiş idi.

Fakat Roma ahalisinden olub matrûden Ardât kavmi nezdinde bulunan Kamel isminde bir zât lezzet-i intikamı ibkâ-yı nik-nâm uğuruna fedâ ile kavm-i mezkûrün Roma'ya i'ânesi esbâbını istihsâl etmiş ve bu suret Romalıların dahi gayretini mucib olarak şehri tekrar istihlâs eylemişlerdir. Ve bu sırada bazı rüesâ Gaulois'lara bedel-i sulh i'tâ ederek def'-i mazarratlarına talib olmuşlar iken müşarunileyh Kamel ona dahi muhâlefetle vatanının namusunu halelden vikâye etmiştir.

⁵² Annibal me'ser-i celâdet ve şecâ'at-ı fevkâlâde ile kesb-i imtiyâz eden zevât-i meşhureden olarak yirmi beş yaşında iken mezkûr cumhurda serasker olmuş ve Romalıların ba'zı mütteliklerine te'addî ile muhârebe açub ve İspanya ve Fransa üzerinden geçerek İtalya'ya gelüb üç-dört büyük muârebede galebe-i kâmileye mazhar olmuş ve Romalıları fevkalgâye terhib etmiştir.

Fakat doğru Roma üzerine gelmeyüb bir mâh kadar Capua şehrinde ikamet etmesi cihetiyle askeri sefâhete dökülmüş ve beri taraftan husemâsı dahi tecdîd-i kuvvet etmiş olduklarından ve bundan başka mensub olduğu Kartaca cumhuru tarafından dahi kendisine lâyıkıyla iâne olunamadığından o vakitten sonra vâki' olan muharebelerinde mağlub olmağa başlamış idi.

Ma' mafih yine on sene İtalya'da sebat ederek fakat muahharan Roma crallarından [krallarından] Sipiyon Kartaca üzerine gitmiş ve bu dahi memleketini muhafaza için o tarafa 'azîmet eylemiş ise de bu sefer bütün bütün mağlub olarak oradan firâr ile Anadolu'da vâki' beytini hükûmetine ilticâ eylemiş ve oradan dahi hasmlarına teslim olunacağını anlamağla kendüsünü tesmîm etmiştir.

Fakat bunlar dâima sarf-ı mesâ'î ve himmet ederek ve mukâbilinde mevânî'e tesadûf eyleyerek kuvvetlerini tevsî'e muktedir olmaksızın 'âleme hissettirir ve bir dâire-i sağîre derûnunda ilerüde bütün dünya için bir musibet olmuş olan birtakım fezâile [42] idman hâsıl ederlerdi. (Bakıyyesi sonra) Kemal

EK 2: [KOLERA VE REFİK BEY]

Bir müddetten berü İstanbul Halkına müstevli olan Kolera bunca gönüllerde müddet-i medîde def' olmayacak bir yâd-ı elîm terk ile gitmiş ve bir iki günden berü İstanbul'un hiçbir tarafında isri işidilmemiştir.

Malumdur ki bu dâhiye İstanbul'un her cihetinde şiddeti bir derecede gösterdiğinden vefeyâtın miktarınca meşhûd olan [2] tahminler pek muhtelif olduğu gibi gazetelerde görülen yevmiye pusulalarıyla komisyon tarafından bazı zevâta suret-i mahsûsada gönderilen jurnaller beyninde tebyin görüldüğü cihetle rivâyâtta dahi bir fikri sahih hâsıl etmek mümkün olamıyor. Hele bazı erbâb-ı vukûfun beyânına göre bu defaki kolera yalnız şimdiye kadar İstanbul'da 3 defa daha zuhûr etmiş olan emsâlınden değil 27 tarihinden berü vuku' bulan vebalardan bile daha şedîd imiş. Cenâb-ı Hak emsâlini göstermesin.

' İlet-i mezkûre eseriyle zevât-ı ma' rûfeden Mısırlı Hurşid Paşa ve masraf muhasebecisi Hacı Hakkı Efendi ve Maliye ve Meclis-i Ma' arif a' zasından ve meşâhir-i erbâb-ı fûnûndan İhya Bey ve daha hayli memûrîn-i Mülkiye ve Kalemîye ve ümerâ-yı askerîye ve etubba ve bürde-i ezkiyâ-yı zamânedenden ve Mezâhib Odası mütehayyızân-ı hulefâsından Refik Bey âfet-nâke res-i memâte düçâr olmuşlardır.

“Mumaileyh Mekâtib-i Rüşdiye'ye bile gitmemiş olduğu halde hânesinde rüşdiye şakirdânından ziyade şey tahsil ederek, onbeş-onaltı yaşında iken ol-vakt henüz açılmış olan Mekteb-i Mülkiye'ye duhûl ile imtihanda birinci sınıftan şehadet-nâme almış ve meş-

hûd olan hadâsetine nazaran mevcut olan hadaseti ibtidâ-yı şöhretine sebep olmuş idi. Muahharan memur olduğu Mezahib Odası'nda hâiz-i imtiyaz olduğu gibi bir müddetler Tercüman-ı ahval muharrirliğinde bulunmuş ve o sıra da birkaç nüsha basıldıktan sonra bazı esbâba mebni çıkamamış olan *Mirat*'ı ihdâs etmiş idi. Onbeş-yirmi parçadan ibaret olmak üzere müntahab eş'ârı ve *Letaif-i İnşa* namıyla meşâhir-i üdebânın muharrerâtından müretteb ve matbû' bir eseri vardır. Biçare daha 23 yaşında idi.

“Küçük biraderi Tıbbiye yedinci sınıf şâkirdanından Rıza bey dahi Sultan Mehmed koluna memur bulunduğu halde kendisinden 17 gün mukaddem vefat etmiştir. O dahi kemal-i isti' dâd ile ma' rûf idi. Koleranın zaman-ı buhranı esnasında feda-yı nefis edercesine izhar-ı gayretle ibkâ-yı nam eylemiştir.

Beka mümkün değildir gerçi kim devrân-ı fânide

Fena amma belâ-yı mahz olur vakt-i civânide.”

Kemal, *Tasvir-i Efkâr*'ın 30 Rebiulahır 1283 tarihli ve 332, s.

1-2.

KAYNAKÇA

[Refik Bey], “Vecibe”, **Mirat**, S 3, Zilkade 1279, s. 47-48.

“Asrımız üdebasından olup geçen seksen iki senesi terk-i hayat-ı müste’âr eden Refik merhumun tezkiresinin suretidir”, **Rev-nak**, No: 1, 1290, İstanbul, s. 4.

Abdülhak Hamid, **Külliyât-ı Asâr: Mektuplar**, I, İstanbul Matbaa-i Amire, 1334.

Ahmet Rasim, **Matbuat Tarih’ine Methal: İlk Büyük Muharirler**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1927.

AKÜN, Ömer Faruk, **Namık Kemal’in Mektupları**, İstanbul, İstanbul Üniveristesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1972.

Ebüzziya Tevfik, **Salname-i Hadîka**, 1290.

Ebüzziya Tevfik, **Yeni Osmanlılar Tarihi**, İstanbul, Kervan Yayınları, I, 1973.

İbnülemin Mahmut Kemal, “Mustafa Refik Bey”, **Türk Tarih Encümeni Mecmuası**, I, S 4, Mart-Mayıs 1930, s. 34-42.

İSKİT, Server, **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, İstanbul, Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, 1939.

KOLOĞLU, Orhan, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye’de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992.

KUNTAY, Mithat Cemal, **Namık Kemal**, Maarif Matbaası, İstanbul, 1944, I.

MARDİN, Şerif, **Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu**, İletişim Yayınları, I. b., İstanbul, 1996.

Montesquieu, Considérations sur les causes de la grandeur des Romains: et de leur décadence, **Leipzig, 1839.**

Münif Paşa, “Zuhur-ı Mirat”, **Mecmua-i Fünûn**, No: 9, İstanbul, 1279.

Namık Kemal, **Osmanlı Modernleşmesinin Meseleleri-Bütün Makaleleri I**, Haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu- KARA, İsmail, C 1, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005.

Recaizâde Ekrem, **Zemzeme II**, İstanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 1300.

Süleyman Nazif, **Namık Kemal**, Dersaadet, İkdam Matbaası, 1922.

ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın**, Ankara, 1969.

TANSEL, Fevziye Abdullah, **Namık Kemal'in Mektupları**, Türk Tarih Kurumları Yayınları, I, Ankara, 1967.

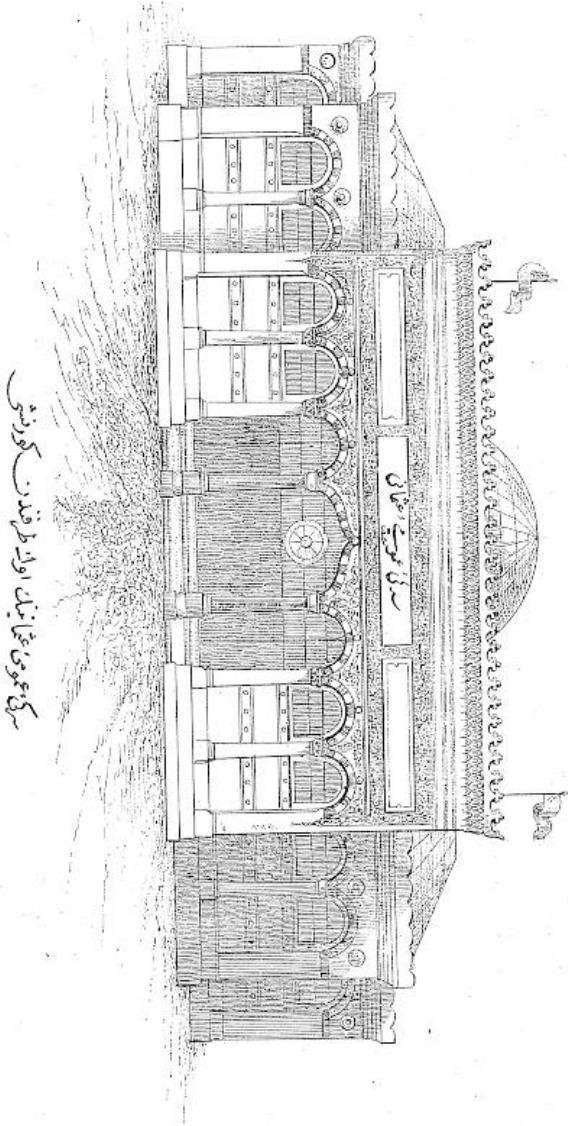
TANSEL, Fevziye Abdullah, **Namık Kemal'in Mektupları**, Türk Tarih Kurumları Yayınları, III, Ankara, 1973.

Tasvir-i Efkâr, 29 Ramazan 1279, No: 76, s. 4.

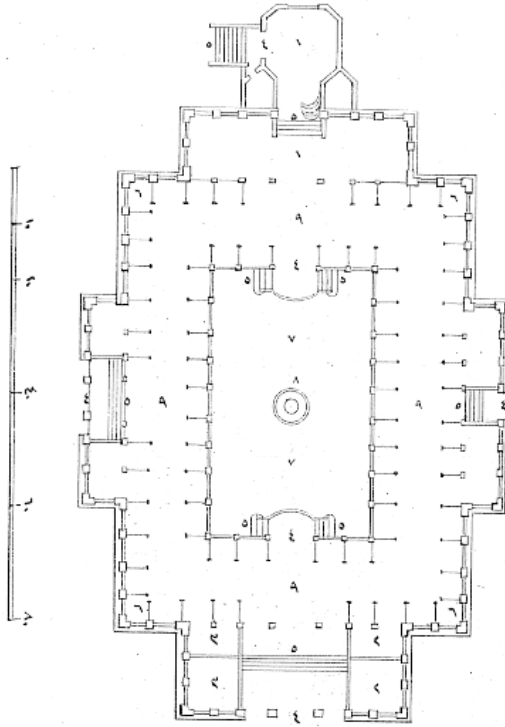
YAZICI, Nesimi, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", **Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu**, Ankara: TTK Yayınları, 1994, (55-84)

YETİŞ, Kazım, **Namık Kemal'in Türk Dili ve Edebiyatı Üzerine Görüşleri ve Yazıları**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2.b., 1996, s. 324.

Sergi-i Umûmi-i Osmânînin ön tarafından görünüşü. Mirat, Sayı: 1, Ramazan 1279.

- ۱ دائره همایون
 ۲ شهسوارکان حضرتانہ مخصوص دائره
 ۳ وکلای شاه حضرتانہ مخصوص دائره
 ۴ قیولر
 ۵ نردبانلر
 ۶ اشیا بای مخصوص دکان کچی بولمہ لر
 ۷ کزینہ جک محل
 ۸ فسقہ
 ۹ بولمہ لہ ارہ لہ نہ کزینہ جک محللر
 ۱۰ و ۱۱ دائره لہ لک الت قائلری سرتی مہور لہ نہ مخصوص دکان
 سرتی عموی عثمانینک خریطہ مطبوعہ سیدر

OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE ÇOCUK GAZETELERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Necati Fahri TAŞ*

ÖZET

Gazete, insanların çevresinde olup bitenleri merak edip, bu arzûsunu giderme fiilinden ortaya çıkan yayım organıdır. Merak gidermeye yönelik haberleşme ihtiyacı insanlık tarihi kadar eskidir. Yazının keşfinden önce bu maksada yönelik olarak ateş kulelerinin yapımı, tellallar ile halkın bilgilendirilmesi veya gezgin ve tâcirlerin bir yerden aldığı bilgileri gittiği her yerde anlatması ile haber alma ihtiyacı karşılanmaya çalışılmıştır.

Yazının keşfi, bilgi ve haberin yayılmasında yeni bir çığır açmıştır. Haberler, artık el veya duvar ilânları, mektuplar vasıtasıyla bir coğrafyadan diğerine yayılmıştır. Gazete, bu gelişmenin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Matbaanın keşfi, gazetenin ikinci gelişim noktasıdır. Bilginin, matbaa sayesinde kağıda dökülmesi kolaylaştığından, gazetecilikte büyük hamleler yapılmıştır.

Osmanlı Devleti'ne matbaanın girmesiyle (1727) birlikte, bir kısım eserler (Vankulu Lügatı 1728) tabedilmiş ancak ilk gazete Mısır Vâlisi Mehmed Ali Paşa tarafından "Vak`a-yı Mısıriyye" 1828 yılında resmî gazete olarak yayımlanmıştır.

Devlet-i Âlî'de özellikle İkinci Meşrûtiyet Dönemi'nde yalnızca İstanbul'da 353 dergi ve gazete neşredilmiştir. Çocuk gazeteleri ise 1876 yılından sonra gündeme gelmiştir.

Osmanlı Devleti zamanında İstanbul'da neşredilen çocuk gazetelerinden; Çocuklara Arkadaş, (Haftalık-1881) Çocuklara Kıraat (15 günde bir sayı- 1881), Çocuklara Ta`lîm (15 günde bir sayı- 1889), Çocuklara Mahsûs Gazete (Haftalık- 1890), Çocuklara Rehber (Haftalık 1898), Çolpan (15 günde bir sayı-1909), Çocuk Bahçesi (Haftalık 1913), Çocuk Duygusu (Haftalık 1913), Çocuk Dünyası (Haftalık 1913), Çocuk Yurdu (Haftalık 1913),

* Prof. Dr., Erzincan Üniversitesi, ERZİNCAN, nfatas@gmail.com

Çocuklar Âlemi (Haftalık 1913), Çocuk Dostu (Haftalık 1914) adıyla neşredilmiş gazeteler değerlendirilecektir.

Bu çalışmada, söz konusu çocuk gazetelerinin tıpkı nüshaları taranarak bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gazete, Çocuk, Basın, Osmanlı, Edebiyat

AN ASSESSMENT ON CHILDREN DURING THE OTTOMAN STATE NEWSPAPER

ABSTRACT

Newspaper is a kind of media that emerged from man's desire to satisfy his curiosity to understand what is happening around himself. The need to communicate for satisfying curiosity is as old as the history of mankind. Before the invention of writing, people could be informed of one another through building fire towers, common criers informing the general public, or travellers and merchants telling what they have learned in their trips everywhere. The invention of writing made a significant breakthrough in spreading information and the news. The news could be spread from one place in the world to another in the forms of leaflets or wall posters, and letters. Newspaper emerged as a product of this improvement. The invention of the printing press is the second turning point in the improvement of newspaper. As it became easier to write down information on paper via printing, huge moves were achieved in journalism.

With the introduction of the printing press to Ottoman Empire in 1727, some works, such as "Vankulu Lügati" (Dictionary) (in 1728) were printed. However, the first newspaper, "Vak`a-yı Mısriyye" was printed as the official journal in 1828 by the governor of Egypt, Mehmed Ali Pasha.

In Ottoman Empire, especially in the Second Constitutionalist Period, 353 magazines and newspapers were printed, only in Istanbul. Newspapers for children emerged after 1876.

In this study, the following newspapers for children that were printed in Istanbul in Ottoman period are reviewed and examined: **Çocuklara Arkadaş** (A Friend to Children) , (Weekly-1881); **Çocuklara Kıraat** (Reading for Children),(once every 15 days- 1881); **Çocuklara Ta`lîm** (Teaching Children), (once every 15 days - 1889); **Çocuklara Mahsûs Gazete** (A Newspaper for Children), (Weekly- 1890); **Çocuklara Rehber** (A Guide for Children), (Weekly- 1898), **Çolpan** (The Star Venus), (once every 15 days - 1909); **Çocuk Bahçesi** (Children's Garden), (Weekly- 1913); **Çocuk Duygusu** (Children's Emotions), (Weekly- 1913), **"Çocuk Dünyası"** (Children's World), (Weekly-1913); **Çocuk Yurdu** (Children's Homeland), (Weekly-

1913), **Çocuklar Âlemi** (The World of Children), (Weekly-1913); Çocuk Dostu (Children's Friend), (Weekly-1914).

Key Words: Newspaper, Child, Press, Ottoman, Literature.

Giriş

İnsanın, çevresinde olup biten gelişmeleri merâk etmesi fitrî bir özelliktir. Gazete, bu fitrî özelliğe cevap veren araçtır. Kişinin hayatında yer alan müsbet ve menfî eylemler, aynı zamanda alışkanlıklar ile de beslenmekte ve süreklilik arz etmektedir. Evrende olup biten, hissedilen her vak`a, her devirde düşünürlerin zihnini yormuştur. İnsan merkezli bir kısım olaylar ile ilgili merâkın giderilmesi ancak bilgi sâhibi olmak ile mümkündür. Değerlerin korunmasında önemli yere sâhip olan duyarlılık, “farkında olunma” bilgisiyle hayatta kalabilir. Bu duygunun erken yaşlardan i`tibâren kazanılması gerekir. Bu anlamda, çocuk gazetelerinin yeri ve önemi tartışmasızdır. Küçük yaşta gazete okuma alışkanlığı kazanan bir şahsın, edindiği bu alışkanlığı ileriki yaşlarda terketmesi zordur. Okumamanın, merak duygusunun olmaması da yine küçük yaşta edinilen alışkanlıklar ile ilgilidir.

Günümüzde okuma alışkanlığımızın olmayışı, bir anda karşımıza çıkan bir eylem olmayıp çocuk yaşlarındaki meşguliyetlerimizin bir ürünü olarak değerlendirmek gerekir. Osmanlı Devleti zamanında bunun eksikliğini gören birçok münevver, gazete okurunun yalnızca yetişkinlerden olmaması gerektiğini düşünerek çocuk dünyasına uygun gazeteler de neşretmişlerdir.

Çocuk Gazetelerinde Ele Alınan Ve Kazandırılması İstenen Davranışlar:

1- *Çocuk gazeteleri daha çok muallîmler eliyle neşredilmiştir.* Bu düşüncenin en iyi örneği, Çocuklar Âlemi gazetesinin, Darü'l-Mualimîn ve Şemsü'l-Mekâtib muallimlerince çıkarılmasıdır¹. Çocuk eğitiminin bir uzmanlık alanı olduğu, bunun ancak eğitimciler eliyle yapılabileceği, her gazetecinin çocuk gazetesi çıkaramayacağı fikri birçok çocuk gazetesinde belirtilmiştir. Bu düşünce tamamiyle bilimseldir.

¹ Çocuklar Âlemi gazetesi, 14 Kanûn-ı evvel 1329. s. 1

Çocuk gazetelerinin muallimler tarafından neşredilmesinin ikinci bir önemi de çocukların seviyelerine uygun olarak bilgi kazanımının sağlanması, muhâkeme geliştirme, iyi bir fert olma yeteneklerinin verilmesi, eğitimde öğrencilerin zorlandığı konuların basitleştirilerek sunulması, toplum değerlerinin algılatırılması... gibi eğitimde başarının temel taşlarını oluşturacak birçok konunun zevk olarak öğretilmesidir. Henüz kelime dağarcığı oluşmamış, beyin gelişimi tamamlanmamış, çevre algısını kuramamış bir çocuğun, hangi metodlar ile yetiştirilmesini bilmek tamâmen uzmanlık isteyen bir olgudur. Çocuk gazetelerinin bu ikinci önemli görevi, ders müfredatının kavratılması için yardımcı kaynak niteliği taşımasıdır.

2- *Eğlendirerek bilgi aktarma.* Çocuk gelişiminde oyun, çok önemli bir yere sâhiptir. Çocuk, oyun esnâsında düşünür, sorumluluk taşır, yarışır, beden ile zihin arasında olması gereken paralel refleksleri kazanır, eğlenirken spor yapıp vücudun gelişimini sağlar ve birçok bilgiyi öğrenir². Çocuk oyunlarında “ebe” seçmek için söylenen; “**Bir, iki, üç** ebelik güç, sonra da **dört, beş** haydi kardeş **altı, yedi**ye geç, oyunu seç **sekiz, dokuz, on** oyuna kon” bu ifâde de çocuk, ebeyi tespit etme kuralını yerine getirme gayreti içinde olurken, farkına varmadan sayıları öğrenmektedir. Bu misâle uygun birçok oyun çeşidi çocuk gazetelerinde yer almaktadır³.

Matematik konuları içinde yer alan dört işlemler, mantık ve muhâkeme geliştirmeye yönelik oyunlar ile kavratılmaya çalışılmıştır. Resimler ile de bu işlemler görsel hâle getirilmiştir.

Çocuk gazetelerinin birçok sayısında bilmecelere yer verilmiştir. Bilmeceler, düşünmeyi ve muhâkeme melekelerini geliştirdiği gibi çocuklar arasında oyun ortamının ve sosyalleşmenin de kapısını aralamaktadır. Zira bilmece tek başına söylenip eğlenceli bir husus değildir.

² *Çocuk Bahçesi gazetesi*, 20 Şubat 1329, s. 1

³ *Çocuklara Kıra`at gazetesi*, 1 Cemâziyel ahîr, 1299, s. 5. *Çocuk Dostu gazetesi*, 13 Haziran 1329, s. 8.

En az iki çocuk, birbirine bilmece söyleyerek birinin bilmeceğini diğ-
ğininin çözmesi bekleneceğinden, sosyal bir olgu kurulmasında
önem arzeder⁴.

3- *Gazete okumayı cezbetme*. Bilgi, aile-çevre-okul üçgeninde elde edilir. Her türlü alışkanlığın çocuk yaşta kazanıldığı bilinmektedir. Çocukların bu iki temel taşına dayanarak yetiştirilmesini çocuk gazete-
teleri görev ittihaz etmişlerdir. Aile, çevre ve okulda okuma alışkan-
lığı yok ise bir çocuğun kendiliğinden bir şeyler okuması gerektiğini düşünmesi imkânsızdır.

Türk toplumu olarak niçin okumuyoruz? Sorusunun cevabı bu noktadadır. Osmanlı Devleti'nin son kırk yılında toplumun bu eksik yönü çocuk gazeteleri çıkarılarak giderilmeğe çalışılmıştır. Yukarıda ifâde edildiği gibi bu gazeteler, muallimler tarafından bizzat veya vesîle olunarak neşredilmeğe başlanmıştır. Bu dönemde neşredilen çocuk gazeteleri vâsıtasıyla çocuk dünyasına uygun hikâye, roman, resim, bilmece, çevreyi tanıma, dünyayı tanıma, kültür ve san`at eserleri hakkında bilgi edinme, bitki ve hayvanlar âlemini kavrama, toplum değerlerini öğrenme, bilgi kaynaklarını öğrenme, çocuğa uygun neşriyatı ta`kîb etme, öğrenme usûl ve esaslarını öğretme, İb-tidâ`î ve Sıbyân mekteplerinin programlarında yer almayan konuların öğretilmesi için çocuklara imkân kazandırılmaya çalışılmıştır⁵.

4- *Çalışkanlığın kazandırılması*. Gazetelerde, çalışmanın, çalışkan olmanın ne anlama geldiği, toplumda çalışkan insanların yeri ile tembel kişilerin hangi zorluklar ile karşılaştıkları hikâyeler, menkıbeler

⁴ **Çocuklara Rehber gazetesi**, 16 Nisan 1314, s. 8.

⁵ **Çocuklara Kıra`at gazetesi**, 15 Cemâziyel evvel, 1299; 15 Rebiyyü'l-ahîr 1299; **Çocuk Bahçesi gazetesi**, 27 Şubat 1329, 7 Mart 1330, 3 Mart 1330; **Çocuk Duygusu gazetesi**, 26 Eylül 1329, 13 Mart 1330, 3 Teşrin-i evvel 1329; **Çocuk Yurdu gazetesi**, 20 Haziran 1329, 30 Mayıs 1329; **Çocuklara Mahsûs gazete**, 26 Eylül 1312, 3 Teşrin-i evvel 1312.

ve özlü sözler ile verilmiştir. Çalışkanlığın, küçük yaşta kazandırılması gereken bir olgu olduğu hemen her gazetede yer almıştır⁶.

Gazetelerde, üretmek, kazanmak, hayatını refah içinde geçirmek, şerefli ve onurlu olmak için çalışkan olmak gerektiği hususu birçok öykünün konusu yapılmıştır. Gazetelerde yer alan birçok vecîze ve atasözünde çalışkanlık vurgusu yapılmıştır. Bu atasözlerinden birinde; “ *İnsanların en çok bildiği söz, en az bildiği iştir.*”⁷ sözüyle, herkesin her konuda saatlerce konuştuğu hâlde, iş yapma hususunda aynı gayreti göstermedikleri açıklanmıştır. Sözü geçmez akçe olmayıp işin delil olması üzerinde durulmuştur⁸.

5- *Tahsilli olmamanın zararları*. Mektebe gitme çağına gelen bir çocuk, artık etrafında olup biten olayları kendi dünyâsıyla algılamaya başlamıştır. Altı, yedi yaşlarındaki çocuk, bir kısım işleri tek başına yapma, çevresindeki insanlara kendini takdîm etme gayreti içindedir. Gazetelerde yer alan hikâyeye, bilmece ve masallar ile mektebe gitmeyen çocukların nasıl karanlıkta kaldığını, mektepte öğretilen bilgiler ile bir çocuğun düştüğü sıkıntılardan nasıl kurtulduğu anlatılmaktadır⁹.

Tahsil ile ilgili bir makâlenin ilk satırlarında, “ *Dünyada şeref ve insâniyet, feyz ve ma`rîfetten ibârettir. Yoksa nisâb-ı `aleme mâlik veya tahsîline sâlik olmayan avâmın havâmdan (böcek, haşere) farkı olamaz*”¹⁰. bu bilgiler yer almaktadır. İnsan olmada tahsîlin ne kadar önemli olduğu daha küçük yaşta çocuklara verilmek istenmiştir.

6- *Doğayı, çevreyi ve insanı tanıma*. Resimler ile hayvan ve bitkiler hakkında çocuklara bilgi sunulmuştur. Hatta her sayıda bir başka hayvan ve bitkiden bahsedilerek bunların insanlar ile olan ilgisi,

⁶ **Çocuk Duygusu gazetesi**, 15 Ağustos 1329, s. 1. **Çocuk Dünyası Gazetesi**, 4 Nisan 1329, s. 4.

⁷ **Çocuk Bahçesi gazetesi**, 1 Mayıs 1330, s. 1.

⁸ **Çocuk Duygusu gazetesi**, 15 Ağustos 1329, s. 1.

⁹ **Çocuklara Mahsus gazete**, 19 Haziran 1313, s. 8.

¹⁰ **Çolpan gazetesi**, 23 Kanûn-i evvel 1325, s. 1.

fayda ve zararı belirtilmiştir. Bu yolla çocuk, kendi çevresini ve dünyanın diğer yerlerinde yaşamakta olan birçok canlı hakkında bilgi edinmesi sağlanmıştır. Gazetelerde, bir çocuğun dünyasında yediği, içtiği, insanlar tarafından kullanılan her şey tanıtılmaya çalışılmıştır. Buğday, Arpa gibi tahıl ürünlerinden, sebze, meyve, doğal kaynaklar, kaplıcalar, yanardağlar, şelâleler, su kaynakları, camiler, sanat eserleri gibi bilgiler sunulmuştur¹¹.

7-*Dürüstlüğü öğrenme*. Tesânüt fiilinin gerçekleşmesinde; diğer insanlar ile iş birliği yapılması, bilgi ve düşüncelerin değer ifade edebilmesi için güvenilir karaktere sâhip olmak gerekir. Verimli her iş, güven duygusu temeli üzerine inşâ edilir. Sorumluluk üstlenebilen, kollektif çalışma ortamına uyum sağlayabilecek nesilleri yetiştirmek için gazete çerçevesinde bu duygu çocuklara kazandırılmak istenmiştir. Atasözleri “*Doğru Düşünmeler*” başlığı altında verilerek dürüstlüğü, prensipleri ortaya konmuştur¹².

Çocuk gazetelerinin doğru düşünme başlığı altında; “*Senin kusurlarını sana haber veren adamı doğru ve sâdık bir dost addet*”, “*Başkalarının kusurlarını afveyle fakat kendi kusûrunu aslâ afveyleme*”, tarzındaki sözlere sıkça yer verilmiştir¹³.

8- *Basit malzemelerin yapımını öğrenme*. Çocukların; oyun ve eğlence adı altında el becerilerini ve zihin gelişimlerini mükemmelleştirmek için basit işler yapmalarını, ortaya bir ürün koymalarını bütün çocuk gazeteleri tavsiye etmiş ve okurlarını bu alana yönlendirmiştir. “*Bir sahife büyüklüğündeki kağıt üzerine yapışkan sürerek fâre yakalamak, bir kaç mumu iplik ile bağlayarak sönmeye noktasına gelen bir mumun bu iplik*

¹¹ **Çocuklara Kıra`at gazetesi**, 1 Cemâziyel ahîr, 1299, s. 20-22. **Çocuklara Mahsus gazete**, 9 Mayıs 1312, s. 3. **Çocuklara Arkadaş Gazetesi**, 1 Receb 1298, s. 12, 13, 76; **Çocuk Duygusu gazetesi**, 18 Temmuz 1329, s. 3; **Çocuk Bahçesi gazetesi**, 3 Mart 1321, s. 14; **Çocuklara Rehber gazetesi**, 23 Nisan 1314, s. 5.

¹² **Çocuk Bahçesi gazetesi**, 1 Mayıs 1330, s. 166.

¹³ **Çocuklara Kıra`at gazetesi**, 1 Cemâziyel ahîr, 1299, s. 30; **Çocuklara Rehber gazetesi**, 16 Nisan 1314, s. 3.

vâsıtasıyla diğer mumun tutuşmasını sağlamak, kağıtları keserek hayvan ve kuş figürleri yapmak”, gibi eğlendirici işler ile el ve zekâ arasındaki uyumu geliştirip çocuğun yeni şeyler keşfetmesi hususundaki beyin gelişimi sağlanmaya çalışılmıştır¹⁴.

9- *İş yaparken işe odaklanma melekesini kazandırma*. Bu başlık altında, çocukların dikkat melekesinin artırılması hedeflenmiştir. Hikâye ve öyküler ile bir iş yaparken, o iş dışında başka bir şeyin düşünülmemesi öğütlenip çocukların düşme, yaralanma sonrasında acı çekecekleri kavramı ile anlatılmaya çalışılmıştır.

10- *İtaatkar olma*. Çocukların anne, baba ve büyüklerine itâ`atkâr olması basit metinler ile anlatılarak, büyüklerin tecrübelerinden yararlanmaları hedeflenmiştir. Çocuk, henüz yaptığı işlerin ve hareketlerinin sonucunda ne tür zarar göreceğini bilemediğinden İtâ`atkâr mizâcı kazanarak büyüklerinin öğütleriyle hareket ederek bunları olumlu davranışa dönüştürebilir. Böylece tehlikelerden daha erken yaşta uzak durmasını öğrenmiş olur.

11- *Hastalıkların sebepleri ve tedavileri hakkında bilgi edinme*. Çocuklara, yedikleri içtikleri her şey hakkında bilgi verilip, bunların nasıl yenmesi gerektiğini öğretmektir. Çocuklar, büyüklerin olmadığı yerlerde nasıl davranmaları gerektiği, hangi ortamlarda oynamaları, her gördüğü şeyi yememeleri, bilmediği aletler ile oynamamaları bu başlıklar altında verilmiştir.

12- *Kitap tanıtımı ve tercüme eserler hakkında bilgi vermek*. Çocuklar için faydalı olacak gazete ve kitapların hem aile hem de çocuklar tarafından bilinmediğinden, çocuk dünyasına uygun kitapların isimleri veya bu hususta yeni neşredilen gazete ve kitaplar var ise bunlardan çocuklar haberdâr edilmiştir¹⁵.

¹⁴ **Çocuk Duygusu gazetesi**, 20 Haziran 1329, s. 4-5; **Aynı Gazete**, 7 Haziran 1329, s. 5.

¹⁵ **Çolpan gazetesi**, 10 Kanûn-i evvel 1325, s. 4; **Çocuklara Mahsus gazete**, 19 Haziran 1313, s. 7.

13- *Yeryüzündeki diğer medeniyetler ve insan topluluklarını tanıma.* Çocuklara bir taraftan Türk insanının özellikleri ve demografik tarzı anlatılırken, yeryüzünde yaşayan başka insanların fiziki yapıları ve kültürleri de anlatılmıştır¹⁶.

14- *Yeni keşifler hakkında bilgi sunma.* Yeni keşifler; coğrafi keşiflerin yanında, kahve, tütün, ipek, sabun gibi insanların günlük hayatta kullandığı malzemeler, yiyecek ve içeceklere yönelik bilgiler verilmiştir¹⁷.

15- *Doğru, yanlış davranış biçimleri hakkında bilgi verme.* Çocuk gazetelerinde kısa öyküler ve özdeyişler verilerek, insanların hangi davranışlarının olumlu, hangilerinin olumsuz oldukları öğretilmeğe çalışılmıştır. İnsanların karakterlerinin dışa nasıl yansıdığı üzerinde durularak “*Kendiniz için bile ciddî olunuz*”¹⁸ ifâdeleriyle bu hususta örnekler verilmiştir

Gazetelerde özellikle yalancılık konusu üzerinde çok durulmuştur. Yalancı insanların topluma verdiği zararlar çirkin ifâdeler ile yerilmektedir¹⁹.

16- *Sorumluluk kazandırma.* Çocuk gazetelerinde yer alan bazı başlıklarda çocukların özel eşyaları, oyuncaklarının korunması, anne, babasına karşı görevlerinin yerine getirilmesi gibi hususlar yer almaktadır.

¹⁶ **Çocuk Duygusu gazetesi**, 7 Haziran 1329, s. 4.

¹⁷ **Çocuklara Arkadaş gazetesi**, 1 Receb 1298, s. 76; Aynı gazete, 16 Cemâziyel evvel, s. 27; 1 Cemâziyel evvel, s. 12-13; **Çocuklara Rehber gazetesi**, 9 Nisan 1314, s. 5.

¹⁸ **Çocuklara Rehber gazetesi**, 8 Nisan 1315, s. 4.

¹⁹ **Çolpan gazetesi**, 18 Kanûn-i evvel 1303, s. 1.

17- Çocuk gazetelerinin bir kısım sayılarında; yukarıda verilen başlıklar dışında, daha önce tahsîl görmüş insanların mektep hâtıralarına yer verilmiştir. Mektep ortamına yeni girmiş bir çocuk için bu hâtıralar önemli tecrübeleri ihtiva etmektedir²⁰.

Çocuklara ziraat işleri anlatılarak her sayıda farklı bir ziraat işi anlatılmıştır²¹. Bu maksatla çocukların, beslendiğimiz ürünlerin hangi zahmetler neticesinde yetiştirildiği ve onların insanlar için ne kadar önemli olduğu anlatılmıştır. Çocuk bu bilgileri öğrenince, yediği her sebze ve meyvenin kıymetini daha iyi algılamasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca çocuk, ekmek gibi birçok besin maddesinin bir ağaç üzerinde yetişen meyve türü bir şey olmadığını, hangi aşamalar sonrasında sofraya geldiğini de öğrenmektedir.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin II. Abdülhamid döneminde başlayan çocuk gazetelerinin neşri, günün şartlarına göre oldukça başarılıdır. Çocuk dünyasında neler var ise bu gazetelerde görmek mümkündür. Çocuk gazetelerinde eğlence, bilgi edinme, çevreyi ve dünyayı tanıma, toplum değerlerini öğrenme, kendini hayata hazırlama, büyüklerin tecrübelerinden yararlanma, zihin gelişimini sağlama, Müslüman Türk kültürünün başka coğrafyalardaki benzerlerini öğrenme, her şeyden önemlisi okuma alışkanlığını kazanmaya hizmet etmiştir.

Çocuk gazetelerinde dikkati çeken en önemli hususlardan biri de kendi dönemlerinin birçok önemli olaylarına yer vermeleridir. Çocuk gazetesi isminden hareketle, bir zamanlar bizin de yaşadığımız gibi birçok araştırmacı tarafından dikkate alınmayıp yalnızca çocuk dünyasına hitâb eden neşriyat gibi kabul görmüştür. Ciddî olayların bu neşriyatta yer almasına ihtimâl verilmediğinden değerlendirilmemişlerdir. Hal bu ki savaşta üstün başarı gösteren Afyon Karahisarlı

²⁰ **Çocuklara Mahsus gazete**, 7 Eylül 1322, s. 1.

²¹ **Çocuklara Mahsus gazete**, 7 Eylül 1322, s. 2.

Nuri Gâzi gibi kahramanlar tanıtılmıştır. Biyografi ve şehir târihi çalışmalarında bu bilgilerin kıymeti ortadadır. Şehirlerin târihî yapılarından, sadra`zâm, ulemâların biyografileri ve icra`atları ile iydi millî (Hâkimiyet Bayramı) gibi özel günlere ait kutlamalar hakkında bilgi sunulmaktadır.

Çocuk gazetelerinde, eğitim kurumları tanıtılmıştır. Osmanlı Devleti'nin özellikle meşrûtiyet dönemi eğitim anlayışı ve eğitim kurumları hakkında musallar bilgiler verilmektedir. Eğitim kurumları hakkında verilen bilgiler, eğitim kurumlarını tanıtmak adına yapılmış ise de bu döneme ait mektep ve öğrenci sayıları hakkında geniş bilgiye ulaşmak mümkündür.

Gazetelerin neşri Tanzîmât Dönemi'ne ait olması sebebiyle; bu dönemdeki sistemli batılılaşma hareketinin eğitim metodlarına sirâyetini de görmek mümkündür. Çocuk gazetelerinde yer alan bilgiler arasında felsefe, sosyoloji, fen bilimleri, sosyal bilimlerin birçok alanı, musikî, oyun ve pratiğe indirgenen müfredât batı tarzı eğitim yapan mekteplerde verilmesi öngörülmüştür. Çocuk gazeteleri de bu alana hitâb edecek tarzda neşredilmiştir.

KAYNAKÇA

Çocuk Bahçesi gazetesi, 3 Mart 1321, 20 Şubat 1329, 27 Şubat 1329, 3 Mart 1330, 7 Mart 1330, 1 Mayıs 1330.

Çocuk Dostu gazetesi, 13 Haziran 1329.

Çocuk Duygusu gazetesi, 7 Haziran 1329, 20 Haziran 1329, 18 Temmuz 1329, 15 Ağustos 1329, 3 Teşrîn-i evvel 1329, 26 Eylül 1329, 13 Mart 1330.

Çocuk Dünyası Gazetesi, 4 Nisan 1329.

Çocuk Yurdu gazetesi, 20 Haziran 1329, 30 Mayıs 1329.

Çocuklar Âlemi gazetesi, 14 Kanûn-ı evvel 1329.

Çocuklara Arkadaş gazetesi, 1 Receb 1298.

Çocuklara Kıra`at gazetesi, 15 Rebiyyü'l-ahîr 1299, 1 Cemâziyel ahîr 1299, 15 Cemâziyelevvel 1299.

Çocuklara Mahsus gazete, 9 Mayıs 1312, 26 Eylül 1312, 3 Teşrîn-i evvel 1312, 19 Haziran 1313, 7 Eylül 1322.

Çocuklara Rehber gazetesi, 9 Nisan 1314, 16 Nisan 1314, 23 Nisan 1314, 8 Nisan 1315.

Çolpan gazetesi, 18 Kanûn-i evvel 1303, 10 Kanûn-i evvel 1325, 23 Kanûn-i evvel 1325.

OSMANLI MATBUATININ FARKLI BİR YÜZÜ: MUHAMMED TÂHİR TEBRİZÎ

Güllü YILDIZ*

ÖZET

Muhammed Tâhir Tebrizî, İstanbul'a göçmüş, ömrünün kalanını burada geçirmiş Tebrizli bir tüccar olarak özellikle İstanbul'da mukim ya da bir şekilde İstanbul'a yolu düşen hemen hemen her İranlının yakından tanıdığı bir isimdir. Ancak zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte yirmi yıllık bir yayın hayatına sahip, İran dışında yayınlanmış Farsça gazetelerin ilk ve en önemlilerinden biri kabul edilen *Ahter*'i (1876-1896) yayınladığında hem Osmanlı matbuat hayatı hem de Osmanlı-İran münasebetlerinin siyasi ve sosyal yansımaları açısından önemli bir figür haline geldi. Gazeteyi yayınlamadan önce de kurduğu matbaa ile yayıncılık faaliyetlerini yürüttüğü ve özellikle Farsça öğretimiyle ilgili el kitapları yayınladığı bilinen Muhammed Tâhir Tebrizî, *Ahter* yayın hayatına devam ederken ve kapandıktan sonra da gazete ile aynı ismi taşıyan matbaasında yayıncılık faaliyetlerini sürdürdü. *Ahter*'in başlangıçta Kaçar hanedanının maddi desteği ile yayınlandığı ancak daha sonra II. Abdülhamid'in İslam birliği siyasetinin sözcülerinden biri haline geldiği göz önünde bulundurulduğunda, Muhammed Tâhir Tebrizî ya da Osmanlı kaynaklarındaki şekli ile Tâhir Efendi'nin şahsiyetinin ve gerek Osmanlı Devleti ile gerekse matbuat hayatındaki kişi ve kurumlarla ilişkilerinin dikkatle ele alınması gereği tebarüz etmektedir.

Ahter gazetesi üzerine yapılmış ve son zamanlarda giderek zenginleşen çalışmalar, gazetenin yayın hayatı boyunca sahibi ve mesul müdürlüğünü üstlenmiş ve zaman zaman kendi adıyla yazılar kaleme almış Muhammed Tâhir Tebrizî hakkında ne yazık ki birkaç

* Araştırma Görevlisi, Marmara Üniversitesi, İSTANBUL, gullu.yildiz@marmara.edu.tr

cümleyi geçmeyen oldukça sınırlı bilgiler sunmaktadır. Bu eksikliğı gidermek maksadıyla hazırlanan tebliğde, 19. asır Osmanlı ve İran basın tarihi açısından çok önemli bir figür olan Muhammed Tâhir Tebrizî'nin öncelikle biyografisiyle ilgili temel bilgilerin derlenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca Tebrizî'nin, çoğunluğu tüccar ve sürgündeki İran mesrutiyeti yanlıları olmak üzere İstanbul'da mukim İranlılar, İstanbul'daki İran sefaretı ve Osmanlı Devleti ile ilişkileri ele alınacaktır.

Çalışmada başvuru lan başlıca kaynaklar; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde kayıtlı Muhammed Tâhir Tebrizî'nin yayın faaliyetlerine dair belgeler, *Ahter* ve Tâhir Efendi'nin ilişkide olduğı *Kânun* gibi diğ er bazı Farsça gazeteler, o dönemde İstanbul'da bulunan kişilerin kaleme aldığı ve İstanbul'da mukim İranlılarla ilgili bilgiler ihtiva eden Farsça hatıratlar, İstanbul'a yolu düşmüş İranlıların seyahatnameleri ve Muhammed Tâhir Tebrizî'nin bazı şahsi mektuplarının yanı sıra Osmanlı ve İran basın tarihine dair çalışmalardır.

Anahtar Kelimeler: Muhammed Tâhir Tebrizî, *Ahter*, İstanbul Basını, Farsça Gazete, II. Abdülhamid Dönemi

A DIFFERENT FACE OF OTTOMAN PRESS: MUHAMMAD TÂHİR TABRİZİ

ABSTRACT

Muhammad Tâhir Tabrizî, who migrated to Istanbul and spent rest of his life here as a merchant from Tabriz, is a well known name especially for almost every Iranian in Istanbul or who has come to visit for a reason. But he became an important figure for Ottoman press and for the political and social reflections of Ottoman-Iranian relations only when he published *Akhtar*; the first and most important persian newspaper ever published out of Iran, during twenty years (1876-1896) although being interrupted time to time. Before publication of the newspaper, he was running his printing house which is called also as Akhtar and publishing especially handbooks of persian language and he carried on his business during and after the publication of *Akhtar*. As we consider that *Akhtar* was published firstly with financial support of Qajar dynasty but shortly after became one of the spokesmen for Pan-Islamic policy of Abdulhamid II, it is obvious that personality of Muhammad Tâhir Tabrizî or Tâhir Efendi as Ottoman sources called him, and his relations with Ottoman government and with other persons and institutions in the press life have to be scrutinized carefully.

Studies on *Akhtar* which are flourishing in recent years say only a few words about Muhammad Tâhir Tabrizî, the owner, manager and also writer of the newspaper. In this paper which aims to fill this gap, all the available informations about his biography will be gathered. Furthermore, relations of Tabrizî with Iranian residents of Istanbul most of whom are merchants and pro-constitution political exiles and with Iranian Ambassador and Ottoman government.

Main sources of this paper are documents about Muhammad Tâhir Tabrizî's publishing and press activities in State Archives of the

Prime Ministry, some persian newspaper with which he was connected like *Qānūn*, memoires and travels of contemporary Iranians who lived in Istanbul or visited here and some personal letters as well as researches on history of Ottoman and Persian press.

Key Words: Muhammad Tāhir Tabrizī, *Akhtar*, Istanbul Press, Persian Newspaper, Abdulhamid II Era

Muhammed Tâhir Tebrizî, İstanbul'a göçmüş, ömrünün kalanını burada geçirmiş Tebrizli bir tüccar olarak özellikle İstanbul'da mukim ya da bir şekilde İstanbul'a yolu düşen hemen her İranlının yakından tanıdığı bir isimdir. Ancak yirmi yıllık bir yayın hayatına sahip, İran dışında yayınlanmış Farsça gazetelerin ilk ve en önemlilerinden biri kabul edilen *Ahter*'i (1876-1896) yayınladığında hem Osmanlı matbuat hayatı hem de Osmanlı-İran münasebetlerinin siyasi ve sosyal yansımaları açısından önemli bir figür haline geldi. Gazeteyi yayınlamadan önce de kurduğu matbaa ile yayıncılık faaliyetlerini yürüttüğü bilinen Muhammed Tâhir Tebrizî, *Ahter* yayın hayatına devam ederken ve kapandıktan sonra da gazete ile aynı ismi taşıyan matbaasında yayıncılık faaliyetlerini sürdürdü. *Ahter*'in başlangıçta Kaçar hanedanının maddi desteği ile yayınlandığı ancak daha sonra II. Abdülhamid'in İslam birliği siyasetinin sözcülerinden biri haline geldiği göz önünde bulundurulduğunda, Muhammed Tâhir Tebrizî ya da Osmanlı kaynaklarındaki şekli ile Tâhir Efendi'nin şahsiyeti daha da önemli hale gelmektedir.

Ahter gazetesi üzerine yapılmış ve son zamanlarda giderek zenginleşen çalışmalar, gazetenin yayın hayatı boyunca sahibi ve mesul müdürlüğünü üstlenmiş ve zaman zaman kendi adıyla yazılar kaleme almış Muhammed Tâhir Tebrizî hakkında ne yazık ki birkaç cümleyi geçmeyen oldukça sınırlı bilgiler sunmaktadır. Bu eksikliği gidermek amacıyla hazırlanan tebliğde, 19. asır Osmanlı ve İran basın tarihi açısından çok önemli bir figür olan Muhammed Tâhir Tebrizî'nin öncelikle biyografisiyle ilgili elde edilen bilgiler sunulacak, ardından da yayıncılık faaliyetlerine değinilecektir.

Muhammed Tâhir Tebrizî kimdir sorusuna verilebilecek en yalın cevap; İstanbul'da mukim İranlı bir tüccar olduğudur. Biyografisiyle ilgili doğum ve vefat tarihi de dâhil olmak üzere pek çok temel bilgiden yoksun olduğumuzu daha baştan ifade etmek gerekir. Tebrizî ve Karacadağî nisbelerinden İran'ın bu bölgesinden İstanbul'a

göçtüğü anlaşılmaktadır. Bu göçün en geç 1860'ların başında gerçekleştiği tahmin edilmektedir. Aynı şekilde 1912 yılı Haziran ayı itibariyle berhayat olduğu bilinmekle birlikte ne zaman vefat ettiği de meçhuldür.¹ Uzun süre pek çok hemşerisinin de tercih ettiği üzere Beyazıt'ta oturduğunu bildiğimiz Muhammed Tâhir, daha sonra Kuzguncuk'a taşınmıştır.² Validehan'da bir matbaası ve Hakkaklar Çarşısında bir kitapçı dükkânı vardır.³

Muhammed Tâhir'in ayrıca 1898-1903 yılları arasında Encümen-ı Teftiş ve Muayene⁴ azalığı yaptığı ve 2. dereceden Mecidi nişanını haiz olduğu arşiv belgelerinden ve salnâmelerden anlaşılmaktadır.⁵ Yine belgelerde, Meşrutiyetin yeniden ilanının ardından Maarif Nezareti'nde ikinci defa görev aldığı kayıtlıysa da bu ikinci görevinin ayrıntılarına dair herhangi bir bilgiye ulaşılammıştır.⁶

¹ Edward G. Browne, **The Press and Poetry of Modern Persia**, Cambridge 1914, s. 2, 36. Ayrıca bkz. Rahim Reis Niya, **İran ve Osmanî der Âsitane-i Karn-i Bistom**, Tahran 1328, I, 425. Rıza Kurtuluş, hazırladığı doktora tezinde Muhammed Tâhir'in vefat tarihini yanlış bir şekilde ve kaynak göstermeksizin 1907 olarak verir. Nasıruddin Pervin de İran basın tarihiyle ilgili kitabının Ahter'le ilgili bölümünde Muhammed Tâhir'i tanıtırken 21 Zilkade 1325/26 Aralık 1907 tarihinde İstanbul'da vefat ettiğini yine kaynak göstermeden yazmıştır. Bkz. Rıza Kurtuluş, **1906-1911 İran Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010, s. 182; Nasıruddin Pervin, **Tarih-i Ruznâme-Nigârî-i İraniyân ve Diğer Parsi-Nevisiyan**, Tahran 1377, I, 250.

² DH MDK 154/90 (25 C 1327/14 Temmuz 1909)

³ DH MDK 154/90 (25 C 1327/14 Temmuz 1909). Validehan'daki İranlı kitapçılar hakkında bkz. Filiz Dıgıroğlu, "İstanbul-Tebriz Ticaret Hattında Validehan (XIX-XX. Yüzyıl)", **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 31, Güz 2014, s. 69-112.

⁴ 1298/1880 yılında teşkil edilen Maarif Nezareti'ndeki bu birim, gazeteler de dâhil alemlum neşriyatı ve yurt dışında basılıp gümrüklerle postanelere gelen her dilden yayını tetkik etmekle görevlidir. Maarif Nezareti'ndeki bu birime 1315/1897 yılında kurulan Tetkik-i Müelfât Komisyonu ile 1321/1903 yılında kurulan Kütüb-i Diniyye ve Şer'iyeye Tetkik Heyeti de ilave edilmiştir. Başlangıçta bir reis ve altı azadan teşekkül eden bu encümenin zamanla aza sayısında artışlar olmuştur. Bkz. **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye**, 1318/1900, s. 527; Ali Birinci, "Osmanlı Devleti'nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal", **TALİD**, VII, 4/2006, s. 303-305.

⁵ MF TTD 52/91 (19 C 1319/3 Ekim 1901); MF MKT 627/52 (16 S 1320/25 Mayıs 1902); **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 1317/1899, s. 300; **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 1318, s. 336; **Sâlname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 1319, s. 374; **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 1320, s. 388-389.

⁶ DH MDK 154/90 (25 C 1327/14 Temmuz 1909)

Kurduğu matbaa ve çıkardığı gazete *Ahter* ile o kadar özdeşleşmiştir ki *Ahter* bir tür lakab ya da soy ismi işlevi görmüştür. Kendisinden *Ahter* Efendi diye bahsedildiği gibi çocuklarından bahsedilirken örneğin büyük oğlu için “Hüseyin *Ahter*” denmektedir.⁷ Muhammed Tâhir’in, İstanbul’da mukim İranlılarla yakın bir münasebet içinde olduğu ve kısa zamanda buradaki topluluğun önemli bir üyesi haline geldiği anlaşılmaktadır. Hizmetlerinden dolayı 1314/1896 yılında, Muzafferüddin Şah tarafından kendisine ikinci dereceden Şir-i Hurşid nişanı verilmiştir.⁸

Ailesine baktığımızda tespit edebildiğimiz dört oğlu ve bir kızı vardır. Ayrıca çekirdek ailesi dışında kayıtlara yansıdığı kadarıyla İstanbul’da bir kardeşinin daha yaşadığı bilinmektedir. Oğullarından ilki Hüseyin, ilk eğitimini İranlıların İstanbul’daki okulunda tamamlamış, daha sonra askerî okula devam etmiştir. *Ahter* gazetesinin son yıllarında Fransızca mütercimi olarak yer aldığı da görülen Hüseyin’in hayatı, askerî eğitiminden dolayı tüccar ve yayıncı babasından çok farklı bir seyir göstermiştir.⁹ Diğer oğlu Mirza Hasan Celaledin hakkında ise Berlin’de hukuk eğitimi aldığı bilinmektedir. Muhtemelen kardeşi Hüseyin gibi ilk eğitimini İranlıların okulunda tamamladıktan sonra eğitimini sürdürmek üzere Almanya’ya gitmiştir.¹⁰ Diğer iki oğlu Ali ve Kemal hakkında ise isimleri ile matbaa ve kitapçılık işlerinde babalarıyla birlikte çalıştıkları dışında bir bilgiye

⁷ Niya, **İran ve Osmanî**, I, 83; Resul Caferiyan (ed.), **Sefernâme-hâ-yi Hacc-ı Kâcârî**, Tahran 2011, V, 386.

⁸ Pervin, **Tarih-i Ruzname**, II, 458. *Ahter*’de bunun haberi yayınlanmıştır. **Ahter**, XXXII/8, 24 Safer 1314/4 Ağustos 1896.

⁹ **Ahter**, XVIII/1, (11 Safer 1309/15 Eylül 1891), s. 4; Niya, **İran ve Osmanî**, I, 84; Pervin, **Tarih-i Ruznâme**, I, 251; II, 458.

¹⁰ **Ahter**, XXII/43 (20 Zilhicce 1313/2 Haziran 1896), s. 674-677. Ayrıca bkz. Niya, **İran ve Osmanî**, I, 424.

ulaşılamamıştır.¹¹ Kaynaklarda damadı Mirza Hüseyin Şerif'ten bahsedildiği için varlığından dolayı olarak haberdar olduğumuz kızı hakkında da başka bir bilgi yoktur.¹²

En yalın haliyle bir tüccar olarak tanımladığımız Muhammed Tâhir Tebrizî'nin, İstanbul'a göç ettikten sonra ne türden bir ticari faaliyet içerisinde olduğu bilinmemektedir. Ancak bir süre sonra kitapçı dükkânı açtığı ve matbaa kurarak neşir faaliyetlerine giriştiği görülmektedir.¹³

İlk olarak 1279/1862-63 yılında bir matbaa ruhsatı aldığını ve bir süre Rusya tebasından Hacı Abbas Kerimov ile ortaklık yürüttüğünü söyleyen Muhammed Tâhir'in 1876'nın Ocak ayında ilk sayısı neşretilen *Ahter* gazetesini yayınladığı Ahter matbaasını kurana kadar ne türden yayın faaliyetleri içerisinde olduğunu tam olarak belirlemek mümkün değildir. Tâhir'in 1279'da ruhsatını aldığı ve kurduğu matbaanın Şirket-i Sahafiye-i İraniye olduğu anlaşılmaktadır. Her ne kadar Ahter kurulduktan sonra buranın idaresini Hacı Abbas'a bırakmışsa da şirketle irtibatını sürdürmüştür.¹⁴

¹¹ MF TTD 35/35 (12 Ş 1314/16 Ocak 1897); MF TTD 37/127 (19 Ra 1315/18 Ağustos 1897); MF MKT 627/52 (16 S 1320/25 Mayıs 1902).

¹² Aslen Kâşanlı Molla Ahmed Fazıl Neraki'nin torunlarından olan Mirza Hüseyin Şerif, gençliğinde doğduğu yerden ayrılıp bir süre Atabat şehirlerinde yaşamış ve ardından Hindistan'a gitmiştir. Yıllarca orada İngiltere'nin siyasi idaresinde çalıştıktan sonra 1300/1882-1883'ten sonraki bir tarihte Avrupa'ya gitmiştir. Avrupa'daki gezisinin ardından İstanbul'a gelerek Muhammed Tâhir'in kızıyla evlenmiş ve buraya yerleşmiştir. O da kayın pederi gibi bir yandan ticaretle meşgul olurken bir yandan da *Ahter*'in işleriyle ilgilenmiştir. *Ahter*, XXII/22 (21 Receb 1313/7 Ocak 1896), s. 341; Niya **İran ve Osmanî**, I, 537, 540.

¹³ İstanbul'da mukim İranlı tüccarların ticari faaliyetleriyle ilgili bkz. Han Melik Sasani, **Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir**, çev. Hakkı Uygur, İstanbul 2006, s. 74.

¹⁴ DH MDK 220/88 (28 Z 1309/24 Temmuz 1892); DH MDK 220/91 (28 Z 1309/24 Temmuz 1892); **Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye**, 1294, s. 632; **Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye**, 1316, s. 758-759. Filiz Dıġıroġlu, bir başka İranlı kitapçı Hacı Hüseyin'le ilgili çalışmasında, torununun ifadelerine dayanarak Şirket-i Sahafiye-i İraniye'yi kuranın Hüseyin Efendi olduğunu belirtmiştir ancak bu mümkün görünmemektedir. Şirket-i Sahafiye-i İraniye'nin Hacı Hüseyin'le irtibatı ve burada basılan kitaplarla ilgili bkz. Filiz Dıġıroġlu, **Dersaadet'te Bir Acem Kitapçı: Kitap-Füruş Hacı Hüseyin Aġa**, İstanbul 2014, s. 19-21.

1316/1899 tarihli Maarif Nezareti Salnâmesinin verdiği bilgilere göre ilgili tarihte Bâbali civarında, Ebussuud caddesinde hurufatla Türkçe, Rumca, Ermenice, Fransızca baskı yapan Ahter Matbaası, 1292/1875-76 yılında açılmıştır ve sahibi Tâhir Efendi'dir.¹⁵ Matbaanın açılış tarihinden anlaşılıyor ki Muhammed Tâhir, Ahter matbaasını *Ahter* gazetesini neşretmek üzere kurmuştur. Ancak daha sonraki bir tarihte salnâmede tasrih edildiği üzere çeşitli dillerde kitapların basımına imkân verecek şekilde matbaa için ruhsat almış olmalıdır.¹⁶ Ahter matbaasında basılan tespit edilen ilk kitapların 1293/1877 tarihini taşıması, aslında sadece gazete çıkarmak üzere matbaayı kursa da kısa sürede kitap basımına da geçtiğini göstermektedir. Ancak bunun için gerekli ruhsatları hemen almadığı, ruhsatsız kitap bastığı için yapılan baskınlar ve kovuşturmalardan anlaşılmaktadır.¹⁷ Bu sebeple sık sık resmi makamlarla sorunlar yaşayan Tâhir'in bazen araya İran sefaretı yetkililerini koymak suretiyle cezalardan ya da kitap müsaderelerinden kurtulmaya çalıştığı görülmektedir.¹⁸

Matbaanın serencamı, 1319/1902 yılında basılan kitaplarla son bulmaktadır. Matbaanın kapanma nedeni Tâhir'in Maarif Nezareti Encümen-i Teftiş ve Muayene Heyeti azalığıdır. Memuriyetinden dolayı matbaacılık mesleğinde devam etmesi, nizamnameye aykırı olacağından matbaası kapatılarak alet edevatı nezaret tarafından satın alınmıştır.¹⁹

İran dışında Farsça neşredilen ilk ve en önemli gazete olarak İran ve Osmanlı matbuat tarihi için önemli bir basamak addedilen

¹⁵ *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, 1316, s. 762-763.

¹⁶ 21 Cemaziyelahir 1312/20 Aralık 1894 tarihli nizamnamenin ilgili maddesi için bkz. *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*, 1316, s. 171-172.

¹⁷ DH MDK 220/114 (8 M 1310/2 Ağustos 1892); DH MKT 1985/65 (16 M 1310/10 Ağustos 1892)

¹⁸ MF MKT 145/10 (17 Z 1309/13 Temmuz 1892); DH MDK 220/114 (8 M 1310/2 Ağustos 1892)

¹⁹ ŞD 218/60 (15 Ş 1321/6 Kasım 1903). Ayrıca Y MTV 254/41 (8 L 1321/29 Aralık 1903); DH MDK 257/48 (9 Mart 1320/22 Mart 1904)

Ahter, Muhammed Tâhir Tebrizî'nin şahsi gayretlerinin ve İstanbul'da mukim İranlı entelektüellerin fikri katkılarının yanı sıra iki devletin farklı dönemlerdeki finansal desteklerinin bir araya gelmesiyle kesintilerle de olsa yirmi yıllık bir neşir hayatı (1876-1896) yaşamıştır.²⁰ Muhammed Tâhir, İstanbul'daki İran sefiri Mirza Muhsin Han Muinülmülk'ün teşviği ve İran devletinden sağladığı maddi desteği ile gazetenin sahibi ve müdürü olarak, gazeteyi neşretmeye başlamıştır. Sefaret çalışanlarından naib-i evvel ve tercüman Mirza Nefes Ali Han da Tâhir'e bu işte yardımcı olmak üzere görevlendirilmiştir. Dolayısıyla Muhammed Tâhir gazetenin hem kurucusu ve hem de mali ve idari açıdan mesul müdürüdür.²¹

“Çeşitli günlük haberler, siyaset, politika, ticaret, ilim, edebiyat ve umumun faydasına olan diğer hususlarda söz söylemek” üzere ilk sayısı 16 Zilhicce 1292/13 Ocak 1876'da yayınlanan *Ahter*,²² İran ve Osmanlı hükümetleri tarafından finanse edilmiştir. Şah, İstanbul'da Farsça bir gazete yayınlanmasının, Osmanlı topraklarında yaşayan İranlıları ve Farsça bilen Osmanlıları etkileme aracı olarak iş görebileceği düşüncesiyle böyle bir gazetenin neşirini desteklemiş ve Osmanlı gazetelerinin “asılsız iddiaları”na karşı bir silah olarak *Ahter*'i kullanmak istemiştir.²³ Yayınlanması için gerekli maddi desteğin bir kısmını da İstanbul'da yaşayan İranlı tüccarların sağladığı gazetenin,

²⁰ *Ahter* gazetesiyile ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Son dönemde yüksek lisans ve doktora düzeyinde özellikle İranlı öğrencilere yaptırılan bazı vasıfsız tezleri bir kenara koyarsak bu konudaki ilk çalışmalardan *Les Iraniens d'Istanbul* kitabında yer alan Orhan Koloğlu ve Anja Pistor-Hatam'ın makaleleri ile yeni çalışmalardan Tanya Lawrence'ın tezi zikredilebilir. Orhan Koloğlu, “Un Journal Persan d'Istanbul: *Akhtar*”, **Les Iraniens d'Istanbul**, ed. Thierry Zarcone-F. Zarinebaf-Shahr, İstanbul-Teheran, 1993, s. 133-140; Anja Pistor-Hatam, “The Persian Newspaper *Akhtar* as a Transmitter of Ottoman Political Ideas”, **Les Iraniens d'Istanbul**, ed. Thierry Zarcone-F. Zarinebaf-Shahr, İstanbul-Teheran, 1993, s. 141-147; Tanya E. Lawrence, **Akhtar: a Discussion on a Persian Language Newspaper Published in the Ottoman Capital (1876-1896)**, Boğaziçi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012. Ayrıca bkz. Pervin, **Tarih-i Ruznâme**, I, 246-265.

²¹ Sasani, **Payitahtın Son Yıllarında**, s. 155; Pervin, **Tarih-i Ruznâme**, I, 251.

²² **Ahter**, I/1, 16 Zilhicce 1292/13 Ocak 1876, künye altı yazısı, s. 1.

²³ Pistor-Hatam, “The Persian Newspaper *Akhtar*”, **Les Iraniens**, s. 141-142.

asıl amacı ise İstanbul'da yaşayan İranlıları imparatorluk ve Avrupa'da yaşanan gelişmeler ile ilgili olarak bilgilendirmek ve eğitmektir. Nasırüddin Şah'ın da bizzat abone olduğu ve yazılarını büyük bir ilgi ile takip ettiği *Ahter*, Tebriz, Tahran, İsfahan ve Bakü'de, Hindistan'da ise Haydarabad ve Lahore gibi şehirlerde dağıtılmıştır.²⁴

İlk altmış sayının ardından maddi sıkıntılar yaşayan gazete, daha sonra başka sebeplerle tekraren yaşanacak ilk fasılasını vermiştir. 25 Zilhicce 1293/11 Ocak 1877'de yeniden neşre başlaması, bu defa II. Abdülhamid'in mali desteği ile mümkün olmuştur. Bunda Sefir Muinülmülk'ün padişahla dostluğu ve yakın münasebetinin etkisi çok büyüktür.²⁵ Abdülhamit tarafından verilen desteğin İran'la ilişkileri kontrol altında tutma amacının yanı sıra İslam birliği siyasetinin bir parçası olduğu rahatlıkla söylenebilir.²⁶ Böylece gazete yayına başladıktan sonra İran hükümetinin kontrolünden çıkmıştır. İlk sayıdan itibaren Osmanlı meşrutiyetinin ilanını sağlayan olaylar üzerine yazılar yayınlamak suretiyle anayasa ve meşrutiyet fikirlerini savunmuştur. Giderek artan bir şekilde İstanbul'daki İranlı siyasi sürgünlerin etkisi altına girmiş ve 1892'de İran Tütün Rejisiyle ilgili olaylarda takındığı tavır nedeniyle İran'da yasaklanmıştır.²⁷

Gazetenin yayın politikasındaki değişikliklere paralel olarak İran'a girişi yasaklandığı gibi dönem dönem de Osmanlı matbuat

²⁴ Fariba Zarinebaf, "Alternatif Moderniteler: Osmanlı İmparatorluğu ve İran'da Meşrutiyetçilik", *Divan*, 2008/1, s. 64-65.

²⁵ 1873-1891 yılları arasında İran'ın İstanbul sefirliği görevini ifa eden Mirza Muhsin Han Muinülmülk'ün sefaretini ve sultana yakınlığıyla ilgili bkz. Johann Strauss, "La Presence Diplomatique Iranienne", *Les Iraniens*, s. 19-20; II. Abdülhamid'in maddi desteği için bkz. Sasani, *Payitahtın Son Yıllarında*, s. 155-156; Niya, *İran ve Osmanî*, I, 283.

²⁶ Zarinebaf, "Alternatif Moderniteler", s. 48-49, 69. Çalışmasının bir bölümünü bu konuya hasreden Tanya Lawrence, 1881-1882 Mısır krizi sürecinde gazetenin İslam birliği siyasetini destekleyen yazıları üzerinden geniş bir değerlendirme yapmıştır. Bkz. Lawrence, *Akhtar: a Discussion*, s. 47-73. Bu minvalde gazetede yayınlanan "İttihad-ı İslam" başlıklı yazı çarpıcı bir örnektir. *Ahter*, VIII/39, 20 Şevval 1298/14 Eylül 1881, s. 310-311.

²⁷ Pistor-Hatam, "The Persian Newspaper Akhtar", *Les Iraniens*, s. 141-142.

idaresi tarafından yayını durdurulmuştur.²⁸ Bu yayını durdurma kararlarında bazen İran'ın baskısı etkili olmuştur. Son olarak Nasıruddin Şah'ın 1896'da suikasta kurban gitmesi ve Cemaleddin Afganî ve gazetenin yazarlarından olan İttihad-ı İslam taraftarı bazı isimlerin itham edilmesi neticesinde gazetenin yayını durmuş ve bir daha tekrar yayınlanmamıştır.²⁹ Gazetenin yayınlanan son sayısı 24 Safer 1314/4 Ağustos 1896 tarihini taşımaktadır.

Ahter, İstanbul'daki İranlı yazar ve entelektüellerin çoğunlukla imzasız bazen de müstear isimle, nadiren kendi isimleriyle yazılar yayınladıkları bir gazetedir. Çoğunlukla liberal, meşrutiyet yanlısı olup İran'dan kaçan ya da sürgün edilen kişilerden müteşekkil bu yazar kadrosu, yazılarında Nasıruddin Şah'ın istibdadını eleştirmek ve halkı aydınlatmak amacını taşımışlardır.³⁰ *Ahter*'de imzası bulunan kişiler ise her sayının sonunda adı olan Muhammed Tâhir'in dışında İran sefaret mütercimi Mirza Necef Ali Han, daha sonra *Hurşid* gazetesini neşrecek olan Mirza Mehdi Han Tebrizî, Mirza Ağa Han Kirmânî ve Şeyh Ahmed Ruhi Kirmânî'dir.³¹

Browne, ilk defa 1877-8'de Kirman'da iken fark ettiği ve İngiltere'ye döner dönmez posta yoluyla aboneliğini başlattığı *Ahter*'in "İran'da okunmaya değer tek Farsça gazete" olduğunu dile getirmiştir.³² Gazete İran'da o kadar önemli hale gelmiştir ki *Ahter* ismi, gazete satıcılarına verilir olmuştur. Kafkasya'nın bazı bölgelerinde ise gazete okumayı uygunsuz ve sakıncalı bulan kişiler, gazete okuma

²⁸ Niya, *İran ve Osmanî*, I, 349-351. Yayının durdurulması ve yeniden neşir talepleriyle ilgili bazı belgeler için bkz. DH MDK 221/43 (23 C 1310/12 Ocak 1893); DH MDK 228/120 (14 Ş 1314/18 Ocak 1897); DH MDK 231/160 (24 Za 1315/16 Nisan 1898).

²⁹ Niya, *İran ve Osmanî*, I, 358-359. Lawrence, *Akhtar: a Discussion*, s. 44-45.

³⁰ Niya, *İran ve Osmanî*, I, 277.

³¹ Pervin, *Tarih-i Ruznâme*, I, 250-251; Lawrence, *Akhtar: a Discussion*, s. 14-21.

³² Edward Browne, *A Literary History of Persia*, Cambridge 1930, IV, 468.

alışkanlığı olanları “Ahterî-mezheb/Ahter mezhepli” olarak isimlendirmişlerdir.³³ Yine Browne’ın tabiriyle, “medeniyetin ışığının, sayfaları arasından doğup insanların kalplerine yansıdığı” *Ahter*, gazete okuma zevkini aşlamış ve etrafında kültürlü, yetkin ve entelektüel insanların toplandığı bir merkez haline gelmiştir.³⁴

Ahter gazetesinin ilk sayısının son sayfasında matbaayla ilgili bir ilan yayınlanmıştır. İlan göre Ahter matbaasında, litografya ve tipografya baskı teknikleriyle, uygun fiyatlara ve en güzel şekilde her türlü kitap, risale ve evrak basılmaktadır. Farsça, Türkçe, Fransızca kartvizit, ticaret defteri ve her türlü resmi evrak da basıldığı belirtilmektedir.³⁵ Dolayısıyla Kitapçı Tâhir’in gerek basmak gerekse satmak için olsun elinden geçen kitaplar nelerdi diye düşünüldüğünde ilk yapılması gereken Ahter matbaasında bastığı kitapların tespiti. Taramalar neticesinde şimdilik 117 kitap tespit edilmiştir. Ahter matbaasında bastığı kitapları öncelikle kendi dükkânında satışa çıkardığı açıktır. Gerek matbaa gerekse kitapçı dükkânı resmi makamlarca sık sık teftiş edilmiş ve çeşitli sebeplerle mahzurlu görülen “muzır neşriyat” veya “âsâr-ı memnua” ya da ruhsatsız kitaplar bastığı ya da satıldığı da tespit edilmiştir.³⁶

Tâhir’in dükkânında Mushaf-ı Şerif sattığı da bilinmektedir. Ancak bunlar çoğunlukla ruhsatsız basılan mushaflardır.³⁷ Kur’an-ı Kerim basımına izin verilmeden önce uzun yıllar boyunca İranlı matbaacı ve kitapçıların İstanbul’da ruhsatsız bastıkları ya da yurt dışından kaçak yollarla getirdikleri mushafları sattıkları bilinen bir husustur.

³³ Browne, *The Press and Poetry*, s. 17-18. *Ahter*’in İranlıların düşünce dünyasına etkileri için bkz. Niya, *İran ve Osmanî*, I, 278-279.

³⁴ Browne, *The Press and Poetry*, s. 17-18.

³⁵ *Ahter*, I/1, 16 Zilhicce 1292/13 Ocak 1876, s. 4.

³⁶ MF MKT 627/52 (16 S 1320/25 Mayıs 1902); DH MDK 248/39 (6 Ş 1320/8 Kasım 1902); DH MDK 248/63 (11 Ş 1320/13 Kasım 1902); MF TTD 35/35 (12 Ş 1314/16 Ocak 1897); MF TTD 37/127 (19 Ra 1315/18 Ağustos 1897)

³⁷ MF TTD 24/120 (25 R 1310/16 Kasım 1892)

Bu gayretleri mushaf basımı konusunda Matbaa-i Osmaniye'nin imtiyaz sahibi olmasından sonra da devam etmiş, İranlılar tarafından ruhsatsız olarak basılan Kur'an-ı Kerimler daha çok İran vb. yerlerde satılmak üzere gönderilmiştir.³⁸ Tâhir Efendi, ayrıca İran'daki Mushaf basım tekelini üzerine almak için teşebbüste bulunmuş ancak kendisine çok büyük bir atılım sağlayacak bu teşebbüsü kabul görmemiştir.³⁹

Ahter matbaasının en önemli neşir faaliyetlerinden biri de şüphesiz farsça gazete çıkarmanın yanı sıra farsça eserler basmaktır. Bunların çoğunluğu dil eğitimi ve edebiyatla ilgili eserler olmakla birlikte bir kısmı da sürgündeki İranlı entelektüellerin İran modernleşmesi açısından çok etkili olmuş kitaplardır.⁴⁰ Ahter'de basılan bu türden eserlere en çarpıcı örnek; İran modernleşmesi açısından oldukça etkili olan Abdürrahîm Tâlibof'un *Kitâb-ı Ahmed* olarak da bilinen *Sefîne-i Tâlibî* isimli eseridir. Kitap gördüğü ilgi nedeniyle olsa gerek birden çok baskı yapmıştır.⁴¹

Kitapçı Tâhir, sadece neşir faaliyetleriyle değil, özellikle Avrupa'da basılan kitap ve gazetelerin Osmanlı ve İran topraklarındaki dağıtımındaki katkısıyla da önemli bir figürdür. Londra'da yayınlanan İran rejim karşıtı *Kanun* gazetesinin dağıtımçılarından biridir.⁴² Aynı şekilde İstanbul'dan Osmanlı toprakları dışına da gerek kendi

³⁸ Ali Birinci, "Osmanbey ve Matbaası: Ser-Kurenâ Osman Bey'in Hikâyesine ve Matbaa-i Osmaniye'nin Tarihçesine Medhal", *Müteferrika*, XXXIX, Yaz 2001/1, s. 23-24, 35.

³⁹ Niya, *İran ve Osmanî*, I, 420-421.

⁴⁰ Christophe Balay, "Littérature Persane en Diaspora: Istanbul 1865-1895", *Les Iraniens d'Istanbul*, ed. Thierry Zarcone-F. Zarinebaf-Shahr, Istanbul-Teheran, 1993, s. 177-186.

⁴¹ Tâlibof'un en tanınmış eseri olup müellif ile hayali oğlu Ahmed arasında geçen yirmi iki diyalogdan müteşekkildir. Her diyalogda doğa bilimlerinden çeşitli bahisler ile batıda gerçekleştirilen icatlar gibi bilimsel ve vatanseverlik ve İran'ın bayındır hale getirilmesi için yapılması gerekenler gibi sosyal konuların işlendiği bu kitap, Jean Jacques Rousseau'nun *Emil* adlı eserinden mühlhemdir. Talibof'un bu eseri, yine hayali diyaloglar usulüyle yazılmış Zeynelabidin Merâğai'nin (1840-1910) İbrahim Bey'in Seyahatnamesi ile birlikte İranlıların uyanışında önemli bir role sahiptir. Tâlibof'un hayatı ve eserleri hakkında bkz. Rıza Kurtuluş, "Tâlibof", *DİA*, XXXIX, 506-507.

⁴² Pervin, *Tarih-i Ruznâme*, I, 274; Seyyid Ferid Kasımî, *Sergožešt-i Matbuat-ı İran Rûzgâr-ı Muhammed Şah ve Nasiruddin Şah*, Tahran 1380, I, 586.

bastığı gerekse sattığı diğer kitapları göndermiştir. Avrupa'daki Edward Browne gibi bazı kişilerle de şahsi irtibatları olduğu ve onlara kitap temin ettiği anlaşılmaktadır.⁴³

Sonuç olarak Tâhir Efendi, gerek matbaacılık gerekse diğer faaliyetleri ile İstanbul'daki İranlı topluluğun önemli isimlerinden biridir. Matbaası ve neşrettiği kitap ve gazeteleri bir yayıncı olduğu kadar bu işin ticari yönüyle ilgilenen bir tüccar olarak, özelde içinde yaşadığı topluluğa genelde ise Osmanlı ve İran toplumlarına katkısı büyüktür. II. Meşrutiyet dönemine kıyasla matbaacılığın daha sınırlı olduğu evrelerde kurduğu Şirket-i Sahafiye-i İraniye ve Ahter matbaaları ile matbuat tarihinde çok önemli bir yer tutmuştur. Bastığı kitaplar ve yayınladığı gazetenin dolaşımında olduğu coğrafi sınırların Osmanlı'yı aştığı ve bu geniş coğrafyada oldukça etkili ve nüfuzlu olduğu hesaba katılırsa Tâhir Efendi'nin oynadığı tarihi rol daha iyi anlaşılacaktır. Bu sebeple kendi ismini unutturacak kadar önemli hale gelen bir gazetenin ve matbaanın sahibi olarak hem Osmanlı hem de İran matbuat tarihi Tâhir Efendi olmadan yazıldığında eksik kalacaktır. Son söz olarak, bu eksikliği bir nebze olsun tamamlamak adına sunulan bildirinin, Tâhir Efendi ve neşir faaliyetleriyle ilgili devam eden çalışmamızın ilk bulguları olduğu belirtilmelidir.

⁴³ John Gurney, "E. G. Browne and the Iranian Community in Istanbul", **Les Iraniens d'Istanbul**, ed. Thierry Zarcone-F. Zarinebaf-Shahr, Istanbul-Teheran, 1993, s. 153.

KAYNAKÇA

Dâhiliye Nezareti Matbuat-ı Dahiliye Kalemi Evrakı (DH MDK) 154/90; 220/88; 220/91; 220/114; 221/43; 228/120; 231/160; 248/39; 248/63; 257/48.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (DH MKT) 1985/65.

Maarif Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı (MF MKT) 145/10; 627/52.

Maarif Nezareti Telif Tercüme Dairesi Evrakı (MF TTD) 24/120; 35/35; 37/127; 52/91.

Yıldız Tasnifi Mütenevvia Evrakı (Y MTV) 254/41.

Ahter, I/1, 16 Zilhicce 1292/13 Ocak 1876

Ahter, VIII/39, 20 Şevval 1298/14 Eylül 1881

Ahter, XVIII/1, 11 Safer 1309/15 Eylül 1891

Ahter, XXII/1, 2 Muharrem 1313/25 Haziran 1895

Ahter, XXII/43, 20 Zilhicce 1313/2 Haziran 1896

Ahter, XXII/22, 21 Receb 1313/7 Ocak 1896

Ahter, XXXII/8, 24 Safer 1314/4 Ağustos 1896

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, 1316/1898.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye, 1318/1900.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1294/1877.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1317/1899.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1318/1900.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1319/1901.

Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye, 1320/1902.

Balay, Christophe, "Littérature Persane en Diaspora: Istanbul 1865-1895", **Les Iraniens d'Istanbul**, ed. Thierry Zarcone-F. Zari-nebaf-Shahr, Istanbul-Teheran, 1993, s. 177-186.

- Birinci, Ali, “Osman Bey ve Matbaası: Ser-kurenâ Osman Bey’in Hikâyesi ve Matbaa-i Osmaniye’nin Tarihçesine Medhal”, **Müteferrika**, Sayı: 39, Yaz 2011/1, s. 3-148.
- Birinci, Ali, “Osmanlı Devleti’nde Matbuat ve Neşriyat Yasakları Tarihine Medhal”, **TALİD**, VII, 4/2006, 291-349.
- Browne, Edward G., **A Literary History of Persia**, Cambridge 1930, I-IV.
- Browne, Edward G., **The Press and Poetry of Modern Persia**, Cambridge 1914
- Caferiyan, Resul, (ed.), **Sefernâme-hâ-yi Hacc-ı Kâcârî**, Tahran 2011, I-VIII.
- Dığıroğlu, Filiz, “İstanbul-Tebriz Ticaret Hatında Validehan (XIX-XX. Yüzyıl)”, **Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi**, Sayı: 31, Güz 2014, s. 69-112.
- Dığıroğlu, Filiz, **Dersaadet’te Bir Acem Kitapçı: Kitap-Fürüş Hacı Hüseyin Aĝa**, İstanbul 2014.
- Gurney, John, “E. G. Browne and the Iranian Community in Istanbul”, **Les Iraniens d’Istanbul**, ed. Thierry Zarccone-F. Zarinebaf-Shahr, Istanbul-Teheran, 1993, s. 149-175.
- Kasımî, Seyyid Ferid, **Sergozeşt-i Matbuât-ı İnan Rûzgâr-ı Muhammed Şah ve Nasıruddin Şah**, Tahran 1380, I-II.
- Koloğlu, Orhan, “Un Journal Persan d’Istanbul: Akhtar”, **Les Iraniens d’Istanbul**, ed. Thierry Zarccone-F. Zarinebaf-Shahr, Istanbul-Teheran, 1993, s. 133-140.
- Kurtuluş, Rıza, “Tâlibof”, **DİA**, XXXIX, 506-507.
- Kurtuluş, Rıza, **1906-1911 İnan Meşrutiyet Hareketinde Osmanlı Etkisi**, Marmara Üniversitesi Ortadoĝu Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2010.

- Lawrence, Tanya Elal, **Akhtar: a Discussion on a Persian Language Newspaper Published in the Ottoman Capital (1876-1896)**, Boğaziçi Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2012. Edward G. Browne, *The Press and Poetry of Modern Persia*, Cambridge 1914.
- Niya, Rahim Reis, İran ve Osmanî der Âsitane-i Karn-i Bistom, Tahran 1328, I-II.
- Pervin, Nasiruddin, Tarih-i Ruznâme-Nigârî-i İraniyân ve Diger Parsi-Nevisiyan, Tahran 1377, I-II.
- Pistor-Hatam, Anja, “The Persian Newspaper Akhtar as a Transmitter of Ottoman Political Ideas”, **Les Iraniens d’Istanbul**, ed. Thierry Zarcone-F. Zarinebaf-Shahr, Istanbul-Teheran, 1993, s. 141-147.
- Sasani, Han Melik, **Payitahtın Son Yıllarında Bir Sefir**, çev. Hakkı Uygur, İstanbul 2006.
- Strauss, Johann, “La Présence Diplomatique Iranienne a` Istanbul et dans les Provinces de l'Empire Ottoman, 1848–1908”, **Les Iraniens d’Istanbul**, ed. Thierry Zarcone-F. Zarinebaf-Shahr, Istanbul-Teheran, 1993, s. 11-32.
- Zarinebaf, Fariba, “Alternatif Moderniteler: Osmanlı İmparatorluğu ve İran’da Meşrutiyetçilik”, **Dîvân: Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi**, XIII/24 (2008/1), s. 47-78.

BİR SEYYAR MUHABİRİN RUMELİ'DEKİ İZLENİMLERİ

Hüseyin Baha ÖZTUNÇ*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde 18. yüzyılın sonlarında ve yabancı dillerde başlayan gazetecilik faaliyetleri, 1 Kasım 1831 tarihinde yayın hayatına başlayan Takvim-i Vekayi ile birlikte Türkçeyi de içine almış ve zaman içerisinde devletin hemen her bölgesinde faaliyet gösteren gerek resmi gerekse özel gazeteler çıkmaya başlamıştır. Basın yayın işleri ile ilgili Tanzimat sonrasında çıkan çeşitli nizamnameler ve özel gazetelerin de yayın hayatına girmesi ile Osmanlı Devleti'ndeki basın faaliyetleri kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rumeli bölgesindeki yerleşim yerlerinde de çok önemli gazeteler yayın hayatına başlamıştır. Bu gazetelerden biri; Selânik'te, 31 Ağustos 1895 Cumartesi günü ilk sayısı çıkan Asır gazetesidir. Sahibi Abdurrahman Nâfiz olan gazete II. Meşrutiyet'le birlikte 22 Temmuz 1908 tarihinden itibaren yayın hayatına Yeni Asır adıyla devam etmiştir. Gazetede Selanik şehri başta olmak üzere Rumeli coğrafyasındaki pek çok yerleşim yerinden haberlere yer verilmektedir. Gazetenin Rumeli coğrafyasından verdiği haberlerde o şehirde bulunan daimi muhabirlerden yararlandığı gibi seyyar muhabirlere de başvurmuştur. Çalışmamızda gazetenin seyyar muhabirinin Rumeli'den yaptığı haberler konu edinilecektir. Seyyar muhabir gittiği bölgede hangi olaylara öncelik ve ağırlık veriyor? Gittikleri yerde haber yaptıkları ortak noktalar var mı? Gittikleri yerlerle ilgili gerek yerel gerekse merkezi yönetime eleştiri getiriyorlar mı? Gittikleri yerlerle ilgili nasıl bir panorama çiziyorlar? Gibi sorulara cevap aramaya çalışacağız. Çalışmamızın ana kaynağını Hakkı Tarık Us süreli yayınlar katalogunda tespit ve temin ettiğimiz Asır gazetesinin ilgili

*Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, TOKAT, bahaoztunc@gmail.com

bin iki yüz on bir nüshasından oluşmaktadır. İlgili sayılardan kaç tanesinde seyyar muhabirden yararlanıldığı ortaya konulacak, bu muhabirin gittiği yerler ile ilgili bir harita oluşturulacaktır. Bununla birlikte basın tarihi ve dönemle ilgili gerekli yerlerde inceleme-araştırma eserlere de başvuracak ve bir seyyar muhabirin gözünden Rumeli hakkında bilgiler vermeye çalışacağız.

IMPRESSIONS OF A MOBILE REPORTER IN RUMELIA

ABSTRACT

Journalism activities which started in Ottoman Empire in late 18th century and in foreign languages, included Turkish to its body together with Takvim-i Vekayi which started publication in November 1st 1831 and within time official and private newspapers started to be published in almost all regions of the state. Together with various regulations issued about press after political reforms and private newspapers starting to be published, important steps started to be taken for institutionalization of press activities in Ottoman Empire. Very important newspapers started publication in settlements in Rumelia region of Ottoman Empire. One of these newspapers is “Asır” first issue of which was published in Thessaloniki in 31st of August 1895. The newspaper which is owned by Abdurrahman Nâfiz, continued its publication life with “YeniAsır” name as of 22nd of July 1908 together with second constitutionalism. In the newspaper, news about various settlements in Rumelia region (especially Thessaloniki city) took place. For the news made about Rumelia region, the newspaper used mobile reporters as well as permanent reporters in related city. In our study the news made by the mobile reporter of the newspaper about Rumelia region will be mentioned. We will try to seek answers to questions such as: “Which events were more prior and important in the region visited by the mobile reporter?”, “Were there common points in the news prepared by the reporters about the visited area?”, “Were they criticizing the local or central government about the areas they visit?”, “What kind of image they were projecting about the areas they visited?” The main source of our study consists of related 1211 copies of YeniAsır newspaper that we detected and obtained from HakkıTarık Us periodicals catalogue. Number of issues in which mobile reporter was used will be presented and a map will be formed about the places visited by the reporter. On the other hand, we will refer to the research studies about

press history and the related era when necessary and we will try to give information about Rumelia from the mobile reporter's point of view.

Giriş:

19. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde pek çok yenilik hareketlerinin görüldüğü devir olarak karşımıza çıkar. Bu yeniliklerin en önemlilerinden birisi de hiç şüphesiz basın yayın organlarının kullanılmaya başlanmasıydı. Devlet tarafından çıkartılan Takvîm-i Vekâyi ile başlayan bu süreç kısa zamanda tüm ülke sathına yayılmıştır. Gazete çıkartılması sadece devlet eliyle olmayıp özel müteşebbisler de İstanbul başta olmak üzere ülkenin her yerinde gazete çıkartmaya başlamışlardır. Basın yayın faaliyetlerinin önemli bir dönüm noktası da vilâyet gazetelerinin çıkmaya başlamasıdır. İlk vilâyet gazetesi ise; Tuna Vilayetinde 15 Mart 1865 tarihinde ilk sayısı iki sayfası Türkçe iki sayfası Bulgarca olmak üzere dört sayfa olarak çıkan Tuna/Dunav adlı gazetedir¹. Bu gazete Rumeli bölgesinde çıkan gazetelere adeta öncülük etmiş ve bu tarihten sonra bölgede pek çok gazete yayın hayatına başlamıştır.

Bu gazetelerden birisi de çalışmamızın konusunu teşkil eden Asır gazetesidir. Selânik'te çıkan Asır Gazetesi'nin sahibi Abdurrahman Nâfiz olup müdürü ve başyazarı ise Fazlı Necib'dir. Cumartesi ve Çarşamba² günleri olmak üzere haftada iki defa çıkan gazetenin ilk sayısı 31 Ağustos 1895 Cumartesi günü çıkmıştır³. Asır gazetesi II. Meşrutiyetle birlikte 22 Temmuz 1908 tarihinden itibaren yayın hayatına Yeni Asır adıyla devam etmiştir⁴. Asır gazetesiyle ilgili literatürümüzde Hülya Kanat'ın Yeni Türk Edebiyatı Anabilim dalında

¹ Bekir Koç, "Tuna Vilayeti Gazetesi ve içeriğine dair bazı bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.34, S.57, Ankara 2015, s.125.

² Bu durum 11 Ekim 1897'den itibaren değişmiş ve gazete bu tarihten sonra Pazartesi ve Perşembe günleri çıkmaya başlamıştır. Bkz. **Asır, Nr: 217**, 29 Eylül 1313 (11 Ekim 1897 Pazartesi).

³ **Asır, Nr: 1**, 19 Ağustos 1311 (31 Ağustos 1895 Cumartesi).

⁴ Yeni Asır, Nr: 1294, 24 C 1326 (22 Temmuz 1908).

yaptığı yüksek lisans tezi ve Türkmen Parlak'ın çalışması⁵ hariç maalesef hemen hiçbir çalışma bulunmamaktadır⁶. Rumeli bölgesi için çok önemli bir gazete olduğu aşikar olan Asır gazetesindeki görevlilerden birisi de bölgenin hemen tamamındaki önemli yerleşim merkezlerinden haber veren “Seyyar Muhabir”dir. Gazetenin önemli büyük merkezlerde ikamet eden muhabirleri bulunsa da ayrıca bir sey-yar muhabirin olması gazetenin bölge açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koyan bir veridir. Seyyar muhabirin gezdiği Osmanlı Devleti'nin Rumeli bölgesi hakkında kısaca şunları söyleyebiliriz:

Rumeli tabiri, Osmanlı Devleti'nin Balkanlar yerine kullandığı bir tabir olup bu terim Romania'dan alınmış ve Anadolu'ya karşı Bizans'tan fethedilen bölgeler için kullanılmıştır⁷. Şemseddin Sami, Rumeli bölgesini şu şekilde tarif eder: “*Avrupa'daki memalik-i 'Osmâniyeden Eflak, Boğdan, Bulgaristan, Sırbistan, Bosna, Hersek, Karadağ, Arnavudluk ve Mora gibi hattâların ism-i mahsusları olduğundan Rum İli ismi bi't-tahsîs bu hattâların hâricinde kalan yerlere ya 'ni eski Trakya ve Makedonya ile teselya hattâlarına ve Yunan'ın Mora şibh-i ceziresinden mâ 'adaki kısm-ı berâsinde ve ba 'zan yalnız Trakya ve Makedonya ya 'ni Edirne ve Selânik vilâyetleriyle Manastır ve Üsküb cihetlerine verilirdi*”⁸. Osmanlı

⁵ Hülya Kanat, *Asır Gazetesi'nin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999; Türkmen Parlak, *Yeni Asır'ın Selânik Yılları Evlâd-ı Fâtihân Diyarları “1895-1924”*, Yeni Asır Yayınları, İzmir 1986.

⁶ Basın Tarihi ile ilgili başlıca eserlerden; Hıfzı Topuz, *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003; Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, Der Yayınları, İstanbul 2005; Tefik Çavdar, *İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler Babîli'den Geriye Ne Kaldı*, İmge Kitabevi, Ankara 2007; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın*, Güven Matbaası, Ankara 1969; Alpay Kabacalı, *Başlangıçtan Günümüze Türkiye'de Matbaa ve Basın*, Literatür Yayınları, İstanbul 2000. Gibi eserlere baktığımızda Asır gazetesinden hemen hiç bahsedilmediği ve tanıtılmadığını görmekteyiz.

⁷ Halil, İnalçık, “Rumeli”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s.232. Ayrıca, Balkanlar'ın yerine Rumeli isminin kullanılması hakkında Maria Todorova'nın açıklamaları için bkz: Maria Todorova, *Balkanları Tahayyül Etmek*, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s.65.

⁸ Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l- A'lâm*, Mihran Matbaası, İstanbul 1308, s. 2376.

Devleti'nin Rumeli'deki fetih hareketleri neticesinde kısa süre içerisinde bölge tamamen ele geçirilmiş ve yüzyıllar boyu Osmanlı Devleti'nin egemenliği altında kalmıştır.

19. yüzyıl boyunca bölgedeki toprak kayıpları artarak devam etmiştir. Balkan Savaşları sonunda büyük bölümü elden çıkan Rumeli coğrafyasından günümüzde ülkemizin Avrupa kıtasında kalan küçük bir kısmı elimizde kalabilmiştir.

Seyyar Muhabir ve Çalışma Sistemi

Çalışmamızda Asır gazetesinde görevli bir seyyar muhabirin Rumeli'de bulunan yerleşim merkezlerine giderek buradan yaptığı haberleri incelemeye çalıştık. Seyyar muhabirin kimliği ile ilgili yaptığımız taramalar neticesinde Ahmed Âtîf Efendi ismine ulaştık. Asır gazetesinin 866. sayısında “Zihne'den Yazılıyor” başlığının altında şu ifadeler yer almaktadır: “Asır'ımızın Seyyar muhbir-i mahsûsu 'Âtîf Bey tarafından..⁹” Muhabirin isminin geçtiği bir diğer sayı ise; 14 Haziran 1910 tarihinde çıkan 1900. sayıdır. Bu sayının üçüncü sayfasında “*Evrâk ve Mekâtib Gümülcine Mektûbu Seyyâr Muhâbirimizden*” başlığı ile verilen haberin altında ‘*Âtîf*’ ismi yer almaktadır¹⁰. Türkmen Parlak eserinde Ahmet Atuf adlı birinden bahsetmektedir ancak bu kişinin seyyar muhabirlik yapıp yapmadığı noktasında herhangi bir şey söylememektedir¹¹. Seyyar muhabir ilk haberini gazetenin altmış altıncı sayısında 18 Nisan 1896 tarihinde yapmıştır. “*Vilâyât, Seyyâr Muhbirimizden*” başlığı altında verilen ilk haberin giriş cümlesi şöyledir: “*Gevgili'den hareketle dün Ustrumca'ya geldim. Evvelâ size biraz*

⁹ **Asır, Nr: 866**, 1 Mart 1320 (14 Mart 1904 Pazartesi), s.3.

¹⁰ **Asır, Nr: 1900**, 1 Haziran 1326 (14 Haziran 1910 Salı), s.3.

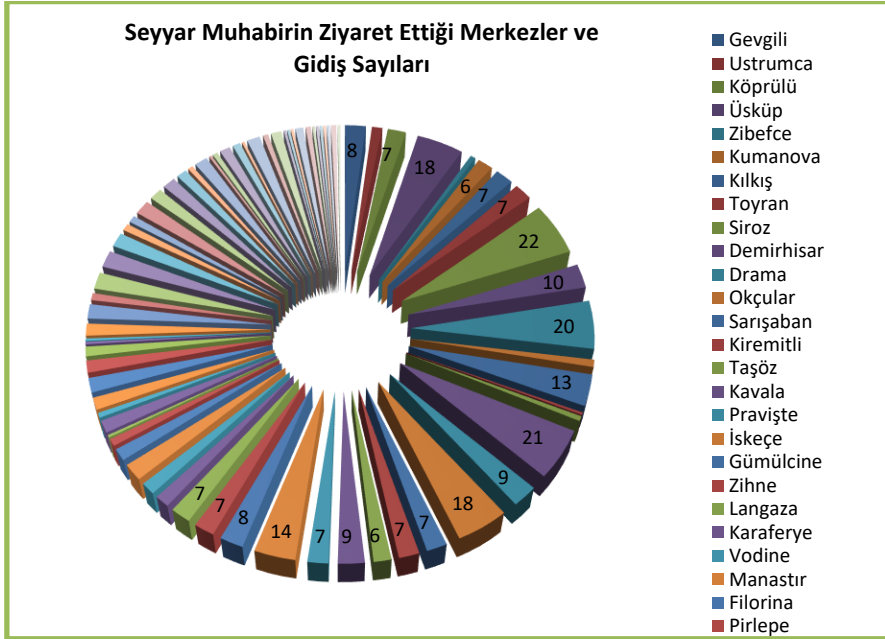
¹¹ Türkmen Parlak'ın behsettiği Ahmet Atuf Bey 1882 yılında Drama'da doğmuş 1900'de Edirne'ye yerleşmiş ve burada çiftçilik ile uğraşmıştır. Abdurrahman Arif Bey 1911 yılında gazetenin başına geçtiği zaman Edirne'deki kardeşi Ahmet Atuf Bey'e bir mektup yazarak Selânik'e dönmesini ve birlikte gazeteyi yönetmesini istemiş bunun üzerine de Ahmet Atuf Bey Selânik'e gelmiş ve gazeteciliğe başlamıştı. bkz. Türkmen Parlak, a.g.e, s. 269.

Gevgili'nin ahvâlinden bahsedeyim"¹². Görüleceği üzere muhabir haberde Gevgili'den hareket ettiğini söyleyerek başlıyor. Bu bizde daha önceki sayılarda da seyyar muhabirin yaptığı haberlerin olması gerektiğini düşündürse de önceki altmış beş sayı incelendiğinde bu başlık altında bir habere rastlamamaktayız. Yine seyyar muhabirin altmış sekizinci sayıdaki bir sonraki haberine son verirken kullandığı "*Artık üçüncü mektubumu da Üsküb'den yazarım*"¹³ ifadesi bize seyyar muhabirin ilk mektubunun altmış altıncı sayıdaki haber olarak kabul etmemizi sağlamaktadır. Bu haberden sonra 5 Eylül 1907 tarihinde çıkan bin iki yüz on birinci sayıya kadar seyyar muhabirin gazetede çıkan haberlerini tespit ettik.

Gazetenin Hakkı Tarık Us kataloğundaki bin iki yüz on bir sayısı ve İstanbul Atatürk Kitaplığı'nda tespit ettiğimiz on bir sayısını taradık ve toplam doksan altı sayının bu iki koleksiyonda olmadığını tespit ettik. O nedenle taradığımız gazete sayısı bin yüz on beşte kalmıştır. Seyyar muhabir 18 Nisan 1896-5 Eylül 1907 tarihleri arasındaki 11 yıl 5 aylık süre zarfında toplamda yetmiş beş yerleşim merkezine gitmiştir. Bu süre zarfında seyyar muhabirin değişip değişmediği konusunda açık bir bilgi bulunmamaktadır. Bizde ise yaptığı haberlerde kullandığı ifadelerden değişmediği izlenimi vermiştir. Seyyar muhabir bu yetmiş beş merkeze toplamda dört yüz yedi kere giderek haber yapmıştır. En çok haber yaptığı merkez yirmi iki kere ile Siroz'dur. Yirmi bir defa haber yapılan Kavala ikinci, yirmi defa haber yapılan Drama üçüncü, on sekiz kere haberi yapılan Üsküb ve İskeçe beşinci ve on dört kere haber yapılan Manastır altıncı sırada gelmektedir. On dört merkeze ise sadece bir defa gitmiştir.

¹² **Asır, Nr: 66**, 6 Nisan 1312 (18 Nisan 1896 Cumartesi), s.2.

¹³ **Asır, Nr: 68**, 13 Nisan 1312 (25 Nisan 1896 Cumartesi), s.2.

Grafik 1: Seyyar muhabirin ziyaret ettiği merkezler ve gidiş sayıları.

Harita 1: Seyyar muhabirin ziyaret ettiği merkezleri gösterir harita.

Seyyar Muhabirin Haberlerinde Üzerinde Durduğu Konular

1-Eğitim

Seyyar muhabirin yaptığı haberlerde üzerinde en fazla durduğu konu eğitim olmuştur. Bunun nedenini muhabirin şu ifadelerinde görebiliriz: “*Gazeteciler hâdim-i ma‘ârif oldukları için her şeyden evvel buldukları mahallin ma‘ârifini nazar-ı dikkate almaları tabî‘idir*”¹⁴. Gerçekten de seyyar muhabir gittiği hemen her yerin eğitim faaliyetleriyle ilgili bilgiler vermiştir. Bu bilgilerden bazıları çok ilginçtir. Köprülü’yü ziyaretinde maarifin Köprülü Kaymakamı olan Hıfzı Bey sayesinde çok ilerlediği ve köylerde bile birçok okulun açıldığını söyleyen muhabir köylerdeki eğitimle ilgili sarfettiği şu sözlerle imamlara ağır bir eleştiri getirmektedir: “*Vaeseî ki köylerde mu‘allimlik eden imâmların cehâleti bunların terakkiyâtına mâni‘ oluyor*”¹⁵. Bu tarihten yaklaşık on sene sonra Köprülü’ye tekrar giden seyyar muhabir eğitimle ilgili olarak özetle şunları dile getirmekteydi: Köprülü’deki eğitim için eskiden beri görev yapan kaymakamların himmetiyle yaklaşık kırk bin kuruş toplanmıştır. Ancak; iki ibtidai okulun yemekhânesi harap bir haldedir. Sınıflarda ise yirmi beş öğrencinin sığabileceği sınıflarda tam altmış öğrenci eğitim görmeye çalışmaktadır. Maarif Encümeni Heyeti lütfedip de okulları bir teftiş etseler vazifelerini yerine getirmiş olurlar. Yüz öğrencili kız okulu sadece bir öğretmenin idaresine bırakılmıştır. Muhabir sözlerini “*Mektebin derece-i terakkisi için başka söz söylemeye lüzûm kalmaz*”¹⁶ ifâdeleriyle bitirmiştir. Başka bir haberde ise öğretmen azlığına dikkati çekmek isteyen muhabir Demirhisar Kasabası’nda bir rüştiye okulu olduğunu belirttiikten sonra yalnızca iki yüz elli kuruş maaşla çalışan bir öğretmenin 40-50 öğrenci ile güzel bir eğitim veremeyeceğini belirterek buraya bir öğretmen daha atanmasının çok doğru olacağını ifade etmiştir¹⁷. Manastır merkezindeki eğitimle ilgili yazdıkları ise gerçekten dikkate

¹⁴ **Asır, Nr: 72**, 27 Nisan 1312 (9 Mayıs 1896 Cumartesi), s.2.

¹⁵ **Asır, Nr: 68**, 13 Nisan 1312 (25 Nisan 1896 Cumartesi), s.2

¹⁶ **Asır, Nr: 1047**, 16 Kanun-ı Sani 1321 (29 Ocak 1906 Pazartesi), s.2

¹⁷ **Asır, Nr: 82**, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.

değerdir. Muhabir Manastır'daki eğitim sisteminin yeterince ilerleyemediğini bu nedenle merkez kazanın köyleri dâhil her okula eğitimin iyileştirilmesi için müfettişler görevlendirildiği söyler. Devamında ise Manastır'daki Alyanz İsrailiyat okulunu ziyaretinden izlenimlerini aktaran muhabir burada öğrencilerin Fransızca, İspanyolca ve İbranice'yi öğrendiklerini ancak *"te'essüf olunur ki Vatan-ı mukaddesimizin lisân-ı resmîsi olan Türkçe'leri pek zaîfdir"* ifadeleriyle devlet dili olan Türkçe'yi iyi konuşamadıklarını dile getirir¹⁸. Eğitimle ilgili son olarak seyyar muhabirin Ustrumca'ya iki farklı tarihte gelişinde yaptığı karşılaştırmayı veriyoruz. 18 Nisan 1896 tarihindeki gelişinde Ustrumca'daki erkek okulunun gayet güzel çalıştığı halde kız okulunun ise aynı başarıyı gösteremediğini vurgulamıştır. Kız okulunun bu kadar geride kalmasının nedeni ise yüz elli öğrenciye sahip okulda sadece bir öğretmenin görev yapmasıdır. Başka bir öğretmenin görev yapmayışının sebebi ise çok daha ilginçtir. Mevcut öğretmen Ustrumcalıdır. Selânik'ten yeni bir öğretmenin getirilmesi için maarif bütçesi uygun olsa da maarif komisyonundaki kâtip: *"Paramızı niçin yabancılara verelim"* gibi garip bir ifade ile dışarıdan öğretmen getirilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Okul acınacak bir halde olup maarif ile ilgili işler tamamen kâtibin elindedir. Kâtip ise altı ayrı yere baktığı için maarif kısmına yeterli ilgiyi gösterememiştir¹⁹. Seyyar Muhabir yaklaşık beş buçuk sene sonra tekrar geldiği Ustrumca'nın maarifi ile ilgili şunları ifade etmiştir: *"312 târihinde daha bir def'a Ustrumcaya gelmiş, o zamân Ustrumcanın ma'ârifî, mekteblerini acınacak bir hâlde bulmuşdum. Târih-i mezkûrdan sonra Ustrumca kaymakamlığına ta'yîn buyurulan mekteb-i mülkiye-i şâhânenin yetiştirdiği erbâb-ı kemâl ve iktidardan 'izzetlü Cemâl Efendi'nin himmetleriyle eşrâfdan 'izzetlü Hacı Nâfi' Beyefendi'nin taht-ı riyâsetinde bir ma'ârif encümeni teşekkül etmiş, ciddî teşebbûsât-ı ittihâz olunarak mektebler hakikaten büyük bir terakkiyâta mazhar olmuşdur"*²⁰.

¹⁸ **Asır, Nr: 584**, 7 Mayıs 1317 (20 Mayıs 1901 Pazartesi), s.3.

¹⁹ **Asır, Nr: 96**, 6 Nisan 1312 (18 Nisan 1896 Cumartesi), s.3.

²⁰ **Asır, Nr: 596**, 18 Haziran 1317 (1 Temmuz 1901 Pazartesi), s.2.

Seyyar muhabir eğitimle ilgili yaptığı haberlerde çok kalabalık sınıflar, öğretmen yetersizliği, kabiliyetsiz yöneticilerinin meydana getirdiği olumsuzluklardan bahsederken gayretli ve çalışkan yöneticilerin olduğu zamanlarda ise eğitimin ilerleyebildiğini vurgulamıştır. Yabancı okullardaki eğitimin daha iyi olduğunu ifade eden muhabir bu okullardaki Türkçe eğitiminin ise çok yetersiz olduğunu belirtmiştir.

2-Yollar:

Seyyar muhabirin yaptığı haberlerde üzerinde durduğu önemli konulardan birisi de yolların durumudur. Tabiri caiz ize hayatı yollarda geçen muhabirin hemen her haberinde yollarla ilgili bilgiler vermesi gayet normaldir. Demiryolunun gittiği merkezlere trenle seyahat eden muhabir diğer yerlerde ise kara yolunu kullanmıştır.

Seyyar muhabir Köprülü'ye yaptığı seyahatlerden birinde şehre yağmur eşliğinde girdiğini yol üzerinde çok fazla çamur oluşmasa da gübrenin çokluğundan dolayı yolun adeta bir mezbele haneye döndüğünü ifade etmiştir. Bu gübrelerin yaz mevsiminde her türlü hastalığı barındıracağını söyleyen muhabir yolların temizlenmesinin gerekliliği hususunda Köprülü kaymakamının dikkatini çektiğini belirtmiştir²¹. Drama'ya yaptığı seyahatlerden birisinde de şunları belirtir: Drama tren istasyonundan merkeze otuz kilometrelik bir şose yol vardır ve bu yol baştanbaşa bir çamur deryasıdır. Yaya olarak adım atmak bile mümkün değildir. Arabacıların insafsızlığı da buna eklenince insan hiddetleniyor. Drama'nın en güzel caddelerinden birisi olan bu şosenin bu halde olması merkez ticareti zengin bir beldeye yakışmıyor. Drama'dan Kavala'ya geçen muhabir burada da ilk olarak yolların durumundan bahsetmiştir. Drama ile Kavala arasındaki şosenin Dikilitaş mevkiinden Drama'ya kadar olan kısmı çok kötü bir haldedir. Senelerden beri uğraşılmasına rağmen henüz bu yolun düzeltilmesi yolunda bir ilerleme kaydedilememiştir²².

²¹ **Asır**, Nr: 265, 19 Mart 1314 (31 Mart 1898 Perşembe), s.2.

²² **Asır**, Nr: 643, 6 Kanun-ı Evvel 1317 (19 Aralık 1901 Perşembe), s.2.

Drama'ya 29 Eylül 1902 tarihinde tekrar gelen muhabir bu sefer yollarla ilgili güzel haberler vermiştir. Şöyle ki: İstasyon ile kasaba arasındaki yol yeni mutasarrıf Ziya Paşa'nın gayretleri ve "hamiyet-mendân" halkın yardımlarıyla yirmi dört bin kuruş iane toplanarak ve belediye sandığından da on beş bin kuruş sarf edilerek mükemmel bir surette yapılmıştır. Yol yapıldığı gibi yan duvarları da bitmiş ve yolun kenarları ağaçlandırılmıştır²³. Muhabirin yollarıyla ilgili haber yaptığı başka bir merkez de Manastır'a bağlı olan Filorina'dır. Filorina istasyonundan kasabaya kadar yaklaşık on kilometrelik çok muntazam bir şose yol ile ulaştığını söyleyen muhabir buraya geçen seneki gelişinde bu yolun çok daha kötü bir halde olduğunu ifade etmiştir. Muhabir bu iyileşmeyi Manastır Valisi Abdülkerim Paşa'nın "*turuk ve me'âbir*" hizmetlerine gösterdiği büyük ilgiden kaynaklandığını da belirtmiştir²⁴. Muhabirin yollarından önce şikâyet ettiğini sonraki gelişlerinde ise düzeldiğini ifade ettiğini belirten haberlerden birisi de 3 Temmuz 1897 tarihlidir. Zibefce, Preşova, Kratova dolaylarını gezdiğini belirttiği haberinde geçen sene Zibefce'ye geldiğinde Kratova yolu üzerinde bulunan köprünün çok harap olduğunu ve bunu şikâyet ettiğini belirten muhabir Kosova valisinin himmetiyle köprünün mükemmel bir şekilde tamir edildiğini ifade etmiştir. Köprünün bu kadar zarar görmesi ise ardı arkası kesilmeyen yağmurlardan dolayı olup, pek çok bataklığın oluştuğu ve caddeler üzerinden geçmenin mümkün olmadığı da haberde dile getirilmiştir²⁵.

3-Belediye Hizmetleri:

Seyyar muhabirin haberlerinde üzerinde durduğu konulardan birisi de gittiği şehirlerdeki belediye hizmetleridir. Seyyar muhabir

²³ **Asır, Nr: 719**, 15 Eylül 1318 (29 Eylül 1902 Pazartesi), s.2.

²⁴ **Asır, Nr: 231**, 17 Teşrin-i Sani 1313 (29 Kasım 1897 Pazartesi), s.2.

²⁵ **Asır, Nr: 189**, 21 Haziran 1313 (3 Temmuz 1897 Cumartesi), s.4.

bu konuda da çoğu zaman şikâyetçi durumundadır. Belediye hizmetlerinde yapılan olumlu faaliyetleri ise şehrin yöneticilerinin çalışkanlığı ile açıklamaya çalışmıştır.

Şehrin altyapısıyla ilgili tespitlerde bulunduğu bir haberi Toyran'dan veren muhabir Müslüman ve Hıristiyanların yaşadıkları yerlerle ilgili altyapı farklılığını şu cümlelerle dile getirmiştir: “*Toyran epey terakkî etmiş mağmûr ve güzel bir kasaba olduğu hâlde Hıristiyan mahallâtında abdesthâne kuyuları açdırmak mu tâd olmadığı cihetle hânelerin müzahrefâtı sokaklara dökülüyor. Bu sokaklardan ta ‘affün sebebiyle geçmek mümkün olamıyor*²⁶. *Kaymakam Nûri Beyefendi sıhhat-i ‘umûmiyeyi tehdîd eden bu çirkin hâlâta bir hâtîme çekmek için kemâl-i ciddiyetle uğraşıyorlar. Münâsib câddelerden gün içinde akmak üzere ‘umûmî dört lağım inşâsına teşebbüs olunmuş, ahâlîden bir kısm-ı a ‘zamî bu tedbîri kemâl-i memnûniyetle kabûl eylemişlerdir. Bu tedbîrin derece-i ehemmiyet ve menfa ‘atine dâ’ir söz söylemek zâ’iddir. Muvaffakiyetlerini temennî eyleriz*”²⁷. Aynı haberde Demirhisar'dan da haberler veren muhabir Demirhisar'ın en güzel mevkisini debbağhânelerin işgâl ettiğini belirtmiş ve bunun kasaba için çok ciddi bir pislik sorunu oluşturduğunu ifade etmiştir. Bu debbağhâneler kasabadan uzak bir yere taşınırsa kasabanın gelişimi ve halkın sağlığı açısından büyük bir hizmet edilmiş olacağını söylemiştir²⁸. Muhabirin eleştirdiği belediyelerden birisi de Sarışaban belediyesidir. 8 Temmuz 1896 tarihinde buraya gelen muhabir, Sarışaban'da bulunan tek doktor olan İkonomu Efendi'nin çok mahir biri olduğunu belirttikten sonra şimdiki kadar meccanen çalışan doktorun artık geçimini sağlayamadığından şehri terk etmeye karar verdiğini söyleyerek eğer bunu başarırsa belediye adına bir muvaffakiyet

²⁶ G.F. Abbott 20. Yüzyılın hemen başında Makedonya'ya yaptığı seyahati anlatan kitabın genelinde Türkler aleyhinde görüşler serdederken temizlik hususunda Müslümanların çok temiz olduğunu Hıristiyan ve Yahudi mahallelerinin ise pislik ve çok ağır kokular altında olduğunu vurgulamaktan kendini alamamıştır. Bk. G.F. Abbott, **Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi**, çev. Raşit Gürdilek, Akılçelen Yayınevi, Ankara 2013, s.28.

²⁷ **Asır, Nr: 82**, 8 Haziran 1312 (20 Haziran 1896 Cumartesi), s.2.

²⁸ **Asır, Aynı Sayı**.

sayılabileceğini ifade etmiştir²⁹. Muhabirin şehirlerdeki olumlu faaliyetleri yöneticilere bağladığını daha önce ifade etmiştik. Bu cümleden olarak en çok ziyaret ettiği yerleşim yeri olan Siroz'la ilgili yaptığı şu tespitler savımızı destekler niteliktedir: “*Siroz’a geldim. Kasabanın ‘umrân ve intizâmı göze çarpıyor. Mutasarrıf ‘atûfetlü Rükneddin Beyefendi hazretlerinin himemât-ı terakkiperverâne ve tedâbir-i sâ’ibe-i reviyetkârâne-leri semeresi olarak Siroz kasabası az zamân içinde pek çok eser-i terakkî göstermiş olduğu gibi asâyîş ve inzibât-ı memleket mükemmelen te’mîn kılınmış...*”³⁰. Oysaki muhabir Siroz’a iki ay önceki gelişinde belediye ile ilgili hiç de iyi şeyler dile getirmemişti. Haberde özetle şunlar dile getirilmektedir: Dokuzuncu fırkanın Siroz’a gelmesinden beri büyük önem kazanan şehir belediyesinden umran için herhangi bir yardım görememektedir. Üç-dört gündür devam eden yağmurlardan dolayı sokaklar çamurla dolmuş ve bataklık haline gelmiştir. Muhabir belediyenin esas vazifelerinden olan bu sorunun çözülmesi noktasında belediye başkanının dikkatini çekmiştir³¹. Seyyar muhabirin belediyelere yaptığı eleştirilerden Üsküp gibi çok büyük şehirler de nasibini almıştır. 21 Ocak 1907’de Üsküp’e giden muhabir belediye ile ilgili şunları kaleme almıştır: “*Belediye mevcudiyetini hissettirmeyecek derecededir. Bi’l-umûm Üsküb mahallât ve çarşuları, caddeleri geçilemeyecek derecede çamur bataklıkları hâlinededir. Çarşularda halkın ayağından lastiği çamur içine saplanub kaldığı nâdir değildir. Hele istasyondan hükûmete giden caddenin hâli cidden şâyân-ı te’essüfdür... Vâli Paşa hazretleri bu ahvâlden pek zyâde müte’essir oluyorlar ise de ne çâre ki evvelce belediyenin dört-beş bin lira raddesindeki servet-i nakdiyesi bir tiyatro binâsının vücuda getirilmesine sarf ve istihlâk olunmuş bulunduğundan...*”³².

4-Doğal Afetler ve İklim:

Seyyar muhabir gittiği yerlerden verdiği bilgilerin sonunda ekseriyetle asayiş ve hava durumunu peş peşe vermektedir. Kullandığı

²⁹ **Asır, Nr: 88**, 26 Haziran 1312 (8 Temmuz 1896 Çarşamba), s.3.

³⁰ **Asır, Nr: 88**, 30 Kanun-ı Sani 1318 (12 Şubat 1902 Perşembe), s.3.

³¹ **Asır, Nr: 639**, 22 Teşrin-i Sani 1317 (5 Aralık 1901 Perşembe), s.3.

³² **Asır, Nr: 1147**, 8 Kanun-ı Sani 1322 (21 Ocak 1907 Pazartesi), s.3.

cümleler genelde çok farklılık arz etmez. Hava ile ilgili kullandığı ifadelerden bazılarına bakacak olursak; Alasonya'ya yaptığı bir seyahatle ilgili yaptığı haberin sonunda: “*Burada havalar güzel gidiyor. Sâ'ir mahallere nisbeten âdetâ bahârî andırıyor*”³³. Başka bir haber ise şu ifadelerle biter: “*Sıhhat-i 'umûmiye berkemâldir. Havalar gâyet latîf gitmekde, mahsûlât mezbûl görünmekdedir*”³⁴.

Ancak iklim olaylarında bir olağanüstülük olduğu zaman haberin veriliş şekli de değişir. 23 Ocak 1899'da Manastır'dan yazdığı bir haberde on beş gün kadar önce Manastır'da havanın eksi yirmi altı derecedeyken şimdiye açan havanın ilkbaharı andıracak bir hâle geldiğini ifade eder³⁵. Bu tür haberlerin en göze çarpanı ise Pürsıçan'da maruz kaldığı sel felâketidir. Olayın görgü tanığı olarak anlattıkları çok önemli olan muhabir bu olaya haberinde geniş şekilde yer vermiştir. Muhabirin verdiği diğer haberlerde başlık bulunmazken bu olay “*Dehşetli Afet!*” başlığı altında verilmiştir. Felaketi tüm ayrıntılarıyla veren muhabir yaşadığı felaketi şu ifadelerle anlatmıştır: “*Salı akşamı Pürsıçan'a geldim. Çarşamba günü beşi yirmi geçerek havada siyah bulut peydâ oldu. Şiddetli bir kasırga rüzgârıyla yağmur ve dolu yağmaya başladı. On dakika sonra her taraftan cankurtaran yok mu sedâları göklere çıkıyordu. Dehşetli yıldırım tufanları içinde kalmışdık. Nevrekob boğazından muhavvef dağlar gibi gelen su yığınları küçük kasabanın üzerine hücum etdi. Etrâfdan âvaze-i istimdâd kalbleri lertzân edecek sûretde devâm ediyordu. Misâfir bulunduğum konak havlısı ve bağçesi üç metro su ile dolmuşdu. Burada mevkûf kaldım. İmdâd için çıkmak istedimse de biz muhtâc-ı imdâd olmuşduk Seller ba'zı dükkânları temellerinden koparmış, hey'etiyle salları gibi sokaklarda birbirine çarparak devirüb getiriyordu. Hesâbsız emvâl-i ticariye su dalgalarıyla hayvanât-ı ehliyeye çarparak mahvolup gidiyordu. Kendi canımı kurtarmak gâ'ilesine düşdüm. Hangi tarafa koşsam etrâfımı tufan deryâsı buldum. Her tarafım su içinde! Ne yapacağımı düşünmekde iken sellerin yıkdığı ebniye enkazıyla sürüyerek konak bağçesine sevk*

³³ **Asır, Nr: 236**, 4 Kanun-ı Evvel 1313 (16 Aralık 1897 Perşembe), s.3.

³⁴ **Asır, Nr: 273**, 16 Nisan 1314 (28 Nisan 1898 Perşembe), s.3.

³⁵ **Asır, Nr: 249**, 11 Kanun-ı Sani 1314 (23 Ocak 1899 Pazartesi), s.2.

ettiği bir âfetzedenin feryâd-ı istimdâdkârânesi kulağıma geldi. Orada bulduğum bir çamaşır ipini dalgalar içinde çırpınan zavallıya fırlattım. Adamcağz can havliyle ipe sarıldı. Kendisini sâhil-i selâmete çıkarmağa muvaffak olduk. Tufan sâ'at sekiz buçuğa kadar devâm etti. Sekiz buçukta hava açılmağa başladı. Sular çekildi. Üç dört sâ'at evvel seroet ve saman ile şetâretlerle mes'ûd ve müsterih olan bu dilber bu zengin kasabayı bir mâtem kaplamış, ahâli nan pâreye muhtâc bir hâlde kalmışdı”³⁶. Haberin devamında selden etkilenen Pürsıçan halkı hakkında bilgiler verilmektedir. Muhabirin gittiği şehirlerdeki zirai faaliyetlerle ilgili haberlerinde de kuraklık ya da çok yağış gibi iklim olaylarından söz ettiği görülmektedir. Bunlarla ilgili bir haber İştîp'tendir. Muhabir o sene İştîp'te afyonun kışın çok olması nedeniyle mahvolduğunu belirtmiş ve bu sıralarda yağın şiddetli yağmurların mahsulleri geçen seneden daha iyi yapacağını ifade etmiştir³⁷.

5-Ekonomi:

Seyyar muhabirin haberlerinde yoğun bir şekilde değindiği konuların bir tanesini de gittiği merkezlerin ekonomisi oluşturmaktaydı. Ekonomi haberlerinin ağırlığını Osmanlı Devleti'nin temel ekonomik faaliyeti olan tarım oluşturmaktaydı. Muhabir haberlerinde hem tarımsal faaliyetlerden, mahsulün iyi olup olmadığından bahsetmiş hem de tarımsal faaliyetlerle ilgili alınan önlemleri konu edinmiştir.

Köprülü'nün tarım ürünleri açısından zenginliğini anlattığı bir haberinde arazinin her türlü tarım ürününü yetiştirmek için uygun olduğunu ifade eden muhabir Köprülü'de zirai üretimin artırılması noktasında araştırmalar yapmak üzere bir komisyon kurulduğunu bildirmektedir. Ziraatçıların temiz mal satmasını, tüccarın da Selânik'e mahsullerini temiz bir halde sevk etmesinin komisyon tarafından kararlaştırıldığı da haberde dile getirilmektedir. Muhabir komisyonun bölgede dutluklar yetiştirmek isteyen ancak dört tane bile

³⁶ **Asır, Nr: 295**, 6 Temmuz 1314 (18 Temmuz 1898 Pazartesi), s.3.

³⁷ **Asır, Nr: 781**, 28 Nisan 1319 (11 Mayıs 1903 Pazartesi), s.3.

fidan alamayacak durumda olan yöre halkına ihtiyaç duyduğu fidanları vermesi halinde çok önemli bir hizmet yapacağını ifade etmiştir³⁸. Kesriye'den yaptığı bir haberde yörenin en önemli ticari faaliyetinin kürkçülük olduğunu, kürk imalatından Kesriye'ye senede otuz ila kırk bin lira kadar bir gelir getirdiğini belirten muhabir daha sonra yapağı üretimi ve üçünü olarak da balıkçılığın Kesriye'nin gelir getiren önemli ticaret kolları olduğunu söylemektedir³⁹. Filorina'nın ticari faaliyetlerinden bahsederken Kilim ve Şayak gibi ürünlerinin meşhur olduğunu belirtmiş, bu sıralarda Amerika yapımı sabanların bazı zanaatkârlar tarafından taklit edilerek çok kaliteli sabanların imal edildiği de ifade edilmiştir. Filorina ile ilgili çok önemli olan bir ticari faaliyet her sene Mayıs ayının (rumi) başından on beşine kadar süren Filorina panayırdır. Panayırdaki hayvan alım satımından dört bin lira dolaylarında, ticaret mallarından ise iki üç bin lira gelir elde edilmektedir⁴⁰. Muhabirin ekonomik yapısı ile ilgili bilgi verdiği yerlerden biri de İskeçe'dir. İskeçe'den verdiği ilk haber 22 Temmuz 1896 tarihli'dir. Haberde İskeçe'nin ekonomik gelir kaynağının temel olan tütün ve tütüncülerin sorunları üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Durum özetle şu minval üzeredir: İskeçe'de en önemli mesele Reji İdâresi ile tütün üreticileri arasındaki anlaşmazlıktır. Tütün ziraatçisi gerçekten çok zorluk çekmekte, ambar mevcut olmayan yerlerde reji idaresi tarafından derhal ambar yaptırılması hususunda merkezden gelen kesin emir uygulanırsa tütün üreticileri rahatlayacaklardır. Fakat bundan daha önemli bir sorun vardır. O da reji memurlarının üreticiden %15 Tütün Öşrü almalarıdır ki bu kabul edilebilir bir durum değildir⁴¹. İskeçe ile ilgili 30 Ocak 1897 tarihli başka bir haberde yine tütüncülük ve reji idaresi haber konusu olmuştur. Haberde özetle: Tütünlerin geçen seneden daha iyi

³⁸ **Asır, Nr: 1047**, 16 Kanun-ı Sani 1321 (29 Ocak 1906 Pazartesi), s.2.

³⁹ **Asır, Nr: 242**, 25 Kanun-ı Evvel 1313 (6 Ocak 1898 Perşembe), s.3.

⁴⁰ **Asır, Nr: 583**, 3 Mayıs 1317 (16 Mayıs 1901 Perşembe), s.3.

⁴¹ **Asır, Nr: 92**, 10 Temmuz 1312 (22 Temmuz 1896 Çarşamba), s.2.

olduğu vurgulandıktan sonra bu sene tütünlerin satılması noktasında reji idaresi eğer geçen sene çıkarttığı zorlukları çıkartmazsa ziraatçının yüzünün geleceği ifade edilmiştir⁴². Seyyar muhabirin İskeçe ile ilgili yazdığı 22 Kasım 1906 tarihli son haber şöyle başlamaktadır: “*tütün mahsûlâtının kemâli zamânında şiddetle nüzûl eden doludan mahsûlü âfetzede olan...*”⁴³. Seyyar muhabir on sekiz defa gittiği İskeçe’den verdiği her haberde çok önemli bir tütün üretim merkezi olan şehirdeki tütün üretimi ve üreticilerin karşılaştıkları sorunları yazarak ilgililerin ve kamuoyunun dikkatini çekmeye çalışmıştır.

Muhabirin yaptığı haberlerden bölgedeki fabrikalaşmadan haberdar olduğumuz gibi bu fabrikalardaki işçilerin aldığı ücretlerden de haberdar olmaktadır. 29 Nisan 1901 tarihli haberde haberini yaptığı Ağustos’ta iki büyük iplik fabrikasının olduğunu bildiren muhabir, bu fabrikalarda yüzlerce amelenin 30-100 para arasında yevmiye ile çalıştığını söylemektedir. Fabrikalardaki işçilerin çok zor durumda çalıştıkları ve fabrikatörlerin ise son derece insafsız olduklarını söyleyen muhabirin yazdığı şu olay o dönemde Ağustos nahiyesindeki iplik fabrikalarında çalışanların durumunu çok açık bir şekilde göz önüne sermektedir: “*Geçende fabrikada makineye vücûdunu kapdırub mahv ve telef olan bir bîçârenin cenâsesini defn için fabrika sâhibi yüz seksen guruş kadar bir masrafı esirgemiş cenâze belediye tarafından techîz ve tekfîn edilmiştir*”⁴⁴.

6-İlginç Haberler:

Gittiği yerlerin, ekonomisi, belediye hizmetleri, yolları, iklimi, eğitimi ve daha pek çok konuda okuyucularına bilgiler veren seyyar muhabir zaman zaman karşılaştığı ilginç olayları da haber yapmıştır. Bunlardan iki tanesini vereceğiz. İlk haber 2 Mayıs 1896 tarihli sayısında Üsküp’te karşılaştığı bir olaydır. Seyyar muhabir karşılaştığı olayı şöyle anlatır: “*Cum’aertesi günü Üsküb’e geldim. Vusûlümü*

⁴² **Asır, Nr: 147**, 18 Kanun-ı Sani 1312 (30 Ocak 1897 Cumartesi), s.3.

⁴³ **Asır, Nr: 1130**, 9 Teşrin-i Sani 1322 (22 Kasım 1906 Perşembe), s.3.

⁴⁴ **Asır, Nr: 578**, 16 Nisan 1317 (29 Nisan 1901 Pazartesi), s.3.

müte'âkib garîb bir vak'aya tesâdüf ettim: Viyana'da Avram Alvi nâm şahıs tarafından Üsküb'de Singer Kumpanyası acenteliğinde müstahdem Zaharya Dimo nâmına bir sandıkda bir 'aded akce kasası gönderilmiş! Vusûlüm günü işbu kasayı gümrükden almak üzere merkûm Zaharya'nın Kâ'inbirâderi Bederi Nikolâki rüsûmât idâresine mürâca'at eder. Usûlen bi't-tercüme sandık açılıb mu'âyene ediliyor. Fakat mu'âyene me'mûrları bu kasanın üzerinde fabrika adresi ve arması olmadığına ve kasa ayağının dahi birlikde gelmediğine dikkat ederler. Her ne ise kıymeti bi't-takdîr resm-i gümrüğü alınır. Ancak, müsterih olamayan mu'âyene me'mûrları bir türlü kendilerini tazayyuk eden zann-ı şübheden kurtulamazlar. Kasanın içerisinde mutlakâ memnû' bir şey muhtefî olduğuna karâr verirler Baş müdüriyete haber veriliyor, derhâl bir usta celbiyle kasanın arka cihetinin çivileri yerinden kemâl-i suhûletle çıkarılarak üzerini sedd eden demir kaldırılıyor. Bu demir kalkar kalkmaz içerisinden ne çıksa beğenirsiniz? Torbalara mevzû 'tehî fişenk kurûmı 300 kutuda Berdan tüfenklerine mahsûs eczâh kapsül, dahası var. Bir kiloluk bir şişede kaçak ecnebî enfiyesi. Şimdi siz bu akçe kasasını çıkarmak üzere gümrüğe gelib ve kasanın arka ciheti açılıyorken me'mûrları tehdîdler ve bağırdulara boğan herifdeki çehreyi düşününüz. Her ne ise! Kasanın muhteviyâtı bu sûretle meydâna çıkınca herif yelkenleri suya indirdi. Rüsûmât idâresi fişenklerle kapsülleri ve kaçak enfiyeyi ber-mûceb-i nizâm müsâdere ettiği gibi vâsita-i firâr olan kasayı da zabt ve tevkîf eyledi"⁴⁵. Muhabirin karşılaştığı diğer ilginç olay Siroz'da olup bu da bir kaçakçılık olayıdır. Olay şu şekilde cereyan etmiştir: "Geçen Pazar günü Siroz'da gâyet mükellef sûrette giyinmiş bir hanım kucağında takrîben bir buçuk yaşında mükemmel bir şâl kundak içinde bir bebek bulunduğu hâlde şehir dâhilinde gezinmekte iken bebeğin cesâmeti ve hiçbir ses çıkaramaması reji kolcularının nazar-ı dikkatini celb ederek kadını tevkîf ile muâyene yemecbûr olurlar. Çocuğun on beş kıyye kadar a'lâ cins yaprak tütünden yapılmış mükemmel bir bebek olduğunu nazar eder. Kaçakçılığın yeni bir numûnesi değil mi?"⁴⁶.

⁴⁵ **Asır, Nr: 70**, 20 Nisan 1312 (2 Mayıs 1896 Cumartesi), s.2-3.

⁴⁶ **Asır, Nr: 284**, 28 Mayıs 1314 (9 Haziran 1898 Perşembe), s.3.

Sonuç:

Osmanlı Devleti için çok önemli bir coğrafya olan Rumeli bölgesine yine bölgenin önemli bir şehri olan Selânik'te çıkan bir gazetesinin seyyar muhabir görevlendirilerek haber yaptırması gerek basın tarihimiz gerekse edindiğimiz bilgiler çerçevesinde bölge tarihi açısından çok önemlidir. Elbette bu kısa bildiride muhabirin yaptığı tüm haberlerden ve gittiği tüm yerlerden bahsetmek mümkün olmamıştır⁴⁷. Söz konusu haberler bizi resmi belgelerin tekdüzeliğinden kurtarmakta, Rumeli bölgesindeki pek çok yerleşim yeriyle alakalı herhangi bir resmi belgede bulamayacağımız verilere erişme imkânı sağlamaktadır. Yine dönemin basın yayın organı olan ve Selânik'te çıkan Asır gazetesinin gerek o zaman gerekse günümüz için ne derece önemli bir hizmet sunduğunu da ortaya koymuş olmak bu çalışmanın önemli sonuçlarından bir tanesidir.

⁴⁷ Seyyar muhabirin Asır gazetesinde yaptığı bütün haberler tarafımızdan telif eser haline getirilmek üzere çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

Araştırma Eserler:

Abbott, G.F., **Makedonya: 20. Yüzyılın Başında Balkanlarda Tarihsel Bir Gezi**, çev. Raşit Gürdilek, Akılçelen Yayınevi, Ankara 2013, s.28.

Çavdar, Tefvik, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler Babiâli'den Geriye Ne Kaldı**, İmge Kitabevi, Ankara 2007.

İnalçık, Halil, "Rumeli", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2008, s.232-235.

İnuğur, M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul 2005;

Kabacalı, Alpay, **Başlangıcından Günümüze Türkiye'de Matbaa ve Basın**, Literatür Yayınları, İstanbul 2000.

Kanat, Hülya, **Asır Gazetesi'nin Edebiyat ve Kültür Yazılarının Sistematik İndeksi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999.

Koç, Bekir, "Tuna Vilayeti Gazetesi ve içeriğine dair bazı bilgiler (Mart 1865-Mart 1868)", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.34, S.57, Ankara 2015, s.121-158.

Koloğlu, Orhan, **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul 1992.

Şapolyo, Enver Behnan, **Türk Gazeteciliği Tarihi Her Yönüyle Basın**, Güven Matbaası, Ankara 1969.

Şemseddin Sami, **Kâmûsu'l- A'lâm**, Mihran Matbaası, İstanbul 1308.

Todorova, Maria, **Balkanları Tahayyül Etmek**, çev. Dilek Şendil, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.

Topuz, Hıfzı, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**,
Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.

Sürelî Yayınlar:

Asır Gazetesi

**Nr: 1,66, 68, 70, 72, 82, 88, 92,96, 147, 189, 217,231,236,
242,249,265, 273, 284, 295, 578, 583, 584, 596,639, 643, 719, 781,
1047, 1130, 1147.**

Yeni Asır Gazetesi

Nr: 1294.

EKLER

Ek-1: Seyyar muhabirin gittiği merkezler, gidiş tarihleri ve kaç kere gittiği.

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
Gevgili	18 Nisan 1896 Cumartesi 16 Haziran 1897 Çarşamba 28 Mart 1898 Pazartesi 22 Aralık 1898 Perşembe 18 Eylül 1899 Pazartesi 20 Haziran 1901 Perşembe 4 Mayıs 1905 Perşembe 1 Ocak 1906 Pazartesi	8
Ustrumca	18 Nisan 1896 Cumartesi 1 Temmuz 1901 Pazartesi 9 Nisan 1903 Perşembe 4 Mayıs 1905 Perşembe	4
Köprülü	25 Nisan 1896 Cumartesi 23 Haziran 1897 Çarşamba 17 Temmuz 1897 Cumartesi 31 Mart 1898 Perşembe 21 Eylül 1899 Perşembe 11 Temmuz 1901 Pazartesi 29 Ocak 1906 Pazartesi	7
Üsküp	2 Mayıs 1896 Cumartesi	

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	9 Mayıs 1896 Cumartesi 20 Mayıs 1896 Çarşamba 23 Haziran 1897 Çarşamba 26 Haziran 1897 Cumartesi 17 Temmuz 1897 Cumartesi 11 Nisan 1898 Pazartesi 12 Aralık 1898 Pazartesi 25 Eylül 1899 Pazartesi 2 Ekim 1899 Pazartesi 20 Kasım 1899 Pazartesi 22 Temmuz 1901 Pazartesi 30 Eylül 1901 Pazartesi 21 Mayıs 1903 Perşembe 1 Şubat 1906 Perşembe 21 Ocak 1907 Pazartesi 24 Ocak 1907 Perşembe 8 Ağustos 1907 Perşembe	18
Zibefce	18 Mayıs 1896 Cumartesi 3 Temmuz 1897 Cumartesi	2
Kumanova	18 Mayıs 1896 Cumartesi 5 Aralık 1898 Pazartesi 5 Ekim 1899 Perşembe 25 Temmuz 1901 Perşembe	6

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	8 Şubat 1906 Perşembe 12 Ağustos 1907 Pazartesi	
Kılış	13 Haziran 1896 Cumartesi 7 Ağustos 1897 Cumartesi 26 Eylül 1898 Pazartesi 8 Mart 1900 Perşembe 4 Mayıs 1903 Pazartesi 13 Mart 1905 Pazartesi 2 Mayıs 1907 Perşembe	7
Toyran	13 Haziran 1896 Cumartesi 7 Ağustos 1897 Cumartesi 6 Ekim 1898 Perşembe 24 Temmuz 1899 Pazartesi 12 Mart 1900 Pazartesi 14 Şubat 1901 Perşembe 29 Ocak 1903 Perşembe	7
Siroz	20 Haziran 1896 Cumartesi 2 Ocak 1897 Cumartesi 9 Ocak 1897 Cumartesi 6 Şubat 1897 Cumartesi 15 Eylül 1897 Çarşamba 26 Mayıs 1898 Perşembe 9 Haziran 1898 Perşembe	

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	29 Ağustos 1898 Pazartesi 27 Mart 1899 Pazartesi 1 Ocak 1900 Pazartesi 19 Mart 1900 Pazartesi 13 Aralık 1900 Perşembe 17 Aralık 1900 Pazartesi 18 Şubat 1901 Pazartesi 6 Aralık 1901 Perşembe 10 Mart 1902 Pazartesi 22 Eylül 1902 Pazartesi 12 Şubat 1903 Perşembe 31 Mayıs 1903 Pazartesi 7 Kasım 1904 Pazartesi 9 Nisan 1906 Pazartesi 25 Ekim 1906 Perşembe	22
Demirhisar	20 Haziran 1896 Cumartesi 25 Eylül 1897 Cumartesi 30 Mayıs 1898 Pazartesi 19 Mart 1900 Pazartesi 11 Haziran 1903 Perşembe 23 Mart 1905 Perşembe 12 Ekim 1905 Perşembe 29 Mart 1906 Perşembe	10

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	18 Ekim 1906 Perşembe 13 Mayıs 1907 Pazartesi	
Drama	24 Haziran 1896 Cumartesi 13 Ocak 1897 Çarşamba 3 Şubat 1897 Çarşamba 18 Ağustos 1897 Çarşamba 15 Eylül 1897 Çarşamba 13 Haziran 1898 Pazartesi 10 Ekim 1898 Pazartesi 20 Mart 1899 Pazartesi 8 Ocak 1900 Pazartesi 12 Temmuz 1900 Perşembe 27 Aralık 1900 Perşembe 4 Mart 1901 Pazartesi 19 Aralık 1901 Perşembe 17 Mart 1902 Pazartesi 29 Eylül 1902 Pazartesi 1 Eylül 1905 Cuma (Drama SeyyârMuhâbirimizden başlığı var) 19 Nisan 1906 Perşembe 29 Ekim 1906 Pazartesi 1 Kasım 1906 Perşembe	20

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	3 Haziran 1907 Pazartesi	
Okçular	8 Temmuz 1896 Çarşamba 21 Ağustos 1897 Cumartesi 11 Ekim 1897 Pazartesi	3
Sarışaban	8 Temmuz 1896 Çarşamba 23 Ocak 1897 Cumartesi 21 Ağustos 1897 Cumartesi 11 Ekim 1897 Pazartesi 11 Temmuz 1898 Pazartesi 13 Mart 1899 Pazartesi 17 Mayıs 1900 Perşembe 9 Ekim 1902 Perşembe 13 Ekim 1902 Pazartesi 28 Kasım 1904 Pazartesi 7 Eylül 1905 Perşembe 7 Mayıs 1906 Pazartesi 15 Kasım 1906 Perşembe	13
Kiremitli	11 Temmuz 1896 Cumartesi	1
Taşöz	11 Temmuz 1896 Cumartesi 10 Mayıs 1906 Perşembe	2
Kavala	15 Temmuz 1896 Çarşamba 16 Ocak 1897 Cumartesi 20 Ocak 1897 Çarşamba	

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	18 Ağustos 1897 Çarşamba 16 Haziran 1898 Perşembe 30 Haziran 1898 Perşembe 2 Mart 1899 Perşembe 9 Mart 1899 Perşembe 18 Ocak 1900 Perşembe 16 Nisan 1900 Pazartesi 27 Aralık 1900 Perşembe 31 Aralık 1900 Pazartesi 19 Aralık 1901 Perşembe 2 Ekim 1902 Perşembe 7 Mart 1904 Perşembe 24 Kasım 1904 Perşembe 20 Nisan 1905 Perşembe 7 Eylül 1905 Perşembe 26 Nisan 1906 Perşembe 15 Kasım 1906 Perşembe 24 Haziran 1907 Pazartesi	21
Pravişte	18 Temmuz 1896 Cumartesi 21 Ağustos 1897 Cumartesi 4 Temmuz 1898 Pazartesi 6 Mart 1899 Pazartesi 16 Nisan 1900 Pazartesi	9

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	24 Mart 1904 Perşembe 13 Nisan 1905 Perşembe 3 Mayıs 1906 Perşembe 13 Haziran 1907 Perşembe	
İskeçe	22 Temmuz 1896 Çarşamba 25 Temmuz 1896 Cumartesi 30 Ocak 1897 Cumartesi 25 Ağustos 1897 Çarşamba 15 Eylül 1897 Çarşamba 30 Haziran 1898 Perşembe 8 Eylül 1898 Perşembe 10 Ekim 1898 Pazartesi 16 Mart 1899 Perşembe 25 Ocak 1900 Perşembe 24 Mayıs 1900 Perşembe 7 Ocak 1901 Pazartesi 26 Aralık 1901 Perşembe 26 Şubat 1903 Perşembe 5 Aralık 1904 Pazartesi 22 Aralık 1904 Perşembe (bu bir tekzip haberidir) 27 Nisan 1905 Perşembe 14 Mayıs 1906 Pazartesi	18

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	22 Kasım 1906 Perşembe	
Gümölcine	1 Ağustos 1896 Cumartesi 30 Ocak 1897 Cumartesi 15 Eylül 1897 Çarşamba 17 Ekim 1898 Pazartesi 28 Mayıs 1900 Pazartesi 20 Nisan 1905 Perşembe 27 Haziran 1907 Perşembe	7
Zihne	5 Ağustos 1896 Çarşamba 25 Eylül 1897 Cumartesi 9 Haziran 1898 Perşembe 3 Nisan 1899 Pazartesi 2 Nisan 1900 Pazartesi 12 Aralık 1901 Perşembe 30 Mayıs 1907 Perşembe	7
Langaza	9 Eylül 1896 Çarşamba 12 Eylül 1898 Pazartesi 31 Temmuz 1899 Pazartesi 7 Ağustos 1899 Pazartesi 12 Ağustos 1901 Pazartesi 22 Ağustos 1901 Perşembe	6
Karaferye	16 Eylül 1896 Çarşamba 9 Ocak 1899 Pazartesi	

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	25 Mayıs 1899 Perşembe 30 Ağustos 1900 Perşembe 1 Eylül 1900 Cumartesi 29 Nisan 1901 Pazartesi 23 Ocak 1902 Perşembe 14 Nisan 1902 Pazartesi 23 Ocak 1905 Pazartesi	9
Vodine	19 Eylül 1896 Cumartesi 11 Kasım 1897 Perşembe 12 Ocak 1899 Perşembe 25 Mayıs 1899 Perşembe 10 Eylül 1900 Pazartesi 6 Mayıs 1901 Pazartesi 27 Ocak 1902 Pazartesi	7
Manastır	23 Eylül 1896 Çarşamba 26 Eylül 1896 Cumartesi 18 Kasım 1897 Perşembe 23 Ocak 1899 Pazartesi 29 Mayıs 1899 Pazartesi 8 Haziran 1899 Perşembe 6 Eylül 1900 Perşembe 13 Eylül 1900 Perşembe 20 Mayıs 1901 Pazartesi	14

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	23 Mayıs 1901 Perşembe 6 Şubat 1902 Perşembe 10 Temmuz 1902 Perşembe 18 Ağustos 1902 Pazartesi 21 Ağustos 1902 Perşembe	
Pirlepe	7 Ekim 1896 Çarşamba 22 Kasım 1897 Pazartesi 17 Eylül 1900 Pazartesi 3 Haziran 1901 Pazartesi 28 Ağustos 1902 Perşembe 8 Eylül 1902 Pazartesi 28 Eylül 1905 Perşembe	7
Filorina	10 Ekim 1896 Cumartesi 29 Kasım 1897 Pazartesi 19 Ocak 1899 Perşembe 13 Eylül 1900 Perşembe 16 Mayıs 1901 Perşembe 3 Temmuz 1902 Perşembe 7 Temmuz 1902 Pazartesi 6 Ağustos 1906 Pazartesi	8
Kayalar	21 Ekim 1896 Çarşamba 2 Aralık 1897 Perşembe 6 Aralık 1897 Pazartesi	

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	20 Temmuz 1899 Perşembe 13 Mayıs 1901 Pazartesi 24 Nisan 1902 Perşembe 16 Ağustos 1906 Perşembe 3 Eylül 1906 Pazartesi (bu haber 16 Ağustos 1906 tarihli habere gelen tekdir)	7
Kozana	24 Ekim 1896 Cumartesi 30 Aralık 1897 Perşembe 20 Temmuz 1899 Perşembe 18 Ekim 1900 Perşembe 22 Mayıs 1902 Perşembe	5
Alasonya	24 Ekim 1896 Cumartesi 16 Aralık 1897 Perşembe 10 Temmuz 1899 Pazartesi 29 Ekim 1900 Pazartesi 12 Mayıs 1902 Pazartesi	5
Naslıç	31 Ekim 1896 Cumartesi 30 Aralık 1897 Perşembe 3 Ocak 1898 Pazartesi 15 Ekim 1900 Pazartesi 26 Mayıs 1902 Pazartesi 19 Ekim 1905 Perşembe	7

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	13 Eylül 1906 Perşembe	
Dedeğaç	27 Ocak 1897 Çarşamba 28 Ağustos 1897 Cumartesi 15 Eylül 1897 Çarşamba 24 Ekim 1898 Pazartesi 2 Temmuz 1900 Pazartesi	5
Preşova	3 Temmuz 1897 Cumartesi 5 Ekim 1899 Perşembe 31 Ocak 1907 perşembe	3
Kratova	3 Temmuz 1897 Cumartesi	1
Priştine	10 Temmuz 1897 Cumartesi 16 Eki 1899 Pazartesi 1 Ağustos 1901 Perşembe 16 Ekim 1902 Perşembe 31 Mayıs 1903 Pazartesi	5
Vulçitrin	10 Temmuz 1897 Cumartesi 15 Haziran 1905 Perşembe	2
Mitroviçe	10 Temmuz 1897 Cumartesi 21 Nisan 1898 Perşembe 9 Ekim 1899 Pazartesi 16 Ekim 1902 Perşembe 7 Mart 1907 Perşembe	5
Yeni Pazar	14 Temmuz 1897 Çarşamba	

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	28 Nisan 1898 Perşembe 23 Ekim 1899 Pazartesi 10 Ekim 1901 Perşembe 11 Haziran 1903 Perşembe 5 Eylül 1907 Perşembe	6
Avrethisarı	7 Ağustos 1897 Cumartesi 2 Haziran 1898 Perşembe 11 Şubat 1901 Pazartesi 11 Eylül 1902 Perşembe 11 Ekim 1906 Perşembe	5
Edirne	4 Eylül 1897 Cumartesi 24 Kasım 1898 Perşembe 28 Kasım 1898 Pazartesi 25 Haziran 1900 Pazartesi	4
Burgaz (Bir şey anlatmıyor)	15 Eylül 1897 Çarşamba	1
İnceğiz (Köy)	11 Ekim 1897 Pazartesi	1
Serfiçe	13 Aralık 1897 Pazartesi 17 Temmuz 1899 Pazartesi 18 Ekim 1900 Perşembe 8 Mayıs 1902 Perşembe 30 Ağustos 1906 Perşembe	5
Kesriye	6 Ocak 1898 Perşembe	

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	29 Haziran 1899 Perşembe 8 Ekim 1900 Pazartesi 31 Temmuz 1902 Perşembe 26 Ekim 1905 Perşembe 13 Eylül 1906 Perşembe	6
Behlişte	17 Ocak 1898 Pazartesi 26 Haziran 1899 Pazartesi 17 Eylül 1906 Pazartesi	3
Görice	17 Ocak 1898 Pazartesi 19 Haziran 1899 Pazartesi 27 Eylül 1900 Perşembe 1 Ekim 1900 Pazartesi 4 Ekim 1900 Perşembe 7 Ağustos 1902 Perşembe 11 Ağustos 1902 Pazartesi	7
İştib	4 Nisan 1898 Pazartesi 7 Aralık 1899 Perşembe 4 Temmuz 1901 Perşembe 11 Mayıs 1903 Pazartesi 15 Ocak 1906 Pazartesi 17 Ocak 1907 Perşembe 5 Ağustos 1907 Pazartesi	7
Tikveş	7 Nisan 1898 Perşembe	

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	26 Aralık 1898 Pazartesi 27 Haziran 1901 Perşembe 15 Eylül 1902 Pazartesi 6 Nisan 1903 Pazartesi 4 Ocak 1906 Perşembe	6
Seniçe	5 Mayıs 1898 Perşembe 2 Kasım 1899 Perşembe 29 Ağustos 1907 Perşembe	3
Petriç	30 Mayıs 1898 Pazartesi 9 Mayıs 1907 Perşembe 20 Mayıs 1907 Pazartesi	3
Pürsıçan (Nâhiye)	11 Temmuz 1898 Pazartesi 18 Temmuz 1898 Pazartesi 21 Temmuz 1898 Perşembe 12 Temmuz 1900 Perşembe 25 Eylül 1905 Pazartesi 4 Temmuz 1907 Perşembe	6
Nevrekob	28 Temmuz 1898 Perşembe 16 Temmuz 1900 Pazartesi 6 Temmuz 1903 Pazartesi 25 Eylül 1905 Pazartesi 18 Temmuz 1907 Perşembe	5
Razlık	8 Ağustos 1898 Pazartesi	

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	23 Temmuz 1900 Pazartesi 2 Temmuz 1903 Perşembe 2 Ekim 1905 Pazartesi 25 Temmuz 1907 Perşembe	5
Cuma-i Bâlâ	11 Ağustos 1898 Perşembe 30 Temmuz 1900 Pazartesi 29 Haziran 1903 Pazartesi 29 Temmuz 1907 Pazartesi	4
Barakova (Gümrük kapısı var)	9 Ekim 1905 Pazartesi 11 Ağustos 1898 Perşembe	2
Menlik	15 Ağustos 1898 Pazartesi 15 Haziran 1903 Pazartesi 21 Temmuz 1904 Perşembe 12 Ekim 1905 Perşembe 23 Mayıs 1907 Perşembe	5
Tekfur Dağı	10 Kasım 1898 Perşembe	1
Çorlu	14 Kasım 1898 Pazartesi 18 Haziran 1900 Pazartesi	2
Kırk Kilise	24 Kasım 1898 Perşembe 4 Haziran 1900 Pazartesi	2
Yenice	10 Nisan 1899 Pazartesi 15 Nisan 1901 Pazartesi 27 Şubat 1902 Perşembe	5

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	30 Ekim 1904 Perşembe 19 Ekim 1905 Perşembe	
Katrin	15 Mayıs 1899 Pazartesi 8 Kasım 1900 Perşembe 27 Kasım 1902 Perşembe	3
İskatinadela(Beh- lişte'ye bağlı Köy)	26 Haziran 1899 Pazartesi	1
Taşlıca	6 Kasım 1899 Pazartesi 9 Kasım 1899 Perşembe 4 Kasım 1901 Perşembe 25 Haziran 1903 Perşembe 22 Ağustos 1907 Perşembe	5
Saraybosna	13 Kasım 1899 Pazartesi 20 Kasım 1899 Pazartesi	2
Zilhove (Zihne Kaza merkezi)	2 Nisan 1900 Pazartesi 25 Şubat 1901 Pazartesi 20 Temmuz 1903 Pazartesi 12 Nisan 1906 Perşembe	4
Radovişte	4 Temmuz 1901 Perşembe	1
Prepol	21 Ekim 1901 Pazartesi	1
İstarceste (Köy)	9 Temmuz 1903 Perşembe	1
Koçana	18 Mayıs 1905 Perşembe 25 Ocak 1906 Perşembe	3

Gittiği Yer	Haber Tarihleri	Toplam
	1 Ağustos 1907 Perşembe	
Kalkandelen	25 Mayıs 1905 Perşembe 31 Ocak 1907 Perşembe	2
Solice (Soroviç'e bağlı)	16 Ekim 1905 Pazartesi	1
Horpişte	17 Eylül 1906 Pazartesi	1
Yanya	24 Eylül 1906 Pazartesi	1
Nusretli	24 Haziran 1907 Pazartesi	1
Osmaniye	1 Ağustos 1907 Perşembe	1
Ağustos	29 Nisan 1901 Pazartesi	1

MİLLİ MÜCADELE BASINI

MİLLÎ MÜCADELE'NİN ELAZIĞ'DAN YÜKSELEN SESİ SATVET-İ MİLLİYE'NİN EDEBÎ YÖNÜ ÜZERİNE

Bahir SELÇUK*

ÖZET

Millî Mücadele Dönemi basını, Türk basın tarihinin önemli aşamalarından biridir. Bu dönem, millet-devlet dayanışmasında Anadolu'da basının zirvede olduğu bir dönemdir. Millî Mücadele'nin hazırlık safhası olan Meşrutiyet döneminde gelişme gösteren Anadolu basını, Millî Mücadele Dönemi'nde büyük bir sıçrama yaparak toplumun her kesimini kucaklamış ve mücadelenin sözcülüğünü yapmıştır. Bu dönemde yöresel ve ulusal özellikte çeşitli gazeteler çıkarılmıştır.

Satvet-i Milliye, Elazığ'da *Mamuratü'l-Aziz* gazetesinden sonra yayımlanmaya başlayan ikinci önemli gazetedir. 24 Şubat 1922 tarihinden itibaren haftalık olarak 41 sayı yayımlanmıştır. Siyasi, edebî, ilmi ve mizahi içerikli gazete, yayımlandığı dönemin siyasi ve sosyal hayatına tanıklık eden önemli bir belge niteliğindedir. Millî Mücadele'nin son döneminde yayın hayatına başlayan *Satvet-i Milliye*; hem Millî Mücadele'nin önemli bir savunucusu, hem de şehir sorunlarıyla sürekli ilgilenen ve halkı aydınlatmaya çalışan bir gazete olmuştur. Bu yönüyle, okuyucularına hem millî hem de yöresel haberleri ulaştırmaya; kültür, eğitim, sağlık, din gibi konularda kaleme alınan yazılarıyla okuyucularını aydınlatmaya çalışmıştır.

Elâzığ'da yayımlanan, imtiyaz sahipliğini Hoğuluzâde Mustafa Hulusi Bey'in, yazı işleri müdürlüğünü Etem Ruhi Bey'in yürüttüğü haftalık gazete *Satvet-i Milliye*'nin çok önemli bir gayesi vardır. Gazete, Millî Mücadele hareketini hararetli sesi olmak amacıyla çıkmıştır. Özellikle Anadolu'da ilk kez Mustafa Kemal'in resmini çinkograf

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, ELAZIĞ, bahirselcuk@gmail.com

olmadığı hâlde şimşir üzerine jiletle işleyerek yayımlayan gazete olarak şöhret bulmuş diğer yandan Macarzâde İsmail Hakkı Bey'in karikatürlerine de sayfalarında yer vermiştir.

Satvet-i Milliye'nin Millî Kütüphanede 23 asıl bir ek sayısı bulunmaktadır. Bu bildiriye, eldeki sayılardan hareketle gazetede hakkında genel bilgiler verilecek, gazetede yer alan şiirler yeni yazıya aktarılarak şiirlerin genel özellikleri ve gazetenin edebî yönü üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Elazığ, basın, Satvet-i Milliye, edebiyat, şiir.

THE LITERARY ASPECT OF SATVET-I MİLLİYE A VOICE RISING IN ELAZIZ DURING NATIONAL STRUGGLE ERA

ABSTRACT

The press of National Struggle era is one of the most important phases of Turkish press history. This period was a period when the press was in the peak in the collaboration of public-state in Anatolia. Anatolia press improving itself during Constitutional Period which was the preparation phase of National Struggle Era, embraced all parts of the society by having a considerable development and functioned as the spokesman of the struggle. In that period, various national and regional newspapers were published

Satvet-i Milliye was the second most important newspaper published after *Mamuratü'l-Aziz* newspaper in Elazığ. 41 issues of the newspaper were published weekly beginning from the date of 24 February 1922. Having political, literary, scientific and humorous content, the newspaper was in the form of an important documents witnessing the political and social life of the era it was published. Starting its publication life in the last period of National Struggle, *Satvet-i Milliye* became both an important defender of National Struggle era and a newspaper trying to enlighten public and to be interested in the problems of cities. With this aspect, it tried to transmit both national and regional news to its readers and enlighten the public with the texts written in the subjects such as culture, education and health.

The weekly newspaper *Satvet-i Milliye* published in Elazığ having Mustafa Hulusi Bey as grant holder and Etem Ruhi Bey as editor had a very important mission. The newspaper was initiated to be published with the purpose of being the enthusiastic voice of a city living the National Struggle in its moral environment. It earned a reputation by publishing picture of Mustafa Kemal (through making on boxwood by Macarzarâde İsmail Hakkı Bey without zincographer)

and caricatures of Macarzâde İsmail Hakkı Bey took place on its pages.

There are 23 issues and a supplementary issue of *Satvet-i Milliye* available in Turkish National Library. In this article, from these copies of *Satvet-i Milliye*, general information about the newspaper will be given, the poems in the newspaper will be transferred to new letters and general features of these poems and literary direction of the newspaper will be emphasized.

Key Words: National Struggle, Elazığ, press, *Satvet-i Milliye*, literature, poem.

Giriş

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri Anadolu'yu işgal etmeye başlar. 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar, İzmir'e asker çıkarırlar. Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkması ile kurtuluş mücadelesinin ilk adımı atılmış olur. Misâk-ı Millî'nin kabul ve ilanı üzerine İtilaf Devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal eder. İstanbul'un işgaliyle bir taraftan Mondros, Sevr ve İzmir'in işgali olaylarını dikkatle izleyen, özgürlük ve bağımsızlıktan yana olan bir grup; diğer taraftan bu düşünceye karşı çıkan, bağımsızlıktan yana olanları hıyanetle suçlayan gruplar belirir. 1919-1923 yıllarını kapsayan bu dönemde İstanbul'da Osmanlı hükümeti, Ankara'da da Büyük Millet Meclisi hükümeti vardır. Yine bu dönemde İstanbul ve Anadolu basınında bu iki karşıt düşünce çerçevesinde yayınlar yapılır (İnuğur: 2002:336-337).

Atatürk'ün Samsun'a çıkması ile başlayan ve vatanın kurtuluşu ile sonuçlanan Millî Mücadele Dönemi'nde (1919-1923) Türk basını'nın üç grupta toplandığı görülür: Millî Mücadele'ye öncülük edenler, Millî Mücadele'yi destek verenler ve Millî Mücadele'ye karşı duranlar.

Millî Mücadele'ye öncülük eden gazeteler, İzmir'de "Hukûk-ı Beşer", Sivas'ta "İrâde-i Milliye", Ankara'da "Hâkimiyet-i Milliye", önce İstanbul'da sonra Ankara'da "Yeni Gün", önce Eskişehir'de "Yeni Dünya", sonra Ankara'da "Seyyâre-i Yeni Dünya" önce Afyon, sonra Konya, daha sonra da Ankara'da "Öğüt"tür.

Millî Mücadele'yi destekleyen gazeteler, Balıkesir'de "Ses", "Doğru Söz" ve "İzmir'e Doğru"; Adana'da "Adana" ve "Yeni Adana"; Kastamonu'da "Açıksöz"; Konya'da "Babalık" ve "Nasihat"; Erzurum'da "Albayrak" ve "Varlık"; Amasya'da "Emel", "Hakîkat" ve "Hadâse"; Edirne'de "Ahali", "Trakya" ve "Yeni Edirne"; Trabzon'da "İstikbâl"; Giresun'da "Işık", "Gedikkaya" ve "Yeni Giresun"; Samsun'da "Ahali"; Antalya'da "Anadolu"; İzmir'de "Sadâ-i Hak" ve

“Anadolu”; Nazilli’de “Aydın İli”; Bursa’da “Ertuğrul”, “Hüdâvendigâr”, “Kardaş” ve “Arkadaş”; Eskişehir’de “Ahrar”; Kayseri’de “Adana’ya Doğru”, “Erciyes”, “Misâk-ı Millî” ve “Kayseri”; Ordu’da “Güneş”, “Ses” ve “Ordu Bucak”; Samsun’da “Aksisedâ” ve “Ahali”; Artvin’de “Yeşil Yuva”; Maraş’ta “Amâl-i Milliye”; Bolu’da “Dertli” ve “Türkoğlu”; Elazığ’da “*Satvet-i Milliye*”dir.

Millî Mücadele karşıtı gazeteler ise Trabzon’da “Selâmet”, Balıkesir’de “İrşâd”, Adana’da “Ferdâ”, Kastamonu’da “Zafer”, İzmir’de “Köylü”, “Şark”, “Müsâvât” ve “İslâhât”, Edirne’de “Teemmin”, Bandırma’da “Adalet”, Bursa’da “Bursa” ve “Mücâhede”dir (bkz. İnuğur, 2002:361-362; Girgin, 2001:110-111).

Millî Mücadele Dönemi gazeteleri, ekonomik ve teknik açıdan büyük zorluklarla yayımlanmış ancak 200-600 adet basılabilmektedir. Bazıları Büyük Millet Meclisinin açılışından sonraki dönemde meclisten haber, teknik yardım ve kâğıt hususlarında yardımlar almıştır. Gazetelerin çoğu renksiz ve resimsizdir. İstanbul basını renkli, Anadolu basını renksiz yapıdadır. Genel olarak gazeteler iki sayfa, tek yapraktır. Haftada iki-üç gün çıkanlar ancak dört sayfadır. Başyazarları bellidir ancak kesin yazar kadroları yoktur. Sütun sayıları ve haber verilmiş stilleri aynıdır. Düzensiz yayın ebatları vardır. Dönem gazeteleri lirik bir tarz ve üslupta yayımlanmıştır. Sık sık hâkim teması vatan olan şiirler yayımlanmaktadır¹.

Millî Mücadele Döneminde özellikle maddi ve manevi sıkıntılara rağmen direnişi destekleyen, vatan ve milletin kurtuluşu için yol arayan, halkı bilinçlendirmeye çalışan Anadolu basınının gayret ve azmi takdire şayandır. Bu dönemde zorluklar içinde, milletin çıkarları doğrultusunda yayın yapan gazetelerden biri de Elazığ’da çıkmış olan *Satvet-i Milliye*’dir.

¹ <http://hangitarih.tr.gg/Milli-M.ue.cadelede-Bas%26%23305%3Bn.htm> (E.T. 15.08.2016).

Satvet-i Milliye

1. Genel Bilgiler

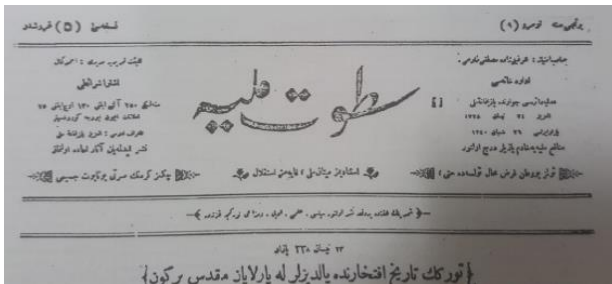
Elazığ'da yerel basının ortaya çıkış tarihi XIX. yüzyılın sonlarına rastlamaktadır. İlk yerel gazete 7 Ekim 1883 tarihinde yayın hayatına başlayan *Mamuratü'l-Aziz*'dir. Bu gazete bir taraftan halkın fikrî gelişmelerine katkı sağlarken bir taraftan da devletin politikalarını halka iletmiş için yarı resmî bir devlet gazetesi niteliği taşımaktadır. *Mamuratü'l-Aziz* gazetesi dışında *Satvet-i Milliye* (1922), *Yeni Mefkûre* (1925) ve *El-aziz* (1929) Elazığ'da çıkarılan yerel gazetelerdir (Pancar-Öğredik 2013:475).

Millî Mücadele'nin son döneminde Elazığ'da yayımlanan *Satvet-i Milliye*, 24 Şubat 1922'de yayın hayatına başlamıştır. Gazetenin imtiyaz sahibi Hoğuluzâde Mustafa Hulusi Bey'dir. Gazetenin mesul müdürlüğünü önce Etem Ruhi Bey daha sonra da Emin Hüseyin Bey yürütmüştür. Yazı kurulu müdürlüğünü de Ahmet Kemal Bey yapmıştır. Macarzâde Hakkı Bey², karikatürleriyle dergiye canlılık katmış, bu yönüyle de gazete Anadolu'nun her tarafına karikatür veren ilk Millî Mücadele gazetesi olmuştur. Aynı zamanda çinkograf olmadığı hâlde Anadolu'da ilk kez Mustafa Kemal'in resmini şimşir üzerine jiletle kazıyarak yapıp yayımlayan gazete olarak ünlenmiştir. Tanesi 5 kuruştan satılan gazete, abone bedeli ve ilanlarla ayakta durmuştur (Açıkses-Çakmak, 2003:I-II; Kent, 2016:29).

² Macarzâde Hakkı veya diğer bir deyişle Meddah Hakkı Acar, 1920'li yılların başlarında Elazığ'da gündüzleri araba boyacılığı, badanacılık ve dükkân tabelacılığı yapmıştır. Bu işlerle uğraştığı dönemde yayın hayatına başlayan *Satvet-i Milliye* gazetesinde de karikatürler yapmış, Derbeder adları ile yazılar yazmıştır. Daha sonra hakkında yakalanma emri çıkarılmış ve İtalya'ya kaçmıştır. Millî Mücadele kazanıldıktan sonra Türkiye'ye dönmüştür. Menemen'de Sarraf Hanındaki bir odaya yerleşmiştir. Ramazan aylarında meddahlık, diğer zamanlarda ise eski yazı levhalar yazıp satarak ve tabelacılık yaparak geçimini sürdürmüştür. <http://ozcannevres.com/author/ozcan/page/46/> (E.T. 24.08.2016); Yurdal Demirer, "Açılıştan Kapanışa Mamuretü'l-Aziz Vilayet Matbaası", **Müteferrika Kitabiyat Dergisi**, Kış 2014/2, s.67-95, http://www.academia.edu/25453382/A%C3%87ILI%C5%9ETAN_KAPANI%C5%9EA_MAMURET%C3%9C_L-AZ%C4%B0Z_V%C4%B0LAYET_MATBAASI. (15.08.2016).

Tek yaprak iki sayfa olan gazetenin ilk sayfasının en üst kısmında yıl, sayı, “Anadolu” ve “Nüshası 5 kuruş”; ikinci sayfanın en altında da “Mamurati'l-Azîz Matba'asında Tab' Olunmuşdur” ibareleri bulunmaktadır. Gazetenin mevcut nüshalarına baktığımızda başlık kısmının yanlarında ve alt kısmında abonelik (iştirâ şerâiti) ve ilan bedelini (ilânât) ifade eden “Seneligi 250, Altı Aylığı 130, Üç Aylığı 75” ve “İlanât için ayrıca görüşülür” ibareleri; imtiyaz sahibi, idarehane, yazı işleri müdürü, telgraf adresi bilgileri; Menâfi-i Milliyeye Hâdim Yazılar Derc olunur.”, “Neşr Edilmeyen Âsâr İ'ade Olunmaz” ve bazı nüshalarda “Şimdilik Haftada Bir Neşr Olunur. Siyasi, İlmî, Edebî ve Mizahi Türk Gazetesidir.”, El-Aziz Müdafa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesinin Mürevvic-i Efkarıdır” şeklinde bilgiler bulunmaktadır. Bunun yanında *Satvet-i Milliye*'nin değişik nüshalarında başlık kısmının altında “Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hattâ” (S.8, 9, 13), “Çekmez kürrenin sırtı bu tâbût-ı cesîmi (S.8,9,13), “Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet” (S. 14,15,16), “Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl” (S.14,15,16) mısraları ve “İstinâdımız Misâk-ı Millî, Gayemiz İstiklâl” (S. 8,9,13,14,15,16) sözleri yer almaktadır.

Eldeki nüshalarda gazetenin 29. sayı da dâhil olmak üzere pazartesi, 36. sayıdan itibaren de pazar günü yayımlandığı görülmektedir. Gazetenin ek nüshası, 19 Temmuz 1339 (19 Temmuz 1923) Perşembe günü çıkmıştır. Gazetenin ilan bedelleri ve nüshası beş kuruşa satılan gazeteden elde edilen gelirlerle ayakta durduğu anlaşılmaktadır.

Şekil I: Gazetenin başlık ve künye kısmı (S.9, s.1)

Gazetenin özellikle yerel yönetimden kaynaklanan çeşitli problemlerin üstüne gitmesi ve eleştirilerde bulunması birtakım insanları rahatsız eder ve bu yüzden gazete şikâyet edilir. Nihayetinde 9 Ekim 1922 tarihli 28. sayısında “Asayiş-i Mahalliye Ne Âlemde ve Buyurun Cenaze Namazına” başlığıyla yayımlanan yazılardan dolayı vali Süleyman Sami Bey’in “Bu başlıklı yazılar, memûrîn-i vilâyet hakkındaki isnâdâtı, namus, şeref ve haysiyeti muhil olduğu gibi bu sûretle asâyiş-i memleketi de muhtal göstererek ezhân-ı umûmiyeti tağlît ve tedhîş etmesi ve vilâyetin emniyyet-i dâhiliyesini ihlâl e cüret olduğundan mütecâsirleri hakkında takîbât-ı kanûniyye icrâsını temenni eylerim.” şeklinde belirttiği şikâyet emri üzerine sorumlular savcılığa verilir ve gazete kapatılır. Beş aydan fazla bir zaman yayımlanmayan gazete, 31 Mart 1923 tarihinde (mesul müdürü Avukat Emin Hüseyin Bey olarak) 33 sayılı bir nüsha çıkarır ise de bu da yasaklanır (Sunguroğlu, 1959:538-539). Vali Süleyman Sami Bey’den sonra tekrar neşre başlayan gazetenin çok da uzun ömürlü olmadığı görülür.

Önemli bir misyonu üstlenmiş olan gazetenin o dönemde maddi manevi mücadele ederek yayın hayatına devam ettiği görülmektedir. Gazetenin birtakım yazılardan dolayı sansüre uğradığı, çalışanların hapis ve para cezası aldığı (S.16, s.2), yayımlanmadığı (S.18, s.2), sıkıntılardan dolayı bir zaman sonra gazetenin boyutunun küçültüldüğü, karikatürlerin ve bazı yazıların yayımlanmadığı (S.18, s.2) anlaşılmaktadır.

Kütüphane ve katalog taramalarımız sonucunda *Satvet-i Milliye*’nin Milli Kütüphanede yer alan nüshaları dışında herhangi bir yerde kayıtlı nüshalarının olmadığını gördük. Millî Kütüphanede gazetenin 23 nüshası ile bir ek sayısı yer almaktadır.³ Dijital ortama aktarılmış olan gazetenin bazı nüshalarında silinti ve bulanıklıktan

³ *Satvet-i Milliye*’nin ulaşılabilen sayıları transkripsiyon ve asıl metinleriyle Erdal Açıkse ve Zafer Çakmak (2003) tarafından yayımlanmıştır. Bu çalışmada 20. sayının 2. sayfası ile 21. ve 41. sayıların 1. ve 2. sayfalarının çevriyazısı ve orijinal sayfaları bulunmamaktadır.

kaynaklanan sıkıntılar, yazıların okunamaması gibi problemler söz konusudur.

Tablo-1: Satvet-i Milliye'nin Mevcut Nüshaları

Rumi	Hicri	Miladi	Gün	Sayı
17 Nisan 1338	19 Şaban 1340	17 Nisan 1922	P.tesi	8
24 Nisan 1338	26 Şaban 1340	24 Nisan 1922	//	9
22 Mayıs 1338	25 Ramazan 1340	22 Mayıs 1922	//	13
5 Haziran 1338	9 Şevval 1340	5 Haziran 1922	//	14
12 Haziran 1338	16 Şevval 1340	12 Haziran 1922	//	15
19 Haziran 1338	23 Şevval 1340	19 Haziran 1922	//	16
17 Temmuz 1338	22 Zilkade 1340	17 Temmuz 1922	//	17
24 Temmuz 1338	29 Zilkade 1340	24 Temmuz 1922	//	18
31 Temmuz 1338	6 Zilhicce 1340	31 Temmuz 1922	//	19
14 Ağustos 1338	20 Zilhicce 1340	14 Ağustos 1922	//	20
21 Ağustos 1338	27 Zilhicce 1340	21 Ağustos 1922	//	21
28 Ağustos 1338	5 Muharrem 1340	28 Ağustos 1922	//	22
4 Eylül 1338	12 Muharrem 1340	4 Eylül 1922	//	23
18 Eylül 1338	26 Muharrem 1340	18 Eylül 1922	//	25
25 Eylül 1338	3 Sefer 1340	25 Eylül 1922	//	26
2 Teşrin-i Evvel 1338	10 Sefer 1340	2 Ekim 1922	//	27
16 Teşrin-i Evvel 1338	24 Sefer 1340	16 Ekim 1922	//	29
10 Haziran 1339	25 Şevval 1341	10 Haziran 1923	Pazar	36
18 Haziran 1339	4 Zilkade 1341	18 Haziran 1923	//	37

24 Haziran 1339	10 Zilkade 1341	24 Haziran 1923	//	38
1 Temmuz 1339	17 Zilkade 1341	1 Temmuz 1923	//	39
8 Temmuz 1339	24 Zilkade 1341	8 Temmuz 1923	//	40
15 Temmuz 1339	1 Zilhicce 1341	15 Temmuz 1923	//	41
19 Temmuz 1339- İlave	5 Zilhicce 1341	19 Temmuz 1923	Perşembe	-

2. İçerik

Satvet-i Milliye'nin dönem basını gibi en büyük özelliği, Milli Mücadele'ye destek olmak ve halkı bilinçlendirmek ve bilgilendirmek amacıyla yazılar yapmaktır. *Satvet-i Milliye*'nin değişik nüshalarında yer alan “Ölmez bu vatan farz-ı muhal ölse de hattâ”, “Çekmez kürrenin sırtı bu tâbût-ı cesîmi”, “Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet”, “Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklal” mısraları; “İstinâdımız Misâk-ı Millî, Gayemiz İstiklâl”, “Halk efkârına hâdim siyasi gazetesidir.” sözleri bu misyonu açıkça ifade etmektedir.

Satvet-i Milliye, Millî Mücadele'yi desteklemiş, şehrin ve şehir halkının sorunlarını sütunlarına taşımış, okuyucularını aydınlatmaya çalışan bir yayın politikası izlemiştir. Gazete, dünyadaki bazı gelişmeleri, millî meseleleri, önemli olayları halka ulaştırmanın yanında eğitim, sağlık, tarih, din gibi alanlarda da aydınlatma ve bilgi vermeye gayret etmiştir.

Gazetede yer alan yazılar incelendiğinde genel anlamda içeriğin şu konular çerçevesinde şekillendiği görülür: “Siyasi ve tarihî özellikteki yazılar/başyazılar, şiirler ve edebî yazılar, mizahi yazılar, eleştiriler, şikâyet mektupları ve cevaplar, özür beyanları ve tekzipler, ilanlar.”

Satvet-i Milliye, kendi yazarlarının yazıları dışındaki yazılara da yer vermiştir. Yeni Gün, Peyâm-ı Sabâh, Times gibi diğer basın organlarından alıntı yapmış, Elazığ dışındaki kişilere ait yazılara da say-

falarında yer vermiştir. Konya'dan Cevad Tuğrul, Ankara'dan Manastırlı Mustafa Sabri, Ergani Mebusu Hakkı Elazığ dışından gazeteye şiir ve yazı gönderen isimlerdendir.

Gazetede çeşitli tarihlerde yayımlanmış mensur ve manzum yazıların altında şu imzalar bulunmaktadır:

Ahmet Kemal, Ankara'dan Ergani Mebusu Hakkı, Ankara'dan Manastırlı Mustafa Sabri, Avukat Emin Hüseyin Bey, Behzat Tevfik, Darü'l-Eytâm'da Muallim Hamdi, Dersim Sancağı Mebusu Abdülhak Tevfik, Ebu'l-Fikret, Emin Hüseyin, Ferruh Niyazi, Gençler Yurdu'ndan Celal Fikri, Hulusi, Hüseyin, Hüsnü İcabî, İstinaf Reisi Ata Bey, Konya'dan Cevad Tuğrul, Muallim A. Ahi, Mustafa Hulusi Yetişgin, Nazım Şaki, Nazif Ali, Osman Naci, Reşad Hayreddin (R.H.), Sadeddin, Servet Fahir, Tektellizâde Derbeder (Macarzâde Hakkı?), Yunus Hilmi, Ahmet Kemal (A.K.), A.N., M.H. (Macarzâde Hakkı), T.K., A.A. (Anadolu Ajansı).

a. Başyazılar/Baş Sayfa Yazıları

Satvet-i Milliye gazetesinin başyazıları genel olarak bilgilendirme amaçlı siyasi, tarihî özelliktedir. Bunun yanında ön ve arka sayfalarda da “*Yıkıl Ey İngiliz Hâdim-i Mel'âneti Saray Yıkıl*” (S.13-A.K.), *Medeniyet Denilen Maskara Mahlûku Görün Tükürün Maskeli Vicdânına Asrın Tükürün*” (S.15-?), “*Türk'ün Azmi*” (S.17-M.H.), “*Şark ve Garb*” (S.17-A.K.) gibi öğretici yanı ağır basan yazılar da yer almaktadır.

Gazetede belli başlı yazı başlıkları şu şekildedir: Tarih Tekerüden İbaretdir (S. 8-Ahmed Kemal), İşin Ehline Tevdi Olunmak Lüzumu (S.8-Hüsnü İcabî), Dârü'l-Eytâmı Ziyâret (S.9-Ahmet Kemal), Siyasi Cinâyetler Münâsebetiyle (S.13-Osman Naci), İftirâlar Dolayısıyla (S.14-A.K.), Yunan'ın Yeni Nâmerdliği (S.15-?), Şark-ı Karibde Türk-Yunan Muhasemâtu (S.16-?), Harp ve Sulh (S.17-Ergani Mebusu Hakkı), 23 Temmuz 1338 İyd-i Millî ve Erzurum Kongresi (S.18-?), İlhâmât (S.19-A.N.), İlhâmât (S.20-Emin Hüseyin), İstanbul'u İşgal mi? (S.21-Behzad Tevfik), Muazzez Yetimlerimizin Yevm-i Mes'ûdu (S.22?), Ordu Zafere Doğru İken Bizim Vazîfemiz

(S.23?), Büyük Adamların Rolü (S.25-Behzâd Tevfik), Hâlâ İngiliz Tuzağı (S.26-Hulusi), Sıhhiye Müdür-i Muhteremi Ferruh Niyazi Beyefendi İle Mülakat (S.27?), Zafer-i Siyâsî (S.29-Hulusi), Mebus İntihâbında Milletın Vazifesi (S.36-?), Sekizinciı Umdeı Teşrih (S.37-Hüseyin), Sa'âdet Goncaları Namzedlerimiz (S.38-?), Meb'ûs Ne Demekdir (s.39-?), Başlıksız Yazı (S.40-Hulusi).

Gazetenin ilk sayfasında okuyucuyu bilinçlendirme amaçlı didaktik mahiyette güncel olaylara dair görüşler, eğitim sorunları üzerinde durulmuştur.

Eğitimle ilgili “Düşüncelerim” başlıklı ilk sayfa yazısının başından:

“Maarife o kadar derin ihtiyacımız var ki tayyareye cin, otomobile şeytan diyecek kadar cahil köylülerimizin inkişâfât-ı fikriyye ve ruhiyyesine o kadar muhtacız ki bunu uzun hikâyelerle tatad ve tasvire lüzum yoktur. Yalnız zekî Anadolu evlâdı içinde hakikatten baid efkâr ve mülahazata duçar olacak derecede bulunanlara sebep de cehalettir. Fakat mekteplerimiz mi yok yoksa mekteplerden talebeler taşmış dökülüyor mu, gibi mülahazalar da hâtıra gelir. Buna karşı denilir ki evet, mekteplerimiz var. Talebeye göre belki fazla miktarda mektepler var. Demek ki maarifete rağbetimiz yok. ‘Acaba bu neden? Bu hususta kat’î sebepler tabii ‘arz edemeyiz. Söyleyeceklerimiz zanna binâendir. İhtimâl ki doğrusu da bulunur. (S.14, s.1)

b. Mizahi Yazılar

Kimi sayılarda ikinci sayfada, bazen nükte kastıyla bazen de eleştiri amacıyla mizahi yazılara yer verilmiştir.

Mesela bürokrasinin hantallığına dikkat çekilen öğretmen-öğrenci diyalogu şeklindeki bir yazının sonu şöyle bitirilir:

“Muallim: - İstanbul’a gitmek için hangi yolları takip edersin?”

Talebe: - Gidemem ki efendim!

Muallim: - Niçin oğlum?”

Talebe: - Seyahat varakası çıkarıncaya kadar ihtiyarlarım da onun için!” (S.22, s.2)

c. Güncel Haberler

Devlet erkânının yer değiştirmesi, tayinler, yoğun yağış, sel baskını, cinayet, hırsızlık, önemli olaylar ve gelişmelere gazetede yer verilmiştir.

“Sel Hasârâtı” başlıklı haber:

*“Dünkü gün yağın yağmurlardan müteşekkil seller, merkeze merbut Kesrik karyesinde dokuz haneyi tahrip ederek ve birçok mezzrû’âtı kapatı-
tığı ve iki üç kişinin gark olduğu istihbar edilmiştir. Buna da Nâf’ia
Dairesinin karye altındaki köprüyü kaldırıp betondan balık sırtı tabir
edilen kısmın yapılması sebebiyet verdiği söylenmektedir.” (S.13, s.1)*

d. Şikâyet Mektupları ve Cevaplar

Gazetede sık sık şehrin çeşitli sorunları dile getirilmiş, bazen bu konuda okuyuculardan gelen çeşitli şikâyet yazılarına da yer verilmiştir. Gazeteden de bazen mizah yoluyla bunlara cevaplar verilmiştir. Sözelimi hükümet konağının helalarının olumsuz durumlarından dolayı belediyenin ilgisizliğini dile getiren ismi mahfuz bir okuyucu mektubuna gazetenin verdiği cevap şöyledir:

*“Birader, belediyemiz gazeteden falan işitmiyor, aldurmuyor. Tembel-
likte, adi inadında sebatı var. Kaç kereler yazdık nazar-ı dikkatine dedik,
himmetine dedik, hela yok dedik, umran gözleme dedik, aldurmuyor, al-
durmuyor. İşittirmek isterseniz davul zurna ile kapısına gidin.” (S.8, s.2)*

e. Tebrik, Teşekkür, Özür, Tekzip ve Tashihler

Gazetenin bayram sebebiyle yayımlanamayacağı (S.13, s.2), yoğun içerikten dolayı okuyuculardan gelen yazıların yayımlanamayacağı hususlarında özür dileme (S.23, s.2), unutulmuş bir husustan dolayı düzeltme (S.25, s.2) bu tür yazılara örnek olarak verilebilir.

“Ankara’da Şarkın Sesi unvanlı bir refikamızın intişar etmekte olduğunu idarehanemize gelen nüshalarından anladık. Devam-ı muvafakiyetlerini temenni ile takdim-i tebrikat eyleriz.” (S.17, s.2)

f. İlan, Çağrı ve Reklamlar

Fotoğrafhane reklamı (S.29, s.2), konferans duyurusu (S.37, s.2), kayıp ilanı (S.39, s.2), vefat duyurusu (S.40 s.2), yardım çağrısı (S23, s.1) gibi çeşitli bildirimler gazetede yer almıştır.

“Cebhe-i harpteki yaralı gazilere, asker ailelerine, yetim çocuklarına muavenetin en lüzumu olan şu zamanda ordumuzun zafer teranelerini hamiyet alkışlarıyla karşılamak isterseniz Hilâl-i Ahmer’e, Himâye-i Et-fâle koşunuz. (S.23, s.1)

“Memleketimizin Tarihini Bulalım Yazalım” başlıklı çağrı yazısından:

“Sevgili Elaziz’imizin nasıl bir maziye malik olduğunu bilmek ve anlamak bize bir vazifedir. Gazetemizle memleketimizin tarihini neşretmek arzu ve emelinde isek de elimizdeki âsâr ve malumat pek az ve mahdud bir zamana aittir... Bu hususta her liva ve kaza halkından erbab-ı kalemin ‘ali himmet ve muavenetlerini bekler ve idarehanemize büyük âsâr-ı mazbuta ve mevsuka gönderenlere minnettar kalacağımızı ‘arz eyleriz. (S.13, s.2)

g. Fotoğraf ve Karikatürler

Eldeki 22 sayının 6’sında fotoğraf ve karikatür bulunmaktadır. Fotoğraf ve karikatürlerin az olması ve sonraki sayılarda yer alması maddi sıkıntılarının ve zorlukların yanında engellemelere de bağlanabilir.

Tablo 2: Gazetede Yer Alan Fotoğraf ve Karikatürler

Sayı	Konu	Türü	Sayfa
8	Misak-ı Millî Seyâhât-ı Hâinâne	Karikatür Karikatür	Ön Arka
9	Atatürk	Fotoğraf	İlk
13	Atatürk Abdullah Cevdet	Fotoğraf Fotoğraf	Ön Arka
14	İstanbul Tangoları Kimi Takip Ediyor?	Karikatür	Arka
15	Lenin	Fotoğraf	Arka
16	Çiçerin	Fotoğraf	Arka

h. Edebî Yazılar: Şiirler ve Hikâyeler

Siyasi ağırlıklı bir özellik arz eden *Satvet-i Milliye*'de çoğu edebî, vatan temalı şiirlere de yer verilmiştir. Gazetenin yazı kurulu müdürlüğü (Hey'et-i Tahririye Müdürlüğü) görevini yürüten Ahmet Kemal Bey'in⁴ şair olmasının elbette bunda etkisi büyüktür. Yayımlanan şiirlerin çoğu "kurtuluş, mücadele, bayrak ve vatan sevgisi" temalı epik ve lirik tarzda şiirlerdir. Gazetede edebî açıdan dikkat çeken metinler şiirler olsa da zaman zaman Alphonse Daudet (Küçük Prens Hastalığı, S.20) ve Piyer Loti (Kervan, S.23) gibi yazarların hikâyelerine de yer verilmiştir.

⁴ İshak Sunguroğlu, *Harput Yollarında* adlı eserinin II. (1959:492-493) ve IV. ciltlerinde (1968:335-336) Ahmet Kemal'den övgüyle bahseder ve üç tane şiirine yer verir. Sunguroğlu'nun anlattığına göre genç ve usta şair amansız bir psikolojik rahatsızlığa duçar olmuş ve tedavi görmektedir. Sunguroğlu (1959:492), onun sanatçı yönünü şöyle ifade eder: "Ahmet Kemal'in, ince ruhunun derinliklerinde gömülü bir sanat dehasıyla, usta bir kuyumcu elmas ve pırlantaları bir dal üzerine nasıl diziyorsa, Ahmet Kemal'in de kelimeleri, aynı şekilde yerli yerine bir dizisi ve sonra onlara öyle bir ses ve ahenk verisi var ki, bu mazhariyet, akli başında olan birçok şairlere bile nasip olmuş değildir."

Eldeki nüshalarda, biri Namık Kemal'e ait 19 şiir, 6 mani yer almaktadır. Namık Kemal'e ait *Sevmediğim Güzele* başlıklı kıta, 29. sayıda yer almaktadır. 41. sayıda *Halk Manilerinden* başlığıyla 6 maniye yer verilmiştir.

Tabloda görüleceği üzere gazetenin farklı nüshalarında Nazım Şaki'nin 1, Cevad Tuğrul'un 2, Ahmet Kemal'in (A.K.) 1, Macarzâde Hakkı (M.H.)'nin 2, Reşad Hayreddin (R.H.)'in 3, Derbeder (Macarzâde Hakkı)'in 1, Hulusi'nin 1, T.K.'nin 1, Ebu'l-Fikret'in 1, Nazif Ali'nin 1, Namık Kemal'in 1, Celal Fikrî'nin 1, Muallim A. Ahi'nin 1, Osman Nuri'nin 1 şiiri bulunmaktadır. 41. sayıda yer alan manilerin altında R.H. (Reşad Hayreddin) imzası bulunmaktadır.

Şiirlerden 10 tanesi aruzla (Ahmed Kemal, Macarzâde Hakkı, Derbeder, Hulusi, T.K., Nazif Ali, Celal Fikrî, Namık Kemal) 15 tanesi (6'sı mani) de heceyle yazılmıştır. Kahramanlık temalı şiirlerden 4'ü, dönemin yayın organları olan *Varlık* (Bayrak-Nazif Ali), *İstikbâl* (Sarsıldı Yunan Tahtı Zevâl Sâ'ati Çaldı), *Gençler Yurdu* (Bayrağım Sen Dalgalanırken-Celal Fikrî) ve *Dertli* (T.K.)'den alınmıştır. Sadece Atatürk ve Bayrak konulu 3 şiire (Bayrak, Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine, Büyük Başkumandanımıza), gazetenin ilk sayfasında yer verilmiştir. Diğerleri gazetenin arka sayfasında yer almaktadır.

Yunanlıların işgal girişimleri, millî bir mücadelenin veriliyor olması nedeniyle gazetede Atatürk, vatan, millet ve bayrak sevgisi, düşmana boyun eğmeme, gayret gösterme, azimli olma, Yunan karşıtlığı konuları sıkça işlenmiştir. Bu nedenle şiirlerin çoğu epik veya epik-lirik karakterdedir. Bunun yanında 5 lirik şiir, Derbeder (Macarzâde Hakkı) imzalı şaire ait 1 mizahi şiir, Osman Nuri ve Reşad Hayreddin'e ait birer didaktik şiir bulunmaktadır.

Gazetede şiirlerine yer verilen şairler, şiirleri ve sayı numaraları aşağıda verilmiştir:

Tablo-3: Gazetede Yer Alan Şiirler

Sayı	Şiirin Başlığı	Şair	Biçimsel Özellikler	Tema-Konu
13	Bir Gönüllünün Ahdi	Nazım Şaki	Hece ölçüsü-3 dördlük-54 mısra	Epik-Yunanlılar
14	Kandil Gecesi	Konya'dan Cevad Tuğrul	Hece Ölçüsü-6 dördlük	Lirik
	Mektup	A.K. (Ahmed Kemal)	Aruz Ölçüsü-16 beyit	Lirik
16	Ocak Başında	Konya'dan Cevad Tuğrul	Hece ölçüsü-64 mısra	Epik-Yunanlılar
17	Bize Vız Geliyor	M.H. (Macarzâde Hakkı)	Aruz ölçüsü-13 beyit	Epik-Millî Mücadele
18	Müjde	Reşad Hayreddin	Hece ölçüsü-33 mısra	Lirik
19	Bak	Derbeder	Aruz ölçüsü-15 beyit	Mizahi
22	Allah'a Niyazım	Hulusi	Aruz ölçüsü-4 bend	Lirik-Vatan-Millet
	Türk Babası	Reşad Hayreddin	Hece ölçüsü-20 mısra	Didaktik/Epik-Yunanlılar
23	Misâk-ı Millî	T.K. Dertli'den	Aruz ölçüsü-10 beyit	Epik-Misak-ı Millî
	Şanlı Orduya	M.H. (Macarzâde Hakkı)	Aruz ölçüsü-8 beyit	Epik-Türk Ordusu
25	Büyük Başkumandanımıza	Ebu'l-Fikret	Hece ölçüsü-7 dördlük	Epik
	Bayrak	Varlık'tan Nazif Ali	Aruz ölçüsü-4 mısralık 3 bend	Epik/Lirik-Bayrak
27	Yunanlılara Karşı	Reşad Hayreddin	Hece ölçüsü-52 mısra	Epik-Yunanlılar

	Sarsıldı Yunan Tahtı Zevâl Sa'ati Çaldı	İstikbâl'den	Aruz ölçüsü-9 mısra	Epik-Yunanlılar
29	Sevmediğim Gü- zele Hediye	Namık Kemal	Aruz Ölçüsü- Kıt'a	Lirik
39	Bayrağım Sen Dalgalanırken	Gençler Yurdu'ndan Celal Fikrî	Aruz ölçüsü-4 mısralık 5 bend	Epik/Lirik-Bay- rak
40	Mustafa Kemal Paşa Hazretle- rine	Muallim A. Ahi	Hece ölçüsü- 18 mısra	Epik/Lirik
41	Halk Manilerin- den (6 mani)	R.H. (Reşad Hay- reddin)	Hece ölçüsü- 6 adet	Lirik
	Zirâ'at ve San'at	Osman Nuri	Hece ölçüsü- 14 mısra	Didaktik

2. Kahramanlık Temalı Şiirler⁵

Bir Gönüllünün Ahdi

(15'li hece ölçüsü)

Bir kurşun da benden olsun alacağın ey Yunan
 İntikam der damarımda şu çırpınan masum kan
 Ben darbemi vuracağım yıkılsa da bu cihan
 Vuracağım Allah'ımla vicdanımla 'ahdim var
 Vicdansızım ben seninle karşı karşı gelmezsem
 Silahımla kılıcımla pis beynini delmezsem
 Şu tabancayla şu süngüyle dilim dilim dilmezsem
 Yapacağım bunu mutlak Kur'an'ımla 'ahdim var
 Hayat hiçtir bu dünyada nazlı hilâl ağlarken
 Meriç, Arda, Sakarya'da kanlı yaşlar çağlarken
 İşgal olan Türk yurtları ağlar matem bağlarken
 Vatan için öleceğim imanımla 'ahdim var

(Nâzım Şâkî, S.13, s.2)

Ocak Başında

(8 ve 11'li hece ölçüsü)

Ahmed Kemal'e
 Pencereyi yumruklayan,
 Fırtınanın sesi korkunç;
 Acı acı uğuldayan,
 Bir rüzgârla çehreler tunç...
 Düşen karlar savruluyor,
 Boraların esmesiyle.
 Bazen sessizce duruyor,
 İniltiyi kesmesiyle.

⁵ Şiirler yeni yazıya aktarılırken aruzla yazılan şiirlerde Arapça ve Farsça kelimelerdeki uzun ünlüler gösterilmiş, ünsüz uyumları hususunda orijinal metindeki imlaya bağlı kalmıştır. Heceyle yazılmış şiirler, günümüz imlasına uygun biçimde yeni harflere aktarılmaya çalışılmıştır. Şiirler yeni harflere aktarılırken nazım birimleri ve kafiye örgüleri göz önünde bulundularak mısra, beyit, dörtlük, bend şeklinde düzenlenmiştir.

Bu gece Onbaşı Cin Ali'nindi,
Her gece söylenen masal sırası.
Ocak parlatıldı, perdeler indi.
Dediler: Bak bunun tam da sırası.
Bize muharebeden anlatsan biraz,
Bu soğuk gecede pek fena olmaz.
Onbaşı pek eski bir kahramandı,
Durgun gözlerinde bir şule yandı.
Bir müddet seyretti yanan ocağı,
Sonra hep belinde duran bıçağı,
Hasretle çekerek başladı söze.
Onu dinliyorlardı şimdi göz göze.
Yunan muharebesini bilmeyen varsa
Size anlatayım ondan bir parça.
Nisanın en sıcak gününden biri,
Biz yine almıştık hücum emrini.
Karşımızda yüksek bir tepe vardı,
Yaklaşan avcıya gülle saçardı.
Dediler: Mutlaka almalı bunu.
Keseriz düşmanın ric'at yolunu.
Bölükte herkesin yüzü parladı,
O yüksek tepenin Kartal'dı adı.
Hazırdı çıkmağa şimdi "Kartal'a",
Tam gözükecekti bize Tırhala.
Büyük kumandanımdan emir geldi.
Bu emir terhisten daha güzeldi.
Bize gösterdiler bir keçi yolu,
Kollayarak giderken hep sağı solu.
Ateş başlamıştı her taraf duman,
Her süngü arardı, şimdi bir Yunan.
Kartal'a çıktıkça hep koşuyorduk,
Hepimiz intikam günü diyorduk.
Diyorduk: Mutlaka gazi ya şehit,
Mangadakiler hep babayiğit.
Azmeden yüzleri bir çelik gibi,
Hepsi de bir düşman tepelemeği,
Tasarlamışlardı daha sabahtan,
Hâlâ gözüküyor o korkak Yunan.
Mangadan bir parça ilerledim,
Şurada azıcık dinleneyim dedim.
Çite gizlenerek sapınca sola,

Gözüm ilişti bir geniş yola.
 Sonra, hep kalabalık bir sürü insan,
 Beni durdurmuştu yerimde o ân.
 Hepsinin başında şapkalar vardı,
 Anladım bu gürûh Yunanlılardı.
 Vadide toplanan bu hain ‘asker,
 Bir nutku sessizce dinlemekteler.
 ‘Aklıma bu tuhaf şeytanlık geldi,
 Bu fikir bence her zevke bedeldi.
 Mangayla gizliden hücum edecek,
 Şu kalabalığı yarıp gidecek,
 O söz söyleyeni kaçıracaktık,
 Düşünme de olur mu bunda hiç artık.
 Bulunca manganın kaldığı yeri,
 Verdim onlara bu şanlı müjdeyi.

Cevâd Tuğrul, (S.16, s.2)

Bize Vız Geliyor

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)
 Gülşen-i bezm-i Cemin cânı bize vız geliyor
 Sâkî-i dilber [ü] cânânı bize vız geliyor
 Kubbe-i kevnî de teshîr edecek kudretimiz
 Düşmanın savlet-i dendâmı bize vız geliyor
 Türk ili ağlasa da inlese de ölmeyecek
 ‘Âlemin hîle-i vîrânı bize vız geliyor
 Bu zaferler ki tevâlî edecek milletde
 Düşmanın kahr-ı yetîmânı bize vız geliyor
 Yıkamaz ‘av’aveler ‘azm-i metîn-i mülkü
 Demadik Artani Mahrani bize vız geliyor
 Biz bu milletde “Kemâl’i” görelî anlayalı
 Taht-ı zilletdeki⁶ hâkâmı bize vız geliyor
 Mest-i mağrûr-ı sabâ na’ralar atsam da desem
 Kâ’inâtın da Süleymân’ı bize vız geliyor
 Hâme-i kahr u belâ varken elimde her dem
 O sitem-perverimin kanı bize vız geliyor

⁶ Orijinal metinde dipnotta bu kelimedden sonra dipnot düşülmüş ve şu ifadeye yer verilmiştir: “Altı yüz senelik taht-ı mübecceli tezlil edene râcidir.”

Geç kuzum bizlere yan bakma Kemâlîyiz biz
Medenî Londra şeytânı bize vız geliyor

Sanma bir hükm-i hatâ ile bu satvet yıkılır
'Âlemin katline fermânı bize vız geliyor

Deme ey merde şi'ârım ki taraf-gîrim bol
Bil ki sultân [u] küheylânı bize vız geliyor

Yaşasın milletimin kuvvet-i istiklâli
Yunan'ın mesned ü mihmânı bize vız geliyor

Hâsılı vız geliyor, vız geliyor, vız geliyor
Şeh-i düşman ile yârânı bize vız geliyor

(M.H. [Macarzade Hakkı], S.17, s.2)

Allah'â Niyazım

Taarruzumuz Münâsebetiyle

(. . . - / . . . - / . . . - / . . -)

Ey İlahî! Yedi yüzyıl yaşayan milletimin,
Yedi yüzyıl yaşayan zâde-i hürriyetimin,
Dest-i a'dâya bugün geçmesini görme revâ.
Ayak altında kalıp ağlamasınlar hulefâ.
Yedi yüz yılda İlahî! Okunan Kur'ânlar,
Yedi yüzyılda İlahî! Kesilen kurbanlar,
Yedi yüzyılda İlahî! Dökülen al kanlar,
Yedi yüz yılda İlahî! Büyüyen îmânlar.
Muntazır pîş-i celâlinde bugün bir zafere,
Ey İlahî yine boğ milletimi müjdelere!
Ağlıyor; işte huzurunda zavallı millet,
Bekliyor, nusretini 'âlem-i İslâmiyyet.
İnliyor, işte me'âbid coşuyor velveleler.
Bekliyor, ordumuzun nusretini kâfileler
Yetişir, artık İlahî! Yetişir kaç senedir;
Darbe-i zulm ile bî-çâre şu millet ezilir;
Ezilir, parçalanır, sızlanır, ağlar, bağırır.
Yine imdâdına sen koş diye yâ Rab! Çağırır.
Muntazır işte huzûrunda bugün bir zafere
Ey İlahî! Yine boğ milletimi müjdelere

Toplayıp ehl-i salîbin yine seyl-i sitemi,
Boğmak ister iken eyvâh bu büyük milletimi.
Kimimiz var? Kime yalvarmalı? Senden başka;

Kim eder lutf u kerem; kahr u mihenden başka.
 İşte kaç ma'bedimiz kaldı ki çandan 'ârî,
 Çıkıyor, göklerine milletin âh u zârı .
 Dinliyor, bir sürü evlâd-ı vatan çan sesini,
 Bin nâmûs hırsız, altındaki nisvân sesini.
 Muntazır işte huzûrundaki ordu zafere,
 Ey İlahî; Yine boğ milletimi müjdelere.

Türbeler kanlara gark oldu, ser-â-ser ecsâd.
 Geliyor, her köşeden bin acı çılgık feryâd.
 Dinle; gel; nevha-i eytâmı beşiklerde, yazık!
 Yetmiyor mu bu zülüm, dâd-ı İlahî artık?
 Yetişir, 'adl-i İlahî! Bu mezellet yetişir.
 Yetişir, milletime zulm ü hakâret yetişir.
 Kesiyor, nâle vü efgânını sıbyânımızın,
 Kesmeden, 'âleme irşâdını Kur'an'ımızın.
 Muntazır, işte huzûrunda bu millet zafere
 Ey İlahî! Yine boğ milletimi müjdelere...

(Hulusi, S.22, s.2)

Misâk-ı Millî

Dertli Refikimizden

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

Son zafer mutlak bizimdir, böyle î mân etmişiz;
 Kahr-ı a' dâ maksadıyla 'ahd u peymân etmişiz.

İsteriz, millî hudûdlar dâhilinde hür hayât,
 Böyledir Misâk-ı Millî'miz ki 'ilân etmişiz.

Biz dirilmekçün fedâ-yı cân eden merd Türkleriz,
 Bak, nice yüz bin vatan evlâdı kurbân etmişiz.

Biz ki istiklâle 'âşık kahramân bir milletiz,
 İnönü'nde, hasmı makhûr u perîşân etmişiz.

İşte şâhiddir, Sakarya kırmışız son 'azmini,
 Düşmanı bir hamlede dūçâr-ı hüsrân etmişiz.

Biz vatan uğrunda, terk-i cânâ hâzır erleriz,
 Terk-i cân etmekle lâkin hıfz-ı cânân etmişiz.

Sâye salmış bir zamân bayrağımız heft iklime,
 Nice şâhlardan tâc almış tâclar ihsân etmişiz.

Böyle bir târîh bir şân u mefâhir sâhibi
Bir mu'azzam milletiz, dünyâyı hayrân etmişiz.

Biz hayât 'aşkıyla istiklâl sevdâsıyla bir
Nehr-i cûşân u hurûşânız [ki] tuğyân etmişiz.

Düşmanı deryâya dökmek gâye-i âmâlimiz,
Böyledir Mîsâk-ı Millî'miz ki i'lân etmişiz.

(T.K., *Dertli*, S.23, s.2)

Şanlı Orduya

(-- / --. / .-- / --)

Açdın zafer kitâbını, ey şanlı ordu sen!
Gülsün yeter değil mi, hazîn ağlayan vatan?

Gülsün, sevin sin, âh yuvanın rûh-ı şefkati!
Gülsün değil mi, şimdi bu yurdun da milleti?

Gülsün değil mi kaç şenedir ağlayan yetîm?
Gülsün değil mi, vâlîde-i bî-kes ü elîm?

Gülsün değil mi kanla mülemma' bu toprağın,
Gülsün değil mi, hor bakılan şanlı sancağın.

Saçdın semâ-yı millete en şanlı bir haber,
Açdın huzûr-ı 'azmine bir safha-i zafer.

Artık yürü, zafer ebediyyen senin, senin!
Artık yürü, önündeki makhûr düşmanın!

Artık yürü, kemâline yokdur bir intihâ!
Binler yaşa diyor sana her çıkan sadâ.

Ey şanlı ordu, saç ebediyyen peyâmını!
Al milletin mukaddes olan intikâmını!

(M.H. [*Macarzâde Hakkı*], S.23, s.2)

Bayrak

Al Bayrağı Sevenlere

(- . . . / . . . / . . . / . . .)

Bir nazlı gelin sanki o gül handeleriyle...

Gâh uykudadur gâh uyanır, nûr ile parlar.

Mâzîsini izhâr eder en son zaferiyle...

Ya Rab, ne mehâbetli ne al bayrağımız var!

Mâzî o zaferlerle dolan ‘asr-ı şehâmet;
 Hâlâ onun esrâr-ı dırâhşânını saklar...
 Âtî, o karanlık görünen nûr-ı sa’âdet,
 Tâ haşre kadar sâye-i hışmında uyuklar.

Bir türbe ne bir taş dilerim senden ey ahfâd!
 Bir fâtiha olsun aramam hiç kereminden.
 Yalnız budur ancak elemim: Na‘şımı, heyhât
 Al bayrağımın gölgesi sarsaydı ölürken!

(Nazif Alp, Varlık, S.26, s.1)

Yunanlılara Karşı

Mehmedcik Diyor ki

(8’li hece ölçüsü)

Bir yumrukla iki sille,
 Dersin budur, senin belle!

Sizin tarih böyle yazar,
 “Korkuludur kurda bâzâr”

Yirmi beş yıl kaçtı çabuk,
 Uç buçuk yıl ya var ya yok.

Gösterdiniz boyunuzu,
 Terk etmeyin huyunuzu!

Terbiyeniz dolaşıktır,
 Mayanız da bulaşıktır.

Her tarafa el salınız,
 Cinsinizden pay almız!

Teselya’nın, Trakya’nın,
 İcabında bu dünyanın,

Sâhibini öğreniniz,
 Bize şanlı Türk deyiniz!

Unutmayın fakat şunu,
 Bu Türklerin yumruğunu!

Uzatırsan ger boyunu,
Yersin Türk'ün topuzunu!

Yirmi bini esir oldu,
Otuz bini kabre doldu.

Geri kalan karma karış,
Gören sanır, vardır yarış.

Tesalya'nın oğulları!
Öğrendiniz, bu yolları.

Dadı nasıl incirlerin,
Yeri nasıl hoş İzmir'in?

Hem Aydın'ın illerini,
Beğendin mi güllerini?

Ellerinde tüfenkleri,
Gördün mü o zeybekleri?

Efelere ortak oldun,
Sahip gibi kârla buldun.

Hiç doymadı aç gözlerin,
Atina'da o gözlerin.

Emirleri böyle idi,
Ta ki ordu dayak yedi.

Hep bildiniz, yine bilin!
Gözünüzü iyi silin!

Biz dehşetler saçar iken
Anesti'niz kaçır iken.

“Ne yamanmış Türk ordusu”
Ürkütüyor Türk borusu.

Bakamadık hîçbir topa,
Kazamıza indi sopa.

Tezkereler verilmeli,
Atina'ya girilmeli.

Diyiyorken öğrenseniz,
Yaşarsınız rahat, temiz.

Âlet olan başkasına,
Çok yük alır, arkasına.

(Reşad Hayreddin, S.27, s.2)

Sarsıldı Yunan Tahtı Zevâl Sâ'ati Çaldı

İstikbâl Refikimizden

(- - . / . - - . / . - - . / . - -)

İngiltere'nin âlet-i imhâsı Yunan'dı;
Saldırdı o mel'ûnu bize zulmü yamandı.
Aldandı Loyid Corc'a onun nârına yandı;
Haydud çetesi, hîle ile şarka uzandı.
Bin dürlü mezâlimle la'în kana boyandı.
Türk nesline yaptıkları zulm 'arşa dayandı.
Türk'ün yine 'ırkıdaki yüksekliği aldı,
Bir hamle-i şîrâne ile düşmana saldı.
Çâk etdi zulüm kütlesini cebhe kısalttı.

(Ma'bâdı var)

(?, *İstikbâl*, S.27, s.2)

Bayrağım Sen Dalgalanırken

(- - . / . - - . / . - - . / . - -)

Şeh-bâl-i celâdet gibi sen dalgalanırken
Rûhumda vatan hisleri başlar, feyezâna
Ufkumda vakûrâne zılâlin uzanırken
Der-hâl getirirsin, beni bir hoş heyecâna

Şeh-perlerin urdukça güzel mâ'i semâda
Eş'âr dökülür, zann ederim mevcelerinden
Hind'in, Kırım'ın gelmede sâhilleri yâda
Mâzîleri ihtâr eden al gölgelerinden

Sen dalgalanırken şu semâlarda muhakkak
Mâzîni fisıldar, leb-i dünyâ, leb-i âfâk
Kalbimde benim bir emelim var, şudur ancak:
Handân ufuklarda seni hürce yaşatmak

Sen dalgalanırken şu semâlarda müheyyec
Cennet güler, ervâha İlâhî nazarından
Sen dalgalanırken şu semâlarda müheyyec
Güller saçılır gönlüme, al mevcelerinden

Gördükçe bugün ben seni, bir zînet-i âfâk
Eyler şu hakikat bugün, efkârımı tehyic:
Gökden yere düşmez, düşemez bayrağımız hiç
Dünyâda kopar zelzeleler, düşse muhakkak

(*Celâl Fikri, Gençler Yurdu, S.39, s.2*)

Mustafa Kemâl Paşa Hazretlerine

Ahmed Kemâl'e İthâf

(14'lü hece ölçüsü)

Ey milletin pek ulvî, pek mukaddes Kemâl'i!
Sen yükselttin göklere, yere düşmüş hilâli.

Anadolu gelini gözlerini kaparken
Nişanlısı kabrini lâlelerden yaparken

Gâzî Paşa sen bize, Hızır gibi eriştin;
Halaskârlık işine, kahramanca giriştin.

Ezanların yerinde çan sesleri çağlarken
Meşum Sevr zinciri bu milleti bağlarken
Ulu dâhi! Atıldın celâdetle meydana,
Ölü denen milleti sen benzettin volkana.

Hâkimiyet tahtını milletine kurdurdun,
Bir köylünün derdini ilk fırsatta sen sordun.

Bilir misin ey dâhi senin nerde makamın?
Kalbimizde ebedî alkışlanan o nâmın⁷

⁷ Orijinal metinde "Bu muazzez milletin ... -Kalbimizde ebedî alkışlanan o nâmın-Bu Türklüğün en büyük en şerefli devleti" şeklinde sıralanmış olan mısralar kafiye örgüsüne göre yeniden düzenlendi.

Bu muazzez milletin (...) ⁸
 Bu Türklüğün en büyük en şerefli devleti
 Ey milletin mukaddes ve muazzez Kemal'i!
 Sen çıkardın göklere, çamurlardan hilâli.

(*Muallim A. Ahi, S.40, s.1*)

3. Lirik Şiirler

Kandil Gecesi

Ahmet Kemâl'e

(11'li hece ölçüsü)

Gönlümde bin hasret, bin büyük sızı,
 Bin türlü hatırat canlandı yine.
 Sönerken bahtımın o şen yıldızı,
 Ağlamak isterim, kendi kendime...

Ah dün ne hoştu ne efsaneliydi!
 Bu mesut günlerin kahkahasına,
 Baharlar serperken hayat ümidi,
 Şimdi bak, esirim onun yaşına.

Ruhumda bin dostun, bin sevgilinin,
 Mahzun nazarları, gözyaşları var.
 Bu kandil gecesi gurbet ilinin,
 Kucağında kalbim, hayâlim ağlar.

Dillerde titreyen halâs duası,
 Akisle dönüyor hep asumandan.
 Ya Rabbi! Bu matem, bu gam, bu yası
 Ebediyen kurtar kandan, dumandan.

Siyahlar bürünen bütün yurda,
 Mukaddes varlığın uğruna acı.
 Elbette rahmetin -bir gün olur da-
 Kâinatı yapar, bana duacı.

Ey gece, ey büyük kandil gecesi!
Aydınlat, nurunla bu ıssız yolu!
Sustur, bu giryeli bu kırık sesi!
Zafer sesi ister, bak Anadolu!

(Konya'dan Cevâd Tuğrul, S.14, s.2)

Mektûb

Cevâd Tuğrul'a

(- - - / . - - - / . - - - / . - -)

Aldım o samîmi, o güzel nâmeni Tuğrul
Bir sûr-ı meveddet ile etdimdi kırâ'at

Fikrim uçarak ravza-ı mâziye bir anda
Daldım yine hûlyalara, fikretlere elbet

Etdim o güzel günlere, gözyaşları ithâf
Ruhumda koparken acı bir nevha-i hasret

Mâzî, ne lutf çehre-i şâdıyla gülümser
Eyler bana, elvâh-ı sa'âdâtı işâret...

Hep bâd-ı uhuvvet uçuyor, cevfi hayâle
Bilmem niye tatlı bu kadar yâd-ı uhuvvet

Ey yâd-ı uhuvvet ki verirsin şu Kemâl'e
Bir dem'-i tahassür ile bir dem'-i merâret

Hulyân ile mesrûr fakat kalb-i gamînim
Hûlyânla hayât bulmada edvâr-ı sa'âdet

Gamlarda kalan rûhuma sen neş'eyi verdin.
Etdin beni Tuğrul yine ziyân-ı şetâret

Nâmen ki senin, doğrusu başdan başa pür-nûr
Nâmen ki eder kalbime takrîr-i meveddet

Namen ki verir rûhlara en tatlı safâyı
Namen ki odur âbide-i şî'r ü şebâbet

Bilmem ki unutmak ne demek zâtını söyle
Nisyânınızın ân-ı vürûdunda mezellet

Gökler, küreler olsa da hep mahv u perîşân
 Besler ebediyen bu kemâl-ı zâtına hürmet
 Çıkmakta diyorsun yine mecmû'a-i feryâd
 Benden o muhar[rır]lere te'yîd-i muhabbet
 Bundan sora mutlak yazarım, nâme-i nâ-çiz
 Sizden de fakat bekleyemem samt u sükûnet
 Her hafta senin bekliyoruz şi'rini bizler
 Tezyîn-i sûtûn eylemede savtınız elbet
 Mahsûs selâm etmededir, bir de Hulûsî
 Bâkî bütün ihvâna muhabbet ü meveddet

(Ahmet Kemal, S.14, s.2)

Müjde

(7'li ve 11'li hece ölçüsü)

Vakit erken, hava biraz soğuktu,
 Az evvelce, ağarmıştı tan yeri,
 Şen kuşların yuvasında, ses⁹ yoktu,
 Uyuyordu, köyümüzün evleri,
 Dumansızdı, bacalar.

Bizim ev de görünüyor¹⁰ karşıdan
 Özlemiştim, bir su içtim pınardan.
 Büyümüştü havludaki o fidan.

Sezdirmeden; bakıyordum duvardan
 Yanıyordu, sobalar.

Bir ses geldi kulağıma, derinden,
 Duvardaydım; gıcırdadı iç kapı.
 Hopluyor idi, tâlâr kim yerinden
 İttim, hemen, takıldatdım tokmağı,
 Çınladı odalar.

⁹ “sesi” şeklinde yazılan kelime ölçüden dolayı “ses” şeklinde okundu.

¹⁰ “görünüyordu” şeklinde yazılan kelime ölçüden dolayı “görünüyor” şeklinde okundu.

Anam imiş; geldi, açtı kapıyı,
Ben de şaşım, ağlıyor da gülüyor.
Eli ile silerekten yaşımı,
Öpüp öpüp tekrar tekrar söylüyor,
Sahileşti rüyalar,
Şenlenecek buralar!

O babanın, şu ananın, bu oğlu,
Bu arzuya nail için siperde,
Çalışıyor, kurtaracak yurdunu.
Bu doğru söz, şifalıdır, her derde;
Söylemiştir analar,
Kurtulmak'çin obalar...

Bizlere de söylemişti babamız.
O öğütle, büyütmüştü, anamız,
Bir ananın olur, elbet, muradı,
Nail olur çalışırsa, evlâdı.
Doğru söyler, analar,
Müjde, müjde, analar!

(9 Temmuz 1338)

(Reşad Hayreddin, S.18, s.2)

Büyük Başkumandanımıza

(11'li hece)

Huzuruna çıktım, bu şeb rüyada,
Cemâlini seyran etmeye geldim.
Mekânını gördüm 'arş-ı alada,
Kemâline iman etmeye geldim.

Dergâhına varıp 'aşkına yandım,
Didarını görüp nura boyandım.
Seni Hakk'a yakın bir melek sandım,
Varlığımı kurban etmeye geldim.

Bilmem ki melek mi, insan mısın sen?
Bir melek suretli sultan mısın sen?
Haydar-ı Kerrâr-ı zaman mısın sen?
Yolunda terk-i can etmeye geldim.

İslâm'a şan verdi, şanlı zuhurun,
Parlattı şeref-i hilâli, nurun.
Kabul buyurur mu beni huzurun?
Bir sözüm var beyan etmeye geldim.

İzmir gecesinde okundu namın,
Yeşil Burusa'dan geldi selâmın.
Bileydim nerededir şimdi makamın,
Gözyaşımı rîzân etmeye geldim.

Selim'in satveti parlar yüz kere,
Fatih'in heybeti oynar gözünde.
Senin bir İlâhî sır var yüzünde,
Bu sırrı der-miyân etmeye geldim.

Şu nâlân gazeli edip bahâne,
Yüz sürdüm o şerefli âsitâne.
Harem-i kemâlinde şâ'irâne,
Bir nebze cevân etmeye geldim.

(15 Eylül 1338)

(Ebu'l-Fikret, S.25, s.1)

Sevmediğim Güzele Hediye

(. - - - / . - - - / . - - - / . - -)

Nigâh-ı meyti hâb-ı nâza kanmaz
Uyanmaz uykudan cânân uyanmaz
Görüp rü'yâda kendi meh cemâlin
Sabâh olduğuna asla inanmaz

(Namık Kemâl S.29, s.2)

Halk Manilerinden

(7'li hece ölçüsü)

Şaşırmıştım yolumu,
Taşa vurdum kolumu;
Üç yıl oldu görmedim,
İnce, fidan boylumu.

Yürek vurgun, kanyor;
Ateşlenmiş yanıyor.
Gönül yâri unutmaz,
Derdli derdli anıyor

Demre yolu kayışlı,
Nâme yazdım nakışlı;
Gülüm seni severem,
Gözün ala bakışlı.

Nâme yazdım karalı,
Yine yürek yaralı.
Çıkmaz oldun 'aklımdan,
Sevdan beni saralı

Nâme yazdım imama,
Başı yeşil 'imame.
İçimde dua ettim,
Allah'ıma, Mevla'ma.

Gözüm yaşlı, ağlıyor,
Sevdan yürek dağlıyor.
Gönül seni sevmiş ki
Kadere bel bağlıyor.

(R.H. [Reşad Hayreddin], S.41, s.2)

4. Mizahi Şiirler

Bak

(- . - - / - . - - / - . - - / - . -)

Ey gönül sen çekme gam, sâfiyyet-i sahbâya bak
El-'azîz'in dört yanında, bekle bayram aya bak

Tangolar gelmiş, mahallâtı gülistân eylemiş
Gez dolaş, 'Abdü'l-Kerîm Beg, cünbiş-i minâyâ bak

N'eyleyim ben düşmedi, bir dil-rübâsı dâmına
Güllü allı penbeli mâhiyyet-i sevdâya bak

Geçme Sıhhiye Kapısı'ndan, aşılrlar seni
Görmeden Ferruh Beg'i dörtnal cicim, kaçmaya bak

Çok görürken bir müfettiş, Bakkal 'Osman çârşûda
Başına bir daha çıksın, Kudret-i Mevlâ'ya bak

Doğrusu nâ-lâyık oldu, ey Halîl Beg mes'ele
Muhterem esnâfımızda ekşimiş sîmâyâ bak

Siz vekillerden sorun eyvâh derd-i ekberi
Gelmiyor bir tek sinek de müşterî dâ'vâyâ bak

Bildi Sâkî Beg anınçün çıkdı râh-ı gârete
 Keşkülü dolu gelirse Sem'i Beg büryâya bak
 Aldı 'aklım, tekye-i rindâna gitdi gözlerim
 Seksene iç bâdeyi, bir sonra hûy u hâya bak
 Tâze karpuz ey zügürtüm, mest ederse ger seni
 Yum gözün de ekşimiş armud ile elmaya bak
 Tapuya hâcet ne iş aylarla git gel nâ-be-câ
 Bir senedle iki şâhid mülkünü satmaya bak
 Suya düşmüş paslı paketlerden aldım zevkimi
 Mest-i lâ-ya kıl hemân [sen] himmet-i rü'yâya bak
 Var iken el-hak reji afyon içersen dâ'imâ
 Çek kuzum a'lâsı olmazsa hemân evlâya bak
 Satvet-i Milliye atdı biz dedik ki son topu
 İki sarhoş genç ile sen vahdet-i monlâya bak
 Geldi bayram çiftetelli lâzım oldu *Derbeder*
 Çal davulu ey kalender bendeki zurnaya bak
 (*Tek Tellizâde Derbeder, S.19, 2*)

5. Didaktik Şiirler

Türk Babası

(8'li hece ölçüsü)

Çalışırız, bütün millet,
 Türk diyarı şen, hoş olsun.
 Lâyık değil, bize zillet,
 Kalbimiz imanla dolsun.
 Hakkımızdır, bu da elbet,
 Bütün millet felâh bulsun.
 İhya için, varsa niyet,
 Çiçeğimiz neden solsun?

Babam dedi: Oğlum dinle,
 'İbret olsun, bunlar sana;
 Kan akıyor, Türk ilinde,
 Boyadılar, yurdu kana.

Namert imiş, komşu Yunan;
Kıydı, bize hasta iken
Eksik olmaz, kara duman,

Onun için, Türk ilinde.
İster şimdi, murdar düşman,
Onun olsun, bizim vatan.
Ben babanım, bana inan!
'İzzetinle hep yaşarsın sen.

(Reşad Hayreddin, S.21, s.2-S.22, s.2)

Zirâ'at ve San'at

(14'lü hece ölçüsü)

Ey Türk oğlu boş durma, orağını hazırla!
İstikbâlin intikam günlerini hatırla!

Çekiç, orak, sapandır, sana hayat saçacak;
İşte sana hep bunlar mesut yollar açacak.

Vatan bugün hep senin imdadına bakıyor,
Milyonlarla paramız düşmanlara akıyor.

Çünkü bugün sanatı hakir gördün yapmadın,
Sana hayat verecek tarlalara bakmadın.

Fakat düşün gördüğün hep medenî devletler,
Çekiç, sapan, orakla yükseklere ermişler.

Sen de bugün boş durma, onlar gibi gayur ol!
Şu dağların altında, defineler ara bul!

Çekiç, sapan ve orak her bir şeyden üstündür;
Ey Türk oğlu vatanın, bu kuvvetle yükselir!

(Osman Nuri, S.41, s.2)

Sonuç

Bu çalışmada *Satvet-i Milliye*'nin sadece Milli Kütüphanede tespit edilebilen 23 asıl, 1 ilave sayısından hareketle biçim ve içeriğine dair tespitlerde bulunulmuş, gazetede yer alan bütün şiirlerin genel özellikleri tespit edilerek, yeni yazıya aktarılmıştır.

Millî Mücadele Dönemi Anadolu basınının önemli temsilcilerinden olan *Satvet-i Milliye*, Millî Mücadele'ye destek olmak ve bu çerçevede halkı bilgilendirmek gayesiyle ortaya çıkmış, bunun yanında okuyucularını şehir, ülke ve dünya ölçeğindeki önemli olaylardan da haberdar etmiştir. Siyasi ve tarihî özellikteki yazılar, edebî metinler (şiir ve hikâyeler), mizahi yazılar, güncel haberler, eğitim sorunları, şikâyet mektupları ve cevaplar, özür beyanları, tekzipler, tashihler ve ilanlar gazetenin içeriğini oluşturmuştur. Bu yönüyle *Satvet-i Milliye*, sadece tarihî, siyasî ve sosyal yazılar neşreden bir gazete olmamış, her yönüyle okuyucusunu aydınlatmaya çalışan bir yayın politikası izlemiş; mali ve teknik sıkıntılar içerisinde fotoğraf ve karikatürlere yer vermiştir.

Siyasi, ilmî, edebî, tarihî, dinî pek çok konuda yazılar yayımlamış olan *Satvet-i Milliye*, sıkıntılar içinde ve sınırlı imkânlarla zor şartlar altında sesini duyurmaya çalışırken birtakım insanları da rahatsız etmiş, bundan dolayı takibe alınmış, baskı görmüş ve sansüre uğramıştır. Bir ara kapatılan gazete, uzun bir aradan sonra hacmi küçültülerek çıkartılmışsa da uzun ömürlü olamamıştır.

Millî Mücadelenin verildiği bir dönemde yayın yapmış olan *Satvet-i Milliye*, hemen her sayısında yayımladığı şiirlerle dikkat çekmiştir. Gazetenin elimizdeki sayılarında biri Namık Kemal'e ait, 6'sı mani toplam 25 şiir bulunmaktadır. Gazetenin farklı sayılarında Nazım Şaki, Cevad Tuğrul, Ahmet Kemal (A.K.), Macarzâde Hakkı (M.H.), Reşad Hayreddin (R.H.), Derbeder (Macarzâde Hakkı?), Hulusi, Dertli, Ebu'l-Fikret, Nazif Ali, Namık Kemal, Celal Fikrî, Muallim A. Ahi, Osman Nuri imzalı şiirler bulunmaktadır. Şiirlerden 10'u aruzla, 15'i (6'sı mani) hece ölçüsüyle yazılmıştır. Dönemin siyasi ve sosyal şartlarından dolayı Atatürk, vatan, millet ve bayrak sevgisi, düşmana boyun eğmeme, gayret gösterme, azimli olma, Yunan karşıtlığı konuları sıkça işlenmiştir. Şiirlerde hâkim tema vatan ve bayrak sevgisidir. Bu nedenle şiirlerin çoğu epik veya epik-lirik karakterdedir. Bunun yanında lirik, mizahi ve didaktik şiirlere de yer verilmiştir.

Yaklaşık 40 sayısı bulunan ve ancak 23 sayısına ulaşabildiğimiz *Satvet-i Milliye* ancak bütün nüshaları gözden geçirildikten sonra tam anlamıyla değerlendirilebilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıkses, Erdal; Zafer Çakmak (2003), **Satvet-i Milliye Gazetesi** (Transkripsiyon ve Asıl Metin), ELEKSAV, Elazığ.
- Demirer, Yurdal (2014), "Açılıştan Kapanışa Mamuretü'l-Aziz Vilayet Matbaası", **Müteferrika Kitabiyat Dergisi**, Kış 2, s.67-95, http://www.academia.edu/25453382/A%C3%87ILI%C5%9ETAN_KAPANI%C5%9EA_MAMURET%C3%9C_L-AZ%C4%B0Z_V%C4%B0LAYET_MATBAASI. (15.08.2016).
- İnuğur, M. Nuri (2002), **Basın ve Yayın Tarihi**, İstanbul: DR Yayınları.
- Girgin, Atilla (2001), **Türk Basın Tarihi'nde Yerel Gazetecilik**, İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Kent, Vedat (2016), "Geçmişten Günümüze Elazığ'da Medya", **Elazığ Kültür ve Tanıtma Dergisi**, Yıl:28, S.44, Ocak, s.28-31.
- Üçüncü, Uğur (2010), **Türk Kamuoyunda Büyük Taarruz**, Doktora Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sunguroğlu, İshak (1595), **Harput Yollarında**, C.II, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Sunguroğlu, İshak (1968), **Harput Yollarında**, C.IV, Elazığ Kültür ve Tanıtma Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Pancar Emine; Aydın Öğredik (2013), "Demokrat Parti Döneminde Elazığ'da Siyasi Hayat (1954-1957)", **Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu**, Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi, (Elazığ 23-25 Mayıs), s.475-494.
- Çakmak, Zafer (1998), "Elazığ Basın Tarihi Hakkında Kısa Bir Değerlendirme", **Dünü Bugünüyle Harput**, Elazığ, Türkiye Diyanet Vakfı Elazığ Şubesi Yayınları, (24-27 Eylül 1998), s.266-271.

<http://www.kaynakca.info/kaynakca/2154753/turk-basin-tarihi-kaynakcasi> (E.T. 15.08.2016).

<http://hangitarih.tr.gg/Milli-M.ue.cadelede-Bas%26%23305%3Bn.htm> (E.T. 15.08.2016).

**MÜTAREKE DÖNEMİ İSTANBUL BASININDA KUVA-YI
MİLLİYE ALEYHİNDEKİ BAZI SUÇLAMALAR
(BOLŞEVİKLİK, SAHTE MİLLİYETPERVERLİK, ASİLİK,
DİNSİZLİK)**

Osman AKANDERE*

ÖZET

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile birlikte yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönem “Mütareke Dönemi”dir. Mütareke dönemi basın açısından “ne oldu-ne bitti, ne yapılacak, ne yapılması gerekir” sorularının tartışıldığı bir dönemdir. Mütareke Dönemi aynı zamanda Milli Mücadele’nin başlangıç dönemidir. Ülkenin içine düştüğü durumdan nasıl kurtulacağı sorusuna verilecek cevaplar, basında Milli Mücadele konusunda lehte ve aleyhte yazıların yer almasına imkân vermiştir.

Devletin “resmen” etkisiz kalıp, halkın vatan savunmasına giriştiği ilk günlerde basının tavrı çok önemli olmuştur. İşgal altında kalan yerlerdeki gazetelerin ya sustuğu ya da işgalciler lehinde yayın yaptığı görülüyordu. Özellikle İstanbul basını, bu konuda “Mütareke Basını” kavramının iğneli bir muhteva ile doğmasına sebep olmuştu. Zira birçok tanınmış gazeteci ve gazete vatan savunmasına koyulanları “İttihatçı, Bolşevik, Sahte milliyetperverlik, asilik, dinsizlik” vb. aşağılayıcı, suçlayıcı tabirlerle itham edip dışlamıştır.

Mütareke ile birlikte Bab-ı Âli’de türeyen muhalefet basını dört tarafa zehir saçmaya başlayarak, Türk Milletini harp suçlusu duruma düşürmek için adeta birbirleriyle yarış etmişlerdir. Diğer taraftan Milli Mücadele’ye destek veren milliyetçi basının sesi ise, mu-

* Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, oakandere@konya.edu.tr

haliflerin gücü, yenilginin verdiği eziklik ve hükümetin muhalif gazetelerin desteğinde olan İtilafçılardan teşekkül etmesi nedeniyle git-tikçe kısalmıştır.

Mütareke Dönemi, iktidara gelen Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın desteğiyle Ali Kemal'in Peyam-ı Sabahı, Refi Cevat Ulunay'ın Alem-darı, İngiliz Muhipler Cemiyeti Üyesi ve aynı zamanda onların sözcüsü konumunda olan Said-i Molla'nın Yeni İstanbul gazetesi Kuva-yı Milliye aleyhtarlığı ile ön plana çıkmışlardır. Daha sonra da mizah türünde yayınlanan Refik Halid'in Aydede'si bu gruba eklenmiştir.

Bu çalışmada yukarıda bahsedilen gazetelerde düzenli olarak yazılar yazan Ali Kemal, Refi Cevat Said-i Molla, Refik Halid, Hafız İsmail gibi gazete yazarlarının Kuva-yı Milliye aleyhindeki yazıları esas alınarak, bu yazılarda konu edinilen ve yer alan “ Bolşeviklik, Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik” gibi suçlamalar ele alınıp, değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Mütareke Dönemi, İstanbul Basını, Kuva-yı Milliye, Aleyhte İtham ve Suçlamalar.

**SOME ACCUSATIONS AGAINST TURKISH
REVOLUTIONARIES IN İSTANBUL PRESS IN ARMISTICE
PERIOD: (BOLSHEVISM, FAKE NATIONALISM,
REBELLIOUSNESS, IRRELIGIOUSNESS)**

ABSTRACT

A new period was entered with Mondros Armistice Agreement signed on 30 October 1918. This period is “Armistice Period”. Armistice Period is a period when questions such as “what happened-what settled, what will be done, what is required to be done” were discussed in terms of press. At the same time, Armistice Period is the starting period of National Struggle’. The answers to be given to the question of how the country would recover from the situation it befell allowed press to cover some articles in favor and opposition concerning National Struggle.

The attitude of press was quite important on the very first days when state is “officially” inefficient and people undertook defense of the country. It was observed that the newspapers in the areas under occupation were either silent or published in favor of intruders. Particularly, İstanbul Press caused emergence of the terms of “Armistice Press” with a barbed meaning on the issue. Hence, several well-known journalists and newspapers alleged the ones who started to defend the country with some humiliating and accusatory sayings as “Unionist, Bolshevist, Fake Nationalism, Rebelliousness, Irreligiousness” etc. and externalized them.

With the support of Party of Freedom and Entente, came to power, Armistice Period Ali Kemal’s Peyam-ı Sabah, Refi Cevat Ulunay’s Alemdar, New İstanbul newspaper of Said-i Molla who was the member of English Lovers Association and at the same time had the position of being spokesman of them came into prominence with their opposition against Turkish Revolutionaries. Later on, Aydede of Refik Halid, published as humor magazine added into this group.

In this study, “Bolshevism, Fake Nationalism, Rebelliousness, Irreligiousness” and these kinds of accusations included and mentioned in the articles will be dealt and assessed by basing on the articles of Ali Kemal, Refi Cevat Said-i Molla, Refik Halid, Hafiz İsmail and suchlike writers who regularly wrote articles in the newspapers specified above against Turkish Revolutionaries.

Key Words: Armistice Period, İstanbul Press, Turkish Revolutionaries, Adverse allegations and accusations

GİRİŞ

Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının giriştiği Millî Mücadele Hareketi, Damat Ferit Paşa Hükümetleri tarafından engellenmeye çalışılmıştır. Bu hareketin önüne geçmek maksadıyla birçok yol denenmiştir: “*İttihatçılık*” ithamı, bunlardan sadece birisidir. Millî Mücadele’yi yürütenler ve bu yolda ilerleyenler Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından “*İttihatçılık*”la suçlanmışlardır. Çünkü Damat Ferit Paşa Hükümeti biliyordu ki, I. Dünya Savaşı’nın mesulleri olan İttihat ve Terakki mensuplarına halkın önemli bir kısmı tarafından şiddetle tepki gösteriliyordu. O yüzden ki Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ni İttihat ve Terakki’nin bir “*yeniden dirilişi*” olarak halka takdim etti. Yani halkın İttihat ve Terakki’ye olan nefretinden istifade etmeye çalıştı ve bu suretle Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ne katılımların önüne geçmenin gayreti içerisinde oldu. Kuvâ-yı Milliyecilerin Enver, Talat ve Cemal Paşaları yeniden iktidara getirmek için çaba harcadıkları üzerine propagandalar yaptırdı. Ayrıca İstanbul basınının önemli bir kısmı da Damat Ferit Paşa’nın “*İttihatçı*” söylemine canhıraş bir şekilde destek verdi. Fakat buna rağmen halkın Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ne olan güveninin önüne geçilemedi.

Damat Ferit Paşa, “*İttihatçılık*” ithamının tek başına fayda vermediğini, Kuvâ-yı Milliye’nin günbegün Anadolu’da daha da kök saldığını görünce “*İttihatçılık*” ithamının yanında “*Bolşeviklik*”, “*sahte milliyetperverlik*”, “*bağlılık*”, “*eşkıyalık*” ve “*Anadolu’nun yeni Celâllileri*” gibi ithamlardan da yararlanmaya çalışmıştır. Meselâ İstanbul basınında Damat Ferit Paşa destekçisi Refii Cevad’ın bir makalesindeki şu ifadesi, Kuvâ-yı Milliye’ye karşı olan düşmanlığı göstermesi bakımından çok mühimdir: “*İttihatçılık bahusus İttihatçılığın Anadolu’daki şimdiki şekli Bolşevikliğin kıpkızıl bir şeklidir.*” Yani Damat Ferit Paşa ve destekçileri, Kuvâ-yı Milliyecileri, Allah’ın ve dinin düşmanı olan Bolşeviklerle birlikte hareket etmek; hatta Bolşevik olmakla suçlamaktadırlar. İşte bu tür propagandalar Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ni ortadan kaldırmayı başaramadı ise de bazı yerlerde isyanların çıkmasına

sebeup olmuştur: Anzavur Ahmet iki defa isyan etmiştir. Konya-Bozkır'da isyanlar çıkmıştır. Bolu, Düzce, Hendek'te isyanlar vuku bulmuştur. Meselâ Hendek'te isyan çıktığında, Yirmidördüncü Fırka Kumandanı Mahmut Bey isyanı bastırmak için Hendeg'e geldiğinde, isyan eden Hendeklilerden bir kısmı civar köylerde; "*Bolşevikler (Kuvâ-yı Milliyeciler) Hendeg'i bastı. Müslümanlık ve namusumuz tehlikeydedir. Allah'ımı seven Hendeg'e koşsun.*" diye çirkin propagandalar yapmışlardır. Bütün bunlar göstermektedir ki; Damat Ferit Paşa'nın Kuvâ-yı Milliye'ye yönelttiği "*Bolşevik*" ithamı bazı çevrelerce benimsenmiştir. Nihayetinde Damat Ferit Paşa'nın propagandaları kısmî olarak amacına ulaşip Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni bir müddet oyalamış; fakat Kuvâ-yı Milliye'nin ortadan kaldırılmasını sağlayamamıştır.

A) Bolşeviklik

Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin, "*Anadolu Hareketi*"ni suçlayıcı faaliyetlerinden bir diğeri de onları "*Bolşeviklik*"le itham etmek olmuştur. Damat Ferit Paşa ve Hükümeti, Kuvâ-yı Milliye'yi sadece "*İttihatçılıkla*" suçlanmanın yeterli olmayacağını erken fark etmiş ve bu dönemde var olan Bolşevik-Anadolu Hareketi yakınlaşmasını büyük bir fırsat addederek, Millî Mücadele Hareketi'ni İttihatçılığın yanında Bolşeviklikle itham etmiştir. Yani, Millî Mücadele Hareketi'nin, daha güçlü bir mücadele için "*ortak düşman*" olan İtilaf Devletlerine karşı Bolşeviklerle ilişki içerisinde olması ve onların desteğini kazanmaya çalışması hem Damat Ferit Paşa Hükümeti hem de Millî Mücadele'ye muhalif basın tarafından Kuvâ-yı Milliye'nin Bolşevik olduğu şeklinde yorumlanmıştır. Daha doğru bir ifade ile gerek Damat Ferit Paşa Hükümeti gerekse muhalif basın, Millî Mücadele Hareketi'nin Bolşeviklerle olan ilişkilerini bir "*Bolşevik olma*" olarak algılamak zorundaydılar. Çünkü Kuvâ-yı Milliyeciler, Damat Ferit Paşa Hükümeti'ni tanımıyorlardı. Dolayısıyla Damat Ferit Paşa, kendi iktidarını güçlü tutabilmek için Kuvâ-yı Milliye'nin önüne geçmek zorundaydı. Bu noktada Kuvâ-yı Milliyecilerin Bolşeviklerle olan ilişkileri Paşa'ya ve Kuvâ-yı Milliyecilerden rahatsız olanlara

yeni bir fırsat verdi. Meselâ Damat Ferit Paşa, 19 Eylül 1919'de Trabzon Valisi Galip Bey'e çektiği telgrafta, memlekete takım takım Bolşeviklerin girdiğini, Bolşevizm usulünün yayılması için çalıştıklarını ve bunların önüne geçmek için ne gibi tedbirler alındığını Galip Bey'den sormuştur¹. En nihayetinde Damat Ferit Paşa Hükümeti, Kuvâ-yı Milliye'nin önüne geçmek için her vasıttan yararlanmaya azamî ölçüde gayret göstermiş ve “*hedef kitleye*” yani halka kendi “*seçilmiş doğrularını*” benimsetmeye çalışmıştır². Yayınlanan beyannamelere bakıldığında zaman bu durum açıkça ortaya çıkmaktadır. Nitekim Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin 4 Ağustos 1920 tarihli Takvim-i Vekayi'de yayınlanan beyannamesinde: “...*Usat, Bolşeviklerden istimed ediyorlar. Millet-i Osmaniye'ye bundan büyük hürmetsizlik olamaz. Mahaza hasâil-i ber-güzâde ve fezâil-i ahlakîyesiyle dünyanın en büyük bir devletini tesîs ve asırlarca idâme etmiş olan afîf ve edîb ve halûk ve necîb ve şeriat-ı garra-yı Muhammediye'ye hürmetkâr Türk kavmi, inkâr-ı hâk ve hakikat, iştirak-ı emvâl ve zevcât, katl-i nüfûs ve gasb-ı emvâl esasına istinâd eden ve insaniyetten ziyâde behîmiyyete mütekarib bulunan bir meslek-i dalâlden ve Bolşevikler gibi Allah'ın ve insanların düşmanlarından istimed etmez, bi'l-nisbe asgarî beladan azamî belaya ilticâ etmek gibi gafîlâne ve mecnunâne bir harekete rıza göstermez*”³ denilmektedir. Hükümet bu beyannamele: Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nin her ne sebebe müstenit olursa olsun Bolşeviklerle temas halinde olmasının Millet-i Osmaniye'nin vicdanını sızlattığını dile getirmekte ve nihayetinde Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni Bolşeviklerin Anadolu'daki uzantısı olarak göstererek milletin bu teşkilata gösterdiği ve göstereceği ilginin önüne geçmek istemektedir. Görüldüğü gibi; Kuvâ-yı Milliye Hareketi Bolşeviklikle itham edilirken beraberinde, destekleyici unsur olması bakımından

¹ Kâzım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, Merk Yayıncılık, İstanbul-1988. s. 256-257; **Alemdar**, 5 Teşrin-i Evvel 1335/5 Ekim 1919, Nu: 294-2594.

² Halis Karaaslan, **Millî Mücadele Dönemi'nde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü**, yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir-1997 s. 202.

³ **Takvim-i Vekayi**, 4 Ağustos 1336/4 Ağustos 1920, Nu: 3921.

dinî değerlerde ustaca kullanılmaktadır. Bu cümlemizi teyit edecek bir diğer beyanname de, Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri tarafından yazılıp dağıtılan 19 Mayıs 1920 tarihli beyannamedir. Bu beyanname “*Ey padişaha, dine, devlete beşyüz seneden beri sadakati ile dünyayı hayrette bırakmış olan hakiki Müslümanlar*⁴” cümlesi ile başlamakta ve devamında Kuvâ-yı Milliye Hareketi Bolşeviklikle itham edilip, “*Bolşeviklik namı altında dört yüz senelik din ve devlet düşmanımız olan Moskoflardan çıkmış şeriate aykırı ve kanuna uymayan bir işe kapılan birtakım eşkıya vatanı kurtaracağız diye Anadolu’nun siz saf ve namuslu halkını aldatarak padişahına, Müslümanların Halifesine isyan bayrağı çekmişlerdir*⁵” denilmektedir. Ayrıca, beyannamede Bolşevikliğin ne demek olduğu hususu da unutulmamakta ve bu hususta da “*Bolşeviklik, paranın, malın, emlak ve arazinin ayak takımı yersiz yurtsuz birtakım haydutlar tarafından yağma edilerek bu haylaz, tembel, cani herifler arasında taksim edilmesi, hiç kimsenin nikâhlı karısı olmayıp her kopuğun her kadını istediği gibi kullanması, çocuklar iki yaşına kadar analarının kucagında kaldıktan sonra alınıp umumhanelerde beslenerek anasız ve babasız yetiştirilmesidir ki, ne bir babanın çocuğunu, ne bir evladın ana ve babasını tanımamak demektir*⁶” denilmektedir. Beyannamede Bolşeviklik yukarıdaki şekilde tanımlandıktan sonra Bolşevikliğin İslam Dini ile uyuşmayacağı ve Anadolu’nun Müslüman halkının gözünde hiçbir değerinin olmayacağı da belirtilmektedir. Bu beyannamede, üzerinde durulan bir diğer husus ise İttihatçı ve Bolşevik olarak nitelendirilen Kuvâ-yı Milliye mensuplarının; haydutluk ve soygunculukla rahat yaşamaya alıştıkları ve bunların, milletin huzurunu düşünecek kimseler değil bilakis vurgun devrinin devam etmesinden başka amaçları olmayan kişiler olarak

⁴ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Cilt: 1, Dokuzuncu Basım, Kastaş Yayınevi, İstanbul-2000, s. 72.

⁵ Selek, **a.g.e.**, s. 72.

⁶ Selek, **a.g.e.**, s. 72.

tanıtılmasıdır⁷. Böylesi propagandaların düzenli bir şekilde yapılabilmesi ve halkın zihninde Kuvâ-yı Milliye'ye yönelik soru işaretlerinin oluşturulması için İngiltere'nin de desteği ile 1921 yılında Anti Bolşevizm ve Anti Kemalizm Cemiyeti teşkil edilmiş ve bu cemiyetler belirtilen gaye uğrunda çalışmalar yürütmüşlerdir⁸.

Dönemin matbuatını incelediğimizde “*Bolşeviklik*” mevzuunun da, Millî Mücadele'ye muhalif basın tarafından, halkı bu mücadeleye karşı soğutmak maksadıyla ustaca kullanıldığını görmekteyiz. Alem-dar gazetesi Başmuharriri Refii Cevad bir makalesinde: “...*İttihat ve Terakki'nin tarz-ı idaresi memleketi mahvetmekle neticelenmiştir. Memleket bu hale geldikten sonra artık o felaketli idareye idare demek için mecnun olmalı. İttihatçılık bhusus İttihatçılığın Anadolu'daki şimdiki şekli Bolşevikliğin kıpkızıl bir şeklidir*”⁹ demektedir ve Kuvâ-yı Milliye Hareketi'ni bu suretle en ağır şekilde itham etmiş olmaktadır. Refii Cevad aynı makalenin devamında ise, “*âlem-i insaniyet bu yeni canavarların kafasını ezmek için sarf-ı mesâî ediyor*”¹⁰ diyerek, hem halkın Kuvâ-yı Milliye Hareketi'nden uzak durmasını öğütlemiş olmakta hem de akl-ı selîm olan herkesin bunların yok edilmeleri için çaba harcadığını dile getirmekte ve dolayısıyla da Kuvâ-yı Milliye'nin yok edilmesinin insan olmanın bir gereği olduğunu belirtmiş olmaktadır. Alem-dar gazetesinde çıkan Hafız İsmail imzalı bir diğer makalede de: “... *Dün nasıl*

⁷ “...*Ancak memleketimiz öteden beri haydutluk ve soygunculuğa alışmış, seferberlik devam ettiği müddetçe vurgun vurarak kanunun üstünde bir amir gibi buldukları yerlerde zorbasına hareket ve rahat yaşamayı, iys ve işret rezaletini adet etmiş birtakım subaylar ile hâpishanelerden firar etmiş yahut her nasılsa yakasını şimdiki kadar kanunun pençesine vermemiş olanlar vardır ki, bunlar milletin ezildiğini, mahvolduğunu, köylerin harap, kadınların dul, çocukların yetim kaldığını düşünmek istemezler. Maksatları her ne nam olursa olsun vurgunculuk devrini devam ettirmektedir*”. Bkz, Selek, **a.g.e.**, s. 72.

⁸ Mesut Aydın, “Millî Mücadele Dönemi'nde Anadolu'ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 5, Ankara-1990, s. 25.

⁹ **Alem-dar**, Refii Cevad, “Bolşevik Avı”, 29 Eylül 1335/29 Eylül 1919, Nu: 187-1587.

¹⁰ **Alem-dar**, Refii Cevad, “Bolşevik Avı”, 29 Eylül 1335/29 Eylül 1919, Nu: 187-1587.

Alman istibdad-ı askerisini almakla bu gün müzmahil oldu isek şimdi de Rus Bolşevikliğine can atmakla yarın sahife-i âlemden tamamıyla silinmek istiyoruz. Revâtıb-ı ictimaiyemiz içinde bizi en ziyade tutan din-î Hilafet iken Bolşeviklikle her şeyden evvel bunları ayaklar altına almak mecnunâne, akurâne çığnemek emelindeyiz. Karşımızda, başımızda kimler bulunduğundan ise haberimiz yok¹¹” denilmektedir. Ayrıca Hilafet’in Türklerde, İstanbul’un da Hilafet merkezi olarak kalmasının sağlanmasının en birinci ve en mukaddes gaye olduğu dile getirilmekte ve bunun temini için de İngiltere, Fransa ve İtalya’nın yardımlarına muhtaç olduğu vurgulanmaktadır¹². Bu cümleyi teyit eder bir başka makalede de: “*Bolşeviklik çukuruna yuvarlanan Ankara’nın arkasından ayrılmalıyız. Büyük devletlerle özellikle İngiltere ile uzlaşmalıyız¹³*” denilmektedir. Mahir Said imzalı makaleye baktığımızda, burada da İtilaf Devletlerinin, birkaç defa bizi Moskof zulmünden kurtardığından bahsedilmekte, Kuvâ-yı Milliye, “*bu milletin bu memleketin ezeli düşmanı olan Moskoflarla*” birleşmekle suçlanmakta ve “*Moskoflarla neden birleşildi?*” yönündeki suale de “*Çünkü İttihat ve Terakki öyle istiyor, çünkü ağalar harp istiyor¹⁴*” şeklinde cevap verilmektedir.

Mustafa Sabri, Alemdar gazetesinde yayınlanan beyanatında, İttihatçılarla Bolşeviklerin birbirlerine benzediklerini, her ikisinin de milletin servetini zorla ele geçirmek için çaba harcadıklarını iddia etmekte ve “*Bolşevikler münevverleri ve zenginleri kesiyorlarmış... Kuran-ı*

¹¹ **Alemdar**, Hafız İsmail, “Bizi Nereye Götürüyorlar?”, 5 Mart 1336/5 Mart 1920, Nu: 444-2744.

¹² **Alemdar**, Hafız İsmail, “Bizi Nereye Götürüyorlar?”, 5 Mart 1336/5 Mart 1920, Nu: 444-2744.

¹³ (**Peyam-ı Sabah**, 2 Ağustos 1337/2 Ağustos 1921.) Bkz, Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Cilt: III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1995, s. 636.

¹⁴ **Alemdar**, Mahir Said, “Vaziyet Vahimleşiyor”, 11 Haziran 1337/11 Haziran 1921, Nu: 74.

Kerim(in) insanların servet ve maişet itibarıyla derecât-ı muhtelif ve mütefaraka üzere halk olduklarını¹⁵ beyan ettiğini söylemektedir. Yine Mustafa Sabri “*din-i İslam’ın Bolşevik aleyhtarı olduğu*” yönünde fetvâ da vermiştir¹⁶. Nitekim Millî Mücadele karşıtı propagandalarda “*Bulaşıklar (Bolşevikler) geliyor! Allah’ı, mabudu tanımıyorlar. Ahaliyi kesip herkesin malını yağma ediyorlar¹⁷*” gibi sloganlar kullanılmıştır. Yine, Hendek ve Düzce isyanlarında Yirmidördüncü Fırka Kumandanı Mahmut Bey isyanı bastırmak için Hendeğe geldiğinde, Düzce’deki isyana katılan Hendeklilerden bir kısmı, civar köylerde “*Bolşevikler Hendeği bastı. Kadınlarımızı ve kızlarımızı çırtlıçplak hamamlara doldurdular. Müslümanlık ve namusumuz tehlikededir. Allah’ını seven Hendeğe koşsun¹⁸*” diye propagandalar yapmışlardır. “*Anadolu Ahalisi Nazarında Kemaliler*” başlıklı bir yazıda ise: “*...Halk “İnsan padişahına isyan ederse nasıl iyi bir Müslüman olduğunu iddia edebilir” demektedir. Karadeniz’in Doğu kısmına hâkim olan Kemaliler, bu düşünceyi tamamıyla biliyorlarsa da, bu gün cebir ve şiddet yoluna girmiş olduklarından siyasetlerine devam etmektedirler. Fakat Ankara’dakiler, vaziyetin müdafaası kabil olmadığını bilmek ve telkin etmekle beraber, kendilerini ebediyen mahvolmuş bildiklerinden, Avrupa’nın mahvolması için Bolşevik istilasını davet etmeye uğraşıyorlar. Nasıl oluyor da bunlar bu hareketin İstanbul’un kaybolması ile sonuçlanacağını görmüyorlar? Bolşevik olunca Rus olmamak icap etmez. Her Rus’un kalbinde de ölmez bir arzu ile İstanbul hâkimiyeti vardır. Sakın Kemalîstler Moskova idarecilerinin elinde bir oyuncaktan başka bir şey olmasınlar?¹⁹*” denilmektedir. Yine aynı yazıda, Anadolu halkının kahir ekseriyetinin Kuvâ-yı Milliyecileri beğenmedikleri üzerinde durulmakta,

¹⁵ Salih Tunç, **İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918–1920)**, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul–1999, s. 320.

¹⁶ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi)**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İkinci Basım, İstanbul–2003, s. 296.

¹⁷ Karaaslan, **a.g.t.**, s. 202.

¹⁸ Ali Fuat Cebesoy, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul–2000, s. 400.

¹⁹ K. Zeki Gençosmanoğlu-N. Ahmet Banoğlu, **Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**, Cilt: 5, May Yayınları, İstanbul–1971, s. 183.

Kuvâ-yı Milliyeciler, Anadolu'nun masum halkını cebren Bolşevikleştirmeye çalışmakla suçlanmakta ve halkın bu tür girişimlere muhalif olduğu dile getirilmektedir²⁰. Bir makalede de, Mustafa Kemal Paşa, Leninlerle, Grininlerle, Enverlerle ve Cemallerle aynı kefeye konulmakta ve hepsine birden “zorba ve eşkıya elebaşı” denilmektedir²¹. Kuvâ-yı Milliye Hareketi mensupları, Bolşeviklerle aynı kafayı taşıyan serseriler olarak nitelendirilmekte ve acilen bu eşkıyaların önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır²². Hakkı Halit imzalı bir makalede de Ankara Hükümeti'nin Bolşeviklerle ilişkileri eleştirilmekte ve şöyle denilmektedir: “Fazla olarak istiklâl-i tâm diye bağır-makta olan Ankara yârânının diğer taraftan Bolşevikler ve bu yoldan Almanlar ile akd-ı mukâvele ettikleri tahakkuk ediyor ki bu da başlı başına umum-u dünya için bir tehlikedir... Fakat Ankara'dakiler kimi aldatıyorlar? Kim aldanıyor? Bolşevikler ve Almanlarla akd-ı muahede eden istiklal-i tâmcuların, bu yalancı siyasetçilerin yaktıkları mum ancak yatsıya kadar yanar. Yatsıda geldi, geçiyor²³.” Muhalif yazarlardan Ömer Kazım “L'Aventure Kémaliste” adlı eserinde “Her şey gayet açıktır. Biz her şeyi gayet açıklıkla tespit ettik ve söyledik. Bu bir Alman-Bolşevik oyunudur. Kemalistler de onların gözü kapalı uşaklarıdır. Onlardan gelecek emirleri uygulamaktan başka bir şey yapmazlar²⁴” demekte ve Millî Mücadele'nin Bolşeviklerin

²⁰ Gençosmanoğlu, a.g.e., s. 183.

²¹ **Alemdar**, Aydede (Refik Halit), “Nakş-ı Ber Âb –Lenin Yerine Grinin-”, 3 Kanun-ı Sani 1336/3 Ocak 1920, Nu: 383–2683.

²² **Alemdar**, 1 Nisan 1336/1 Nisan 1920, Nu: 170–2770.

²³ **Alemdar**, Hakkı Halid, “Kimi Aldatıyorlar?”, 16 Haziran 1337/16 Haziran 1921, Nu: 79.

²⁴ Ömer Kazım, “22 Haziran 1921 tarihli Alman basınında yer alan ve Rus Hükümeti tarafından III. Enternasyonalin başkanlarına gönderildiğini belirttiği bir talimatta şöyle denildiğini yazıyor: “Türkiye’de III. Enternasyonel için mücadele edeceğiz. “Milliyetçi” bayrak bizim maskemiz ve paravanımız olacak. Şu sloganı kullanacağız: Kahrolsun Sévres! Kahrolsun Müt-tefikler! Bu hareket kolayca Bolşevizm’e dönüşecek. Türk Paşa’sı farkında olmadan onun ateşli bir savunucusu olacak”. Ömer Kazım, “Almanya gibi Rusya’nın da Ankara üstünde yer aldığını ve bir kısım talimatların da Moskova’dan geldiğini iddia etmektedir: “Moskova, Kemal’in hükümetini her zaman denetim altında tutmaktadır. Onun bakanları da zaten Moskova’nın “Komiserleri”dir. Bolşevizm’in ajanları ile Kemal’in hükümeti arasında çok samimi bir işbirliği vardır.” demektedir. Bkz., Durmuş Yılmaz, “Bir Millî Mücadele Muhalifi, Ömer Kazım ve İki Kitabı”, **Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi**, Sayı: 4, Konya–1993. s. 143–145.

direktifleri ile yönetildiğini iddia etmektedir. Nitekim halkın bir kısmı, gerek bu sloganlar ve kışkırtıcılık faaliyetleri gerekse de Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın olumsuz propagandaları neticesinde “*Mustafa Kemal'in İttihatçılığı yeniden kuracağı ve Bolşeviklik getireceği korkusu*”na kapılmışlardır²⁵. Bu hususta M. Şefik Aker, hatıratında şunları söylemektedir: “*Başta İngiliz Papazı Frug (Frew) olarak Hürriyet ve İtilaf ve sair muhalif partiler birleşerek [18-10-1335 Atatürk'ün istihbarat şifresinden] Anadolu'daki Hürriyet ve İtilaf teşkilatı vasitasile yaptıkları gizli teşkilat ile Anadolu halkı üzerinde propagandalar yaptılar. Kimisi bu hareketin İttihatçı hareketi olduğunu, kimisi Atatürk'ün ve onun teşkilatını Bolşevik yapmak için olduğunu yaymağa bu veçhile milleti zehirlemeğe başladılar ve Anadolu'da bazı valiler Ferid Hükümeti'nden aldığı talimat ile Atatürk'ün teşkilatı aleyhine halkın bazı saf ve şuursuzlarını silahlı olarak bir bir ayaklandırdılar*²⁶. *Propagandaların başlıcaları, güya Kuvâ-yı Milliye ve Atatürk memlekette Bolşeviklik yapmak istiyorlarmış, halkı soyuyorlarmış, memleketi felakete sokan İttihatçılığı yayıyorlarmış gibi şeylerdi*²⁷.”

Millî Mücadele Hareketi'ne yöneltilen “*Bolşeviklik*” suçlamalarından bahsedildikten sonra devamında, bu hareketin Bolşevik olup olmadığı hususunda da kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Mustafa Kemal Paşa ile Kerim Paşa arasındaki telgraf görüşmesinde “*Bolşeviklik*” mevzuu da değerlendirilmiş ve Mustafa Kemal Paşa bu hususta, “*Memleketimize takım takım bolşeviklerin girdiğini ve Millî Mücadele'nin bir bolşevik mücadelesi olduğunu resmî olarak ilan eden ve yayan bu -Damat Ferit, Adil Bey ve Süleyman Şefik kastedilmektedir- bahtsızlardır*²⁸” demiş ve Bolşeviklik suçlamasının aslının olmadığını vurgulamıştır.

²⁵ Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri –Yakın Tarihimizin Gerçekleri-**, Milliyet Yayınları, İkinci Basım, İstanbul-1998, s. 30.

²⁶ M. Şefik Aker, **57. Tümen ve Aydın Millî Cidali**, Cilt: 3, Yüz Altı Numaralı Askerî Mecmua, İstanbul-1937, s. 105.

²⁷ Aker, **a.g.e.**, s. 113.

²⁸ Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk (1919-1927)**, Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara-2005 s. 123.

Yine Alemdar gazetesinde yayınlanan “*Anadolu Bolşevikliği Kabul Etmemiş*” başlığıyla yayınlanan Yusuf Kemal Bey’in Paris’te verdiği bir demeçte: “*Ankara Büyük Millet Meclisi ekseriyeti (Moskova’da) bir müzaheret aramış ise de Anadolu’nun Bolşevikliği kabul etmiş olduğunu iddia ve beyan eylemek nâ-bihengâm olduğu*”²⁹ belirtilmektedir. Bolşeviklik hususunda gerçek olan şudur ki; Ankara Hükümeti Bolşeviklikle değil, Bolşevik Hükümeti ile ilişkiler kurmak istemiştir³⁰.

Londra Konferansı’na TBMM Hükümeti adına Heyet Başkanı olarak katılan Bekir Sami Bey, Tan gazetesine verdiği demeçte: “*...Bolşevizm’e gelince, Moskova’dan avdet etmiş olmak münasebetiyle kesin söyleyebilirim ki Türkiye hiçbir zaman Bolşevik olmadı ve olmayacaktır. Biz komşularımızın umur-ı dâhiliyesiyle meşgul olmaklığımız lazım geldiğini kabul ediyoruz. İşte bu sebepten dolayıdır ki, tarz-ı idareimizdeki itilaf bizi Ruslar ile hüsn-ü münasebatta bulunmaktan men edemez. Bütün garp aleyhimize idi. Şarktaki komşularımızı da aleyhimize çevirmemek çaresini aradık. Sovyetlerle müşterek hareketimiz buna inhisar ediyor*”³¹ demektedir ve bu demeç Ankara Hükümeti’nin kesinlikle Bolşevik olmadığını ifade etmektedir. Burada da görüldüğü gibi Millî Mücadele Dönemi’nde Bolşeviklerle iyi ilişkiler içerisinde olmanın bir zorunluluk olduğunun altı çizilmektedir. Mehmet Akif (Ersoy)’in de, Sebîlürreşâd’da yayınlanan bir vaazında Bolşeviklikle ilgili şunlar anlatılmaktadır: “*O halde bizim Bolşeviklerden korkmamıza mahal olmadığı gibi, Bolşevik olmaya da ihtiyacımız yoktur. Biz elimizdeki şeriatın ahkâmına, esâsât-ı fâzulasına tamamıyla sarıldığımız gün yakamızı kurtarmış oluruz. Evet, düşmanın düşmanı dostolmak itibarıyla müşterek, mütekebil menâfî dairesinde Bolşeviklerle ittifak edebiliriz. Garbın âlem-i beşeriyeti, bilhassa biz Müslümanları ezmek*

²⁹ Alemdar, 11 Haziran 1337/11 Haziran 1921, Nu: 74.

³⁰ Belen, a.g.e., s. 227.

³¹ (Peyam-ı Sabah, 28 Şubat 1337/28 Şubat 1921, Nu: 11235), Bkz, Tunç, a.g.t., s. 410.

için kuvvet almakta oldukları o melun zulüm müesseselerini yıkmak hususunda Bolşeviklere yardım da ederiz. Böyle bir ittifaktan biz ne kadar istifade edersek, Ruslar da o derece müstefit olacaklardır."³²

Millî Mücadele Hareketi'nin Bolşeviklerle olan ilişkileri neticesinde Moskova, Millî Mücadele Hareketi'ni Bolşevikleştirmek için çaba harcamıştır. Çerkez Ethem'le istediklerini gerçekleştiremeyen Ruslar yönlerini Enver Paşa'ya çevirmişler ve Enver Paşa'yı Millî Mücadele Hareketi'ne alternatif bir lider olarak devreye sokmaya çalışmışlardır. Ankara Hükümeti'nin yerinde tedbirleri ile bu sorun atlatılmıştır³³.

B) Sahte Milliyetperverlik, Asilik, Dinsizlik vb. İthamlar

Kuvâ-yı Milliye'ye yöneltilen ithamlardan bir diğeri de Kuvâ-yı Milliyecilerin milliyetçiliklerinin sahte olduğudur. Sultan Vahdetin'in Takvim-i Vekayi'de yayınlanan Hatt-ı Hümayun'unda, "...*milliyet namı altında ikâ' edilen iğtişâsât*"ın ülkenin vaziyet-i siyasisini altüst ettiğinden bahsedilmekte ve bu hâl-i isyanın ne suretle olursa olsun derhal önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır³⁴. Nitekim Damat Ferit Paşa'nın dördüncü defa sadarete gelişinin hemen akabinde neşredilen Hükümetin Beyannamesi'nde de: "...*Bu halde Teşkilât-ı Milliye denilen harekât-ı bâğiyâne, hem Anadolu'yu korkunç bir istilaya uğratmak hem de devletin başını gövdesinden ayırmak felaketini hazırlıyor. Bu gün millet-i Osmaniye'nin en büyük düşmanları, yalancı milliyet*

³² Mehmet Kaplan-İnci Enginün ve Diğerleri, **Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal**, Cilt: 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul-1981, s. 385.

³³ Mustafa Balcıoğlu, **İki İsyân-Kocgiri, Pontus- Bir Paşa -Nurettin Paşa-**, Nobel Yayınları, Ankara-2000, s. 62.

³⁴ **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/11 Nisan 1920, Nu: 3824; Hatt-ı Hümayun'un mahiyeti hakkında tafsilat için bkz, Osman Akandere, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyî'de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 24, Ankara-2003, s. 425-440.

davasıyla şahsî ihtiraslarına vatan ve milleti feda edenlerdir...³⁵” denilmekte ve Kuvâ-yı Milliyeciler milletin önündeki en büyük engel olarak tasvir edilmektedir. Yine Kuvâ-yı Milliyeciler, “*ahalden cebren para toplamak, zecren asker almak, para vermeyenlere ve böyle fena bir mak-satla askerliği kabul etmeyenlere ezizet etmek, öldürmek, köyleri basıp yağma etmek, köyleri hatta kasabaları vurmak gibi fezahat³⁶*”ler yapmakla itham edilmekteydiler. Kuvâ-yı Milliye Hareketi, Dâhiliye Nazırı Ali Kemal’in bir tamiminde de “*Anadolu’da yeniden şekavet ve yağma devrini açanlar...³⁷*” olarak nitelendirilmekteydi. Damat Ferit Paşa Hükümeti’nin 4 Ağustos’ta yayınlanan beyannamesinde ise, “*Hükümet-i hâzıra, usatın tenkili ve Anadolu’da asayişin iadesi suretiyle yalnız Devlet-i Osmaniye’nin bakiye-i mevcudiyetini istihlas değil kendilerine inkıyat etmeyen köyleri, şehirleri, ihrak-ı bi’n-nar eden, kadın, çocuk ve ihtiyar binlerce efrad-ı milleti katl ve ıtlaf ile damen-i insanıyeti ve sebebiyet verdikleri ecnebi harekâtı karşısında bilâ-hicap firar ile milletimizin hasail-i bergüzüdesinden olan şöhret-i şecâatini lekedâr eden ve fakat müdafaasız milleti ıtlaf ve yağmadan çekinmeyen bu şayan-ı nefret erbâb-ı isyanın harekât ve şekâvetkârânelerinden millet-i ma’sume-i Osmaniye’nin bekâyâ-yı ırz, can ve malını kurtaracak ve şüununun kahr-ı gûnagûnu altında ezilen huzur ve rahatını iade ettikten sonra terakkıyat-ı medeniye ve maddiye ve maneviyeleri esbabının istihzarına tevessül eyleyecektir³⁸*” denilmektedir. Ayrıca Kuvâ-yı Milliye Hareketi; gerek devletin resmî yazışmalarında gerekse de matbuatta Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye, Kuvâ-yı Bağıye, sergerde, şekavet ehli, Kemali Çeteleri ve Anadolu’nun yeni Celâlîleri gibi ithamlara maruz kalmıştır.³⁹ Osmanlı Arşivi’nde bu dönemi konu edinen birçok

³⁵ **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/11 Nisan 1920, Nu: 3824; **Alemdar**, 11 Nisan 1336/11 Nisan 1920, Nu: 480-2780.

³⁶ **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/11 Nisan 1920, Nu: 3824; **Alemdar**, 11 Nisan 1336/11 Nisan 1920, Nu: 480-2780.

³⁷ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İstanbul-1998, s. 200.

³⁸ **Takvim-i Vekayi**, 4 Ağustos 1336/4 Ağustos 1920, Nu: 3921.

³⁹ Matbuatta da Kuvâ-yı Milliye aleyhine kaleme alınmış birçok yazı bulmak mümkün. Bunlardan birkaçı: **Alemdar**, 20 Nisan 1336/20 Nisan 1920, Nu: 488-2788; **Alemdar**, Refii Cevad, “Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye Suyu Düştükten Sonra”, 2 Mayıs 1336/2 Mayıs 1920, Nu: 496-2806; **Peyam**, Ali Kemal, “Kimi Aldatıyorlar”, 28 Eylül 1335/28

belge “*Kuvâ-yı Milliye namı altında çıkarılan fitne ve fesat...⁴⁰*” gibi cümlelerle başlamakta ve daha metnin başında onların millilikle alakalarının olmadığı bilakis fitne ve fesat ehli kişiler oldukları vurgulanmaktadır.

Kuvâ-yı Milliye’nin gayr-ı millî bir hareket olduğu propaganda-sına dönemin muhalif basını ciddî manada destek vermiş ve muhalif basın yazarları tarafından Kuvâ-yı Milliye aleyhinde birçok makale kaleme alınmıştır. Alemdar’da çıkan bir yazıda “*O meşum İttihat Hükümeti devrildikten sonra daha menhus bir şekli irâe eden Teşkilât-ı Milliye maskaralığı memleketin hâkimi oldu⁴¹*” denilmekte ve bu yazıda görüldüğü üzere Kuvâ-yı Milliye Hareketi maskaralık olarak dikkatlere sunulmaktadır. Ali Kemal imzalı bir makalede; Harekât-ı Milliye’nin cirmi kadar yer yakacağı ve yaktığı yerinde Anadolu olacağı vurgulanmakta ve Kuvâ-yı Milliye’nin iç yüzü “*hurs, heva, ihtiras ve perişandı⁴²*” denilmektedir. Aynı yazar bir başka makalesinde de, “*Veyl o zorbalara ki, onlar bir manada kurun-ı vustada Cengizlerin hayaliyle, Timur-ların tasavvuruyla yaşıyorlar⁴³*” demektedir ve Kuvâ-yı Milliye’yi ahaliyi katleden ve Anadolu’yu kana bulayan bir teşkilat olarak nitelemektedir. Yine Alemdar’da yayınlanan Malatya Mutasarrıfı ile yapılan bir mülâkatta; “*Harekât-ı Milliye hakkında ne düşünüyorsunuz?*” sualine, Mutasarrıf, “*değil bir kaza veya vilayeti fakat bir karış toprağı için bile büyük fedakârlıklar yapılmasını çok faziletli ve mukaddes bir vazife biliyorum. Fakat Harekât-ı Milliye bayrağı altında temiz ve namuslu ahalimize yine çok*

Eylül 1919, Nu: 297–55; **Peyam**, Ali Kemal, “Gayr-ı Meşru Kuvvetler”, 21 Teşrin-i Sani 1335/21 Kasım 1919, Nu: 351–109; **Alemdar**, Refii Cevad, “Turancılar ve Türkler Amma Hakiki Türkler”, 20 Eylül 1335/20 Eylül 1919, Nu: 178–1578.

⁴⁰ Birkaç misal için bkz, **BOA**, **BEO**, Umumi No: 347778; **BOA**, **BEO**, Umumi No: 348153; **BOA**, **BEO**, Umumi No: 348255.

⁴¹ **Alemdar**, 4 Nisan 1336/4 Nisan 1920, Nu: 473–2773.

⁴² **Peyam**, Ali Kemal, “Harekât-ı Milliye’nin İç Yüzü”, 14 Teşrin-i Sani 1335/14 Kasım 1919, Nu: 344–102.

⁴³ **Peyam**, Ali Kemal, “İntibah İçin Hürriyet İster”, 29 Eylül 1335/29 Eylül 1919, Nu: 298–56.

*acı bir facia temaşa ettirilmesi endişesi beni titretiyor*⁴⁴” demekte, Anadolu’nun harabe halinde olduğunu dikkatlere sunmakta ve ahaliyi kan dökmeye mahkûm etmenin bir hayrının olmayacağını vurgulamaktadır. Aynı mülâkatta, Harekât-ı Milliye’ye katılmayanlara nasıl davranılıyor yönündeki suale ise Mutasarrıf, “*işte beni en çok müteessir eden noktalardan biri. El’ân vahşi usuller, gayr-ı insanî muameleler, medeniyeti tahcîl edecek tarz ve hareketler bütün kuvvet ve manasıyla hükmü fermadır. Teşkilâta mutavaat etmeyen me’murin öldürülüyor, hapis ediliyor ve darp olunuyor ve malları yağma ediliyor*⁴⁵” diye cevap vermiş ve bu beyanatıyla Kuvâ-yı Milliye’yi en ağır şekilde itham etmiş olmaktadır. Muhalif basın incelendiğinde yukarıdaki yazıda anlatılan görüşleri destekleyen birçok yazı bulmak mümkündür. Meselâ Refii Cevad, “*Kuvâ-yı Milliye işi idama kadar dayandırdı. Kan içiyor. Millet bu canavarların teker teker yakalanıp demir kafesler içinde teşhir edilecekleri günü görmeyecek mi?*⁴⁶” demektedir. Yine, bir diğer makalede de, Kuvâ-yı Milliye gayr-ı millî bir hareket olarak tasvir edilirken “*bu millet düşünmez mi ki şimdi müdafaa-i milliye davasına kalkışan bu pervasızların nazarında Türklerin hayatları hiç hükmündedir*”⁴⁷ denilmekte ve “*bu toprakta düşman parasıyla çalışanlar(ın) da bu millete ancak bu derece ihanet*⁴⁸” edebilecekları vurgulanmaktadır. Aynı yazar bir başka makalesinde de, eğer Kuvâ-yı Milliye’den memleket için en ufak bir hayır umsaydık o harekete katılmayı bir vazife-i vataniye addederdik demekte ve işin

⁴⁴ **Alemdar**, 1 Teşrin-i Sani 1335/1 Kasım 1919, Nu: 320–2621.

⁴⁵ **Alemdar**, 1 Teşrin-i Sani 1335/1 Kasım 1919, Nu: 320–2621.

⁴⁶ (**Alemdar**, Refii Cevad, 26 Nisan 1336/26 Nisan 1920), bkz, Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü –Mondros’tan Erzurum Kongresi’ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)-**, Cilt: III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1993, s. 11–12; Refii Cevad bir başka makalesinde de Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ni caniler ve cellâtlardan mürekkep bir teşkilat olarak aktarmakta ve Kuvâ-yı Milliyecilerin kasabaların haraca bağladığından bahsetmektedir. Bkz, **Alemdar**, Refii Cevad, “Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye Suya Düşükten Sonra”, 2 Mayıs 1336/2 Mayıs 1920, Nu: 496–2806.

⁴⁷ **Peyam**, Ali Kemal, “Kimi Aldatıyorlar”, 28 Eylül 1335/28 Eylül 1919, Nu: 297–55.

⁴⁸ **Peyam**, Ali Kemal, “Kimi Aldatıyorlar”, 28 Eylül 1335/28 Eylül 1919, Nu: 297–55.

iç yüzünün öyle olmadığını belirtmektedir⁴⁹. Mustafa Sabri imzalı bir makalede de, Kuvâ-yı Milliye'nin Türkiye'de esas milleti teşkil eden ahali kuvvetine değil, askerî kuvvete istinat ettiği söylenmekte, Kuvâ-yı Milliye Hareketi militarizm şebekesi olarak tanıtılmakta ve “*millet namına yükselen sadâ, bu Harekât-ı Milliye'yi idare edenlerin sadâsı olduğu cihetle*” bunların milliyetperver olarak tanınmasının hiç doğru olmayacağı vurgulanmaktadır⁵⁰. Refii Cevad da, memlekette şekavetin müdahilleri olanların (Kuvâ-yı Milliye) kendilerini milliyetperver ve vatanperver olarak tanıttıkları, dolayısıyla da kendilerine millî bir süs verdikleri üzerinde durmaktadır⁵¹. Yine Kuvâ-yı Milliye aleyhinde yayınlanan bir yazıda da: Milliyetçi denilen Kuvâ-yı Milliye mensupları eğer zerre kadar vatanın selametini düşünüyor olsalardı İtilaf Devletlerinin arzularına uygun hareket etmeleri icap ederdi⁵² mealinde görüşler öne sürülmektedir. Hatta İtilaf Devletlerinin insafsız oldukları ve Mütareke'den sonra Osmanlı Devleti için hayat hakkı tanıyacakları üzerinde durulmakta fakat devlet ve millet düşmanlarının Teşkilât-ı Milliye namıyla Anadolu'da İtilaf Devletlerine karşı giriştikleri mücadele yüzünden bunun gerçekleşemediği belirtilmektedir⁵³. Bir başka makalede de, “*Bu kuvvetlerin o haris, o muhteris, müfteris sergerdeleri göz önüne getirilsin. Türklükten, Osmanlılıktan, Anadolu-luktan neslen, ruhen ne derece uzaktırlar derhal görülür. Mustafa Kemal'in hırsından, ihtirasından, zevkinden başka düşünce bilmez Selanik yadigarı olduğunu öğrenmeyen kalmadı*”⁵⁴ denilmekte ve görüldüğü gibi bu makalede Kuvâ-yı Milliye'nin Türklükle ilgisinin olmadığı vurgulandıktan

⁴⁹ **Peyam**, Ali Kemal, “Vahdet-i Milliye Lazımdır ve Mümkündür, Fakat”, 23 Kanun-ı Evvel 1335/23 Aralık 1919, Nu: 383-141.

⁵⁰ **Alemdar**, Mustafa Sabri, “Hurâfâtın Hakikate”, 21 Mart 1336/21 Mart 1920, Nu: 459-2759.

⁵¹ **Alemdar**, Refii Cevad, “Bu da Ne Demek?”, 25 Şubat 1336/25 Şubat 1920, Nu: 435-2735.

⁵² **Alemdar**, 4 Nisan 1336/4 Nisan 1920, Nu: 473-2773.

⁵³ **Alemdar**, 23 Mart 1336/23 Mart 1920, Nu: 461-2761.

⁵⁴ **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, “Sergerdelerin Milliyetleri”, 13 Nisan 1336/13 Nisan 1920, Nu: 495-10925; “*Mirliva Mustafa Kemal Paşa halkta hâsıl olan bu galeyandan, resmî vazifesini unutarak şahsı ve mensubu olduğu grup için istifade kaydına düşmüştü*”. Bkz,

sonra hareketin lideri konumunda olan Mustafa Kemal Paşa'nın şahsına saldırılmakta ve bu yolla Kuvâ-yı Milliye Hareketi yıpratılmaya çalışılmaktadır. Bu dönemde muhalif kesim Mustafa Kemal Paşa'yı, giriştiği Millî Mücadele dolayısıyla maceracılık ve delilikle itham etmiştir⁵⁵. Alemdar'da yayınlanan “*Kuvâ-yı Milliye Çeteleri Hükümete Müdahale Etmiyor mu?*” başlıklı yazıda da; Kuvâ-yı Milliye'nin İstanbul Hükümeti'ne müdahale ettiğinden ve gayr-ı meşru bir hareket olduğundan bahsedilmektedir⁵⁶. Ali Kemal'in Kuvâ-yı Milliyeciler aleyhine şu makalesinde söylediği sözler, Kuvâ-yı Milliyecilere olan düşmanlığın boyutunu gözler önüne sermektedir: “*Teşkilât-ı Milliye sergerdeleri, bu mahlûklar kadar başları ezilmek ister yılanlar tasavvur edilemez. Düşmanlar onlardan bin kere iyidir*⁵⁷.”

Millî Mücadele'ye gönül veren insanların Anadolu'da düşman işgaline karşı giriştikleri mücadelenin İstanbul edebiyatındaki adı ise “*haydut çeteleri*”dir⁵⁸. Refii Cevad'ın bir makalesinde ise Kuvâ-yı Milliye Hareketi Celâlilerle özdeşleştirilmekte ve “*Celâliler gibi türeyen sergerdeler kuvveti zavallı milleti kana ve ateşe boğuyor*⁵⁹” denilmektedir. Kuvâ-yı Milliyecilere, Celâliler yakıştırmaması Ali Kemal tarafından da kullanılır ve 28 Eylül 1919 tarihli Peyam'da yayınlanan “*Kimi Aldatıyorlar*” adlı makalesi, “*başında Mustafa Kemal olduğu halde Anadolu'nun yeni Celâlileri...*⁶⁰” suçlamasıyla başlar. Bir başka yazıda da, “*...Teşkilât-ı Milliye'yi kahr ve tenkil etmek millet için mevcudiyet meselesi olmuştur.*”

Mevlânzâde Rifat, **İttihat Terakki İktidarı ve Türkiye İnkılabının İç Yüzü**, Yedi İklim Yayınları, İstanbul–1993, s. 296.

⁵⁵ Mevlânzâde Rifat, **a.g.e.**, s. 261.

⁵⁶ **Alemdar**, 15 Mart 1336/15 Mart 1920, Nu: 453–2753.

⁵⁷ **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, “Padişahın ve Hükümetin Etrafında”, 23 Nisan 1336/23 Nisan 1920, Nu: 505–10935.

⁵⁸ Falih Rıfki Atay, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İstanbul–1998, s. 200.

⁵⁹ (**Alemdar**, Refii Cevad, “Nereye Gidiyoruz”, 29 Mart 1336/29 Mart 1920), bkz., İhsan Ilgar, **Mütareke'de Yerli ve Yabancı Basın**, Kervan Yayınları, İstanbul–1973, s. 53.

⁶⁰ **Peyam**, Ali Kemal, “Kimi Aldatıyorlar”, 28 Eylül 1335/28 Eylül 1919, Nu: 297–55.

*Dâhildeki Müslümanlar bilmelidirler ki o habislere husumet edenler dine, halifeye, millete unutulmaz hizmetlerde bulunmuş olacaktırlar*⁶¹” denilerek halk, Kuvâ-yı Milliye’ye karşı kışkırtılmaya çalışılır.

Damat Ferit Paşa, aşağıda detaylıca üzerinde durulacağı üzere dördüncü sadaretinde, Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ni Şeyhülislam Dürrîzâde Abdullah Efendi vasıtasıyla “*Fetvâ-yı Şerîfe*”⁶² yayınlamak suretiyle dinsizlikle itham etmiştir. Dürrîzâde’nin vermiş olduğu fetvâlarda; Kuvâ-yı Milliye Hareketi eşkıya kuvvetleri olarak nitelendirilmekte, Anadolu ile İstanbul arasındaki bağları koparmak, halifenin yüceliğini zedelemek, padişaha itaatsizlik etmek, mevcut düzeni zorla değiştirmeye kalkışmak, halktan zorla mal ve eşya toplamak, halkı zorla kendine asker etmek ve nihayet vatanın birlik ve bütünlüğünü bozmakla suçlanmakta ve hüküm olarak da bu asilerin öldürülmelerinin dinen farz olduğu vurgulanmaktaydı⁶³. Şüphesiz bu fetvâ ile halkın dinî hassasiyetinden faydalanılmaya çalışılmakta ve “*Anadolu Hareketi*”ne karşı taarruza geçmenin dinî bir gereklilik olduğu Müslümanların dikkatlerine sunulmaktadır.

Damat Ferit Paşa Hükümeti, Dürrîzâde Abdullah Efendi’den alınan bu Fetvâ’nın yanında Kuvâ-yı Milliyecilerin “*Türklük*”leri üzerinden de siyaset yapmıştır. Bizzat Damat Ferit Paşa tarafından desteklenen, hatta bir dönem kabinesinde nazırlık görevi de ifa eden Ali Kemal tarafından kaleme alınan bir makalede: “...*Vaziyete karşı gerçek Türklere, Türkoğlu Türklere, Osmanlılara düşen millî vazife nedir? Bu adamlardan yakamızı kurtarmak, şu zavallı vatanımızı bu lekelilerden temizlemek değil midir? Bu gerçekleri ibretle görerek Anadolu Türkleri şeriat hük-*

⁶¹ **Alemdar**, 4 Nisan 1336/4 Nisan 1920, Nu: 473–2773.

⁶² **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/11 Nisan 1920, Nu: 3824; **Alemdar**, 11 Nisan 1336/11 Nisan 1920, Nu: 480–2780.

⁶³ **Takvim-i Vekayi**, 11 Nisan 1336/11 Nisan 1920, Nu: 3824; **Alemdar**, 11 Nisan 1336/11 Nisan 1920, Nu: 480–2780.

*müne, Padişahın fermanına uyup bu şaklabanlara hadlerini yakında bildirirse dünyayı ve Konya'yı anlamış olurlar*⁶⁴” denilmekte ve halkın Kuvâ-yı Milliye’yi şeriat hükmüne istinaden tenkil etmesi beklenmektedir. Mustafa Sabri imzalı bir başka makalede de, Kuvâ-yı Milliye Hareketi aslı ve nesli belli olmayan sergerdelerden oluşan bir teşkilat olarak addedilmekte ve Hilafet ve Saltanat’ı parçalamak gayesine dönük çalışmalar yürüttükleri iddia edilmektedir⁶⁵. Bolu Mutasarrıfı Osman Kadri tarafından 19 Mayıs tarihinde yayınlanan bildiri de, Dürrîzâde Abdullah Efendi’nin Kuvâ-yı Milliye aleyhine vermiş olduğu fetvâ desteklenmekte ve burada da Kuvâ-yı Milliye Hareketi, eşkiya, halkı aldatan ve katleden, vurgunculuk devrini devam ettirmek isteyen ve hükümete, kanuna, Padişah ve Halife’ye “*isyan bayrağı kaldıran asiler teşkilatı*” olarak görülmektedir⁶⁶. Ahmet Rasim de, Kuvâ-yı Milliyecileri “*deccal*”ler olarak tanımladıktan sonra Harb-i Umumî’de yaptıkları şekavet, haydutluk, yağmagerlik ve sergerdeliklere yeniden başladıklarını belirtmektedir⁶⁷. Nihayetinde Kuvâ-yı Milliye’yi tenkil maksadıyla kurulan Kuvâ-yı İnzibatiye’nin yayınlanan kararnamesinde bile Kuvâ-yı Milliye Hareketi, “*...ahalinin emval ve nukutunu cebren ahz ü gasp ve kendilerini katle cüret...*”⁶⁸ etmekle suçlanmakta ve Kuvâ-yı İnzibatiye’nin, bu “*erbab-ı şekâvet*”i ortadan kaldırmak ve ülkenin bozulan asayişini tekrar geriye iade etmek için teşekkül ettiği vurgulanmaktadır.

⁶⁴ **Peyam-ı Sabah**, Ali Kemal, “Sergerdelerin Milliyetleri”, 13 Nisan 1336/13 Nisan 1920, Nu: 495–10925.

⁶⁵ “*Kuvâ-yı Milliye nam kâzibi altında teşekkül eden kuvve-i mütegalibe-i askeriyenin tâ bidayetinden beri maksad-ı hakikisi, vatan ve millet endişesi değil de, böylece post ve makam kavgasından ibaret olduğu içindir ki, güya İzmir’i istirdâd etmek üzere cem’ edilen kuvvet, İzmir’e ve Beykoz’a hücum ettirilmiş ve asakir-i yunaniyeden fazla ahali-i ma’sume ve efrad-ı millet kırılıp geçirilmiştir*”. Bkz, **Alemdar**, Mustafa Sabri, “Makam-ı Hilafet ve Ankara Meclisi”, 10 Şubat 1337/10 Şubat 1921, Nu: 870–3070.

⁶⁶ Selek, **a.g.e.**, s. 72–73.

⁶⁷ **Alemdar**, Ahmet Rasim Avni, “Fetevâ-yı Deccaliyeyi İptal”, 11 Mayıs 1336/11 Mayıs 1920, Nu: 505–2815.

⁶⁸ **Peyam-ı Sabah**, 23 Nisan 1336/23 Nisan 1920, Nu: 505–10935.

Bütün bunların yanında, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının yargılanması ve cezalandırılmasında da suçları şunlardır: “*Kuvâ-yı Milliye unvanı tahtında çıkardıkları fitne ve fesadın ve Kanûn-ı Esâsî hilafında ahaliden cebren para toplamak ve asker almak ve hilafında hareket edenlere işkence ve ezaya ve tahrib-i bilâde cür’et gibi fezâyih irtikâp eylemek suretiyle emniyet-i dâhiliyeyi ihlal eyleyenlerin mürettip ve müşevviklerinden*”⁶⁹ olmak. Nitekim gerekçeli kararlarda, Kuvâ-yı Milliye Hareketi ve O’nun vatansever mücadeleleri; masum halkı katletmek, halkın emvâl-ı menkûle ve gayr-ı menkûlelerini ahz ve gasp etmek, köy ve kasabaları tahrip etmek, halkı hile ve desiselerle kandırmak, halkı Padişaha ve hükümete karşı isyan ettirmek ve fesat amiz ve fitne engîz siyasi nutuklar irat etmekle suçlanmışlardır. Yine bu kararlarda Kuvâ-yı Milliye Hareketi, eşhâs-ı bağıye, şekâvet-i müstemirre, kuvve-i müsellah-ı bağıye⁷⁰, makât-i şekavetkarane, harekât-ı bağıye⁷¹, fitne-i bağıye, güruh-ı eşkıya ve asiler (bugat)⁷² hareketi olarak itham edilmektedir. Kuvâ-yı Milliye’nin Anadolu’da giriştiği mücadele de, kazıye-i fesat ve kazıye-i isyan olarak nitelendirilmektedir.⁷³

Türk Millî Mücadelesi’nin önünü kesme gayretlerine Millî Mücadele’ye muhalif cemiyetler de imkânları nispetinde destek vermişlerdir. Meselâ muhalif cemiyetlerden Tealî İslam Cemiyeti’nin Birinci Beyanname’sinde, Mustafa Kemal Paşa ve Kuvâ-yı Milliyecile-

⁶⁹ **Peyam-ı Sabah**, 13 Mayıs 1336/13 Mayıs 1920, Nu: 525-10955; **BOA, BEO**, Umumi No: 347564; **Takvim-i Vekayi**, 27 Mayıs 1336/27 Mayıs 1920, Nu: 3864; **Alemdar**, 13 Mayıs 1336/13 Mayıs 1920, Nu: 507-2817.

⁷⁰ **Peyam-ı Sabah**, 13 Mayıs 1336/13 Mayıs 1920, Nu: 525-10955; **BOA, BEO**, Umumi No: 347564; **Takvim-i Vekayi**, 27 Mayıs 1336/27 Mayıs 1920, Nu: 3864; **Alemdar**, 13 Mayıs 1336/13 Mayıs 1920, Nu: 507-2817.

⁷¹ **Alemdar**, 25 Haziran 1336/25 Haziran 1920, Nu: 549-2859.

⁷² **Alemdar**, 26 Mayıs 1336/26 Mayıs 1920, Nu: 520-2830.

⁷³ **Peyam-ı Sabah**, 13 Mayıs 1336/13 Mayıs 1920, Nu: 525-10955; **BOA, BEO**, Umumi No: 347564; **Takvim-i Vekayi**, 27 Mayıs 1336/27 Mayıs 1920, Nu: 3864; **Alemdar**, 13 Mayıs 1336/13 Mayıs 1920, Nu: 507-2817.

rin Yunan orduları önünden kaçarken zavallı Anadolu halkını kandırarak Yunanlarla mücadeleye tutuşturdukları ve “*siz mevkiinizde sebat edin, biz şu taraftan onların arkalarını çevireceğiz*”⁷⁴ yalanıyla kendileri savuşup masum Anadolu halkını boşu boşuna kırdırdıklarından bahsedilmekte ve Kuvâ-yı Milliyecilere “*Ey hainler, ey Allah’tan korkmayan ve peygamberden hayâ etmeyen mahlûklar...*” denildikten sonra şöyle devam edilmektedir: “*Hey sizler ey yalancı ve denî şakiler! Kendi milletimize karşı ecnebi milletlerden hiçbirinin yapmadığı şekavet ve şenaatleri irtikâp edip dururken milleti, eşraf-ı memleketi, ulemayı asıp keserek mallarını yağma ederken kendinize ne hakla, ne yüzle, ne utanmazlıkla Kuvâ-yı Milliye namını veriyorsunuz? Milleti öldürerek, mahvederek hukuk-u milleti müdafaa edeceksiniz öyle mi? Utanmaz hainler, artık yetişir, yakamızı bırakın: Cenab-ı Hakk’ın gazap ve laneti sizin üzerinize olsun!*”⁷⁵ Yine aynı beynamede Kuvâ-yı Milliyeciler, mecnunane hareketlere kalkışan caniler, bağiler, şakiler, katil canavarlar ve alçaklar gibi ithamlara maruz kalmışlardır⁷⁶. Teali İslam Cemiyeti’nin İkinci Beyannamesi de en az birincisi kadar düşmanca bir üslup ile kaleme alınmıştır. Bu beynamede hükümetin takip ettiği siyasetin olumlu meyveler vermeye başladığı bir dönemde Kuvâ-yı Milliye’nin hükümet ile millet arasına girdiğinden ve olumlu gidişatı bozduğundan bahsedilmekte ve şöyle denilmektedir: “*Kuvâ-yı Milliye ünvanı kazibi altında hükümete karşı müziç müdahalata ve vatani daha büyük felaketlere sürükleyecek bağyü isyana kalkıştılar; vahdeti milleti ihlal ettiler; memleketi tahrip ettiler; dünyada görülmedik, işitilmedik fecayi ve mezalim ika eylediler; memlekete haricî düşmanların yapmak istemeyeceği fenalıkları yaptılar; bi’n-netice şerait-i sulhiyemizin fevkatasavvur bir şekle ifrağına sebep oldular!*”⁷⁷ Kürt Teali Cemiyeti’nin, Vatandaşlara Beyannamesi’nde de, “*şimdiye kadar Türk olmadıkları halde Türk milletinin başına geçerek kendilerini öz Türk gösteren ve Türk’ün malını, ırzını, canını yok eden, çocukları öksüz, kadınları dul,*

⁷⁴ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt: 2, s. 388.

⁷⁵ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt: 2, s. 389.

⁷⁶ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt: 2, s. 390.

⁷⁷ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt: 2, s. 393.

*evleri yoksul bırakan ve bunu kendisine iş güç edinerek çeşit çeşit ad ve lakaplar takınarak ortaya çıkan ve her gün Türkleri aldatan hainlere aldanmayınız*⁷⁸” denilmektedir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın 26 Eylül’de Ferit Paşa Hükümeti’ne verdiği birinci muhtırada da Kuvâ-yı Milliye Hareketi’nden, milletin arzusu hilafına teşkil edilen, müdafaa-i milliye namındaki çeteler olarak söz edilmektedir⁷⁹. 13 Ekim 1919 tarihinde Ali Rıza Paşa Hükümeti’ne verilen ikinci muhtırada ise Kuvâ-yı Milliye Hareketi’ne, kuvve-i bağiye, kuvve-i mevhome, fitne-i bağiye ve Anadolu’da bir kısım kumandanların isyanı gibi ithamlar yöneltilmiştir. Ayrıca bu muhtırada, “*Kuvâ-yı Milliye denilen ve hüviyet ve mahiyetleri pek maruf olan şahsiyetler tarafından meydana getirilip sabun köpüğünden başka bir mahiyeti haiz olmayan bu isyanın hedeflerinden biri de Hürriyet ve İtilaf Fırkası’dır*⁸⁰.” denilmiştir. Hürriyet ve İtilaf Fırkası adına Adana Şubesi Reisi Hafız Mahmud Bey’in Beyannamesi’nde de: “*Ey ahali! Hükümet-i muazzamadan olmayan Yunan’ı bile İzmir’den çıkaramayan bu Kuvâ-yı Bağiye’nin, düvel-i muazzamadan bulunan ve Adana’da kuvâ-yı külliyesi bulunan Fransızları buradan, bu gibi şekavetle çıkarabileceğine inanmak büyük cinnettir. Bu gün Halife ve Padişahımızın emr u fermanıyla Hükümet-i Merkeziye, kendilerine Kuvâ-yı Milliye süsü veren bugat-ı mezbure ile bi’l-fül muharebe etmektedir*⁸¹” denilmekte ve burada da Kuvâ-yı Milliye Hareketi; çetecilik, yalancı milliyetçilik, münafiklık ve gayr-ı meşruluk olarak itham edilip harekât-ı muzır olarak adlandırılmaktadır. İngiliz Muhibler Cemiyeti’nden Sait Molla’nın Kuvâ-yı Milliye hakkındaki görüşleri ise şöyledir: “*Anadolu’da Mustafa Kemal’in giriştiği macera, er-geç akamete mahkûmdur. Zira milletin, bilhassa bu harbin galipleri olan büyük devletlerle uğraşacak ne maddi ne de manevi takatı kalmıştır. Esasen Padişahımız Efendimiz’de böyle manasız mukavemetler ve sergüzeştler peşinde koşanların bu memlekete zarar*

⁷⁸ Zekai Güner-Orhan Kabataş, **Milli Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basmı**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara-1990, s. 264.

⁷⁹ Tunaya, **Türkiye’de Siyasal Partiler**, Cilt: 2, s. 312.

⁸⁰ **Alemdar**, 26 Teşrin-i Evvel 1335/26 Ekim 1919, Nu: 314-2615.

⁸¹ Güner, **a.g.e.**, s. 266.

vereceklerini, ancak sükûnet ve itidal ile memleketi kurtaracak bir sulha varılabileceğini beyan buyurmuşlardır. Bundan dolayı Halifemiz ve Padişahımız Efendimiz'in gösterdikleri yoldan gitmek cümlemize borç olmuştur⁸²."

SONUÇ

Dönemin basınına incelediğimizde “*Bolşeviklik* ithamının, Millî Mücadele’ye muhalif gazeteler tarafından, halkı bu mücadeleye karşı soğutmak maksadıyla ustaca kullanıldığını görmekteyiz.

Özellikle Millî Mücadele’ye karşı olan muhalif gazetelerde Anadolu halkının kahir ekseriyetinin Kuvâ-yı Milliyecileri beğenmedikleri üzerinde durulmakta, Kuvâ-yı Milliyeciler, Anadolu’nun masum halkını cebren Bolşevikleştirmeye çalışmakla suçlanmakta ve halkın bu tür girişimlere muhalif olduğu dile getirilmektedir. Gazetelerde yer alan haber ve makalelerde, Mustafa Kemal Paşa, Leninlerle, Grininlerle, Enverlerle ve Cemallerle aynı kefeye konulmakta ve hepsine birden “*zorba ve eşkıya elebaşı*” denilmektedir. Kuvâ-yı Milliye Hareketi mensupları, Bolşeviklerle aynı kafayı taşıyan serseriler olarak nitelendirilmekte ve acilen bu eşkıyaların önüne geçilmesi gerektiği vurgulanmaktadır

Yine bu dönemde İstanbul’da yayınlanan muhalif gazetelerde Kuvâ-yı Milliyeciler, yalancı milliyetçilik, dinsizlik, şakilik, asilik, münaflık, bağılık, eşkıyalık, yağmagerlik, alçaklık, sergerdelik, soygunculuk, haydutluk, zorbalık, fitne ve fesatçılık vb. şekillerde itham edilmekte ve halkı katledip ahalinin mallarını ahz ü gasp etmek, Hükümet ile milletin arasını açmak, köyleri basıp tahrip etmek ve yağmalamak, Padişaha ve Halifeye isyan etmek, hırs ve ihtiras peşinde koşmak vb. suçlanmaktadır. Kuvâ-yı Milliye Hareketi de, kuvâ-yı gayr-ı milliye, kuvâ-yı işgaliye, kuvâ-yı bağıye, eşhas-ı bağıye, makîti şekavetkarane, harekât-ı bağıye, fitne-i bağıye, kuvve-i müsellah-ı bağıye, güruh-ı eşkıya vb. şekillerde itham edilmiştir. Damat Ferit

⁸² Fethi Tevetoğlu, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1991, s. 53.

Paşa Hükümeti ve destekçileri tarafından Kuvâ-yı Milliyecilere ve harekete yöneltilen bu itham ve suçlamaların amacı halkın Kuvâ-yı Milliye'ye düşman olmasını sağlamak ve “*halk-hükümet işbirliği*” neticesinde Kuvâ-yı Milliye'yi ortadan kaldırmaktır. Kuvâ-yı Milliye'ye yöneltilen bu itham ve suçlamalar kısmen de olsa Anadolu'da kargaşaya sebebiyet vermiştir. İstanbul'un propagandaları neticesinde Anadolu'nun çeşitli yerlerinde Kuvâ-yı Milliye'ye karşı isyanlar baş göstermiştir. Geniş açıdan bakıldığında Damat Ferit Paşa ve destekçileri bu propagandalardan istedikleri sonucu elde edememişler, “*Halk-Kuvâ-yı Milliye*” birlikteliğinin önüne geçememişlerdir.

KAYNAKÇA**Arşiv**

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Gazeteler

Alemdar,

Peyam

Peyam-ı Sabah,

Takvim-i Vekayi

Kitaplar:

AKER, M. Şefik, **57. Tümen ve Aydın Millî Cidali**, Cilt: 3, İstanbul Askerî Matbaası, İstanbul–1937

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk (1919-1927)**, Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara–2005.

ATAY, Falih Rifki, **Çankaya**, Bateş Yayınları, İstanbul–1998.

AYBARS, **Ergün, İstiklal Mahkemeleri –Yakın Tarihimizin Gerçekleri-**, Milliyet Yayınları, İkinci Basım, İstanbul–1998

BALCIOĞLU, Mustafa, **İki İsyân –Koçgiri, Pontus- Bir Paşa -Nurettin Paşa-**, Nobel Yayınları, Ankara–2000

BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara–1973.

CEBESOY, Ali Fuat, **Millî Mücadele Hatıraları**, Temel Yayınları, İstanbul–2000.

GENÇOSMANOĞLU K. Zeki-N. Ahmet Banoğlu, **Atatürk Ansiklopedisi, Türkiye Cumhuriyeti Siyasi Tarihi**, Cilt: 5, May Yayınları, İstanbul–1971.

GÜNER, Zekai-Orhan Kabataş, **Millî Mücadele Dönemi Beyannameleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara-1990

İhsan İlgar, **Mütareke'de Yerli ve Yabancı Basın**, Kervan Yayınları, İstanbul-1973, s. 53.

KAPLAN Mehmet-İnci Enginün ve Diğerleri, **Devrin Yazarlarının Kalemile Millî Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal**, Cilt: 1, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul-1981

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, Merk Yayıncılık, İstanbul-1988.

MEVLÂNZADE RIFAT, **İttihat Terakki İktidarı ve Türkiye İnkılâbının İç Yüzü**, Yedi İklim Yayınları, İstanbul-1993

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü –Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)**, Cilt: III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1993.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı'nda İkili İktidar**, Birinci Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul-2000

SELEK, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Cilt: 1, Dokuzuncu Basım, Kastaş Yayınevi, İstanbul-2000.

TEVETOĞLU, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara-1991

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler (Mütareke Dönemi)**, Cilt: 2, İletişim Yayınları, İkinci Basım, İstanbul-2003

Makaleler

AKANDERE, Osman, "11 Nisan 1920 (1336) Tarihli Takvim-i Vekâyi'de Kuvâ-yı Milliye Aleyhinde Yayınlanan Kararlar", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl: 12, Sayı: 24, Ankara-2003

AYDIN, Mesut, “Millî Mücadele Dönemi’nde Anadolu’ya Giriş ve Çıkışları Kontrol Altında Tutan Kuruluşlar”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Yıl: 3, Sayı: 5, Ankara-1990.

YILMAZ, Durmuş, “Bir Millî Mücadele Muhalifi, Ömer Kazım ve İki Kitabı”, **Selçuk Üniversitesi Ata Dergisi**, Sayı: 4, Konya-1993.

Gazete Makaleleri

Ahmet Rasim Avni, “Fetevâ-yı Deccaliyeyi İptal”, **Alemdar**, 11 Mayıs 1336/11 Mayıs 1920, Nu: 505-2815.

Ali Kemal, “Harekât-ı Milliye’nin İç Yüzü”, **Peyam**, 14 Teşrin-i Sani 1335/14 Kasım 1919, Nu: 344-102.

Ali Kemal, “Kimi Aldatıyorlar”, **Peyam**, 28 Eylül 1335/28 Eylül 1919, Nu: 297-55;

Ali Kemal, “Gayr-ı Meşru Kuvvetler”, **Peyam**, 21 Teşrin-i Sani 1335/21 Kasım 1919, Nu: 351-109;

Ali Kemal, “İntibah İçin Hürriyet İster”, **Peyam**, 29 Eylül 1335/29 Eylül 1919, Nu: 298-56.

Ali Kemal, “Vahdet-i Milliye Lazımdır ve Mümkündür, Fakat”, **Peyam**, 23 Kanun-ı Evvel 1335/23 Aralık 1919, Nu: 383-141.

Ali Kemal, “Sergerdelerin Milliyetleri”, **Peyam-ı Sabah** 13 Nisan 1336/13 Nisan 1920, Nu: 495-10925.

Ali Kemal, “Padişahın ve Hükümetin Etrafında”, **Peyam-ı Sabah**, 23 Nisan 1336/23 Nisan 1920, Nu: 505-10935.

Aydede (Refik Halit), “Nakş-ı Ber Âb –Lenin Yerine Grinin-”, **Alemdar**, 3 Kanun-ı Sani 1336/3 Ocak 1920, Nu: 383-2683.

Hafız İsmail, “Bizi Nereye Götürüyorlar?” **Alemdar**, 5 Mart 1336/5 Mart 1920, Nu: 444-2744.

Hakkı Halid, “Kimi Aldatıyorlar?”, **Alemdar**, 16 Haziran 1337/16 Haziran 1921, Nu: 79.

Mahir Said, “Vaziyet Vahimleşiyor”, **Alemdar**, 11 Haziran 1337/11 Haziran 1921, Nu: 74.

Mustafa Sabri, “Makam-ı Hilafet ve Ankara Meclisi”, **Alemdar** 10 Şubat 1337/10 Şubat 1921, Nu: 870–3070

Mustafa Sabri, “Hurâfâtın Hakikate”, **Alemdar**, 21 Mart 1336/21 Mart 1920, Nu: 459–2759.

Refii Cevad, “Bolşevik Avı”, **Alemdar**, 29 Eylül 1335/29 Eylül 1919, Nu: 187–1587.

Refii Cevad, “Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye Suya Düşükten Sonra”, **Alemdar**, 2 Mayıs 1336/2 Mayıs 1920, Nu: 496–2806;

Refii Cevad, “Turancılar ve Türkler Amma Hakiki Türkler”, **Alemdar**, 20 Eylül 1335/20 Eylül 1919, Nu: 178–1578.

Refii Cevad, “Bu da Ne Demek?”, **Alemdar**, 25 Şubat 1336/25 Şubat 1920, Nu: 435–2735.

Refii Cevad, “Nereye Gidiyoruz”, **Alemdar**, 29 Mart 1336/29 Mart 1920),

Refii Cevad, “Kuvâ-yı Gayr-ı Milliye Suya Düşükten Sonra”, **Alemdar**, 2 Mayıs 1336/2 Mayıs 1920, Nu: 496–2806.

Tezler:

KARAASLAN, Halis, **Millî Mücadele Dönemi’nde İç İsyanların Çıkışında Dini Faaliyet ve Propagandanın Rolü**, yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir–1997

TUNÇ, Salih, **İşgal Döneminde İstanbul Basını (1918–1920)**, yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İstanbul–1999.

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE İSTANBUL BASINININ ANADOLU'DAN HABER ALMA KAYNAKLARI

Mustafa ÖZYÜREK*

ÖZET

1918-1923 yılları arasını kapsayan Milli Mücadele Dönemi'nde halkı ve kamuoyunu doğru bilgilendirmek için basına büyük görevler düşmekteydi. O zamanlar radyo vs. olmadığı için haberler yalnızca gazetelerden öğrenilmekteydi. Bu dönemde Türk basını İstanbul ve Anadolu basını olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden sonra İstanbul gazetelerinin safları belli olmuş ve büyük bir bölümü Milli Mücadeleyi desteklemişse de İstanbul işgal altında olduğundan Anadolu ile haberleşmenin kesik olması ve sansürden dolayı bu desteği Sakarya Savaşı'nın kazanılmasına kadar istedikleri şekilde ortaya koyamamışlardır. Anadolu hareketinin gidişatı hakkında doğru bilgiler elde etmek için İkdam, Akşam ve Tasvir-i Efkâr Gazeteleri Anadolu'ya zaman zaman muhabir göndererek, olayların seyri hakkında bilgi sahibi olmak istemişlerdir. Ayrıca 14 Eylül 1919'da İrade-i Milliye ve 10 Ocak 1920'de de Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri çıkarılarak, tüm yurt gibi İstanbul'a da nüshaları gönderilmekte ve böylelikle İstanbul basını ve halkının olaylardan haberdar edilmesi sağlanmaktaydı. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul halkına duyurmak istediği bazı haberleri İleri Gazetesi başyazarı Celal Nuri Bey'e ulaştırmaktaydı. 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı'nın kurulmasıyla meclis ve cephe haberleri tüm ülkeye duyurulmaya çalışılmıştı. Anadolu Ajansı tarafından Milli Mücadele'nin seyrine ilişkin olarak yayınlanan resmi tebliğler takalar, yük gemileri

* Dr., Iğdır Üniversitesi, İĞDIR, mozyurek25@gmail.com

ve motorlu teknelerle İzmit veya İnebolu'dan İstanbul'a getirilmekte, böylece İstanbul gazetelerinde haber olarak yayınlanabilmekteydi.

Anahtar Kelimeler: Milli Mücadele, İstanbul, Basın, Haber, Kaynak.

THE SOURCES OF İSTANBUL PRESS' GETTING INTELLIGENCE FROM ANATOLIA DURING THE WAR OF INDIPENDENCE

ABSTRACT

Particularly after the declaration of the constitutional monarchy, İstanbul newspapers were getting foreign news out of the newspapers and journals coming to Istanbul as well as from the European-centered news agencies and agencies operating İstanbul. Besides, some newspapers were having these information in sending correspondent to abroad. In general, Istanbul press was obtaining the news in the following way: News were being obtained from the offices in İstanbul, Zonguldak, İnegöl, Antalya, İzmit, Adana, Kars, Trabzon and Aydın found by The General Directorate of Press and Intelligence. From the foreign news obtained by way of the military wireless station of the European wireless stations. From the news appeared in foreign agencies, newspapers and journals. From the news sent by the various newspapers' reporters who were in Europe and USA. From the intelligence informed by The General Directorate of Press and Intelligence's agents who were in London, Paris, Germany, Switzerland and USA. Out of the news appeared in French, English, Greek and Armenian newspapers and journals published in Turkey. Apart from these sources, newspapers in İstanbul were getting internal news about the War of Independence's course lasting in Anatolia by way of reporters they sent to Anatolia, newspapers published in Anatolia and sent to İstanbul, news sent to "İleri Newspaper" founded by Mustafa Kemal Pasha and after the foundation of Anatolian News Agency from the official bulletins transported to İstanbul via vessels .

Key Words: National Struggle, Istanbul, Press, News, Source of Information

GİRİŞ

24 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ve Kanun-ı Esasi’nin yeniden uygulanmaya konmasıyla basın açısından yeni bir dönem başlamıştı. Gazete tirajlarında yüksek rakamlara ulaşılmış, okuyucuya yeni şeyler verilmiş, yani gazetecilikte önemli gelişmeler yaşanmıştı. Gazetelerin günlük bir tüketim aracı olma yolunda büyük bir ihtiyaç olduğu ortaya konulmuş, ancak I. Dünya Savaşı’nın çıkması halkı büyük sıkıntılara soktuğu gibi basını da olumsuz etkilemişti. 1914 yılında Osmanlı Devleti’nde 73 gazete ve dergi çıkmakta iken bu sayı 1915’te 6’ya düşmüş, 1916’da 8 olmuş, 1917’de 15’e çıkmış, savaşın bitmesine yakın dönemde ise 71’e yükselmişti. Savaş döneminde gazete sayısının azalmasında sıkıyönetim uygulaması ve kâğıt sorunu etkileyici olmuş, iktidara yakın gazeteler ayakta kalırken, diğerleri yayın yapamaz duruma gelmişti.¹

30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla Türk Tarihi’nde yeni bir döneme girilmişti. “Mütareke Dönemi” adı verilen bu dönem, ülkenin içine düştüğü durumdan nasıl kurtulacağı tartışıldığı dönem olup, basın açısından tam bir belirsizlik arzettir. Mütarekenin ardından haksız işgallerin başlamasıyla Osmanlı Devleti “resmen” etkisiz kalıp, vatandaşların vatan savunmasına giriştiği bu dönemde basının tavrı oldukça önemli olmuştu. İttihatçı liderlerin ülkeyi terk etmelerinin ardından İstanbul’da siyasi yönetim açısından büyük bir boşluk ortaya çıkmıştı. İşgal altında kalan yerlerdeki gazeteler ya kapanmış ya da işgalcilerin istediği tarzda yayın yapmak zorunda kalmışlardı. Özellikle İstanbul’da “Mütareke Basını” kavramı ortaya çıkmış, Hürriyet ve İtilaf Fırkası’nın iktidara gelmesiyle birlikte bu yeni iktidarı destekleyen gazeteler, İttihatçıları eleştirmek ve muhalif basını ezmek için ellerinden geleni yapmışlardı. Birçok tanınmış gazete ve gazeteci, işgallere karşı direnenleri

¹ Bünyamin Ayhan, **Milli Mücadele’de Basın (Olağanüstü Durumlarda Propaganda)**, Tablet Yayınları, Konya, 2007, s. 238-239

“maceracı, ittihatçı, eşkıya” olarak nitelemenin yanında bir manda yönetiminin gerekliliğini savunmaya başlamışlardı.²

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından Sivas Kongresi'nin sona ermesine kadarki süre içinde İstanbul basınında mandacılık meselesi gündeme gelmişti. İstanbul ve yurttaki bazı gazeteci ve aydınlar, ülkenin içerisinde düştüğü kötü durumun tek sorumlusu olarak İttihatçıları göstererek, büyük bir moral çöküntüsü içinde galip devletlerden birinin himayesi altına girmeyi tek çare olarak görüyorlardı.³ Mandacılık fikrini savunanlar özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri üzerine yoğunlaşmışlardı. Bu yolda 4 Aralık 1918'de İstanbul'da Wilson prensipleri Cemiyeti kurulmuştu. Cemiyetin amacı; ABD'nin dostluğunu kazanarak, Wilson İlkeleri'ne uygun bir barışın gerçekleştirilmesi için çalışmaktı.⁴ Dönemin ileri gelen eğitimcilerinden ve Türk Ocağı üyesi olan Halide Edip Hanım ile Celalettin Muhtar Bey, Atı ve İkdam Gazetesi başyazarı Celal Nuri (İleri) Bey, Akşam Gazetesi başyazarı Necmettin Sadık (Sadak) Bey, Zaman Gazetesi başyazarı Cevat Bey, Sabah Gazetesi başyazarı Ali Kemal, Yeni Gazete başyazarı Mahmut Sadık Bey, Vakıf Gazetesi başyazarı Ahmet Emin (Yalman) Bey ve Yeni Gün Gazetesi başyazarı Yunus Nadi cemiyetin önde gelen üyeleri arasında idi.⁵

Mütareke Dönemi'nde Türk basını; İstanbul ve Anadolu basını olarak ve kendi içlerinde de yararlı ve zararlı basın olmak üzere ikiye ayrılmıştı. İstanbul'da yayımlanan gazetelerden Necmettin Sadık (Sadak) ve Ali Naci (Karacan) Beyler tarafından kurulan *Akşam*, Celal Nuri ve Suphi (İleri) kardeşlerin *İleri*'si, Yunus Nadi'nin *Yeni Gün*'ü, Ahmet Emin (Yalman), Asım ve Hakkı Tarık (Us) kardeşlerin *Vakit*'i,

² Bünyamin Ayhan, **Milli Mücadele'de Basın**, s. 238-240

³ Tefik Çavdar, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, İmge Yay., Ankara, 2007, s. 63

⁴ Kadir Kasalak, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1991, s. 69

⁵ Bünyamin Ayhan, **Milli Mücadele'de Basın**, s. 241-243

Velid EbuZZiya'nın *Tasvir-i Efkâr'ı*, Falih Rıfki'nın (Atay) yazılar yazdığı *İkdam* ve Sedat (Simavi) Bey'in *Güleryüzü*'ü Milli Mücadele tarafı olan gazetelerdi.⁶ Buna karşın İstanbul'da Milli Mücadele aleyhinde yayın yapan gazeteler de vardı. Bunlar: Ali Kemal'in *Peyam-ı Sabah'ı*, Refii Cevat (Ulunay)'ın *Alemdar'ı*, İngiliz Muhipleri Cemiyeti üyesi ve onların sözcüsü durumunda olan Sait Molla'nın *Yeni İstanbul'u* ve Refik Halit (Karay)'ın mizah türünde yayın yapan *Aydede'si* idi.⁷ İstanbul'da yoğun şekilde azınlık propagandası yapan Ermeni ve Rum gazeteleri de vardı. Bunlar, birbirlerinin toprak taleplerini desteklemekte ve Türklerin aleyhinde her türlü yayını yapmaktaydılar.⁸

I. Dünya Savaşı'nın sona erip Talat Paşa kabinesinin yönetimden çekilmesiyle basın üzerindeki askeri sansür kalkmış, ancak mütarekenin ardından İstanbul'un fiilen işgal edilmesiyle bu defa İngiliz-Fransız-İtalyan sansürü uygulanmaya başlamıştır.⁹ İstanbul'da Milli Mücadele lehinde yazılan yazan gazetelerin vatanperverane tutumundan endişe duyan İtilaf Devletleri, 9 Şubat 1919'da yayınlanan kararnameyle¹⁰ basına sansür uygulaması getirmiş, 16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgali ile sansürü daha da kuvvetlendirmişlerdi. Sansür işleri, şehirdeki İşgal Kuvvetleri Komiserliği'ne bağlı "Altıncı Şube" tarafından idare edilmekte olup, gazeteleri sansürlemekle görevlendirilen kişi ise İngiliz ordusunda çavuş rütbesinde görev ya-

⁶ Bünyamin Ayhan, **Milli Mücadele'de Basın**, s. 241; Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Artı Yay., İstanbul, 2006, s. 116; M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yay., İstanbul, 2005, s. 341; E. Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Güven Matbaası, Ankara, 1971, s. 190

⁷ Bünyamin Ayhan, **Milli Mücadele'de Basın**, s. 241; Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, s. 116; M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 341-342; E. Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, s. 190-191; Tevfik Çavdar, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, s. 61-62

⁸ Bünyamin Ayhan, **Milli Mücadele'de Basın**, s. 241-242

⁹ Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, Vakıf Matbaası, İstanbul, 1964, s. 20

¹⁰ Bünyamin Ayhan, **Milli Mücadele'de Basın**, s. 245

pan, Türkçe bilen ve aslen İstanbul Ermenisi olan bir askerdir. Sansüre uğrayan gazetelerin başmakaleleri ya tamamen ya da kısmen bembeyaz çıkıyordu. İç sayfalarda yer alan birçok haber de çıkarıldığından gazetelerin birçok sütunu yine bembeyazdı. İtilaf Devletleri sansüre rağmen gazetelerle başa çıkamayınca, yazarları ve ilim adamlarını tutuklayarak Malta'ya sürgün etme yoluna gitmişlerdi. Tanin Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit, Yeni Mecmua yazarlarından Ziya Gökalp, Ağaoğlu Ahmet, Süleyman Nazif ve Aka Gündüz İngilizler tarafından Malta'ya sürgün edilenler arasında idi.¹¹

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ İSTANBUL BASINININ ANADOLU'DAN HABER KAYNAKLARI

İstanbul gazeteleri özellikle II. Meşrutiyet'in ilanından sonra dış haberleri, İstanbul'a gelmekte olan gazete ve dergilerin yanı sıra, Avrupa merkezli ve İstanbul'da da faaliyet gösteren haber ajanslarından elde etmekteydiler. Bunun yanında, bazı gazeteler yurt dışına muhabir göndermek suretiyle de bu haberleri almaktaydılar. İstanbul basını haberleri genel olarak şu şekilde elde etmekteydi: Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi tarafından İstanbul, Zonguldak, İnebolu, Antalya, İzmit, Adana, Kars, Trabzon ve Aydın'da kurulan istihbarat şubelerinden. Avrupa telsiz istasyonlarının, askeri telsiz istasyonu aracılığıyla elde edilen dış haberlerden. Yabancı ajans, gazete ve dergilerde yer alan haberlerden. Bazı gazetelerin Avrupa ve Amerika'daki muhabirlerinin gönderdiği haberlerden. Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi'nin Londra, Paris, Almanya, İsviçre ve ABD'de bulunan ajanlarının bildirdikleri haberlerden. Türkiye'de çıkan Fransızca, İngilizce, Rumca ve Ermenice gazete ve dergilerde yer alan haberlerden.¹²

¹¹ Nurhan Kavaklı, **Bir Gazetenin Tarihi: Akşam**, YKY Yay., İstanbul, 2005, s. 32; E. Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, s. 190

¹² İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1981, s. 28-33

Bundan ayrı olarak İstanbul'daki gazeteler Anadolu'da devam eden Milli Mücadele hareketinin gidişatıyla ilgili iç haberleri ise, Anadolu'ya gönderdikleri muhabirlerden, Anadolu'da yayınlanıp İstanbul'a gönderilen gazetelerden, M. Kemal Paşa tarafından İleri Gazetesi'ne ulaştırılan bilgilerden ve Anadolu Ajansı kurulduktan sonra deniz taşıtları aracılığıyla İstanbul'a ulaşan resmi tebliğlerden elde ediyorlardı.

a) İstanbul Basını ile Anadolu Hareketi Arasındaki İlişkiler

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadele açısından İstanbul basınının etkisi ve önemini çok iyi bildiği için henüz mücadelenin başında, milli davayı basın aracılığıyla Türk ve dünya kamuoyuna tam olarak duyuramamanın sıkıntısını çekiyor. Bu sıkıntıyı giderebilmek için de İstanbul basınından yararlanmak ve böylelikle olaylardan Anadolu'yu olduğu gibi İstanbul'u ve dünyayı da haberdar etmek istiyordu. Bu sebeple henüz Sivas Kongresi günlerinde ve sonrasında İstanbul basını ile ilgilenmiş, ulusal bağımsızlık fikrini, kongre kararlarını ve amaçlarını İstanbul'a da duyurmak, böylece İstanbul halkının da desteğini sağlamayı arzu etmekteydi. Yabancı basınla da görüşen¹³ M. Kemal Paşa, fikirlerini İstanbul'a ancak basın yoluyla iletebileceğini bildiği için bütün gazetelere ne şekilde haber yapacaklarına dair talimat vermenin yanı sıra,¹⁴ Sivas'ta iken Tasvir-i Efkâr, İleri, Vakit, Akşam, Türk Dünyası ve İstiklâl gazeteleri ile ilişkiler tesis etmişti. Bu konuda Velid Ebuuziya ve Ahmet Saki Beyler Matbuat Cemiyeti başkanı ve yardımcısı olarak önemli rol oynamışlardı. Mustafa Kemal Paşa, Velid Ebuuziya'ya Sivas Kongresi kararlarının

¹³ M. Kemal Paşa dış dünyayı da Milli Mücadele'den haberdar etmek için yabancı gazetecilerle görüşmek ve onlara beyanat vermekten kaçınmamıştır. Halide Edip Hanım'ın tavsiyesi üzerine Sivas'a gelen Chicago Daily News Gazetesi muhabiri Louis E. Browne ile bir mülakat gerçekleştirerek, Amerikan Kongresinden Türkiye'yi inceleyerek durum hakkında rapor hazırlaması için bir heyet gönderilmesini istemiştir. Ayrıca Sivas Kongresi hakkındaki bilgilerin Amerikan Senatosu'na iletilmesini sağlamış, böylece bütün dünya Türk Milli Mücadelesi'nden haberdar edilmiştir. (Yücel Özkaya, "Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri", *Atam*, 1/3, Ankara, Temmuz 1985, s. 7)

¹⁴ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, I, ATAM Yay., Ankara, 2006, s. 123

görülüp görülmediğini sormuş ve Heyet-i Temsiliye tebliğlerinin Matbuat-ı Osmaniye'ye verilmesini rica etmişti. Velid Bey de verdiği cevapta, bu hususların Osmanlı Matbuat Cemiyeti'ne 9 Ekim 1919'da verileceğini belirtmiştir. Ayrıca İstiklâl Gazetesi yazarı 6 Ekim 1919'da M. Kemal Paşa'ya telgraf çekerek, İstanbul basınının Anadolu ile ilgili haberleri yeterince alamadığı için endişe içinde olduğunu, bundan dolayı kendilerini aydınlatacak haberlerin Tasvir-i Efkâr, Vakit, Akşam ve İstiklâl gazetelerine gönderilmesini istemişti.¹⁵

Bu dönemde İstanbul Hükümeti'nin Matbuat Müdürlüğünü eski gazetecilerden Abdullah Zühtü Bey yapmaktaydı. Anadolu hareketinin başında olanlar Kürt Mustafa Divani Harbi tarafından gıyaben idam cezasına mahkûm edilerek, bununla ilgili olarak gazetelere ilanlar verilmekteydi. Bu gibi resmi tebliğler matbaalara süngülü askerlerle gelen memurlar vasıtasıyla yapılmaktaydı. İlanların neşredilmemesi halinde ağır cezaların uygulanacağı bildirilmekteydi. Bu nedenle İstanbul'daki vatanperver gazeteler Anadolu hareketinden bahsedememekte¹⁶, ancak tüm ağır baskılara rağmen yayınlarını sürdürmekte, devletin yıkılışa doğru gittiğini görerek Türk'ün haklı feriyadını duyurmaya çalışmaktaydı. Bu dönemde korkmadan yazılar yazan gazetelerin başında Velid Ebuzyi'a'nın çıkardığı Tasvir-i Efkâr gelmekteydi. O, bir diğer yandan Mim Mim Grubu ile de gizlice faaliyetler yürütmekteydi. İstanbul gazeteleri arasında M. Kemal Paşa'nın resmini ve özgeçmişini ilk defa Tasvir-i Efkâr neşretmiştir.¹⁷ İstanbul basınının büyük kısmı Milli Mücadele lehinde olmasına rağmen, Anadolu Hareketi'nden ancak Sakarya Savaşı'nın kazanılmasından sonra sansürün etkisini yitirmesiyle bahsedebileceklerdir.

Tasvir-i Efkâr Gazetesi adına Ruşen Eşref Bey gazetenin muhabiri sıfatıyla 20 Ekim 1919 akşamı Sivas'a varmış ve Sivas'la ilgili ilk

¹⁵ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, Atam Yay., Ankara, 1989, s. 35-38

¹⁶ Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, s. 24

¹⁷ E. Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, s. 189-190

malumatlarını 21 Ekim 1919 günü telgraf yoluyla gazetesine göndermiştir. M. Kemal Paşa, Kara Vasıf Bey, Bekir Sami Bey ve Rauf Bey'in Amasya görüşmeleri için Amasya'ya gittiklerini öğrenince daha sonra kendisi de giderek, M. Kemal Paşa ile röportaj yapmış ve Amasya görüşmelerinin metnini İstanbul'a yollamıştır.¹⁸ Bu metinler gazetenin 22 Ekim 1919 tarihli nüshasında yayınlanmıştır.¹⁹

Anadolu'da devam eden istiklâl harbi ile ilgili haberler İstanbul'da ilk olarak İleri Gazetesi'nde yayınlanıyor, M. Kemal Paşa'nın halka duyurulmasını istediği hususlar bu amaçla önce İleri'ye ulaştırılıyordu. Bu nedenle İleri Gazetesi, Milli Mücadele'nin İstanbul sözcüsü haline gelmişti. M. Kemal Paşa tarafından yazılan ve bu gazeteye gönderilen birçok yazı başka isimlerle de yayınlanıyordu. Bu nedenle Celal Nuri Bey 1920 Martında İngilizler tarafından yakalanarak Malta'ya sürgün edilmiştir.²⁰ M. Kemal Paşa, İleri Gazetesi başyazarı Celal Nuri Bey'e 29 Ekim 1919'da bir telgraf çekerek, Ankara'nın durumu hakkında Alemdar Gazetesi'nin yayınladığı yalan haberleri kesin bir diller tekzip etmesini bildirmiş, ayrıca ülkenin durumu hakkında gerçek bilgi edinme hususundaki çabalarından dolayı da kendisini tebrik etmişti.²¹

Bazı İstanbul gazeteleri de belirli aralıklarla Anadolu'ya muhabirler göndermişlerdir. E. Behnan Şapolyo'nun verdiği bilgilere göre; İkdâm ve Akşam gazeteleri Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya gelmesinden sonra Ankara'ya muhabir göndermişti. Ankara'ya ilk muhabir gönderen İkdâm Gazetesi Ankara muhabirliğine Ahmet Hidayet Bey'i, Akşam Gazetesi de Bilal (Akbaba) Bey'i görevlendirmişti. Hatta bir ara Yakup Kadri Bey de 12 Temmuz 1921'de Ankara'ya gelerek M. Kemal Paşa ile Çankaya'daki evinde 17 Temmuz 1921'de

¹⁸ E. Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, s. 192; Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, s. 42

¹⁹ **Tasvir-i Efkâr**, 22 Teşrin-i Evvel 1919, S. 2878, s. 1

²⁰ M. Nuri İnuğur, **Basın ve Yayın Tarihi**, s. 338

²¹ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, s. 33

mülakat yapmış, fakat ilgili yazısı sansüre maruz kalmış,²² Kütahya-Eskişehir Muharebeleri nedeniyle İstanbul'a dönmüştü. Tasvir-i Efkar Gazetesi de Aydın Cephesi'ne muhabirler göndermiş ve bölgedeki Milli Mücadele faaliyetleri hakkında derli toplu ve etkili haberler neşretmişti.²³ İstiklâl Harbi sonunda Türk ordusunun İzmir'e girdiği haberi üzerine İstanbul'dan üç gazeteci bir İtalyan vapuru ile İzmir'e gitmişlerdi. Bunlar: Akşam Gazetesi'nden Falih Rıfkı Bey, İkdâm Gazetesi'nden Yakup Kadri Bey ve Vakit Gazetesi'nden Asım Bey'di. Kendileri İzmir rıhtımına çıktıktan sonra kendilerini kabul eden M. Kemal Paşa ile mülakat yapmışlardı.²⁴ Akşam Gazetesi başyazarı Necmettin Sadık Bey Mudanya'da mütareke görüşmelerinin devam ettiği günlerde Mudanya'ya gitmiş ve oradaki intibalarına dair bir mektup kaleme almıştı. Bu mektup 7 Teşrin-i Evvel gecesi özel bir deniz motoru ile İstanbul'a gönderilmiş ve Akşam Gazetesi'nin ertesi günkü sayısında yayımlanmıştı.²⁵

b) İstanbul'a Gönderilen Sivas ve Ankara Gazeteleri

Mustafa Kemal Paşa, Milli Mücadeleyi örgütlemeye başladığında ilk girişimi haber dolaşımını kontrol altında tutabilmek için telgraf ağına el koymak olmuştu. Böylece Anadolu hareketinin nüfuz alanına dışarıdan her çeşit haberin telgraf ve gazeteler yoluyla girmesinin önüne geçmiştir.²⁶ İkinci adım ise Sivas Kongresi vesilesiyle, Heyet-i Temsiliye'nin sözcüsü olmak ve amaçlarını duyurmak için 14 Eylül 1919'da Sivas'ta İrade-i Milliye Gazetesi'nin çıkarılmasıdır. İrade-i Milliye Anadolu hareketinin ilk gazetesi olup, Sivas vilayet matbaasında haftada iki gün neşredilen bu gazetenin yazılarını bizzat

²² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Ergenekon**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, s. 55-61

²³ İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, s. 4-5; E. Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, s. 191-192

²⁴ Asım Us, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duyularım**, s. 50

²⁵ "Mudanya Mütarekesi Hakkında İntibaat", **Akşam**, 8 Teşrin-i Evvel 1922, S. 1452, s. 1

²⁶ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, s. 114

M. Kemal Paşa dikte ediyordu. Gazetenin çıkış izni Sivas gençlerinden Selahattin (Ulusalerk) adına alınmış, Yazı İşleri Müdürlüğünü Mazhar Müfit (Kansu) Bey yapmıştır. Sivas Kongresi tutanakları, M. Kemal Paşa'nın nutku ve beyannameleri neşredilerek Anadolu'nun her yerine gönderilmekteydi. Heyet-i Temsiliye 27 Aralık 1919'da Ankara'ya gittiğinde Milli Mücadele'nin başından beri Ankara'da iki gazete çıkarılmaktaydı. Bunlar, Ankara avukatlarından Mustafa Kemal Bey'in çıkardığı “*Selamet*” ile operatör Ömer Vasfi Bey'in “*Mefkure*”si idi.²⁷

Milli Mücadele Dönemi'nde İstanbul'da Osmanlı Hükümeti, 23 Nisan 1920'den itibaren Ankara'da ise TBMM hükümeti vardı. İstanbul Hükümeti işgallere karşı dirençsiz kalmış, Ankara hükümeti ise ülkenin bağımsızlığı için istiklâl mücadelesini yürütmekteydi. Bu duruma paralel olarak basın da İstanbul basını ve Ankara basını olmak üzere iki merkezde toplanmıştı. Ankara'da daha sonra çıkarılan bir başka gazete ise Yunus Nadi Bey'in *Yeni Gün*'ü idi. Yeni Gün, 2 Eylül 1918'den beri İstanbul'a yayınlanmış, fakat 17 Mart 1920'de İngilizler tarafından kapatılmıştır. Bunun üzerine Yunus Nadi Bey matbaasını gizlice katır sırtında Anadolu yakasına, oradan da Ankara'ya nakletmiştir. Matbaa ile birlikte Uzun Fahri, Başmürettip Kâmil, mürettip Halil ve Ali Beyler de Ankara'ya giderek, gazetenin yayını sürdürmüşlerdi. Ankara'nın günlük ilk gazetesi olan Yeni Gün, Sakarya Savaşı sırasında bir müddet Kayseri'ye taşınmıştır.²⁸ Heyet-i Temsiliye Ankara'ya yerleştikten sonra “*Ankara'nın Sesi*” adı altında bir gazete çıkarılması düşünülmüş, fakat bu gazete 10 Ocak 1920'de *Hâkimiyet-i Milliye* adıyla yayın hayatına başlamıştır. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi adına kurulmuş, başlangıçta iki daha sonra haftada üç gün yayınlanmıştır.

²⁷ E. Behnan Şapolyo, *Türk Gazeteciliği Tarihi*, s. 192-193; İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, s. 11

²⁸ M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, s. 337-339; İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını*, s. 6

Yeni Gün ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri M. Kemal Paşa'yı desteklemiş, özellikle ikincisi milli Mücadele hareketinin resmi sözcüsü durumundaydı.²⁹ Basınla ilgili bilgi ve haberler İstanbul ve Anadolu'ya Ereğli-Zonguldak yoluyla ulaştırılıyordu. Ankara gazetelerinin birer nüshası da İstanbul'daki bazı gazetelere gönderiliyor ve böylelikle İstanbul ile Anadolu arasında bir bağ kurulmuş oluyordu.³⁰

c) Anadolu Ajansı

Basının önemini çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, henüz TBMM açılmadan önce de askeri ve milli teşkilatların mahalle ve köy gibi yurdun en ücra köşelerine kadar ulaştırılması için uğraşmıştı. İrade-i Milliye ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri Milli Mücadele hareketinin birer sözcüsü durumunda olsalar da henüz bağımsız bir Türk haber ajansı olmadığı için haberlerin elde edilmesi ve dağıtılması son derece zordu. Özellikle dış ülkelerle bağlantılar daha çok Antalya'daki İtalyan Temsilciliği aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. İşgal altında olması hasebiyle İstanbul ile haberleşme ise neredeyse hiç sağlanamamaktaydı. Milli Mücadele hareketini düzenlemek amacıyla, Anadolu halkına İstiklâl Harbi hakkında doğru ve düzenli bilgiler vermek ve Türk milletinin bu bağımsızlık mücadelesini bütün dünya kamuoyuna duyurmak için Halide Edip Hanım ve Yunus Nadi Bey'in çalışmaları sonucu Ankara'da 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kurulmuştur.³¹

Anadolu Ajansı'nın kurulduğu 8 Nisan 1920'de resmen duyurulmuş, ardından M. Kemal Paşa Anadolu Ajansı haberlerinin her tarafa ulaşabilmesi için 18 Nisan 1920'de Konya Posta ve Telgraf Müdürlüğü ve Anadolu'daki telgraf merkezlerine gerekli uyarıları yapmış, buna rağmen Anadolu Ajansı haberleri her yere ulaştırılamamıştı. Bir süre sonra ajans tebliğlerinden İstanbul açısından önemli

²⁹ Tefvik Çavdar, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, s. 82; E. Behnan Şapolyo, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, s. 193; İzzet Öztoprak, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, s. 11-12

³⁰ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, s. 55

³¹ Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, s. 44-46

sayılabilecek haberlerin Bursa'da basımı ve çoğaltılması yoluna gidilmiştir. Anadolu Ajansı haberlerinin her tarafa süratle ulaştırılması yönünde sürekli çaba harcanmıştır. Örneğin Erkân-ı Harbiye Reis Vekili Fevzi Paşa, İnebolu'da bulunan İstihbarat Subayı Şevki'ye, Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi tarafından günlük telgraflarla bildirilen Anadolu Ajansı haberlerinin İstanbul'a ulaştırılması ve vakit kaybetmeksizin her yere dağıtılması emrini vermişti.³²

d) Resmi Tebliğlerin Elde Edilmesi

Milli Mücadele yıllarında Anadolu'da özellikle de Ankara'da, Türk ordusu Yunanlılara karşı bir zafer elde ettiğinde gazeteler tarafından hemen bir "ilave" yayınlanırdı. Bu ilaveler, Anadolu Ajansı'nın kurulmasından sonra yerini haber bültenlerine yani resmi tebliğlere bırakmıştır. Anadolu Ajansı, cephedeki durum hakkında bilgi veren önemli haberleri bildiren tebliğleri sayı sırasına göre yayınlamaktaydı. Resmi tebliğlerin ardından Ankara ve İstanbul haberleri sıralanmaktaydı. Ankara'ya ilişkin haberlerin arasında TBMM içtimalarına ait özetler de yer almaktaydı.³³

İstanbul'da yayınlanan gazeteler için bu resmi tebliğleri elde etmek son derece önemliydi. Özellikle akşamları çıkan Akşam ve Tercüman-ı Hakikat gazeteleri arasında bu adeta bir rekabete dönüşmüştü. Bültenleri daha önce elde edip birbirlerini atlatmak için her türlü çareye başvurmaktaydılar. Bu tebliğler, çeşitli deniz vasıtalarıyla İstanbul'a gelmekteydi. Motor sahipleri, kaptanlar, lostromolar ve tayfalar önceleri bu resmi tebliğleri parasız vermelerine rağmen, gazetecilerin rekabetini görünce parasız vermemeye başlamışlar, bu kârlı işin farkına varan yolcular da tebliğleri satmaya başlamışlardı. Anadolu'da yayınlanan bu tebliğler İnebolu'dan vapurlarla, laz taka-

³² Yücel Özkaya, **Milli Mücadele'de Atatürk ve Basın (1919-1921)**, s. 46-48

³³ Münür Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde (İlave)**, Yeni Doğu Matbaası, İstanbul, 1960, s. 67-68

larıyla, İzmit'ten kayıklarla, römorkörlerle ve yolcu vapurlarıyla gelmekteydi. Bazıları Kızkulesi önünde demirliyor, bazıları da Haliç'teki Yemiş İskelesine yanaşıyorlardı. Bu tekneler İstanbul'a sabahın erken saatlerinde geldiklerinden, sabahları çıkan gazeteler o saatte zaten yayınlandıkları için tebliğleri elde etmeye çalışmıyorlar, akşamları çıkan gazetelerde yer alan tebliğleri makaslayarak sanki kendileri elde etmişçesine birinci sayfalarına koyuyorlardı. Bu tebliğleri elde etmek son derece zor ve fedakârlık isteyen bir işti. Yemiş İskelesi'ne gelen kayıkları beklemek için sabahın çok erken saatlerinde iskelede bulunan iki katlı kahvehanenin alt katında pencerenin önünde beklemek gerekiyordu. Aksi halde bir başka gazeteci bütün bültenleri alarak ortadan kaybolabilirdi. İzmit ve Karadeniz'den gelen tekneleri ise Kız Kulesi önlerinde karşılamak gerekmekteydi. Kış şartları, soğuk, fırtına ve yağmura aldırış etmeden her türlü zorluğa göğüs germek lazımdı. Bu vazifeyi Tercüman-ı Hakikat Gazetesi adına önceleri Talat Mithat (Hemşeri) Bey, daha sonra Münir Süleyman (Çapanoğlu) Bey, Akşam Gazetesi adına ise Sadettin Bey yapmaktaydı. Bu gazetecilere tebliğlere sahip olmak adına her türlü sahalihyet verilmişti. 25 ile 50 lira arasında para harcıyabiliyorlardı. Eğer tebliğleri satan kişi daha yüksek fiyat talep ederse, satan kişi matbaaya götürülür ve parası orada ödenirdi.³⁴ Akşam Gazetesi'nin sahiplerinden Kâzım Şinasi Bey'in anlattıklarına göre ise; Karadeniz'den gelen tekneler Sirkeci ve Galata rıhtımlarında karşılanmaktaydı. Bu vazifeyi Akşam Gazetesi adına kendisi ve Necmettin Sadık Bey üstlenmişti. Sakarya Zaferi'ni bildiren resmi tebliği 250 lira ödemelerine rağmen güçlükle elde etmiş ve bu önemli haberi bütün gazetelerden önce sadece kendileri vermişlerdi.³⁵

³⁴ Münir Süleyman Çapanoğlu, **Basın Tarihimizde (İlave)**, s. 68-69

³⁵ Naci Sadullah, "Gazetelerimizi Kimler Çıkartıyor?", **Yedigün**, III/65, İstanbul, 6 Haziran 1934, s. 16-17

SONUÇ

Milli Mücadele Dönemi'nde radyo vs. gibi basın araçları olmadığı için kamuoyu oluşturma hususunda gazetelerin son derece önemli bir etken olduğu görülmüştür. Bu dönemde İstanbul basını, Milli Mücadeleye taraftar ve aleyhtar olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Milli Mücadele lehinde yayın yapan gazeteler, İstanbul hükümeti ve işgal kuvvetlerinin uyguladığı sansür ve her türlü baskılarına karşı ayakta kalmaya çalışmakta, bunun yanında bir de haberleri elde etme konusunda büyük zorluklar yaşamaktaydı.

İstanbul basını, yurtdışı gelişmeleri Avrupa merkezli olup İstanbul'da faaliyet gösteren haber ajanslarından, dış kaynaklı gazetelerden ve bazı Avrupa başkentlerinde bulunan muhabirlerinden öğrenmekte, fakat yurt içinde meydana gelen olaylarla haberleri bu kadar kolay elde edememekteydi. İstanbul'da yayınlanan gazetelerin Milli Mücadele'den haberdar edilmesi, Anadolu Hareketi açısından da büyük önem arz etmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul kamuoyu ve halkını etkilemenin yolunun İstanbul'da yayınlanan gazeteleri etkilemekten geçtiğini görmüş ve bu doğrultuda adımlar atmıştır. Özellikle İleri, Tasvir-i Efkâr, Akşam, Vakit ve İstiklâl gazeteleri ile iletişim halinde olmuş ve onlardan Anadolu Hareketi lehinde yayın yapmalarını istemiştir. İstanbul ile haberleşme kesik olduğundan, Anadolu'daki gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla Tasvir-i Efkâr, İkdâm ve Akşam gazetelerinin farklı zamanlarda Anadolu'ya muhabirler gönderdiği görülmüştür. Ayrıca Sivas ve Ankara'da Milli Mücadele lehinde yayın yapmak amacıyla İrade-i Milliye, Yeni Gün ve Hâkimiyet-i Milliye gazeteleri çıkartılmış ve bunların İstanbul'a ulaştırılması sağlanmıştır. Buna rağmen gelişmelerden yurdun tamamının haberdar edilmesi konusunda eksiklikler olduğu görülmüş ve bağımsız bir Türk haber ajansının kurulması yoluna gidilmiştir. Anadolu halkına Milli Mücadele'nin gidişatı hakkında doğru ve sürekli haberler verebilmek amacıyla 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kurulmuştur. Anadolu Ajansı, TBMM görüşmeleri ve

cephedeki gelişmeleri içeren resmi tebliğler yayınlamakta ve bunların basımını Bursa'da yapmaktaydı. Ancak bu tebliğlerin İstanbul'a ulaştırılması daha çok Karadeniz üzerinden sağlanmaktaydı. İnebolu ve İznik'ten hareket eden vapur ve tekneler vasıtasıyla İstanbul'a götürülen resmi tebliğler, Yemiş İskelesi, Galata ve Sirkeci rıhtımları ile Kızkulesi açıklarında bekleyen Akşam ve Tercüman-ı Hakikat gazetelerinin görevlileri tarafından ücret karşılığında satın alınmakta ve bu gazetelerde yayınlanmaktaydı. Sabahları çıkan gazeteler de aynı tebliğlere kendi gazetelerinde yer vermekteydi. Böylelikle İstanbul halkı ve kamuoyu Anadolu Hareketi ile ilgili gelişmelerden haberdar edilmekteydi.

KAYNAKÇA**Sürelî Yayınlar**

Akşam

Tasvir-i Efkar

Yedigün

Kitaplar

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, I, ATAM Yay., Ankara, 2006

AYHAN Bünyamin, Milli Mücadele'de Basın (Olağanüstü Durumlarda Propaganda), Tablet Yayınları, Konya, 2007

ÇAPANOĞLU Münür Süleyman, **Basın Tarihimizde (İlave)**, Yeni Doğu Matbaası, İstanbul, 1960

ÇAVDAR Tefik, **İz Bırakan Gazeteler ve Gazeteciler**, İmge Yay., Ankara, 2007

İNÜĞUR M. Nuri, **Basın ve Yayın Tarihi**, Der Yay., İstanbul, 2005

KARAOŞMANOĞLU Yakup Kadri, **Ergenekon**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973

KASALAK Kadir, **Milli Mücadele'de Manda ve Himaye Meselesi**, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1991

KAVAKLI Nurhan, **Bir Gazetenin Tarihi: Akşam**, YKY Yay., İstanbul, 2005

KOLOĞLU Orhan, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Artı Yay., İstanbul, 2006

ÖZTOPRAK İzzet, **Kurtuluş Savaşında Türk Basını**, İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1981

ŞAPOLYO E. Behnan, **Türk Gazeteciliği Tarihi**, Güven Matbaası, Ankara, 1971

US Asım, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, Vakit Matbaası,
İstanbul, 1964

Makaleler

ÖZKAYA Yücel, “Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal Paşa'nın Basınla İlişkileri”, **Atam**, I/3, Ankara, Temmuz 1985, s. 1-30

SADULLAH Naci, “Gazetelerimizi Kimler Çıkıyor?”, **Yedigün**, III/65, İstanbul, 6 Haziran 1934, s. 14-18

MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİ'NDE FARKLI BİR GAZETE: WİLSON GAZETESİ

Şaban ORTAK*

ÖZET

1917 yılında Birinci Dünya Savaşı'na giren ABD, savaşın sonucunu etkilemiş ve İtilaf Devletlerinin savaşı kazanmalarını sağlamıştır. Dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde ABD Kongresi'nde yaptığı konuşmada, savaş sonrası yeni dünya düzeninin kurulmasına yönelik önerilerini açıklamıştır. "Wilson Prensipleri" olarak bilinen ve 14 maddede toplanan bu öneriler birçok ülkede yankı bulmuştur. Osmanlı Devleti ile ilgili olan 12. maddesi şu şekildedir: "Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Türk kesimlerine güvenli bir egemenlik tanınmalı, Türk yönetimindeki öbür uluslara da her türlü kuşkudan uzak yaşam güvenliğiyle özerk gelişmeleri için tam bir özgürlük sağlanmalıdır. Ayrıca Çanakkale Boğazı uluslararası güvencelerle gemilerin özgürce geçişine ve uluslararası ticarete sürekli açık tutulmalıdır."

Mondros Mütarekesi'nin şartlarının ağır olması bir tarafa, İtilaf Devletlerinin uygulanmasının daha da ağır olması, Osmanlı toplumunda Wilson Prensipleri bir ümit ışığı gibi algılandı. Wilson Prensiplerinin Osmanlı toplumundaki yansımalarında iki farklı düşünce ortaya çıkmaktadır. Bu prensiplere ilgi duyanların önemli bir kısmı; bu prensiplerin 12. maddesinin Paris Barış Görüşmelerinde dikkate alınmasıyla Türklerin menfaatlerinin korunacağını ümit etmekteydiler. Taraftarı az da olsa diğer bir görüş ise; Osmanlı Devleti'nin ancak ABD'nin himayesinde varlığını sürdürebileceğini savunmaktaydılar.

* Doç.Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, AFYONKARAHİSAR,
sortak@aku.edu.tr

Savaş sonrasında Paris Barış Konferansı'nda pek dikkate alınmayan Wilson Prensipleri Osmanlı toplumunun bazı kesimlerince fazla önemsenmiştir. Dönemin önde gelen basın mensubu ve yöneticileri tarafından İstanbul'da "Wilson Prensipleri Cemiyeti" adıyla bir dernek kurulmuştur (Aralık 1918). Derneğin kurucularından bazıları şunlardır: Dr. Celal Muhtar, Ahmet Emin, Yunus Nadi, Velid Ebuzziya, Ali Kemal, Celal Nuri, Necmeddin Sâdık, Mahmud Sadık, M. Cevad.

Wilson Prensipleri ve Amerikan Mandası düşüncesi basında ve çeşitli toplantılarda tartışılmıştır. Erzurum Kongresi'nde pek üzerinde durulmazken Sivas Kongresi'nde uzun uzadıya tartışılmış ve ABD'den bir heyet istenilmesine karar verilmiştir. Diğer taraftan, Bitlis Vali Vekilliği görevine tayin edildiği halde gitmeyen Ali Suad Bey, İstanbul'da "Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Wilson Hazretlerine Açık Mektup" başlıklı bir eser kaleme almıştır (Ocak 1919).

Wilson Prensiplerinin Osmanlı toplumundaki ilginç yansımalarından birisi de "Wilson" isimli bir gazete çıkarılmasıdır. Daha önce-leri İzmir'de yayınlanan Ahenk Gazetesi'nin yazarları arasında yer alan Sâdıkkâde Şerif İlhami Bey, 4 Şubat 1919 tarihinde Manisa'da "Wilson" isimli bir gazeteyi yayınlamaya başlamıştır. Şerif İlhami Bey gazetenin yayın politikasını şu şekilde belirtmektedir: "Gazetemiz fikirlerinde tamamen hür ve bağımsız olup hiç bir siyasi partinin boyunduruğu altında değildir. İnsanlığın haklarının koruyucusu olan Mister Wilson'un insaniyetperver ve milliyetperver ilkelerine bağlı olarak vatanın selameti için çalışır".

Şu ana kadarki araştırmalarda; Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi dahil olmak üzere birçok kütüphanede bulunmayan bu gazetenin nüshası sadece bir kütüphanede mevcuttur. Bildiride; bu gazetenin yayın politikaları incelenecek ve savunduğu görüşlere dair makalelerden alıntılar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Woodrow Wilson, Wilson Prensipleri, Wilson Prensipleri Cemiyeti, Wilson Gazetesi, Sâdıkkzade Şerif İlhami.

A DIFFERENT GAZETTE IN THE INDEPENDENCE WAR: WILSON NEWSPAPER

ABSTRACT

The United States had affected the war and ensured the victory of alliance in 1917. President Woodrow Wilson stated his suggestions about the world order in the aftermath of the war at his speech in congress. The principles named the “Fourteen Points” had a broad repercussion all around the world. Here is the 12th article concerning the Ottoman State: “The Turkish portion of the present Ottoman Empire should be assured a secure sovereignty, but the other nationalities which are now under Turkish rule should be assured an undoubted security of life and an absolutely unmolested opportunity of autonomous development, and the Dardanelles should be permanently opened as a free passage to the ships and commerce of all nations under international guarantees.”

Due to the appalling conditions of Armistice of Mudros and the practices of allies, which were even cruel than the articles of the armistice, the Fourteen Points were perceived as a hope by the Ottoman society. Two different ideas about the Fourteen Points came about in the Ottoman society. A great portion of those who were interested in those principles asserted that interests of the Turks would have been preserved in Paris Peace Conference concerning the 12th article of the Fourteen Points. The other idea in spite of the fact that its supporters were in the minority was that the Ottoman Empire could not survive but the mandate of the U.S..

The Fourteen Points which were not considered sufficiently in Paris Peace Conference were overrated by Ottoman society. Outstanding people of society at that time, press members, bureaucrats, constituted Association of Fourteen Points in Istanbul (December 1918). Some of its founders: Dr. Celal Muhtar, Ahmet Emin, Yunus Nadi, Velid Ebuzziya, Ali Kemal, Celal Nuri, Necmeddin Sâdık, Mahmud Sâdık, M. Cevad.

The Fourteen Points and the American Mandate had been criticized in press and several conventions. It was discussed more detailed in Sivas Congress, though it had not been mentioned a lot in Erzurum Congress, and they decided that an American committee was needed. Besides, Ali Suad Bey, who had been assigned as lieutenant governor of Bitlis but he did not go to Bitlis, wrote “Open Letter to the President of The United States of America Woodrow Wilson” in Istanbul (January 1919).

One of the interesting reflection in Turkish society about the Fourteen Points was a gazette named “Wilson”. Sadıkgzade Şerif İlhami Bey, who had been one the chief writers of Ahenk Gazette in Izmir before, began to publish “Wilson” gazette in Manisa.

Şerif İlhami Bey stated that: “Our gazette is free and independence in its ideas and not in the grip of any political party. It is dedicated to welfare of our homeland and depending on the philanthropist and nationalist principles of Mr. Wilson.”

One copy of this gazette is in an only one library and researches up until now could not have found another copy of this gazette in the National Library, Library of the Grand National Assembly (TBMM), Beyazıt State Library. In the notification; editorial policy of this gazette shall be examined and quotations from its articles shall be criticized.

Key Words: Woodrow Wilson, Fourteen Points, Association of Fourteen Points, Wilson Newspaper, Sadıkgzade Şerif İlhami.

Giriş

Birinci Dünya Savaşı tarihin önemli dönüm noktalarından birisidir. Dünyanın o tarihe kadar gördüğü en önemli savaş olan bu mücadelenin sonucunu belirleyen olay ise ABD'nin savaşa dahil olmasıdır. Alman savaş gemilerinin Amerikan ticaret gemilerine saldırıları neticesinde ABD 6 Nisan 1917 tarihinde Almanya'ya harp ilan ederek, I. Dünya Savaşı'na girmiştir¹. İttifak Anlaşması'na uygun olarak ve müttefikliğin gereği olarak Osmanlı Devleti de ABD ile ilişkilerin kesilmesine karar vermiştir (18 Nisan 1917)².

Savaş sırasında Osmanlı Devleti ile ABD arasında bir savaş hali yaşanmamıştır. Bunun yanında Osmanlı kamuoyunda ABD'ne karşı olumsuz bir hava yaşanmazken, Amerikan kamuoyunda özellikle de Ermeni tehciri nedeniyle Osmanlı Devleti'ne karşı ciddi bir suçlama propagandası hızla yayılmıştır.

Savaş devam ederken savaşan devletler de dâhil olmak üzere barış beklentisi ve arayışların farkında olan dönemin ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada, savaş sonrasında kurulacak barış sistemine yönelik görüşlerini açıklamıştır. "Wilson Prensipleri, Wilson İlkeleri, 14 Nokta vs." başta olmak üzere tanımlanan bu bildirinin Osmanlı Devleti ile ilgili 12. maddesi şu şekildeydi: "*Osmanlı İmparatorluğunun (hal-kının çoğunluğu) Türk olan kısımlarının egemenliği sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkânları verilecek. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu, milletlerarası garanti altına konacak*". Diğer maddeleri de incelendiğinde; açık diplomasi, sınırların milliyetler esasına göre belirlenmesi, silahlanmanın

¹ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi**, C III/Kısım: III, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.594-596.

² **BOA. MV. D: 247, G: 31; Fahir Armaoğlu, Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, TTK.Yay., Ankara, 1991, s. 19.

azaltılması, sömürgeciliğin dizginlenmesi, küçük-büyük bütün devletlere bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüğünü garanti altına alma imkanını sağlamak için bir milletler teşkilatı kurmak gibi olumlu sayılabilecek hükümleri barındıran bu bildiri, savaş sonrası dünya düzeni kurulurken ve barış şartları belirlenirken fazlaca dikkate alınmayacaktır³. 12. madde, Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin Türklere bırakılması ümidini içerdiği gibi azınlık unsurlarına özerklik/self-determinasyon tehlikesini de içermektedir⁴.

Diğer girişimlerden sonuç alamayan Osmanlı Devleti, Almanya ile birlikte 5 Ekim 1918 tarihinde ABD'ne Wilson ilkeleri çerçevesinde barışa hazır olduklarını iletmişlerdi⁵. Bu teşebbüsten de bir sonuç alınamamıştır. Ahmet İzzet Paşa'nın sadarete gelmesinden sonra Osmanlı Devleti, kendi elinde esir bulunan General Townshend aracılığıyla İngiltere nezdinde de girişimlerde bulunmuş ve 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi ile savaştan yenik ayrılmıştır⁶.

Şartları ağır olan Mondros Mütarekesi'nin uygulanışı daha da kötü olacaktır. İtilaf Devletleri ve özellikle de İngiltere'nin Mütareke'nin 7. maddesini ileri sürerek Türk topraklarını işgale devam etmeleri Türk Milleti'nin barış ve huzur ümitlerini sona erdirmiştir. Bu karamsar ortam Türk Milletinin çeşitli kurtuluş çareleri aramasına neden olmuştur. Bu çareler arasında; işgallere direnip bağımsızlığı koruma veya bir büyük devletin himayesi (yani manda yönetimi) tartışılmış ve tartışmadan da öte gerçekleştirilmesi için çabalar gösterilmiştir.

³ Fahir Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasî Tarihi I (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1991, s. 138-139; **Vakit**, No: 342 (6 Teşrinievvel 1334/Ekim 1918), s. 1.

⁴ Asena Boztaş, "Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", **Akademik Bakış**, C 7, S 14 (Yaz 2014), s. 169-171.

⁵ **Vakit**, No: 342 (6 Teşrinievvel 1334/Ekim 1918), s. 1-2.

⁶ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılabı Tarihi, C. III/Kısım: IV**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991, s.677, 719-746, 851-856; Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi, C. IX**, TTK.Yay., Ankara, 1996,s. 557-860.

a) Manda-Himaye Tartışmaları ve Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri

Mütareke döneminde manda ve himaye meselesi sadece Türk kamuoyunda tartışılmamış, aynı zamanda yenilen devletlere imzalanacak barış antlaşmalarının şartlarının hazırlandığı Paris Barış Konferansı'nda yeni kurulan Milletler Cemiyeti'nde de gündeme gelmiştir. Türk basını da hem barış şartları ve hem de manda ve himaye konusuyla bayağı meşgul olmuştur⁷.

Osmanlı topraklarının tamamının tek bir devletin değil, farklı bölgelerin farklı devletlerin mandasına manda ve himayesi verilmesi tercih edilmiştir⁸. İngiliz Başbakanı Churchill, ABD'nin Yakındoğu'da sorumluluk alması, yani Osmanlı topraklarında kurulacak manda yönetimlerinden birisini üstlenmesi konusunda ısrarcı olmuştur⁹. Bu çerçevede Ermenistan'ın mandasının ABD'ne verilmesi öngörülmüştür. Türkiye'nin geri kalan kısımlarının kimin mandasına verileceğine dair tartışmalar ve görüşmeler uzun süre devam etmiştir. Bu çerçevede hazırlanan heyetler incelemelerde bulunmuşlardır. Batı Anadolu'da Yunan ve İtalyan işgal bölgelerinin saptanması, Yunan işgali dolayısıyla yaşanan zulümler ve Türklerle Rumlar arasındaki çatışmaları incelemek üzere aynı zamanda ABD'nin İstanbul Yüksek Komiserliği görevini de yürüten Amiral Bristol başkanlığında bir heyet görevlendirilmiştir. Sadece Batı Anadolu'yu değil Trabzon'u da ziyaret eden Amiral Bristol, incelemeleri sırasında Türk, Rum ve diğer unsurların temsilcileri ile de görüşmüş ve hazırladığı raporunu 14 Ekim 1919'da Paris Barış Konferansı'na sunmuştur. Tehcirde yaşananlarla ilgili olarak Osmanlı yönetimini eleştiren Bristol, mütareke sonrasında yaşananlarla ilgili olarak sorumluluğun

⁷ Mustafa Özdemir, "Mütareke Dönemi Siyasal Akımlarının Türk Basınına Yansımaları", **Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C VII, S 16-17 (Bahar-Güz 2008), s. 219-222.

⁸ Metin Ayışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, TTK.Yay., Ankara, 2004, s. 11.

⁹ **Vakit**, No: 656 (28 Ağustos 1335/ 1919), s. 2.

Yunanlılara ait olduğunu belirtmektedir. Daha yakından tanıdıkça Türkler hakkındaki görüşleri değişen ve Türklerin tezlerine itibar etmesi nedeniyle diğer heyetin başkanı General Harbord'un nefretini kazanmıştır. Yine Bristol çeşitli yazışmalarında; Türkiye'deki durumun sebepleri olarak Yunan vahşetini, İzmir'in işgali, Fransızların işgal bölgelerindeki yüz kızartıcı tutumlarını belirtmekte ve Türkiye'nin bölüşülmemesi, yönetimine dokunulmaması ve Türkiye'nin tek parça olarak bir manda yönetimi altına alınmasını önerilerini dile getirmekteydi¹⁰. Amiral Bristol zaman zaman Türk gazetecilerle yaptığı görüşmelerde; yardım faaliyetleri ve Wilson Prensipler Cemiyeti konularında Türk kamuoyuna mesajlar vermektedir¹¹.

Yine Başkan W. Wilson'un emriyle oluşturulan Churchill King-Charles Crane Heyeti Yakın Doğu'da manda yönetimlerinin nasıl kurulacağına dair incelemeler yapacaktır. 3 Haziran 1919'da İstanbul'a gelen heyet, burada Türk yönetici, aydın, gazeteci vs. ile görüşmüş, ayrıca diğer ülke temsilcileri ve azınlık temsilcileri ile temaslarda bulunduktan sonra Suriye ve Filistin bölgesinde de incelemeler yapmıştır. Heyet incelemelerden sonra hazırladığı raporunda; ABD'nin yalnızca İstanbul ve Ermenistan değil Suriye ve Filistin de dâhil bütün İmparatorluk topraklarında manda yönetimi kurmasının uygun olacağını, ancak bu manda yönetiminin üç devlet (İstanbul, Ermenistan ve diğer yerler) şeklinde olmasını tavsiye etmişlerdir¹².

Paris Konferansı'nda Osmanlı topraklarında manda yönetimi kurması önerilen Başkan W. Wilson, ülke içinden gelen eleştiriler üzerine Avrupa'daki Amerikan Orduları Kurmay Başkanı Tümgeneral James G. Harbord başkanlığında bir heyetin inceleme yapmasını

¹⁰ Metin Ayışığı, a.g.e., s. 62-70, 75-89. Ali Karayaka, **Milli Mücadele'de Manda Sorunu Harbord ve King-Crane Heyetleri**, Ankara, 2001, s. 80-83.

¹¹ "Amiral Bristol İle Mülâkât", **Mütevakkıt**, No: 24 (474) (16 Şubat 1335/1919), s. 1.

¹² Metin Ayışığı, a.g.e., s. 75-89; Ali Karayaka, a.g.e., s. 83-98.

kararlaştırdı. General Harbord Heyeti'nde yer alan Tuğgeneral George van Horn Moseley "Ermenistan Mandaterliği" başlıklı ve 19 Ekim 1919 tarihli raporda Osmanlı topraklarının nüfus, ekonomi ve güvenlikle ilgili ayrıntılı istatistiksel bilgi yer almaktadır. Bu raporda; Osmanlı topraklarının 3 askeri valilik (Rumeli, Anadolu ve Transkafkasya) bölgesine ayrılması ve Genel Valiliğin İstanbul'da olması ve ülke yönetiminin tek bir devlete verilmesi önerilmiştir. Moseley Raporu bir bakıma General Harbord Raporu'na kaynaklık etmiştir¹³.

General Harbord 24 Ağustos 1919'da İstanbul'a geldi ve heyetiyle birlikte Anadolu'nun birçok şehrini kapsayan gezisine çıkmış, gezi sırasında Türk yetkililer, Türk ve gayrimüslim toplum temsilcileri ile ve ayrıca Sivas'ta Mustafa Kemal Paşa ve Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa görüşmüştür. İncelemelerden sonra hazırlanan rapor 24 Nisan 1920'de Senatoya sunulmuştur. Senato bu rapor ışında 1 Haziran 1920'de aldığı kararla; Başkan Wilson'un politikalarına aykırı olarak, tümüyle Türk olan Doğu Anadolu'da bir Ermenistan kurulması ve mandaterliğinin ABD'ne ait olmasını reddetmiştir¹⁴.

Erzurum Kongresi'nin 2 Ağustos 1919 tarihindeki Başkan W. Wilson'a ulaştırılmak üzere bir muhtıra kararlaştırılmıştır. Muhtıradaki Wilson ilkelerinin 12. maddesine atıf yapılarak, başta İzmir olmak üzere nüfusun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu toprakların işgal edilmesi protesto edilmekte ve her ne pahasına olursa olsun vatanın savunulacağı belirtilmektedir. Bu muhtıra Cami' Bey tarafından Dr. King'e ulaştırılmıştır. Kongrenin beyannamesinde de vatanın bütünlüğü ve tam bağımsızlığın sağlanması için milli kuvvetlerle

¹³ Seçil Akgün, "Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye'de Amerikan Mandası", **Bellekten**, XLVIII/189-190 (Ocak-Nisan 1985), 96, 106.

¹⁴ Metin Ayışığı, a.g.e., s. 89-104; Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1994, s. 118; Kâzım Karabekir, **İstiklâl Harbimiz**, C I, Emre Yay., s. 320-323; Ali Karayaka, a.g.e., s. 98-168,

mücadele edileceği, ülkemiz üzerinde istila emeli beslemeyen devletlerin teknik, ekonomik ve sanayi alanındaki yardımlarının kabul edilebileceği belirtilerek manda ve himaye reddedilmiştir¹⁵.

Sivas Kongresi'nin 8 Eylül 1919 tarihli toplantısında manda ve himaye meselesi gündeme gelmiştir. Kongre Başkanlığı'na sunulan bir önergede; ehven-i şerr görülen ABD tercih edilebileceği, bunun ayrıntılarını belirlemek için bir manda komisyonu kurulması, işgallerden kurtulmak için mandaterin yardımının sağlanması, manda yönetiminin belirli bir süre için olması vs. ifadeler yer almaktaydı. Bu önerge üzerine bazı delegeler mevcut şartlar altında bu teklifin kabulünü savunurken, bazı delegeler ise her ne pahasına olursa olsun tam bağımsızlık için mücadele edilmesini savunmuştur. 9 Eylül'deki toplantıda da tartışmalar devam etmiş ve Rauf Bey'in "Amerikan Kongresi'ne bir telgraf gönderilerek ülkemizdeki durumun araştırılması ve o heyetin raporundan sonra manda ve himaye konusunda karar alınması" şeklindeki önerisi kabul edilmiştir¹⁶. Böylece bir ara formül bulunmuş oluyordu. Yukarıda da belirtilen Amerikan Heyetlerinin raporları ABD ve diğer ülkelerde kabul görmediği gibi Sivas Kongresi sonrasında Heyet-i Temsiliye'nin politikaları arasında manda ve himayenin kabul edilemeyeceği kararı ile bu manda ve himaye tartışmaları da tarihe karışmıştır.

ABD'nin Ortadoğu'da ve Anadolu'da bir manda yönetimi üstlenmesi projesi, ülke iç kamuoyunun gönülsüzlüğü ve müttefikler arasındaki görüş ayrılıkları gibi sebeplerle kısa sürede gündemden düşmüş ve ABD yönetimi Monreo Doktrinine geri dönmüştür. Biraz da bunun etkisiyle Paris Barış Konferansı sırasında müttefikler tarafından çok da dikkate alınmayan Wilson Prensipleri, Türk kamuoyunda bir süre gündemdeki yerini korumuştur. Geleceğe dair düşüncelerine göre Türk aydınını ve halkını üç grupta toplamak

¹⁵ **Bütünüyle Erzurum Kongresi**, (Yay.Haz: Prof.Dr. M. Fahrettin Kızıoğlu), Ankara, 1993, s. 154-156, 251-253.

¹⁶ **Sivas Kongresi Tutanakları**, (Yay.Haz: Uluğ İğdemir), TTK.Yay., Ankara, 1999, s. 51-75.

mümkündür: a) Her ne pahasına olursa olsun bağımsızlık için mücadele edilmesini savunanlar, b) Osmanlı Devleti'nin kendi gücü ile ayakta durması mümkün olmayacağı için herhangi bir devletin (İngiltere veya ABD) manda ve himayesinin kabul edilmesini savunanlar, c) Manda ve himayenin kabulünü istememekle birlikte yürütülecek bir mücadelenin başarılı olamaması halinde daha kötü bir durumla karşılaşılması ihtimali dolayısıyla tereddüt içinde olanlar.

Mütareke döneminin karamsarlığı içerisindeki bazı kişiler; Osmanlı Devleti'nin kendi gücü ile varlığını devam ettiremeyeceği kaygısıyla, bir büyük devletin himayesinin gerekliliği düşüncesine kapılmaktaydılar. Himayesi istenecek devletin, o dönem dünyanın süper gücü olan İngiltere olması mümkün idi ve bunun için İngiliz Muhipleri Cemiyeti teşekkül etmişti (20 Mayıs 1919)¹⁷.

İngiltere'nin 93 Harbi sonrası değişen Osmanlı politikası ve son olarak da I. Dünya Savaşı'nda karşılıklı savaşmış olması, nedeniyle İngiltere'nin himayesinin istenmesini doğru bulmayan bazı aydınlar ABD'nin himayesinin tercih edilebileceğini savunmaya başlamışlardır. Bu gidişatın en önemli sonucu "Wilson Prensipleri Cemiyeti"nin kurulması olmuştur.

b) Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Faaliyetleri

Mondros Mütarekesi'nin acımasızca uygulanmaya başlandığı dönemde Osmanlı aydınları, bürokratları ve gazetecileri arasında kurtuluş çareleri ileri sürülmeye başlanmıştır. Oldukça karamsar bir havanın olduğu o dönemde, bazı aydınlar kurtuluş için "Wilson Prensipleri"nin uygulanması görüşünü savunmaya başlamışlardır. İtilaf Devletleri tarafından çok da dikkate alınmasa da bu prensipler ve özellikle de Osmanlı Devleti ile ilgili olan 12. maddesinin uygulan-

¹⁷ Cengiz Dönmez, **Milli Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, ATAM Yay., Ankara, 2008, s.61-88; Fethi Tevetoğlu, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK.Yay., Ankara, 1991, s. 53-64.

ması, çaresizlik içindeki arayışlara bir ümit ışığı olmuştur. Türk aydın ve gazetecileri arasında Wilson Prensiplerine olan sempati ve Türklerin haklarının korunacağına dair inanç dönemin ABD basınında da geniş yer bulmaktaydı¹⁸.

Daha Cemiyet kurulmadan Ahmed Emin, Vakıt'in 30 Kasım ve 1 Aralık 1918 tarihli nüshalarında yayınladığı başmakalelerinde, Cemiyetin kuruluşuna dair sinyalleri vermektedir. 30 Kasım'daki makalede, barış şartlarının İtilaf Devletlerince hazırlanmakta olduğundan bahsettikten sonra bu konularla ilgili olarak gazetecilerin görüşmeler yaptığından bahsetmiş, 1 ve 2 Aralık'taki makalelerde de ülkenin kurtuluşu için önerilere yer vermiştir¹⁹. Aslında daha sonra cemiyetin beyannamesindeki görüşler bu makalelerde ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktaydı.

İtilaf Devletleri tarafından Osmanlı Devleti'ne kabul ettirilecek sulh şartları hazırlanırken, bu duruma ilgisiz kalmak istemeyen bazı gazeteciler ve aydınlar 4 Aralık 1918 tarihinde bir araya gelerek konu hakkında görüş alışverişinde bulunmuşlardır*. Toplantı sonu-

¹⁸ Deniz Bilgen, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 5 S 18 (1996), s.123-130.

¹⁹ Ahmed Emin, "İstikbal Düşünceleri I", **Vakit**, No: 397 (30 Teşrinisani 1334/Kasım 1918), s. 1; Ahmed Emin, "İstikbal Düşünceleri II", **Vakit**, No: 398 (1 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 1; Ahmed Emin, "Kendi Kendimizi Aldatmayalım", **Vakit**, No: 399 (2 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 1;

* Fethi Tevetoğlu bu toplantının 4 Aralık 1918 tarihinde Vakıt gazetesi idarehanesinde yapıldığını ve cemiyetin merkezinin Vakıt gazetesi İdarehanesinin üst katındaki Matbuat Cemiyeti'ne ait oda olduğunu kaydetmekte (Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 154) ve kaynak olarak da 6 Aralık 1918 tarihli Vakıt gazetesini göstermektedir. Ancak ne o gazetede ve ne de bu toplantı ile ilgili haberleri veren 6 ve 7 Aralık 1918 tarihli gazetelerde toplantının nerede yapıldığına dair bilgi yer almamaktadır. Bütün gazelerde hemen hemen aynı beyanname metni verilmektedir. Ahmet Emin Yalman, hatıralarında "Halide Edip Adivar'ın girişimi ile kurulan ve ilk toplantısını Matbuat Cemiyeti binasında" yaptığını kaydetmektedir. Bakınız: Ahmed Emin Yalman, **Yakın Tarihte Gördüklerin ve Geçirdiklerim I (1888-1922)**, Pera Turizm ve Ticaret Yay., İstanbul, 1997, s. 392. Bu kayıtlardan; ilk toplantının Vakıt Gazetesi'nin üst katındaki

cunda Wilson Prensipleri Cemiyet fiilen kurulmuş ve geçici bir yönetim oluşturulmuştur. Bu heyetin ve toplantıya katılan gazeteci ve aydınların da isimleri verilmeden 6 ve 7 Aralık tarihli gazetelerde aynı başlıklı ve aynı içerikli Beyanname yayınlanmıştır**. "*Muhtelif Türkçe gazetelerin mümessillerinden ve memleketin diğer bazı mütefekkirlerinden mürekkep bir heyet istikbâle aid mesâ'ili vâsi' bir nokta-i nazardan tedkîk etmek ve bu meseleler hakkında tevhîd-i mesâ'iyi mümkün kılacak müş-terek bir esas aramak maksadıyla bir araya gelmişler ve uzun uzadıya müdâvele-i efkârda bulunmuşlardır. Bu müdâvele-i efkâra âtîdeki nukât-ı nazar hâkim olmuştur.*" ifadesiyle başlayıp, "*Bu maksadlar dâiresinde mesâ'ide bulunmak üzere (Wilson Prensipleri Cemiyeti) isminde bir cemiyet teşkîline karar verilmiş ve beyannamesinin i'tâsı için ale'l-usûl Hükümete mürâca'at edilmiştir*" ifadesiyle biten ve birçok gazetede tam metin olarak yayınlanan Beyanname özetle şu hususları içermekteydi²⁰:

Matbuat Cemiyeti İdarehanesinde yapıldığı ve daha sonra Cemiyetin idare merkezi olarak Zaman Gazetesi idare binasını kullandığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

** Sadece 6 Aralık 1918 tarihli Vakıf Gazetesi'nde diğerlerinden farklı ve ön bilgi olarak şu ifadeler yer verilmektedir: Amerika ile İtilaf memleketlerinde bizim hakkımızda muayyen bazı telakkiler mevcuttur. Gerek Amerika, gerek İtilaf Devletleri bu telakkilerin taht-ı tesirinde olarak el-yevm bizim mukadderatımız hakkında kararlar vermekle iştigal etmektedirler. Yakın bir zamanda akdedilecek olan sulh konferansı bu kararları tespit ve teyid etmekten başka bir şey yapmayacaktır. Böyle bir vaziyette bizim gafil bulunmamız ve hakkımızda ne karar verileceğini lâ-kaydâne bir surette beklememiz elbette caiz olamaz. Bize düşen vazife hem kendi dâhilî ihtiyâcâtımız, hem de Avrupa'daki vaziyet nokta-i nazarından en muvafık olan suret-i tesviyeyi bulmak ve buna dört el ile sarılmaktır. Gazetecilerimizden ve diğer bazı mütefekkirlerimizden mürekkep bir heyet bu mülâhazanın sevkiyle bir araya gelerek müdâvele-i efkârda bulunmuşlar ve âtîdeki Beyannameye teşrih edilen esâsât dairesinde ittifak etmişlerdir. Bu heyet tarafından teşkil edilen (Wilson Prensipleri Cemiyeti) hariçte heyetin nokta-i nazarı ileri sürmek ve haysiyet ve menâfi-i hayatiyemizi müdâfa'a etmek ve dâhilde efkârı tevhîde çalışmak ve gayr-i müslim unsurlara mensup mütefekkirlerle tesis-i münasebet etmek gibi vazifelerle iştigal edecektir. Yeni Cemiyetin Heyet-i Muvakkatesi'nden aldığımız beyannameyi aynen aşağıya derc ediyoruz". bk. **Vakıf**, No: 403 (6 Kanunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 1.

²⁰ **Vakıf**, No: 403 (6 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 1; **Âtî**, No: 327 (6 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 3; **Hadisât**, No: 48 (6 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 2; **Zaman**, No: 242 (7 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 2; **Yeni Gazete**, No: 7-1572 (7 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 1.

1-Ülkenin Milletler Cemiyeti'nde eşit haklara sahip bir üye ve uluslararası mücadelede etkili olabilmesi için güçlü bir hükümete sahip olması ve kendi ihtiyaçlarına göre gelişmesini sağlayabilmesi,

2-Bütün halkın Osmanlı vatandaşı sıfatıyla devletin bütün hayatına katılabilmesi hususunda eşit haklara sahip olması ve huzur ve güvenlerinin sağlanması,

3-Kamuoyunun bir kısmında hakkımızda güvensizlik ve kötü algı bulunan İtilaf Devletleri ve ABD'ne güven telkin edilmesi,

4-Dışişlerimizde siyasi ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması, yabancı sermayenin ülkemize siyasi değil ekonomik amaçlarla girmesi, ülkemizin başka devletlerin ekonomik nüfuz bölgelerine ayrılması ve iç işlerimize karışılması alışkanlıklarının önüne geçilmesi,

5-Dışarıdan izzet-i nefsimizi yaralayacak kontrol ve vesayet tekliflerine mahal bırakmaksızın, sırf kendi ihtiyaçlarımız ve arzularımız açısından haysiyetimize muvafık ve İtilaf Devletleriyle ABD'nin kabul edebileceği milli bir program hazırlanması gerekir. Bağımsız ve çağdaş bir millet sıfatıyla varlığımızı devam ettirmek için yapılması zorunlu olan bu program hazırlanırken Avrupa'daki durum göz önüne alınarak idare sistemimizin çeşitli alanlarında ıslahat yapılması, bu ıslahatı gerçekleştirmek üzere ABD'li uzmanlardan oluşan bir Islahat Heyeti getirilmesi ve Barış Görüşmelerinden önce bu isteğin İtilaf Devletleri ve ABD'ne iletilmesi uygun görülmüştür. Islahat için kabul edilen esaslar şunlardır:

a) Padişahın hakları ve meşrutiyet idaresi korunacaktır,

b) Bütün seçimlerde azınlıkların haklarını koruyacak şekilde nisbi temsil sistemi kabul edilecektir, Meclis-i Vükelâ'dan en küçük idari yapıya varıncaya kadar bütün faaliyet ve idarede azınlıklar eşit haklara sahip olacaklardır,

c) Bütün Nezaretlerde geniş yetkilere sahip bir müşavir bulunacak ve emri altında istediği uzmanlardan oluşan bir Islahat Heyeti

yer alacaktır. Bu heyetler ziraat, nafia, sanayi, ticaret, maarif ve sosyal yardım alanlarında ülkenin gelişmesini sağlayacak kararları alabileceklerdir.

d) Adliye alanında, mevcut karma ve birbiriyle uyumsuz yargı sistemi Osmanlı vatandaşlarının çağdaş ve adil yönetimini sağlayamamaktadır. Bunun giderilmesi için herhangi bir ülkeden bir Adli Müşavir getirilmeli ve hukuk adamlarından oluşacak bir Adli İslahat Heyeti oluşturulmalıdır,

e) Polis ve jandarma teşkilatı geniş yetkilerle donatılmış bir müfettiş başkanlığındaki bir İslahat Heyeti'ne bırakılacaktır, ilkel bir halde bulunan hapisanelerin ıslahı için de bir heyet oluşturulmalıdır,

f) Her vilayette geniş yetkilere sahip bir müfettişin başkanlığında uzmanlardan oluşan bir İslahat Heyeti bulunacaktır,

g) Ülke genelinde uygulanacak genel politikalar dışında her vilayete özgü sorunların çözümü ve kalkınma için yetkili yerel bir komisyon kurulacaktır,

h) Bu programda esasları çizilen terbiye ve irşat sistemi en az 15 ve en çok 25 sene devam edecektir,

ı) 25 sene için uluslararası tarafsızlık politikası kabul edilecektir.

Beyanname incelendiğinde; her ne kadar siyasi ve ekonomik alanda bağımsızlık hedefi vurgulanmakla birlikte bunu zedeleyecek şekilde; genel ıslahat için ABD ve bazı alanlarda ABD veya diğer batılı ülkelere danışmanlık, müfettiş ve uzman getirilmesi ve bunlara çok geniş yetkiler verilmesi gibi çelişkili hükümlerin beyannameye yer aldığı görülmektedir. Dikkati çeken bir husus ise; manda ve himayeden bahsedilmemekle birlikte, her alanda ABD'nin diğer ülkelere nazaran tercih önceliğine sahip olmasıdır.

Cemiyet, ABD Başkanı W. Wilson'a sunulmak üzere 5 Aralık 1918 tarihinde yukarıda özeti verilen Beynamede yer alan hususları da içeren bir mektup göndermiştir²¹.

Beynamede de bahsedildiği üzere Cemiyetin kuruluşuna dair hazırlıklara başlanmıştır. Bu çerçevede Zaman Gazetesinin 10 Aralık 1918 tarihli nüshasında yayınlanan "Wilson Prensipleri Cemiyeti" başlıklı haberde; Cemiyet Umumi Kâtipliği'nden yapılan şu duyuruya yer verilmiştir²²: "*Wilson Prensipleri Cemiyeti programı hakkında müzaheret ve alâka gösteren veya izahat almak isteyen zevâtın şimdilik Zaman Gazetesi İdarehanesinde Cemiyetin muvakkat merkezinde Kâtib-i Umûmî Râgıb Nureddin Cum'a'dan mâ'ada her sabah 10'dan zevâle (öğleye) kadar müracaatları rica olunur.*" Buradan da anlaşılacağı üzere cemiyet başlangıçtan itibaren Zaman Gazetesi idarehanesinde faaliyetlerini sürdürmüştür.

Beyannamenin yayınlanmasından sonra cemiyetin kuruluş kadrosu da şekillenmeye başlamıştır. Cemiyetin Yönetim Kurulu'nda Halide Edip Hanım, Doktor Celal Muhtar, Ali Kemal, Refik Halid ve Hüseyin Beyler yer alırken Heyet-i Faale (Yürütme Kurulu) şu isimlerden oluşmaktaydı: Celal Nuri (Âtî ve İkdâm), Necmeddin Sâdık (Akşam), Velid (Tasvîr-i Efkâr), Cevad (Zaman), Ali Kemal (Sabah), Ahmed Emin (Vakit), Mahmud Sâdık (Yeni Gazete), Yunus Nadi (Yeni Gün). Cemiyetin Umumi Katipliğini Râgıb Nureddin yürütmektedir²³.

²¹ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler II (Mütareke Dönemi 1918-1922)**, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986, s. 257-259.

²² **Zaman**, No: 245 (10 Kânunuevvel 1334 Aralık 1918), s. 2. Fethi Tevetoğlu, Cemiyetin faaliyetlerine 4 Aralık 1918'te Vakit gazetesi binasında başlayıp 4 Ocak 1919'daki resmî kuruluştan sonra Zaman gazetesi binasında devam ettiğini kaydetmektedir. bk. Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 154.

²³ **Vakit**, No: 412 (15 Kanunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 2; Tarık Zafer Tunaya, a.g.e., s.245; Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 156-157. T.Z.Tunaya Cemiyetle ilgili verirken kuruluş tarihini 14 Ocak 1919 şeklinde hatalı olarak verirken ayrıca Yürütme Kurulu üyesi Ahmed Emin Bey'i Vakit Gazetesi yerine daha sonraki gazetesi olan (Vatan) gazetesi Başyazarı olarak kaydetmektedir.

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin Esas Nizamnamesinde şu hususlara yer verilmiştir²⁴:

“Madde 1: Merkezi İstanbul'da Nuruosmaniye'de "Zaman" matbaası olmak üzere "Wilson Prensipleri Cemiyeti" namıyla bir cemiyet kurulmuştur.

Madde 2: Cemiyetin maksad ve gayesi aşağıda belirtilmiştir:

-Ülkenin Milletler Cemiyeti'nde eşit haklara sahip bir üye ve uluslararası mücadelede etkili olabilmesi için güçlü bir hükümete sahip olması ve kendi ihtiyaçlarına göre gelişmesini sağlayabilmesi,

-Bütün halkın Osmanlı vatandaşı sıfatıyla eşit hak ve sorumluluk sahibi olması ve huzur, güven ve mutluluklarının sağlanabilmesi için gerekli şartların sağlanması,

-Kamuoyunun bir kısmında hakkımızda güvensizlik ve kötü algı bulunan İtilaf Devletleri ve ABD'ne güven telkin edilmesi,

-Dışişlerimizde siyasi ve ekonomik bağımsızlığın sağlanması, yabancı sermayenin ülkemize siyasi değil ekonomik amaçlarla girmesi, ülkemizin başka devletlerin ekonomik nüfuz bölgelerine ayrılması ve içişlerimize karışılması alışkanlıklarının önüne geçilmesi,

-Dışarıdan izzet-i nefsimizi yaralayacak kontrol ve vesayet tekliflerine mahal bırakmaksızın, sırf kendi ihtiyaçlarımız ve arzularımız açısından haysiyetimize muvafık ve İtilaf Devletleriyle ABD'nin kabul edebileceği milli bir program hazırlanması gerekir.

Madde 3: Cemiyetin 20 kişiden oluşan bir Yürütme Kurulu ve bunun içinden seçilecek 5 kişiden oluşan Yönetim Kurulu bulunmaktadır.

Madde 4: Cemiyet Yürütme Kurulunun salt çoğunluğu ile üye kaydedebilecektir.

²⁴ **Zaman**, No: 273 (7 Kânunusani 1335/Ocak 1919), s. 2;

Madde 5: Cemiyet Yürütme Kurulunun salt çoğunluğu ile fes-holunabilir.”

Cemiyetin Beyannamesinin 6 Aralık ve sonrasında çeşitli gazete-lerde yayınlanması ile tartışmalar da alevlenmeye başlamıştır. Basın alanındaki birçok isim zaten Cemiyet faaliyetlerinin içinde yer aldıkları için desteklemekteydiler. Bunların dışında *Tarık* gibi bazı gazete-ler Cemiyetin kuruluşunu olumlu bulurken, *Söz* "Temelsiz Bir Bina" olarak nitelendirmekteydi²⁵. Eleştiriler karşısında Cemiyetin kurucu kadrosunda yer alanlar savunma ve maksatlarını izah etme gereğini duyacaklardır. Nitekim Ahmed Emin 7 Aralık 1918 tarihli *Vakit* gazetesinde "Bir İzah" başlıklı bir başmakale kaleme almıştır. Cemiyetin kurulduğu duyulunca, işi içeriğini araştırma ve okuma gereği duymayan bazı kişilerin infiale kapıldıklarını ve Cemiyetin mil-letten yetki almaksızın millet adına Amerikan himayesini savunmakla suçladıklarını kaydettikten sonra Talim ve Terbiye Cemiyeti'ndeki bir konferansta Wilson Prensiplerine dair konferans verdiğini, kon-feransın sonunda eğitilmiş bazı kişilerin eleştirilerine maruz kaldığını, Cemiyetin herhangi bir devletin himayesini savunmadığını, tam ter-sine himaye taleplerinin önünü alabilmek için ıslahatla güçlü bir dev-let kurulmasından yana olduklarını ve bu ıslahat için başta ABD ol-mak üzere dışarıdan uzmanlar getirtilmesine taraftar olduklarını an-latmıştır²⁶. Yine bir başka makalesinde; İtilaf Devletleri ve batı kamu-oyunda Türklere yönelik olumsuz fikirlerin çok yaygın olduğunu ve bunun etkisiyle bize imzalatılacak olan barış anlaşmasının da çok kötü maddeler içereceğini savunan Ahmed Emin Bey; barış şartları hazırlanmadan batı kamuoyuna yönelik ikna faaliyetlerine hız veril-

²⁵ Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 157.

²⁶ Ahmed Emin, "Bir İzah", **Vakit**, No: 404 (7 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s.

mesini, bu çerçevede Wilson Prensiplerine vurgu yapılmasını ve bunun için zaman geçirilmemesi gerektiğini vurgulamıştır²⁷. Ali Kemal'e girdiği polemik çerçevesinde ülkenin geleceğiyle ilgili karamsar havayı ve Ali Kemal'in İttihatçılık ve İttihatçılara olan takıntısını eleştiren Ahmed Emin; gelecekteki her türlü ihtimale karşı Amerikalı uzmanların yardımına olan ihtiyacı vurgulamış ve siyasi çekişmelerin ülkeyi daha da kötü duruma düşüreceğini savunmuştur²⁸.

12 Aralık 1918 tarihli *Zaman*'daki başmakalede de Wilson Prensipleri ve Cemiyet hakkında uzun izahatlarda bulunmaktadır. Pek az bir kesim hariç milletin çoğunluğunun bu prensiplerin uygulanması ile daha az zararlı barış şartlarına ulaşabileceği savunulduktan sonra; yine de Cemiyetin bütün milletin fikirlerine tercüman olmak iddiasında olmadığı, *Minber*'in "ülkenin geleceği için sadece bir devlete müracaat edilmesini yanlış olacağına" dair eleştirine cevaben diğer devletle uzun yıllardır ıslahat ve yardım için yapılan başvuruların istenen neticeyi vermediği, Ayan Meclisi üyesi Ferit Paşa'nın "Wilson Prensipleri ülkenin taksiminden başka bir şey değildir" eleştirisinin de doğru olmadığı kaydedilmektedir²⁹. Yine aynı gazetede 21 Ocak 1919 tarihinde yayınlanan başmakalede, Paris barış görüşmelerinde Wilson prensiplerinin dikkate alınmasının dünya barışına katkı sağlayacağına dair ümit tekrar edilmekte, aksi durumun yeni facialara yol açacağı belirtilmektedir³⁰.

Daha önce İstanbul'da ABD Sefaretî'nde maslahatgüzar olarak çalışan ve daha sonra Amerika'da Üniversitelerde ders veren Prof. Philip Braun, İstanbul'daki Amerikan Kız Koleji'nde bir konferans

²⁷ Ahmed Emin, "Çıkılmaz Yollarda", **Vakit**, No: 405 (8 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 1.

²⁸ Ahmed Emin, "Ali Kemal Bey ve İttihatçılar", **Vakit**, No: 412 (15 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 1.

²⁹ "Wilson Prensipleri Cemiyeti ve Meselesi", **Zaman**, No: 248 (12 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s.1.

³⁰ "Wilson Prensipleri", **Zaman**, No: 287 (21 Kânunusani 1335/Ocak 1919), s.1.

vermiş ve Wilson Prensiplerinin öngördüğü dünya düzenini anlatmıştır. Bu konferansla ilgili haberi birinci sayfadan okuyucularına sunan Vakit Gazetesi, bu prensiplerin dünya barışı için önemini vurguladıktan sonra "her milletin kendi kendini idare hakkı verilecektir" sloganının ön plana çıkarmıştır³¹. Yine bu gazetenin başyazarı Ahmed Emin, Darulfünun hocalarından Mehmed Emin ve Ahmed Cevad Beylerin gönderdiği mektuba cevap verdiği başmakalesinde Wilson Prensipleri Cemiyetinin amaçlarını izah etmiş ve ıslahat için Amerika'dan uzman getirilmesi ve yabancı bir ülkeden yardım istenmesinin hakimiyet-i milliyeden feragat etmek olmadığını ve eğer İtilaf Devletleri ve ABD kamuoyu nezdinde olumlu bir algı oluşturulmazsa daha büyük felaketlerle karşılaşılabilceğini savunmaktadır³².

Basında ve diğer platformlarda Wilson Prensipleri Cemiyeti ve manda-himaye meselesi hakkında tartışmalar devam etmiştir. Cemiyet yurt çapında teşkilatlanma yoluna gitmemiştir. Cemiyetin yöneticilerinden bazıları Amerikan Heyetleri ve diğer görevlileri ile çeşitli tarihlerde temaslarda bulunmuşlar ve görüş ve beklentileri doğrudan veya/dolaylı olarak Amerikalılara iletmışlerdir. Örneğin Cemiyet kurucularından Yunus Nadi tarafından kaleme alınıp 7 Mayıs 1920 tarihinde ABD'nin İstanbul Yüksek Komiseri Amiral Bristol tarafından Dışişleri Bakanlığı'na "bakanlığın bilgisi için gönderiyorum, özel bir değeri olduğu için değil, ilginç olduğu için..." ifadeleriyle gönderilen mektupta; Avrupalı devletlerin Türklere karşı düşmanca davranışlarına karşı, ABD ve Başkan W.Wilson'un iyi niyet ve barış yanlısı tutumundan medet umulmakta ve şu cümlelere yer verilmekteydi³³: "*Siz üstün bir insansınız, dolayısıyla ahlaki çabalarınız vardır, bunu duyduk. Öyleyse siz, insanlığın bir parçası olan Türkleri savaştan daha kötü koşullarda çabalar halde nasıl bırakırsınız? Bilirsiniz ki insanlığın ıstırabı*

³¹ **Vakit**, No: 416 (19 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s. 1.

³² Ahmed Emin, "Hakikati Görmek Cesareti", **Vakit**, No: 418 (21 Kânunuevvel 1334/Aralık 1918), s.1.

³³ Orhan Duru, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Türkiye İş Bankası Yay., 2001, s. 89-92.

sürdüğüçe savaştan kaçınılamaz. Amerika'nın yardımını bekleyen yoksul Doğu için koşu budur."

Bu cemiyet üye ve taraftarlarının savundukları tezler, Türk topraklarında yaşanan işgaller, yapılan mezalim ve bu durum karşısında ABD ve Başkan W. Wilson'un beklenen (Türklerin beklediği) tepkileri vermemesi, ayrıca Barış Konferansı'nda diğer İtilaf Devletlerince çok da dikkate alınmaması gibi sebeplerle çürümeye başlamıştır. Diğer taraftan mütarekeye aykırı olarak başta İzmir, İstanbul olmak üzere çoğunluğunu Türklerin teşkil ettiği toprakların işgal edilmesi Türk milletinin tam bağımsızlık için sonuna kadar mücadele fikrini güçlendirmiştir. Bu çerçevede Cemiyetin kurucularından birçoğu (Halide Edip, Yunus Nadi vs.) Anadolu'ya geçerek bir kısmı da İstanbul'da kalmış olsa bile Milli Mücadele fikrini savunmaya devam etmişlerdir. Böylece bu cemiyetin popülaritesi zamanla azalmış ve Mütareke döneminde kaybolup gitmiştir³⁴.

Burada şunu belirtmek gerekir ki; Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin beyanname ve nizamnamesinde ve taraftar olan gazetecilerin yazılarında "Amerikan manda-himayesinin talep edilmesi" açık bir şekilde geçmemektedir. Tam tersine milli hâkimiyet, bağımsızlık, yabancı müdahalesinden korunma vs. kavramlarına vurgu yapılmaktadır. Ancak kurulacak olan ıslahat heyetleri, bu heyetlere tanınacak geniş yetkiler ve bu heyetler için uzman-müfettiş-danışman getirilmesi gibi hususlar, bu kavramların ifade ettiği içerikle uyuşmamaktadır.

Ayrıca Cemiyetin önde gelenlerinden bazılarının yazılarında manda fikri açıkça görülmektedir. Buna örnek olarak; daha sonra Anadolu'ya geçip Milli Mücadele'nin önemli kalemlerinden birisi olacak olan Halide Edip Hanım'ın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği

³⁴ Fethi Tevetoğlu, a.g.e., s. 182-194; T.Z.Tunaya, a.g.e., s.247-248; Çiğdem Çetin, **Wilson Prensipleri Cemiyeti**, Gazi Ün. Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara, 2006, s. 55-79.

10 Ağustos 1919 tarihli uzun mektubundaki şu ifadeler yeterli olur³⁵:
".....Biz İstanbul'da, kendimiz için, bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını içine almak üzere geçici bir Amerikan mandasını "ehven-i şerr: kötülüğün en az zararlısı" olarak görüyoruz.....".

Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin ve o dönemde bu cemiyetten ayrı olarak bu ilkelere ümit bağlayanların stratejilerini şu şekilde özetlemek mümkündür: İtilaf Devletleri'nin hazırlamakta olduğu barış şartları da ağır olacağından, bunun önüne geçebilmek için Wilson Prensiplerinin 12. maddesinin dikkate alınmasını sağlamak için girişimlerde bulunmak ve bu konuda Başkan W. Wilson'un desteğini almak gerekir. Mevcut sınırlar içerisinde bir Türkiye Devleti'nin varlığını devam ettirebilmesi için o dönemde tartışılmakta olan manda yönetimi şeklinde değil de, dışarıdan ve getirtilecek ıslahat heyetleri marifetiyle içeriden desteğini sağlamak ilk hedefdir. Bunun gerçekleşmemesi ve Türk topraklarının bölünerek farklı manda yönetimlerine bırakılması tehlikesine karşı "ehven-i şerr" olarak ABD manda yönetiminin istenilmesi tercih edilebilir.

c) İzmit Mutasarrıfı Ali Suad Bey'in Başkan Wilson'a Açık Mektubu

Milli Mücadele döneminde Wilson Prensiplerine ilgi duyanlardan birisi de 19 Ağustos 1919 - 12 Nisan 1920 tarihleri arasında İzmit Mutasarrıflığı görevini yürüten Ali Suad Bey'dir. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin kurulduğu sıralarda İstanbul'da bulunan Ali Suad Bey "Amerika Cemâhir-i Müctemiası Reis-i Muhteremi Wilson Hazretlerine Açık Mektup" başlıklı bir eser kaleme almış ve küçük bir risale şeklinde yayınlamıştır. Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin dışında ancak benzer görüşleri içeren Ali Suad Bey'in 15 sayfalık bu açık mektubunun özeti şu şekildedir:

"Türk milleti sahipsiz kalmıştır. Yönetimdeki eksiklikleri düzeltmek için Avrupa'dan batı idare tarzları kopya edilmiş, ancak Osmanlı

³⁵ Kemal Atatürk, a.g.e., s. 66-68.

toplum yapısına uymadığı için olumlu bir sonuç alınamamıştır. Meşrutiyetin "adalet", "ahlâk", "hürriyet" ve "hukuk" prensipleri sözde kalmış, tam olarak uygulanamamıştır.

Biz millet olarak kötü değiliz, uğursuzluk millette değil, hükümetlerdedir. Denilebilir ki, hükümetler milletten çıkar, ancak bu kural bizde kesin değildir. Millet meşrutiyetin kahramanlarının tesiri altında iken, siyasi partiler kurulmadan oluşturulan Meclisle işler düzelecek zannedildi. ABD Başkanı olarak siz de bilirsiniz ki, tecrübeler zamanla kazanılır. İttihat ve Terakki Hükümetlerinin tecrübesiz milletimizi uçurumlara atmasında Avrupalıların tahrikleri önemli rol oynadı. Onlar savaş çıkarmasalardı biz savaş açmayacaktık. Bu harp dolayısıyla bize bir kininiz varsa, onu Avrupalılara yaptığınız gibi bizde de bir hükümdara ve başkomutana yöneltiniz. Bizi çağdaşlaşmamış, cehlini medeniyet aleyhine kullanan zararlı varlıklar olarak görmeyiniz.

Ermeni meselesinde; Ermeniler Müslüman komşularına saldırdı ve Hükümet de tedbir aldı. Ben de (Deyr-i Zor Mutasarrıflığı görevinde iken) Ermenilerin haklarının korumak için çalıştım.

Millet olarak dağlı ve garazkâr değiliz. Bizde taassup yoktur. İstisna olaylar varsa onlarda da, hükümetin veya mütegalibenin akılsızlığı ve fesadı vardır. Sorumlusu hükümetlerdir.

Milletimiz ehil ve vukufly bir idareye sahip olamadı. Hep aldatıldı. Milletimiz şu anda bunun acılarını çekiyor. Azim ve kuvvetinizi hak yolunda kullanınız. Bizim içyüzümüzü öğrenmeden karar verirsiniz, yüce niyet ve fikirleriniz hayalde kalır.

Avrupa'dan getirilen uzmanlar milletimizin ilerlemesine istenilen derecede yardımcı olamamışlardır. Hükümet gerekli tedbirleri alamamış, "millet" ve "vatan" kavramları tam olarak yerleştirilememiştir.

Liberal ve sosyal demokrat dinimizin emirleri uygulamamış, idaresizliğe zevk-u sefa da eklenince millet bu hallere düşürülmüştür.

Hükümetin tembelliğinin, çılgınlığının, Avrupa taklitçiliğinin cezasını halka çektirmeyiniz. **Türklerin çoğunlukta yaşadığı bölgelerde adaletten uzak, "hak kuvvetlidir" yanlış anlayışı ile davranmayınız. Bizi de dinleyiniz. Sulh ve selamet-i âlem için en medeni prensipleri uygulayınız. Osmanlı gayr-i müslimlerinin yanlış telkinlerine aldanmayınız.**

Bizi idari bir inkılâp ile hakşinas ve ileri millet yapmak kolaydır. Bunun için de, kuvvetli olmamız ve toprak bütünlüğümüzün tanınması esastır. Hiçbir zaman komşularımızın topraklarına yan gözle bakmadık, hayali emeller baştakilerin işi idi.

Ey Muazzam Amerika'nın Büyük Reisi, dünya barışı için bize kendi gözünüzle bakınız. Bizi cezalandırmak isteyenlerin yanında bizleri de dinleyiniz. Bundan sonra ne yapacağımızı bizden sorunuz ve bunun için süre ile sınırlı taahhüt alınız. Tarafsızlığımızın dünyaya barış ve saadet getirmesini temenni ederim.

Ali Suad Bey'in bu mektubundaki fikirleri, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin tezleri ile benzeşmekle birlikte ayrıldığı noktalar da vardır. Örneğin, ıslahat yapılması için çok geniş yetkilerle donatılmış heyetler getirilmesi önerisi açıkça savunulmamıştır. İtilaf Devletlerinin I. Dünya Savaşı'nın mağluplarını ezme ve cezalandırma politikalarına adaletle ve kinden uzak bir bakış açısı ile muamele edilmesini isteyen Ali Suad Bey, gayrimüslimlerin iftira ve kötölemelerine aldırmaksızın Türk Milleti'yle ilgili politikaların tarafsızlıkla belirlenmesini talep etmiştir. Türk Milletinin bir ferdi olarak ABD'nin yanlış yönlendirmelere karşı uyarma ve aydınlatma görevini yapan Ali Suad Bey'in bu mektubu; Osmanlı Devleti ile ilgili olan 12. maddenin uygulanmasını savunmakta ve bir bakıma azınlıkların iddialarına cevap niteliğinde bir metin olarak kabul edilebilir.”

d) Şerif İlhami Bey'in Manisa'da Yayınladığı "Wilson Gazetesi"

Wilson Prensipleri'nin etkisiyle Türkiye'de gerçekleşen faaliyetlerden birisi de Sâdıkzâde Şerif İlhami Bey* tarafından Manisa'da

* Şerif İlhami Bey'in Gürün, Suşehri Karacasu ve Kırkağaç kazalarında kaymakamlık yapan Mehmet Şerif Bey'le aynı kişi olma ihtimali vardı. Mehmed Şerif Bey, Saruhan (Manisa) Sancağı İdare Meclisi üyelerinden Lütfullah Paşa'nın oğludur. 1883 yılında Manisa'da doğan Mehmed Şerif, ortaöğrenimini Manisa Rüştiyesi'nde, lise öğrenimini Mercan İdadisi'nde tamamladıktan sonra 8 Temmuz 1907 tarihinde Mülkiye Mektebi'nden "iyiye yakın" diploma deresi ile mezun olmuştur. 23 Ekim 1907'de tayin edildiği Saruhan Sancağı Maiyyet Memurluğu'nda stajını tamamladı. 31 Ağustos 1911'de Gürün, 3 Eylül 1912'de Suşehri, 31 Ekim 1912'de Karacasu, 23 Haziran 1913'te Kırkağaç Kaymakamlığı görevlerine atandı. Bu görevde uzun süre kalan Mehmed Şerif Bey, 15 Mayıs 1919'dan sonra Yunanlıların İzmir ve diğer yerleri işgali sırasında Yunanlılarla işbirliği yapıp Kırkağaç Kaymakamlığı görevine devam etti. Milli Mücadele'nin aleyhindeki bu tutumu nedeniyle Lozan Görüşmeleri sırasında hazırlanan ve bu anlaşmanın bir parçası olan Genel Af'ın dışında kalan "Yüzellilikler Listesi"nde 52'nci sırada yer aldı. Yunanlılarla birlikte ülkeyi terk eden Mehmed Şerif'in bu tarihten sonraki hayatıyla ilgili süreçle ilgili net bilgiler mevcut değildir. Tercüme-i hal varakasında Fransızca bildiği kaydedilmektedir. "**Leâli-i İlhamî**" isiminde bir şiir kitabını 1905 yılında İstanbul'da Cihan Kütüphanesi Matbaası'nda bastırmıştır. Bu kitapta yazar ismi olarak "Lutfullahpaşazade Şerif İlhami" ifadesi yer almaktadır. II. Abdühmami'di öven şiirlerinde bulunduğu kitaba 1908'de İkinci Meşrutiyetin ilanından sonra "**Hâtra-i İstibdâd, Devr-i İsdibdâd'ın Nümüne-i Eşarı**" başlığı konulacaktır. (Mücellidoğlu Ali Çankaya, **Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler**, C III, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969, s. 1121-1122; **Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu**, C 3-4, (Yay.Haz: Ali Bayram, M.Sadi Çöğenli), Atatürk Üniversitesi Matbaası, Erzurum, 1980, s. 2; <http://www.karacasu.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlar> (09.08.2016); <http://www.kirkagac.gov.tr/kirkagac-iscal> (09.08.2016).)

Yüzellilikler Listesi'ne 52'nci sırada yer alan Eski Kırkağaç Kaymakamı Şerif İlhami, Yunanlılar Anadolu'dan çekilirken ülkeyi terk etmiştir. Lozan Antlaşması'nın bir parçası olan Genel Af'a ilgili Kanun TBMM'nin 26 Aralık 1923 tarihli toplantısında kabul edilmiştir (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, Devre: II, C 4, s.467-473). Bu affın dışında kalacak kişilerin isim listesi TBMM'nin 16 Nisan 1924 tarihli Gizli Oturumunda belirlenmiştir. Bu görüşmelerde isimlerle ilgili konuşma, öneri veya itirazlar olmuştur. Ancak Şerif İlhami Bey'in ismi sadece listede yer almış, Zabıt Ceridesinde bunun dışında kişi hakkında açıklayıcı bir bilgi veya neden affedilmeyeceği bulunmamaktadır (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları**, Devre: II, C 4, s. 434-454.)

Yüzellilikler Listesi'nin 52. sırasında "Esbak Kırkağaç Kaymakamı Şerif" ifadesiyle yer alan Şerif Bey'in yurtdışına çıktıktan sonra nereye gittiği, hangi faaliyetlerde bulunduğu ve ölüm tarihi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Emniyet Genel

"Wilson" ismiyle bir gazete çıkarılmasıdır. Şerif İlhami Bey, daha önce de zaman zaman basında yazı yazan bir isimdir. Örneğin; 11 Ocak 1910 tarihli *Ahenk* gazetesinde yayınlanan "Sadâ-yı Hakîkî" başlıklı yazısında, yürürlüğe konulan **Men'i Şekavet/Çeteler Nizamnamesi**'nin Aydın Vilayeti'ndeki olumlu sonuçlarını değerlendirmektedir. Meşrutiyetin ilanından sonra Kanunu Esasi'nin emri olan halkın huzur ve güvenini sağlamak için çok önemli bir adım olan bu nizamnamenin Aydın'da eşkıyalık faaliyetlerinin önlenmesinde faydalı olduğunu vurgulayan Şerif İlhami Bey, bu alanda elde edilen olumlu sonuçları maddeler halinde şu şekilde sıralamaktadır³⁶:

"1- Takibine hız verilen Çakırcalı ve Tekelioğlu müstesna olmak üzere Aydın Vilayeti içerisinde dolaşmakta olan ve halka zarar veren eşkıyaların çoğu yakalanmış, Divan-ı Harplerde yargılanarak idam cezasına çarptırılmış ve Padişah tarafından tasdik edilenler asılarak idam edilmişlerdir.

2- Çakırcalı ve Tekelioğlu'na destek veren, koruyan veya saklayanlardan birçoğu yakalanarak ağır cezalara çarptırılmışlardır.

3- Eşkıyalık yapanların akrabaları yakalanarak sürgün edilmektedir.

4- Eşkıyalara ait menkul ve gayrimenkul mallar haczedilmiştir.

Müdürlüğü'nün Yüzelliliklerle ilgili 1933 yılında hazırladığı dosyada; künyede Kırkağaç yerine yanlışlıkla "Karaağaç Kaymakamı" ifadesi yazılan Şerif Bey'in Rodos'ta bulunduğu dair net olmayan istihbarat bilgisi yer almaktadır. Ancak Yine Emniyet Genel Müdürlüğü'nün Ağustos 1937'de hazırlanan Yüzelliliklerden hayatta olanlara dair listede Şerif Bey'in ismi yer almamaktadır. Buradan hareketle Şerif Bey'in 1933-1937 arasında vefat etmiş olabileceği sonucuna ulaşılabilir (Sedat Bingöl, **150'likler Meselesi**, Bengi Yay., İstanbul, 2010, s. 222,271, 282-286; Emin Karaca, **150'likler**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 2007, s. 74; Erdoğan Aşlıyüce, **Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler**, Yesevi Yay., İstanbul, 2009, s. 294.)

Asıl ismi Mehmed Şerif olup Mülkiye'den mezun olduktan sonra ve şiirle meşgul olduğu dönemde "İlhami" ismini aldığı tahmin olunabilir. Bu iki ismin sahibinin aynı kişi olduğuna dair kanaat kuvvetli olmakla birlikte bunun kesinlik ifade etmesi için yeni bilgi ve belgelere ihtiyaç vardır.

³⁶ Şerif İlhami, "Sadâ-yı Hakîkî", **Âhenk**, No: 4101 (29 Kânunuevvel 1325/11 Ocak 1910), s.1.

5- Ödemiş'te eşkıyaların, istedikleri köylerde rahatça gezebilmeleri için halka etki ederek seçtirmiş oldukları muhtarlar değiştirilmiştir.

6- Yörük çadırları dağıtılmıştır.

7- Çakırcalı'nın akrabası ve yakın dostlarından 40 kişi Fizan'a sürgün edilmiştir. Böylece bu kişilerin memleketleri ile irtibatları kalmamıştır ki, bu eşkıyaya büyük bir darbedir.

Çeteler Nizamnamesi'ne göre, ilan edilen tarihe kadar kayıt ettirilmiş olsa bile silah ve bıçak taşımak yasak olduğu için, güvenlik güçlerinin bu yasağa uymayanları Divan-ı Harbe teslim etmeleri ve cezalandırılmalarının asayişin muhafazasına katkısı olmaktadır.

Bu nizamnamenin uygulanması ile en medeni şehirler gibi Aydın'da da silah sesleri kesilmiştir. Eskiden silah seslerinden dolayı sokağa çıkmayan halk rahatlıkla işine gücüne bakabilmekte, can ve mal emniyeti sağlanmaktadır. "

Wilson Gazetesi İle İlgili Bilgiler: Sadızkâde Şerif İlhami Bey'in sahip ve sorumlu müdürlüğünü yaptığı Wilson Gazetesi'nin ilk sayısı 14 Şubat 1919'da yayınlanmıştır. Bu ilk sayının tek nüshası Erzurum Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi'nde No: 1277'de bulunmaktadır³⁷. Gazetenin ikinci sayısının yayınlanıp-yayınlanmadığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Türkiye'de TBMM, Milli Kütüphane, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İBB Atatürk Kitaplığı, Hakkı Tarık Us Koleksiyonu, İzmir Millet Kütüphanesi, Manisa İl Halk Kütüphanesi gibi bu tür gazetelerin bulunabileceği kütüphanelerde başka nüsha ve sayısı bulunmamaktadır. Bu alanda çok değerli bir eser olan Hasan Duman'ın geniş hacimli "**Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928**" isimli

³⁷ Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu, C 5, Atatürk Üniversitesi Matbaası, Erzurum, 1989, s. 578.

eserde de bu gazetenin başka nüshasının bulunmadığı görülmektedir³⁸.

Gazetenin logosu olarak rika stilinde Osmanlıca harflerle (ويلسون) yazısı bulunmaktadır. Wilson Gazetesi'nin sahibi ve sorumlu müdürü Sâdıkkâde Şerif İlhâmî Bey'dir. Gazetenin bu ilk nüshası üçer sütunlu 4 yaprak ve 8 sayfadan oluşmaktadır. İdare yeri; Manisa'da Narlıca Mevkii'ndeki 6 numaralı binadır. İlk sayfada yazışmalarla ilgili "Gazeteye ait evrak müdiriyet namına gönderilmelidir. İzmir'e ait hususat için Evliyâzâde Hanı'nda Kemaleddin Bey'e müracaat olunmalıdır" ifadesine yer verilmektedir. Gazetenin nüshasının 3 kuruş, abone şartları olarak seneliğinin 144, altı aylığının 75 kuruş olarak ilan edilmiştir. Gazetenin ilk sayfasının sol üst köşesinde W. Wilson'un Sorbon Üniversitesi'ndeki konuşmasından bir bölümü olan "*İnsaniyetin ilhâmâtına kulak asmayacak olursak tarih-i beşerin kaydettiği en büyük nâ-merdâne iflas-ı manevîye kesb-i istihkâk* (namertçe manevi açıdan iflas etmek) *etmiş olacağız..... İnsanlar temellükü* (mülkiyeti) *hak ve irâdeye mâlik bulunmayan elden ele geçmiş eşya değildir*" cümleleri ve ABD Başkanı W. Wilson'un bir resmi yer almaktadır. Sayfanın üst kısmında yer alan bu bölümün altında tarih satırı bulunmakta ve günün tarihi olarak; 13 Cemaziyelevvel 1337, 14 Şubat 1335-1919, Cuma bilgisi verilmektedir.

Wilson Gazetesi'nin Yayın Politikası ve Yazıların İçeriği: Wilson Gazetesi'nin yayın politikasının izah edildiği ve "Gazetemizin Meslek ve Gayesi" başlıklı yazının tam metni aşağıdaki gibidir³⁹:

"Gazetemiz efkârında (görüşlerinde) hür ve müstakil (bağımsız) olup hiç bir fırka-ı siyasiyenin (siyasi partinin) boyunduruğu altında değildir.

³⁸ Hasan Duman, **Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928**, Ankara, 2000, s. 923.

³⁹ Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 1-2.

Hâmî-i hukûk-ı beşer (insan haklarının koruyucusu) Mister Wilson'un desâtîr-i (ilkeler) insaniyet ve milliyetperverânesine teb'an (bağlı) selamet-i vatan için çalışır.

Gazetemiz İstanbul'dan alınacak havadis icra edilmekte olan tedâbire (kontrol ve sansür) aid olacağı için İstanbul'la telgraf muhâberâtına hâcet bile görmemiş, Millî Kongre Kâtib-i Umûmî'si Ayan azasından müverrih-i şehîr (ünlü tarihçi) Abdurrahman Bey'le ve Wilson Prensipleri Hey'et-i İdaresi azasından edîbe-i lebîbe Halide Edib Hanım ve İsviçre'nin Cenevre Kantonu'ndaki Türk Hürriyet-perveran Kongresi'yle muhâberât tesisine teşebbüs eylemiştir."

Bu yazıdan da anlaşılacağı üzere gazetenin herhangi bir siyasî parti ile bağı bulunmamakta ve bağımsız bir yayın politikası izleyeceği belirtilmektedir. Gazetenin amacı; insan haklarının savunucusu W. Wilson'un ilkeleri çerçevesinde vatanın selameti için çalışmaktır. İstanbul işgal altında olduğu için alınacak haberler kontrol edilmekte olduğu ve yine İstanbul'da alınmakta olan tedbirlere ait olacağı için İstanbul'la haberleşme ihtiyacı duyulmamıştır. Ancak Milli Kongre Genel Sekreteri Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nden Halide Edip Hanım ve Cenevre'deki Türk Hürriyet-perveran Kongresi ile doğrudan haberleşme yapılması tercih edilmiştir.

"Mister Wilson'un Ulüvv-i Rûhu (yüce his, duygu) ve Vazifemiz" başlığını taşıyan yazıda Wilson Prensipleri anlatılmakta ve özetle şöyle denilmektedir⁴⁰:

"- Dünya büyük bir siyasî inkılâp ve sosyal dönüşüm geçirmektedir. Bu değişimin başında lütufkâr ve insaniyetli bir reis (Wilson) bulunmakta ve tarihin görmediği büyük bir iyiliği insanlığa yapmak istiyor.

- Mister Wilson "insanlar temellükü (mülkiyeti) hak ve iradeye malik bulunmayan elden ele geçmiş eşya değildir" sözü ile işgal ile

⁴⁰ Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 1-2.

toprakları sahiplenmeye çalışan devletlere karşı, işgalin haklı sebeplerinin olmadığını, bir ülkenin halkının istekleri dışında hükümetler arasında oyuncak olamayacağı prensibini ortaya koymaktadır.

- Büyük devletler barbar ve vahşi sayılan kavimlerin topraklarını şu düşüncelerle işgal ediyorlardı: "Madem ki onlar vahşidirler ve onlarda hiç bir hakimiyet ve temellük denilen şey mi olur? Biz onlara karşı her türlü hâkimiyeti haiziz. Onları öldürmek veya lütfedip esaretle yaşatmak bizim elimizdedir".

- Amerika keşfedildiği zaman orada Kızılderililer vardı, onların kendilerine göre teşkilatları, kültürleri ve medeniyetleri vardı. Özellikle Meksika civarı oldukça medeni idi. Batılılar tarafından vahşi sayılan bu kavmi merhametsizce yok ettiler. Bu yapılanlar medeniyetin ve insanlığın gerçek muhibbanı tarafından protesto edilmişti. Bu sayede bu kavimden çok az bir kısmı hayatta kalabilmiştir.

- İşte bugün o Amerika'nın bağrından çıkan insanlığın haklarını savunan bir evladı, iyiliksever ve insancıl birisi olduğunu bütün dünyaya ispat ediyor. Biz Wilson'un dostuyuz, çünkü Wilson bütün insanlığın dostudur.

- Alman Islah (!!!!) Heyeti'nin kabul edilmesinden sonra ülkemiz Almanya'nın hâkimiyeti altına girmiş, Osmanlı mirasından büyük lokmayı yutmak isteyen Kayser'in sömürgeci faaliyet ve siyasetine kurban olduk.

- Kayser'in bu politikaları yüzünden ve onların telkiniyle eski Hükümetin başındaki maceracılar, çeşitli unsurlara zulümler yaptılar.

- Almanya'nın bu politikaları sonucunda Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girdi ve vatanımız can çekişir hale geldi.

- Kayser'in sömürgeci politikalarının pençesindeki Padişah ve Hükümet bir hayal ve gölgeden ibaret kaldı. Bu savaşta galibiyet Almanya'nın sömürge olmamızın tasdikinden başka bir şey değildi. Sö-

mürge halinde yaşamaktansa şu "Bugünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk aksamına emin hukuk-ı hâkimiyet bahşolunmak lazım gelir" ilkesinde (Wilson Prensiplerinin 12. maddesi) bildirilen egemenlik hakkını savunarak o sayede yaşamak daha evlâdır.

- "Yoktur sebat hep değişir, hem değişir cihan döner

Sönmüşler işti'âl bulur (parlar) her yanan söner.

- **"Biz Mister Wilson'un tezkîr-i nâm-ı muhteremi (saygıdeğer ismini anmak) için gazetemizin ismini Wilson tesmiye ettik (isimlendirdik) ve isminin bâlâsını(a) (üst) Sorbon Darülfünunu'nda îrâd eylediği mühim nutuklarının bazı parçalarıyla ve resmiyle tezyîn eyledik(süsledik)."**

- Güçlü bir şekilde ümit edilir ki; Mister Wilson'un barış ve dünyanın huzurunun sağlanması için ortaya koyduğu insani ilkeler, devamı olmayan, geçici bir şey olmaz ve Amerika ile müttelikleri gibi medeniyetin zirvesine çıkmış olan büyük devletler, Türkiye'nin hâkimiyetini gasp etmeye tenezzül etmeyerek insanlık tarihinin kaydettiği manevi açıdan namertçe iflasa müstahak olmadıklarını ispat ederler.

- Barışın sonunda bütün insanlık, kötü hükümdarların görmediği Wilson'un dahiliğini minnet ve şükranla anacak ve onun bir heykelini dikecektir.

- **"Şimdi bize düşen vazife; siyasi partilerin ihtiraslarından uzaklaşmak ve ancak Wilson Prensiplerine bağlı kalarak haklarımızı savunmak için yekvücut olmaktır."** Çünkü siyasi geleceğimiz açısından büyük devletler nezdinde ne Hürriyet ve İtilaf, ne İttihat ve Terakki ve ne de Selamet-i Osmaniye vs. hiçbir önemi yoktur.

- Geliniz! Kim gelecek? beyhude...

- Fransa Hükümeti; Avrupa'da savaş söz konusu olduğunda ezeli düşmanı Alman İslah Heyetlerinin ülkemize geldiği bir zamanda, İttihat ve Terakki'ye muhalif diğer siyasi partilerin eleştirilerine kulak

asmadan Maliye Nazırı Cavit Bey'in girişimiyle Türkiye'ye borç vermişti. Çünkü Türkiye, ülkeyi yöneten parti olarak değil, bir ülke olarak algılanıyor.

- Barış Konferansı da Türkiye'nin geleceğini böyle telakki ediyor. Hak ve adalete dayanarak vatan savunması için yekvücut olalım.

- Suçlular her zaman ve her yerde cezalandırılırlar. Bununla birlikte sorumlu kişiler nefret ve tefrikaya sebep olmamalıdır.

- Vatan evladı bugün bir anadan doğmada hep,

Ayrı gayrı olamaz hubb-i vatandır mezhep (yol vatan sevgisidir).

- Siyasi parti ihtiraslarından uzaklaşalım, yoksa parti ayrılıklarına kapılırsak, barışın uygulanması konusunda şahsen de, ülke olarak da zarar göreceğiz.

Gazetenin 2, 3 ve 4. sayfalarında yayınlanan "**Bugün İçin Lüzumlu Malumat: Beyazlar Ticareti Yoktur**" başlıklı yazıda, coğrafi keşifler, işgaller ve sömürgecilik hakkında tarihi bilgiler verilmekte ve yorumlar yapılmaktadır. Bu yazı da şu şekilde özetlenebilir:

- Eskiden sahipsiz bölgeler orayı keşfeden ve sahiplenenin oluyordu. Ya da bir hükümdar/devlet ordusuyla bir yeri işgal ederek kendi topraklarına katıyordu. Buna "hakk-ı fetih" denilirdi. 18. asra gelinceye kadar bu temel bir hak olarak kabul görürdü. Fakat 18. yüzyıl alimleri, bunun bir hak değil, gasp ve tecavüz olduğunu savundular.

- Fransız İhtilâli sırasında yayınlanana Anayasa'da; Fransız halkının fetih maksadıyla her türlü savaşa girme fikrinden tamamen vazgeçtiği ve başkalarının hak ve hürriyetlerine karşı silah kullanılmayacağı ilan edilmişti. Ancak I. İmparatorluk zamanında bu hüküm çiğnenmiştir.

- 1815'te toplanan Viyana Kongresi'nde alınan kararlar da, milletlerin gelenek-göreneklerini, menfaatlerini ve gelecekle ilgili kararlarını reddettiği için, hürriyetperverler tarafından eleştirilmiştir. Çünkü egemenlik haklarına uygun değildi.

- 20. yüzyıl âlimleri de aynı fikirleri savunmaya devam ediyorlar ve halkın bu hakkını kullanması için "plebisit" uygulanmasını istiyorlar. Yani ilhak, ancak oranın halkının vereceği kararla mümkün ve haklı olabilecektir. Yoksa işgal ve tecavüzdür.

- Bir yerin halkı oraya sarsılmaz bağlarla bağlıdır, orada doğup büyümüştür, ayrılmak istemez ve orada ölmek ister. Onun için bu halkı istemedikleri bir devlete ilhak etmek doğru olmaz. Bir halkı plebisit olmaksızın başka ülkeye ilhak etmek, onlara hayvan muamelesi yapmaktır ve "Beyaz Ticareti"dir.

- 1860'da Yens ve Sava şehirleri Fransa'ya plebisitle katılmıştır. 1866'da Şlezvig-Holştayn bölgesi Prag Antlaşması gereğince Almanya'ya katılmaya mecbur tutulmuştur.

- Plebisit iki sebeple olur: Ya devletler plebisit sonuçlarının ne olacağını bilerek oylamayı tercih ederler veya bazı durum ve şartlar bağlı olarak plebisit uygulanır.

- Mösyö Martens 1863'te Yedi Adalar'ın* Yunanistan'a ilhakını örnek gösteriyor. Ki zaten bu adaların halkları Yunanistan'a katılmaya meyilli idiler.

- Bir yerin başka bir devletin toprağına ilhakı antlaşmalara dayanmalıdır.

* (Yedi Ada Cumhuriyeti: Akdeniz ile Adriyatik Denizi'nin kesiştiği bölgede yer alan Korfu, Pakso, Ayamavra, İtaki, Zanta, Çuka ve Kefalonya adalarının isyan ve yabancı devletlerin desteği ile Osmanlı'dan ayrılmış, önce Fransa ve sonra da İngiltere'nin hakimiyetine girmiştir. İngiltere 1863'te bu adaları yönetimini Yunanistan'a devretmiştir. Bakınız: **İslam Ansiklopedisi**, c. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2013, s. 385-387.

- Devletler hukuku, ilhak edilecek bir bölgenin halkına, belirli bir süre içinde orayı terk etme hakkı tanımaktadır. 1878 Berlin Antlaşması'na göre, antlaşmanın tasdikinden itibaren 3 sene zarfında halk bu tercih hakkını kullanabilecektir.

- Artık toprakların ilhaki konusunda sadece hükümdarların kendi başlarına kararları değil, millet adına karar verecek kurulların kabulü gerektiği anlayışı yaygınlaşıyor.”

“Mâ-ba'di var) ifadesiyle yazının sonraki sayılarda devam edeceği duyurulmuştur.

Wilson Gazetesi'nin 4. sayfasında M. Muhiddin'in “Wilson Prensibi – Mâder-i Muhtezıra” başlıklı aşağıdaki şiiri yer almaktadır⁴¹:

*“Sinende yer bulan o mülevves (kirlî) hayatların
Alçak, sefîl nâ-hun (tırnak) hırsıyla yırtılan
Cerahât gam-fezâ-yı (keder arttıran) kalbe ey şefîk-i vatan
Ey hasta valide, ey şefîk, muhtazar (ölüme hazır) ana
Biz sarmak istedik, bağlamak, unlara ko(y)mak
Yiyin madde-i deva, ümîd, halâs, şîfa
Verin bütün hayatta o âlî sebatların
Azmin, irâdenin, cür'etin sevkiyle-bak
Kâr etmedi marazın o müthiş belasına
Düştüğ vatan-ı memâtin firaş-ezâsına! (incitici yatağına)
Bu bir gurûb (batış), gurûb fakat eylemez devam
Şemsin ziyası olsa da zulâle (gölgeler) râm (boyun eğmek)
Sabah olur bu zulmet-i mâtem kaçır gider
Wilson Prensibi açacak âlem-i diğeri”*

⁴¹ Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 4.

Gazetenin yayınlanma amacına uygun olan bu şüirde; Birinci Dünya Savaşı sonrası ülkemizin içinde bulunduğu durum ve ümitsizlik anlatıldıktan sonra güneşin batmasıyla benzerlik kurularak, karanlığın ebedi olmadığı ve sabahın oluşuyla, karanlığın dağılacağı ve Wilson Prensiplerinin yeni ve güzel bir âlemi açacağı ümidi dile getirilmektedir.

Wilson gazetesinin 4 ve 5. sayfalarında "Müteverrim: Veremli" başlığını taşıyan hikâyede, birliğinde verem hastalığına yakalanan ve hava değişimi izni çerçevesinde İstanbul'a gelen bir subayın hastalığının serüveni, Erenköy ve Haydarpaşa'daki hastanelerde sürdürülen tedavi süreci anlatılmaktadır. Daha önce İzmir'deki hastanede sağlık durumunun görevini yapmasına engel olmadığı raporu verilen ve hastalığı ağırlaştığında dolayı Gümüşsuyu Hastanesi'nde altı aylık hava değişimi izni verildiği belirtilen yazıda; İzmir, İstanbul'daki tedaviden ziyade Manisa'da Dostluk Yurdu'ndaki hastanın sağlığının iyileşmeye başladığı vurgulanmaktadır⁴².

Wilson gazetesinin 5. sayfasında "Bu Kabahat Türklerde mi? Manisa Metropolithanesi'nde Nasyonalist Bir Propaganda" başlığı ile haber/yorum yer almaktadır. "Biz Rum vatandaşlarımızı severiz; bu muhabbetimiz samimi ve safır. Anâsır-ı muhtelifenin şayân-ı imtisâl bir hüs-n-i imtizâcla (iyi uyum) geçindiği en iyi bir yer Manisa'dır" cümleleri ile başlayan yazıda; göçmen olarak Manisa'da bulunan Rumlara "Manisa'da kalmak mı istersiniz, memleketlerine gitmek mi istersiniz" diye sorulduğunda, Manisa'daki Müslümanların kendi ırk ve mezhebenden olanlara bile göstermedikleri iyi muameleden dolayı, Manisa'da kalmak istedikleri cevabının alınacağı iddia edilmektedir. Rumlara karşı olan bu muameleye karşılık, Belediye Meclisi'ndeki Müslüman ve Ermeni üyeler toplantıya katılırken Rum temsilcilerin toplantıya katılmamasından dolayı üzüntü duyulduğu belirtilen yazıda; ülkenin içinde bulunduğu süreçte yaşanan iase sıkıntılarıyla ilgili olarak Rumlara faydalı bilgilerinde istifade edilmesi

⁴² Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 4-5.

gerektiği vurgulanmaktadır. Bir memlekette hayatın ucuzlamasının yolunun ehil ve liyakatli kişilerden oluşan belediye idaresinden geçtiği savunulan yazının devamında; Manisa Mutasarrıfı Hüsnü Bey'in istediği kişilerin belediye meclisi üyeliğine seçilmeleri hususunda Metropolit Vekilinden yardım talep ettiği, propagandaların etkisiyle seçimlerin Mutasarrıfın istediği gibi sonuçlandığı ve kendiliğinden aday olan bir Rum vatandaşın seçimleri kazanamadığı anlatılmaktadır. Mutasarrıf ve Metropolit Vekilinin hareketlerinin değil, bu propagandacılar bir Rum vatandaşın kazanması için gayret göstermemesinin eleştirilmesi gerektiği savunulan yazıda; eski Hükümetin (İttihat ve Terakki Hükümeti) sona ermesinden sonra o hükümeti ve Patriğin görevden uzaklaştırılması ve Meclisin feshedilmesi konusunda hücumla geçen Rum basınının, taşrada aynı zihniyetteki dini görevlilerin (metropolit) değiştirilmesi için yayın yapmadığı kaydedilmiştir. Rum basını bu lakaytlıklarından dolayı Türklerin de zarar gördüğü vurgulanan yazı şu ifadelerle sona ermektedir: “ Bu memleketin iş bilir, zeki, faal anasırından ma'dûd (sayılan) bulunan Rum vatandaşlarımızın nâfi' hizmetlerinden mahrum kalıyoruz”.

Yazıda, Mutasarrıf ve metropolitin hareket tarzı eleştirilmezken, bir Rum'un seçilmesi yönünde propaganda yapmadığı için Rum basını eleştirilmektedir. Mutasarrıf Osmanlı olduğu için o bir tarafa bırakılacak olursa, bir şehirdeki bir topluluğun dini liderinin telkinlerinin aksine hareket etmesi düşünülemez. Aslında Rumların yaklaşan Yunan işgali dolayısıyla yavaş yavaş Türk toplumundan uzaklaşmakta olduğu gerçeği göz ardı edilen yazının son kısmında Rumların Türklere faydalı olabileceği gibi hayale yer verilmektedir.

Wilson Gazetesi'nin 6. sayfasında "İstanbul'un Tâli'i" başlıklı yazıda Paris Barış Konferansı'nda İstanbul'un geleceği ile ilgili yapılan tartışmalara değinilmektedir. Le Lozan Gazetesi'nde Fransız gazetelerinden aktarılan bir makalede; Paris'te konferans toplandığı bir sırada İstanbul'da çıkan karışıklıkları bahane eden İngiliz Generalinin İstanbul Hükümeti'ne bir ültimatoma vererek İstanbul'un güvenliğini

kendilerinin sağlayacağını bildirdiğinden bahsedilmektedir. Bu haberi yorumlayan Wilson Gazetesi; bu karara Osmanlı Hükümeti'nin İngilizlerin de desteğiyle devlet kadrolarındaki İttihatçıları temizlememesinin sebep olduğunu, polis görevlerinin Fransızlar tarafından yürütülmesi ve İngilizlerin zabtiye işlerini üstlenmesiyle İstanbul'da bir Avrupa idaresinin kurulması eleştirmektedir. Bu durumun dünyada ve özellikle İslam âleminde iyi karşılanmayacağı kaydedilen yorumda, Padişahın böyle bir idare altındaki İstanbul'da kalmaya devam etmesinin bağımsız bir padişah olarak algılanmasını zedeleyeceği ve batıların bu kadar idaresini ele aldıkları İstanbul'u tekrar Türklere bırakmak istemeyecekleri öngörüsünde bulunduğundan sonra şu ifade ile yazı sonlandırılmaktadır: "Gazetemiz: Wilson esasât-ı sulhiyesini (barış şartlarını) bütün devletler kabul etti. O halde bu ne?"⁴³. Bu ifade ile Wilson gazetesi, Başkan W. Wilson'un barış önerilerini kabul ettikten sonra İstanbul'un idaresini Türklere almalarını bir çelişki olarak görmekte ve bu kararı İtilaf Devletlerine yakıştıramamaktadır. Uluslararası anlaşmalar, bildirimler, kararların hakkaniyetle uygulanması için güçlü olmak gerektiği, aksi takdirde bunlarla ilgili herkesin istediği yorumu yapıp ona göre tevîl yoluna giderek olayları ve kararları kendi lehlerine döndürecekleri tecrübesi akla gelmektedir.

Wilson gazetesinin 5. sayfasındaki "Mühim Hadisât-ı Siyasiye" başlıklı haberde; Suriye'deki İngiliz orduları komutanı General Allenby ile Doğu'daki bütün İtilaf kuvvetleri komutanı General d'Esperey'nin İstanbul'a geldikleri ve bu komutanın Selanik'teki karar-gâhını yakında İstanbul'a nakledeceği bildirilmektedir. Enver Paşa'nın Kırım ve Kafkasya'daki Müslümanlar arasında faaliyetlerde bulunduğu dair duyular alındığından bahsedilmektedir. Bolşeviklerin Varna'yı işgal ettikleri, Fransız Başbakanı Klemenso'ya Bolşevikler tarafından Bern'de bir suikast girişiminde bulunulduğu, Mersin'deki Ermeni askerlerinin Fransız ordusu katıldıklarına dair

⁴³ Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 6.

haberler bu başlık altında kısa kısa verilmektedir. Ayrıca Manisa'da tahkikat yapmakta olan Mülkiye Müfettişi Fuad Bey'in Mutasarrıfı Hüsnü Bey'i görevden alarak yerine Salihli Kaymakamı Tahsin Bey'i vekâleten tayin ettiği ve Manisa Polis Komiseri Eşref Bey'in de görevden alındığı bilgisi verilmektedir⁴⁴.

Wilson Gazetesi'nin 6 ve 7. sayfalarında "Ma'lûmât-ı İdariye: Mes'uliyet-i Vükelâ" başlıklı bir yazıda okuyuculara yönetim sistemleri hakkında bilgi verilmektedir. Hükümetin sorumluluğu konusunda meşrutiyet ve meşveret sistemlerinde; hükümdar veya cumhurbaşkanının sorumsuz olması, hükümdar ve cumhurbaşkanının tek başlarına yürütme gücünü kullanamayacakları, hükümetin yürütme gücünü kullanması nedeniyle sorumlu olması gerektiği savunulan yazıda bu ilkelerin uygulanmasıyla ilgili İngiltere'den diğer ülkelerden ve İslam tarihinden örneklere yer verilmektedir. Osmanlı Kanun-ı Esasîsi'nde "Zât-ı Şâhâne gayr-ı mes'uldür" hükmünün bulunduğu belirtilen yazıda; Meclis-i Vükelâ'nın icraatları dolayısıyla siyasi açıdan sorumlu olduğu, görevleri dışındaki eylemleri dolayısıyla şahıs olarak halktan biri gibi genel mahkemelerde yargılandıkları ve yürütme gücünü kullanmaları nedeniyle Padişah'a ve Meclis-i Mebusan'a karşı sorumlu oldukları izah edilmektedir. Yazı "mâba'di var" ibaresi ile bitmekte, yani devamının sonraki sayılarda yer alacağı belirtilmektedir⁴⁵. Bu yazı ile okuyuculara devlet yönetim sistemleri hakkında açıklama yapma ve bilgilendirme amacı güdülmektedir.

Wilson Gazetesi'nin 7 ve 8. sayfalarında "Biz Kuvâ-yı Tabî'iyenin Taht-ı Tahakkümündeyiz" başlıklı haber yorumunda doğal olayların mimari eserlere etkileri ele alınmaktadır. Manisa'da harabe olan dış mahalle örneği üzerinden; rüzgârın, selin ve diğer doğal etkenlerin insan hayatına etkileri anlatıldıktan sonra insanların keşiflerle bu do-

⁴⁴ Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 6.

⁴⁵ Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 6-7.

ğal güçlerden istifade etmesinden (rüzgârdan, buhar gücünden ulaşımda yararlanma) bahsedilmekte ve gelecek güneş enerjisinden yararlanabileceği ümidi dile getirilmektedir. Hükümetin ve kurulacak şirketlerin doğal güçlerden yararlanmak için çaba göstermeleri ve yatırımlar yapması gerektiği vurgulanan yazıda; aksi takdirde ortaçağ hayat tarzını yaşamaya devam edeceğimiz tespiti yapıldıktan sonra Manisa-Bîrûnâbâd (Bornova) yolunun Manisa'nın dış mahallesiyle birleştiği yerdeki Haydar Deresi'nin ıslah edilmesi için daha önce yapılan girişimlerden sonuç alınmadığı kaydedilmektedir. Yazı "mâ-ba'di (devamı) var" ifadesiyle sona ermektedir⁴⁶.

Wilson gazetesinde "Korkak Müntakimler (intikamcılar)" başlıklı yazıda İzmir eski valilerinden Rahmi Bey'in gözaltına alındığı ve yargılanmak üzere İzmir'deki mahkemeye sevkine dair haberler yayınlanmasının akabinde, Rahmi Bey'in oğlu Arslan'ın 12 Şubat'ta Bîrûnâbâd (Bornova)'da okuldan çıktıktan sonra dört atlı tarafından kaçırdığından bahsedilmektedir⁴⁷.

Wilson gazetesinin son sayfasında "Mâzî, Hâl, İstikbâl Serbestî-i Matbu'at (Geçmiş, Şimdi, Gelecek ve Basın Özgürlüğü) Sineması" başlıklı ve sloganlardan oluşan ironik ifadelerle dolu şu yazı yer almaktadır⁴⁸:

"Mütarekeden evvel; hiss, hiss, hiss, hiss.

Mütareke esnasında; tırk, tırak, tırk, tırak (aslı tarrâk)

Mütareke imzalanınca; tırak, tırak, tırak, tırak,

Hâlen: tırk, hiss, tırak, hiss,

Sulh konferans mukarreratı tatbik olunurken;,,,, ne bir ses, ne bir sedâ.

⁴⁶ Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 7-8.

⁴⁷ Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 8.

⁴⁸ Wilson, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 8.

Sulh konferans mukarreratının tatbikinden sonra; taraf, taraf, taraf, taraf."

Yazıda; basının mütareke öncesi, mütareke sırasında ve sonrasında yaygın politikalarına yönelik eleştiri ve göndermelerde bulunmuştur. Mütareke öncesinde savaş hali ve sansür olduğu için "hiss" şeklinde yayın yapan basının, mütareke sırasında ve sonrasında sesini yükselttiği, barış konferansı sırasında tekrar sessiz beklenti içinde olduğu, barış şartları uygulanırken güçlünün yanında yer alma politikası izleyeceği vurgulanmaktadır.

Wilson gazetesinde imzası ve ilginç yazılardan birisi "Wilson Asrı" başlığını taşımaktadır. Bu yazıda, Papa'nın taraftarlarına ve bağlılarına yaptığı konuşma haber olarak verilmektedir. Papa bu konuşmasında; Wilson'un ilk bakışta insana samimiyet ve emniyet bahsettiği, bu yönüyle Hz. İsa'nın havarilerinden Sen Piyer'i hatırlattığı ve Tanrının feci savaş ortamında bu kişiyi insanlığın kurtuluşu için hazırladığı vs. görüşlerini dile getirmiştir. Yazı "bu asır artık Wilson asrı olacaktır" sloganı ile bitmektedir⁴⁹. Şerif İlhami Bey'in gazetesinin yayın politikasına uygun bu haber/yorumla görüşlerini güçlendirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Özellikle de Başkan W. Wilson'a havarilerden Sen Piyer yakıştırması yapılarak, Birinci Dünya Savaşı ve sonrasında yaşanan karamsarlığı dağıtacak bir kurtarıcı ve iyilik meleği rolü verilmeye çalışılmıştır.

Wilson Gazetes'i'nin son sayfasında "İlan" başlığıyla Manisalı Mehmet isminde birinin duyurusu/reklamı yer almaktadır. Bu ilanda; Manisalı Mehmet, İzmir Kemeraltı'nda Meserret Oteli Kiraathanesi'ni kiraladığını, temiz bir ortamda, halis kahve, çay, nargile içmek ve günlük gazeteleri okumak isteyenleri kiraathanesine beklediğini ilan etmektedir⁵⁰.

⁴⁹ **Wilson**, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 8.

⁵⁰ **Wilson**, Sayı: 1 (14 Şubat 1335/1919), s. 8.

Sonuç

Birinci Dünya Savaşı, dünya tarihinin o döneme kadar gördüğü en büyük felaketlerden birisi olarak, neredeyse dünya milletlerinin tamamına yakınıni etkilemiştir. Bu savaş kaybedenler için felaket olduğu gibi kazananları da fazlasıyla etkilemiştir ki, bunun acısını mağluplardan çıkarmak isteyen galip devletler, ateşkes antlaşmaları ve barış antlaşmalarında tamamen öç alma politikası izlemişlerdir.

Savaşa sonradan giren ve belki de en az etkilenen ülkelerden birisi olan ABD Başkanı Woodrow Wilson, 8 Ocak 1918 tarihinde Amerikan Kongresi'nde yaptığı konuşmada, savaş sonrasında kurulacak barış sistemine yönelik görüşlerini açıklamıştır. Savaş sırasında savaştan ve/veya tarafsız ülkelerce olumlu karşılanan bu ilkeler/prensip-ler, savaş bittiğinde İtilaf Devletlerince barış konferansında çok da dikkate alınmamıştır. Mağlupları ilgilendiren maddeleri uygulanırken, herkesi ilgilendiren açık diplomasi, demografik yapıya göre sınırların belirlenmesi, milletlerin kendi geleceklerini tayin hakkının verilmesi, silahlanmanın kontrolü ve bütün devletlerin eşit katılımı ile bir uluslararası kuruluş gibi öneriler sadece vaatlerde kalmıştır. Kurulan Milletler Cemiyeti İngiltere, Fransa ve diğer yandaşlarının patronluğunda paravan bir kuruluşa dönüşmüştür.

Wilson İlkelerinin uygulanmamasında, ABD'nin dış politikada tekrar izolasyon politikasına geri dönmesinin de etkisi vardır. Paris Barış Konferansı devam ederken yeni kurulmakta olan Milletler Cemiyeti'nin bir uygulaması olan "manda: himaye" yönetimleri sömürgeciliğin yeni halinden başka bir şey olmamıştır. Bu dönemde ABD'ne de Osmanlı topraklarında bir bölgenin mandaterliği teklif edilmişse de, yukarıda da anlatıldığı üzere, hem İtilaf devletlerinin çekişmeleri ve hem de Amerikan kamuoyunun isteksizliği nedeniyle bu gerçekleşmemiştir.

Wilson İlkelerinin Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren 12. maddesindeki "Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerin Osmanlı Devleti'ne bira-

kılması" önerisi, ağır şartları taşıyan Mondros Mütarekesi'ni uygulanması esnasında gazeteci, idareci ve aydınlardan bazıları için bir ümit ışığı olmuştur. Bu çerçevede, önde gelen gazeteci ve aydın tarafından 4 Aralık 1918 tarihinde yapılan bir toplantıda Wilson Prensipleri Cemiyeti adıyla bir cemiyet kurulmuştur. Cemiyetin amacı yukarıda ayrıntılı bir şekilde anlatıldığı üzere, 12. maddenin uygulanması, Osmanlı Devleti'nin varlığının devamı ve milletin kalkınması için geniş yetkilerle donatılacak ABD'li uzmanların getirilmesi vs. olup, bu yönde yurtiçinde ve yurtdışında propaganda ve tanıtım faaliyetleri yürütmektir. İlk etapta olmasa da, mecbur kalındığında "ehven-i şerr" olarak ABD mandasının talep edilebileceği görüşü uzun süre Türk kamuoyunda tartışılmışsa da sonradan tam bağımsızlık için mücadele fikri Türk milletinde giderek kabul görünce bu düşünce gündemden düşmüştür. Böylece 1919 yılının ilk yarısında oldukça popüler olan bu cemiyet Anadolu'daki milli hareketin güçlenmesi ve mücadelenin yaygınlaşmasının da etkisiyle Kurtuluş Savaşı yıllarının karmaşası içinde kaybolup gitmiştir. Cemiyetin üyelerinin çoğu Milli Mücadele'ye katılmıştır.

Bu Cemiyet dışında; Türkiye'de Wilsoncu hareketler arasında, Bitlis Vali Vekilliği görevine atandığı halde gitmeyerek İstanbul'da bulunan ve bir süre sonra İzmit Mutasarrıflığı yapacak olan Ali Suad Bey'in ABD Başkanı Wilson'a Açık Mektubu yayınlaması ve Manisa'da Şerif İlhami Bey'in Wilson adında gazete çıkarması zikredilebilir. Bu iki girişimin Wilson Prensipleri Cemiyeti'nin politikalarında ayrılan en önemli yanları manda-himaye veya bunu çağrıştıracak ifadelerden kaçınılmasıdır.

Hayat hikâyesi konusunda bilgiler oldukça kısıtlı olan Şerif İlhami Bey, 14 Şubat 1919 tarihinde gazetenin ilk nüshasını yayınlamıştır. Gazetenin yayın politikası ve yayınlanan yazıların içeriği yukarıda ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Klasik anlamda bir günlük haber gazetesi özelliği yerine, daha çok Başkan W. Wilson, Wilson İlkeleri ve barış konferansı konularının işlendiği görülmektedir. "Gazetemizin Meslek ve Gayesi" başlıklı başyazıda; gazetenin herhangi

bir siyasi parti ile bağı bulunmamakta ve bağımsız bir yayın politikası izleyeceği belirtilmektedir. Gazetenin amacı; insan haklarının savunucusu W. Wilson'un ilkeleri çerçevesinde vatanın selameti için çalışmaktır. İstanbul işgal altında olduğu için alınacak haberler kontrol edilmekte olduğu ve yine İstanbul'da alınmakta olan tedbirlere ait olacağı için İstanbul'la haberleşme ihtiyacı duyulmamıştır. Ancak Milli Kongre Genel Sekreteri Tarihçi Abdurrahman Şeref Bey, Wilson Prensipleri Cemiyeti'nden Halide Edip Hanım ve Cenevre'deki Türk Hürriyetperveran Kongresi ile doğrudan haberleşme yapılması tercih edilmiştir. Yani gazetenin Wilson Prensipleri Cemiyeti ile doğrudan bir bağlantısı yoktur. Belli ölçüde amaçlarının ortak olması ve fikrî anlamda paralelliğin olduğu görülmektedir.

8 sayfalık gazetede yer alan haber/yorum, şiir, hikâye ve yönetim sistemleri ve sömürgecilikle ilgili okuyucuyu bilgilendirici yönü ağır basan bir yayın politikası izlenmiştir. "Gazetemizin Meslek ve Gayesi", "Mister Wilson'un Ulüv-i Rûhu (yüce his, duygu) ve Vazifemiz", "Bugün İçin Lüzumlu Malumat: Beyazlar Ticareti Yoktur", "Wilson Asrı" başlıklı makale, haber ve yazılar gazetenin temel yayın politikası olan Wilson Prensiplerinin tanıtılması, övülmesi ve savunulması ile ilgilidir. Bu yazıların tamamı imzasız olup, muhtemelen Şerif İlhami Bey tarafından yazılmıştır. Yine M. Muhiddin'in "Wilson Prensibi – Mâder-i Muhtezıra" başlıklı şiiri de aynı özellikleri taşımaktadır.

"Bu Kabahat Türklerde mi? Manisa Metropolithanesi'nde Nasyonalist Bir Propaganda" başlıklı yazıda Manisa Belediye Meclisi seçimleri özelinde Rum-Türk ilişkilerini, "İstanbul'un Tâli'i" başlıklı yazıda Paris Barış Konferansı'nda İstanbul'un geleceği ile ilgili yapılan tartışmalardan bahsedilmektedir. "Ma'lûmât-ı İdariye: Mes'uliyet-i Vükelâ" başlıklı bir yazıda okuyuculara yönetim sistemleri hakkında bilgi verilirken, "Biz Kuvâ-yı Tabî'iyenin Taht-ı Tahakkümündeyiz" başlıklı haber yorumunda doğal olayların mimari eserlere etkileri anlatılmaktadır. "Mühim Hadisât-ı Siyasiye" başlıklı haberde iç ve dış önemli haberler kısaca duyurulurken, "Korkak Müntakimler(intikamcılar)" başlıklı yazıda İzmir eski valilerinden Rahmi Bey'in oğlu

Arslan'ın kaçırılmasına dair bilgiler paylaşılmaktadır. "Müteverrim: Veremli" başlığını taşıyan hikâyede, savaş sırasında cephede verem hastalığına yakalanan bir subayın hayatı anlatılmaktadır.

Görüleceği üzere, gazetede yazıların çoğunluğunu Wilson Prensipleriyle ilgili olanlar oluşturmaktadır. Bu yönü ile Wilson Gazetesi, klasik bir günlük haber gazetesi olmayı değil, belirli bir fikri, yani Wilson Prensiplerini tanıtmayı kendisine amaç edinmiş bir fikir gazetesi olmayı tercih etmiştir. Prensiplerin tanıtılması ve Başkan W. Wilson'a övgüler gazetede bu kadar geniş bir şekilde yer alırken, "Amerikan Mandası" talep veya ima edilmemektedir.

Gazetenin tek sayı çıktığı anlaşılmaktadır. Gazetenin neden yayınına devam edemediği konusunda; yayının politikasının Manisa ve çevresinde rağbet görmemesi, yayının çizgisinin yaklaşan Yunan işgali ve sonrasında yaşanan Milli Mücadele'ye ters düşmesi yorumu yapılabilir. Gazetenin sahibi ve sorumlu müdürü olan Şerif İlhami Bey'in hayatı ile bilgiler oldukça kısıtlı olup, ilgili bölümde belirtildiği üzere uzun süre Kırkağaç Kaymakamlığı yapan ve faaliyetleri neticesinde Yüzellilikler Listesinde 52. sırada yer alan Mehmed Şerif Bey'in gazeteyi çıkaran Şerif İlhami Bey'le aynı kişi olması ihtimal dâhilindedir. Ancak bu konuda kesin yargıya varabilmek için yeni bilgilere ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA**1. Arşivler****Başbakanlık Osmanlı Arşivi****2. Gazeteler**

Âhenk

Âtî

Hadisât

Mütevakkıt

Vakit

Wilson

Yeni Gazete

Zaman

3. Tetkik Eserler

Akgün, Seçil, "Ana Hatlarıyla General Moseley Raporu: Türkiye'de Amerikan Mandası", **Belleten**, XLVIII/189-190 (Ocak-Nisan 1985), s.95-108.

Armaoğlu, Fahir, **20.Yüzyıl Siyasî Tarihi I (1914-1980)**, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1991.

Armaoğlu, Fahir, **Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri**, TTK.Yay., Ankara, 1991.

Aslıyüce, Erdoğan, **Türk Tarihinde İşbirlikçiler ve 150'likler**, Yesevi Yay., İstanbul, 2009.

Atatürk, Kemal, **Nutuk 1919-1927**, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara, 1994.

Ayışığı, Metin, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, TTK.Yay., Ankara, 2004.

Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi, C. III/Kısım: III**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.

- Bayur, Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi, C. III/Kısım: IV**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1991.
- Bilgen, Deniz, "Wilson İlkelerine Türk Kamuoyunun Tepkisi ve Bunun Amerikan Basınına Yansıması", **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, C 5 S 18 (1996), s.123-130.
- Bingöl, Sedat, **150'likler Meselesi**, Bengi Yay., İstanbul, 2010.
- Boztaş, Asena, "Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", **Akademik Bakış**, C7, S 14 (Yaz 2014), s.163-176.
- Bütünüyle Erzurum Kongresi**, (Yay.Haz: Prof.Dr. M. Fahrettin Kızıoğlu), Ankara, 1993.
- Çankaya, Mücellidoğlu Ali, **Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler**, C III, Mars Matbaası, Ankara, 1968-1969.
- Çetin, Çiğdem, **Wilson Prensipleri Cemiyeti**, Gazi Ün., Sosyal Bilimler Enst. (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi), Ankara, 2006.
- Dönmez, Cengiz, **Milli Mücadele'ye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhipleri Cemiyeti**, ATAM Yay., Ankara, 2008.
- Duman, Hasan, **Başlangıcından Harf Devrimine Kadar Osmanlı-Türk Süreli Yayınlar ve Gazeteler Bibliyografyası ve Toplu Kataloğu, 1828-1928**, Ankara, 2000.
- Duru, Orhan, **Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları**, Türkiye İş Bankası Yay., 2001.
- İslam Ansiklopedisi**, C 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2013.
- Karabekir, Kâzım, **İstiklâl Harbimiz**, C I, Emre Yay.,
- Karaca, Emin, **150'likler**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 2007.
- Karal, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C IX, TTK.Yay., Ankara, 1996,s. 557-860.

Karayaka, Ali, **Milli Mücadele'de Manda Sorunu Harbord ve King-Crane Heyetleri**, Ankara, 2001.

Özdemir, Mustafa, "Mütareke Dönemi Siyasal Akımlarının Türk Basınına Yansımaları", **Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C VII, S 16-17 (Bahar-Güz 2008), s.203-226.

Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu, C 5, Atatürk Üniversitesi Matbaası, Erzurum, 1989.

Seyfettin Özege Bağış Kitapları Kataloğu, C 3-4, (Yay.Haz: Ali Bayram, M.Sadi Çöğenli), Atatürk Üniversitesi Matbaası, Erzurum, 1980.

Sivas Kongresi Tutanakları, (Yay.Haz: Uluğ İğdemir), TTK.Yay., Ankara, 1999.

Şerif İlhami, **Leâlî-i İlhâmî**, Cihan Kütüphanesi Matbaası, Dersaadet, 1905.

Tevetoğlu, Fethi, **Millî Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, TTK.Yay., Ankara, 1991.

Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler II (Mütareke Dönemi 1918-1922)**, Hürriyet Vakfı Yay., İstanbul, 1986.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Gizli Celse Zabıtları, Devre: II, C 4.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre: II, C 4.

Yalman, Ahmed Emin, **Yakın Tarihte Gördüklerin ve Geçirdiklerimiz I (1888-1922)**, Pera Turizm ve Ticaret Yay., İstanbul, 1997.

<http://www.karacasu.gov.tr/gorev-yapmis-kaymakamlar>
(09.08.2016).

<http://www.kirkagac.gov.tr/kirkagac-iscal> (09.08.2016).

EK 1: Wilson Gazetesinin İlk Sayfası

CUMHURİYET DÖNEMİ BASIN

CUMHURİYET'İN İLK YILLARINDA SIRADIŞI BİR GAZETE: HALK GAZETESİ

Mevlüt ÇELEBİ*

ÖZET

Yeni rejimle birlikte Türkiye’de basın da dönüşüm geçirdiği ve yeni bir basın anlayışının hâkim olmaya başladığı görülmektedir. İstanbul’un önde gelen köklü gazetelerinin Cumhuriyet kadrolarına karşı tavır takınmasının da etkisiyle Cumhuriyet, kendi basını kurmak yönünde bir tercihte bulundu. Bu çerçevede, Atatürk’ün de teşvikleriyle Cumhuriyet ve Milliyet gibi uzun soluklu gazeteler yayımlandığı gibi, kısa ömürlü gazeteler de yayımlandı. Bunlardan biri de, başyazarlığını, II. Meşrutiyet devrinin önde gelen gazeteci ve siyasetçilerinden Muhittin Birgen’in yaptığı Halk Gazetesi’dir. 30 Kasım 1925-22 Mart 1926 tarihleri arasında 113 sayı olarak yayınlanan Halk Gazetesi’nin yazarları arasında, Muhittin Birgen’den başka, M. Mermi, İbrahim Necmi (Dilmen), Kâzım Nâmi (Duru) gibi isimler yer aldı. İsimlerini belirttiğimiz yazarlar, gazetenin ilk sayfasında, iktisattan dış politikaya, kooperatifçilikten milli dil cereyanına, işsizlikten köycülük anlayışlarına kadar çok geniş bir yelpazede aydınlatıcı ve yol gösterici yazılar yayınladılar. Gazetede, bildiğimiz diğer gazetelerdeki gibi iç ve dış siyasi gelişmeler okuyucuya iletilirken, roman ve tarihi tefrikalar da yayımlandı. Bizce gazeteyi sıra dışı yapan asıl özellik, o dönemdeki diğer gazetelerden farklı bir uygulamasıdır. Gazetede, önceleri üçüncü, sonraları dördüncü sayfa, her gün bir konuya tahsis edilerek konunun uzmanlarının yazılarına yer verilmiştir. “ İlim Günü, Çiftçi Günü, Kadın Günü, Güzel Sanatlar Günü, İktisat Günü, Gençlik Günü, Mizah Günü” gibi konularda gerçekten çok kıymetli bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Basın, Türk basını, Halk Gazetesi, Muhittin Birgen, Türkiye’de sol basın.

* Prof.Dr., Ege Üniversitesi, İZMİR, mevlutcelebi@yahoo.com

AN EXTRAORDINARY NEWSPAPER OF THE FIRST YEARS OF THE REPUBLIC: HALK GAZETESİ

ABSTRACT

With new regime in Turkey, the Turkish press has evolved with a new mentality. Istanbul's major newspapers has made opposition to the new regime. So Atatürk, encouraged the regime to establish its own newspapers. In this context, long-lasting newspapers like Cumhuriyet and Milliyet began publishing. On the other hand, short-term national and local newspapers were published too. One of them is Halk Gazetesi. Halk Gazetesi's editör in chief was Muhittin Birgen who is one of the most prominent journalist and politician in Second Constitutional Era in Turkey. The Halk Gazetesi was published with 113 issues between November 30th 1925 and March 22nd March 1926. Halk Gazetesi's slogan was 'Halk Gazetesi is people's paper'. Autors like M. Nermi, İbrahim Necmi (Dilmen), Kazım Nami penned wide range of demonstrating and illuminating articles about economics, foreign policy, unemployment, cooperatives etc. On Halk Gazetesi, articles about foreign and interior relations and politics has been published. We think that, the actual unusual feature of Halk Gazetesi is, a page of the newspaper has been assigned a topic, everyday. "Science Day, Farmers Day, Women's Day, Fine Arts Day, Economics Day, Youth Day, Humor Day" were the subjects that had really valuable information for its age.

Key Words: Press, Turkish Press, Halk Gazetesi, Muhittin Birgen, Opposition press in Turkey.

GİRİŞ

Türk ordusunun kazandığı büyük zaferden sonra, Gazi Mustafa Kemal Paşa liderliğinde başlayan muasır medeniyet seviyesine çıkma hareketinde basının özel bir yeri oldu. Atatürk, halkla temas kurma ve fikirleri iletmede en etkili aracın basın olduğunun farkındaydı. Bu nedenledir ki, henüz barış sağlanmadan, dönemin önde gelen gazetecileriyle, kendi görüşlerini dile getirmek ve gazetecilerin düşüncelerini öğrenmek amacıyla geniş katılımlı bir toplantı düzenledi.

İzmit'te 16 Ocak 1923 günü gece saat 21.30'da başlayıp 17 Ocak sabah saat 03'e kadar süren bu toplantıya; Vakit gazetesi Başyazarı Ahmet Emin (Yalman), Tevhid-i Efkâr gazetesi Başyazarı Velit Ebüzziya, İleri gazetesi Başyazarı Suphi Nuri (İleri), İkdâm gazetesi yazarı Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Tanin gazetesi yazarı İsmail Müştak (Mayokan), Akşam gazetesi yazarı Falih Rıfki (Atay) ve İleri gazetesi yazarı Kılıçzade Hakkı katıldı.¹ Samimi bir ortamda ve yazılmamak şartıyla ülkeyi ilgilendiren iç ve dış konularda gazetecilerin bütün sorularına açıklıkla cevaplar veren Mustafa Kemal Paşa, "bizim için asıl savaş şimdi başlıyor!" şeklinde nitelediği çağdaşlaşma hareketinde, bir anlamda basından destek istedi. İstanbul gazetecileriyle Gazi arasındaki dayanışmanın çok uzun süreli olmadığı görülmektedir. Yukarıdaki yazarlar, İstiklal Savaşı'na tam destek vermiş olmalarına ve Mustafa Kemal Paşa'nın inkılâplar konusundaki fikirlerini benimsemelerine rağmen, Lozan'dan sonra muhalif bir tutum içerisine girdiler. Bazı İstanbul gazetelerinin Cumhuriyet'in ilanına tepkileri ve halifelğin kaldırılmasına yol açan sürecin başlangıcı olan Ağa Han ve Emir Ali'nin Başvekil İsmet Paşa'ya gönderdikleri mektubu Aralık 1923'te yayınlamaları hükümet ile İstanbul basını arasında ciddi sorunlara yol açtı. Bu göreceli gerginliğe rağmen Mustafa Kemal Paşa,

¹ İsmail Arar, **Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı**, İstanbul 1969; Arı İnan, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir ve İzmit Konuşmaları**, TTK Yayını, Ankara 1982. Bu toplantı hakkında bir değerlendirme yazısı: Osman Akandere, "Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar", **Selçuk İletişim**, C. 2, S.1 (2001), ss.124-136.

basının toplum hayatındaki yerine ve basın özgürlüğüne sıkça vurgularda bulunmaya devam etti.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci dönem birinci toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada bu durumu şu sözlerle açıkladı:

“Matbuatın hayat-ı umumiyyede, hayat-ı siyasiyyede ve cumhuriyetin tekamülât ve terakkiyatında haiz olduğu yüksek vezaifi yâd etmek isterim. Matbuatın tam ve vâsi hürriyeti hüsn-i istimal etmesi, ne derecede nazik bir vaziyet olduğunu da beyana lüzum görmem. Her türlü kuyud-u kanuniyeden evvel bir sahib-i kalemin ilme, ihtiyaca ve kendi telakkiyet-ı siyasiyyene olduğu kadar vatandaşların hukukuna ve memleketine, her türlü telakkiyat-ı hususiyenin fevkinde olan, yüksek menafine de dikkat ve hürmet etmek mecburiyet-i maneviyesi asıl bu mecburiyettir ki, intizam-ı umumiyyeyi temin edebilir. Maahaza bu yolda zühul ve kusur olsa bile bu kusuru tashih edecek müessir ve vasıta; asla mazide zannolunduğu gibi hürriyet-i matbuatı takyid eden rabitalar değildir. Bilakis hürriyet-i matbuattan mütevellit mahazirin vasıta-i izalesi, yine binnefs hürriyet-i matbuattır kanaatindeyiz.”²

Yukarıdaki konuşmada dile getirilen basının sosyal hayattaki yeri ve Cumhuriyet'in gelişmesinde ve ilerlemesindeki rolüne inanan Atatürk, aynı zamanda, yeni rejimin kendi basınına kurması için de bir girişim başlattı. Türk basınında önemli bir yere sahip olan Cumhuriyet gazetesinin yayın hayatına başlaması, (7 Mayıs 1924) süreci anlamak açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Cumhuriyet'in kendi basınına kurması ve İstanbul basınına muhalif tutumu,

² Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*, -I-, TTK Yayını, Ankara 1989, s.348; Afetinan, *Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler*, T. İş Bankası Kültür Yayını, Ankara 1984, s.290; A. Âfetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK Yayını, Ankara 1988, s.62; Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Millî Eğitim Bas., İstanbul 1986, s.168; Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1969, s.183.

1925'te yaşanan ciddi bir isyanla kesintiye uğradı. Güneydoğu Anadolu bölgesinde 13 Şubat 1925 günü başlayan Şeyh Sait İsyanı'nı önlemek amacıyla alınan kararlardan olan 4 Mart 1925 tarihli Takrir-i Sükun Kanunu, isyana destek veren basının susturulması amacıyla uygulandı. Takrir-i Sükun Kanunu, uygulandığı 1929'a kadar muhalif basın üzerinde devlet denetimini devam ettirmek amacıyla da kullanıldı. Burada dikkat çekici olan, basının kontrol altında olmasına rağmen, devleti yönetenlerin basına verdikleri önemin azalmayıp, giderek artmış olmasıdır. Daha doğrusu, Cumhuriyet'in, kendi basınına kurması ve devletin basından beklediği görevdir. Basının bu yeni misyonu konusunda Mustafa Kemal Paşa, 1 Kasım 1925 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ikinci dönem üçüncü toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada şunların altını çizdi:

“İnsanların vicdaniyatı, matbuatın hürriyeti ve hürriyet-i siyasiyenin tecelliyatı gibi nefsülemirde aziz olan avamilin heyet-i içtimaiyeyi ıstırap ve tereddide sevk edecek galat surette istimal olunmasına bizzat vücud-u içtimaiyenin hikmet-i hayatı manidir.

Muhterem Efendiler!

Hürriyet-i matbuatın izale-i mezahiri bizzat hürriyet-i matbuatla kaim olduğuna dair bu büyük meclisin mürşit ve musaffa sahasında tevkir olunan esaslar eğer cumhuriyetin ruhu olan faziletten mahrum erbab-ı cürete, sine-i matbuatta şekavet fırsatını verirse eğer işfal ve ıdlâl erbabının saha-i fikriyattaki meşum tesirleri, tarlasında çalışan masum vatandaşların kanlarını akıtmasına, yuvalarının dağılmasına sebep olursa ve eğer, en nihayet şekavetin en muzırını ihtiyar eden bu kabil erbab-ı ıdlâl kanunların hususi müsaadelerinden istifade imkânını bulurlarsa Büyük Millet Meclisi'nin mürebbi ve kahbar yed'i idaresinin müdahale ve tenbih etmesi elbette vâciben olur.

Muhakkaktır ki, cumhuriyet devrinin kendi zihniyet ve ahlâkiyatıyla mütehalli matbuatını yine ancak Cumhuriyetin kendisi yetiştirir. Bir taraftan geçmiş devirler evrak-ı matbuasının ve müntesiplerinin gayr-i kabil-i ıslâh olanları nazar-ı millette taayyün ederken

diğer taraftan Cumhuriyet matbuatının temiz ve feyizli sahası ittisa ve ittila etmektedir. Büyük ve necip milletimizin yeni hayat-ı mesai ve medeniyetini teshil ve teşci edecek; işte ancak bu zihniyetteki matbuat olacaktır.”³

I- GAZETENİN YAYINA BAŞLAMASI

Yukarıdaki konuşmanın, yeni gazetelerin yayına başlaması için ilham kaynağı olduğuna kuşku yoktur. Nitekim Halk Gazetesi'nin ilk sayısında amacını açıklayan Muhittin Birgen de bu konuşmaya atıfta bulunmuştur. Gazeteyi incelemeye başlamadan önce, Halk Gazetesi'nin “Başmuharriri” Muhittin Birgen hakkında kısaca bilgi vermek yararlı olacaktır.

Yozgatlı Ömer Lütfi Bey ile Ayşe Fazilet Hanım'ın oğulları olarak, 1885'te İstanbul'da doğdu. Unkapanı Rüştüyesi ve Vefa Lisesi'nde okuyan Muhittin Birgen, Darülfünun edebiyat şubesinden mezun oldu. 1905'de İstanbul'da Hicaz Demiryolları'nın maliye idaresinde çalışma hayatına başladı. İki yıl burada çalıştıktan sonra İstanbul'daki bazı liselerde edebiyat ve felsefe hocalığı yaptı. 1914'e kadar devam eden bu iş süresinde Muhittin, kitaplar yazdı, gazetecilik ve yabancı gazetelerin muhabirliğini yaptı.

Muhittin Birgen'i, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Tanin gazetesine Hüseyin Cahit Yalçın aldı.⁴ Şura-yı Ümmet gazetesini de çıkartan Birgen, Tanin'in yazı işleri müdürlüğünü yaparken Balkan Savaşları esnasında Tanin kapatıldı ve Muhittin Birgen bir ay kadar

³ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi**, İkinci İntihap Devresi, Üçüncü İçtima Senesi, On Dokuzuncu Celse, (1 Teşrin-i sâni 1341), C.19, s.8-9; **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri**, -I-, s.356-357; Karal, **a.g.e.**, s.167-168. Bu konuşmanın sadeleştirilmiş hali: **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C.18 (1925-1927), Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s.102. Konuşmanın sadeleştirilmiş özeti; Kocatürk, **a.g.e.**, s.183.

⁴ Hasan Kendirci, **Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisine: Kopuş ve Süreklilik**, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 104; Muhittin Birgen, **İttihat ve Terakki'de On Sene**, Haz: Zeki Arıkan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 10.

Bekirağa Bölüğü'ne tükıldı. Tekrar Tanin'deki görevine dönen Birgen, gazetenin başyazarlığını da üstlendi. II. Meşrutiyet basını içinde ayrıcalık bir yere sahip olan Halka Doğru dergisinde de ekonomi içerikli yazılar kaleme alarak milli iktisat politikasını işlemeye çalıştı. II. Meşrutiyet döneminde de kooperatifçilik fikrini savunan Muhittin Birgen, fikirlerini dönemin popülist dergilerinden Halka Doğru'da dile getirdi.⁵ Halka Doğru dergisindeki yazıları, "Milli İktisat" arayışının ilk örnekleri olarak kabul edilir.⁶

İttihat ve Terakki Fırkası'nda da önemli görevlere getirilen Muhittin Birgen, 1914'te Meclis-i Mebusan'da da Çorum mebusu olarak yer aldı.⁷ Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, İttihat ve Terakki Fırkası'nın kendisini feshedip Teceddüt Fırkası'nın kuruluş sürecinde de aktif olarak görev alan Muhittin de diğer İttihatçılar gibi zor bir dönem yaşadı. Tutuklanmamak için saklanan Muhittin Birgen, İstanbul'da yapamayacağını anlayınca, Milli Mücadele hareketine katılmak için Nisan 1920'de Ankara'ya geçti. Burada Hâkimiyet-i Milliye ve Yeni Gün gazetelerinde yazarlık ve 14 Aralık 1920-9 Mart 1921 tarihleri arasında Matbuat Umum Müdürlüğü yaptı. Aynı zamanda 6 Nisan 1920'de kurulan Anadolu Ajansı'nın kuruluş çalışmalarında da yer aldı. Bir ara ticaret hayatına da atılan Muhittin Birgen, Mayıs 1921'de, arkadaşlarıyla birlikte kurduğu şirketin işlerini takip etmek üzere Rusya'ya gitti. Moskova'da Enver Paşa ile bir araya gelerek onu Anadolu'ya geçmekten alı koymaya uğraştı. Azerbaycan'da eğitimin ıslah edilmesi çalışmalarına da katkıda bulunup Bakü Üniversitesi'nde pedagoji dersleri veren Muhittin, Rus polisinin baskıları nedeniyle Türkiye'ye dönmeye karar verdi. Döndükten sonra Galatasaray ve İstanbul Kız Liselerinde felsefe ve sosyoloji

⁵ Özlem Yıldırım Kocabaş, **Türkiye'de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi**, Libra Kitap, İstanbul 2010, s. 82.

⁶ Zeki Arıkan, **Tarih Günlüğü**, Arma Yayınları, İstanbul 2002, s. 35, 36.

⁷ Muhittin Birgen hakkında pek çok çalışma yapan Zeki Arıkan'a göre Muhittin Birgen, İttihat Terakki'nin sol kanadındandır. Zeki Arıkan, "Milli İktisat'a İlişkin Bir Belge", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, S. 4-5, (1995), s.166.

dersleri verirken, 1924-1925 arasında Nail Bey, Kara Kemal, Mahmut Şevket ve Sadık Vicdani ile beraber, Meslek dergisini çıkardı ve başyazarlığını da yaptı.⁸ Haftalık Meslek dergisinin kapanmasından bir süre sonra Muhittin Birgen ve arkadaşları, Halk Gazetesi'ni çıkartmaya başladılar.⁹

30 Kasım 1925-22 Mart 1926 tarihleri arasında yayınlanan Halk Gazetesi, yayın hayatından ayrıldıktan sonra Muhittin, 1926'da İzmir'e yerleşti ve uzun zamandır üzerinde durduğu kooperatifçilik fikirlerini uygulamaya soktu. Ege bölgesinde kooperatifçilik fikir ve uygulamalarının gelişmesinde önemli hizmetlerde bulunan Muhittin Birgen, ilk sayısı 1 Mart 1930'da çıkan Türk Kooperatifçisi dergisini yayınladı. Son Posta gazetesinde başyazarlık da yapan Muhittin Birgen, 1939 yılında Mardin Milletvekili seçildi. Ne var ki, mazbatasını alıp göreve başlamasına rağmen, yasal devamsızlık süresini aşacak derecede devamsızlık yaptığı için Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 1941'de milletvekilliği düşürüldü. Bundan sonra ticaret ve danışmanlıkla uğraşana Muhittin Birgen, 1 Ekim 1951'de vefat etti.¹⁰

30 Kasım 1925 Pazartesi günü yayın hayatına başlayan Halk Gazetesi'nin ilk sayısında, kurucusu ve başyazarı Muhittin Birgen tarafından kaleme alınan "Halk'ın İlk Sözü" başmakalesiyle gazetenin

⁸ Tahir Alangu, **Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman: Antoloji (1919-1930)**, C.I, İstanbul Matbaası, İstanbul 1960, s. 126-128; Server İskit, **Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları**, Ankara 1943, s.229.

⁹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, "(Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsili-Mesleki Programı", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu (14-16 Ocak 1977): Tebliğler, Tartışmalar**, Haz: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği İstanbul Şubesi, Murat Matbaacılık, İstanbul 1977, s. 337. (Bazı kaynakların temin edilmesindeki yardımlarından dolayı doktora öğrencim Cevriye Yıldırım'a teşekkür ederim.)

¹⁰ Zeki Arıkan, **Tarihimiz ve Cumhuriyet. Muhittin Birgen (1885-1951)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s.8-70; İskit, **a.g.e.**, s.228-230. Muhittin Birgen'in biyografisi için ayrıca bakınız: Hasan Kendirci, **Meclis-i Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisine: Kopuş ve Süreklilik**, s. 104-105; Fuat Süreyya Oral, **Türk Basın Tarihi**, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1968, s. 266. 1939'da Mardin Milletvekili olarak TBMM'ne girdikten sonra kendi el yazısıyla hazırladığı öz geçmişi için bakınız: Birgen, **İttihat ve Terakki'de On Sene**, s. 9-10.

maksadı, yayın politikası ve misyonu hakkında ayrıntılı şekilde bilgi verildi:

“İnkılâp demek, eğer bir cemiyet içerisinde kendisine kıymet verilen mefhumlarda bir tebeddül demekse bütün mânâsıyla tam ve kâmil bir inkılâp içinde bulunduğumuzda şüphe yoktur. Çünkü son birkaç sene içinde baş döndürücü bir süratle tekamül eden inkılâp meydana yepyeni bir kıymet doğurmuş bulunuyor: Halk!

Düne kadar halk hiçti ve biz münevverlerin kafalarımızda yalnız bir kıymet yaşardı: Sultan. Hâlbuki bugün bilakis hiç olan sultan, onun yerine gelen de halk. Dün her şey olan bugün hiç, dün hiç olan bugün her şey.

Biz bu inkılâbın içindeyiz; onu yapıyoruz ve yaşıyoruz: Binâenaleyh, onun ne kadar büyük bir değişme, ne kadar şümüllü bir içtimaî sarsıntı olduğunu belki –belki değil, muhakkak- tamam hissedemeyiz. Hâlbuki bu inkılâbın hangi tarafına baksak her tarafta dünkü ‘hep’lerin bugün ‘hiç’ olduğunu görürüz: Dün sultan, bugün halk; dün sarık, bugün şapka, dün şeriat, bugün kânun, dün ahret bugün dünya; dün Turan, bugün Türkiye; dün cenk ve fütihat, bugün iş ve istihsâl.

Bu inkılâbı anlamak mecburiyetindeyiz. Zira bu inkılâp yalnız bizde değil, bütün dünyada hâkimdir. Her tarafta harp bütün eski kıymetleri hiçe indirdi ve bunların yerine yeni kıymetler çıkardı. Millet kütleleri, şimdi yeni kıymetlerle yükselen yeni idealler peşinde, yeni hayat ufuklarına doğru gidiyorlar. Biz Türkler de umumi inkılâp cereyanı içinde kendi tarihimizin getirdiği mâziden geldik, kendi istikbalimize doğru gitmeye çalışıyoruz. Binâenaleyh bu inkılâbı mutlaka anlamalıyız.

Bugün Türk münevverlerine takdim ettiğimiz bu gazete, sırf bu inkılâbın mahsulüdür. Eğer o inkılâp olmasaydı bu gazete çıkmazdı yani çıkamazdı. Nitekim bu gazeteyi tesis eden haftalık ‘Meslek’ de sırf bu inkılâbın mahsulü olmuştu. On ay mütemadiyen onun sahife-

lerinde neşredilmiş olan bir takım fikirleri, eğer araya bu inkılâp girmemiş olsaydı Türkiye’de henüz söylemek imkânı olamazdı. Bunun için ‘Meslek’ bütün noksanlarına rağmen kendisini minnettar eden bir teveccüh muhiti bulduğunu hisseder hissetmez derhal faaliyet sahasını tevsî’ye karar verdi ve inkılâbın ruhunu temsil eden bir unvan altında, bu yevmi sahifeyi tesis etti.

Bu sahifenin mesleği de ‘Meslek’inkinin aynıdır: Her nevi siyasi ihtiraslardan uzak, dedi kodu, indiyât ve mâlâyâniyyâtta müctenib, yalnız halkın işleriyle meşgul olmak, milli hayatın hâdiselerini kayıt ve tespit ve onları yeni bir hayat ideallerine göre tetkik ve tefsir etmek.

Fakat zannedilmemelidir ki Halk siyasetle meşgul olmayacaktır, bilakis o, her işle beraber siyasi bir gazete olmak üzere çıkıyor. Fakat hangi siyaset? Şahsi ihtiraslardan gıda alan, müşâteme ve müşâcere siyaseti? Hayır. Halk bunu yapacak değildir ve çok şükür ki, Takrir-i Sükun Kanunu meydana oldukça bunu yapmaya hiç kimse için imkan da yoktur. Fakat Halk bunun yerine asıl siyaseti müspet, müsmir, feyizli bir siyaseti bir lahza bile gözden kaçırmayacak; memleketin işlerini inkılâbın ideallerine göre idare etmek ve Türk milletini inkılâbın gayelerine doğru yaklaştırmaya çalışmak işinin tetkik ve tenkididir. Gazetemiz bu vazifenin îfasından bir an bile hâli kalmayacaktır.

Takrir-i Sükun Kanunu meydana iken yevmî ve siyasi bir gazete çıkarmak akıl kârı olmadığını söylemiş eski zihniyette hayırhahlara tesadüf etmedik değil: Halbuki biz Halk Gazetesi için en müsait faaliyet mevsiminin ancak bugün mevcut olduğuna kâniyiz.

Milli işleri iki suretle tetkik ve tenkit edilebilir: Şahsi ihtiraslar ve nefsanîyetlere göre ve nefsinin ikbal ve iktidar arzularının îcabına teslim ederek yahut da milli işlerin kendi îcaplarına göre ve his ve fikrimizi yalnız mevzunun kendi mahiyetine hulûl arzusuna tâbi tutarak. Bu iki suretten birincisi ne kadar muzırrsa ikincisi o kadar faydelidir. Takrir-i Sükun Kanunu birinci derecede tetkik ve tenkidin

ne kadar düşmanı ise ikinci surettekinin o kadar dostudur. Buna eminiz. Her Türk vatandaşı Türkiye'nin hayır ve selametini alâkadar eden işlerle meşgul olmak hakkını haizdir. Fakat bunu ikbal ve mevki ihtirasâtında, şahsi muhabbetlerinde veya kinlerinde değil, bizzat o işlerin mahiyetinde, hareketlerinde, sebeplerinde veya neticelerinde aramak şartıyla. Mademki, biz birincilerden değil, ikincilerden olmak istiyoruz, şu halde bundan daha müsait bir zaman olabilir mi?

Filhakika, eğer büyük ihtirasları birbirine çarpan siyasi müşateme ve mücadeleler arasında bulunsaydık, bizim daha ziyade muvaffak, fakat ihtirassız gazetemiz gürültü arasında sesini çok müşkilatla işittirebilirdi.

İnkılâbın yüksek görüşlü kahramanı geçende mecliste irad ettiği nutkunda Cumhuriyet devrinin, eski ananelerden ve eski itiyadlardan kurtulamayan matbuat ile anlaşamayacağını ve Cumhuriyet için yeni bir matbuata ihtiyaç olduğunu söylüyor ve devrin kendi matbuatını kendi kendisine yapacağı kanaatini izhar ediyordu. Halis ve temiz bir demokrasi gazetesi olmak isteyen Halk, bu sözdeki hakikati çok iyi hisseder ve kari'lerine temine lüzum görür ki, gayesi, tam ve kati bir hulus içinde, Cumhuriyet'in ruhunu anlayan ve bu ruhu anlatmaya çalışan bir gazete olmaktadır.”¹¹

Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Kasım 1925 konuşmasında dile getirdiği düşünceleri savunmak amacıyla çıkartılan Halk Gazetesi, bu “ruhu anlatma” konusunda tavizsiz bir yayın politikası izlemiştir. Bu amaç doğrultusunda, rejimle çatışmadan ama doğru bildiğini ifade etmekten çekinmeyen bir tavır içinde olmuştur.

¹¹ Muhiddin, “Halk'ın İlk Sözü”, **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925. Bu yazının kısa bir özeti: Arıkan, **Tarihimiz ve Cumhuriyet. Muhittin Birgen (1885-1951)**, s.56; Birgen, **a.g.e.**, s. 31.

II- GENEL BİLGİLER

30 Kasım 1925-22 Mart 1926 tarihleri arasında 113 sayı çıkan Halk Gazetesi hakkında şu bilgileri verebiliriz. Başmuharriri: Muhiddin. İdare yeri: İstanbul Cağaloğlu'nda hususi daire. Telgraf adresi: İstanbul Halk Gazetesi. Telefon: İstanbul 548. Posta Kodu: 458. Nüshası: 3 Guruş'tur.

Altı sayfa olarak çıkan Halk Gazetesi'nde başyazıları kaleme alanlar arasında Muhittin Birgen başta olmak üzere M. Mermi, İbrahim Necmi (Dilmen), Kâzım Nâmi (Duru), İktisat Doktoru Vedat Nedim (Tör) gibi tanınmış isimlerin yanı sıra, T.C., C.T. C.A., M.A. ve A.K. gibi pek çok kısaltma isim kullanan yazarlara da rastlanmaktadır. Eğitimden Avrupa işlerine, Musul meselesinden yabancı sermayeye kadar çok geniş alanda konunun uzmanları tarafından gerçekten nitelikli yazılar kaleme alınmıştır. İleride irdedeceğimiz gibi, gazete her gün bir sayfayı bir konuya tahsis etmiştir. Bu sayfada da Mahmut Âsaf, Seniha Cemal, Doktor Safiye Ali, Doktor Besim Ömer Paşa ve Kazım Nihat gibi isimlerin yazıları yayınlanmıştır.¹²

“Günün Fikirleri” sütununda, “Halk” imzasıyla herhangi bir konu hakkında gazetenin ne düşündüğü kamuoyuyla paylaşılıyor. Bazı örnekler vereceğimiz bu sütunda, kimi zaman genel kabulün dışına düşünceler de dile getiriliyor. “Halkı Tenvir İhtiyacı” başlığı altında, Erzurum ve Sivas gibi çevrelerde ortaya çıkan, muhtemelen şapkaya karşı tepkileri ele alan yazıda, bunları “irticai hareketler” olarak görmenin doğru olmadığı belirtilerek, halkı, eski alışkanlık ve düşüncelerden uzaklaştırmak için irşat ve aydınlatmak gerektiği savunuluyor.¹³

¹² Gazetede kimlerin yazdığı konusunda çeşitli isimlerden söz edilmiştir. Bazı kaynaklarda ileri sürüldüğü gibi Memduh Şevket Esendal ve Kör Ali İhsan (İloğlu) (Arıkan, **Tarihimiz ve Cumhuriyet. Muhittin Birgen (1885-1951, s.55.)** ile İsmail Hüsrev (Tökin) (Tekeli-İlkin, **a.g.m., s. 337**; Arıkan, **Tarihimiz ve Cumhuriyet. Muhittin Birgen (1885-1951, s.55)** gazetesinin yazarları arasında değildir.

¹³ **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925.

İmzasız “Dereden Tepeden” sütununda da, gündemdeki olaylar, biraz da mizahi bir üslupla ele alınıp değerlendiriliyor.¹⁴ “Yakın Mâzide” sütununda yayınlanan imzasız yazılarda yakın döneme dair önemli anı, tespit ve itiraflarda bulunuluyor.¹⁵ İç ve dış politik gelişmeler de yansıtılıyor. İstanbul’da yaşanan Lodos fırtınasının meydana getirdiği zarardan Locarno Antlaşmasının imzasına kadar hemen her olay takip edilip okuyucuya duyuruluyor. Ayrıca “Son Haberler” sütununda da en son gelişmeler aktarılıyor. Gazetenin yayında olduğu dönemde Musul meselesi ve İstiklal Mahkemelerinin çalışmaları hakkında da pek çok haber yer alıyor. Son Haberler sütununda iç ve dış haberler, spor haberleri, taşra haberleri, “Haftalık Siyasi İcmal” sütununda ise haftada bir gün, özellikle dış gelişmeler aktarılıyor.

“Makyavel’in Dedikleri” sütununda İtalyan düşünür Macchiavelli’nin çeşitli konulardaki sözlerine yer veriliyor.¹⁶ Buna son verildikten sonra, isimsiz ve imzasız “Kısa Sözler” sütununda kime ait olduğu belirtilmeden özlü sözlere yer veriliyor.¹⁷

“Halk Doktoru Lokman Hekim” imzasıyla, 11 Kânun-ı evvel 1925’ten itibaren halk sağlığına dönük yazı ve bilgilere yer veren bir sütun açılıyor. “Kitap Tenkitleri”¹⁸ Bu köşelerin uzun soluklu olmadığı anlaşılıyor.

¹⁴ Bir örnek olmak üzere, Adana’da yalan haberler yayarak borsada dalgalanma meydana getiren bir tüccarın cezalandırıldığı gazetelerde haber olduğu yazılıyor. Devamında, tüccarın 25 Lira para cezasına çarptırıldığı öğrenildiğini yazan gazete, “Bizce Borsa Encümeni, bu tüccar efendiyle biraz şakalaşmak istemiş! Mesele bundan ibarettir” diye nokt alıyor. **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925.

¹⁵ İlk sayısında “On Yedi Sene İçinde Hayatımızda ve Fikirlerimizde Ne Büyük İnkılâp Gördük!” başlığı altında, II. Meşrutiyet’yen bu yana yaşananlar hakkında bir değerlendirme yapılıyor. **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925.

¹⁶ **Halk Gazetesi**, 6, 7,8,9, 10, 11, 12, 17, 18, Kânun-ı evvel 1925.

¹⁷ **Halk Gazetesi**, 25, 26,27, 28, 29,31 Kânun-ı evvel 1925; 1,2,4,5,6,9, 10, 11,16,17,21,22, Kânun-ı sâni 1926; 4,10, Şubat 1926.

¹⁸ **Halk Gazetesi**, 2 Kânun-ı sâni 1926.

Halk Gazetesi'nin sloganı “Halkın Gazetesi, halkın gazetesidir.” Gerçekten de buna uygun olarak okuyucu sorunlarıyla yakından ilgileniliyor. “Kar’ilerimizin Mektupları” ya da “Kar’ilerimizin Şikâyetleri” başlığı altında pek çok okur mektubuna da yer veriliyor.¹⁹

III- TEFRİKALAR

Halk Gazetesi'nde çeşitli tefrikalar da yayınlandı: Gazetenin başyazarı Muhittin Birgen'in anılarını içeren “Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik?”²⁰, Roman Tefrikası: “İş Kızı”, Nakili: K.R.²¹, Halk'ın Tefrikası: Melik Tavus, Almancadan Nâkili: Ârif Cemil²² ve Halk'ın Küçük Hikayesi: Otomobil. Muharriri: M.S.²³

Gazetenin yayın politikasına son derece uygun ve çok önem verdiği bir tefrika da bir piyestir ve şöyle tanıtılmıştır:

“Yakında bir milli tiyatro piyesi tefrika ediyoruz! Piyenin ismi Gaadana yani Karadana'dır. Müellifi: Kantarağasızade Ömer Selahattin Bey, nam-ı diğer Kantarcı Selahattin Efe!

‘İş Kızı’ tefrikamız dün bitti. Bunun yerine kari’lerimize büsbütün yeni bir eser takdim etmeyi düşündük. Doğrudan doğruya Halk'ın neşriyatından ilham alarak bize mektup yazan kıdemli bir Halk'çı bir muharririn İzmir ve Antalya taraflarında birkaç defa oynanmış bir piyesini bu düşüncemize çok muvafık bulduk.

Gaadana. Oyunun kahramanı gündelikçi olan Karadana Ödemişli bir efedir. Yerli lisanı ve efe âdetleri ile böyle bir tip ibdâ' eden

¹⁹ **Halk Gazetesi**, 5,6, 7, 10,13, 24, 25, Kânun-ı evvel 1925; 3, 11, Kânun-ı sâni, 3, 24, Şubat 1926; 4 Mart 1926.

²⁰ “Cihan Harbi'ne Nasıl Girdik?”, **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925→ 22 Kânun-ı evvel 1925.

²¹ **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925→ 13 Kânun-ı sâni 1926.

²² **Halk Gazetesi**, 17 Kânun-ı evvel 1925. Tefrika, gazete kapandığında da devam ediyordu.

²³ **Halk Gazetesi**, 18 Mart 1926. Bu tefrika da gazete kapandığında devam ediyordu.

müellif, bunun karşısına mabeyn terbiyesi görmüş bir saray adamı mahkeme reisi ile bir de Konyalı Ermeni avukat koymuştur.

Bu piyeste Avrupa oyunlarından nakledilmiş bir şey yoktur. Bu oyun tamamen memleketin kendi içinden alınmıştır. Yerli seciyele-
rimizi, yerli enmûzeçlerimizi gösterir. Esas itibarıyla bir tiyatro oyu-
nunun tefrikasına pek de taraftar değiliz. Fakat Gaadana, bu hususta
bir istisna teşkiline değer.

Kantarağasızade Selahattin Bey kimdir? Kar'ilerimize bu milli
oyunun müellifini takdim edelim: Kantarağasızade Ömer Selahattin
Bey, İzmir'in eski kalem sahiplerinden Mustafa Refik Bey'in oğlu-
dur. Bugün 46 yaşında olan bu Halk muharriri, on üç yaşında roman
yazmaya, yirmi yaşına varmadan gazetecilik etmeye kalkışmış ateşli
bir dimağdır. Ömrünü ser-âzâd geçirmiş ancak İzmir işgalinden
sonra Antalya'ya giderek orada tehhül etmiştir.

Yakında tefrika sütunlarımızda takip edeceğiniz orijinal, canlı,
okuması da temaşası kadar zevk verici, güzel milli piyesin müellifi
işte böyle bir zattır.”²⁴

Piyeste rol alan karakterlerin sık sık tanıtıldığı tefrika ilgiyle takip
edildi.”²⁵

Gazete, çeşitli konular hakkında sık ilgililerin ve bilim insanları-
nın fikirlerine başvurdu. Halk'ın Edebiyat Meseleleri Hakkındaki
Anketi” başlığıyla “Yusuf Akçura,²⁶ Abdülhak Hamit²⁷ ve Abdullah
Cevdet'in²⁸ görüşlerine yer verildi.

Bizce, Halk Gazetesi'nin bu çerçevede tarihimize en büyük kat-
kısı, okuyucularını, Milli Mücadele hâtıralarını yazmaya davet etme-
sidir. Halk Gazetesi, 30 Kasım 1925 günü başlayan “Halkın Anketi”

²⁴ **Halk Gazetesi**, 14 Kânun-ı sâni 1926.

²⁵ **Halk Gazetesi**, 22 Kânun-ı sâni 1926→17 Mart 1926.

²⁶ **Halk Gazetesi**, 24 Kânun-ı sâni 1926.

²⁷ **Halk Gazetesi**, 6 Şubat 1926.

²⁸ **Halk Gazetesi**, 14 Şubat 1926.

başlıklı şu duyuruyla yurttaşları, işgal dönemine ait anılarını yazmaya davet etti:

“İşgal zamanına ait hatıralarınızı soruyoruz. Her kari'miz işgal devrindeki en acı, en tatlı ve en gülünç bir hatırasını gazetemize gönderecek.

Türkiye tarihinin en büyük dönüm noktası, Cihan Harbi'ni İstiklal Harbi'ne îsâl eden karışık devir içindedir. Mondros Mütarekesi'ni takip eden şaşkınlık ve perişanlıktan istifade ederek İstanbul'a girmiş olan İtilaf kuvvetleri, burada gittikçe cebbarlaşan bir hâkimiyetle dört sene hüküm sürdüler. İstanbul Türklüğünün semasını kaplamış muhtelif tarih bulutlarının en kesif ve en karanlığı bu işgaldi. Mudanya Mütarekesi'ne kadar devam edip giden bu devre esnasında İstanbul'da yaşayan her Türk en ağır elemeler altında ezilmiş, Anadolu'da çakan her mukavemet şimşeği buradaki yaşlı gözlerle yaşadıkları hayatın sefalet ve felaketini ne kara levhalarla göstermişti! İstanbul'u münfesih “Âl-i Osman” devletinin payitahtı iken yakalayıp Türkiye devletinin bir vilayet merkezi olarak sahibine iade eden bu devre içerisinde şahidi olduğunuz vak'alara hatıranızı ircâ' ediniz. Bunların acılarını, tatlılarını, gülünçlerini ayırınız ve bu üç zümrenin her birinde veyahut yalnız birinden sizin için en şâyân-ı dikkat olanını seçerek bize bildiriniz. Biz onları birer birer bu sütunlarda neşredeceğiz ve bu suretle hem kari'lerimiz acı, tatlı, gülünç türlü türlü vatandaş hatıralarından haberdar olacaklar, hem de gelecek nesillere kıymetli tarih ve hayat vesikaları bırakmış olacağız!

Ah, kim bilir ne hatıralarınız vardır! Siz bunları şimdiye kadar ancak şu dostunuza, bu ahbabınıza anlattınız. Hâlbuki bunlar ne sâde sizin malınız, ne de sâde dostlarınızın ve ahbablarınızındır. Herkes, hepimiz bütün milletin bu hatıralardan haberdar olması lazımdır. Millet demek bir düşünen, bir bilen, bir anlayan, bir hatırlayan insan mecmûası demektir. Sizin bildiğinizi herkese bildirmek, herke-

sin bildiğini siz öğrenmek istiyor musunuz? O halde yazınız, sütunlarımız size açıktır. Bildiğiniz şeyleri “Gutenberg”in i’câz-kâr makinesine tevdi’ ediniz!”²⁹

Yukarıdaki duyuru 14 Aralık 1925 tarihine kadar devam etti. Bu tarihte, anketin kapandığı bildirilerek, okuyucuların artık anı göndermemesi istendi. Aynı tarihte, gazetenin böyle bir anket açmasındaki amaç, “hâtıraların paylaşılması ve gelecek nesillere ibret dersleri bırakabilmek” olarak açıklandı. Ciddi bir hazırlık devresinin ardından anılar, 23 Aralık 1925 günü yayınlanmaya başladı. Çoğu zaman gün aşırı yayınlanan hâtıralar 9 Ocak 1926’da, devam edeceğine ya da sona erdiğine dair hiçbir not ve açıklama yapılmadan tamamlandı. Günde ortalama iki, kimi zaman daha çok anının yaymlandığı bu tefrika sürecinde toplam 35 anı yaymlandı.³⁰

IV- ÖZEL SAYFALAR

Halk Gazetesi’nin, bilhassa yaymlandığı kısa süre içerisinde, diğer gazetelerden farklı ve sıra dışı kılan, Türk basını için önemli bir yenilik olan, haftanın her gününü bir konuya ayırmış olmasıdır. Bütün yayın hayatı boyunca aksatmadan yürütülen bu uygulama için gazetenin üçüncü sayfası tahsis edilmiştir. Ancak 24 Şubattan itibaren de dördüncü sayfa tahsis edilmiştir.

Gazete, bu uygulamayı başlatırken, okurlarını şu şekilde bilgilendirmiştir:

“Kar’ilerimize ‘Gün’lerimizi takdim edelim:

Halk Gazetesi’nin üçüncü sahifesi her gün muayyen bir ‘Gün’e tahsis edilmiştir. Şöyle ki:

²⁹ **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925; 1, 5, 6, 8 Kânun-ı evvel 1925.

³⁰ Bu hatıralar, İzmir’deki **Âhenk** gazetesinde yayınlanan benzer anılarla birlikte derlenerek yayınlanmıştır. Mevlüt Çelebi, **Âhenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hâtıraları (1919-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2015.

Cuma: Mizah Günü. Cumartesi: İlim Günü. Pazar: Çiftçi Günü. Pazartesi: Kadın Günü. Salı: Güzel Sanatlar Günü. Çarşamba: İktisadiyât Günü. Perşembe: Gençlik Günü.

Mizah Günü: Halkımızın pek kuvvetli olan mizah ihtiyacını tatmine çalışılacaktır. Bu günde haftanın en mühim içtimaî ve siyasî hadiselerine ait karikatürler, gülünç yazılar, latifeler derç edeceğiz. Mizah Günü, kar'ilerimizin Cuma keyfine bir medhal olmak emelindedir.

İlim Günü: Kar'ilerimizin ilmi mesele karşı olan alâkalarına bir ma'kes olmak arzusundadır.

Çiftçi Günü: Nüfusumuzun yüzde doksanını teşkil eden bu mühim kütlenin istihsal ihtiyacından çıkan içtimaî, iktisadî meselelerle pek yakından meşgul olacaktır.

Kadın Günü: İş, meslek, ev ve moda kadınlığın hayatı, dertleri, ihtiyaçlarıyla uğraşacaktır.

Güzel Sanatlar Günü: Edebiyata, resme, musikiye, tiyatro ve sinemaya ait makaleler, tenkitler, tetkikler ve haberlerle kar'ilerimizin fikri, zevk-i bedî ihtiyaçlarını temine çalışacaktır.

İktisadiyât Günü: İçtimaî hayatın en mühim bir tecellisi olan iktisadiyât sahasında halkımızın gittikçe artan alâkasına yeni bir menba' olacaktır.

Gençlik Günü: Gençliğimizin hayat yolunda en sadık ve en samimi bir yol arkadaşı olacaktır. Ve 'Bugün'lerin muvaffakiyeti kar'ilerimizin göstereceği alâka nispetinde artacaktır!"³¹

Bugünlerin mahiyetinin anlaşılması için bazı açıklamalar yapacağız. Aslında gazete, bazı günlerle ilgili kendisi bir açıklamayla konuya giriş yapmıştır.

³¹ **Halk Gazetesi**, 1, 3 Kânun-ı evvel 1925.

1. Mizah Günü

Cuma günlerinin “Mizah Günü” olduğunu ilan eden gazete, ilk yayında, bazı günlerle ilgili açıklama yaparken, “Mizah Günü”nde hiçbir açıklamaya yer vermemiştir. Herhangi bir açıklama yapılmadan doğrudan konulara geçilmiş. Bazı karikatürlere de yer verilen Mizah Günü’nün ilk yayınında “Sinema ve Yemek Meselesi”, “Deve Hikayesi”, “Bu Ne Perhiz, Bu Ne Lahana Turşusu?” ve “Gazetecilerin Dili” başlıklı konular yer almaktadır.³² “Mizah Günü”nde fıkralar, karikatürler, kıssadan hisselerle okuyucuların eğlendirilmesi hedeflenmiştir. Diğer günlerin aksine bugünde, okuyucu mektuplarına ya da okuyuculardan alınan fıkralara rastlanmamıştır.

2. İlim Günü

Halk Gazetesi, “İlim Sayfası” “Başlarken” başlığıyla, maksat açıklanmıştır. “Yirminci asır, ilim dünyasına yeni bir hüviyet getirdi: İçtimaî ilimlere tabiiyyat usullerini tatbik etmek!” diye başlayan açıklamada, yüzyılların insanlık tarihine kazandırdığı değerler özetlenmiştir. Yazı şöyle devam etmektedir: “İçtimaiyât! İnsanların toplu bir halde yaşamalarına ait bütün müşahedeleri, bütün meseleleri sine-sinde toplayan bu vâsi ulum zümresi, kendi dâhilindeki inkısamla-riyle koca bir âlem teşkil eder.

‘Halk’, ilim sahifesini işte bu iki inkılâbın (tabiiyyat ve içtimaiyât) memleketimizde de neşr ve tamimi gayesiyle açıyor. Bizim içtimaî âlimliğimiz hâlâ basit kalem sanatkârlığı derecesini nadiren geçmektedir. Tarihçilerimiz, tarihi hâlâ vakaları indî pamuk iplikleriyle bağ-layarak, birbiri arkasına dizmek ve bunları hoşa gidecek bir lisanla yazmak zannediyorlar. İktisatçılarımız elan Adam Smith nazariyele-riyle uğraşmakta bir ilim ihtisası tasavvur eyliyorlar.

İlim sahifesi, hakiki ilim telakkisini, içtimaî müşahede ve tetkik usulünü müdafaa maksadıyla tesis edilmiştir. Burada kar’ilerimize,

³² Halk Gazetesi, 4 Kânun-ı evvel 1925.

fünun-u hâzırının semerelerini -istilahâta boğmayarak, herkesin kolayca anlayabileceği bir lisan ile- göstermeye, anlatmaya çalışacağız; yeni içtimaiyât telakkisini, yine öyle sade ve açık bir surette izaha gayret edeceğiz. Medeni dünyaya en büyük bir süratle iştirak etmek azminde bulunan Türkiye’de hakiki ilim varlığının tesisine delâlet eden neşriyatı takdirden, kof ve mânâsız malumatfuruşlukları da amansız bir muahezâ ile takipten geri durmayacağız.

İlim sahifesi, yalnız ilim adamları için değildir. İlmi seven bütün zeka sahipleri bu sahifenin tabii kar’ileri olacaktır. Umarız ki, yakın zamanda bunları yalnız kar’i değil deruhte ettiğimiz ağır ve şerefli vazifede çalışma arkadaşı da olacağız.”³³

Pek çok konunun ele alındığı “İlim Günü”nde M. Mermi’nin “Dini Islahât ve Biz”³⁴ başlıklı yazısından “Avrupa’da Kitap Neşriyatı Ne halde?” başlığında, grafiklerle Almanya, İngiltere, İtalya gibi Avrupa ülkelerinde kitap sayılarının 1919 ve 1922 mukayeselerine kadar³⁵ çeşitli konulara rastlamak mümkündür.

3. Çiftçi Günü

Halk Gazetesi, “Çiftçi Günü”ne başlarken de “İlksöz” başlığıyla bir açıklamada bulunmuştur. Özetini verdiğimiz yazı şöyledir: “Türkiye’nin en büyük meselesi, çiftçi meselesidir. Gazetemize göre bundan büyük mesele yoktur. Zira Türkiye, çiftçilerin vatanıdır. Buna çobanların da diyebiliriz; Türkiye’nin büyük bir kısmı da hayvan beslemekle geçinir. Zaten çiftçi, hayvandan ayrı olamaz.

Türkiye’de çiftçiliğin ve çobanlığın ehemmiyetine bakınız ki, İstanbul gibi, asırlarca çiftçi ile çobanın sırtında yaşamış bir memlekette bile meşrutiyetten beri yavaş yavaş eski paşa ve bey nesilleri arasından çiftçiler ve çobanlar yetişti ve hatta bir zamanlar bin bir

³³ **Halk Gazetesi**, 5 Kânun-ı evvel 1925.

³⁴ M. Mermi, “Dini Islahât ve Biz”, **Halk Gazetesi**, 5 Kânun-ı evvel 1925.

³⁵ **Halk Gazetesi**, 12 Kânun-ı evvel 1925.

debdebeye melce' olan bir takım köşklerin bahçelerine şimdi buğday ekiliyor ve ahırlarında inek ve keçi besleniyor...

Bir miktar memur ile zabiti, bir miktar işsiz münevverle şehir tüccarını bir tarafa koyunuz, görürsünüz ki, Türkiye'nin mütebâkî nüfusu çiftçi ve çobandır. Her millet yaşamak için bir şey istihsaline mecbur olduğuna göre Türkiye'nin de bir istihsalı vardır: Hayvan ve mahsulatı, ziraat ve mahsulatı...

Türkiye demek çiftçi ve çoban demektir; üst tarafı çerez kabilinden işlerdir. Halbuki biz kütleyi tanımıyoruz. Asri hayat şuuru bizim aramızda intişar etmemiş olduğu için kendi kendimize nereden gelip nereye gittiğimizi şimdiye kadar pek az düşünmüşüz...

İlk defa olmak üzere Ankara'da aziz Gazi, kuvvetli bir şiar ortaya attı: 'Bu memleketin hakiki sahibi ve efendisi Anadolu köylüsüdür!' dedi.

Biz bu sözün kuvvetini, bu şiardaki inkılâpçı ruhun azametini lâyıki veçhiyle takdir edebildik mi? Şüpheliyiz. Çünkü öyle münevverler görüyoruz ki, bu söz üzerinde kendileriyle biraz ciddi konuşsanız ve onları çiftçi ile sevişmeye ve anlaşmaya teşvik etmek istesenez derhal alay ederler ve 'Mademki efendimizdir, beslesin bizi!' diyorlar. Fakat ötede Türkiye'de ilk defa olarak çiftçiye tohum vermeye, para vermeye, makine vermeye çalışan bir devlet var. Bu devlet, Cumhuriyet'tir; lâkin zavallı, ekseriya, sırf bizim fenalıklarımız, yani hakiki menfaatlerimizi anlamamamız yüzünden bütün işlerinde müşkilata uğruyor: Filhakika, Cumhuriyet, mesela, köylüye arpa vermeye kalksa arpa köye gidinceye kadar darıya inkılâb ediyor!

Bu hali, o cahil dediğimiz köylü, tabii hissi ile pek güzel hisseder, onun için bizden kaçmayı ve bizden uzak yaşamayı âdet edinmiştir. Bizde, şimdiye kadar ona yaklaşmayı akıl edemedik. İşte bu sahifenin maksadı münevverleri çiftçiye, çiftçileri münevverlere yaklaştırmak, onları birbirine tanıtmak, edebiyat ve şiirde, kelime ve nutukta değil, iş başında, maişet mücadelesinde Türk birliği ve Türk tesanüdü şuurunu uyandırmaya çalışmaktır.

Bu vazifeyi bu sahifenin hakkıyla ifa edebilmesi, kar'ilerinin yardımına muhtaç olduğunu unutmayalım!"³⁶

Belirttiğimiz gibi, kendisini Halkın gazetesi olarak gören Halk Gazetesi, halkın büyük çoğunluğunu meydana getiren köylüler, dolayısıyla çiftçiler için sorumluluk hissiyle hareket etmiştir. Köylünün sorunlarının çözümü, yaşam standardının yükseltilmesi ve Cumhuriyet'in değerlerini benimsemesini, görevi olarak görmüştür. Yazılarında da bu gibi konulara ağırlık verilmiştir. Atatürk'ün, çiftçilere örnek olmak amacıyla ziraata verdiği önem,³⁷ tarımda makine kullanmanın gerekliliği³⁸ ve "Hayvan Hastalıkları"³⁹ bu sayfadaki yazılardan verilebilecek birkaç örnektir.

4. Kadın Günü

Eğer Halk Gazetesi'nin niteliklerini maddeler halinde saymak gerekecek olsa, dönemin koşulları çerçevesinde "feminist" bir karakter taşıdığını kolaylıkla iddia edebiliriz. Kadın Günü'nün başlangıcında "Birkaç Söz" adı altında şunlar yazılıyor:

"Pazartesi "Kadın Günü: Bu sahifede, aklımızın erdiği, gücümüzün yettiği kadar kadınlarımızın ihtiyaçları, hayatları, dertleri ve meseleleriyle uğraşacağız. Şiarımız: Açık ve tok söz. Hakikati nasıl görüyor isek öyle söyleyeceğiz. Kelimelerimiz pudrasız ve düzgünsüz olacak!

Yegâne Gayemiz: Kadınlarımızın cemiyet hayatına nâfi birer uzuv olabilmesini temin için hissemize düşen vazifeyi yapmak. Bu vazifenin ifasında bize yardım için uzanacak kardeş elleri şimdiden sıkırız.

³⁶ **Halk Gazetesi**, 6 Kânun-ı evvel 1925.

³⁷ "Gazi Paşa ve Çiftçilik", **Halk Gazetesi**, 3 Kânun-ı sâni 1926.

³⁸ Haluk Fikret, "Ziraatta Makine", **Halk Gazetesi**, 10 Kânun-ı sâni 1926.

³⁹ **Halk Gazetesi**, 17 Kânun-ı sâni 1926.

Kadın ile erkeğin barut ile ateş olduğuna kâni değiliz! Onlar olsa olsa ateş ile sudur. Birisi ötekini kaynatır ve hâsıl olan buhar, cemiyet makinesini işletir. Kadın ile erkek, cemiyetin birbirini itmam eden iki uzvudur. İşte biz kadınlarımızı böyle bir teşrik-i mesaiye dâvet ediyoruz...”⁴⁰

İlk Kadın Günü sayısında iki makale yer alıyor. R.N, “Kadınları Gençleştirme Mümkün Müdür?” ve V.N, “Kadınlarımıza Dair” başlıklı makalelerdir.⁴¹ Kadınlar Günü’nün diğer sayılarında “Türk Kadını ve Kooperatifçilik”⁴² ve “Annelik Mesleği”⁴³ gibi konular ele alınmıştır.

5. Güzel Sanatlar Günü

Salı günleri “Güzel Sanatlar Günü” olarak ayrılmıştır. “Başlar-ken” bölümünde gazete, bu sayfadan maksatlarının ne olduğunu özetle şöyle açıklıyor:

“Halk, Cumhuriyet Türkiye’sinin yeni mefkûrelerini en geniş mânâsıyla Türkiye halkı içine yaymak maksadıyla kalemi eline almıştır. Asri ve medeni bir hüviyete dakika kaybetmeksizin bürünmek isteyen Türk milleti için muasır medeniyetin her unsurunu yakından en yeni ve en esaslı şekilleri altında, tanık ve nefsinin o şeraite uydurmak lâzımdır...”

Asrileşmiş Türkiye’de güzel sanatların her kısmı hakkında tek bir çıkar yol vardır:

- Usulde, şekilde, vâsıtalarda tamamıyla muasır Avrupa sistemini kabul ve tatbik etmek.
- Mevzularda, ruhta, hususi zümrelerin ve hatta bir takım ferdiyetlerin değil milletin umumi temayülüne uymak.

⁴⁰ **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925.

⁴¹ **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925.

⁴² **Halk Gazetesi**, 21 Kânun-ı evvel 1925.

⁴³ **Halk Gazetesi**, 28 Kânun-ı evvel 1925.

Halk, güzel sanatlar sahifesinde bu iki düsturun daimi bir müdafî olacaktır.

Maziden kalma usuller, kapıkuluna mahsus hususiyetler, Halk sütunlarının hücum hedefleridir. Yürekten gelen yüksek bir arzu ile yenileşmeye, medenileşmeye azmetmiş bir halkın sanatı da bu hislerle mütenasip olmak icap eder.

Güzel sanatların en nazik noktası, bunların yalnız bazı usullerle değil, içten gelen hislerle vücuda getirilmesidir. Avrupa'nın mütakâmil usullerini alırken bunda mübalağaya düşerek memleketimize yabancı hisleri de almak, garp usulü sanat cereyanının başlıca tehlikesidir. Zaman zaman mücedditlerin bu tehlikeden kendilerini koruyamadıkları acı acı tecrübe edilmiştir.

Halk, bu tehlikeyi her gördüğü anda göstermek vazifesinden geri durmayacaktır. Çünkü böyle bir hata, eseri şeklen asri Avrupa'ya muvafık göstermekle beraber, mevzu ve mahiyeti itibarıyla müşterek milli duyguların tercümanı olmaktan mahrum bırakır. Bilakis yalnız his ve ruh nokta-i nazarından da umumdan ayrılmış bir hususi zümreye ait gösterir. Böyle zümre sanatlarının koca bir milleti asırlarca samimi ve müşterek milli sanat mevcudiyetinden mahrum gibi telakki ettirdiğine, altı asırlık Türkiye edebiyat tarihi en belîğ bir şahittir.”⁴⁴

Güzel Sanatlar Günü'nde sanata dair çeşitli haber ve yazılar yer aldı. Sinema ve tiyatro haberleri, müzik haberleri, Türk sanatçılarının tanıtılması, halk edebiyatı, Doğu ve Batı sanatlarının karşılaştırılması gibi konular ele alındı. Bu sayfada sadece Türkiye'deki sanat hareketlerinden söz edilmeyip, Avrupa'daki sanat haberlerine de yer verildi.

⁴⁴ Halk Gazetesi, 1 Kânun-ı evvel 1925.

6. İktisadiyât Günü

Gazete, genel olarak iktisadi konulara ağırlık veren, bunu başyazılarda dile getiren bir anlayışla yayın yaptı. Siyasi bağımsızlığın iktisadi bağımsızlıkla mümkün olacağı anlayışını yansıtan yazılarla⁴⁵, kooperatifçiliğin önemine vurgu yapan pek çok yazıya⁴⁶ rastlamak mümkündür. Bu günde hangi konuların ele alındığının daha net anlaşılması için birkaç örnek vermek gerekirse: “Kış Düşündürüyor, Fakat Akıllandırmıyor. Pahalılığa Karşı En Emin Vasıta Nedir?”⁴⁷; Vedat Nedim, “Milli İktisattan Ne Anlamalıyız?”⁴⁸; “1925 Senesinde Dünya İktisadiyatı”⁴⁹, “Nüfus Meselesi”⁵⁰, “1925 Senesinde Dünya’da Demir-Çelik İstihali.”⁵¹

7. Gençlik Günü

Gençliğin sorunlarının ele alındığı bu sayfada, aynı zamanda, Cumhuriyet neslinin yetiştirilmesi için yapılması gerekenlerden de söz ediliyor. Gençleri hayata hazırlamaya dönük çeşitli konularda da bilgiler veriliyor. İlk sayısındaki bir yazı, bu sayfanın amacı hakkında bilgi verebilir: “Cumhuriyet’i Mektebe Ne Zaman Sokacağız?”, Bu suali sormak ve cevap aramak zamanı gelmiştir: Eski usullerle yeni nesiller yetiştirilemez!”⁵² İlk sayıda ayrıca, “Hangi Mesleği İntihap Etmek İstiyorsunuz?”, “Nasıl Gençler Yetiştğini Görmek İstiyoruz”

⁴⁵ Bir örnek olarak Başyazar Muhiddin Bey’in şu yazısı gösterilebilir: Muhiddin, “Siyasi İstiklali Nasıl Kazandık? İktisadi İstiklali Nasıl Kazanabiliriz?”, **Halk Gazetesi**, 13 Kânun-ı evvel 1925.

⁴⁶ İktisadiyat Sayfasında da kooperatifçilik hareketini inceleyen yazılara iki örnek: “Kooperatif Hareketleri Nasıl Uyandırılır?”, **Halk Gazetesi**, 2 Kânun-ı evvel 1925; “Ekmek, Et Kooperatifleri”, **Halk Gazetesi**, 20 Kânun-ı sâni 1926.

⁴⁷ **Halk Gazetesi**, 9 Kânun-ı evvel 1925.

⁴⁸ **Halk Gazetesi**, 23 Kânun-ı evvel 1925. Bu yazının yeni harflere aktarılmış hali. Zeki Arıkan, “Milli İktisat”a İlişkin Bir Belge”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C. II, S.: 4-5, (1995), s.166-169.

⁴⁹ **Halk Gazetesi**, 13 Kânun-ı sâni 1926.

⁵⁰ **Halk Gazetesi**, 20 Kânun-ı sâni 1926.

⁵¹ **Halk Gazetesi**, 10 Şubat 1926.

⁵² **Halk Gazetesi**, 3 Kânun-ı evvel 1925.

ve “Gençliğe Hürmet Edelim” sorularının cevapları aranıyor. Sonraki sayılarda da Kazım Nâmi’nin bir yazısına yer veriliyor.⁵³ M. Mermi’nin “Yeni Türkili ve Çocukları” başlıklı yazısıyla, “Gençlik ve İzdivaç”⁵⁴ konusu gibi tekil konuların yanı sıra bolca, genç okurların mektupları da yayınlanıyor.

SONUÇ

Kısaca belirttiğimiz Cumhuriyet’in ilk yıllarında, rejime destek olmak amacıyla ulusal ve yerel düzeyde pek çok gazete yayımlandı. Bunlar arasında Cumhuriyet ve Milliyet gibi uzun süreli olanlar olduğu gibi, Halk Gazetesi gibi kısa süreli olmasına rağmen, kolaylıkla “sıradışı” olarak niteleyebileceğimiz gazeteler de yer aldı. Ulusal sol kimliğinde olduğunu düşündüğümüz Halk Gazetesi, herhangi bir açıklama yapılmadan 22 Mart 1926 günü çıkan 113. Sayısıyla yayın hayatına son verdi. Gazetenin neden devam etmediği konusunda başta Muhittin Birgen olmak üzere gazeteyi çıkartanlar tarafından herhangi bir açıklama yapıldığına rastlamadık. Aynı şekilde, dönemin önde gelen gazetelerinden Milliyet ve Hâkimiyet-i Milliye gazetelerinde kapanmayla ilgili herhangi bir haber yer almadı.

Gazeteyi farklı kılan özellikler, gerçekten halkın gazetesi olmak için halkı aydınlatmayı ve yararlı olmayı hedeflemesidir. Atatürk’ün hedef olarak gösterdiği “muasır medeniyet seviyesine çıkma” ideale hizmet etmeyi hedefleyen, bunun için siyasetten ekonomiye, toplumdan sağlığa kadar pek çok konunun pek çok farklı yazar tarafından kaleme alınmasıdır. Özellikle haftanın her günü, rutin olarak Mizah Günü, İlim Günü, Çiftçi Günü, Kadın Günü, Güzel Sanatlar Günü, İktisadiyât Günü ve Gençlik Günü olarak ayrılması, örneği olmayan bir uygulamadır. O dönemde ve sonrasında gazetelerin kimi zaman, magazin, spor, bayram gibi ekler verdiğini biliyoruz. Fakat 113 sayı çıkan bir gazetenin, her günü bir gün olarak, ilan ettiği

⁵³ Kâzım Nâmi, “Mekteplerde İnzibat”, **Halk Gazetesi**, 10 Kânun-ı evvel 1925.

⁵⁴ **Halk Gazetesi**, 14 Kânun-ı sâni 1926.

gibi, aksatmaksızın yayınlamış olması, örneği çok az bir yayın başarısıdır.

Gazetenin yayında kaldığı dönemde Türkiye’de ciddi sorunlarla uğraşıldı. Başta Musul meselesi olmak üzere, Şeyh Sait isyanının devam eden etki ve uzantıları ve yürürlükte olan Takrir-i Sükûn Kanunu basın hayatını da etkiledi. Bu gerçeğe rağmen Halk Gazetesi, deyim yerindeyse, doğru bildiği yoldan yürümeye devam etti. Vereceğimiz bir örnek, bu yargımızı destekleyecektir. Halk Gazetesi, Atatürk’ün 1923’te ifade ettiği “Gazeteler, kanunun ve menafi-i umumiyenin hilafında muamelata şahit oldukları takdirde neşriyat-ı lâzımede bulunmalıdırlar”⁵⁵ anlayışından hareket ederek, o kritik dönemde devlet politikasını eleştirmekten geri durmamıştır.

“Halk” imzalı “Günün Fikirleri” köşesinde, “Türkiye’de Türkçeden Başka Dil” başlığıyla gazete, bir eğilime itiraz ediyor. Bir süre önce, Türkiye’de bazı şehirlerde belediye ve Türk Ocaklarının, Türkiye’de Türkçeden başka dil kullanılmaması yönünde kararlar alındığını hatırlatan Halk Gazetesi, Urfa Milletvekili Refet (Ülgen) Bey’in TBMM’ne, Türkiye’de Türkçeden başka dil konuşulmamasını öngören bir takrir verdiğini yazıp şu değerlendirmede bulunuyor:

“Türkiye’de Türkçeden başka dil konuşulmamasını temenni etmek fena bir şey değildir. Hatta bu temenniye biz de iştirak ederiz. Fakat bunun kanuni bir mecburiyet şekline konulmasına ne lüzum vardır ne de cevaz. Bütün medeni milletler, kendi aralarında yaşayan ekalliyetlere karşı bu nevi hakları tanımayı gayr-i kabil-i ictinab bir mecburiyet telakki ederler. Biz de aynı kaideye riayet mecburiyetindeyiz...”⁵⁶

⁵⁵ Karal, **a.g.e.**, s.168.

⁵⁶ **Halk Gazetesi**, 9 Kânun-ı evvel 1925.

Cumhuriyet'e inanç konusunda herhangi bir kuşkuyla yer vermeyen Halk Gazetesi'nin önemli özelliği, yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, bu inancını dogmatik bir anlayışla değil, düşünerek, sorgulayarak ve gerektiğinde eleştirerek yerine getirmesidir.

Bu olumlu özelliğine rağmen gazetede gereksiz bir aydın karşıtlığı da dikkatimizi çekmiştir. Birkaç kez ifade ettiğimiz gibi, Halk Gazetesi'nin sloganı, "Halkın gazetesidir". Halkı aydınlatmak, sorunlarının kamuoyuna iletilmesine ve çözümlenmesine aracı olmak gibi yararlı işler yapmıştır. Ne var ki, sanki halkın, çiftçilerin sorunlarına çözüm bulmak ille de aydınlara karşı haksız bir tavır zorunlu kılıyor gibi bir takım yazılara da yer verilmesini anlamak ve izah etmek mümkün değildir. Şu kısa haber, ne demek istediğimizi anlatmaya yetecektir:

"Münevverlerimize: Biraz da Çiftçi İçin Çalışalım: Biz münevverler gayet gülünç bir zümreciğiz. Memleketimizin umumi nüfusuna nisbetle belki on binde bir ile sayılan bir avuç insan sanki dünya bizim kafamızın üstünde dönüyormuş ve âlem bizim için yaratılmış gibi yalnız kendimizle meşgul oluruz. Makaleler yazarız, bizim için kitaplar yazarız, bizim için gazeteler, mecmualar çıkartırız, bizim için konferanslar veririz, bizim için.

Hâlbuki öte tarafta bir umman var. Bize hayat veren, bize maaş veren, bize ekmek veren, bize bu memlekette yaşamak saadetini veren bir umman: Çiftçi ummanı.

O umman, senelerden, asırlardan beri bekliyor: Bizden yardım, ışık bekliyor. Biz, o yaratıcı kütleye karşı borcumuzdan, vazifelerimizden küçük bir kısmını olsun yapmayı ne vakit akıl edeceğiz? Münevverler, üstünde oturdukları dalı kesen gafillere benzemeyelim. Aklımızı, bilgimizi bir az da o büyük kütlenin yükselmesi, parlaması için kullanalım..."⁵⁷

⁵⁷ Halk Gazetesi, 20 Kânun-ı evvel 1925.

Burada da görüldüğü gibi gazete, gereksiz bir popülist yaklaşım sergileyerek, aydınları güya küçümsemek, önemsememek ve onlara ayar vermek gibi, üstüne vazife olmayan bir işe kalkışmıştır.

Kısa süreli bir yayın hayatı olan Halk Gazetesi'nin yapmak istedikleriyle Kadro dergisinin yapmak isteyecekleri arasında önemli benzerlikler bulunduğuna dikkat çekilmiştir.⁵⁸ Bununla birlikte, Kadro dergisinin yayın hayatına başlamasında devleti idare edenlerin, mesela Başvekil İsmet Paşa'nın açık desteği görülmüştü. Halk Gazetesi'nde böyle bir destek söz konusu değildir. Halk Gazetesi'ni çıkartanlarla Kadrocuların ortak yönü, sosyalist düşünceye yakın aydınlar olmaları ve siyasi bağımsızlığın, iktisadi bağımsızlıkla mümkün olduğuna inanmalarıdır.

Türkiye'deki basın yayın hayatı hakkındaki çalışmaların büyük kısmında adı geçmeyen Halk Gazetesi'nden söz edenler de kabaca bilgi vermiştir.⁵⁹ Tespitlerimize göre İstanbul Atatürk Kitaplığı ve Hakkı Tarık Us Koleksiyonu ile Ankara TBMM Kütüphanesi ve İzmir Milli Kütüphane'de Halk Gazetesi sayılarına ulaşmak mümkündür.

⁵⁸ Tekeli-İlkin, a.g.m., s. 337; Arıkan, **Tarihimiz ve Cumhuriyet. Muhittin Birgen (1885-1951)**, s.55.

⁵⁹ Bir kaynakta gazete hakkında şu bilgiler yer alıyor: İstanbul: Halk (siyasi) Gündelik gazete. Çıktığı: 1925, Kapandığı:1926. Feridun Fazıl Tülbentçi, **Cumhuriyetten Sonra Çıkan Gazeteler ve Mecmualar, 29 İlkteşrin 1923-31 İlkânun 1940**, Devlet Matbaası Ankara 1941, s.62.

KAYNAKÇA

- A. Âfetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, TTK Yayını, Ankara 1988.
- Afetinan, **Atatürk Hakkında Hâtıralar ve Belgeler**, T. İş Bankası Kültür Yayını, Ankara 1984.
- AKANDERE, Osman, “Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı (16-17 Ocak 1923) ve Bu Toplantıda Verilen Önemli Mesajlar”, **Selçuk İletişim**, C. 2, S.1 (2001), ss.124-136.
- ALANGU, Tahir, **Cumhuriyetten Sonra Hikâye ve Roman: Antoloji (1919-1930)**, C.I, İstanbul Matbaası, İstanbul 1960.
- ARAR, İsmail, *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı*, İstanbul 1969.
- ARIKAN, Zeki, **Tarihimiz ve Cumhuriyet. Muhittin Birgen (1885-1951)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997.
- _____, **Tarih Günlüğü**, Arma Yayınları, İstanbul 2002,
- _____, “Millî İktisat”a İlişkin Bir Belge”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.II, S. 4-5, (1995), s.166-169.
- Atatürk'ün Bütün Eserleri**, C.18 (1925-1927), Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, -I-**, TTK Yayını, Ankara 1989.
- BİRGEN, Muhittin, **İttihat ve Terakki'de On Sene**, Haz: Zeki Arıkan, Kitap Yayınevi, İstanbul 2006.
- ÇELEBİ, Mevlüt, **Âhenk ve Halk Gazetelerinde İşgal Hâtıraları (1919-1922)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2015.
- “Ekmek, Et Kooperatifleri”, **Halk Gazetesi**, 20 Kânun-ı sâni 1926.
- “Gazi Paşa ve Çiftçilik”, **Halk Gazetesi**, 3 Kânun-ı sâni 1926.
- Halk Gazetesi**; 30 Teşrin-i sâni 1925-22 Mart 1926.

Haluk Fikret, “Ziraatta Makine”, **Halk Gazetesi**, 10 Kânun-ı sâni 1926.

İNAN, Arı, **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir ve İzmit Konuşmaları**, TTK Yayını, Ankara 1982.

İSKİT, Server, Türkiye’de Matbuat İdareleri ve Politikaları, Ankara 1943.

KARAL, Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler**, Millî Eğitim Bas., İstanbul 1986.

Kâzım Nâmi, “Mekteplerde İnzibat”, **Halk Gazetesi**, 10 Kânun-ı evvel 1925.

KOCABAŞ, Özlem Yıldırım, **Türkiye’de Tarımsal Kooperatifçilik Düşüncesinin Gelişimi**, Libra Kitap, İstanbul 2010.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri**, Edebiyat Yayınevi, Ankara 1969.

“Kooperatif Hareketleri Nasıl Uyandırılır?”, **Halk Gazetesi**, 2 Kânun-ı evvel 1925.

M. Mermi, “Dini İslahât ve Biz”, **Halk Gazetesi**, 5 Kânun-ı evvel 1925.

Muhiddin, “Halk'ın İlk Sözü”, **Halk Gazetesi**, 30 Teşrin-i sâni 1925.

_____, “Siyasi İstiklali Nasıl Kazandık? İktisadi İstiklali Nasıl Kazanabiliriz?”, **Halk Gazetesi**, 13 Kânun-ı evvel 1925.

ORAL, Fuat Süreyya, **Türk Basın Tarihi**, Yeni Adım Matbaası, Ankara 1968.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, İkinci İntihap Devresi, Üçüncü İçtima Senesi, On Dokuzuncu Celse, (1 Teşrin-i sâni 1341), C.19.

TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim, “(Kör) Ali İhsan (İloğlu) Bey ve Temsili-Mesleki Programı”, **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu (14-16 Ocak 1977): Tebliğler, Tartışmalar**, Haz: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği İstanbul Şubesi, Murat Matbaacılık, İstanbul 1977, ss. 283-357.

TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl, **Cumhuriyetten Sonra Çıkan Gazeteler ve Mecnualar**, 29 İlkteşrin 1923-31 İlkânun 1940, Devlet Matbaası Ankara 1941.

1935 GENEL SEÇİMLERİNDE TÜRK BASININDA SİYASAL BİR OBJE OLARAK KADIN

Doğan DUMAN* - Selin ÖZKUZZUN**

ÖZET

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra Türk kadını siyasal yaşamda ilk deneyimi 1930 yılındaki belediye seçimlerinde yaşamıştı. Kadınlara seçme ve seçilme hakkını öngören 2598 sayılı yasanın 5 Aralık 1934 tarihinde kabul edilmesiyle de Türk kadını milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmiştir. Kadınlara bu hakkın tanınması birçok açıdan büyük önem taşımaktadır. Çünkü bu dönemde dünyadaki uygar ülkelerin hemen hepsinde henüz kadınlara bu hak tanınmamıştı.

Türkiye'de kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanıyan yasanın yürürlüğe girmesinden sonra yapılan ilk genel seçim ise 1935 seçimleridir. Bu seçimin Türk siyasal yaşamında farklı ve önemli bir yeri vardır. Çünkü Türk tarihinde ilk kez bu seçimle birlikte kadınlar milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde temsil edilme hakkını elde etmişlerdir.

Türk kadınına seçme ve seçilme hakkını tanıyan yasanın kabul edilmesi ve hemen ardından yapılan genel seçimde kadınların aday olması ise dönemin Türk basınında geniş yer bulmuştur. Başta ulusal gazeteler olmak üzere, İzmir yerel basını da kadınlara bu seçimde seçmen ve aynı zamanda milletvekili seçilebilme hakkının tanınmasına destekleyici haber ve yazılarla oldukça geniş yer vermişlerdir. Dönemin basını özellikle Almanya, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde bile kadınların seçme-seçilme haklarından yoksun olmalarına vurgu

* Yrd. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İZMİR, dogan.duman@deu.edu.tr

** Dokuz Eylül Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, İZMİR, selin_meryem90@hotmail.com

yaparak, Türk kadınlarına böyle bir fırsatın tanınmasının ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir.

Bu araştırmanın amacı, dünyanın birçok ülkesinde kadınlara siyasal yaşama katılma hakkının tanınmadığı bir dönemde, Türk devriminin bu konuda öncü rolü oynadığını ve bu durumun söz konusu dönemde ne kadar önemli olduğunu, dönemin basınına dayanarak açıklamaya çalışmaktır.

Anahtar sözcükler: 1935 genel seçimleri, Türk kadını, Basın.

WOMAN AS A POLITICAL OBJECT ON PRESS ON THE GENERAL ELECTIONS OF 1935

ABSTRACT

After the foundation of the Republic, Turkish women had experienced the first election on the municipal elections in 1930. With the adoption of the law on 5th December 1934, no:2598 which proposes giving the right to elect and stand for elections to women, Turkish women had the right to elect the congressman and to be elected as congressman. The entitlement of this right to women has a crucial importance in many aspects. Because, in this period, the women in the contemporary countries were not entitled with this right.

The first general election after the entitlement of this right was the 1935 elections. This election has an important and distinct effect on Turkish Political Life. Because women had the right to be elected as congressman and to be represented on Grand National Assembly of Turkey, for the first time in Turkish history.

The adoption of the law that entitles women the right to elect and to be elected and the candidacy of women in the following general election had an extensive coverage on press. National Newspapers being in the first place, Izmir Local Press had given wide coverage to supportive news and articles about the entitlement to women. The press of the era stated that even the women in countries such as France and Italy had been deprived from this right, and drew attention to the importance of this right entitled to Turkish women.

The purpose of this research is to explain the importance of the right to involve in Turkish Political Life entitled to women and the pioneer role of Turkish Revolution on this matter and the importance of this entitlement in the period when women in many countries around the world had no right to participate in political life, on the basis of the press of the era.

Key Words: 1935 General Elections, Turkish Women, Press

Giriş

Demokrasinin temel ilkelerinden biri olan seçim olgusu ile halkın modern anlamda karşılaşması ve kendisini temsil edecek kişileri seçmesi ilk kez, Osmanlı Devleti'nde 1840 yılında Sancak idarî biriminde kurulan Muhassıllık Meclisleri ile olmuştur. Vergi toplamak amacıyla kurulan bu meclisler, Müslüman halkın seçimle ilk defa tanışmasını sağlamış, seçim sistemi zamanla halkın genel seçimlere katılması yönünde önemli gelişmeler göstermiştir.¹ Genel seçim ilkesinin yaşama geçirilmesi ise I. Meşrutiyet'in ilanı ile mümkün olabilmektedir. Fakat meşrutiyet yönetiminin öngördüğü Meclis-i Mebusan'ın oluşturulmasında seçim ilkesi tam olarak uygulanmamıştır. Türk tarihindeki ilk parlamento seçimleri olan bu seçimler, Anayasa ve mevcut seçim kanununa uygun yapılmamıştır. Diğer meşrutiyet dönemi seçimlerinde de olduğu gibi sadece erkekler oy kullanabilmiştir. Kaldı ki bu ilk seçimde seçme yeterliliği olan tüm erkekler de seçime katılamamıştır. Mebusları, sadece sancak ve kazalardaki İdare Meclis Azaları seçmiştir.² Çünkü Osmanlı Devleti'nde yaşanan Balkan krizi, seçimin bir an önce yapılarak Meclis-i Mebusan'ın açılmasını zorunlu kılmıştır.

Osmanlı Devleti döneminde yapılan genel seçimler, iki dereceli olarak yapılmıştır. Belirlenen kriterlere sahip erkek seçmenler, oylarını kullanarak milletvekillerini seçecek ikinci seçmenleri belirlemektedir. Bu ilk seçimlerden hemen sonra ise ikinci seçmenler, halk adına, meclise girecek milletvekillerini seçmektedirler. Bu dönemdeki seçimler genele açık değildir ve kadınların oy kullanma hakları yoktur. Seçme ve seçilme hakkı sadece erkeklerle verilmiştir. Bu süreçte kadınlar, hiçbir siyasal hakka sahip olmadıkları gibi toplumsal ve ekonomik açıdan da birçok haktan yoksundur.

¹ Kenan Olgun, "Osmanlı'da Milletvekili Seçimleri Nasıl Yapılırdı?", www.beyaztarih.com/, Son erişim:12 Haziran 2016.

² Fevzi Demir, "İzmir Sancağı'nda 1912 Meclis-i Mebusan Seçimleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C 1, S 1, 1991, s.156.

I. Dünya Savaşı ve özellikle milli mücadele yıllarında kadınların biraz da zorunluluklar nedeniyle iş yaşamına katılmaları, onların toplumsal ve siyasal konumlarını da etkilemiştir. Savaş ortamında kadınların siyasal hakları gündeme getirilmemişse de, kadınların bu süreçte oynadıkları aktif rol, sonraki dönemde bazı haklardan yararlanabilmeleri konusunun gündeme getirilmesine yardımcı olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden sonra Türk kadınlarına siyasal hakların tanınması konusundaki ilk girişim, henüz Cumhuriyet ilan edilmeden önce, TBMM'nin 3 Nisan 1923 tarihli oturumunda gündeme getirilmiştir. Konunun gündeme taşınmasının nedeni doğrudan kadınlara siyasal haklar tanınması ile ilgili olmamakla birlikte, o dönem Türkiye'sinde kadınlara bakış açısı konusunda ipucu vermesi açısından önemlidir.

Bilindiği gibi bu dönemde seçimler 1909 yasasının belirlediği hükümler çerçevesinde yapılmaktaydı. Buna göre her il bir seçim bölgesi kabul edilmekte ve her seçim bölgesinde 50 bin erkek nüfus için bir milletvekili seçilmekteydi.³ 1923 yılında değişiklik yapılmak istenmesinin nedeni ise I. Dünya Savaşı ve hemen ardından girilen Kurtuluş Savaşı sırasında çok sayıda erkeğin hayatını kaybetmesidir. Bu nedenle seçim bölgelerinde bir milletvekili seçimi için gerekli olan 50 bin sayısının 20 bine indirilmesi teklif edilmiştir. Bolu milletvekili Tunalı Hilmi Bey gibi bazı milletvekilleri, bu değişiklikten yararlanarak özellikle Kurtuluş Savaşı süresince gösterdikleri fedakârlıklar nedeniyle kadınların da hesaba katılmasını sağlamaya çalıştılar. Fakat bu girişim, meclis çoğunluğu tarafından dinsel gerekçeler ileriye sürülerek çok sert itirazlarla hemen engellendi.⁴

³ 1909 Seçim Kanunu hakkında bkz. Mehmet Kaan Çalen, "1909 Kanun-i Esasî Tadîlâtı", **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C 2, S 4, Temmuz-2012, ss. 133-135.

⁴ Bernard Caporal, **Kemalizmde ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1982, s.687-688. Meclisin 3 Nisan 1339 (1923)

Bu dönemde TBMM'deki bazı milletvekillerinin kadınlara yönelik bu iyi niyetli girişimleri dışında, bizzat kadınların yürüttükleri bir mücadele de vardır. 1923 seçimleri bu açıdan önemlidir. Bu dönemde kadınlar siyasal haklara sahip olmak konusunda kamuoyu oluşturmak, toplantılar düzenlemek, dernekler kurmak, konuşmalar yapmak ve yazılar yazmak gibi yoğun bir faaliyette bulunmuşlardır. Örneğin kadın hareketine öncülük eden isimlerin başında gelen Nezihe Muhittin, Türkiye'de kadınların siyasal haklarını elde etmeleri konusunda cesaretle mücadele vermiştir. Yaptığı önemli işlerden biri 16 Haziran 1923'te Kadınlar Halk Fırkası'nı kurmasıdır. Bu parti henüz Halk Fırkası kurulmadan önce kuruluş çalışmalarını tamamlamış ve dilekçesini vermişti. Ancak partinin faaliyetine izin verilmemiştir.⁵ TBMM'nin izin vermeme nedeni ise böyle bir oluşumun kadın-erkek ayrımına neden olacağı gerekçesidir. Bu olay üzerine parti oluşumu için bir araya gelenler daha sonra 7 Şubat 1924'te Türk Kadınlar Birliği'ni kurarak, kadın hakları için mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Bu durum bize Türkiye'de kadın haklarının elde edilmesinin sadece ülkeyi yönetenlerin bir ihsanı olmadığını da göstermektedir.

Kadınlara siyasal hakların tanınması konusu bir yıl sonra 1924'teki anayasa tasarısı görüşülürken bir kez daha gündeme geldi.

tarihli içtimasında seçim yasası ile başlayan ve kadın hakları ile tek dereceli seçim tartışmasına dönüşen görüşmeler gerçekten ilginçtir. Sonradan “demokrat” diye adlandırılacak olan İkinci Grup üyelerinden Hüseyin Avni [Ulaş] Bey, bu sıfatıyla hiç bağdaşmayacak şekilde bu değişiklik önerisine, kadınların siyasal hakları konusunda “zamanın henüz gelmediğini” ve bunun “verilecek değil, alınacak bir hak” olduğunu belirterek itiraz etmiştir. Hüseyin Avni Bey, kadınların siyasal haklarını kullanacak kadar “tekâmül” etmediğini söylemektedir. Tunalı Hilmi ise yaptığı konuşma sebebiyle “nisaiyundan”, “feminist” gibi “suçlamalara” maruz kalacak “milletin hassasiyetleriyle oynamaması”, “şeriata hürmet etmesi” konusunda uyarılacaktır. Mehmet Ö. Alkan, “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, www.anayasa.gov.tr/, Son erişim: 12 Haziran 2016. TBMM’ndeki görüşmelerin tamamı için bk. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre: 1, İctima: 4, Cilt:28, ss.222-350.

⁵ Mehmet Ö. Alkan, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Seçim Tarihimizden Manzara- lar”, bianet.org/biamag/, Son erişim: 14 Haziran 2016.

TBMM'de anayasa metni üzerinde görüşmeler yapılırken bazı milletvekilleri, tasarının 10 ve 11. maddelerindeki “18 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçimlerine katılabileceğini” ve “30 yaşını bitiren her Türk'ün milletvekili seçilebileceğini” öngördüğünü ileri sürerek, artık kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın bu koşulları taşıyan herkesin siyasal haklara sahip olması gerektiğini savundular. Bu yoruma karşı çıkan Celal Nuri Bey ise, “her Türk” deyiminden kastedilenin yalnızca erkekler olduğunu belirtti. Nuri Bey'in çıkarımına itirazlar olunca ve tartışmalar uzayınca tasarının ilgili maddeleri, “her erkek Türk” ifadesi şeklinde düzeltildi.⁶ TBMM'deki genel havaya bakıldığında yakın gelecekte kadınların siyasal haklardan yararlanmalarının pek de mümkün olmadığı görülebilmekteydi. Öte yandan toplumsal açıdan da böyle bir beklentinin olmadığı da açıktı.

1927 yılında yapılacak olan seçimler öncesinde kadınlara siyasal hakların tanınması konusu bir kez daha gündeme getirildi. 21 Haziran 1927'de zorunlu askerlik hizmeti yasası görüşülürken bazı milletvekilleri kadınların siyasal hakları üzerinde de görüş bildirdiler. Giresun milletvekili Hakkı Tarık Bey, Kütahya milletvekili Recep Bey ve Mentеше milletvekili Yunus Nadi Bey yaptıkları konuşmalarda siyasal hakların kadınlara da tanınması yönünde görüş belirttiler.

Mustafa Kemal'in kadın hakları konusunda verdiği mücadele ile tanınan Kadınlar Birliği'nden bir heyeti İstanbul'da 4 Temmuz'da kabul etmesi bu yöndeki beklentileri güçlendirdi. Birlik başkanı Nezihe Muhittin'in yaptığı, “*İnkılaplar doğuran hamlelerdir. Bu hamlelerimize her seçimde devam edeceğiz ve nihayet bu hakka bizler de her vatandaş gibi katılacağız. Kanunlar, sosyal hayatın hakikatine intibak eder*” şeklindeki açıklama, kadınların bu konudaki kararlılığını göstermektedir. Ancak, Anayasada seçime katılacak olanların erkek olmaları gerektiği

⁶ Caporal, a.g.e., s.689-690.

açıkça belirtildiğinden Kadınlar Birliği'nin isteği reddedilir.⁷ Daha sonra farklı çözüm çareleri üzerinde durulsa da bir çözüme ulaşılamamıştır. Çünkü Ekim ayında yapılacak olan seçimlerin çok yaklaşması nedeniyle önemli değişikliklerin yapılmasına yetecek bir süre yoktu.⁸ Kadınlar 1927 seçimlerine katılamamakla birlikte, siyasal haklar elde etme yönünde ciddi bir yol almışlardı.

Kadınların siyasal haklarına ilişkin tartışmaların yapıldığı 1920'li yıllarda Mustafa Kemal'in bu konudaki sessizliği dikkat çekicidir. Bunun en önemli nedeni ise Mustafa Kemal'in bu tartışmaların gündeme erken getirildiği yönündeki kanaatidir. Bu yüzden de ortamın uygun hale gelmesini beklemiştir. Zaten Mustafa Kemal, kadınlara siyasal hakların tanınmasını Cumhuriyet'in temel bir ilkesi olarak görmektedir ve kadınların siyasal yönetime katılmalarının ülkeye sağlayacağı yararın da farkındadır.⁹

Cumhuriyet'in ilk yıllarında kadın hakları konusundaki çeşitli taleplere ve yasal değişikliklere hiç de olumlu bakmayan tutucu kesimlerin etkinliği zaman içerisinde zayıflatıldı. Özellikle 1926 yılında Medeni Kanunu'nun kabul edilmesi ve kadınların bu alanda erkeklerle eşit bir takım haklara kavuşmaları çok önemliydi. Aynı süreçte başta Kadınlar Birliği olmak üzere bazı derneklerin yaptığı çalışmalar, kadınlara siyasal hakların verilmesi konusunda kamuoyunda olumlu bir hava esmesine yardımcı olmuştur.¹⁰

1922-1928 sürecinde siyasal ve hukuksal alanda köklü değişiklikler gerçekleştirildi. Bu süreçte yaşananlar, kadınlara yönelik din-

⁷ Zafer Toprak, "Türkiye'de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası'ndan "Arıulusal Kadınlar Birliği" Kongresine (1923-1935), **Kadın Araştırmaları Dergisi**, S 2, 1994, s.9.

⁸ Caporal, a.g.e., s.692-693.

⁹ Aysen İçke, **Türkiye'de Kadın Milletvekilleri ve Siyasal Faaliyetleri (1935-1991)**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014, s.29.

¹⁰ İçke, a.g.e., s.33-34.

sel-geleneksel yaklaşımı da bir ölçüde değiştirmiştir. 1920'lerin sonlarına gelindiğinde kadınların siyasal hakları konusundaki ilk somut gelişmeler ortaya çıkmıştır. Kadınlar Birliği Başkanı Latife Bekir Hanım yaptığı bir açıklama ile kadınların yerel seçimlerde oy kullanacaklarının müjdesini vermiştir.¹¹ Gerçekten de bu açıklamadan kısa bir süre sonra 3 Nisan 1930 tarihli “Belediyeler Kanunu” ile kadınlara yerel seçimlere katılma hakkı verilmiştir.

Kadınlara Milletvekili Seçme ve Seçilme Hakkının Verilmesi ve Türk Basınındaki Yansımaları

Demokrasi geleneği çok daha eskilere dayanan Batı ülkelerinin hemen hepsinde kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı verilmemişken Türkiye’de kadınların böyle bir hakkı kazanmış olmaları doğal olarak Türk basınında çok geniş bir şekilde yer almış, yerel ve ulusal gazetelerde uzun bir süre bu konuda yoğun haber ve yorumlar yer almıştır. Bildiride ağırlıklı olarak Cumhuriyet, Ulus, Milliyet gibi ulusal gazeteler ile Hizmet, Ulusal Birlik, İzmir Postası, Işık gibi İzmir’de yayın yapan yerel gazetelerdeki haber ve yorumlar değerlendirilecektir.

Kadınların, yaklaşan genel seçimlerde oy kullanma ve milletvekili seçilebilme hakkına ilişkin ilk habere 3 Aralık 1934 tarihli Milliyet gazetesinde rastlanmaktadır. Söz konusu haberi gazete, “Türk kadını mebus seçecek ve seçilecektir” başlığını büyük puntolarla vermiş ve haberin devamını şu şekilde yansıtmıştır:

“Teşkilatı esasiye kanunumuzun 10 ve 11 maddelerinin değiştirilmesi için Büyük Millet Meclisine bir tadil teklifi verileceğini öğrendim.

Bu teklif Türk kadınına meb’us seçiminde seçmek ve seçilmek hakkının verilmesini istihdaf etmektedir.

¹¹ **Milliyet**, 12 Nisan 1929.

... Diğer taraftan öğrendiğime göre hükümet, meb'us intihabı hakkındaki kanunda bazı değişiklikler yapılmasına dair bugünlerde Millet Meclisine bir layiha vermek kararındadır.

... Otuz bin yerine elli bin yurtdaşın bir meb'us seçmesi esasının kabul edilmesi muhtemeldir."¹²

Bu haberden bir gün sonra ise Cumhuriyet gazetesi konu ile ilgili şu haberi vermiştir: "Teşkilatı esasıyla meb'us intihabı kanununda bazı değişiklikler yapılacağı rivayetleri kat'ileşmektedir.

Bu cümleden olarak kadınların mebus intihap etmek ve meb'us olmak haklarının tanınmasının, her 50.000 kişinin bir meb'us intihap etmesi, meb'us intihap etmek hakkının 18 yaşında değil 22 yaşında başlaması gibi esaslar rivayet halinde dolaşmaktadır.

... Meclisin Çarşamba toplantısında intihabın yenilenmesine karar verileceği ısrarla söylenmektedir."¹³

Her iki gazete de özellikle yapılacak olan anayasa değişikliğine vurgu yapmışlardır.

5 Aralık 1934 tarihli Milliyet gazetesi, Cumhuriyet Halk Fırkası Grubu'nun kadınlara seçme ve seçilme hakkının verilmesiyle ilgili kanunu kabul ettiğini duyurmuştur. Haberin devamında, "Meclis Grubunun bu kararı memleketin içinde ve dışında layık olduğu büyük ehemmiyetle karşılanacaktır. ... Fırkamızın bu son kararı Türk kadınına içtimâî ve siyâsî hayatta bütün ulusların üstünde yer vermiştir...

Çarşaf içinde, peçe altında ve kafes ardındaki Türk kadını artık tarihlerde aramak kabil olacaktır.... Siyasi hayatta, belediyeler seçiminde tecrübesini yapan Türk kadını sayılab seçme ve seçilme hakkını almak suretiyle hakların en büyüğünü de elde etmiş oluyor. Türk kadını bundan böyle ulusun mukadderatına hâkim olacaktır. Medeni memleketlerin birçoğunda kadından

¹² **Milliyet**, 3 Aralık 1934.

¹³ **Cumhuriyet**, 4 Aralık 1934.

*esirgenen bu hak bugün Türk kadınının elindedir ve onu salâhiyet ve liyakatle kullanacaktır.*¹⁴ ifadeleri kullanılırken, Türk kadınına verilen bu hakkın, çağdaş toplumların bir çoğunda henüz yer almadığına dikkat çekilmektedir. Yine 5 Aralık tarihli Ulus gazetesi de, “*TBMM’nin Yenilenmesi Teklifi Bugün Yüce Meclise Arz Olunacak, Kadınların Sayılab Seçilmeleri ve Seçmenleri’nin, Yaşlarının Yükseltilmesi için Teşkilat-ı Esasiye ve İntihab-ı Mebusan Kanunları’nda Değişiklik Yapılacak*”, ifadeleriyle duyurduğu haberde Türk kadınına tanınacak olan milletvekili seçme ve seçilme hakkını ilk sayfasında vermiştir.

Aynı tarihli Ulus gazetesinde Falih Rıfkı da benzer tespitlerde bulunarak, Atatürk’ün medeni Batı toplumlarının çoğundan önce Türk kadınına tanınan siyasî hakları konusundaki rolüne dikkat çekmektedir.¹⁵ Cumhuriyet gazetesinden Ahmet Ağaoğlu ise, “*kadınların hasret çektikleri bu hukuku erkeklerden daha iyi kullanacaklardır.*” şeklinde bir tespit yaptıktan sonra bu hakkın Türk ve dünya tarihi açısından önemine vurgu yapmakta, kadınların kendilerine tanınan bu haktan ne ölçüde yararlanabileceklerine dikkat çekmektedir:

“Milli meclisin iki gün evvel aldığı kararla Türk kadını dünya kadınları arasında hukuk bakımından birinci oldu... Bazı Anglosakson milletleri istisna edilmek üzere, dünyada hiçbir kadın bu dereceye varmamıştır.

Bu gidişle az bir zaman içinde Türk kadını vekil, vali ve saire gibi yüksek idare mevkilerinde de göreceğiz. Bundan 20 sene evvel kimin hatır ve hayaline böyle şeyler gelirdi.

...bugün Fransız, İtalyan, Belçika kadınları Türk kadınının mevkii önünde içini çekip gıptalar etmektedirler...

Hulasa başka muhitler kadınlarının asırlarca hasret çektikleri hukuka Türk kadını bugün tamamiyle nail olmuştur. Bu nimeti Türk kadınına cumhuriyet temin eylemiştir...

¹⁴ “Türk Kadını”, **Milliyet**, 5 Aralık 1934.

¹⁵ Falih Rıfkı Atay, “Türk Kadını”, **Ulus**, 5 Aralık 1934.

Şimdi mesele şudur: Türk kadını kendine verilen hukuktan istifade edebilecek mi? Zira hukuk sahibi olmak başka bir şeydir, onu kullanabilmek te başka şeydir.”¹⁶

Milliyet gazetesinden Ahmet Şükrü Esmer ise, Batıda kadınların hak elde etme mücadelesinin zorluklarına dikkat çekip, Türk kadınının Cumhuriyet öncesi “feci durumu” hakkında bilgi verdikten sonra şunları belirtmiştir:

“...Cumhurluk kadını çarşafı, yaşmaklı, peçeli buldu. Onun yüreği gibi temiz olan alnını açtı. Ona çalışma, yükselmek olağanlığını verdi. Onu erkekle beraber yaptı. Birçok yıldır kendi kurumu seçimlerini yapıyorlar ve bu kurumlara seçilebiliyorlar. Şimdide bir kurultay içinde en yüksek siyasal hakkı elde etmektedirler. Her hakkın bir borç karşılığı vardır. Cumhurluğun kadından beklediği, yeni kazandığı hakkı kullanırken bu borcu unutmamasıdır. Unutmasın ki, kendisini kafes arkasından çıkarıp kurultaya götüren Atatürk ve Cumhurluktur.”¹⁷

Türk kadınlarına siyasal hakların tanınması basında olumlu haber ve yorumlarla değerlendirilirken, bu gelişme özellikle kentli ve eğitilmiş kadınlar arasında da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. Başta İstanbul ve Ankara olmak üzere farklı illerde “Şükran mitingleri” ve toplantıları düzenlenmiştir.¹⁸ Ayrıca İstanbul Kadınlar Birliği de başta Atatürk olmak üzere, Başbakan İsmet İnönü ve TBMM Başkanı Kazım Özalp’a teşekkür telgrafları göndermiştir.¹⁹

¹⁶ Ahmet Ağaoglu, “Türk kadınına verilen seçme ve seçilme hakkı”, **Cumhuriyet**, 6 Aralık 1934.

¹⁷ Ahmet Şükrü Esmer, “Kafes Arkasından Kurultaya”, **Milliyet**, 7 Aralık 1934.

¹⁸ Bu mitingler için bk. “Türk kadınının sevinci”, **Cumhuriyet**, 7 Aralık 1934; “İstanbul kadını dün heyecanlı bir mitingle şükranını izhar etti”, **Milliyet**, 8 Aralık 1934; “Yurdun Her Yönünde Türk Kadını Bayram Ediyor: Dün Ankara’daki Kadın Toplantısının Başkanlık Divanına Sayısız Teller Geldi”, **Ulus**, 8 Aralık 1934; “İzmir kadınları önderimizin heykeli huzurunda”, **Ulusal Birlik**, 8 Aralık 1934; “Türk kadını bayram yapıyor”, **İzmir Postası**, 9 Aralık 1934. Ayrıca Aydın, Muğla ve Kayseri, Bolu, Niğde ve Rize’de de kadınlar yaptıkları toplantılarla sevinçlerini dile getirmişlerdir. **Milliyet**, 9-10 Aralık 1934.

¹⁹ **Milliyet**, 7 Aralık 1934.

Bu telgraflara cevaben Atatürk'ün teşekkür yazısı da basında yer bulmuştur. Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliği'nden yayınlanan yazıda şunlar yer alıyordu: “*Erdemli kadınlarımızın sayılabildiği seçimine girmelerinden dolayı ülkenin bütün kurumlarından, yer yer toplantılarından tel yazıları aldım. Gösterilen duygulardan gönencim büyüktür. Türk kadınlığının yeni girdiği siyasal alanda da değerli işler başarmasını dilerim.*”²⁰

Türk kadınlara tanınan siyasal haklar yurt dışında da ilgi ile karşılanmıştır. Örneğin Fransa'da ulusal ve uluslararası kadın kuruluşlarının temsilcileri Türk büyükelçiliğini arayarak kutlama dileklerini iletmışlerdir. Bunun üzerine Türkiye büyükelçisi Suat Bey, kutlama dileğinde bulunan kadınlar başta olmak üzere Paris'in önde gelen kadınlarını bir çay toplantısına davet etmiştir.²¹

Aynı süreçte İsviçre'de yayınlanan La Tribüne des Nations gazetesinde yayınlanan bir makalede dile getirilenler de bir yandan Batı'nın Türkiye'ye bakış açısını göstermesi, öte yandan da çeyrek yüzyıllık bir zaman diliminde Türk kadınlarının yaşadıkları değişimi göstermesi açısından önemlidir. Makalede Türkiye'de kadınların 1904-1934 zaman aralığındaki konumu arasında bir kıyaslama yapılmış, 1904'te hemen hiçbir toplumsal ve siyasal hakka sahip olmayan kadınların, Cumhuriyet'in ilanından sonra, özellikle de 1926'dan 1934'te kadar geçen zaman sürecinde erkeklerle aynı haklarla donatılıp tam bir eşitliğe ulaştıkları belirtilmiştir. Bu konuda Atatürk'ün öncülüğüne de özellikle vurgu yapılmıştır.²² Ayrıca İsviçre'nin başkenti Bern'de bir konferans veren Profesör Malş ise, Osmanlı döneminde hemen hiçbir hakka sahip olmayan ve sosyal yaşama katılmasına bile sınırlama getirilen Müslüman kadınlardan söz ettikten sonra, Cumhuriyet rejiminin getirdiği değişikliklere değinmiştir:

²⁰ **Cumhuriyet**, 10 Aralık 1934.

²¹ **Cumhuriyet**, 25 Aralık 1934.

²² Robert S. Baudouy, “Türk Kadınları Sayılabildiği”, **La Tribüne des Nations**, 3 Ocak 1935. Aktaran **Aydın Tarihi**, S 14, Ankara, Şubat 1935, s.451-454.

“... Bugün herşey bambaşkadır. Kemal Atatürk büyük ve müthiş bir enerji sarfederek memleketin çehresini büsbütün değiştirmiştir. Artık bugün Türk kadını ile garp Avrupası kadını arasında büyük bir fark kalmamıştır... fabrikalarda on binlerce Türk kadın ameleli çalışıyor. Katip, lisan bilen, steno, daktilograf ve saire olarak Türk kadınları idare işlerinde çalışıyorlar... Bunlardan başka gazeteci, laboratuarlarda asistan, doçent olan kadınlar da vardır. Bütün fakültelerde de yüzlerce kız talebe yetişiyor. Hatta bir Türk kadını kimya profesörüdür...”²³

İngiltere’de yayın yapan The Observer gazetesi de, kadınlara tanınan siyasal hakların devrim niteliğinde bir değişim olduğuna vurgu yaparken, Türkiye’de gerçekleştirilen diğer kültürel ve siyasal değişikliklere de dikkat çekmiştir.²⁴

Türk kadınlarına tanınan siyasal haklar Batılı devletler dışında bazı Müslüman ülkelerde de ilgiyle karşılanmıştır. Örneğin Mısır’daki kadın birlikleri alınan bu kararların, henüz bu haktan yararlanamayan Doğu ve Batı ülkelerine örnek oluşturacağına olan inançlarını dile getirmişler ve bundan dolayı TBMM ile Atatürk’e kutlama telgrafları göndermişlerdir.²⁵

Yurdun çeşitli yerlerinde kadınlar arasında toplantıların yapıldığı esnada bir yandan da seçim hazırlıkları başlamıştır. TBMM’nin seçimi yenilemek için aldığı karar 10 Aralık 1934’de Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bunun üzerine İçişleri Bakanlığı valilere bir genelge göndermiş, bu çerçevede ikinci seçmenlerin belirlenmesi için derhal hazırlıklara başlanmıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum, Aydın, Sivas, Kayseri,

²³ **Cumhuriyet**, 26 Aralık 1934.

²⁴ **Cumhuriyet**, 2 Ocak 1935.

²⁵ **Milliyet**, 29 Ocak 1935.

Samsun, Trabzon, Kastamonu ve Seyhan'da göstereceği adaylar arasında kadınların da bulunacağı haberi verilirken, İstanbul ve Ankara'dan aday gösterilebilecek isimler de belirtilmiştir.²⁶

CHF Genel Sekreteri Recep Peker de, parti teşkilatına bir genelge göndererek, ikinci seçmenler arasında kadınların da bulunması gereğinden dolayı, partiye üye kabullerinin yapılması talimatını vermiştir.²⁷ Çünkü parti tüzüğüne göre seçmen olabilmenin koşulu da partiye üye olmaktır. Nitekim bu koşul gereğince İstanbul ve Ankara başta olmak üzere birçok ilde kadınlar CHF'ye üye olmaya başladılar.²⁸ Kadınların partiye üyelik konusunda bir hayli istekli davrandıkları görülmektedir. Örneğin İstanbul'da üç gün içerisinde iki binden fazla kadın CHF'ye üye olmuştur.²⁹

Bu arada Başbakan İsmet İnönü, Ankara Halkevi dergisi Ülkü'ye "Türk kadınlarının siyasa alanına girişi" başlığı ile yazdığı başyazıda kadınlarla ilgili son siyasal gelişmeleri değerlendirirken Türk kadınlarının son on yılda çok olgunluk gösterdiğini, "Türk kızının en yüksek erginlik belgesini, ulusal kurultaydan almış olması ulusça, hepimiz için, bayram yapılacak bir varış..." olduğunu vurgulamıştır.³⁰ Konuya ilişkin yapılan çeşitli yorumlarda ise, Türk kadınlarına verilen bu hakkın aslında bir çeşit "öze dönüş" olduğu belirtilmiştir. Bu yöndeki yorumlara göre Türk kadını zaten İslamiyet ön-

²⁶ **Milliyet**, 10 Aralık 1934.

²⁷ "Kadınlarımızın Saylav seçimine girmeleri yasası çıkınca Fırkamıza yeni vazifeler düşüyor. Seçim iki dereceli olunca ikinci müntehipler arasında da kadınlarımızın bulunmaları lazımdır. Fırka nizamnamesi Fırkacılar dışındaki yurddaşlara rey verenlerin cezalandırılmasını söyler. Bu hale göre kadın yurddaşların şimdiden Fırkaya katırları lazımdır ki ikinci müntehip seçimi ve hatta bundan evvelki yoklama zamanı gelmeden ikinci müntehip olacak kadınlarımız Fırka üyesi sıfatını kazanmış olsunlar..." **Ulus**, 13 Aralık 1934.

²⁸ **Cumhuriyet**, 14 Aralık 1934.

²⁹ **Milliyet**, 17 Aralık 1934.

³⁰ **Ülkü**, Ocak 1935, S 23. Aktaran **Milliyet**, 1 Ocak 1935.

cesi dönemde siyasal haklara sahipti fakat İslamiyet'in kabul edilmesinden sonra, Arap kültürünün etkisiyle geri plana itilmiştir. Cumhuriyet ise kadına doğal haklarını yeniden teslim etmiştir.³¹

Kadınların seçime katılımını artırmak için basında teşvik edici haber ve yorumlara da yer verilmektedir. Bunlardan birinde kadınlara şöyle seslenilmektedir:

“... Türk kadını, ilk olarak bu hakkını kullanırken bayram yapmalı ve hiçbir kadın sandık başına gitmemezlik etmemelidir. Fransız kadınlarının imrenerek ve kıskanarak baktığı Türk kadınının, seçme sandığını, yavrusunun beşiğinden ayırd etmemesi gerekir. Her ana, nasıl, çocuğunun beşiğine koşarsa, her kadın da seçme sandığına öyle koşmalıdır... Sandık başına koşmasını istediğimiz kadın ve koşacağını umduğumuz kadın, yalnız kadınlar birliğinin sayılı birkaç bayanı olmamalı, köylüsile, işçisile, okumuş yazmışsile, bütün Türk kadınlığı olmalıdır.”³²

Basında yer alan bu tür yorumlar, şüphesiz ki kadın seçmenlerin sandık başına daha büyük bir istek ve coşkuyla gitmesine etki etmiştir. Bazı yerlerde oy kullananlar arasında kadınların oranının erkeklerle göre daha yüksek olması bunun göstergelerinden biridir.

1935 Seçimleri ve Basındaki Yansımaları

Seçmen listelerinin kesinleşmesi ve askıdan indirilmesinden sonra 18 Ocak 1935'te ikinci seçmenlerin belirlenmesi için seçme ve seçilme yeterliliğine sahip kadın ve erkekler üç gün sürecek olan oylama için sandık başına gittiler.

³¹ “... Türk tarihine bakarsak orada kadınla erkek arasında eksiksiz bir birlik bulunduğunu görürüz. Topluluk biriminde hiçbir iş yoktur ki orada kadın, erkekle birlikte olmasın... bugünkü Türk budun ilinin Türk kadınına verdiği örün işte o en eski çağlarda, Türk tarihinin en eski bölümlerinde Türk kadınının öz varlığına yakışır bir kılıkta yürüyüşüne uygun olan bir öründür...” Halil Nimetullah Öztürk, “Türk kadını”, **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1935.

³² “Saylav seçiminde kadınlarımız”, **Cumhuriyet**, 16 Ocak 1935.

Seçimden bir gün önce radyodan seçim için özel bir gece düzenlenmiş, konu ile ilgili konuşmalar yapılırken, İstanbul şehir bandosu ve konservatuarı tarafından konser verilmiştir. Seçimden bir gece önce ise davullar çalınıp insanlar haberdar edilerek, sandık başına davet edilmişlerdir. Seçim sabahı ise tüm ülkede II. Meşrutiyet Dönemi'nden kalan bir gelenekle seçim sandığı ve sandık alayı hazırlanmıştır. Halkın kendiliğinden düzenlediği ve gelenekselleşen bu şenlik, seçime bir bayram havası kazandırmaktaydı.³³ İstanbul'daki seçimler süresince dokuz ilçede sandık başında konferanslar vermek üzere CHF tarafından hatipler de görevlendirilmiştir.³⁴ Seçimin ikinci günü ise birçok ilde öğrenciler öğretmenlerinin nezaretinde oyların kullanıldığı sandıklara götürülerek seçim konusunda bilgilendirilmişlerdir.³⁵ Böylelikle daha küçük yaşta Cumhuriyet'in bireylerine uygulamalı demokrasi eğitimi verilmesi amaçlanmaktaydı.

İstanbul'daki oy verme işlemi tamamlandıktan sonra yapılan sayımda, seçmen listesinde bulunan vatandaşların yaklaşık yüzde 86'sının sandık başına gittiği ve oy kullananların yüzde 50,8'nin kadınlar olduğu ortaya çıkmıştır.³⁶ İstanbul dışında bazı illerde de kadınların erkeklere göre seçimlere daha fazla ilgi gösterdikleri görülmektedir. Örneğin Aydın'da da oy kullanan kadın sayısı erkeklerden daha fazladır.³⁷ Görüldüğü gibi küçük bir farkla da olsa oy kullananlar ara-

³³ Bu şenlik fener alayı, gelin alayı motiflerinin siyâh izdüşümü gibi görünmektedir. Özellikle müntehib-i sanilere ait oy sandıkları, II. Meşrutiyet Dönemi'nde mahalleli tarafından süslü bir kağıt veya at arabasına konulurdu. Cumhuriyet döneminde ise kağıt ve at arabasının yerini kamyon almıştır. Davul-zurna eşliğinde mahalle esnafı ve eşrafı oy kullanılacak sandığı seçimin yapılacağı yere kadar götürürlerdi. Bu sandık alayı özellikle İstanbul'da çok şaşalı olmaktadır. M. Nihat Derindere, "Meşrutiyet Döneminde Seçimler ve Meclis-i Mebusan", **Köprü**, S 65, Kış 1999.

³⁴ **Milliyet**, 18 Ocak 1935.

³⁵ **Cumhuriyet**, 20 Ocak 1935.

³⁶ **Milliyet**, 24 Ocak 1935.

³⁷ Oy kullanan toplam 86191 seçmenden 44025 kadın, 42166 seçmen ise erkektir. bk. **Milliyet**, 3 Şubat 1935.

sında kadınlar lehine bir durum ortaya çıkmıştır. Bu tablo, kadınların kendilerine tanınan hakları kullanmada çok istekli ve bilinçli olduklarını da ortaya koymaktadır.

Milliyet gazetesi, İstanbul'da oylamanın bitmesinden sonra yaşananları şöyle aktarmaktadır:

“... İstanbul hududu içindeki sandıklar evvela buldukları merkezlerden merasimle kaldırılmıştır. Fatih, Beyoğlu, Sarıyer, Kadıköy, Eminönü ile diğer kazalardaki fırka teşkilatına mensup olanlar intihap teftiş heyeti azaları ile birlikte sandıkları ve arabaları süslemişlerdir. Bu esnada binlerce halk da yer yer arabaların arkasında ellerinde bayraklar ve önlerinde davullar, zurnalar veya muzika olduğu halde arabaların etrafını çevirmişlerdir.

Arabalar sürekli alkışlar arasında hareket etmiş ve halk kütlesi arabaları takip etmişlerdir.”³⁸

1935 genel seçimlerinin en belirgin özelliği, Türk kadınlarının ilk kez seçme ve seçilebilme hakkı ile sandık başına gitmesidir. Bu seçimin diğer ayırt edici özelliği ise Cumhuriyet döneminde ilk defa, dört azınlık milletvekilinin bağımsızlara ayrılan kontenjandan parlamentoya girmeleridir.³⁹ Kadınlara siyasal haklarını tanıyan ülke sayısının çok sınırlı olduğu bir dönemde, Türkiye’de yapılan bu seçimin yerli ve yabancı basında ilgiyle karşılanmaması düşünülemezdi. Özellikle Türk basını, kadının siyasal haklarına kavuşması bağlamında, uzun süre bu seçimlerle ilgili haber ve yorumlara yer vermiştir.

Türkiye genelinde 18-20 Ocak 1935 tarihlerinde ikinci seçmenlerin belirlenmesinden hemen sonra vakit geçirilmeden milletvekili seçimleri için hazırlıklara girişilmiştir. 8 Şubat'ta yapılacak olan seçimlerde kaç kadın vekilin aday gösterileceği en çok merak edilen

³⁸ **Milliyet**, 22 Ocak 1935.

³⁹ Esat Öz, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Gündoğan Yayınları, Ankara 1992, s.174.

konuların başında gelmekteydi. Çünkü özellikle büyük illerde çok sayıda kadın, milletvekili aday adaylığı için CHF'ye başvurmuştu. Örneğin sadece İstanbul'da aralarında doktor ve öğretmenlerin de bulunduğu elli civarında kadın başvuruda bulunmuştu.⁴⁰ Basında aday gösterileceklerin sayısı konusunda farklı rakamlar verilmekteydi.⁴¹ 5 Şubat'ta, CHP listesinden 17 kadının milletvekili seçimlerine gireceği kesinleşti.

Seçim tarihi yaklaştıkça gazetelerde konuya ilişkin ilgi çekici haberler de yayınlanmaya başladı. Örneğin Cumhuriyet gazetesi 25 Ocak'tan itibaren yaklaşık iki hafta sürecek olan, "Kadın sayılab olursa ne yapacak?" konulu bir anket düzenledi. Farklı eğitim seviyelerinden ve çeşitli meslek gruplarından kadınlarla yapılan görüşmelerden ilginç sonuçlar çıkmıştır.⁴²

Sayı ve isimlerin belli olmasından sonra bu adaylarla ilgili haberler yayınlanmaya başladı. Özellikle Cumhuriyet, Milliyet ve Ulus gibi üç büyük gazete bu kadın milletvekili adaylarının özgeçmişleri ve meslekleri hakkında ayrıntılı bilgiler verdiler. Bunlardan biri doktor, beşi okul müdürü, altısı belediye meclis üyesi, biri muhtar, ikisi de çiftçiydi.⁴³

⁴⁰ **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1935.

⁴¹ Örneğin 24 Ocak 1935 tarihli Cumhuriyet gazetesi, 8 Şubat'ta yapılacak seçimlerde 15-20 arası kadının milletvekilliğine aday gösterileceğini duyururken, 5 Şubat 1935 tarihli Ulus gazetesi ise bu sayıyı 17 olarak belirtmiştir.

⁴² "Kadın sayılab olursa ne yapacak?" anketine bazı kadınlar şu cevapları vermişlerdi: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nden Doçent Fahire Akif, "Okuma-yazma bilmeyen kimse bırakmamak... İlk tahsilden evvel çocuk yuvaları açmak ve buralarda çocuklara lisan öğretmek", **Cumhuriyet**, 25 Ocak 1935; İstanbul Şehir Meclisi Azası Nakiye Hanım, "Kadın sayılabın isteyeceği bir şey kalmadı ki? Ne hakkımız varsa verildi!", **Cumhuriyet**, 26 Ocak 1935; Muallim Nebahat Hamide, "Her şeyden evvel kadın seviyesini yükseltecek mektepler açmalıdır", **Cumhuriyet**, 29 Ocak 1935.

⁴³ **Cumhuriyet**, "Müstakil ve Kadın Namzedler", 5 Şubat 1935; **Milliyet**, "Yeni Sayılablar Cuma Günü Memleketin Her Tarafında Seçilmiş Olacaklar", 6 Şubat 1935; **Ulus**, "Kadın Namzedler", 5 Şubat 1935.

Seçimden bir gün önce Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir yazı Türk kadınlarına tanınan siyasal hakların ne kadar önemli olduğu Fransız kadınlarının durumuna vurgu yapılarak açıklanmaya çalışılmıştır:

“... Fransız kadını sayılab seçilmek şöyle dursun belediye seçmek hakkından bile mahrumdur... Türk kadını sevin ve kıvanç duy! Çünkü on sene evvel çarşaf endamını, peçe yüzünü, kafes benliğini, harem varlığını bir ayıp gibi dünyadan gizliyordu. O zaman Fransız kadını nice yüzyılların verdiği hürriyetle serbest yaşıyordu. On sene içinde, sen haremden çıktın, kafesi kırdın, çarşafı attın, peçeyi yırttın...

Türk kadını, sevin, kıvanç duy ki Kamal Atatürk seni, on sene içinde, hürriyetin anası olan Fransa'nın kızlarından daha yükseklere çıkardı.”⁴⁴

8 Şubat tarihli Cumhuriyet gazetesi, “Türk ulusu bugün reyini veriyor” başlığı ile seçimin büyük bir coşku ve sevinç içerisinde yapılacağını belirtmiş ve seçimin önemine şu sözlerle değinmiştir:

“... Bizlerin bu yılki şenliğimiz katmerli oluyor. Çünkü bütün medeni acun içerisinde, birçok ulusları geride bırakarak, Türk kadını da seçmek ve seçilmek hakkını elde etmiştir. Ve bugün seçim sandığına atılacak reylerle, sayın kız kardeşlerimizden bazılarını Millet Meclisinin kürsüsüne çıkaracağız...”⁴⁵

Tüm yurttaki 8 Şubat günü tamamlanan oylama bir bayram havası içerisinde geçti. Birçok ilde oy sandıkları ve sandıkların bulunduğu mekân süslenmiş ve ikinci seçmenlerin belirlendiği seçimde olduğu gibi sandık başlarında oy kullanmanın gereği ve seçimlerin önemi konusunda topluluklar, önceden görevlendirilen hatipler tarafından bilgilendirilmişlerdir.⁴⁶

⁴⁴ Abidin Daver, “Türk kadını sevin ve kıvanç duy!”, **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1935.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1935.

⁴⁶ **Cumhuriyet**, 8 Şubat 1935. Örneğin İzmir'deki seçimlerde şehir bayraklar ve defne dalları ile süslenmiştir. bk. **Işık**, 9 Şubat 1935.

Seçim sonucunda aday gösterilen on yedi kadın milletvekili TBMM'ye girmeye hak kazandı. Türkiye tarihinin ilk kadın milletvekillerinin isimleri ve seçildikleri iller şunlardır:

Mebrure Gönenç (Afyonkarahisar), Hatı Çırpan (Ankara), Türkan Örs Baştuğ (Antalya), Sabiha Gökçül Erbay (Balıkesir), Şekibe İnel (Bursa), Hatice Özgener (Bursa), Huriye Öniz Baha (Diyarbakır), Nakiye Elgün (Erzurum), Fakihe Öymen (İstanbul), Benal Nevzat İhtar (İzmir), Şehime Yunus (İzmir), Ferruh Güpgüp (Kayseri), Bahire Bediz Morova (Konya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Nayman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Hızal (Trabzon).⁴⁷

Bu seçimler sonucunda 399 milletvekili TBMM'ye girmişti. 17 kişilik kadın grup, yüzde 4,5 gibi bir oran oluşturmaktaydı. Bu oran, Cumhuriyet tarihinde kadınların TBMM'de en yüksek temsil oranı olma özelliğini 2007 genel seçimlerine dek korumuştur.⁴⁸

Seçim sonucunda kadınların da meclise girmesi birçok yerde rejimin bir başarısı olarak nitelendirildi. Örneğin bu durum Konya başınında “*İnkılâp rejimi Türkiye tarafından tamamen benimsendi*” şeklinde yorumlanmıştır. Yeni Ses gazetesinde “*Kadınlarımız ve Ulusal Kurultay*” başlıklı bir yazıda ülkenin kurtuluşunda erkeklerle yan yana çalışan Türk kadınının hayat mücadelesinde de onlarla bir olması gerektiği belirtilmiştir. Ülkenin her tarafında yapılan genel seçimlerde kadınların yüksek ve canlı ilgisi Türk kadınının sosyal hayata katılmada ne kadar istekli olduğu görülmüştür. Gazeteye göre en gencinden en yaşlısına kadar sosyal haklarını erkeklerle yarış edercesine kollamaya koşan kadınlarımızla gurur duyulması gerekir.⁴⁹

TBMM'ye 17 kadın milletvekilinin girmesi basında olumlu değerlendirmelerle karşılanmıştır. Yapılan değerlendirmeler, seçim

⁴⁷ İçke, a.g.e., ss.87-90.

⁴⁸ Zübeyde Terzioğlu, **Basına Göre Türk Kadınının Siyasi Hakları (1930-1935)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s.175.

⁴⁹ Ömer Akdağ, “Konya’da 1935 Genel Seçimi”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 36, Konya 2014, s.260.

öncesindekilerle çok benzerlik taşımaktadır. Öne çıkarılan ortak nokta, siyasal haklar konusunda Türk kadını, bu haklara sahip olmayan Batılı kadınlarla karşılaştırmaktır. Diğer bir ortak nokta ise özellikle Fransız ve İngiliz gazetelerinde yayınlanan haber ve yorumlara atıfta bulunarak Türk kadınlarına tanınan siyasal hakların önemine vurgu yapmaktır.⁵⁰ Türk basınının, demokratik Batı ülke gazetelerinde bu konuya ilişkin haber ve yorumları çok önemsemesi, “kadınlara siyasal hakların tanınması, Türkiye’nin Batı ülkelerindeki olumsuz imajını düzeltmeye yönelik bir manevradır”⁵¹ şeklindeki yorumları da akla getirmektedir. Bununla birlikte Atatürk’ün henüz genç bir subayken kaleme aldığı kadın-erkek eşitliğine ilişkin görüşleri de göz ardı edilmemelidir.

TBMM’nin açılışında bulunmak üzere başkent Ankara’ya gelen kadın milletvekilleri yine basının ilgi odağı olmuşlardır. Bu milletvekilleri ile ilgili haberler ilk sayfada ve ayrıntılı bir şekilde verilmiştir.⁵² Meclis’in 1 Mart tarihindeki açılışı da yine kadın milletvekilleri öne çıkarılarak basının gündeminde yer almıştır. Milliyet gazetesi, “Toplantıdan intibalar” başlığı ile verdiği haberde, açılış toplantısında toplam 386 milletvekilin hazır bulunduğunu belirtirken, kadın milletvekillerinin çoğunluğunun siyah kostüm ve beyaz bluz giydiklerini ifade etmiştir. Gazete ayrıca, kadın vekillerin TBMM önünde çekilmiş resimlerine yer vermiştir. Toplantının tarihî önemine dikkat çeken gazete, ilk yemin eden kadın milletvekilinin Afyonkarahisar’dan seçilen Mevrure Gönenc olduğunu da belirtmiştir.⁵³ Benzer haber ve

⁵⁰ Örneğin Milliyet gazetesi, Fransız gazetelerinden “Le Journal”de yayınlanan, “Kadınların saygınlığı” makalesini yayınlarken, **Milliyet**, 12 Şubat 1935; Cumhuriyet gazetesi ise Matin’de yayınlanan bir makaleyi, “Fransız kadını, sosyal müsavat bakımından, Türk kız kardeşinin talihine gıpta edebilir” alıntısıyla öne çıkarıp yayınlamış ve yorumlamıştır. bk. **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1935.

⁵¹ Bu yaklaşım konusunda bk. Gülay Talaslı, **Siyaset Çıkmazında Kadın**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1996, s.56.

⁵² **Milliyet**, 28 Şubat 1935; **Ulus**, 28 Şubat 1935.

⁵³ **Milliyet**, 2 Mart 1935.

yorumlar diğer gazetelerde de yer almıştır. Seçimin tamamlanmasından günler sonra bile basın, seçimlerle ilgili haber, yorum ve resimlere geniş yer vermiştir.

Sonuç

Cumhuriyet ve demokrasi ile Türkiye'den çok daha önce tanışan ülkelerin çoğunda kadınlara siyasi hakların tanınmadığı bir dönemde, Türk kadınlara bu hakkın tanınması ve 8 Şubat 1935 seçimleriyle de Türk kadının oy kullanıp parlamentoda temsil edilmeye başlanması, kadın hakları açısından çok önemli bir gelişmedir. Bundan dolayı Türk basını da bu seçimlere özel bir ilgi ve önem göstermiş, konuya ilişkin haber ve yorumlara geniş biçimde yer vermiştir.

Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesine ilişkin ilk haberlerin basına yansıdığı 4 Aralık 1934 tarihinden, beşinci dönem TBMM'nin toplandığı tarih olan 1 Mart 1935 tarihine kadar ulusal basının o dönemdeki önde gelen gazeteleri kesintisiz biçimde her gün kadın konusuna yer vermiştir. Kadının siyasi haklarının basının neredeyse tamamı tarafından bu kadar uzun süre gündemde tutulduğu başka bir dönem yoktur. Özetle Türk kadını politik anlamda, belki bundan sonra bile hiç göremeyeceği bir ilginin odağı olmuş ve çok önemli bir siyasi obje olarak öne çıkarılmıştır. Şüphesiz ki bunun önemli nedenlerinden biri dönemin basınının tek parti yönetiminden bağımsız hareket edememesidir. CHF'nin temel kaygısı ise gerçekleştirilen değişimlerin ne kadar önemli olduğunu halka ispat etmek ve halkı buna inandırmaktır. İşte bu noktada basının siyasi iktidarın amaçları doğrultusunda araçsallaştırıldığı görülmektedir. Fakat buna rağmen kadının gerek eğitime ve meslek edindirmeye özendirilmesinde, gerekse siyasi haklarına kavuşması ve bu konuda bilinçlenmesinde basının çok önemli bir rol oynadığını da belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

Gazete ve Dergiler

Cumhuriyet

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Hizmet

Işık

İzmir Postası

Köprü

Milliyet

Ulus

Ulusal Birlik

Kitap ve Makaleler

Ağaoğlu, Ahmet, “Türk Kadınına Verilen Seçme ve Seçilme Hakkı”,
Cumhuriyet, 6 Aralık 1934.

Akdağ, Ömer, “Konya’da 1935 Genel Seçimi,” **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 36, Konya 2014, ss.253-278.

Alkan, Mehmet Ö., “Türkiye’de Seçim Sistemi Tercihinin Misyon Boyutu ve Demokratik Gelişime Etkileri”, www.anayasa.gov.tr/,
Son erişim: 12 Haziran 2016.

Alkan, Mehmet Ö., “Osmanlı’dan Cumhuriyete Seçim Tarihimizden Manzaralar”, bianet.org/biamag/,
Son erişim: 14 Haziran 2016.

Atay, Falih Rıfki, “Türk Kadını”, **Ulus**, 5 Aralık 1934.

Bozkır, Gürcan, “Türk Kadınlar Birliği”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S 9-10, C 3, İzmir 2000, ss.99-116.

Caporal, Bernard, **Kemalizm’de ve Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1982.

- Çalen, Mehmet Kaan, “1909 Kanun-i Esasî Tadîlâtı”, **Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, C 2, S 4, Temmuz-2012, ss. 129-140.
- Daver, Abidin, “Türk Kadını Sevin ve Kıvanç Duy!” , **Cumhuriyet**, 7 Şubat 1935.
- Demir, Fevzi, “İzmir Sancağı’nda 1912 Meclis-i Mebusan seçimleri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C 1, S 1, 1991, ss.155-182.
- Derindere, M. Nihat, “Meşrutiyet Döneminde Seçimler ve Meclis-i Mebusan”, **Köprü**, S 65, Kış 1999.
- Esmer, Ahmet Şükrü, “Kafes Arkasından Kurultaya”, **Milliyet**, 7 Aralık 1934.
- İçke, Ayşen, Türkiye’de Kadın Milletvekilleri ve Siyasal Faaliyetleri (1935-1991), Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2014.
- Olgun, Kenan, “Osmanlı’da Milletvekili Seçimleri Nasıl Yapılırdı?”, www.beyaztarih.com/, Son erişim:12 Haziran 2016.
- Öz, Esat, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945), Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.
- Öztürk, Halil Nimetullah, “Türk Kadını”, **Cumhuriyet**, 22 Ocak 1935.
- Talashlı, Gülay, **Siyaset Çıkmazında Kadın**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1996.
- Terzioğlu, Zübeyde, **Basına Göre Türk Kadınının Siyasi Hakları (1930–1935)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007.

Toprak, Zafer, “Türkiye’de Siyaset ve Kadın: Kadınlar Halk Fırkası’ndan ‘Arsiulusal Kadınlar Birliği’ Kongresine (1923-1935)”, **Kadın Araştırmaları Dergisi**, S 2, 1994, ss.

ÖNCÜ GAZETESİ VE 27 MAYIS

Fahri YETİM*

ÖZET

Modern Türk siyasi tarihi büyük ölçüde basın-siyaset etkileşimi içinde gelişmiştir. 19. yüzyılda ortaya çıkışından günümüze kadar Türkiye’de basın olgusu erken dönemlerden itibaren kamuoyu oluşturma gücünü de arkasına alarak Türk siyasi hayatının genel seyrini yakından etkilemiştir. Çok partili hayata geçiş sonrası Türkiye tarihine basın-siyaset ilişkisi açısından bakıldığında, özellikle son yarım yüzyılın bir yönüyle basın üzerinden siyasete baskı, diğer yönüyle siyaset üzerinden basını kontrol mücadelesiyle geçtiği görülür. Bu olgusal duruma özellikle askeri darbe dönemleri açısından bakıldığında ise basının, ortaya çıkan yeni dönemin anlaşılmasında, içselleştirilmesinde ve meşrulaştırılmasında özel bir misyon rolü oynadığı görülür. 27 Mayıs sonrasında yayın hayatına giren Öncü gazetesi de bu rolün özgün örneklerinden biridir. 1960 yılı Ağustos ayı sonlarında yayın hayatına başlayan Öncü, 1962 yılı sonlarına kadar iki yılı aşan yayın dönemi içinde 27 Mayıs hareketinin temel felsefesinin ve hedeflerinin gerçekleştirilmesi noktasında bunun geniş halk kitleleri tarafından anlaşılması ve benimsenmesi için etkili bir yayın dönemi geçirmiş bir gazetedir. Geniş bir entelektüel destekle yayın hayatına başlayan gazete, çok partili dönem sonrasında rejim açısından en önemli kırılma dönemini teşkil eden, 27 Mayısla başlayan “II. Cumhuriyet” dönemimin farklı yanlarının ve kalıcı niteliklerinin anlaşılması konusunda önemli verileri yansıtmaktadır. Cumhuriyet tarihinin daha sonraki dönemlerinde pek çok açıdan benzerlik gösterecek

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, ESKİŞEHİR, fyetim@ogu.edu.tr

yeni bir olgunun başlangıcını teşkil etmesi açısından bu gazetenin incelenmesi Türk basın tarihinde basın-siyaset ilişkisi ve etkileşimi konusunda yeni perspektiflerin ortaya çıkmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Öncü Gazetesi, 27 Mayıs, Türk Basını, Türk Siyaseti, Kamuoyu

THE ÖNCÜ NEWSPAPER AND 27 MAY

ABSTRACT

The political history of modern Turkey owes its development in large part to the interaction between politics and the press. The press in Turkey, from the date of its emergence in the nineteenth century to the present day, has strongly influenced Turkish political life with its longstanding power to mould public opinion. With regards to the press-politics relationship after the transition to a multi-party system; on the one hand the press has put pressure on politics, on the other hand politics has struggled to gain control of the press, particularly in the last half century. During the military coup periods, the majority of the press had a private role in understanding, internalizing and legitimizing the period which emerged after the coup. Öncü newspaper, which commenced distribution after the 27 May Coup, was typical example of the press playing this kind of role. This newspaper, which began its broadcasting life with broad intellectual support, publishes vital data for a better understanding of the “II Republic” Period’s different aspects and permanent qualities. The coup of 27 May was a breaking-point for the regime which came after the multi-party system. An examination of this newspaper’s articles will be useful in generating new perspectives on the press-politics relationship and its interaction with the Turkish Press.

Key Words: Öncü Newspaper, 27 May, Turkish Press, Turkish Political, Public opinion

Giriş

Modernitenin, dolayısıyla Türk modernleşmesinin temel dinamiklerinden biri olan basın, Müslüman Türk toplumunda 19. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. 1831 yılında *Takvim-i Vekayi*'nin yayınlanmaya başlamasının ardından basın (matbuat), erken dönemlerden itibaren toplumsal ve kültürel hayatın vazgeçilmez bir parçası olmuş ve zamanla Türk siyasi hayatını da yakından etkileyecek gelişmelere yol açmıştır. Tanzimat döneminden (1839-1876) itibaren özel gazeteciliğin de devreye girmesiyle hızlı bir gelişme gösteren Türk basını, Meşrutiyet hareketleri gibi devrimsel gelişmelerin ortaya çıkmasında başlıca rol oynayan unsurlardan biri olmuştur. Kamuoyu oluşturma gücü gibi bir işlevi bünyesinde barındıran basın bu yönüyle devlet otoritesiyle zaman zaman uyumlu, zaman zaman da diyalektik bir ilişki içine girerek modern Türk siyasi hayatında her zaman etkili olmuştur. Öyle ki; modern demokrasilerde beş temel güç içinde dördüncü sırada yer alan basın/medya zamanla Türkiye'de *de facto* birinci güç konumuna gelmiştir¹.

Türk siyasi hayatında rejimin otoriterleşme eğilimine girdiği dönemlerde basın bu sürece bazen tepkisel durarak sınırlı da olsa çoğulculuğun gelişimine katkıda bulunmuş, bazen de bu eğilimle uyumlu bir tutum izleyerek sürecin bir parçası olmuştur. II. Abdülhamid'in (1876-1908) istibdat yönetimine karşı II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasında, Cumhuriyet döneminde Tek Parti dönemi ve sonrasında Demokrat Parti'nin kuruluş ve muhalefet dönemlerindeki basın-iktidar ilişkileri buna örnek teşkil eder. Ancak bu olgu, otoriterleşmenin en üst düzeye çıktığı askeri darbe dönemlerinde ise hemen hemen tamamen tek sesliliğe bürünerek diğer dönemlerden farklılık

¹ Bu konuda Hürriyet gazetesi sahibi Erol Simavi, 3 Mayıs 1988'de Emin Çölaşan'a verdiği röportajda şunları söylemiştir: "Dünyada basın için 'beş büyük kuvvetten biri, dördüncü kuvvettir' derler. Bu söz Türkiye için geçerli değildir. Hakimiyet, elbette kayıtsız şartsız millettindir. O başka. Ama birinci kuvvet Türkiye'de ordu mu? Hayır. Basındır. İkincisi ordudur. Çünkü orduyu ihtilallere basın hazırlar. Radyo ve televizyon hazırlayamaz. Bu iki organ hükümetin elindedir." **Hürriyet**, 3 Mayıs 1988.

gösterir. Büyük ölçüde yeni oluşan siyasal ortamın doğasından kaynaklanan bu durum, basın niteliği ve konumunu yansıttığı kadar, Türk demokrasinin derinliği hakkında da fikir verir. 27 Mayıs askeri darbesi pek çok yönlerden farklı yanlarının yanı sıra bu yöndeki etkileriyle de yakın tarihin özgün örneklerinden birini oluşturur. Otoriter medya kuramı açısından yapılan bir incelemede Türkiye’de medyanın otorite algısı ve değerlendirmesinin dönemsel olarak değişiklik gösterdiği, yine aynı çalışmaya göre 27 Mayıs darbesinden günümüze değin medyanın otorite algısının konjonktürel olduğu ifade edilmiştir².

27 Mayıs Askeri Darbesi ve Türk Basınına Etkileri

Modern Türk siyasetinin klasikleşmiş bir örneği haline gelen darbe olgusunun, merkez-çevre gerilimine dayanan içsel dinamiklerinin yanında, özellikle soğuk savaş dönemi itibarıyla Türkiye’nin uluslararası sistem içinde gerektiği şekilde yer almasını amaçlayan bir müdahaleye açık olmak şeklinde ifade edilebilecek dışsal dinamikleri de bulunmaktadır. Cumhuriyet Devrimi sonucunda ilk dönemlerde sınırlı düzeyde çok partili rejim denemeleri görülmüş ancak bunlardan beklenen sonuç alınamamıştır. Bu nedenle Cumhuriyet’in ilk çeyrek yüzyılı, yer yer dünya konjonktürünün etkisi ve daha çok Türkiye’nin kendine özgü koşulları dolayısıyla otoriter, tek parti yönetimi şeklinde geçmiştir. Tek Parti dönemi çağdaş demokrasi açısından değerlendirildiğinde basın-iktidar ilişkileri açısından doğası gereği sorunlu bir dönemi içerir³. Türk devriminin çağdaşlaşma hedefleri doğrultusunda belirlenen otoriter modernleşme paradigması, bu açıdan basının da sürekli kontrol altında tutulmasına

² Ahmet Toklucuoğlu, **27 Mayıs Otoritesinin Medya Temsilinde Öncü Gazetesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2013, s. IV.

³ Türk devriminin bu açıdan taşıdığı nitelikler ve yaşanan sorunlarla ilgili bir değerlendirme için bkz: Zafer Toprak, “Tek-Parti Cumhuriyeti ve Demokrasi”, **Yeni Türkiye**, C.I, S. 23-24 (1998), s. 1053-1055.

yol açmıştır. II. Dünya Savaşı sonrasında çok partili hayata geçilmesiyle birlikte yeni süreçte Türk siyasi tarihinde ilk kez gerçekleştirilen genel ve eşit oy ilkesine dayalı tek dereceli seçimler sonunda 14 Mayıs 1950'de Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Yaklaşık on yıl süren Demokrat Parti dönemi, Tanzimat'tan itibaren Türk siyasetinin yapısal nitelikleri içinde yer alan ordu-bürokrasi-aydın ittifakına dayanan tarihsel bloğun, halkın belli bir kesimini de yanına alarak gerçekleştirdikleri askeri darbe ile sona ermiştir. Osmanlı tarihinin son dönemlerindeki cuntacılık deneyimlerinden de ilham alınarak gerçekleştirilen bu darbe sonucunda oluşturulan yapı, anayasal bir konuma çekilerek daha sonraki süreci de büyük ölçüde etkilemiştir. Diğer bileşenlerinden başka asıl niteliği modernleşme döneminde şekillenen ordu-siyaset ilişkisinin farklı bir yansıması olarak ortaya çıkan 27 Mayıs darbesinde dört temel sebep görülmektedir. Bunlar, Demokrat Parti iktidarının içine düştüğü ifrat hatalar, muhalefetten kaynaklanan yanlışlıklar, aydın çevrelerin ihanet düzeyindeki hareketleri ve bu dönem basının etkileri şeklinde özetlenebilir⁴.

27 Mayıs'ın hemen ertesinde oluşturulan anayasa komisyonunun görüşlerine göre ise darbenin sebeplerinden biri, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin siyasi iktidar tarafından hakiki bir yasama organı olmaktan çıkarılarak şahıs ve zümre menfaatlerine hizmet eden bir parti grubu haline gelmiş olması dolayısıyla fiilen münfesi olmuş durumuna gelmesi ve bunun sonucunda hükümetin meşruiyetini kaybetmiş olmasıdır⁵. Bu yaklaşıma göre DP iktidarının izlediği politik anlayış 27 Mayıs darbesinin ana gerekçelerinden birini oluşturmaktadır. Bu tespit aynı zamanda darbeyi yapanlar açısından bundan sonra izlenecek temel politikanın ip uçlarını yansıtmaktadır. Bu politika, genel olarak hazırlanacak yeni anayasayla birlikte oluşturulacak kurumlar vasıtasıyla siyasetin, hukukun dolayısıyla toplumun

⁴ Dönemin önemli tanıklarından Ali Fuat Başgil bu etkenleri "Demokrat iktidarın düştüğü ifrat hatalar, muhalefetin haince döndürdüğü dolaplar, bazı aydın çevrelerin ihaneti ve müzayedeye ile satılan basın, şüpheli basın: hürriyet rejimlerinin irinli yarası" şeklinde açıklamıştır. Ali Fuat Başgil, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1966, s. 169-183.

⁵ Selahattin Tansel, **27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler**, İstanbul 1960, s. 18.

sıkı kontrolüne dayalı bir yapı şeklinde özetlenebilir. 27 Mayıs sonrasında üniversite gibi dönemin basını da yeni anlayışın temel muhataplarından biri olmuştur. Darbe öncesinde olduğu gibi darbe sonrasında etkili bir konumda olması dolayısıyla basın üzerine düşen misyonu dönem konjonktürüne uygun bir şekilde yerine getirmek durumuyla karşı karşıya kalmıştır. Bu misyon; rejimin, darbenin öngördüğü esaslar çerçevesinde yeniden yapılandırılmasının gerekçelerini halka anlatmak ve benimsetilmesini sağlamak şeklinde özetlenebilir. Daha sonraki dönemlerde de bu durum kendisini tekrar etmek kapasitesine erişmesiyle birlikte basın-iktidar ilişkileri açısından olgusal bir niteliğe dönüşmüştür.

Öncü Gazetesi ve 27 Mayıs

Genel olarak çok partili hayata geçiş sonrası Türk siyasi tarihine basın-siyaset ilişkisi açısından bakıldığında, son yarım yüzyılın bir yönüyle basın üzerinden siyasete baskı, diğer yönüyle siyaset üzerinden basını kontrol mücadelesiyle geçtiği söylenebilir. Bu olgunun gelişkin örneklerinden biri de 27 Mayıs sonrasında ortaya çıkan basın ortamıdır. 27 Mayıs darbesi, gerçekleştirenler açısından rejimin bekası yönünden merkez-çevre hareketliliğini kontrol altında tutmak amacıyla iç politika, ekonomi, kültürel hayat ve basında disiplinli bir süreci hedeflemiştir. Dolayısıyla basın bir anlamda “kendiliğinden” mevcut ortama adapte olmuştur⁶. Basının geneli yeni dönemin atmosferini yansıtırken oldukça itinalı bir üslubu benimsemişti. Bunun yeterli görülmemesi düşüncesinden hareket eden bir grup aydın, darbenin önde gelen isimlerinden Alparslan Türkeş’in de desteğiyle

⁶ Bu dönemde basının önde gelen gazeteleri 27 Mayıs’ı desteklemişlerdir. Bunların başlıcaları Hürriyet, Cumhuriyet, Milliyet, Ulus, Dünya, Akşam, Yeni Sabah, Vatan, Yeni İstanbul gibi gazetelerdir. Bunların yanı sıra Akis, Kim, Forum gibi dergiler de 27 Mayıs’ı destekleyenler arasında yer almıştır. Hayati Tek, **Darbeler ve Türk Basını**, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul 2006, s. 29-109. 27 Mayıs’ı uluslararası ilişkiler ortamı açısından ele alan bir çalışmaya göre DP dönemine dünya basınında yaygın bir tepkinin olduğu rahatlıkla görülmektedir. Buna göre 27 Mayıs eylemi dünya basını açısından beklenen bir durum olarak görülmektedir. Cüneyt Akalın, **Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1999, s. 111.

yeni bir gazete çıkararak 27 Mayıs'ın hedeflerini kitlelere aktarmak istemişlerdir. *Öncü*'nün kuruluşu bu şekilde gündeme gelmiştir.

Gazetenin kuruluşunun, Milli Birlik Komitesi üyesi Alparslan Türkeş'in düşüncesi ve Ziya Tansu'nun finans desteğiyle 28 genç gazeteci öncülüğünde gerçekleştirildiği görülmektedir⁷. İlk sayısı 26 Ağustos 1960'ta çıkan *Öncü*'nün, "Yolumuz" adını taşıyan başmakalesinde gazetenin manifesto niteliğinde çıkış yazısı bulunmaktadır. Bu yazıda, geride kalan on yıllık karanlık dönemde basın çok zorlu sınav verdiği ve özellikle düşük iktidarının kötülükte bu denli ileri gitmesinde bu süreçte eğriye destek, doğruya köstek olan basının da vebalinin son derece büyük olduğu belirtilmekte, buna karşılık idealist gazetecilerin ise katile katile zindanlara atıldıkları, buna rağmen gaza bayraklarını şanlı dalgalandırarak 27 Mayıs İnkılabında kalemelerini kahramanların kılıcı gibi kullananların şeref payının büyük olduğu vurgulanmaktadır⁸. Yazıda basın alanına atılırken dünün kısa bir muhasebesi yapılmak suretiyle takip edilecek yolun belirleneceği ve bunda basının hayati bir rol oynayacağı ifade edilmiştir. Bu yol, hakkın yanında haklının karşısında asla ye'se düşmeyerek memleket meselelerinin üzerine cesaretle gidilecek bir yol olarak tarif edilmiştir. Gazetenin aynı sayısında Enver Ziya Karal'ın, 26 Ağustos Büyük Taarruzla ilgili yazısı da yer almıştır.

Gazete, bu yazıdan da görüldüğü gibi Türkiye tarihinde yeni bir dönemin başladığı, bu dönemin Cumhuriyet'in bir anlamda yeniden yapılandırılarak, özellikle geride kalan on yıllık dönem üzerinden tam bir devr-i sabık vurgusuyla II. Cumhuriyet dönemine geçildiğini haber vermektedir. *Öncü*, bu tarz bir vizyonuyla 27 Mayıs eylemi doğrultusunda dönem konjonktüründe yeni bir Kemalizm yorumu

⁷ Bu isimlerin bazıları şunlardır. Sahibi, Ziya Tansu, Genel Yayın Müdürü: Altan Öymen. Erdoğan Tokatlı, Ülkü Arman, Öcal Uluç, Oktay Ekşi, Erol Ülgen, Nilüfer Yalçın, Mete Akyol, Örsan Öymen, Mustafa Ekmekçi, Selçuk Altan, Teoman Okaygün, Tanzer Gürsu, Hıncal Uluç.

⁸ *Öncü*, 26 Ağustos 1960.

getirmektedir⁹. Bu yorum Türk modernleşmesinin ana çizgilerini yansıtan pozitivist, aydınlanmacı anlayış doğrultusunda bundan ödün vermeyen kontrollü bir yönetimi ifade etmektedir. Gazete mi-zanpajıyla bu misyonun sıkı bir takipçisi görünmektedir. İkinci sayı-sında yer alan çarşafıla mücadeleyi vurgulayan karikatür irtica ile ey-lem planının habercisi niteliğindedir. Yine gazetenin ilk sayısından itibaren Türkiye'nin Kemalist düşünce tarihinde önemli bir yeri olan Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* adlı romanının tefrika edilmesi söz ko-nusu misyonun bir başka işaretidir. 28 Ağustos sayısında Demokrat Parti yönetimi için "Düşük"ler tabiri kullanılmakta ve sokak isimle-rinde yapılan değişikliklere kadar yeni dönemin farklı yanları haber verilmektedir.

Gazetenin 29 Ağustos tarihli başmakalesinde Aydın Yalçın, aslı meselenin anayasa hazırlıkları, seçimlerin tarihi, düşük iktidarın mahkemesi, orman davası, eğitim davası ve toprak reformu gibi ko-nular olmakla birlikte bunların geçici hükümetin görevinin sona er-mesinden sonra tavsamaması ve ivedilikle ele alınması, bunun için de hazırlık ve planlama safhasında bu davaların hukuki müeyyidele-rinin tespit edilmesi ve hemen icraatına geçilmesi olduğunu belirt-mektedir Makalede ayrıca siyasal alanda rekabet edecek tarafların demokrasi oyununun kaidelerine samimiyetle uymaları, batılılaşma ve laikliğin temel hedeflerinin tartışma konusu dışında bırakmaları gerektiği hatırlatılmaktadır¹⁰.

⁹ Kemalizm'in Türkiye'deki darbe geleneği içinde darbelerin gerekçesi açısından işlevsel yönüyle ilgili geniş mutabakattan söz edilebilmekle beraber darbe sonrasında oluşturulan "yeni" düzenin Kemalist niteliği konusunda böylesi bir mutabakattan söz etmek oldukça zor-dur. Bunun bir örneği olarak 27 Mayıs'ın Kemalizm'in bir restorasyonu olup olmadığı konu-sunda Nurşen Mazıcı'nın; bunun bir restorasyon olmadığı ve İttihatçı geleneğin Cumhuriyet dönemindeki yeni biçimlenmesi ve sağlaştırılması şeklindeki görüşü gösterilebilir. Nurşen Mazıcı, "27 Mayıs Kemalizm'in Restorasyonu mu?", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, C. 2, Ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2001, s. 569. Benzer bir örneği de 12 Eylül darbesiyle ilgili olarak Nadir Nadi, **Ben Atatürkçü Değilim**, İstanbul 1982 görülebilir.

¹⁰ Aydın Yalçın, "Asıl Mesele Nerededir?", **Öncü**, 29 Ağustos 1960.

Gazetenin 30 Ağustos tarihli sayında yer alan fikir köşesinde; 27 Mayıs İnkılabı'nın sadece siyasi bir çeteyi işbaşından uzaklaştırmaktan ibaret olmadığı, gerçekte halkın tasvip etmediği bir düzene karşı yapıldığı, dolayısıyla bu doğrultuda yeni düzen değişikliği konusunda siyasi demokrasiyi yozlaştıran sosyal sebeplere kadar inilmesi gerektiği belirtilmektedir¹¹.

31 Ağustos tarihli başmakalede Aydın Yalçın, 27 Mayıs sonrası sürece ideoloji ve sistem açısından yaklaşmaktadır. Bu konuda önemli bir çevrenin Batı'nın 100-150 yıl öncesine dayanan ideoloji arayışlarında oluşunu, ancak bunların farklı tarihsellik dolayısıyla Türkiye'de geçerliliğinin sıkıntılı olacağı konusunda görüşleri ileri sürerek, bu dönemlerde ortaya çıkan ATÜT'çü yaklaşımlar konusunda Kemal Tahir çizgisine yakın bir duruş sergilediği görülmektedir. Aydın Yalçın bu konuda yapılması gerekenin sistem sorunundan ziyade aydın-bürokrat-ordu eksenindeki duyarlılığın geliştirilmesi olduğunu vurgulamıştır¹². Yalçın, bu konudaki yaklaşımını ertesi günü yazdığı "Yurdu Tanımak ve Kendimize Güvenmek" adlı yazısında da sürdürmüştür.

1 Eylül tarihli ikinci sayfa makalesinde Bülent Daver, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Orta Doğu ve Güney Asya ülkelerinde olgulaşan askeri hükümetlerin, demokrasi sarayının büyük ve aydınlık salonlarına giden yolda "zaruri bir bekleme odası" olduğu varsayımından hareketle bu olguya, St. Thomas, Boucner Marina, Kant ve John Locke gibi Batı düşünürlerin fikirlerinden ve İslam hukukundan örnekler vererek bunun tiranlığa karşı halkın direnme hakkının bir sonucu olduğunun altını çizmiştir. Daver, bir sonraki sayıda ise askeri ihtilallerle sosyal demokrasi arasındaki ilişkiyi Duverger'in bu konudaki tezlerine dayanarak Mısır'da ki Nasır örneğiyle açıklamış ve 27 Mayıs'ın bu açıdan taşıdığı anlamını belirtmiştir¹³.

¹¹ Fikret Ekinci, "Gideceğimiz Yol", **Öncü**, 30 Ağustos 1960.

¹² Aydın Yalçın, "İhtiyaç Sistem ve İdeolojiye midir", **Öncü**, 31 Ağustos 1960.

¹³ Bülent Daver, "Askeri Hükümetler", **Öncü**, 1 Eylül 1960.

Gazetenin 3 Eylül tarihli kapak sayfasında Adnan Menderes'in çiftliğinin vergisinin örtülü ödenekten verildiği haberine yer verilmiştir.

Gazetenin başyazarı konumunda görülen Aydın Yalçın, "Teşhisi İyi Koymalıyız" başlığını taşıyan yazısında sorunun kaynağında DP liderleri olan Bayar ve Menderes'in Türkiye'yi yeni ufuklara taşımak için gerekli fikir ve muhayyile zenginliği ve manevi hayat yoksunluğu dolayısıyla halk hareketini adım adım asıl mahrekinden uzaklaştırmasının yattığını ileri sürmüştür¹⁴.

Gazetenin, "Tarihte Bugün" köşesinde Oktay Ekşi imzasını taşıyan yazıda, 6-7 Eylül 1955'teki olayların Fatin Rüştü Zorlu'nun arzusuyla tertiplendiği ve Menderes'in bu olayları Londra'ya bir miting oldu şeklinde haber verdiği belirtilmiştir¹⁵. Aynı günkü gazetede İnönü'nün, "idareye yürekte yardımcı olmalıyız" şeklindeki, sözü manşetten verilmiştir. Karikatür köşesinde ise Menderes'in vatan sathında yatan gayrimeşru çocuğunun mezarı yer almıştır.

12 Eylül tarihli sayısında ön sayfada Bayar, Menderes ve diğer düşüklere ait yolsuzluk dosyalarıyla ilgili olarak Osmanlı Bankası'nda bulunan ve unutulmuş olan on kasanın açıldığı ancak para miktarının belirtilmediği haberi yer almıştır. Gazetenin aynı günkü bir başka haberinde ise Milli Eğitim Bakanı Bedrettin Tuncel'in, Türkçenin yabancı kelimelerden arındırılması gerektiğine dair görüşlerine yer verilmiştir. Yine aynı sayıda 27 Mayıs için hazırlanmış olan Ak Devrim kitabının köylere kadar dağıtımının yapılmakta olduğu haberi yer almıştır.

Öncü'nün 16 Eylül tarihli sayısında Refik Koraltan'ın günlüğüne atfen Menderes'in "Hırsızlar Şebekesinin Koruyucusu" olduğu haberi yer almıştır. Ertesin günkü sayıda ise Bayar'ın yabancılardan

¹⁴ Aydın Yalçın, "Teşhisi İyi Koymalıyız", **Öncü**, 4 Eylül 1960.

¹⁵ **Öncü**, 6 Eylül 1960.

rüşvet aldığı haberi manşetten verilmiştir¹⁶. Gazetede ayrıca düşük devrin yüz kızartıcı sahneleri adı altında Menderes'in özel hayatı, romancı Suzan Sözen'in soruşturma komisyonuna verdiği ifadeler üzerinden ayrıntısıyla yayınlanmıştır¹⁷. Görüldüğü gibi *Öncü* gazetesi, basın genelinde olduğu yüksek dozda bir devr-i sabık propagandası yapmaktadır. Bu durum, bu anlamdaki siyasal kültürün tam bir yansıması görünümündedir. Gazetede yer alan bir diğer habere göre Yassıada sürecinde yurt gezilerine çıkan Milli Birlik Komitesi üyeleri halktan Yassıada'dakilerle kalbi bağlarının kesmelerini istemiştir.¹⁸

Öncü'nün 3 Ekim tarihli sayısında Fuat Köprülü ve Fahrettin Kerim Gökay'ın 6-7 Eylül olayları ile ilgili olarak tevkif edildikleri haberi yer almıştır. İlerleyen günlerde de Yassıada iddianamesi doğrultusunda yolsuzluk haberleri gazetede manşetten verilmiştir. Bu tür haberler vasıtasıyla kamuoyu adeta Yassıada kararlarına hazır hale getirilmeye çalışılmıştır. 6 Ekim tarihli sayısında da yine darbe dönemlerinin fiks konularından olan Kur'an'ın Türkçe okunup yazılması gerektiğini bildiren habere yer verilmiştir

Gazetenin 8 Ekim sayısında Aydın Yalçın, başmakalede; 27 Mayıs'ta askeri idarenin ilk icraatlarından biri olarak hapisteki aydın ve gazetecilerin kurtarılması olduğunu belirterek mevcut basın kanununun değiştirilmesi suretiyle ordunun tabii müttefiki ve vefakâr dostu olan basına hürriyetin verildiğini ifade etmiştir¹⁹.

Gazetede 13 Ekim'de, Yassıada davasının hazırlıklarının tamamlandığı manşetten verilmiş, bu haberin hemen altında Celal Bayar'la ilgili köpek davası fotoğrafıyla beraber yer almıştır. Bunun dışında gazetenin kapak sayfasının tamamına yakını yolsuzluk haberleri ile

¹⁶“Bayar Yabancıardan Rüşvet Almış. 1956'da yalnız Ericson firmasından alınan rüşvetin sekiz milyon olduğu tespit edildi”. *Öncü*, 17 Eylül 1960.

¹⁷ *Öncü*, 8 Ekim 1960.

¹⁸ Bu konuda Numan Esin; “İhtilal köylünün hakkını vermek için yapıldı”. Şefik Soyüce; “Öldürdükleri vatandaşları gömdüler, üzerinden yollar geçirdiler”. Muzaffer Özdağ; “Bizde ihtilal alkış ve çiçeklerle oldu” demiştir. *Öncü*, 24 Eylül 1960. Komite üyeleri ayrıca, uçak kazasının Allah'ın Menderes'e verdiği son şans olduğunu belirtmişlerdir.

¹⁹ Aydın Yalçın, “Hürriyet ve Basın”, *Öncü*, 8 Ekim 1960.

doldurulmuştur. Mükerrerem Sarol ve Fatın Rüştü Zorlu ile ilgili 74 milyon liralık kredi yolsuzluğu bunlardan biridir. 14 Ekim sayısında “Bir suç devrinin hesabını verecek olanlar bugün adalet huzurunda” manşeti yer almakta ve hemen altında öğleden sonraki davanın konusu “Bayar ve Köpek” başlığıyla verilmiştir. Gazetenin 15 Ekim tarihli sayısı “Tarihi Yargılama Başladı” manşetiyle çıkmış ve iç sayfalarda DP’lilerin anayasayı nasıl ihlal ettikleri geniş bir biçimde sergilenmiştir. 22 Ekim tarihli sayısında ise, Menderes’in bebek arabasıyla gezen karikatürü yer almıştır. İlerleyen sayılarda dava ile ilgili yolsuzluk haberleri iri puntolu başlıklarla verilemeye devam etmiştir.

28 Ekim tarihli sayısında sür manşetten “Üniversite’de Büyük Tasfiye” haberi yer almıştır. Buna göre 115 sayılı kanun gereğince İstanbul, Ege, Atatürk ve İstanbul Teknik Üniversitesinden toplam 150 profesör, doçent ve asistanın üniversitelerden uzaklaştırıldığını, bunlar arasında çok değerli ilim adamlarının da bulunmasının büyük üzüntüye neden olduğu bildirilmiştir. İç sayfalarda görevine son verilen öğretim üyesi ve elemanlarını listesi yer almıştır²⁰. Üniversite camiası bu karara büyük tepki göstermiş, bunun sonucunda İstanbul ve İstanbul Teknik Üniversitesi rektörleri istifa etmişlerdir. Ertesi gün de Ankara Üniversitesi rektörü istifa etmiştir. Öğretim üyeleri böyle bir darbeyi Menderes yönetiminden beklerken 27 Mayıs yönetiminden görmelerinin kendilerinde büyük hayal kırıklığına neden olduğunu ifade etmişlerdir²¹. Aydın Yalçın da yazdığı başmakalede, üniversitenin bir yenilenme ihtiyacı bulunmakla beraber bu işin bu yolla ve bu çapta bir tasfiye hareketi şeklinde yapılmasının Türkiye’nin fikir hayatına da olumsuz etkileri olacağını belirtmiştir²².

Gazetenin 31 Ekim tarihli sayısında Menderes’le ilgili bebek davası Ayhan Aydan fotoğrafıyla manşetten verilmiş, yine ön sayfada

²⁰ **Öncü**, 28 Ekim 1960. Bu listede Ali Fuat Başgil, Recai Galip Okandan, Takiyittin Mengüçoğlu, Tarık Zafer Tunaya, Fuat Sezgin, Sabahattin Eyuboğlu, Yavuz Abadan, Bülent Nuri Esen, İsmet Giritli ... gibi isimler de yer almıştır.

²¹ **Öncü**, 29 Ekim 1960.

²² Aydın Yalçın, “Üniversitede Tasfiye”, **Öncü**, 29 Ekim 1960.

Altan Öymen imzalı haberde üniversite tasfiyesiyle ilgili olarak “Kim Ne Çeşit Ahlaksız?” haberi yer almıştır. Gazetenin aynı günkü sayısında yeni basın kanunuyla ilgili hazırlıklara yer verilmiştir. Bu iki olay, 27 Mayıs yönetiminin, “üniversiteden geçtik, Babıali’den de geçeceğiz” deyişini hatırlatmaktadır.

Kasım ayının ilk sayılarında yine Menderes’in “eğlenceli” bebek davasına yer verilmiştir. 2 Kasım’da Aydın Yalçın, 27 Mayıs Devrimi’nin başarı şansıyla ilgili yazısında ilk devresinde; Türk aydınının, basının ilim müesseselerinin Türk ordusunun yanında yer almak suretiyle bu şansın mevcut olduğunu ve bunun devam ettirilmesinin şart olduğunu belirtmiştir²³. Bu vurgu, Türk modernleşmesinde Tanzimat’la birlikte otaya çıkan ve kalemiye-ilmiye-seyfiye birlikteliğine dayanan tarihsel ittifak bloğunun, dönemin koşullarında kendisini yeniden üretmesi ve tahkim etmesi şeklinde görülebilir²⁴.

9 Kasım sayısında gazetenin sahibi Ziya Tansu, anayasa hazırlıklarıyla ilgili görüşlerini içeren bir başmakale yayınlamıştır. Tansu yazısında hazırlanacak anayasanın referanduma götürülmesi konusunda; 27 milyon nüfusun 17 milyonunun okur yazar olmadığını geri kalanın büyük bir kısmının ancak gazete okuyucusu düzeyinde bulunduğunu, bundan dolayı 200 maddeye yaklaşan bir anayasanın halkoyuna götürülmesinin isabetli olmayacağını ifade etmiştir²⁵.

14 Kasım’da Cemal Gürsel’in, Milli Birlik Kurulu’ndan 14 kişinin emekli edilmesiyle bu kurulu yeniden kurduğu haberi yayınlamıştır. 26 Kasım sayısında Aydın Yalçın başmakalesinde, basının bir kısmının Menderes ve Bayar dönemindeki baskı ve tedhiş ortamının ve yeni dönemin hedeflerinin anlatılmasında yetersiz kaldığını vurgulayarak bu konuda anlayış birliğinden yakınmıştır²⁶.

²³ Aydın Yalçın, “Devrimin Başarı Şansı”, **Öncü**, 2 Kasım 1960.

²⁴ Hasan Bülent Kahraman, **Türki Siyasetinin Yapısal Analizi**, C.I, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008, s. 123-130.

²⁵ Ziya Tansu, “İhtilalin Mantiği ve Anayasa Tartışmaları”, **Öncü**, 9 Kasım 1960.

²⁶ Aydın Yalçın, “Övülen Basınımız”, **Öncü**, 26 Kasım 1960.

Gazetede, 2 Aralık'ta Yassıada davalarıyla ilgili olarak dönemin Paris Büyükelçisi Numan Menemencioğlu'nun kumar borçlarının örtülü ödenekten yapıldığı, ayrıca Necip Fazıl Kısakürek'in örtülü ödenekten aldığı paralarla ilgili haberler yer almıştır.

Gazetede fikir köşesinde 17 Aralık'tan itibaren Kemal Karpat'ın "Türkiye'de Siyasi Parti Meseleleri" adlı yazı dizisi yer almıştır. Karpat bu yazısında Atatürk devriminin yeni nesil tarafından nasıl algılandığını açıklayarak devrimin sosyal gruplar açısından önemini belirtmiştir. Karpat, bu açıdan 27 Mayıs'ı halk arasından çıkmış yeni kuşakların bir zaferi olarak değerlendirmiştir²⁷. Karpat yazısının ilerleyen bölümünde yer verdiği görüşe göre 27 Mayıs'ın, Türkiye'nin gerçeklerine uygun, sorunlara çözüm potansiyeli içeren yeni parti kurmak için fırsat verdiğini, bunun gerçekleşmediği takdirde Türk demokrasisinin günlerinin sayılı olduğunu belirtmiştir²⁸.

Gazetenin 5 Ocak 1961 tarihli sayısında başmakalede Aydın Yalçın, yeni kurulan Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin geleceği açısından taşıdığı öneme dikkat çekmiş, bunun dışında haber bölümünde kaçak açılmış olan Kur'an kurslarının kapatılacağı bildirilmiştir²⁹. 7 Ocak tarihli sayısında ise sürmanşetten "Dün Yeni Bir Devir Başladı"

²⁷ Kemal Karpat, "Sosyal Grup ve Devrimcilik", **Öncü**, 19 Aralık 1960. Karpat bu yazısında; Atatürk devrimlerinin en korkusuz müdafilerinin köylerden ve alt tabakalardan gelen insanlar olduğunu, menşelerinin verdiği tabiiyet ve kuvvetle Atatürk devrimlerini bir adım daha ileri götürerek sosyal gerçeklerimize uydurmak istediklerini belirtmiştir. Karpat, Atatürk devrimlerini dar manada anlayanların bu yeni grupların mevcudiyetini asla kabul etmek istemediklerini, 27 Mayıs'ın asıl dinamiğinin de bu yeni görüşü temsil eden bu kuşaklar olduğunu ileri sürmüştür. Karpat, yazısının ertesi günkü bölümünde Türkiye'de siyasi parti sisteminin en büyük zaafının partilerin tabanının dar ve aynı sosyal kökenden gelen kesime dayanması olduğunu, tüm sosyal grupların eşit şekilde yer almaması dolayısıyla sosyal davaların parti mücadelesi dışında kalması olduğunu belirtmiştir. Bu açıdan Türkiye'nin en büyük eksikliklerinden birinin yurdun gerçeklerinden hareket ederek bir düşünce sistemi ortaya koyacak kimselerin yokluğu olduğunu ifade etmiştir. Karpat bu eksiklik dolayısıyla Türkiye'nin kendine özgü bir siyasal düşüncesinin oluşmadığını iddia etmiştir. Kemal Karpat, "Siyasi Partiler ve Sosyal Meselelerimiz", **Öncü**, 20 Aralık 1960.

²⁸ Kemal Karpat, "Siyasi Partilerimizin İdeolojik Durumu CKMP ve CHP", **Öncü** 24 Aralık 1960.

²⁹ **Öncü**, 5 Ocak 1961.

haberi yer almış ve Kurucu Meclis'le Milli Birlik Komitesi üyelerinin birlikte yaptıkları ilk toplantının İkinci Cumhuriyet'in kuruluşunun başlangıcı olarak nitelendirilmiştir. 22 Ocak tarihli fikir köşesinde ise Aziz Nesin, Türkiye'de yaşanan sürecin bal gibi bir sınıf mücadelesi olduğunu, az gelişmişliğin bu örtbas edemeyeceğini yazmıştır³⁰.

Gazetede 1961 yılından itibaren Yassıda sürecinin önemini yitirmeye başladığı, bundan sonra daha ziyade seçimler anayasa çalışmaları olduğu görülmektedir. 26 Şubat tarihli sayısında Aziz Nesin'in 3.5 uncu Kuvvet adını verdiği yazı dizisi başlamaktadır. Bu yazı dizisinin adı, basının Türk siyasetindeki güncel ve tarihi yeri hakkında fikir vermesi bakımından önemlidir. Otoriter basın anlayışının otorite karşısındaki yerini göstermektedir. Nitekim bu durum 1980'lerde büyük ölçüde değişime uğramış olacaktır. Gazetede sıkça yer alan haberlerden biri de memur maaşlarına yapılan zamların askeri kesime olanlarının vurgulanarak verilmesidir. Bunun bir örneği de er maaşlarının 31 kuruştan 10 liraya yükseltilmesidir.

Gazetenin 1 Mart sayısında, vefat eden Hasan Ali Yücel'le ilgili Cemil Sait Barlas imzalı yazı yer almaktadır. Bu yazıda Yücel'in aydın kimliği, kültür hizmetleri (Batı klasiklerinin tercümeleleri, köy enstitüleri) anlatılmış ve 27 Mayıs'ın, Hasan Ali Yücel'in yarım kalmış projeleri ve idealleri açısından yeni bir fırsat olduğu vurgulanmıştır³¹.

8 Mart tarihli sayıda ise ezanın Türkçe mi, Arapça mı okutulmasıyla ilgili anket haberi yer almıştır³². Bu meyanda Aydın Yalçın, daha önce yazmış olduğu "Ramazan ve Dinde Reform" makalesini hatırla-

³⁰ Aziz Nesin, "Bal Gibi Sınıf Mücadelesi", **Öncü**, 22 Ocak 1961.

³¹ Cemil Sait Barlas, "Hasan Ali Yücel'in Ardından", **Öncü**, 1 Mart 1961.

³² Oldukça ciddi bir şekilde yürütülen bu anket verilerine göre çıkan ara sonuç; Türkçe okunmasını isteyenler 2967, Arapça okunmasını isteyenler 1263, tarafsızlar 46 şeklindedir. **Öncü**, 13 Mart 1961. Bu oran daha sonra Türkçe lehine açılmıştır. Diyarbakır Müftüsünün Türkçe ezan istediği haberine yer verilmiştir.

tarak dinde şekilcilik yerine, anlama iz'an ve muhakemeye yer verilmesi gerektiğini belirtmiştir³³. 7 Nisan tarihli sayıda yaklaşan seçimlerle ilgili yeni düzenlemeler kapsamında subaylara ve askeri memurlara oy hakkı tanındığı manşeti yer almıştır. Savunma Komisyonundaki görüşmelerde bu konuda Tarık Zafer Tunaya, “Ordu gibi Atatürkçü, devrimci bir kurum oy hakkından asla mahrum edilemez” demiştir. Komisyonun diğer üyelerinden olan Şemsettin Günaltay ise böyle bir düşüncenin doğru olmadığını savunmuştur³⁴. 8 Nisan tarihli manşette ise “Atatürk’ün kurduğu Birinci Cumhuriyet Devam Ediyor” ifadesi yer almıştır. Bu ifade 27 Mayısçıların en büyük ikilemelerinden birini oluşturmuştur. 6 Mayıs sayısında, “555-K Olayı”nın Ankara’da Hürriyet Meydanı’nda kutladığı haberi fotoğraflı olarak verilmiştir. 8 Mayıs’taki sürmanşette ise “Yabancı Sermaye İmkânı Artıyor” haberi yer almıştır. *Öncü*’de Temmuz’dan itibaren anayasa referandumu öncesinde “Evet” kampanyası haberlerine genişçe yer verilmiştir.

Gazetenin 7 Temmuz tarihli sayısında başmakalede Aydın Yalçın, Türkiye’de Faşizm konusunu işlemiştir. Yalçın bu yöndeki tehlikenin yalnız soldan gelmediğini belirterek; “*Türkiye’de demokratik düzeni dejenere edip siyasi partileri halk nazarında küçük düşürüp, sağcı bir totaliter düzen kurmak için yer yer gayret sarf edenler vardır. Memleketin demokratik usullere bağlı kalmak suretiyle zaman kaybedeceğini iddia eden, halbuki sıçrama yapılmasını isteyen Ülkü ve Kültür Birliği gibi faşist projelerle memleketin manevi hayatını tam bir totaliter çember içine almak isteyenlerle sıkı işbirliği yapmış olanlar şimdi yeni siyasi partinin sözcüleri olarak faaliyet sarf etmektedirler*” şeklinde görüşleriyle kendisi açısından bu tehlikeye dikkat çekmiştir. Aydın Yalçın, 9 Temmuz’da anayasa referandumunun yapıldığı gün aynı köşesinde “ilericilik-gericilik” konusunu işlemiştir. Yalçın bu konuda Türkiye’de ilericiliğin, Tanzimat’la

³³ Aydın Yalçın, “Dinde Anlayış ve Gelenek, *Öncü*, 11 Mart 1961.

³⁴ Günaltay bu konuda; “ordunun siyasete katılması doğru değildir. Rey hakkı verilirse partiler kışlalara sızacaklardır. Bir partiye mensup olarak ben şahsen bu hakkın verilmesine taraftar değilim” demiştir. Komisyonun bir diğer üyesi İsmet Giritli ise Tunaya’ yönünde görüş belirtmiştir. *Öncü*, 7 Nisan 1961.

Mustafa Reşit Paşa'nın açtığı çığırdan başlayan, Batılılaşma yönünde Atatürk'le zirvesine varan bir tarihsel gelişimi olduğunu, buna karşılık gericilik ve muhafazakâr akımları ise el'an Tanzimat ruhuna ve Atatürk devrimlerine karşı vaziyet alan bir zihniyetin temsil ettiğini belirtmiştir³⁵.

9 Temmuz 1961'de yapılan anayasa referandumundan % 63 evet, % 37 hayır oyu çıkmış, Bursa'da hayır oyunun çıkması üzerine Temsilciler Meclis Bursa üyesi İbrahim Öktem meclis üyeliğinden istifa etmiştir³⁶. *Öncü*, ertesi günkü haberinde "Niçin Hayır Dediler?" "Anayasa Partisi Kazanmasaydı" konusunu gündemine taşımıştır. Bu konuda Ankara'nın bir köyü için referandumla ilgili olarak, "Bizim köyün kadınları renkli olduğu için hep hayır kullanmışlar" görüşüne yer verilmiştir. Öyle görünüyor ki referandum sonuçları *Öncü*'de hayal kırıklığı yaratmış durumdadır ve yeniden Yassıada gündemine dönülmüştür. Bu konuyla ilgili Yassıada Başsavcısı Altay Egesel'in, 107 idam istediği manşetten verilmiştir³⁷.

5 Ağustos tarihli manşette ise Cumhuriyet tarihinin önemli sosyal iktisat konularından olan Toprak Reformu Tasarısı'nın hazırlandığı haberi yine manşetten verilmiştir. Buna göre 5000 dönümden fazla olan arazilerin kamulaştırılacağı ve işlemez durumdaki arazilerin de dağıtılacağı bildirilmiştir.

12 Ağustos'ta *Öncü*'nün "Düzen Aleyhtarları" adlı imzasız başmakalesinde ise seçimler öncesinde komünizm ajanlarının kaos çıkarma yönündeki faaliyetlerine dikkat çekilmiş ve halkı demokratik düzenden korkutmaya dönük çabalar konusunda bir yazı kaleme alınmıştır. Aynı meyanda 27 Ağustos'ta Aydın Yalçın'ın, "Komünizme Karşıyız" başmakalesi yayımlanmıştır. 2 Eylül tarihli manşette ise *Öncü* başyazarı Aydın Yalçın'ın, YTP Karşıyaka kongresinde Demokrat

³⁵ Aydın Yalçın, "İlericilik Gericilik", *Öncü*, 9 Temmuz 1961.

³⁶ *Öncü*, 13 Temmuz 1961.

³⁷ *Öncü*, 15 Temmuz 1961.

Parti propagandası yaptığı gerekçesiyle nezarete alındığı haberi yer almıştır.

Gazetede 15 Ekim’de sürmanşette, “Türk Milleti İkinci Cumhuriyet’in İlk Seçimi İçin Bugün Sandık Başında” haberine yer verilirken yeniden İkinci Cumhuriyet söylemine dönülmüştür. Seçimler, 27 Mayısçılar açısından beklenen sonucu verememiştir³⁸. Aydın Yalçın bu konuyla ilgili yazısında seçim sonucunu sindiremeyen çevrelere dikkat çekmiş, “bugün aydınların, Batılı zihniyete sahip liberal düşünceli insanların yapacakları tek şey; memlekette çok partili sistemi gözden düşürmek için fırsat kollayan zümrelere karşı uyanık olmaktır. Memlekette demokrasi düşmanları pusuda beklemektedir” diyerek sandık demokrasisinin küçümsenmesine dayanan Türk siyasi kültürünün olgusal bir sorununa değinmiştir³⁹.

Öncü’nün 19 Aralık tarihli sayısında Fuat Köprülü, af tasarısı hazırlıkları bağlamında yeni anayasayı çeşitli yönlerden eleştirmiştir⁴⁰.

4 Ocak tarihli baş makalede Aydın Yalçın, bir gün önce yapılan işçi mitingiyle ilgili olarak Türkiye’de sendikacılığın ihtilalci ve totaliter bir yapıya bürünmemesi için dikkatli ve basiretli olunması gerektiğinin altını çizmiştir⁴¹. Öyle anlaşılıyor ki 1960 sonrasında Türkiye’de evrensel düşünce akımları temsil şansı bulmaya başlamıştır. Marksizm bunlardan biridir. Aydın Yalçın bu dönemde, bu tehlikeye işaret eden yazılarına ağırlık vermeye başlamıştır. 17 Ocak tarihli “Marksizm’in Çeşitleri” adlı yazısı bunlardan biridir. 18 Ocakta başmakale köşesinde Cahit Talas, 27 Mayıs ve Sosyal Politika” ilişkisini

³⁸ Seçim sonucunda sandıktan “sağ” çıkmıştır. Bun göre, 450 milletvekili şöyle dağılmıştır: CHP % 36.7 oy oranıyla 173 milletvekili, AP % 34.8 oy oranıyla 158 milletvekili, CMKP % 14 oy oranıyla 54 milletvekili, YTP % 13.8 oy oranıyla 65 milletvekili çıkarmıştır. Akalın, **a.g.e.**, s. 215.

³⁹ Aydın Yalçın, “Demokrasi Düşmanları”, **Öncü**, 1 Kasım 1961.

⁴⁰ Köprülü bu konuyla ilgili olarak, “Türk milletinin olgunluğuna güveniyoruz. En büyük dayanağımız odur. Türk köylüsünün siyasi kabiliyeti, anlayışı ve bilgisi diğer memleketlerle kıyas edilemeyecek kadar büyüktür. Bu memlekette demokrasinin kat’i olarak yerleşmesi için çalışacağız” şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

⁴¹ Aydın Yalçın, “Ciddi Uyarılar”, **Öncü**, 4 Ocak 1961.

incelemiştir. Buna göre daha önceki hürriyetsizlik ortamının etkisiyle sendikacılığın gelişme göstermesini ve bu yöndeki diğer gelişmeleri sosyal politika uygulamaları olarak değerlendirmiştir⁴².

Türk siyasal sisteminde aydın konumu konusu, *Öncü*'nün üzerinde sıklıkla durduğu meselelerden biri olmuştur. Bu dönemde aydınların totaliter düzenlere olan eğilimi Aydın Yalçın'ı tedirgin etmiş görünmektedir. Bu konuda Yalçın, Başbakan İnönü'nün de konuşmasına atıfta bulunarak aydınların pozitivist, iddiacı, dogmatik tutumlarını Türk demokrasinin geleceği açısından eleştirmiştir⁴³. Gazetenin 8 Şubat tarihli sayısında Doğu'da Kürtçe eğitim teklifinin Milli Eğitim Komisyonu'nda reddedildiği haberi yer almıştır. 9 Şubat tarihli sayıda ise İnönü'nün huzursuzluğa teşhis koyduğu haberi verilmekte olup bunun kaynağının da 27 Mayıs üzerindeki tartışmaların Türk silahlı kuvvetlerine karşı bir tecavüz derecesine ulaştığı, hükümet olarak buna izin verilmeyeceği belirtilmiştir.

22 Şubat'ta Talat Aydemir'in darbe girişimi sonrasında yaşanan olaylarda odunun duruma hakim olduğu ve aldatılan Harp Okulu'nun Cevdet Sunay'a itaat ettiği bildirilmiştir⁴⁴. Bu konuyla ilgili Başbakan İnönü, 27 Şubat'ta *Öncü*'de yer alan haberde, "Bu Hadise Bir İbret Misalidir" ifadesini kullanmıştır. *Öncü*'de manşetten verilen diğer bir habere göre 27 Mayıs'ı korumak için kanun çıkarılacağı vurgulanmıştır⁴⁵. Aynı gün *Öncü*'de çıkan habere göre 27 Mayıs'a tecavüz edene hapis cezası verileceği bildirilmiştir. Bu kanun 3 Martta çıkarılmıştır. Bu dönemde 22 Şubatçıların affedilmesiyle ilgili görüş ayrılıkları dolayısıyla koalisyonda büyük çatlaklar oluşmuş ve bununla ilgili haberler *Öncü*'de geniş yer tutmuştur. AP-CHP koalisyon kabinesi 31 Mayıs'ta düşmüştür.

⁴² Cahit Talas, "27 Mayıs ve Sosyal Politika", *Öncü*, 18 Ocak 1961.

⁴³ Aydın Yalçın, "Aydınlar ve Kapalı Düzen", *Öncü*, 24 Ocak 1961.

⁴⁴ *Öncü*, 23 Şubat 1961.

⁴⁵ *Öncü*, 26 Şubat 1961.

27 Mayıs tarihli *Öncü*'de, "Türk milletinin özgürlük bayramını kutlar, devrim şehitlerini saygı ile anar" ifadesi yer almıştır. Aynı gün Cemal Gürsel de 27 Mayıs, "mutlaka amacına ulaşacaktır" demecini vermiştir. Haziran ayı yeni koalisyon arayışları ile geçmiş ve bu ayda başmakale yayınlanmamıştır. 1 Temmuz tarihli sayıda CHP-YTP koalisyonunda devletçiliğin terkedilmesi dolayısıyla CHP'nin kişiliği kalmadığı manşetten verilmiştir.

20 Temmuz sayısında Türkiye İşçi Partisi genel başkanı Mehmet Ali Aybar, hakiki aydınlığın işçilerden geldiğini belirterek CHP'nin devletçiliğinin, özel teşebbüse halkın sırtından prim ödemek olduğunu söylemiştir. 1 Ekim'de Aybar'ın, "demokrasiyi ancak uyanık halk güçleri korur" şeklindeki demeci yine manşetten verilmiştir. 3 Eylül'de koalisyon hükümetinin çalışma bakanı Bülent Ecevit'in Morrison'u savunduğu haberi yer almıştır. 13 Eylül'de Öğretmen Dernekleri Federasyonu başkanı Şükrü Koç'un "Köy Enstitüleri Kurulmalı" önerisi sürmanşetten verilmiştir.

Gazetenin 3 Ekim tarihli sayısında, binlerce gencin dün gerici gazeteleri ve AP genel merkezini tahrip ettiği bildirilerek "Gericiler dün gereken cevabı aldı" manşeti yer almıştır. Bu tahribat girişimi ise, gençliğin 27 Mayıs ruhunu hatırlaması şeklinde yorumlanmıştır. 15 Ekim'de ise partinin 39 yıllık üyesi Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, partinin Atatürk ilkelerinden ayrılması ve gençliğe taviz vermesi nedeniyle CHP'den istifa ettiği haberi yer almıştır.

19 Kasım'da *Öncü*'de başmakale köşesinde Mehmet Ali Aybar, "Kurtuluş Savaşından Yarına" başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Aybar, bu yazısında Kurtuluş Savaşı'nın antiemperyalistliği ve Atatürk'ün halkçılık ilkesi üzerinde durmuştur. 13 Kasım'da ise İngiliz tarihçi Toynbee'nin, "Savaş milliyetçilik cereyanından çıkar" sözü ile milliyetçilik ve sağ siyaset eleştirisi yapılmıştır. 15 Kasım'da SBF'de yapılan ve Yakup Kadri'nin başkanlık ettiği Atatürk konulu açık otu-

ruma Aziz Nesin, Bülent Ecevit, Sadun Aren, Yavuz Abadan ve Gökhan Evliyaoglu katılmış ve *Öncü*'nün haberine göre bu oturumda gericiiler büyük bir yenilgiye uğramışlardır.

Sonuç

Türk basını, tarihi boyunca basının klasik işlevi dışında siyasetle iç içe bulunarak kitleler üzerinde bir anlamda baskı grubu oluşturmuştur. Büyük ölçüde doğuş şartlarından kaynaklanan ve gelenekselleşen bu özelliği dolayısıyla iktidarlar açısından da vazgeçilmez düzeyde önemsenmiştir. Çoğu zaman iktidar grubunun yanında bazen de bu güç karşısındaki konumuyla diyalektik bir ilişkiye geçerek siyasi yapıyı, dolayısıyla tarihsel süreci yakından etkilemiştir. Modern dönemin tarihsel bir olgusu olarak ortaya çıkan bu durum, Türkiye'nin yakın tarihinde kendine özgü bir seyir izlemiştir. Özellikle darbeler dönemlerinde basın otoriter yapının görünür temsilcisi konumuna gelmiştir.

Öncü gazetesi bu olgunun karakteristik örneklerinden biridir. 27 Mayıs gibi farklı bir tarihsel kesitte bu hareketin “meşrulaştırılması” ve sürecin toplum tarafından içselleştirilmesi yönünde etkili olmaya çalışmış, bunda da belli ölçüde başarılı olmuştur. Yaklaşık iki yıl süren yayın hayatının birinci döneminde bütünüyle Yassıada davalarına odaklanmış ve bu sürecin kamuoyu tarafından kabullenilmesi yönünde etkili olmaya çalışmıştır. İkinci dönemde ise anayasa referandumu ve sonrasındaki seçimlerin 27 Mayıs açısından istenilen sonucu vermemesi dolayısıyla vizyonunu kaybetmeye başlamıştır. Gazetenin son altı ayında hemen hemen hiç başmakale ve fikir yazısı yer almamıştır. 27 Mayıs'ın kendisi açısından tekrarlanan bir sürece öncülük etmesinde olduğu gibi, *Öncü* gazetesi de daha sonraki dönemlerde bu açıdan yeni bir çığırın habercisi olmuştur.

KAYNAKÇA

- AKALIN, Cüneyt, **Uluslararası İlişkiler Ortamında 27 Mayıs Müdahalesi**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1999.
- BAŞGİL, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul 1966.
- KAHRAMAN, Hasan Bülent, **Türki Siyasetinin Yapısal Analizi**, C.I, Agora Kitaplığı, İstanbul 2008.
- MAZICI, Nursen, “27 Mayıs Kemalizm’in Restorasyonu mu?”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm**, C. 2, Ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2001.
- TANSEL, Selahattin, **27 Mayıs İnkılabını Hazırlayan Sebepler**, İstanbul 1960.
- TEK, Hayati, **Darbeler ve Türk Basını**, Bilgeoğuz Yayınevi, İstanbul 2006.
- TOKLUCUIĞU, Ahmet, **27 Mayıs Otoritesinin Medya Temsilinde Öncü Gazetesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 2013.
- TOPRAK, Zafer, “Tek-Parti Cumhuriyeti ve Demokrasi”, **Yeni Türkiye** C.I, S. 23-24 (1998), s. 1053-1055.

KIBRIS TÜRK VE RUM BASININDA 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE KIBRIS

Turgay Bülent GÖKTÜRK*

ÖZET

Büyük uğraşlar sonunda 6 Nisan 1960 tarihinde 198 maddeden oluşan ve ilgili beş tarafın imzasıyla tamamlanan, “Yeni Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası sürecini” Türkiye adına yürüten Demokrat Parti (DP) iktidarı, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ilan edilmesine tanık olamadı. Zira 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye’de bir hükümet darbesiyle ordu yönetime el koydu ve DP iktidarı sona erdi. Kıbrıs konusunun Türkiye’nin gündemine geldiği 1954 yılının öncesinde iktidara gelen ve hemen akabinde kendince var olmadığını kabul ettiği bir “Kıbrıs Sorunu”yla karşılaşan, bu süreci de Kıbrıs Cumhuriyeti’nin ilan edildiği Ağustos 1960 arifesindeki 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi’ne kadar yürüten DP, yönetimi darbe sonrası Milli Birlik Komitesi (MBK)’ne bırakmak zorunda kaldı.

Darbeyle iktidara gelen askerî yönetimin, feshettiği TBMM’nin yerine kurduğu MBK’nin yurtiçindeki mevcut sorunlar yanında, bir de dışarıda Kıbrıs ile ilgili bir sorunla uğraşmaya pek niyeti yoktu. Nitekim 11 Temmuz 1960 tarihinde okunan hükümet programındaki vurgular, yeni yönetimin Kıbrıs politikasının Menderes döneminden farklı olmayacağını, Kıbrıs Cumhuriyeti’nin kurulması ve devamı için çaba gösterileceğini ortaya koyuyordu. Bu maksatla yeni yönetimin ilk açıklamaları Kıbrıs Cumhuriyeti’ne giden yoldaki en önemli taşlar olan Londra ve Zürih anlaşmalarına harfiyen sadık kalacaklarına yönelikti. Türkiye’deki darbe sonrasında ortaya çıkan belirsizlik içerisinde Kıbrıs’ın geleceği ile ilgili endişeye düşen Kıbrıs

* Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC, turgay.gokturk@emu.edu.tr

Türkünü rahatlatan bu açıklama doğal olarak söz konusu anlaşmaların uygulanmaması için mevcut ortamı fırsat bilen Rumları memnun etmemiştir.

Bu çalışmada, KKTC Milli Arşivi'nde konuyla ilgili döneme ait arşiv çalışması yapılarak, burada yer alan gazete koleksiyonları incelenmiş ve bu araştırma sonucunda; Kıbrıs Türk Milli Mücadelesini de etkileyen "27 Mayıs Askerî Darbesi"nin, başta dönemin Türk Toplum Lideri olan ve 1960 Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanı Muavini görevini üstlenen Dr. Fazıl Küçük'ün sahibi olduğu Halkın Sesi gazetesi olmak üzere Bozkurt, Nacak gibi Kıbrıs Türk Basını ile Eleftheria, Ethnos, Ethniki gazetelerini içeren Kıbrıs Rum Basınındaki yansımaları ile bu yansımalar çerçevesinde Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının görüşleri ve tepkileri objektif bir yaklaşımla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, 27 Mayıs, Darbe, Basın.

27 MAY 1960 STRIKE ACCORDING TO TURKISH AND GREEK CYPRIOT PRESS AND CYPRUS

ABSTRACT

After the great efforts, on the date of 6 April 1960, consisted by 198 items and completed by 5 party in interest, “New Cyprus Constitution’s process” operated by Demokrat Party on behalf of Turkey, and that party couldn’t be a witness for the declaration of Cyprus Republic. Because, on the date of 27 May 1960, there was a strike in Turkey and the military takes the power of the government, and DP government in turkey came to an end. Cyprus issues which came Turkey’s agenda before the year of 1954 and at those days DP came to power, immediately afterwards, they came across with “Cyprus issues” accepted it is not exist by them and they conducting this process till 27 May 1960 strike that was just before the declaration of Cyprus Republic on August 1960, and DP government forced to cession of administration to the National Unity Committee (NUC).

Turkish Grand National assembly which was abolished by military administration that was taken the power by strike and the military established NUC instead. The NUC have no thought of dealing with Cyprus where is outside of the country, besides the current issues of the country inside. As a matter of fact, government program that was read on the date of 11 July 1960 executing there will be no difference for the Cyprus policy then what Menderes did before and continuing to put in effort to build Cyprus Republic and ongoing situations. In this context, the first announcements of the new administration were for remain faithful to London and Zurich agreements which is the important milestones to build Cyprus Republic. After the strike in Turkey that creates great uncertainty over Turkish Cypriot citizens, that announcement became restful for Turkish Cypriot but Greeks that looking opportunities to not applying the treaties at issue naturally become unhappy for that announcement.

In this study, archives was scanned related with those subjects in TRNC National Archive, collections of newspapers was examined and at the end of this study; “27 May Military Strike” which affecting also Cyprus national struggle, initially Halkın Sesi Newspaper which is owned by Dr. Fazıl Küçük who was leader of Turkish community also in the position of vice prime minister of the Cyprus Republic in 1960, then such as Bozkurt, Nacak Press in Turkey, also including Ethnos, Neos Demokratik and Vima newspapers which was shown reflections in Greek Cypriot Media. As the part of those reflections, Turkish Cypriot and Greek Cypriot nationalities’ ideas and reactions trying to be executed objectively.

Key Words: Cyprus, 27 May, Strike, Press

GENEL

Türkiye siyasetinde adını, ciddi olarak ilk kez 1949'da İnönü Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Selim Sadak'ın, “*Bizim için bir Kıbrıs meselesi yoktur*”¹, “*Biz Kıbrıs meselesi diye bir şey bilmiyoruz*”² sözleriyle duymaya başladığımız Kıbrıs, 1950 sonrası iktidara gelen Demokrat Parti döneminin ilk yıllarında da politik olarak Türkiye siyasetinde çok etkin bir yer almıyordu.

Kıbrıs, kamuoyunun yoğun baskısı altında, 28 Ağustos 1954'te, Menderes'in “*Kıbrıs Adası asla Yunan olmayacaktır*”³ şeklindeki ifadeyle DP Hükümetinin gündemine geliyordu.

Eylül 1955'te Yunanistan'ın Kıbrıs'ta self determinasyon konusunu BM gündemine getirmeyi planlaması üzerine, bunu engelleyebilmek için denge unsuru olarak Türkiye'yi kullanmayı düşünen İngiltere, yeni bir plan geliştirdi. Bu plan gereği, 30 Haziran 1955 tarihinde Türkiye ile Yunanistan'ı Kıbrıs konusunun görüşüleceği “Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi” konulu seminer için Londra'ya davet etti.⁴

29 Ağustos 1955 tarihlerinde dışişleri bakanları düzeyinde Lancaster House'da başlayan Londra Konferansı'nda Türkiye, “Ada'nın statükosunun değiştirilmesine karşı olduğu, değişecekse de Ada'nın Türkiye'ye devredilmesi” ana fikri çerçevesinde görüşlerini açıklamıştı. Büyük umutlarla Konferans toplanıyordu. Konferans, devam ettiği sırada, İstanbul'da meydana gelen ve 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen olayların yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle bir sonuç alı-

¹ Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996, s. 452.

² “Necmeddin Sadak'ın Son Saat Gazetesine Beyanatu”, **Halkın Sesi**, 1 Ocak 1950.

³ Mehmet Yaşın, **Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994, s.721-722.

⁴ **Zafer**, 3 Temmuz 1955.

namadan 7 Eylül'de dağıldı. Buna karşın bu tarihten itibaren Türkiye, kendi istemi dışında da olsa etkin bir aktör olarak Kıbrıs sahnesindeki yerini alıyordu.

Bu arada 1955 Nisan'ında Kıbrıs, EOKA Tedhiş Örgütü ve onun şiddet eylemleriyle tanışıyor, buna karşılık Türk Toplumunu da kendini savunmak adına 1958'de Türkiye'nin desteğiyle Türk Mukavemet Teşkilatı (TMT)'ni kuruyordu.

Adada İngilizlerin özerklik çalışmaları devam ediyor ve 1958'de bu kapsamda çalışmalar yapan MacMillan'ın geliştirdiği plan çerçevesinde Londra ve Zürih antlaşmaları kapsamında Adada yaşayan iki toplumdaki oluşum ve Türkiye, İngiltere ve Yunanistan'ın da garantör olduğu bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması kararlaştırılıyordu.

Büyük uğraşlar sonunda 6 Nisan 1960 tarihinde ilgili beş tarafın imzasıyla tamamlanan, "Yeni Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasası sürecini" Türkiye adına yürüten Demokrat Parti (DP) iktidarı, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edilmesine tanık olamadı. Zira 27 Mayıs 1960 tarihinde Türkiye'de bir hükümet darbesiyle ordu yönetime el koydu ve DP iktidarı sona erdi. Kıbrıs konusunun Türkiye'nin gündemine geldiği, 1954 yılının öncesinde iktidara gelen ve hemen akabinde kendince var olmadığını kabul ettiği bir "Kıbrıs Sorunu"yla karşılaşan, bu süreci de Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilan edildiği Ağustos 1960 arifesindeki 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'ne kadar yürüten DP, yönetimi darbe sonrası Milli Birlik Komitesi (MBK)'ne bırakmak zorunda kaldı.

KIBRIS TÜRK BASININDA 27 MAYIS

Türkiye'deki askerî darbeye Kıbrıs Türk Basını oldukça geniş bir şekilde yer veriyordu. *Bozkurt* gazetesi olayı 28 Mayıs'ta "*Türkiye'de*

Kan Dökülmeden Silahlı Kuvvetler İdareye El Koydu"⁵ başlığıyla tüm ayrıntılarıyla duyuruyordu. Haberde son aylarda Türkiye'de meydana gelen olaylardan sonra Türk Silahlı Kuvvetleri(TSK)'nin, evvelki akşam Türkiye'nin idaresine el koyduğu ve Türkiye Radyosu vasıtasıyla tebliğler yayınlayarak, idarenin kan dökülmeden ele alındığı, vatandaşların kin gütmeden birbirlerine karşı saygı ve anlayışla muamele etmelerinin ıstırapların dinmesi ve ulusal varlığın güvenliği için gerekli olduğu aktarılıyordu. Ayrıca bu tebliğde; "*Türkiye'nin müttefiklerine, dostlarına, komşularına ve bütün dünyaya hitap ediyoruz: Gayemiz, BM Anayasasına ve insan hakları prensiplerine tamamen riayettir. Büyük Atatürk'ün 'Yurtta Sulh, Cihanda Sulh' prensibi bayrağımızdır... Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıqız. NATO'ya ve CENTO'ya inanıyoruz ve bağlıyız.*" diye ilave olunduğu da aktarılıyordu ki, bu Kıbrıs Türk Toplumunu için özel önem taşıyordu. Çünkü darbe öncesi DP iktidarının yürüttüğü yeni Kıbrıs Cumhuriyeti sürecindeki anlaşmaların yeni yönetim tarafından kabul edilip edilmeyeceği belirsizliği vardı. Bu belirsizlik böylece giderilmiş oluyordu. Habere göre; aynı tebliğde yurttaki bütün idare amirlerinin, vali, kaymakam ve nahiye müdürlerinin mahalli askerî komutanlıkların emrinde olduğu, askerî komutanlıklar, bölgelerindeki hükümet azalarını muhafaza altına alacakları, yurt dışına herhangi bir vasıtayla çıkmanın kesin olarak yasaklandığı, her türlü siyasî parti tezahürlerinin kesinlikle men edildiği aktarılıyordu.

Bozkurt gazetesi, aynı gün "*Adnan Menderes ve Polatkan Ankara'da*"⁶ başlığıyla aktardığı haberde, Ankara Radyosu'nun bildirdiğine göre, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ile Maliye Bakanı Hasan Polatkan'ın, Kütahya'dan Ankara'ya götürülerek muhafaza altına alındıklarını bildiriyordu. Aynı haberde, Orgeneral Cemal Gürsel'in MBK Başkanı sıfatıyla yayınladığı tebliğde, Türk ordusunun bir kere daha tarihi bir vazife karşısında bulunduğunu ve bu

⁵ "Türkiye'de Kan Dökülmeden Silahlı Kuvvetler İdareye El Koydu", **Bozkurt**, 28 Mayıs 1960, s.1.

⁶ "Adnan Menderes ve Polatkan Ankara'da", a.g.e., 28 Mayıs 1960, s.1.

vazifesini memleketi buhran ve felakete sürüklemek isteyen hırslı politikacıların elinden kurtarmak olduğunu bildirdiğini aktarıyordu.

Dr. Fazıl Küçük'ün sahibi olduğu *Halkın Sesi* gazetesi de Türkiye'deki askerî darbe haberini 28 Mayıs'ta "*Türkiye'de İdare Değişikliği*"⁷ başlığıyla veriyor, dün akşam gece yarısını az geçse Deniz, Kara ve Hava Kuvvetlerinin işbirliği ile askerî idareyi ele aldığını ve Ankara, İstanbul ve İzmir radyolarının askerler tarafından işgal edilerek, olayın Türkiye halkı ve tüm dünyaya duyurulduğunu, İdareyi askerî ele almasını müteakip kurulan MBK Başkanlığı ile TSK Başkomutanlığı'na Org. Cemal Gürsel getirildiğini, MBK Başkanı ve TSK Başkomutanı Org. Cemal Gürsel kendi sesleriyle bugün Ankara, İstanbul ve İzmir radyoları vasıtasıyla Türk milletine hitap ettiğini duyurarak, konuşma metnini yayınlıyordu. Ayrıca olayın ayrıntılarının verildiği haberde, MBK Başkanı Org. Gürsel'in çok yakında genel seçimlerin yapılacağını açıkladığı vurgulanıyordu. Halkın Sesi'nin de aynı gün Dr. Küçük'ün Kıbrıs Türk Toplumuna hitabını yayınladığı görülüyordu.

Bozkurt gazetesinin 28 Mayıs'taki bir başka haberinde Trakya bölgesiyle ilgili şu haberlere yer veriliyordu; "*Türk-Yunan hududundan Selanik'e ulaşan haberlerden öğrenildiğine göre, Trakya'daki Türk birliklerine komuta etmekte olan bazı Tuğgeneral ve Korgeneraller geçen hafta içinde eski hükümet tarafından görevlerinden azledilmişlerdir. Bunlardan Menderes hükümetine sadık olmadıkları tahmin edilenler, dışarıya çıkarılmak üzere nezaret altına alınmış ve yerlerine genç subaylar tayin edilmişti. Yunan resmi makamları, Türkiye'deki gelişmeler konusunda haberdar edilmişse de şimdiye kadar hiçbir yorumda bulunmamışlardır. Yine aynı kaynaklardan öğrenildiğine göre, Türk ordu birlikleri Trakya'daki Edirne şehri ve diğer kasabalara vararak sivil idareye ait binaları devralmışlardır. Bir Yunan treni*

⁷ "Türkiye'de İdare Değişikliği", *Halkın Sesi*, 28 Mayıs 1960, s.1.

Karaağaç istasyonunda durdurulmuş ve bir Türk ordu subayı Yunanlı yolcuların trenden inmelerini rica etmiştir. Tren bir saat bekletilmiş ve daha sonra İstanbul'a hareket etmesine izin verilmiştir"⁸

Bozkurt gazetesi, 28 Mayıs'ta birinci sayfasında "Org. Cemal Gürsel Türk Milletine Hitaben Bir Beyanat Neşretti- Hükümet Darbesinin Sebebi Kardeş Kanının Önüne Geçmekti-Türk Milleti Fikri Selime, Akli Selime, Vicdan ve Vakara Sahiptir"⁹ başlığıyla yayınladığı haberde; MBK Başkanı ve TSK Başkomutanı Cemal Gürsel'in, 27 Mayıs günü öğleden sonra saat 4'de Türk milletine Türkiye radyolarından bir konuşma yaptığını bildirerek aşağıdaki konuşma metnini yayınlıyordu;

"Bir aydan beri memlekette devam eden ve milleti süratle korkunç buhranlara sürükleyen hadiseleri biliyorsunuz. Bu gidişin, memleketi kanlı kardeş kavgasına da götürmekte olduğunu her aklı başında vatandaşın takdir ettiğine kanîim. Dünya ahvali her gün biraz daha kötüye giderken, hususi politika ihtirası yüzünden vatanımızın maddeten ve manen perişanlığa sürüklenmesi, vicdan sahibi bütün vatandaşları dilhun etmektedir.

Bu hal nereye kadar gidecek, bu feci akibete hissiz ve alakasız seyirci mi kalmak lazım? İşte vatandaşlarım, bu ahvali ızdırap içinde aylardan beri düşündüm ve bu zevata çıkar yolları gösterdim. Fakat onlar kapıldıkları politika ihtirasının şuurlarına verdiği bozukluk dolayısıyla dinlemediler. Bu işi zorla yürütmek sevdasına düştüler. Çıkarılan kanunlar, takip edilen hareketler, Türk milletini zincire vurmaya kasdinde olduklarını gösteriyor. Bu asırda böyle bir idarenin, böyle bir hareketin olabileceğini tasavvur etmek, Türk milletini hissiz bir sürü olarak kabul etmek demektir. Hayır vatandaşlarım! Türk milleti hissiz bir sürü değildir. Belki birçoğu okuma yazma bilmeyebilir, fakat atheist bir intikalle

⁸ Bozkurt, 28 Mayıs 1960.

⁹ "Org. Cemal Gürsel Türk Milletine Hitaben Bir Beyanat Neşretti- Hükümet Darbesinin Sebebi Kardeş Kanının Önüne Geçmekti-Türk Milleti Fikri Selime, Akli Selime, Vicdan ve Vakara Sahiptir", a.g.e., 28 Mayıs 1960, s.1.

daha çok okumuş yazmış milletlerden, daha çok fikri selime, aklıselime, vicdan ve vakara sahiptir.

Bu feci gidişe işte bu düşünceyle ve mülahazalarla son vermeye karar verdim ve devlete el koydum. Asla bir diktatör olma hevesinde değilim. Bütün emelim, Türkiye’de süratle temiz, dürüst, demokratik bir nizam kurmak ve devletin idaresini milletin idaresine teslim etmektir. Bazı menfaatperestler, midelerini ve vicdanını paraya bağlamış olanlar, bu hareketimize karşı teşebbüslerde bulunmaya yeltenebilirler. Fakat onlara karşı asla müsamaha edilmeyeceğini vatandaşlarıma temin ederim.

Kötü ruhlu olanlardan bile memleketin bu nazik anında vicdanlarını harekete geçirerek çalışmalarına yardım etmeseler bile engel olmalarını isterim.”

Bozkurt gazetesi aynı gün, “*Kan Dökülmeksizin Menderes Hükümetini Deviren Türk Generali Kimdir?*”¹⁰ başlığıyla Cemal Gürsel’e methiyeler düzen bir haber yayınlıyordu. Habere göre, Adnan Menderes hükümetini kansız bir hükümet darbesiyle deviren ve memlekette derhal asayişini temin ederek duruma hâkim olan Orgeneral Cemal Gürsel, 65 yaşında, uzun boylu, kır saçlı bir generaldir. Yirmi gün öncesine kadar KKK.lığı görevini ifa etmekteydi. Türk odsusunun en güzide ve popüler subaylarından biri olan Gürsel, Mayıs başlangıçlarında sabık hükümet aleyhine yapılan nümayişlerden sonra iki aylık bir mecburi izinle vazifesinden uzaklaştırılmıştı. General önümüzdeki ay emekliye ayrılacaktı. Org. Cemal Gürsel genç bir subay olarak Çanakkale’de, Atatürk’le birlikte İngilizlere karşı çarpışmış, daha sonra da bir süvari subayı olarak Filistin’de yine İngilizlere karşı çarpışan birlikler arasında yer almıştır. Org. Cemal Gürsel politikadan daima uzak kalmıştır. Haber, Org. Cemal Gürsel’in sabık hükümet tarafın-

¹⁰ “Kan Dökülmeksizin Menderes Hükümetini Deviren Türk Generali Kimdir?”, a.g.e., 28 Mayıs 1960, s.1.

dan vazifesinden uzaklaştırılınca orduya gönderdiği son mesajındaki; “*Her şeye rağmen ordunun ve taşıdığımız üniformanın şerefini üstün tutunuz*” sözleriyle son buluyordu.

Aynı tarz bir haber de ertesi gün *Halkın Sesi* gazetesinde, “*Cemal Gürsel Kimdir?*”¹¹ başlığıyla yer alıyor ve 19 yaşında I. Dünya Harbi’ne genç bir subay olarak katıldığı, Çanakkale’de başarıyla, şerefle memleketine hizmet ettiği, Filistin Cephesinde de çarpıştığı ve Atatürk’ün açtığı kutsal mücadelede vazife alarak baştan sona mücadele ettiği belirtiliyordu.

Bozkurt gazetesinde aynı gün Dr. Fazıl Küçük’ün Kıbrıs Türk Toplumuna hitaben yapmış olduğu konuşmayı “*Dr. Küçük Kıbrıs Türklerine Hitaben Bir Beyanat Yayınladı*”¹² başlığıyla haber yapıyordu. Habere göre, TSK’nın Türkiye’de idareye el koyması üzerine Ada Türklerinin temkinli, vakur ve soğukkanlı olmalarını tavsiye eden Dr. Fazıl Küçük beyanatında şunları söylemiştir: “*Anavatandaki son hadiseler tamamen oradaki kardeşlerimizi ilgilendiren bir olaydır. Biz Kıbrıs Türklüğü olarak Anavatana bağlı bulunmaktayız. Anavatanımızdaki iç olayların, 27 milyon kardeşimizin milli davası olan Kıbrıs meselesini hiçbir şekilde haleldar etmeyeceği muhakkaktır. Bundan maada beynelmilel mukavelelerle garanti altına alınmış olan Kıbrıs davamızın bu hadiseler dolayısı ile herhangi bir şekilde değişmesi asla bahis konusu olamaz. Bunun için Kıbrıs Türklerinin bu hadiseleri ciddiyet, vakar ve soğukkanlılıkla takip edeceklerine inanıyorum. Biz Kıbrıs Türkleri olarak normal hayatlarımıza devam edeceğiz ve şimdiye kadar olduğu gibi haklarımızı korumak için çalışmalarımızı birlik ve beraberlik içinde idame ettireceğiz. Bizce ortada endişe edilecek hiçbir sebep mevcut değildir. Büyük milletimize, kendi kendimize ve davamıza olan itimadımız tamdır. Bu iman ve inançla şuurlu bir şekilde yolumuza devam edeceğiz.*” Burada da görüldüğü gibi Kıbrıs Türkü, haklı olarak

¹¹ “Cemal Gürsel Kimdir?”, **Halkın Sesi**, 29 Mayıs 1960, s.1.

¹² “Dr. Küçük Kıbrıs Türklerine Hitaben Bir Beyanat Yayınladı?”, **Bozkurt**, 28 Mayıs 1960, s.1.

Türkiye’deki darbenin öncelikle Kıbrıs konusunu ne şekilde etkileyeceği ile ilgilenmektedir.

Bozkurt gazetesi, “*Yeni Anayasa, Rektör Sıddık Sami Onar’ın Başkanlığında hazırlanıyor*”¹³ başlığıyla verdiği haberde yeni anayasanın hazırlanması için İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Sıddık Sami Onar’ın başkanlığında profesörlerden kurulu yüksek bir ilim ve hukuk heyeti görevlendirildiğini, bu anayasa ilan edilerek tatbik mevkiine girinceye kadar TBMM’nin kapatıldığını ve bütün siyasi partilerin faaliyetinin men edildiğini bildırıyordu. Aynı haberde, daha önce kapatılmış bulunan bütün gazetelerin kapatılma kararlarının kaldırıldığı ve bugünden itibaren bütün gazetelerin yayımlanmasına izin verildiği, bugün saat ondan itibaren eski iktidar tarafından tevkif edilen subaylarla, Türk milli ideolojisine aykırı hareket ve fiilleri olmayan tevkif edilmiş bütün üniversite ve diğer okul öğrencilerinin serbest bırakılacağı ve kapatılan bütün fakülte ve okulların derhal açılarak 6 Haziran 1960’dan itibaren normal mesailerine başlayacaklarının bildirildiği vurgulanıyordu.

Gazete ayrıca MBK Silahlı Kuvvetler Başkumandanlığının bir başka tebliğine göre, kalemleriyle Türk demokrasisinin gelişmesine kıymetli hizmetlerde bulunan ve demokratik olmayan kanunlar altında cezalandırılan bütün Türk gazetecilerinin bugün ö.s. saat üçte serbest bırakılacaklarını ve bundan başka haklarında takibat yapılan bütün gazetecilerin davalarının iptal edilmiş bulunduğunu “*Son Dakika-Mevkuf Gazeteciler Bugün Serbest Bırakılacaklar*”¹⁴ başlığıyla okuyucularına duyuruyordu.

Bozkurt gazetesi, 28 Mayıs’ta ikinci sayfasındaki “Akisler” köşesinde Osman Türkay imzasıyla “Tarihi Bir Görev”¹⁵ adlı bir makale

¹³ “Yeni Anayasa, Rektör Sıddık Sami Onar’ın Başkanlığında hazırlanıyor”, a.g.e., 28 Mayıs 1960, s.1

¹⁴ “Son Dakika-Mevkuf Gazeteciler Bugün Serbest Bırakılacaklar”, a.g.e., 28 Mayıs 1960, s.1

¹⁵ “Tarihi Bir Görev”, *Bozkurt*, 28 Mayıs 1960, s.2.

yayınıyordu. “*Tarih boyunca vatan, millet, hürriyet aşkıyla şahlanarak kıtadan kutaya medeniyet meşaleleriyle koşan, yurdunu düşmandan korumak için hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan vefakar ve kahraman Türk ordusu, tarihi bir görev karşısında olduğunu idrak eder etmez vazifeye atılmakta bir an bile tereddüt göstermedi. Türk demokrasisini son aylarda düşmüş bulunduğu tehlikeden kurtarmak amacıyla 27 Mayıs’ı yarattı.*” ifadeleriyle başlayan makalede, Türk ordusunun tek bir vatandaşın burnunu kanatmadan idareye el koyduğu ve bunu siyasi partileri içine düştikleri durumdan kurtarmak ve serbest bir seçim yapılmasını sağlamak amacıyla gerçekleştirildiği ve serbest seçim yapılır yapılmaz askerî idarenin, yerini milletin idaresiyle tayin edilecek olan sivil idareye terk edeceği belirtiliyordu. Makalenin son bölümünde Kıbrıs Türklerine sesleniliyor; Milli davasından ve haklarından emin bulunan Kıbrıs Türklerinin, bu tarihi günlerde vakar ve soğukkanlılıkla liderlerinin etrafında toplanarak, granit bir kaya halinde birleşmeleri lüzumu vurgulanarak, “*Canımızdan fazla sevdiğimiz anayurdumuzdaki 27 milyon kardeşimiz, mukadderatımızı omuzlarında taşımaktadırlar. Durumda endişe edilecek hiçbir şey yoktur. Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve Kıbrıs Türkleri Lideri Dr. Fazıl Küçük, Bu vesileyle dün yayınladığı beyanatta, büyük milletimize, kendi kendimize ve devamıza olan itimadımızın tam olduğunu, bu iman ve inançla şuurlu bir şekilde yolumuza devam edeceğimizi açıklamıştır. Ada Türkleri ciddiyet ve soğukkanlılıkla barışçı çalışmalarına ara vermeden devam edecek ve ufukta beliren aydınlık günlere doğru koşacaktır*” sözleriyle makale tamamlanıyordu.

29 Mayıs tarihinde Halkın Sesi gazetesi, “*Türkiye Milli Birlik Komitesinin Kıbrıs Hakkındaki Tebliği*”¹⁶, Bozkurt gazetesi ise, “*Yeni Hükümet Zürih ve Londra Anlaşmalarına Sadık Kalacak*”¹⁷ başlıkları ile Türkiye’de idareyi eline alan TSK Komitesi’nin 28 Mayıs tarihinde bir

¹⁶ “Türkiye Milli Birlik Komitesinin Kıbrıs Hakkındaki Tebliği”, **Halkın Sesi**, 29 Mayıs 1960, s.1.

¹⁷ “Yeni Hükümet Zürih ve Londra Anlaşmalarına Sadık Kalacak”, **Bozkurt**, 29 Mayıs 1960, s.1.

tebliğ yayımlayarak, Zürih ve Londra Anlaşmalarına harfi harfine sadık kalınacağını açıkladığını birinci sayfadan bildiriyorlardı. Her iki gazete de haberinde MBK'nin konuyla ilgili tebliğini yayınlıyorlardı; Tebliğde MBK'nin bütün ittifak ve taahhütlere sadık kalınacağını ve riayet gösterileceğini önceki günkü tebliğde bildirdiği, özellikle Kıbrıs'a müteallik Londra ve Zürih Anlaşmalarına harfiyen riayet edileceği ve bu anlaşmaların en kısa zamanda ve tam ve kâmil bir şekilde tekemmül ettirilerek uygulamaya konulması için sarf edilen gayret ve faaliyete dikkat ve hassasiyetle devam olunacağı duyuruluyordu. Tebliğin devamında MBK'nin; *“Bu gayretlerimizde birlik ve beraberlik halinde bulunan Kıbrıs'taki cemaatimizin Zürih ve Londra Antlaşması ile kendisine tanınmış olan hakların müdafasında ve muhafazasında birlik ve beraberlikten kuvvet alarak bize yardımcı olacağından emin bulunmaktayız... ve müstakil Kıbrıs Cumhuriyeti'nin pek yakın bir tarihte istiklalinin ilan edileceğine inanıyoruz.”* şeklinde ifadede bulunduğu aktarılıyordu.

*“Bayan Melahat Gürsel'in Gazetecilere Söyledikleri- Org. Cemal Gürsel Eve Döndüğünde Heyecanlı İdi- 'Bu Gece Bir şey Olabilir' Dedi ve Radyodan Haberi Dinler Dinlemez Silahını Almadan Dışarı Çıktı”*¹⁸ başlığıyla Bozkurt gazetesinin yaptığı haberde, Gürsel'in eşi Melahat Gürsel'le gazeteciler arasındaki görüşme haber yapılıyordu. Melahat Gürsel'in söylediğine göre; Türk ihtilal hükümetinin Başvekil ve Milli Müdafaa Vekili Org. Cemal Gürsel, Silahlı Kuvvetlerin idareyi ele almasından bir iki saat önce İzmir'deki subay kulübünde bezik oynamıştı ve eve döndükten sonra biraz heyecanlı idi. Eşine “bu gece bir şeyler olabilir” dedikten sonra Ankara radyosunu kapanana kadar dinlemiş ve TSK'nin idareyi ele aldığı bildirilir bildirilmez, karısına üniformalarını getirmesini söyleyerek silahını bile almadan “Allahısmaırladık” diyerek ayrılmıştı. Bn. Gürsel kocasının öğle üzeri telefon ederek “durumun normal olduğunu” söylediğini belirtmiştir. Sabık Başvekil Adnan Menderes tarafından iki aylık mecburi izinle ordudan ayrılan

¹⁸ “Bayan Melahat Gürsel'in Gazetecilere Söyledikleri- Org. Cemal Gürsel Eve Döndüğünde Heyecanlı İdi- 'Bu Gece Bir şey Olabilir' Dedi ve Radyodan Haberi Dinler Dinlemez Silahını Almadan Dışarı Çıktı”, a.g.e., 29 Mayıs 1960.

Org. Cemal Gürsel, son yirmi gün zarfında polis tarafından adım adım takip ediliyordu.

Aynı gün Halkın Sesi, “*Yeni Türk Hükümeti Orgeneral Cemal Gürsel’in Başkanlığında Kuruldu*”¹⁹, *Bozkurt* gazetesi de, “*Yeni Türk Hükümeti Dün Kuruldu- Org. Cemal Gürsel Başbakan ve Savunma Bakanı Oldu-BM’de Türk Tezini Savunmuş Olan Selim Sarper Dışişleri Bakanlığına Getirildi*”²⁰ başlıklarıyla, Org. Cemal Gürsel’in, dün akşam yeni Türk hükümetinin kurulduğuna dair bir tebliğ yayımladığı okuyuculara bildiriliyordu. Tebliğde, hükümette yer alanların adlarının açıklandığını ve Gürsel’in, hükümetin teşkilinde dikkate alınan fikrin, memleket ve dünya çapında şöhret yapmış, fakat herhangi bir siyasi partiye mensup olmayan personelden ibaret olduğunu belirttiği vurgulanıyordu.

Haberde Hükümette yer alanların kimlikleri şu şekilde sıralanıyordu; Başvekil ve Milli Müdafaa Vekili: Org. Cemal Gürsel, Devlet Vekili Amil Altuğ, Devlet Vekili Şefik İnan, Adliye Vekili Abdullah Gözübüyük, Dâhiliye Vekili Tümgeneral Muharrem İhsan Kızıloğlu, Hariciye Vekili Selim Sarper, Maliye Vekili Ekrem Alcan, Maarif Vekili Prof. Fehmi Yavuz, Nafia Vekili Daniş Kefer, Ticaret Vekili Cihat İren, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili Prof. Nusret Karasu, Gümrük ve İnhisarlar Vekili Tuğg. Sıtkı Ulay, Çalışma Vekili Prof. Cahit Talaz, Basın Yayın ve Turizm Vekili Zühtü Tarhan, İmar ve İskân Vekili Orhan Kubat ve Sanayi Vekili Muhtar Uluer.

Bozkurt gazetesi, “*Orduya Yapılan Tezahürat*”²¹ başlığıyla verdiği haberde, 27 Mayıs’ta Türk ordusunun kansız bir şekilde idareyi ele alarak bir muhtemel kardeş kavgasına mani olmasının Türkiye’de

¹⁹ “Yeni Türk Hükümeti Orgeneral Cemal Gürsel’in Başkanlığında Kuruldu”, **Halkın Sesi**, 29 Mayıs 1960, s.1.

²⁰ “Yeni Türk Hükümeti Dün Kuruldu- Org. Cemal Gürsel Başbakan ve Savunma Bakanı Oldu-BM’de Türk Tezini Savunmuş Olan Selim Sarper Dışişleri Bakanlığına Getirildi”, **Bozkurt**, 29 Mayıs 1960, s. 1.

²¹ “Orduya Yapılan Tezahürat”, a.g.e., 29 Mayıs 1960, s. 1.

bütün milletin iştiraki ile milli bir bayram havası içerisinde kutlandığını, Ankaralıların dünden itibaren caddelere çıkarak Türk ordusu lehine tezahürata başladığını, şehir içinde otobüs, kamyon ve diğer nakil vasıtalarına binmiş olan vatandaşların, ellerinde Türk bayrağı olduğu halde ve “*Ya Ya Ya Şa Şa Şa Türk ordusu çok yaşa*” sesleri ile şehri dolaştıklarını aktarıyordu. Habere göre, bütün Ankara bayraklarla donatılmış, bir milli bayramı kutlamaktadır. Ordu mensupları halk tarafından omuzlara alınmakta ve askerî vasıtalar dakikalarca alkışlanmaktadır. Atatürk’ün kurmuş olduğu Başkent Ankara başta olmak üzere, bütün Türkiye’de halk bu milli havayı teneffüs ederek Türk ordusuna coşkun şekilde tezahürat yapmaktadır. *Halkın Sesi* de benzer bir haberi, “*Yurdun Her Tarafında Ordu Lehine Tezahürat Yapılıyor*”²² başlığıyla veriyordu.

Bozkurt gazetesi “Bozkurt’un Görüşü” köşesinde, “*Kötü Niyetin Mağlubiyeti*”²³ başlığıyla bir makale yayınlıyor ve Rum tarafının son olaylardaki yaklaşımını eleştiriyordu. Makalede, kan dökülmeksizin Türkiye’de başarılan idare değişikliğinin Rumları hayal kırıklığına uğrattığı, çünkü Rumların günlerden beridir Türkiye’den kötü haber gelmesini bekledikleri, fakat gelişmelerin hiç de bekledikleri gibi olmadığı belirtiliyor, idare başına geçen yeni hükümetin, Zürih ve Londra Antlaşmalarına harfiyen sadık olduğunu açıkladığı, buna rağmen bazı Rum gazetelerinin hırslarını tatmin edebilecek haberler ve makaleler yayınlamaya başladıkları anlatılıyordu. Makalede, *Etnos* gazetesinin, Türkiye’deki olayların Kıbrıs’taki Türkleri ikiye böldüğünü, Türkiye’deki durumun İngiliz-Kıbrıs görüşmelerine ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ne çaresiz müessir olacağını yazdığı, bu haberlere örnek olarak veriliyordu. Makalenin sonunda; Türkiye olayları dolayısıyla Kıbrıs Türkleri arasında herhangi bir görüş ayrılığı olmadığı gibi, Türkiye’deki durumun müzakereler ve Kıbrıs Cumhuriyeti’ne tesir etmesine imkân olmadığı, çünkü yeni hükümetin, anlaşmalara

²² “Yurdun Her Tarafında Ordu Lehine Tezahürat Yapılıyor”, **Halkın Sesi**, 29 Mayıs 1960, s.1.

²³ “Kötü Niyetin Mağlubiyeti”, **Bozkurt**, 29 Mayıs 1960, s. 1.

harfi harfine sadık olduğunu açıklamakla kalmayıp, aynı zamanda bir an önce anlaşmalar tahtında bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasını özlediğini kesin bir dille açıkladığı vurgulanıyordu.

Rumların, Türkiye'deki Askerî Darbe Yönetimi nedeniyle Kıbrıs'taki sürecin aksamasını beklemleri, *Bozkurt* gazetesinde, "Akisler" köşesinde, "Zürih Anlaşmasına Bağlılık"²⁴ başlıklı bir makaleyle Osman Tekay tarafından da eleştiriliyordu. Makalesinde, MBK'nin bir tebliğ yayınlarak, Kıbrıs ile ilgili Londra ve Zürich Anlaşmalarına harfiyen riayet edileceğini, ayrıca anlaşmaların en kısa zamanda uygulamaya konulması hususundaki çalışmalara dikkatle ve hassasiyetle devam olunacağını belirtmelerinin, bazı fırsatçı Rum çevrelerinde beliren şüpheyi dağıtacağını belirten Tekay, Türkiye'de yapılan hükümet darbesinin kan dökülmeden başarılması karşısında hayal kırıklığına uğrayan çevrelerin, belki de bu tarihi hadisenin anlaşmaların bozulması için bir vesile yaratacağını zannettiklerini ifade ediyordu. Makalenin son bölümü; "Memleketi eski tedhiş günlerine götürmek için çalışan bazı Rum bozguncuları, akliselim karşısında yenilmeye mahkûmdur... Zürich ve Londra Anlaşmalarına Türk milleti bağlıdır ve daima bağlı kalacaktır. Askıda kalan birkaç meselenin halledilememesi karşısında ancak üzüntü duymaktayız. Bununla beraber eninde sonunda Zürich ruhunun galebe çalacağı ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin sağlam temeller üzerine kurulacağına katiiyetle eminiz" sözleriyle son buluyordu.

MBK Başkanı, Silahlı Kuvvetler Başkomutanı ve yeni hükümetin Başbakanı Org. Cemal Gürsel'in 29 Mayıs akşamı yaptığı bir açıklamada İstanbul Üniversitesi Rektörü Ordünyüs Prof. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında İÜ hukuk profesörlerinden oluşan bir heyetin yeni anayasayı hazırlamakla görevlendirildiğini ve yeni anayasanın altı haftaya kadar tamamlanmış olacağını açıkladığı haberini,

²⁴ "Zürih Anlaşmasına Bağlılık", a.g.e., 29 Mayıs 1960, s. 2.

Halkın Sesi gazetesi, “*Türkiye Anayasası Altı Haftada Tamamlanmış Olacak-Anavatanımızda iki Meclisli Parlamento Kuruluyor*”²⁵ başlığıyla, *Bozkurt* gazetesi de, “*Türk Anayasa Komisyonu İlk Raporunu Yayınladı-Türkiye’de Tam Bir Demokratik Rejim Kuruluyor-Parlamento İki Meclisten Müteşekkil Olacak*”²⁶ başlıklarıyla okuyucularına duyuruyorlardı.

Bozkurt gazetesinde, Nejat Muallimoğlu imzasıyla yayınlanan “Türk Anayasa Komisyonu Ne Yapacak?”²⁷ başlıklı bir makalede, Org. Cemal Gürsel’in “Asla bir diktatör olmak hevesinde değilim. Bütün emelim Türkiye’de süratle temiz, dürüst demokratik bir nizam kurmak ve devletin idaresini milletin iradesine teslim etmektir.” şeklindeki sözlerine yer veriliyor ve Gürsel’in ilk iş olarak yeni bir anayasanın hazırlanması maksadıyla bir komisyon oluşturmasının, darbenin başlangıcında “Acaba Türkiye, yeni bir diktatörlüğe doğru mu sürükleniyor?” diye endişe ve üzüntülerini dile getiren dost ve mütefiklerin zihinlerindeki bu endişelerin tamamıyla yersiz olduğunu gösterdiği vurgulanıyordu. Ve “İlk iş olarak anayasayı değiştirmek meselesini ele alan Başvekil Org. Cemal Gürsel bu asil hareketiyle sadece Türk büyükleri arasına değil, dünya büyükleri arasına da geçmiş, dünya demokrasi tarihinde kendisine altın bir sahife ayırmıştır. Türk milleti, bir zamanlar dillerden düşmeyen “yepyeni ufuklara, nurlu istikbale” ancak hazırlanacak yeni anayasa ile kavuşacaktır. Buna ve Org. Cemal Gürsel’e inanıyor ve güveniyoruz.” sözleriyle de yönetime olan güven dile getiriliyordu.

Bozkurt gazetesi, “Bozkurt’un Görüşü” köşesinde “*Anayurdumuzun Kati Teminatı*”²⁸ başlığıyla yayınladığı başmakalede, yeni Türk Hükümetinin yönetimi eline alır almaz, Türkiye’nin ittifaklarına ve muahedelere sadık kalacağını kesin bir şekilde açıklamış olmasının

²⁵ “Türkiye Anayasası Altı Haftada Tamamlanmış Olacak-Anavatanımızda iki Meclisli Parlamento Kuruluyor”, **Halkın Sesi**, 30 Mayıs 1960, s.1

²⁶ “Türk Anayasa Komisyonu İlk Raporunu Yayınladı-Türkiye’de Tam Bir Demokratik Rejim Kuruluyor-Parlamento İki Meclisten Müteşekkil Olacak”, **Bozkurt**, 30 Mayıs 1960, s. 1.

²⁷ “Türk Anayasa Komisyonu Ne Yapacak?”, a.g.e., 30 Mayıs 1960, s. 1.

²⁸ “Anayurdumuzun Kati Teminatı”, a.g.e., 30 Mayıs 1960, s. 1.

NATO ve CENTO üyesi ülkeler arasında olduğu kadar, Zürih ve Londra Anlaşmalarına imza koyan devletler arasında da büyük bir memnuniyet yarattığını, anlaşmalara harfiyen sadık kalınacağı hususunda verilen teminat karşısında en büyük sevinci de Kıbrıs Türk Toplumunu'nun duyduğunu, çünkü bu suretle, Londra ve Zürih anlaşmalarında Kıbrıs Türk Toplumuna tanınan hakları sudan sebeplerle gasp etmek isteyen kötü niyetli bazı Rum çevrelerinin emellerinin gerçekleşmeyeceğini anlamak zorunda kaldıkları ifade ediliyordu. Makaleye göre yeni Türk hükümeti sadece Zürih ve Londra anlaşmalarına bağlı kalmıyor, aynı zamanda Kıbrıs Türklerine haklarını korumaları, refah ve saadetlerini devam ettirmeleri konusunda her yardımın yapılacağını açıklamaktaydı. MBK Başkanı, Devlet ve Hükümet Reisi Org. Cemal Gürsel, Kıbrıs Türkleri liderlerine göndermiş olduğu cevabi telgrafında bu hususu özellikle belirtmiş ve ada Türklerinin geleceğe olan güvenini bir kat daha artırmıştı.

Halkın Sesi'nde 30 Mayıs'ta "*Liderimiz Dr. Küçük ve Rauf Denктаş İle Cemal Gürsel Arasında Teati Edilen Telgraflar*"²⁹ başlığı altında MBK Başkanı ve Türkiye Devlet ve Hükümet Reisi Org. Cemal Gürsel ile Kıbrıs Türklerinin Liderleri Dr. Fazıl Küçük ve Rauf Denктаş arasında teati edilen telgrafların metni yayınlanıyordu:

"Sayın Orgeneral Cemal Gürsel

Ankara

İmanımız kuvvetlenmiştir. İstikbale ümitle bakmaktayız. Kahraman Türk ordusuna ve onun asil idarecilerine bilumum Türk millet ve devletine olan güvenimiz tamdır. Sağolsunlar.

Dr. Fazıl Küçük ve Avukat Rauf Denктаş"

²⁹ "Liderimiz Dr. Küçük ve Rauf Denктаş İle Cemal Gürsel Arasında Teati Edilen Telgraflar", **Halkın Sesi**, 30 Mayıs 1960, s.1

“Sayın Dr. Fazıl Küçük ve Avukat Rauf Denктаş

Kıbrıs Türklerinin Liderleri

Lefkoşa

TSK’ne karşı duyduğunuz güven ve asil hislerinize teşekkür eder, Kıbrıs Türklerinin haklarının müdafaası için mümkün olan her fedakarlığın yapılacağından emin olunmasını ve Kıbrıslı Türk kardeşlerimizin refah ve huzur içinde yaşamalarını dilerim.

Cemal Gürsel

Orgeneral

MBK Başkanı ve Türkiye Devlet ve Hükümet Reisi”

Söz konusu telgraf teatisi, *Bozkurt* gazetesinde de ertesi gün okuyuculara “*Telgraflar*”³⁰ başlığıyla duyuruluyor ve ayrıca Kıbrıs Türk Eczacılar Birliği Namına Macit Tevfik, Kıbrıs Türk İşçi Birlikleri Federasyonu Adına Genel Sekreter Necati Taşkın, Larnaka Kazası Türkleri Adına Dr. Orhan Müderrisoğlu, Lefkoşa Türk Kadınlar Birliği Genel Başkanı Hatice Necati, Kıbrıs Mustafa Kemal Derneği Kıbrıs Türk Gazeteciler Cemiyeti Başkanı Hikmet Arif Mapolar, Kardeş Ocağı, Türk Öğretmenler Birliği Adına Ahmet Gazioğlu, Baf Türk Belediye Başkanı Halid Kazım, Limasol Doğan Türk Birliği Başkanı Ziya Rızkı, Yıldırım köyü adına Başöğretmen Hamit Hasan, Lefke Türk Kulübü Sekreteri, Magosa Federasyon Temsilcisi Avukat Osman Mehmet, Limasol Kıbrıs Milli Türk Birliği Başkanı Dr. Fikret Alkan’dan da telgraflar gönderildiği bildiriliyordu.

Halkın Sesi gazetesinde, “*Yeni Hükümeti Tanıyacaklar*”³¹ başlığıyla 30 Mayıs’ta verilen haberde, MBK tarafından açıklandığına göre, Britanya, Amerika, İtalya, Fransa ve Yunanistan büyükelçilerinin, Başbakan ve Savunma Bakanı Org. Cemal Gürsel’i ziyaret ettikleri ve yakın bir gelecekte hükümetlerinin yeni hükümeti tanıyacakları

³⁰ “*Telgraflar*”, **Bozkurt**, 31 Mayıs 1960, s. 1.

³¹ “*Yeni Hükümeti Tanıyacaklar*”, **Halkın Sesi**, 30 Mayıs 1960, s. 1

konusunda teminat verdikleri, Pakistan hükümetinin de, yeni Türkiye hükümetini tanıdığını dün gece açıkladığı bildiriliyordu. Aynı konuyla ilgili olarak *Bozkurt* gazetesi de 31 Mayıs'ta "*Amerika, İngiltere, İran ve Pakistan Yeni Hükümeti Tanıdı*"³² başlığıyla verdiği haberde, Amerika ve İngiltere'yle birlikte Pakistan, İran ve İsrail'in de yeni Türk Hükümetini tanıdığını, Ürdün hükümetinin de birkaç güne kadar yeni hükümeti tanımamasının beklendiği, Batı Almanya'nın da Türkiye ile eskisi gibi diplomatik münasebetlerini devam ettireceğini bildirdiği aktarılmaktadır.

Halkın Sesi gazetesi 31 Mayıs tarihli nüshasında, "*Bize Göre...*"³³ başlığıyla ve C. Turanlı imzasıyla bir makale yayınlıyordu. Makalede, Türkiye'de DP, CHP veya kanun çerçevesinde kurulmuş herhangi bir siyasi partinin iktidara gelebileceği, bunların Türkiye'nin iç politika olayları olduğu ve kendilerini hiçbir zaman derinden ilgilendirmediği, bir başka ifadeyle meşru ve dürüst seçimler sonunda millet iradesi tecelli ederek, Türkiye'de şu veya bu partinin iktidara gelmesinin demokratik bir nizamın kuralı olduğu, bütün bu tabii olaylar karşısında Kıbrıs Türklerinin durumunda herhangi bir değişiklik beklenemeyeceği, kendilerinin karşılarında sadece millet iradesiyle işbaşına gelmiş bir iktidar görmek istedikleri, bu hükümetlere Demokrat veya Halk Partisi oldukları için değil, milletin seçtiği meşru hükümet oldukları için bağlanmakta ve saygı beslemekte oldukları, 129 bin kişilik Kıbrıs Türk Topluluğu olarak her partinin iktidarını, Türk hükümeti olarak selamladıkları ifade ediliyordu. Makale; "*Bugünlerde candan bağlı olduğumuz Anavatanımızda TSK tarafından başarılan kansız ihtilal hareketini de aynı duygularla mütalaa etmekteyiz. Türk ordusuna olan itimadımız tamdır. İdareyi ele alan ordu mensupları adına konuşanlar, memleketi en kısa zamanda demokratik bir nizama kavuşturmak gayesinde olduklarını açıklamışlardır. Biz Kıbrıs Türkleri bu sözlere karşı da tam bir itimat beslemekteyiz. Yakın bir gelecekte yapılacak seçimlerle, hangi*

³² "Amerika, İngiltere, İran ve Pakistan Yeni Hükümeti Tanıdı", **Bozkurt**, 31 Mayıs 1960, s. 1.

³³ "Bize Göre", **Halkın Sesi**, 31 Mayıs 1960, s.3.

parti iktidara geçerse geçsin, Kıbrıs davasına karşı aynı hassasiyeti göstereceğinden eminiz. Çünkü bu dava Türkiye’de partiler üstü milli ve mukaddes bir mesele haline gelmiştir” ifadeleriyle son buluyordu.

Halkın Sesi gazetesi, aynı gün “Kontrol Tabi Tutulmak Suretiyle Türkiye’ye Giriş Müsaadesi Verildi”³⁴ başlıklı haber içerisinde, önceki gün Ankara köylerinden gelen bazı köylülerin, beraberlerinde getirdikleri 12 koyunu, Devlet ve Hükümet Reisinin kalmakta olduğu Harbiye Okulu’nun penceresi önünde kurban ettiklerini ve Org. Cemal Gürsel için tezahüratta bulduklarını aktarıyor ve resmen teyit edilmeyen bir habere göre, emniyet altında bulunan sabık kabine üyelerinin İstanbul’dan 10 mil açıkta bulunan Yassı Ada’ya götürüleceği ve orada ikamet ettirileceklerini duyuruyordu.

Halkın Sesi’nde “Günün Cilveleri” köşesinde “Hangi Fırsattan Bahsediyorlar?”³⁵ başlıklı Yavuz imzasıyla yayınlanan makalede de Rumların Londra ve Zürih antlaşmalarının uygulanmaması için Türkiye’deki olayları bahane etmeleri konu ediliyordu. “Türkiye’de hükümet buhranı mı vardır? Türk milleti birbirinin boğazına sarılmış da bir ana baba günü mü yaşıyor? Türk ordularının kuvvet ve kudreti sifra mı düştü? Türkiye’nin büyük şehirlerinde isyan çıkmış da günlerden beri yollarda kan gövdeyi mi götürüyor? Hayır, bunların hiçbirisi olmamış. Sadece kimsenin burnu kanamadan yıldırım hareketi ile sessiz sedasız bir hükümet değişikliği yapılmıştır. Gerçek durum böyle olduğu halde Türkiye, yukarıda soru olarak zikrettiğimiz müthiş hadiseler içinde çalkalanıp durmakta ve engin bir uçuruma yuvarlanmakta imiş. *Ethniki* gazetesi geçen gün yayınladığı bir yazıda zıvva diye vasıflandıracağımız bir çeşit yorumda bulduktan ve özlediği şekilde hükümlere varduktan sonra; “Menderes Hükümeti’nin düşmesi ile Zürih ve Londra anlaşmalarını bozmak için şimdi elimize büyük bir fırsat geçmiştir” ifadeleriyle başlayan makale, Türkiye’de meydana gelen hükümet değişikliğini büyük bir fırsat sayan *Ethniki* Gazetesinin evdeki bu hesabının hiçbir zaman çarşıya uymayacağı, hayal kırıklığına

³⁴ “Kontrol Tabi Tutulmak Suretiyle Türkiye’ye Giriş Müsaadesi Verildi”, a.g.e., 31 Mayıs 1960, s.1.

³⁵ “Hangi Fırsattan Bahsediyorlar”, a.g.e., 31 Mayıs 1960, s.2.

uğrayarak hırsından tırnaklarını kemirmek zorunda kalacakları sözleriyle son buluyordu.

Bozkurt gazetesinin 1 Haziran'daki "Org. Cemal Gürsel Dün Bir Basın Toplantısı Yaptı-Sabık Hükümet Tarafından Tesis Edilen Silah Depoları Meydana Çıkarıldı"³⁶ başlıklı haberinde Org. Cemal Gürsel, dün Ankara'da bir basın toplantısı yaptığını, bu toplantıda sabık hükümet tarafından tesis edilen silah depolarının tespit edildiğini ve bunların ne maksatla kullanılmak istendiği üzerine soruşturma yapmakta olduğunu söylediğini, kendisine sorulan sorulardan birine karşılık veren Gürsel'in; 'Sabık Başbakan Adnan Menderes bile şahsım ve mesai arkadaşlarım tarafından takip edilmekte olan siyaseti tasvip etmektedir' şeklinde cevap verdiğini ve Org. Gürsel'in kendisinin seçimlere katılmayacağını kesin olarak belirttiğini aktarıyordu. Aynı haberde yeni hükümetteki Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in, evvelki gece CHP lideri İsmet İnönü ile bir görüşme yaptığı ve İnönü'nün, bugün sabah bir basın toplantısı yapacağı ifade ediliyordu.

Aynı gazetenin "Bir Aya Kadar Anayasa Hazırlanmış Olacak, Üç Ay Sonra Seçimlerin Yapılacağı Umulmakta"³⁷ başlıklı haberinde de resmi hükümet çevrelerinin, üç aya kadar yeni seçimlerin yapılabileceğini umduklarını bildirdiği, yeni Türkiye hükümetinin, sabık hükümet tarafından geçirilen ve hak ve hürriyeti tahdit eden kanunları kaldıracağını açıkladığı bildiriliyordu. Gazetenin "Zorlu da Muhafaza Altında" başlıklı Vatan gazetesinden aktarılan haberinde de, bir süreden beri nerede olduğuna dair haber alınmayan Fatih Rüştü Zorlu'nun, kayınpederinin şoförünün evinde ve üzerinde 2500 dolar ve 16 000 mark olduğu halde bulunduğunu aktarılıyordu.

Halkın Sesi, 1 Haziran'daki haberinde, Londra'da çıkan *Daily Express*'in Türkiye ile ilgili haberindeki aynı başlığı kullanarak "*Kibar*

³⁶ "Org. Cemal Gürsel Dün Bir Basın Toplantısı Yaptı-Sabık Hükümet Tarafından Tesis Edilen Silah Depoları Meydana Çıkarıldı", **Bozkurt**, 1 Haziran 1960, s. 1.

³⁷ "Bir Aya Kadar Anayasa Hazırlanmış Olacak, Üç Ay Sonra Seçimlerin Yapılacağı Umulmakta", a.g.e., 1 Haziran 1960, s. 1.

*İnkılap*³⁸ şeklinde okuyucularına aktarıyordu. Gazete aynı gün “Günün Yazısı” köşesinde “*Daha Cesur, Daha Kuvvetli*”³⁹ başlıklı bir başmakale yayınlıyordu. Makaleye göre; yerli Rumca gazeteler Türkiye’deki son olayları çeşitli yönlerden tahlil etmekte ve Adnan Menderes hükümetinin devrilmesiyle Kıbrıs Türklerinin de ikiye bölüneceğini ileri sürerek kehanette bulunmaya çalışmaktadırlar. Doğal olarak bu görüşleri hiçbir zaman gerçekler ile bağdaşmamakta ve realitelere uymamaktadır ve MBK adına Kıbrıs Türklerine gönderilen mesaj her şeyi aydınlatmıştır. Bugünkü Türkiye, yarına daha güvenli, daha cesur ve daha kuvvetli olarak bakabilmek için hazırlanmaktadır. Bu süre hiç de uzun sürmeyecek ve yakın bir gelecekte, Türkiye’de tam bir demokrasi, demokrasinin ana prensipleri çerçevesinde bir hukuk nizamı kurularak seçimler yapılacak ve hukuk devleti teşekkül edecektir. Kıbrıs davası şahısların davası olmaktan çıkmıştır. Bu dava otuz milyonun davası olarak bayraklaşmakta ve buna inanmış olan otuz milyon tek vücut, tek kalp halinde bu davayı savunmakla milli görevini yapmaktadır.

Aynı gün *Halkın Sesi*’nde Görüşler köşesinde, Afif Mopalar imzasıyla yayınlanan “*Kansız İhtilal ve Kıbrıs*”⁴⁰ adlı makalede, Türkiye’de ordunun gerçekleştirilmiş olduğu darbenin kansız şekilde gerçekleştirilmiş olması takdirle karşılanıyor ve olayın Kıbrıs ile ilişkisine yönelik değerlendirme yapılıyordu; Buna göre, Türkiye’de iktidara kim sahip olursa olsun, Kıbrıs davasının milli bir dava olarak savunulacağı öne sürülerek, MBK’nin yayınladığı tebliğde belirtilen Zürih ve Londra anlaşmalarına sadık kalınacağı konusu ön plana çıkarılıyor ve makale, Kıbrıs Türküne verilen bir mesajla son buluyordu; “*Kıbrıs Türkü! Bu asil hareket karşısında bize düşen görev, normal bir şekilde çalışmalarımıza devam etmek ve işlerimizle meşgul olmaktır. En kısa zamanda Türkiye’imizdeki durum normale dönecek, anayasa yeni baştan tan-*

³⁸ “Kibar İnkılap”, *Halkın Sesi*, 1 Haziran 1960, s.1.

³⁹ “Daha Cesur, Daha Kuvvetli”, a.g.e., 1 Haziran 1960, s.1.

⁴⁰ “Kansız İhtilal ve Kıbrıs”, *Halkın Sesi*, 1 Haziran 1960, s.3.

zim edilerek genel seçimlere gidilecektir. Türkiyemiz hakkında endişeye kapılmak, şu veya bu şekilde çıkarılan veya çıkarılmak istenen uydurma haberlere kulak asmamak ve akliselimin vicdan hürriyetine dayanan atmosferi içinde yolumuza devam etmek, bizim için milli bir görev olarak kabul edilmelidir. Haklarımız Anavatanımız tarafından bir kere daha teminat altına alınmıştır. Bu bizim için yeter bir garantidir”.

2 Haziran’da “İnönü’nün Basın Toplantısı”⁴¹ başlığıyla yayınladığı haberde *Halkın Sesi*, CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün, 1 Haziran’da kızının evinde bir basın konferansı düzenlediğini, basın toplantısında İnönü’nün, CHP’nin halihazır dış siyaseti değiştirip değiştirmeyeceği sorulduğu zaman, “*Türkiye’nin dış siyasetini zaten biz kurduk, değiştirmeyeceğiz*” cevabını verdiğini ve ihtilalin başarısını duymaz partisine ilk gönderdiği tamimin, intikam hislerinden tamamıyla uzak kalınmasını bildirdiğini okuyucularına aktarıyordu. Aynı gün “Günün Yazısı” köşesinde “*Birlikten Doğan Zafer...*”⁴² başlığıyla bir başmakale yayınlayan gazete, MBK’nin darbe sonrası yayınladığı: “*...Bu gayretlerimizle birlik ve beraberlik içinde bulunan Kıbrıs’taki cemaatimizin Zürih ve Londra anlaşmaları ile kendisine tanınmış olan hakların müdafaasında ve muhafazasında bu birlik ve beraberlikten kuvvet alarak bize yardımcı olacağından emin bulunmaktayız*” ifadelerine atuf yaparak, bu mesajda MBK’nin; Kıbrıs Türk Toplumunu birlik ve beraberliğini devam ettirdiği müddetçe, kendileri için savunacağımız meselelerde kuvvet bulacak ve Kıbrıs Türkünün birlik ve beraberliği sayesinde, Londra ve Zürih anlaşmalarını daha ciddi, daha önemli savunmak imkanlarını sağlamış bulunacağız, demek istediğini belirtiyor ve bugünkü ulaştıkları durumun, birlik ve beraberliklerinin zaferi olduğunu, bu bakımdan birlik ve beraberliklerinin bozulmaması için elden gelenin yapılması gereğine vurgu yapıyordu.

⁴¹ “İnönü’nün Basın Toplantısı”, a.g.e., 2 Haziran 1960, s.1.

⁴² “Birlikten Doğan Zafer...”, a.g.e., 2 Haziran 1960, s.1.

3 Haziran tarihli *Halkın Sesi* gazetesinde, “*Dr. Küçük ve Arkadaşları Ankara’ya Gidiyor*”⁴³ başlığı ile, bugünkü THY uçağı ile TC Başkonsolosu Vecdi Türel, Dr. Fazıl Küçük, Rauf Denktaş ve Ziraat vekili Fazıl Pülümer’in hükümetimizle temaslarda bulunmak ve son gelişmeler hakkında izahat vermek maksadıyla Ankara’ya hareket edecekleri, müzakerelere katılmak üzere Türkiye’nin Yunanistan Büyükelçisinin de Ankara’ya çağrıldığı bildiriliyordu. 5 Haziran’da da bununla ilgili olarak, “*Heyetimiz Ankara’da Temaslarına Başladı*”⁴⁴ başlığıyla yeni hükümet erkanı ile Kıbrıs Türk Cemaati Temsilcilerinin, Zürih ve Londra anlaşmalarının harfiyen tatbikinde ısrar edilmesi hususunda tam olarak mutabık kaldıkları, yeni Hükümet ricali tarafından Kıbrıs Türk heyetine çok yakın ve samimi bir alaka gösterilmekte olduğunun özellikle müşahade edildiği, Kıbrıs heyetinin her gittiği yerde sıcak bir alaka ile karşılanmakta olduğu ve yeni Türk hükümetinin, Kıbrıs meselesi ile birinci derecede ilgili olduklarını ifade ettikleri, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Yardımcısı Dr. Fazıl Küçük’ün, Başbakan Cemal Gürsel’i Kıbrıs’a davet edeceğine dair Kıbrıs’tan ayrılmadan önce yaptığı açıklamanın, Türkiye’de büyük memnuniyet yarattığı bildirilmekte idi.

4 Haziran tarihli *Halkın Sesi* gazetesinde ise ilginç bir ilan dikkati çekiyordu. Kıbrıs Türk Gençlik Teşkilatı’nın verdiği ilanda;

“*Genç Arkadaşlar, KTGT gençlerimizin kanları ile çizilecek bir bayrağı Türkiye Devlet Başkanına göndermek üzere faaliyete geçmiş bulunuyor. Bu bayrağı kanı ile boyamak isteyen genç arkadaşların, Teşkilata gelerek isimlerini kaydettirmeleri rica olunur.*

KTGT Genel Merkezi”⁴⁵ ifadeleri yer alıyordu.

⁴³ “Dr. Küçük ve Arkadaşları Ankara’ya Gidiyor”, a.g.e., 3 Haziran 1960, s.1.

⁴⁴ “Heyetimiz Ankara’da Temaslarına Başladı”, a.g.e., 5 Haziran 1960, s.1.

⁴⁵ 4 Haziran 1960, a.g.e., s.1.

Rauf Denктаş'ın sahibi olduğu *Nacak* Gazetesi, 17 Haziran tarihli nüshasında “*Aziz Kıbrıs Türkü, Anavatanımıza Yardım Edelim*”⁴⁶ başlığıyla verdiği haberde, Kıbrıs Türkünü Türkiye’ye maddi yardımda bulunmaya davet ediyordu. Haberde, “*Aziz Kıbrıs Türkü, Bizim hayat membaumız Türkiye’dir. Onlarsız yaşayamayız. Nasıl o karanlık günlerimizde Türk milleti yanbaşımızda bulunmuş, yardım elini uzatmış ve bizim için ölümü göze almışsa şimdi biz de aynı şekilde onların yardımına koşalım, neyimiz varsa verelim. Biz altınsız da yaşarız. Fakat Anavatanızsız yaşayamayız*” ifadeleriyle yardım kampanyasını duyuruyor ve altın eşya şeklindeki yardımları makbuz karşılığı teslim edebilecekleri banka şubelerini ilan ediyordu.

YABANCI BASINDAKİ YANSIMALAR

6 Haziran 1960 tarihi Kurban Bayramının birinci günüydü ve o gün *Halkın Sesi* gazetesi, Bayram gazetesi olarak yayınlanıyordu. Bu gazetenin ikinci sayfasında “*İstanbul’da Bulunan Avrupalı ve Amerikalı Gazeteciler, Ordunun Başardığı Mucizeye Hayran Olduklarını Belirttiler*”⁴⁷ başlıklı bir haber yer alıyordu. Türkiye’deki son durumu yakından takip etmek üzere gelen muhtelif yabancı gazete, mecmua, ajanslara mensup muhabir ve yazarlardan İstanbul’da bulunan *Life* dergisi yazarları James White More’un “*Bu derece süratle ve bu derece başarılı bir hükümet darbesi yapılabileceğine inanmak çok zor.*” ifadelerine yer veren haber, *Match* dergisi yazarının “*Son derece medeni bir ihtilal karşındayız. Dünya umumi eşkari bu durumdan çok memnundur. Türkiye, en buhranlı zamanlarda bile BM’e, NATO’ya, CENTO’ya bağlı kalmakla, Batı dünyasının en güvenilir elemanı olduğunu ispat etti.*” sözleriyle devam ediyordu. Yani Batılı bir yazar Türkiye’deki darbeyi “Medeni” sıfatıyla nitelendiriyordu. İtalya’nın *Corni de Stella* gazetesinin muhabirlerinden Forra Tavernarrie’nin, Türkiye’deki ordu hâkimiyeti hakkındaki görüşünü bir kelimeyle “*fevkaladeydi*” diyerek ifade ettiğini

⁴⁶ “Aziz Kıbrıs Türkü, Anavatanımıza Yardım Edelim”, **Nacak**, 17 Haziran 1960.

⁴⁷ “İstanbul’da Bulunan Avrupalı ve Amerikalı Gazeteciler, Ordunun Başardığı Mucizeye Hayran Olduklarını Belirttiler”, **Halkın Sesi**, 6 Haziran 1960, s.2.

bildiren haber, bir başka İtalyan gazeteci Alberto Avallaire'nin; “*Türk ordusu dünya çapındaki şöhretini ve kuvvetini bir defa daha ispat etti*” sözlerine yer veriyordu. Habere göre; Alman gazeteci John M. Mülliker de; “*Türkiye hakkında haricte ve burada duyduğum şeyler son derece güzeldi. Kahraman Türk ordusu en mükemmel siyasi mucizeyi yarattı.*” ifadesini kullanmaktaydı.

Gazetede, Londra radyosunun dün akşamki Türkçe yayınında yaptığı yorumda, İngiliz kamuoyunun Türkiye'deki inkılap hareketlerini candan desteklediğinin söylendiği, Amerikan resmi çevrelerinin, Türkiye'deki rejim değişikliğine rağmen Batı dünyasının bu kuvvetli müttefikinin eskisi kadar sağlam olarak kaldığı kanaatinde olduğu, bu şahsiyetlerin Türkiye'den alınan son haberlerin, Batılılar için güven verici olduğunu söyledikleri belirtiliyordu. Habere göre, Washington resmi çevreleri, hür dünyanın menfaatlerinin Türkiye'deki olaylardan dolayı hiçbir zarar görmeyeceğini açıkça belirtmektedirler. Amerikan hariciyesinin bu şekilde düşünmesine yol açan sebeplerden ilki, Türkiye'de herhangi bir iç savaş tehlikesinin olmamasıdır. İkinci sebep ise, Org. Cemal Gürsel idaresindeki yeni hükümetin daha ilk andan itibaren Türkiye'nin NATO ve CENTO üyesi olarak kalacağı hususunda verdiği teminattır. Amerikan basını da Amerikan hariciyesinin bu görüşünü aksettirmektedir.

Halkın Sesi ayrıca, İngiltere'nin *Observe* gazetesinin; Ordunun müdahalesinin, Türkiye'yi eski Başvekilin kısa görüşlü ve baskı rejimine dayanan siyasetinin yol açabileceği büyük ölçüdeki karışıklıklardan kurtardığını, Almanya'nın *Die Welt* gazetesinin, askerlerin suüstimallerle mücadele ettiğini, partiler arasındaki çığırından çıkmış mücadeleyi bertaraf ederek iç savaşı önlediğini ve demokrasiyi kurtardığını yazıyordu. Ayrıca aynı haberde; Lübnan'ın *El Hayat* gazetesinde yayınlanan başmakalede, Türkiye'deki yeni rejimin Arap memleketleriyle daha iyi münasebetler kurabileceğini ileri sürdüğü belirtiliyor ve İngiliz *Times*'da da Türk ordusunun, Org. Cemal Gürsel tarafından yürütülen teşebbüsü toplu olarak desteklediğine işaret

edildikten sonra, ordunun bu harekete adeta zorlandığı ifade ediliyor ve Türk halkının arzusunun, politik hayatın daraltılması değil, genişletilmesi yolunda olduğu vurgulanıyordu.

Burada özellikle dikkat edilmesi gereken konu, Batının Türkiye'deki askerî darbe ve demokrasi kavramlarını birlikte kullanıyor olmalarıdır. Demokrasinin beşiği olduğunu iddia eden devletlerin, demokratik yollarla iktidara gelen sivil yönetimin askerî bir darbeye, zorla değiştirilmesini “medeni” ve “demokrasinin kurtarılması” şeklinde ifade etmeleri aslında ibret vericidir. Buradan çıkarılması gereken ders, Batı emperyalizmi için Türkiye gibi hedef ülkelerin nasıl bir rejim ile yönetildiklerinin çok önemli olmadığı, ister demokrasi, ister monarşi, ister oligarşi ile yönetilsin, önemli olanın emperyalist devletlerin çıkarları doğrultusunda karar alan yönetimlere ve yöneticilere sahip olmalarıdır. Nitekim Türkiye'deki son darbe kalkışmasında özellikle milletin canını ortaya koyarak demokrasiye sahip çıkması bile Batılı devletleri yeterince etkileyememiş ve bu demokrasi mücadelesine destek vermelerini sağlayamamıştır.

RUM BASININDA 27 MAYIS 1960

28 Mayıs tarihli *Eleftheria*, Türkiye'deki gelişmeleri “*Dramatik*”⁴⁸ başlığıyla vermektedir. Gazetenin Londra muhabirine atfen bildirdiğine göre; İngiliz çevreleri Türkiye'deki olayların öneminin yanlış anlaşılmasının, zaten karışık olan Kıbrıs problemini daha da karıştırmaktan korkmaktadırlar. Aynı çevreler, Menderes'in İnönü'den daha uzlaştırıcı olduğunu hatırlatmakta ve kamuoyunun Türkiye'deki olayların etkisi altında kalmasının bir hata olacağını belirtmektedirler. Gazeteye göre, İngiliz hükümeti, Türkiye'deki olayların Kıbrıs konusunun nihai bir çözüme bağlanmasını daha zorunlu bir hale getirdiği görüşünü gizlememektedir.

⁴⁸ “Dramatik”, *Eleftheria*, 28 Mayıs 1960.

Aynı gün yayınlanan *Filelefthoeros* Gazetesi, Menderes'in yıldırım hızıyla devrildiğini bildirmektedir. Ayrıca, gazetenin Londra muhabirine atfen bildirdiğine göre; Türkiye olaylarının büyük heyecan yarattığı Londra'da Türkiye'de kaydedilen gelişmelerin Kıbrıs üzerinde yapabileceği etkiler, İngilizleri ciddiyetle meşgul etmektedir. İngilizler, kaydedilmesi muhtemel yeni gelişmeleri kestirememektedirler. Bunun için de Kıbrıs konusunu süratle çözmek yoluna gideceklerdir. Muhabire göre, Türkiye'de yönetimin seçim yolu ile halkın iradesine teslim edileceği konusunda ordunun vaadini yerine getirip getirmeyeceğine dair Londra'da bir şüphe havası esmektedir⁴⁹.

Haravgi'ye göre Türkiye'de meydana gelen gelişmeler, zorba bir rejime karşı duyulan kızgınlığın bir sonucudur⁵⁰.

Ethnos Gazetesi 28 Mayıs'taki yayınında, Türkiye'deki dramatik olayların Kıbrıs'taki duruma büyük ölçüde etki edeceğinin kaçınılmaz olduğunu, Kıbrıs Türk Liderlerinin olağanüstü bir toplantı yaparak, Türkiye'deki gelişmeleri ve bunların Kıbrıs üzerindeki olası etkilerini gözden geçirdiklerini, her ne kadar Kıbrıs Türkleri şimdiye kadar Türkiye'de olup bitenleri soğukkanlılıkla karşılamışlarsa da Türkiye'deki siyasi partileri desteklemek konusunda aralarında görüş ayrılıklarının bulunduğunu, Dr. Küçük'ün Menderes taraftarı olduğunu, fakat bazı Türklerin Menderes hükümetini desteklemediklerini, çünkü bunlara göre Menderes'in, Kıbrıs konusunda taksim talebini benimseyerek dinamik bir siyaset takip etmediği görüşünde olduklarını aktarıyordu⁵¹.

Kıbrıs'ta İngilizce yayınlanan *Cyprus Mail* gazetesi darbenin ertesi günü sayısında, 27 Mayıs'ta Vilayet Konağı'nda Türkiye'deki hükümet darbesi dolayısıyla büyük bir endişe havası hüküm sürdüğünü, bu endişenin, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilanının Türkiye'de yeni bir hükümet kuruluncaya kadar gecikmesi ihtimalinden ileri geldiği,

⁴⁹ *Filelefthoeros*, 28 Mayıs 1960.

⁵⁰ *Solcu Haravgi*, 28 Mayıs 1960.

⁵¹ *Ethnos*, 28 Mayıs 1960.

Kıbrıs hükümetinin bir sözcüsünün Türkiye'deki olaylar nedeniyle; *"Herhangi bir şey söylemek için henüz vakit erkendir. Lakin şurası bir hakikattir ki Türkiye'de bütün siyasi partiler Londra ve Zürih anlaşmalarını desteklemişlerdir. Biz şuna inanıyoruz ki, dâhili sebepler dolayısıyla Türkiye'de meydana gelecek değişiklik ne olursa olsun, bu, Kıbrıs meselesindeki Türkiye siyasetine tesir etmeyecektir"*⁵² şeklinde açıklama yaptığını okuyucularına duyuruyordu.

Etnos, 29 Mayıs'taki sayısında konuyla ilgili olarak İngiliz basınından aldığı şu özeti bildiriyor: *"Halen devam etmekte olan görüşmeler gösteriyor ki, Kıbrıs'ın cumhuriyeti sonbahardan evvel ilan edilemeyecektir. Mamafih İngilizler yine yazdan evvel cumhuriyetin kurulacağı ümidini taşı-maktadırlar. Kayda değer bir hadise de Türkiye'de askerî idareye el koymasından 24 saat önce İngiltere'nin Türkiye ve Yunan hükümetinin arabuluculuğunu istemesi idi. Mamafih Türkiye'de olan olaylar vaziyeti hiç de değiştirmiş değildir"*⁵³.

Aynı gün *Elefteria* gazetesi, gerek iktidardan düşen Menderes'in, gerek şimdi yönetimi eline alan veya seçimlerle başa geçecek yeni hükümetin Kıbrıs siyasetinin değişmesinin söz konusu olmadığını, İngiltere'nin Türkiye'deki askerî makamlarla arasını iyi tutmasına dayanarak bir İngiliz sözcüsünün, Türkiye'deki yeni hükümetin siyasetinin değişmeyeceğinden emin olduğunu söylemiş olmasını öne çıkarıyor ve bu şekilde oluşan İngiliz-Türk işbirliğinin ada nüfusunun 5/6'sına karşı takip ettiği siyasetin ne kadar sağlam olduğunu kinayeli bir ifadeyle vurguluyordu⁵⁴.

29 Mayıs'ta Etniki'de yayınlanan bir makale; *"Türkiye hükümetinin devrilmesi haberinin Zürih anlaşması mevzuunda İngiltere üzerinde endişeli tesirler yarattığı aşikârdır. Bu anlaşmaların, şimdi derdest edilmiş olan Zorlu'nun işi olduğu şüphesizdir. Şimdi ise bu endişeyi Kıbrıs Türk liderleri de paylaşmaktadır. O liderler ki, Menderes-Zorlu düetinin adadaki organı*

⁵² **Cyprus Mail**, 28 Mayıs 1960.

⁵³ **Etnos**, 29 Mayıs 1960.

⁵⁴ **Elefteria**, 29 Mayıs 1960.

*olmuştu. Menderes hükümetinin düşmesi ile Denktaş Türkiye'deki patronlarını kaybetmiş oluyor. Şimdi Menderes hükümetinin düşmesi ile anlaşmaları feshetmek için büyük bir fırsat geçmiştir*⁵⁵” ifadeleriyle Kıbrıs Rum toplumunun bu konudaki genel beklentilerini yansıtıyordu.

Filelefteros'un 29 Mayıs sayısında, Dr. Küçük'ün yapmış olduğu açıklamadaki, Türkiye'deki olayların Kıbrıs'taki gelişmelere hiç etki etmeyeceği ifadesine rağmen Menderes'in faaliyetleri sayesinde Kıbrıs meselesinin şimdi gidebileceği hedefe ulaşmış bulunduğu, bundan sonra ne gibi gelişmelerin olacağını bilmediklerini, gerçekten Menderes'in düşmesi ile durumun oldukça karıştığının inkâr edilemeyeceği şeklindeki belirsizlikleri ortaya koyuyordu⁵⁶.

Haravgi gazetesi, Türkiye'deki hadiselerin Karamanlis'i feci bir şekilde sarsmış bulunduğunu, zira Karamanlis'in de bu olayların Yunanistan'a da aksetmesi ve dolayısıyla kendisinin de düşmesinden korktuğunu, Menderes gibi Karamanlis'in de halka karşı feci kararlar almakta ve kendisini bir çoban rolünde görmekte bulunduğunu, Atina'da yayınlanan bütün Yunan gazetelerinin Menderes'in düşmesini Karamanlis'e karşı bir darbenin takip edeceğini ve Menderes'e olanlara üzülen Karamanlis'in kendisinin daha kötü bir duruma düşmesini beklediğini yazmakta olduklarını aktararak konuya farklı bir açıdan bakıyordu⁵⁷.

30 Mayıs tarihli Cyprus Mail, Arap basınından aldığı bilgileri özet olarak şu şekilde yayınlıyordu; “*Ordunun hükümet darbesi ile Türkiye, bir adım daha ilerlemiş oluyor. Kardeş kavgasına mani olmak için silahlı kuvvetlerin müdahalesi bir zorunluluk haline gelmişti. Askerî paktlar ve anlaşmalara karşı halkın nefretini yansıtan bu çeşit darbelerin örneği, Kore ve Türkiye'dedir. Iraklılar ise Türkiye'deki hükümet darbesini, hayretle karşılamışlar, aksine bu olayı beklediklerini iddia etmişlerdir*”⁵⁸.

⁵⁵ **Etniki**, 29 Mayıs 1960.

⁵⁶ **Filelefteros**, 29 Mayıs 1960.

⁵⁷ **Haravgi**, 29 Mayıs 1960.

⁵⁸ **Cyprus Mail**, 30 Mayıs 1960.

31 Mayıs tarihli *Ethnos*'a göre; yeni Türkiye Başvekili Org. Gürsel'in Kıbrıs Türk liderlerine gönderdiği bir telgrafta, Türk hükümetinin Kıbrıs'taki Türk menfaatlerinin müdafaasında hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceği hususunda vermiş olduğu teminat, siyasi çevreler arasında geniş ölçüde yorumlara yol açmıştır. Kıbrıs Türklerinin çoğu Menderes aleyhinde vaziyet almıştır. Menderes'in Kıbrıs Türklerinin sempatisini kaybetmiş olduğunu şu olaylar da göstermektedir: Türkler, Gönyeli köyüne verdikleri Menderes ismini geçen hafta kaldırmışlar ve köye eski ismini vermişlerdir. Ayrıca Lefkoşa'daki Fatin Rüştü Zorlu sokağının ismi de değiştirilerek, eski ismi verilmiştir. Gazeteye göre; Siyasi çevreler arasında hâkim olan kanaat odur ki, yeni Türk hükümeti Kıbrıs Türklerinin Rum vatandaşlar aleyhindeki ihtiraslarını kamçulamayacaktır. Çünkü böyle yaptığı takdirde olabilecekleri kimse kestiremez⁵⁹.

Aynı gün *Eleftheria* gazetesi de, “*Org. Gürsel Kıbrıs Türk liderlerine gönderdiği telgrafta, Kıbrıs Türklerine sulh ve saadet dilemektedir. Türk generalin bu dileği, bütün Kıbrıs Rum halkının da dileğidir. Kıbrıs Rumları ile Türkleri, İngilizler tarafından aralarının açılmasına kadar asırlarca kardeş gibi yaşamışlardır. İngilizlerin ‘parçala ve idare et’ siyasetinin tatbik edildiğini Türk vatandaşlarımız da daha sonra anlamışlar ve bu siyaseti gazeteleri vasıtasıyla defaatle telin etmişlerdir. Buna rağmen Türkler, Kıbrıs Devletinin ilanına mani olan konular üzerindeki adil ve makul Rum görüşlerini desteklemeye yanaşmamışlar, bilakis İngilizlerin tarafını tutmuşlardır. Fakat şimdi biz şuna inanmak isteriz ki, bugün Türkiye’de esmekte olan demokrasi ve hürriyet rüzgarı sayesinde Kıbrıs Türk liderliği vaziyetini değiştirecek ve Kıbrıs’ta sulh ve saadetin, kamu bütçesinden başka her şeyin taksimiyle değil, fakat ancak karşılıklı iyi niyete dayanan bir müşterek Türk-Rum cephesi kurmakla elde edilebileceğini anlayacaktır*”⁶⁰ şeklinde bir yorumda bulunuyordu.

⁵⁹ *Ethnos*, 31 Mayıs 1960.

⁶⁰ *Eleftheria*, 31 Mayıs 1960.

1 Haziran tarihli *Eleftheria* gazetesi, Amerika'nın çekincelerine ve Rusya'nın yeni Türk hükümetine güleryüz göstermesine bakılacak olursa, yeni rejimin tarafsız bir siyaset takip etmek eğiliminde olduğunun görüldüğünü belirtiyor ve “*Türkiye, Atatürk'ün zamanından beri daima milliyetçi bir siyaset takip etmiş ve Türk menfaatlerini her şeyin üzerinde tutmuştur. 2. Dünya Harbi'nde tarafsız kalan Türkiye, harp bittikten hemen sonra Batı bloğuna girmiştir. Bu durum Amerikan casus uçağı meselesinin harp tehlikesi yarattığı ana kadar böyle devam etmiştir. Önümüzdeki haftalar Türkiye'deki darbenin hakiki sebeplerini açığa çıkaracaktır. Yani bu darbenin memleketi patlayıcı bir hal alan uluslararası durumdan uzaklaştırmak gayesi mi güttüğü ve sabık Menderes rejiminin aşırı hareketlerinin buna sadece bir bahane mi teşkil ettiği ortaya çıkacaktır. Muhakkak olan bir şey varsa o da şudur ki, Türk harici siyasetinin yeni bir istikamete yönelmesi hayret uyandırmayacaktır*”⁶¹ ifadeleriyle görüşünü aktarıyordu.

Ethniki de 1 Haziran'da büyük harflerle tam manşet olarak Atina muhabirine atfen verdiği haberde, “*Günahkâr Karamanlis Hükümeti Can Çekişmektedir*”⁶² başlığıyla Türkiye'deki idare değişikliğinin Yunanistan'da yarattığı yankıların, Yunan hükümetinin zaten içinde bulunduğu zor durumu daha da zora soktuğu ve Yunanistan Kraliyet çevrelerini de Karamanlis'in yerine geçecek kişiyi arama durumuna getirdiği okuyuculara iletiliyordu.

SONUÇ

Yeni Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini yürüten, bu süreçte Londra ve Zürih antlaşmalarını imzalayan DP iktidarının, 27 Mayıs 1960 tarihinde bir hükümet darbesiyle sona ermesi ve darbeye iktidara gelen askerî yönetimin, feshettiği TBMM'nin yerine kurduğu MBK'nin politikaları, Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarında yakinen takip edilmiş ve basının öncelikli konusunu teşkil etmiştir.

⁶¹ *Eleftheria*, 1 Haziran 1960.

⁶² *Ethniki*, 1 Haziran 1960.

Yapılan çalışma göstermiştir ki; Kıbrıs'taki Türk ve Rum basınının konuya odaklanmasında ana unsuru, Türkiye'deki askerî darbe yönetiminin Londra ve Zürih anlaşmalarının uygulanması, dolayısıyla Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması noktasındaki düşüncelerinin aydınlığa kavuşturulması oluşturmaktadır. Haber ve özellikle makalelerde bu konu ayrıntılı olarak işlenmiştir.

İlerleyen süreç içerisinde yeni yönetimin ilk açıklamalarının Londra ve Zürih anlaşmalarına harfiyen sadık kalacaklarına yönelik olması, yeni yönetimin Kıbrıs politikasının Menderes döneminden farklı olmayacağını, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulması ve devamı için çaba gösterileceğini ortaya koyuyordu. Türkiye'deki darbe sonrasında ortaya çıkan belirsizlik içerisinde Kıbrıs'ın geleceği ile ilgili endişeye düşen Kıbrıs Türkünü rahatlatan bu açıklama, doğal olarak söz konusu anlaşmaların uygulanmaması için mevcut ortamı fırsat bilen Rumları memnun etmemiştir.

Bu çalışmada ayrıca, basının kamuoyu oluşturmadaki etkisi de açıkça gözlemlenmektedir. 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi'nde görülenin aksine, Türkiye'de hep birlikte yaşadığımız ve ülkemizi uçurumun eşiğine getiren, 15 Temmuz darbe girişiminin başarısız olmasında milletimizin duyarlılığının oynadığı rol kadar, o duyarlılığı harekete geçiren demokrasi yanlısı basının da gücü yadsınamaz bir gerçektir. Bu da göstermektedir ki, demokratik bir ülkede en az tarafsız ve bağımsız hukukun varlığı kadar, özgür bir basının varlığı da vazgeçilmez bir unsurdur.

KAYNAKÇA**ARŞİV KAYNAKLARI**

Kıbrıs Türk Milli Arşivi

SÜRELİ YAYINLAR

Bozkurt

Cyprus Mail

Eleftheria,

Ethniki

Ethnos,

Filelefthoeros

Halkın Sesi

Haravgi

Nacak

Solcu Haravgi

Zafer

KİTAPLAR

Gazioğlu, Ahmet, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996.

Yaşın, Mehmet, **Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994.

TEK PARTİ DÖNEMİ BASININA KARİKATÜR ÜZERİNDEN BAKIŞ: DOKUZ EYLÜL GAZETESİ ÖRNEĞİ

Fatih ÖZEN*

ÖZET

Bu makalede Dokuz Eylül gazetesinde çıkan karikatürler merkeze konularak bir erken cumhuriyet dönemi panoraması oluşturulmak hedeflenmiştir. Neşriyatın ilk sayfasında yer alan ve sayfanın neredeyse 5'te 1'ini kaplayan karikatürler vasıtası ile gazetenin misyonu ve Genç Cumhuriyet'in hedef ve endişelerinin yansıtılması amaçlanmıştır.

Türkiye'de karikatürün neredeyse 150 yıla yaklaşan bir tarihi mevcuttur. İlk mizah dergisi 1869 yılında çıkan Dijojen'dir. Sultan Abdülhamid döneminde ise karikatür dergileri faaliyette bulunamamışlar, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte çoğalan gazete ve dergi yayınlarıyla tekrar ortaya çıkmışlardır. I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı esnasında da mizah dergileri görülmektedir. Hem işgal kuvvetlerini hem de milli mücadeleyi destekleyen karikatür dergilerinin olması bu sanat şeklinin önemli bir propaganda aracı olarak nitelendirilebileceğini gösterebilir. Cumhuriyet kurulduktan sonra özellikle Harf Devrimi'nin yapılması esnasında mizah, yeni harfleri öğretmede önemli bir araç olmuştur.

Karikatür Türkiye'deki tarih yazımında genellikle değinilmeyen bir türdür. Buna karşın gayet orijinal ve önemli örnekler bulunduğunu söylemek de abartı olmaz. Yapısı gereği "muhalif" bir tavra sahip olan karikatür genellikle her dönemde egemen güçlerin hışmına uğramıştır. İncelediğimiz çalışmada ise bu yönde bir çaba görülmemekte aksine mevcut yapının meşruiyetinin sağlanması yönünde çizimlere rastlanılmaktadır. İncelenen zaman aralığının tek

* Arş.Gör., Gazi Üniversitesi, ANKARA, fatih3305@msn.com

parti dönemi olduğundan yola çıkarsak bu durumun pek de garipsenecek bir tarafı olmadığı söylenebilir. Gazetede çıkan karikatürlere geniş bir açıdan bakıldığında özellikle devrimlerin benimsenmesi ve yeni düzenin oturtulabilmesi yönünde bir uğraş göze çarpar. Çok partili rejime geçme çabalarında, tek parti yönetiminin endişeleri ve çekinceleri karikatürler üzerinden okunabilir. İç gelişmelerin yanı sıra faşizm ve komünizm gibi uluslararası kavramlara bakışı da bu karikatürler vasıtasıyla incelemek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Dokuz Eylül gazetesi, karikatür, Tek Parti Dönemi, Atatürk, İnönü

THE VIEW ON THE SINGLE-PARTY PERIOD OVER COMICS: THE EXAMPLE OF THE DOKUZ EYLUL

ABSTRACT

In this article, it is aimed to create a panaroma of the early republic period by way of centering cartoons published on The Dokuz Eylül. Through cartoons on the first page of the publication and almost compising one fifth of it, it is targeted to reflect the mission of the newspaper and the aim and worries of the young republic.

There is almost a 150 year history of comics in Turkey. The first humour magazine is *Diyojen* published in 1869. But humour magazines were not published in the period of Sultan Abdulhamid. These were reappeared thanks to newspapers and magazines increasing with the proclamation of The Second Constitutionalist Period. These were also shown during The First World War and The Independence War. Being of comics supporting both occupation forces and national struggle may show that this way of art is approached as a means of propaganda. After the foundation of the republic, especially in the course of alphabet reform, comics became an important means for teaching new letters.

Cartoon is a kind generally not mentioned in historiography in Turkey. In spite of this, saying that really original and important examples are found is not an exaggeration. Cartoon having an opposite attitude because of its nature is almost always attacked by sovereign powers. But in this work we examine, there isn't seen a struggle in this direction; on the contrary, there are drawings for the consolidation of the legitimacy of existing structure. By looking at the examined period which is The Single-Party Period, it can be said that there is not a strange side of this situation. When looking the cartoons on the newspaper from a broad perspective, a struggle for especially being adopted of revolutions and being seated of new order draw the attention. It can be read the worries and reservations of single-party government by way of cartoons while struggling for

transition to a multi-party system. It is also possible to examine view on concepts like fascism and comunism as well as domestic incidents by way of these cartoons.

Keywords: The Dokuz Eylul, cartoon, The Single-Party Period, Ataturk, Inonu.

GİRİŞ

Dokuz Eylül gazetesinin ilk sayısı 29 Mayıs 1947 tarihinde yayımlandı. Ulaşılabilen son sayısı ise 22 Nisan 1950 tarihlidir. Gazetenin sahibi Dr. Lebit Yurdoğlu iken ilk yazı işleri müdürü ise Necip Mirkelamoğlu idi.¹ Daha sonraki dönemde Kemal Özertem de yazı işleri müdürlüğü görevini üstlendi.² İzmir’de yayımlanan gazete her Perşembe çıkmaktaydı. Fakat 30 Ağustos, 10 Kasım gibi özel günlerde tam olarak haftalık periyoda riayet edilmediği de oluyordu.* Gazete logosunun yanında “*haftalık siyasi fikir heyecan hareket*” cümlesi yer alırken fiyatı ise 10 kuruştu.³ Gazetenin tüm mensupları karşılıksız olarak çalışmaktaydı.⁴ Kendisini “*haftalık siyasi, milliyetçi gazete*” olarak tanımlayan Dokuz Eylül, yolunun “*Atatürk’ün yolu*” olduğunu ifade ediyordu.⁵ İlk sayısında belirtildiği üzere; “*Kemalist davanın yoluna çıkacak her düşman, bizi çekilmiş bir kılıç halinde karşısında bulacaktır.*”⁶

II. Dünya Savaşı’nın bitişinden sonra çıkmaya başlayan ve Türkiye’de çok partili rejime geçiş için daha müsait koşulların olduğu bir zamanda yayın hayatına başlayan gazetede mevzubahis dönemin tüm arzu ve endişelerinin görüldüğü söylenebilir. Gazetede Komünizm, Faşizm, irtica ve saltanata karşı sert bir muhalefet sergilenirken, milliyetçilik ve Kemalizm konusunda ise olumlu propaganda göze çarpar.

¹ **Dokuz Eylül**, 29 Mayıs 1947, s.6

² **Dokuz Eylül**, 25 Ağustos 1949, s.1

* Gazete 30 Ağustos 1947 tarihinde cumartesi, 10 Kasım 1947 tarihinde ise pazartesi günü piyasaya çıkmıştır. 9 Eylül 1947’de ise Salı günü piyasaya sürüleceği açıklanmıştır.

³ **Dokuz Eylül**, 29 Mayıs 1947, s.1

⁴ **Dokuz Eylül**, 25 Ağustos 1949, s.1

⁵ **Dokuz Eylül**, 29 Mayıs 1947, s.2

⁶ **Dokuz Eylül**, 29 Mayıs 1947, s.8

Gazetenin Çizgisi

Gazeteye tek parti yönetimi arasında organik bir ilişki bulunduğu açıkça görülebilir. Lebit Yurdoğlu CHP'nin İzmir merkez ilçe başkanıydı.⁷ Gazetenin idare kurulu üyeleri ise parti il yönetiminde görevliydi.⁸ Dokuz Eylül'ün görünüşte bağımsız, gerçekte parti organı olduğu ifade edilmekteydi.⁹ Buna karşın Lebit Yurdoğlu gazeteyi; “*partinin değil, partililerin*” olarak tanımlamaktaydı.¹⁰ Ona göre; CHP, Kemalizm'e bağlı kaldıkça gazete bu partiden yana olacaktı. İki yapı arasındaki maddi ilişkiye bakılacak olursa; CHP gazetenin aboneliği. Ayrıca muntazaman tonlarca kâğıt yardımı yapmaktaydı.¹¹ Partiye yazılan bir mektupta DP'nin el altından sabotajları vesilesiyle gazetenin bayi satışının az olduğundan şikâyetçi olunmaktaydı.¹² Bu sebepten dolayı gazetenin yaşamasının temel nedeni, yapılan kâğıt yardımları ve Halkevleri için yapılan aboneliklerdi.¹³ Gazetenin kâğıt yardımı alamadığında piyasaya çıkamadığı da oluyordu.¹⁴ 29 Temmuz 1950 tarihinde CHP, aboneliğın kesildiğini gazeteye bildirdi.¹⁵ 27 yıllık tek parti iktidarının bitmesinden kısa bir süre sonra aboneliğın sonlandırılması parti yardımıyla ayakta durabilen gazetenin misyonunun da sona ermesi olarak nitelendirilebilir.

⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 490.1.0.0, Yer No: 1366.52.9.1. lef.

⁸ BCA, 490.1.0.0/1366.52.9.1. lef.81

⁹ BCA, 490.1.0.0/1366.52.9.1. lef.122

¹⁰ **Dokuz Eylül**, 9 Eylül 1949, s.1

¹¹ BCA, 490.1.0.0/1366.52.9.1. lef.11;46;49; 99

¹² BCA, 490.1.0.0/1366.52.9.1. lef.81

¹³ BCA, 490.1.0.0/1366.52.9.1. lef.98

¹⁴ BCA, 490.1.0.0/1366.52.9.1. lef.106

¹⁵ BCA, 490.1.0.0/1366.52.9.1. lef.1

Gazetenin Cumhuriyet İçin Tehlikeli Olduğunu Düşündüğü Konulara Bakışı ve Karikatürler

Yazı işleri müdürü Necip Mirkelamoğlu'nun ilk sayıdaki ifadelerinin gazetenin mücadele hedeflerini özetler nitelikte olduğu söylenebilir:

*“İrticai yüzündeki yeşil örtüden,
Faşist vrkçılığı kara gömleğinden,
Kızıl belayı da alnındaki kızıl lekeden tanıyoruz.”¹⁶*

Gazetenin 10 Temmuz 1947 tarihli nüshasında tam da bu üç “düşman”ı tasvir eden bir karikatür yayımlandı:

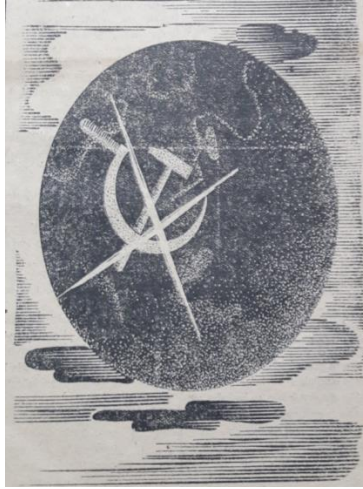

¹⁶ Dokuz Eylül, 29 Mayıs 1947, s.2

-Komünizm

Gazetede en fazla eleştirilen konuların başında Komünizm gelmekteydi. Gazetenin ilk sayısında Necip Mirkelamoğlu “*alnında kızıl leke olan*” düşmanın diğerlerine nazaran en “*kudurmuş*” düşman olduğunu ifade etti.¹⁷ “*Kızıl bela*” başkaldırdıkça Kemalist gençliğin balyoz yumruğu başına inecekti.¹⁸ Ülkedeki Komünizm karşıtı havayı yansıtan bir köşe yazısına göre; Türkiye’de bir köpeğe dahi Komünist desen hayvan kesinlikle intihar ederdi.¹⁹ II. Dünya Savaşı sonrası SSCB - Türkiye ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda bu durum gayet normal olarak nitelenebilir. SSCB’nin Türkiye’den toprak ve üs talebinin üzerinden iki yıl dahi geçmemiştir. Gazete 22 Kasım 1947 tarihli sayısında CHP, DP ve millete Komünistlere karşı amansız bir mücadeleye girme çağrısında bulundu. Aksi takdirde ülke içinde kızıl kakhahaların yükselmesi an meselesiydi.²⁰

Karikatürler arasında da en sık değinilen konu Komünizm’di:

3 Temmuz 1947

¹⁷ **Dokuz Eylül**, 29 Mayıs 1947, s.2

¹⁸ **Dokuz Eylül**, 3 Haziran 1947, s.2

¹⁹ **Dokuz Eylül**, 3 Temmuz 1947, s.8

²⁰ **Dokuz Eylül**, 22 Kasım 1947, s.2

3 Kasım 1949

1 Aralık 1949

8 Aralık 1949

15 Aralık 1949

-Faşizm-Irkçılık

Dokuz Eylül’de, Faşizm, Komünizm ile benzer bir şekilde tanımlanmaktaydı. Necip Mirkelamoğlu’na göre; “*Kızıl Faşizm*”in ardından “*Kara*” olanı gelmekteydi.²¹ Irkçılık ülkeyi büsbütün felakete sürükleyecekti. Gazetede yer alan ifadeye göre; Atatürk tüm Türkleri bir bayrak altında birleştirme ülküsünün gerçekçi olamayacağını düşündüğü için ırkçılar onu sevmezlerdi.²²

Faşizm ve Komünizm gibi kavramlarla ilişiksizlik her fırsatta vurgulanıyordu. Rükneddin Fahri’ye göre; Atatürk sınıf kavramı için ihtilal yapsaydı yalnızca işçi, belli bir zümrenin çıkarını sağlayan bir parti lideri olsaydı yalnızca mezkûr kişiler, nasyonalist olsaydı milleti, peygamber olsaydı ümmeti ardından üzülmüzdü. Fakat o ne Lenin ne Gladstone ne de İsa idi.²³

-İrtica- Saltanat

İrtica gazetesinin yoğun muhalefet ettiği konular arasındaydı. Necip Mirkelamoğlu’na göre irtica; milletçe ileri doğru yapılan hamleleri köstekleyen kara kuvvetti.²⁴ 1945 sonrası dönemde artan dini neşriyat Dokuz Eylül’ün eleştirdiği noktalardan biridir. İddiaya göre bu yayınlarda düpedüz hilafet propagandası vardı. Bunlar Mustafa Kemal’in ruhuna atılmış azap oklarıydı.²⁵ Dinin Allah ve vicdan arasındaki bir konu olmaktan çıkarıldığı ileri sürülmekteydi. Gazete çeşitli haber ve köşe yazılarının yanı sıra sloganlarla da halkı uyardı. 15 Kasım tarihli sayının son sayfasında “*Genç Arkadaş İrticaa Karşı Uyanık Ol!*” ifadesi yer aldı.²⁶

²¹ Dokuz Eylül, 29 Mayıs 1947, s.2

²² Dokuz Eylül, 26 Haziran 1947, s.2

²³ Dokuz Eylül, 10 Kasım 1947, s.3

²⁴ Dokuz Eylül, 29 Mayıs 1947, s.6

²⁵ Dokuz Eylül, 29 Mayıs 1947, s.7

²⁶ Dokuz Eylül, 15 Kasım 1947, s.8

Gazetenin 15 Kasım 1947 tarihi nüshasındaki çizimde Kemalist gençliğin irticayla olan savaşı resmediliyordu. Karikatürün altında Atatürk'ün Bursa Nutku da yer almaktaydı.

19 Haziran 1947 tarihli nüshada ise İzmir halkına miting çağrısı yapıldı. Atatürk'e, inkılaplara, cumhuriyete karşı "kızıl" ve "kara" kuvvetler tarafından edilen hücumu yönelik öfke ve nefreti haykır- mak için tüm siyasi parti ve vatandaşları Cumhuriyet Meydanı'na da- vet etti.²⁷

Gazete ayrıca iki ve üçüncü sayılarında ilk locanın kuruluşundan İzmir'in kurtuluşuna kadar şehirdeki Masonik faaliyetleri inceledi.

²⁷ Dokuz Eylül, 19 Haziran 1947, s.8

Gazete 1935 yılında kapatılan Mason localarının tekrar açılmasının ne lehinde ne de aleyhindeydi.²⁸

Gazetenin Mustafa Kemal Atatürk ve Devrimlerine Bakışı ve Karikatürler

İlk sayıdaki karikatürde Türk bayraklı bir süvari dörtnala dağ-tepe gitmektedir. Arka planda ise güneş açmıştır ve güneşin üzerinde Dokuz Eylül yazmaktadır.

Karikatürün Atatürk'ün; *“Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri!”* cümlesini vurguladığı söylenebilir.

30 Ağustos 1947'deki karikatürde ise fonda ay-yıldız olmak üzere saha kalkmış bir atın üzerinde elinde kılıç olan asker bulunmaktadır:

²⁸ **Dokuz Eylül**, 5 Haziran 1947, s.1

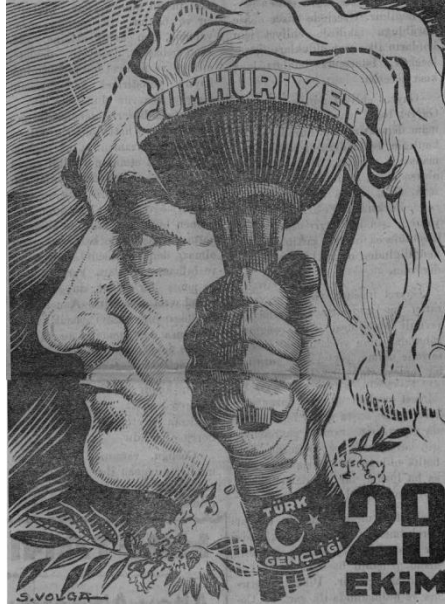
Gazetede Atatürk, devrimler ve milliyetçilik desteklenmekteydi. Zaten gazetenin amacı ilk sayıdaki belirttiği üzere Atatürk'ün yolunda gitmekti. O, milletlere hürriyetin ve istiklalın yollarını gösteren bir örnekti.²⁹ Onun adı vatan kadar, istiklal kadar, şeref ve namus kadar gönüllerimizde bayraklaşan bir sembolün adıydı.³⁰ Dokuz Eylül Atatürk'ün hatırası ve devrimleri korumanın Türk gençliğinin görevi olduğunu defaten ifade etmekteydi: “20 yaşındaki Mustafa Kemalleri imha etseniz, hepsini yok etseniz ve mezarlara gömseniz üzerlerindeki topraklarda bayrak renkli çiçekler açacak ve o çiçekler esen yurd rüzgârlarına Mustafa Kemal, inkılap, cumhuriyet kelimelerini fısıldayacaktır.”³¹ Gazeteye göre her Türk genci Atatürk dağının sert bir kayasıdır. Bu kayalar bitişip Atatürk olurlar.³²

²⁹ Dokuz Eylül, 5 Haziran 1947, s.7

³⁰ Dokuz Eylül, 12 Haziran 1947, s.5

³¹ Dokuz Eylül, 19 Haziran 1947, s.1

³² Dokuz Eylül, 15 Kasım 1947, s.2

27 Ekim 1949 Perşembe

Gazeteye göre Türkiye’yi ileri götürecek tek yol milliyetçilikti. Kan bağına dayanmayan bu milliyetçilik demokrasiye zıt bir anlayış olmamakla birlikte aksine onu geliştirecek nitelikteydi.³³ Dokuz Eylül savunucusu olduğu Kemalizm’i diğer ideolojilerle kıyaslayarak şu kaniya varıyordu: “Bir yanda eski saltanatı hortlatma yolundaki hurafecilik, diğer tarafta materyalist bir görüşle insanları hayvandan farksız kulan Komünizm ve bütün bunlara karşı Türk gençliğinin kudret meşalesi Kemalizm.”³⁴ Lebit Yurdoğlu gazetesinin Kemalizm’in uygulanmasında oluşacak hataları haykıracağını ifade etmekteydi. Aksi bir davranış Kemalizm’in göğsüne vurulacak bir baltadan farksız olacaktı.³⁵

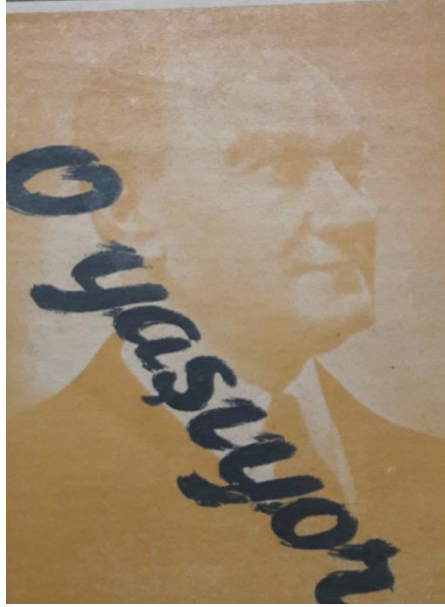
³³ **Dokuz Eylül**, 30 Ağustos 1947, s.3

³⁴ **Dokuz Eylül**, 15 Kasım 1947, s.5

³⁵ **Dokuz Eylül**, 9 Eylül 1949, s.1

-Atatürk Algısı

Dokuz Eylül gazetesinde, yaptıklarının yanı sıra, Atatürk'ün kişiliğiyle ilgili de övücü ifadeler kullanılır. Bu durum Atatürk'ün vefatından yaklaşık dokuz yıl sonra mevcut olan Atatürk kültü ve algısı ile ilgili bir örnek olarak gösterilebilir. Atatürk'e yönelik eleştirilere cevap verilirken “*Kâinatın en ulaşılmaz varlığı*” olarak nitelendirilir.³⁶ Gazete ve içinde bulunduğu çizgi Atatürk'ü adeta ölümsüz olarak görmektedir. Ondan “*rahmetli*” diye bahsedenlerin dahi saygısızlık yaptığı ileri sürülür.³⁷ 26 Haziran 1947 tarihli nüshada da Atatürk resminin üzerinde “*O yaşıyor*” ifadesi bulunuyordu:

Atatürk'ün 11. ölüm yıldönümündeki çizimde ise siyah bir fon üzerinde Mustafa Kemal yer almaktaydı:

³⁶ Dokuz Eylül, 26 Haziran 1947, s.2

³⁷ Dokuz Eylül, 10 Temmuz 1947, s.3

Atatürk'ten bu denli ihtiramla bahseden gazete onun siyasi malzeme yapılmasına karşıydı. Hatırası herhangi bir amaçla kullanılmamalıdır: *“Atatürk sevdasını bir basamak tahtası gibi ayakaltına alanlar, şirirlik muskası gibi boyunlarına asanlar, tuvalet levazımı gibi yüzlerine sürenlerin ayakları kopmalı, boyunları kesilmeli yüzleri parçalanmalıdır.”*³⁸ Örnekleri çoğaltacak olursak bir milletvekilinin zeybek oynamakla itham edilmesi gazetenin tepkisini çekti. Zeybeğin kötü bir durum gibi gösterilmesi gazeteye göre Türklüğe hakarettir. Çünkü zeybek; *“mübarek Atatürk'ün bedeninde ilahileştiği gündən beri Türkler için bilhassa kutsi bir mana kazanmıştır.”*³⁹

Necip Mirkelamoğlu 17 Nisan 1948 tarihli sayıdaki yazısında; her çalışma devresi başlangıcında Meclis Başkanı'nın *“Ankara milletvekili Atatürk!”* diye seslenmesini mukabilinde Meclis'in de hep bir ağızdan *“Burada!”* diye cevap vermesini teklif etti.⁴⁰

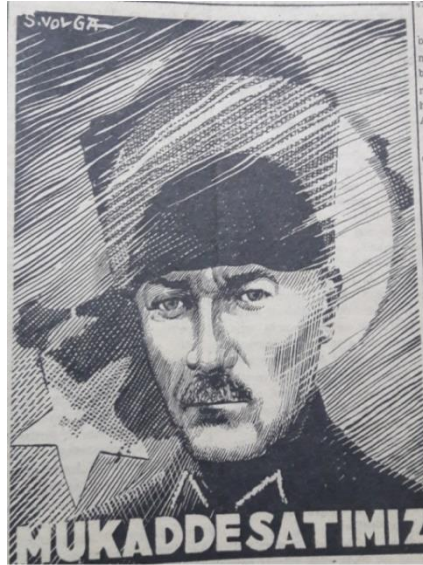
³⁸ Dokuz Eylül, 26 Haziran 1947, s.3

³⁹ Dokuz Eylül, 30 Ağustos 1947, s.1

⁴⁰ Dokuz Eylül, 17 Nisan 1948, s.2

13 Aralık 1947 tarihli nüshada ise imzasız olarak Atatürk, vatan ve bayrak kavramlarıyla birlikte “*mukaddesat üçgeni*”nin köşelerinden biri olarak tanımlandı.⁴¹

⁴¹ Dokuzy Eylül, 13 Aralık 1947, s.1

SONUÇ

Gazete ve yazarlarına göre Kemalizm kopyacı bir ideoloji değildir. Türkiye'nin şartları içerisinde doğmuştur. Faşizm ve Komünizm gibi iki ana unsurun çevreyi sardığı bir periyotta onlarla hiçbir ilgi olmadığını ifade etmek anlaşılabilir bir davranıştır. Dokuz Eylül ırkçılık, Komünizm, irtica gibi genç cumhuriyetin tasvip etmediği davranışlara müsamahasız yaklaşmaktadır. Henüz yeni kurulan Demokrat Parti'yi ve de CHP'yi Komünizme karşı işbirliğine çağıran gazete, DP'nin Kemalizm'e bağlılığından şüphe duymamıştır. Daha sonraki yıllarda ise CHP'yi kastederek "*partililerin gazetesi*" olduğunu ifade eden gazete DP'yi eleştirmekten geri durmadı.

Tek parti döneminin son devresinde yayımlanan gazete Kemalizm dışındaki ideolojilerin karşısında dururken, Atatürk ve devrimlerin ise savunuculuğunu yapmıştır. İncelediğimiz dönemki karikatürlerde de bu hususlar göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

A-Gazeteler

Dokuz Eylül

B-Arşiv Belgeleri

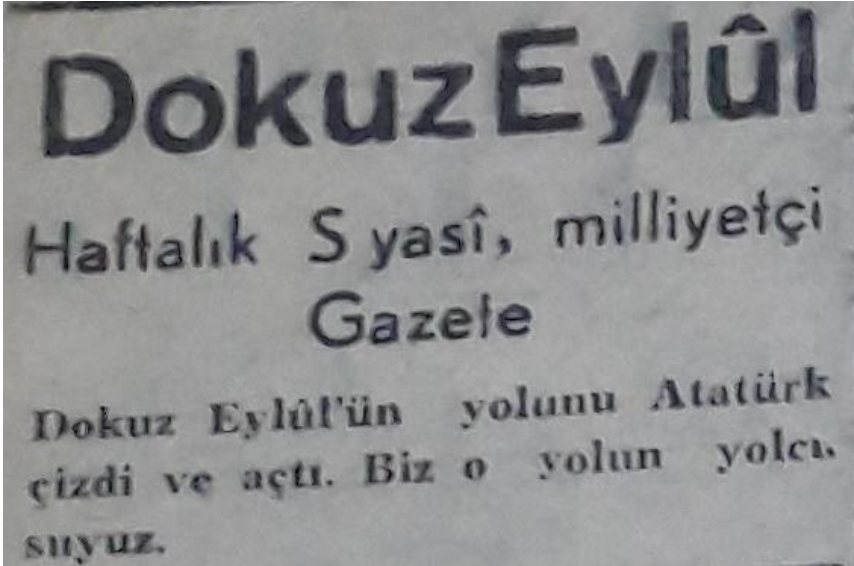
BCA, 490.1.0.0/1366.52.9.1

EK-1

Gazete'nin ilk logosu

EK-2

Gazetenin kendisini tanıttığı reklam

1950 GENEL SEÇİMLERİNİN TÜRK BASININDAKİ YANSIMALARI

Ömer Osman UMAR* - Turgay MURAT**

ÖZET

21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan genel seçimler Türkiye'de uzun yıllar sürecektir tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Seçim sonuçlarına yapılan itirazlar, Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti arasında bitmeyen bir rekabet süreci yaratmış ve bu durum 1950 Genel seçimlerine kadar devam etmiştir.

Biz bu çalışmamızda 1946 seçim sonuçlarıyla başlayan ve 1950 genel seçimleriyle biten bu süreci ve süreç içerisinde Türkiye'de yaşanan olayların basına yansımalarını dönemin iktidar ve muhalefet yanlısı gazetelerini kullanarak, incelemeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, Seçim Yasası, 1950 Seçimleri

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, ELAZIĞ, oumar@firat.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, ELAZIĞ, turgaymurat.1980@hotmail.com

REFLECTIONS OF 1950 GENERAL ELECTIONS IN TURKISH PRESS

ABSTRACT

The general election held in 21st of July 1946 led to long term discussions in Turkey. Objections about result of the election created endless rivalry between the Republican People's Party and the Democrat Party and this situation went on until the general election in 1950.

In this study we will try to observe the period that started with the result of 1946 general elections and ended with 1950 general election and also events occurred in Turkey and reflections of the events in media using pro-government and pro-oppositio newspaper.

Key Words: The Republican People's Party, The Democrat Party, Elections Law, 1950 General Elections

1. 1946 Genel Seçimlerinin Yankıları

Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de yeniden çok partili hayata geçilmiş ve eski Cumhuriyet Halk Partisi kurmayları muhalefet saflarında yerlerini almışlardır. Demokrat Parti'nin hızlı yükselişi ve taraftar kitlesinin giderek artması, Cumhuriyet Halk Partisi'nin de bazı tedbirler alması sonucunu doğurmuştur ki bunlardan biri de genel seçimlerin zamanından önce yapılmasıydı. Demokrat Parti'nin teşkilatlanmasına fırsat vermeden 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılan Erken Genel Seçim sonuçlarına göre, 395 Cumhuriyet Halk Partisi adayı, 66 Demokrat Parti adayı ve 4 bağımsız aday kazanarak, milletvekili olacaktır¹. Ancak sonradan kesin sonuçlara göre 1946 seçimi sonunda mecliste 403 CHP'li, 54 DP'li, 8 bağımsız milletvekilinin bulunduğu anlaşılacaktır. Ne var ki Demokrat Partililer bu rakamları kabul etmiyordu.² Demokratlara göre, Demokrat Parti teşkilatının sandık müşahitleri eliyle topladığı rakamların hesabından, 1946 seçimlerinde Demokrat Parti'nin 279 milletvekilliği, Halk Partisi'nin de 186 milletvekilliği olması gerekiyordu³. Dolayısıyla Demokrat Parti'nin seçimlere itirazı da bir o kadar sert oldu. Seçimlerin ardından yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleri sonucunda da⁴ İsmet İnönü 451 oydan 388'i ile tekrar Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Demokrat Parti'nin adayı Mareşal Fevzi Çakmak, 59 oy almıştır. Diğer taraftan Saraçoğlu Kabinesi istifa etmiş, yeni kabineyi kurmakla İstanbul Milletvekili Recep Peker görevlendirilmiştir⁵. Yapılan bu ilk tek de-

¹Cumhuriyet Gazetesi, 24 Temmuz 1946, s.1.

² Mahmut Goloğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- IV Demokrasiye Geçiş(1946-1950)**, İstanbul, 2009, s.71-72.

³ Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes, (Der:İsmet Bozdağ)**, İstanbul, 1986, s.69.

⁴ Mustafa Albayrak, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)**, Ankara, 2004, s.93

⁵Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ağustos 1946, s.1

receli seçim, aynı zamanda Türk siyasi tarihinin en çok tartışılan seçimleri olmuş, bu seçimlerdeki yolsuzluklar, o zamanki muhalefetin uzun yıllar boyunca propaganda malzemesini oluşturmuştur⁶.

Çok partili hayatın ilk hükümetini kuran Recep Peker, muhalefetle iktidar arasındaki ilk siyasi mücadeleyi 21 Temmuz seçimlerine yapılan itirazlarda yaşar. CHP yönetimi seçimlerin adil koşullarda yapıldığını, muhalefetin eleştirilerinin tamamen “demagoji ve aşırı propaganda saplantıları” olarak değerlendirmesinde bulunmuştur. Demokrat Partili milletvekilleri ise geçen hükümeti seçimlere hile karıştırmakla itham ederek, seçimlerin iptal edilmesini talep etmişlerdir. Bütün bu itirazlar sonuç getirmeyince Demokrat Partili milletvekilleri, istifa ederek, sine-i millete⁷ dönmekle CHP ve Hükümeti tehdit etmişlerdir.

Seçimlere yapılan itirazlar aynı zamanda basında da geniş yer bulmuştu. Bu konuda basında yer alan haberler ve yazılar iktidarı telaşlandırmış ve bilhassa İstanbul basını üzerinde baskı tedbirleri almak yoluna gidilmiştir. Sıkı Yönetim Kumandanlığı 24 Temmuz'da yayınladığı tebliğ ile basını susturma yoluna gitmişti. Bu tebliğde: "Millet iradesinin tam bir serbestlikle tecellisini güçleştirir endişesiyle İstanbul gazetelerinde seçime takaddüm eden günlerde yapılmış olan çeşitli ağır neşriyata karşı hiçbir tedbire başvurulmamıştır. Fakat seçim büyük bir sükûnet ve emniyet havası içinde bitmiş olduğundan halkımızın artık karşılıklı sevgi ve saygı hisleri içinde yaşamaları ve herhangi bir tahrike maruz bırakılmamaları icap eder. Bu böyle iken bazı gazetelerde bilhassa seçim sonuçları hakkında vatandaşları şüpheye düşürücü ve bu yüzden memleketin huzurunu sarsıcı neşriyatın

⁶ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.90.

⁷ “Sine-i Millete Avdet” Atatürk'ün kullandığı bir deyimdir. Bu deyim 1946 yıllarında kullanılan manası: Milletvekilliği emanetini millete geri vermek ve iktidarı, oy verenlerin düşmanlığı karşısında bırakmaktır. Celal Bayar, **Başvekilim Adnan Menderes**, s.65.

devam ettiği görülmektedir. Sıkıyönetim bölgesinde bu gibi tahriklerin devamına müsaade edilmeyeceği ve bu kabil yazılara karşı sıkı yönetim komutanlığının harekete geçeceği tebliğ olunur" Örfi İdare Komutanı Korgeneral Asım Tınaztepe⁸ ifadelerine yer verilmiştir.

Çok partili hayatın ilk seçimine gölge düşmüş ve parlamento karışmıştır. Bunun üzerine devreye Cumhurbaşkanı İnönü girmiş ve Demokrat Parti lideri Celal Bayar ile görüşme yaparak, Demokrat Partililerin tekrar meclise girmesi sağlanmıştır⁹. Seçim itirazları devam etmiştir. Demokratlar tarafından 36 ile ait seçimlere toptan itiraz edilmiş ve ayrıca şahısları itibariyle 27 milletvekili hakkında da itirazlar ileri sürülmüştü¹⁰. Bunun üzerine Meclis'te seçimlere yapılan itirazları incelemek için 20 CHP'li, 8 DP'li ve iki bağımsız adaydan oluşan, Tutanakları İnceleme Komisyonu kurulmuştur.

26 Ağustos'ta Meclis gündemine gelen Tutanakları İnceleme Komisyonu'nun raporu görüşülürken, Menderes de söz alarak, konu hakkında gözlem ve görüşlerini ifade etmiştir¹¹. "Muhterem Arkadaşlar; kim ne derse desin 21 Temmuz tarihinde yapılan milletvekili seçimlerinde birçok yolsuzluklar ve kanunsuzluklar olduğu hakkında teessüs eden kanaat umumidir. Bu kanaatin bütün vicdanlarda yer etmesine sebep kanunu tatbika memur makamlar ve vazifeliler tarafından türlü türlü kanunsuz hareket ve muamelelerin, her çeşitten tazyik ve tehditlerin, zor ve şiddet kullanma hadiselerinin her yerde açıktan açığa yapılmış olması ve bu mübalatsızca işlenen kanunsuzluklarının ıstırabına, şehirlerde kasabalarda ve köylerde yığın yığın vatandaşların bizzat maruz kalmış bulunmalarındır. Bu itibarla denilebilir ki, mazbatalarını tetkik ve müzakere etmekte olduğumuz son milletvekili seçimlerinin milli iradeyi tecelli etmediğine dair olan en hakiki delil, Türk Milletinin vicdanına yerleşmiş olan bu kanaattir."

⁸ Orhan Cemal Fersoy, **Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes**, İstanbul, 1971, s.166.

⁹ Şerif Demir, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, İstanbul, 2010, s.115.

¹⁰ Cem Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 2003, s.37.

¹¹ Şerif Demir, a.g.e., s.117

İktidar Partisi'nin Sayın Genel başkanı İnönü'nün son seçim nutkunda bu hakikat şöylece ifade olunmuştu: “Davanın esası milletin serbest iradesinin meydana çıktığına milletin kendilerinin inanmasıdır”. Evet, ne denirse densin seçimler hakkında Türk milletinin hüküm bütün delillerin üstünde bir değer taşımaktadır. Bununla beraber seçimlerin kanunsuzluk içinde cereyan ettiğine ve milli iradenin serbest tecelli etmediğine dair olarak, Tutanakları İnceleme Komisyonu'na her ilden kucak kucak şikâyetler, itirazlar ve vesikalar gelmiştir... Şikâyet ve delillere komisyonca asla değer verilmemiştir...

Bunca şikâyet ve itirazlardan bir tekinin tahkikine dair komisyonca lüzum görülmemiştir” ifadelerine yer veren Menderes, konuşmasının devamında yaşanan bu olayların çok daha önceden tertiplendiğini söyleyerek, Halk Partisi'nin uzun yıllar tek başına iktidar olmasından dolayı kurulan partilere tahammül edemediğini ve yeni partilerin memleket içerisinde yayılmasını ve kuvvetlenmesini önlemek maksadıyla şiddetli tedbirlere başvurduğunu belirtmiştir.

Konuşmasında seçimler sırasında yaşanan bazı olayları da örnek gösteren Adnan Menderes, Demokrat Parti'nin il içinde sandık başına gönderdiği 356 temsilciden 105'inin sandık başından uzaklaştırıldıklarını iddia etmiştir. Konuşmasının sonunda Menderes, cebir ve fesat ile malul bulunan bu seçimler ve mazbatalar, sahih ve salim diye telakki edilecek olursa bu vatanda hiçbir vakit milletvekilliğinin ve seçimlerin talili ve sebebi ileri sürülemeyecektir demektir. O halde Mazbataları İnceleme Komisyonu'na ne ihtiyaç vardır? İç tüzükteki buna ait olan maddelerin manası ve tahkikatı nerede kalır.¹² Şeklinde konuşmasını sonlandırmıştır.

Asım Us ise, 17 Ağustos 1946 tarihli Vakit gazetesinde çıkan yazısında “... Meclisteki muhalefet partisinin hedefi haklı haksız bir sürü şikâyetler ile Cumhuriyet Halk Partisi'ni ve onun itimadıyla iş başında duran hükümeti yıkmak, memlekette itimatsızlık havasını

¹² **TBMM, TD**, Dönem: 8, Birleşim:8, C.1,26 Ağustos,1946, s.202–206

umumileştirmek, yeni bir seçimde bu umumi itimatsızlıktan faydalanarak, ekseriyeti almak ve böylece iktidar mevkiine geçmektir. Yoksa umumi idare işlerinin düzene girmesi değildir. Bunun için Demokrat Parti bundan sonra Meclis'te ardı arkası kesilmeksizin sualler sormaya ve istizahlar açmaya çalışacaktır... Demek istiyoruz ki, muhaliflerin 66 reyine karşı 395 ekseriyeti haiz olan Cumhuriyet Halk Partisi her meselede istediği kararı alabilir. Muhalefet partisi sadece Meclis'te muhalefet için muhalefet yapabilir ve böyle yapmak istediği de bugüne kadar takip ettikleri hareket hattından anlaşılmaktadır¹³ ifadesinde bulunmuştur.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar ise seçimlerin sona ermesi dolayısıyla intibalarını soran gazetecilere şu beyanatta bulunmuştur: "... Birkaç gün sonra Demokrat Parti Genel İdare Kurulu bir beyanname ile memleketimizde seçim emniyet hususunun nasıl ayaklar altına alındığını umumi efkâra teferruatı ile arz edecektir"¹⁴. "İşte ben iddia ediyorum, hatta itham ediyorum; seçim işlerine fesat karıştırılmıştır. Seçimler memleketin hakiki iradesini göstermekten uzaktır. Şayet kanunsuz hareketler ve vatandaşların üzerinde yapılan türlü tazyikler azami hadde çıkarılmamış olsaydı, yurdun her tarafında seçimleri partimizin kazanmamasına imkân yoktu... Halk partisi iktidar mevkiini ancak seçimlerden önce ve seçimler esnasında tatbik ettiği zorlamalara dayanan usuller ve seçim evrak ve mazbatalarında tahrifat yapmak sayesinde muhafaza etmektedir".

Bu demeç iktidar çevrelerinde hoş karşılanmadığı gibi, bu demeci yayınlayan Yeni Sabah ve Gerçek gazeteleri de İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmış ve seçim sonuçlarının basında eleştirilmesi yasaklanmıştır¹⁵. Ancak aynı beyanata sayfalarında

¹³ **Ayın Tarihi**, Sayı:153, Ankara (Ağustos), 1946, s.53-54

¹⁴ **Yeni Sabah Gazetesi**, 25 Temmuz1946, s.1-3.

¹⁵ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.91.

yer vermiş olan Hükümet taraftarı Tanin gazetesine böyle bir muamelede bulunulmamıştı¹⁶.

2. 1950 Genel Seçimleri Öncesinde Yaşanan Olaylar

21 Temmuz 1946 Genel Seçimleri ve sonuçları üzerine yapılan itirazlar ve iktidar partisiyle yaşanan tartışmalar 1950 genel seçimlerine kadar devam etmiş ve bu süre içerisinde iktidar ve muhalefet partisi içerisinde çok önemli olaylar yaşanmıştır. 1950 genel seçimlerine kadar geçen bu süre içerisinde 12 Temmuz Beyannamesi, Milli Teminat Misakı ve Seçim Yasası gibi konular seçimlere kadar ülke gündeminde kalmış ve bu konular iktidar ve muhalefet liderleri tarafından 1950 Genel seçimleri öncesinde karşılıklı koz olarak kullanılmıştır.

Nitekim bu konular mecliste çokça tartışılmış ve hükümet ile muhalefet yanlısı gazeteler günlerce bu konuyu manşetlerine taşımışlardır. Bu arada Demokrat Parti birinci kurultayına hazırlanıyordu. Kurultay, 7 Ocak 1947'de başlamıştır. Kurultayın maksadı, partinin geçmişteki faaliyetlerini tartışmak, gelecek için planlar hazırlamak, parti programını inceleyip kabul etmek ve parti organlarına üye seçmektir. Kurultay Celal Bayar'ın konuşmasıyla başlamıştır¹⁷. Celal Bayar konuşmasında: "Anayasaya uymayan kanunların kaldırılması, seçim kanununun değiştirilmesi, devlet ve parti reisliğinin bir kişi uhdesinde birleşmemesi¹⁸ gibi konulardan bahsetmiştir. Demokrat Parti Kurultayı "Hürriyet Misakı"nı oybirliğiyle kabul ederek dağılmıştır¹⁹. Hürriyet Misakı, Demokrat Parti'nin Birinci Büyük Kongresi öncesinde bu partinin iktidardan istediklerini kapsayan siyasi bir ultimatoma niteliği taşımaktadır²⁰.

¹⁶ Kemal H. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 2010, s.252.

¹⁷ Kemal Karpat, a.g.e., s.267-268

¹⁸ **Cumhuriyet gazetesi**, 8 Ocak 1947,s.1

¹⁹ Kemal Karpat, a.g.e., s.269

²⁰ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.107.

Bu arada bazı tarafsız gruplar ile birtakım işadamları hükümet ile muhalefeti birbirine yakınlaştırmaya çalışmışlardır; ama sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması, Demokrat Parti'nin yeni bir seçim kanunu teklifinin reddi, Menderes'in yasama dokunulmazlığının kaldırılmak istenmesi ve CHP gazetelerinde demokratları ihtilal istemekle suçlayan sert başmakaleler, siyasi gerginliği devam ettirmiştir²¹. Siyasi gerginliğin artması üzerine, iktidar ile muhalefetin uzlaşması için çalışan Cumhurbaşkanı İnönü, iktidar ile muhalefetin uzlaşmasını sağlamaya yönelik bir bildiri metni hazırlayarak, her iki tarafın da onayını istemiştir. Cumhurbaşkanı İnönü'nün bizzat hazırladığı bu bildiri, 12 Temmuz tarihinde gazetelerde yer aldığı için "12 Temmuz Beyannamesi" olarak bilinir²². İnönü'nün beyannamesi, İktidar partisi ile muhalefet partileri arasındaki ilişkilerin yeni esaslara dayandırılması gerektiğini açıkça belirtiyordu²³. Bu görüşü ve olayları yorumlama tarzı ile İnönü, Recep Peker ve hükümetinden ayrılıyor, muhalefetin hükümet baskısına ve taraf tutmasına karşı yaptığı şikâyetleri dolaylı olarak desteklemiş oluyordu. İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi'nden sonra Recep Peker'in çok partili sistemi destekleyen bu beyannamesi'ni kabul etmesi, kabul etmiyorsa da istifa etmesi gerekiyordu. Oysa Recep Peker, İnönü'nün beyannamesini anayasanın Cumhurbaşkanı'na tanıdığı yetkilere aykırı saydığı ve meclis çoğunluğunun kendisini tutacağına inandığı için hükümet başkanlığından çekilmemişti. Ancak birkaç ay sonra baskılar nedeniyle istifa etmek zorunda kaldı. 12 Temmuz Beyannamesi, partiler arası münasebetleri normalleştirerek sükûna kavuşturmuştu²⁴.

Başbakan Peker'den sonra hükümeti kurma görevi, Hasan Saka'ya verildi. Daha ılımlı bir kişi olan Hasan Saka'nın kurduğu kabine 10 Ekim 1947 tarihinde TBMM'den güvenoyu aldı. Saka Hükümeti'nin yaptığı ilk iş muhalefet ile uzlaşma düşüncesine uygun

²¹ Kemal Karpat, a.g.e., s.275.

²² Mustafa Albayrak, a.g.e., s.120.

²³ 12 Temmuz Beyannamesi için bk. Kemal Karpat, a.g.e., s.278–281.

²⁴ Kemal Karpat, a.g.e., s.282–283.

olarak, muhalefetin şikâyet ettiği konuları incelemeye almak oldu. Bu amaçla CHP Genel Müfettişliği ve valilere bir genelge gönderilmiştir. Saka Hükümeti bu genelge ile iktidar- muhalefet ilişkilerini yumuşatmak istiyordu. Saka kabinesi Demokrat Parti taraftarlarınca da umutla karşılanmıştı. Ancak 12 Temmuz Bildirisi, Demokrat Parti'nin fanatik cephesini harekete geçirmiştir. Nitekim Demokrat Parti'nin iktidara karşı daha sert bir tutum içine girilmesini savunan üyeler, Demokrat Parti'nin 22-24 Temmuz 1947 tarihleri arasında Ankara'da yaptığı küçük kongresinde parti yönetimini şiddetle eleştirmişlerdir. Demokrat Parti içinde başlayan bu tartışma yaklaşık altı ay devam etmiş ve bu partiden 21 milletvekilinin ayrılmasıyla dindirilebilmiştir. Bu fırtına Demokrat Parti'nin tarihinde geçirdiği en büyük bunalım olmuştur²⁵. Demokrat Parti'den atılanlar ile çekilenler, yeni bir parti kurma işine girişerek,²⁶ 20 Temmuz 1948'de, Millet Partisi'ni kurmuşlardır²⁷.

Demokrat Parti bu bunalım sonunda parti grubunun yüzde otuzunu kaybetmişti. Bu süre içinde iktidara karşı etkili bir muhalefet yapamayan Demokrat Parti, Bayar'ın imzasıyla 18 Haziran'da yayınladığı 101 sayılı genelge ile iktidarın istediklerini yeterince yerine getirmedeğini iddia ederek, 13 milletvekilliği için yapılacak olan ara seçimlere girmeyeceğini açıklamıştır. Ara seçimler 17 Ekim 1948 tarihinde yapılmış, bu seçimlere Demokrat Parti ve Millet Partisi katılmamıştır. Seçimlere muhalefetin girmeyerek, iktidarı pek çok konuda suçlaması, CHP iktidarının kamuoyu önündeki saygınlığını sarstığı için, seçime katılım oranı çok düşük olmuştur²⁸. Bu durum da iktidar ve muhalefet yanlısı gazeteler tarafından manşetlere taşınmıştır. 15 Ekim 1949 tarihli Ulus gazetesinin manşetten verdiği ha-

²⁵ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.123-133

²⁶ Kemal Karpat, a.g.e., s.306.

²⁷ Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980)**, (Türkçeleştirilen: Ahmet Fethi), İstanbul, 2010, s.49.

²⁸ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.133-134.

berde; ara seçimler için, Demokrat Parti'nin vatandaşları oy kullanma hakkından mahrum etmeye yeltenmekle²⁹ suçlarken, 17 Ekim 1949 tarihli Vatan gazetesi de manşetinde ara seçimlerle ilgili olarak, "Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul'da küçük çapta bir 21 Temmuz yarattı"³⁰ şeklinde başlık kullanmıştır.

Bu arada ekonomik zorluklar, kuruluşundan beri geçici bir kabine olarak kabul edilen ve siyasetinde ortalama bir yol tutan Hasan Saka Kabinesi'nin durumunu zorlaştırıyordu. Temmuz Beyanname-si'nin ifade ettiği fikirleri gerçekleştirmiş ve parti ilişkilerini daha iyi bir hale getirmiş olan bu kabine böylece tuttuğu liberal siyasetin de sınırlarına gelip dayanmış oluyordu. Hasan Saka'nın Haziran ayındaki ilk istifası ve hazırladığı yetersiz program ve nihayet bütçe açığı yüzünden Ocak 1949'daki son istifası sürpriz olmamıştır³¹. Yeni Hükümeti, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Profesörü Şemsettin Günaltay kurmuştur³².

Bu arada Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi, 20 Haziran 1949 tarihinde yurdun çeşitli yerlerinden gelen 1700 delegenin katılımı ile Ankara'da Devlet Sergi Salonu'nda toplanmıştır. Bu kurul-tayda partinin geçmiş ve gelecekteki siyasi haritası, 12 Temmuz Bil-dirisi'nin sonuçları ve seçim yasası konusunda görüşmeler yapılmış-tır. Kongrede söz alan delegeler çeşitli konularda iktidarı eleştiren görüşler belirtmişlerdir. Bu konuşmacılardan İstanbul Delege-si Kazım Yurdakul; 12 Temmuz Bildirisi'nin uygulanmayışının vicdan-larda ıstırap yarattığını belirterek, "Bu beyannameyi burada yakalım ve hükmünün kalmadığını bütün millete ilan edelim" diyecekti. Yine Kongrede konuşan İzmir delege-si Osman Kapani de daha sert bir konuşma yaparak, seçimlerde yolsuzluk yapılması durumunda; "Sandıklara uzanacak eller kırılacaktır. Önümüzdeki seçimlerde ha-

²⁹ **Ulus gazetesi** 15 Ekim 1949, s.1

³⁰ **Vatan gazetesi** 17 Ekim 1949, s.1

³¹ Kemal Karpat, a.g.e., s.314-315.

³² Mustafa Albayrak, a.g.e., s.137

yatlar tehlikeye girmeden hile yapılamayacaktır... Biz ihtilal metotlarına asla müracaat etmedik, etmeyeceğiz. Kardeşkanına susamış değiliz. Sadece sandık başlarında hainlere karşı meşru müdafaa hakkımızı kullanacağız" diyerek, iktidara gözdağı vermek istemişti. Bazı konuşmacılar da genel seçimlerin 1950 yılından önce yapılmasını, seçim sandıklarının başında Demokrat Partili gözlemcilerin de bulunmasını ve çok dikkatli hareket edilmesini istediler. Bu rapor oya konularak, aynen kabul edilmiştir. Bunlara ek olarak, 21 Temmuz 1946 Genel seçimlerinin yıldönümünde, bütün yurttta protesto mitinglerinin düzenlenmesi kararı alınmıştır³³. Nitekim alınan bu kararın ardından Zafer Gazetesi 21 Temmuz 1949 tarihli yayınında "Hazin bir yıldönümü: 21 Temmuz"³⁴ başlığını büyük harflerle atmıştır. Demokrat Partililer 21 Temmuz'u hüznle yâd edeceklerini belirtirken, Halk Partililerde 21 Temmuz'u kutlayacaklarını söylemişlerdir. Bu konuda Ali Naci Karacan Tan Gazetesinde yazdığı başmakalesinde: "Dün 21 Temmuz seçimlerinde cereyan eden hadiseler, bir taraftan Demokratlar, bir taraftan Halkçılar tarafından toplantılar ve nutuklarla millete tekrar hatırlatıldı. Demokratlar cereyan eden yolsuzlukların üzerinde durarak, bunları bir daha tekrar ettirmemek için vatandaşı uyanık olmaya çağırdılar. Halkçılar ise, bu politika taktiği ile sırf demokratlara cevap vermiş olmak için aynı 21 Temmuz'u milli iradenin bu memlekette tecellisi, başlangıç tarihi olarak, kutlamaya kalktılar..."³⁵ ifadelerine yer vermiştir.

Devam eden Demokrat Parti Kongresi sonucunda, Ana Davalar Komisyonu Raporu'nda, iktidardan istenilenlerin yerine getirilmemesi durumunda ; iktidarın, "milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi bir mesuliyete mahkum olacağı.." belirtiliyordu ki, bu son cümledeki "husumet" sözcüğü nedeniyle, İktidar, Demokrat Parti Büyük Kongresi'nde kabul edilen bu

³³ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.135-143

³⁴ **Zafer gazetesi** 21 Temmuz 1949,s.1.

³⁵ **Zafer gazetesi**, 21-22 Temmuz 1949, s.1-4

raporu; "Milli Husumet Andı" olarak, nitelendirecekti. Oysa aynı rapor, Demokratlar tarafından da; Milli Teminat Misakı" olarak adlandırılacaktı³⁶. Demokrat Parti'nin Kongrede aldığı kararlar iktidar ve muhalefet partili gazete manşetlerinde günlerce yer almış ve sert başlıklı yazılar kaleme alınmıştır. 23 Haziran 1949 tarihli Zafer Gazetesi "21 Temmuz faciası hortlayamaz"³⁷ manşetini atarken, iktidarı destekleyen gazeteler ise Demokrat Parti'yi ihtilalcilikle suçlamışlardır³⁸. Bu konuda Akşam Gazetesi 27 Haziran 1949 tarihli manşetini "Demokrat Parti'nin Milli Husumet Beyannamesi" şeklinde atarak, Hükümet, Celal Bayar'ın vatandaşları kanun aleyhine isyana teşvik ettiğine kanidir başlığını kullanarak, Ankara muhabirinin yazısını vermiştir: yazıda Demokrat Parti Kongresi'nin dağılmadan önce kabul ettiği ve dün sabahki gazetelerde çıkan Milli Husumet Beyannamesi ile hasıl olan vaziyeti tetkik etmiştir. Demokrat Parti'nin bu Milli Husumet Beyannamesi etrafında hükümet tarafından birçok endişeler izhar edilmekte tefsirler yürütülmektedir. Hükümet, bu Milli Husumet andının önceden uzun uzadıya hazırlanmış ve Celal Bayar'ın nutku ile tahrik edilmiş bir tertip olduğu kanaatindedir³⁹ ifadelerine yer vermiştir.

Demokrat Parti Kurultay'ında görüşülen en önemli sorunlardan biri de "seçim sistemi" olmuştur. Kurultay, Parti Merkez Komitesi'nin raporuna uyararak, seçimlerin mahkemelerce denetlenmesi ve seçim güvenliğinin böylece garanti altına alınması konusunda ısrar etmiştir⁴⁰. Demokrat Parti Kongresi'nde üzerinde ısrarla durulan seçim sistemi konusunda, Başbakan Yardımcısı Nihat Erim, Demokrat Parti Kongresi hakkında Tan gazetesine beyanatta bulunarak, seçim kanunu hususunda Demokrat Parti idarecilerinin hala ortaya müs-

³⁶ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.137-144.

³⁷ **Zafer gazetesi** 23 Haziran 1949, s.1

³⁸ Mustafa Albayrak, a.g.e., s. 144.

³⁹ **Akşam gazetesi**, 27 Haziran,1949, s.1

⁴⁰ Kemal Karpat, a.g.e., s.318-319.

pet bir teklif bir formül koymadıklarını belirttikten sonra: “Gönül isterdi ki, kongrede Demokrat Parti Genel Kurulu'ndan bu en mühim davada şimdiye kadar niçin ortaya bir tasarı metni konulmadığı sorulsun. Şimdi biz, hükümet olarak ve parti olarak, gelin el ele verelim, memleketin beklediği nizamı süratle beraber kuralım diyoruz. Bu sözumüz hala cevapsızdır”⁴¹ ifadelerine yer vermiştir. 1949 yılına gelindiğinde Meclis'in açılış nutkunu yapan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü muhalefet Partileri tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler üzerine Vakit gazetesinde Asım Us, uzun bir yazı kaleme alarak, yapılan eleştirilere yanıt vermiştir.

Asım Us, 6 Kasım 1949 tarihli Vakit gazetesindeki Cumhurbaşkanı ve muhalefet partileri başlıklı: “Cumhurbaşkanımız İsmet İnönü'nün Büyük Millet Meclisi kürsüsünden söylediği açılış nutku muhalefet çevrelerinde beklenen tepkileri yapmıştır. Celal Bayar, Ege bölgesinde, bu nutuktan bahsetti ve Cumhurbaşkanımızın sözlerini anayasaya aykırı gibi gösterdi; Millet Partisi ise hadiseyi Büyük Millet Meclisi'nde tartışma konusu haline getirmek teşebbüsüne girişmiştir. Meclis başkanlığına verdiği bir önerge ile aynı mesele üzerinde hükümet aleyhinde gensoru açılmasını istemiştir. Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı ile Parti başkanlığının bir zat uhdesinde birleşmesini anayasaya aykırı olduğu davasındadır. Millet Partisi'nin verdiği önerge sene başı nutkunda söylenen sözlerle anayasaya aykırı hareket edilmiş bulunduğunu ileri sürmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi'nin kanaati ise bu iddiaların her ikisi de hiçbir kanuni mesnede dayanmadığı merkezindedir. Çok Partili demokrasi hayatının başladığı günden beri devam edip gelen bu davanın millet kürsüsünden açıkça konuşulması ve bir karara bağlanması ile mesele aydınlanmış olacaktır. Meclis çoğunluğunun vereceği karar, muhalefet cephesini susturmayacaktır. Fakat tarafsız halk efkârı hakikati anlayacaktır... Aynı zamanda Cumhurbaşkanı ve Halk Partisi'nin değişmez başkanı

⁴¹Akşam gazetesi, 23 Haziran 1949, s.1

olan Atatürk'ün siyasi hayatı ölümüne kadar bugünkü anayasa hükümleri içinde geçmiş olduğundan, Cumhurbaşkanlığı'nın anayasaya aykırılığını iddia etmek Atatürk'ü, anayasaya aykırı gitmekle suçlamak, demek olur. Celal Bayar'ın bu kadar çürük olan bir davada ısrar etmesine şaşılır. Sayın Demokrat Parti Genel Başkanı "Atatürk zamanında Halk Parti'sinden başka bir siyasi parti yoktu" diyemez. Çünkü Serbest Fırka'nın teşkilinde Fethi Bey herkesin bildiği gibi Atatürk'ün Halk Partisi başkanlığından çekilmesini istemiş fakat bu isteğini kabul ettirememiştir... Cumhurbaşkanımızın meclis kürsüsünden söylediği sözleri, iktidar partisi için bir propaganda hareketi gibi telakki etmek büyük insafsızlık olur. Halk Partisi'nin muhalifleri mücadele sahasına atılırken, İsmet İnönü'nün parti başkanı olduğunu pekâlâ biliyorlardı. Hatta o zaman daha fazlası da vardı. İsmet İnönü, Milli Şef ve değişmez başkandı. Milli Şeflik ve değişmez başkanlık terk edilmiştir. Muhalifler, İsmet İnönü'nün şahsi kudretini sanki bu unvanlardan geliyormuş zannediyorlardı. Bu zannın yanlışlığını hadiselerle anlayınca Cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının telif edilemeyeceğini iddia etmeye başladılar. İsmet İnönü, kanunî hiçbir mecburiyeti yokken buna da fedakârlık gösterdi; fakat muhalifler hala mevkilerinin zayıflığını görüyorlar. Bütün telaşları buradan geliyor"⁴² ifadelerinde bulunmuştur.

Demokrat Parti kongresinin ardından hükümet ile muhalefet arasındaki gerginlikler devam etmiştir. İktidar daha önceki uygulamalarında olduğu gibi, muhalefetin en çok üzerinde durduğu ve eleştirdiği konu olan seçim yasaının bir an önce hazırlanması için kolları sıvamıştır. Bu çalışmanın sonucunda iktidar 1946 seçim yasasında bazı demokratik değişiklikler yaparak, ileri bir adım atmış ve 5258 sayılı yeni seçim yasası, 9 Temmuz 1948'de yürürlüğe girmiştir. Ancak bu yasa da Demokrat Parti tarafından yeterli bulunmamıştır. Bu yüzden yeni seçim yasası yapılması için hazırlıklara girişilmiş ve

⁴²Vakit Gazetesi, 6 Kasım 1949, s.1

sonunda 147 maddelik⁴³ bir tasarı hazırlanmıştır. Yasa tasarısı hakkında muhalefet partilerinden Demokrat Parti ve Millet Partisi'nin de yazılı görüşlerinden yararlanılmıştır. Bu tasarı muhalefetin isteklerine büyük ölçüde uyduğu için, ilişkilerin yumuşamasında etkili olmuştur. Tasarıya göre; seçmen listelerinin belirlenmesinden sonra, yargıçların onayı alınarak, listelerin kesinlik kazanması, itirazların yargıçlara yapılması, memleketteki bütün seçim çevrelerinin seçim işlerini düzenlemek ve gözlemek üzere Ankara'da, bir "Yüksek Seçim Kurulu'nun" oluşturulması, bu kurulun başkanlığını Yargıtay İkinci başkanları arasından kura ile seçilecek birinin yapması, üyeliklerine Yargıtay ve Danıştay'dan üçer kişinin seçilmesi, İl ve İlçelerdeki seçim kurullarını Yüksek Seçim Kurulu'nun belirlemesi ve bunların başkanlıklarına da yargıçların getirilmesi, sandık başlarında parti temsilcilerinin yanı sıra, üçer adet bağımsız üye bulundurulması, seçim sonuçlarının sandık kurullarınca derhal açıklanması, oyların açık sayılması, bütün tutanakların TBMM'nde kabul edilmesine kadar, oyların adalet dairelerinde özel bir yerde saklanması, seçim tutanaklarının TBMM tarafından onaylanması, seçim ile ilgili bütün şikâyetlerin TBMM'ne yapılması, seçim suçu işleyenlerin ve görevini kötüye kullananların ağır cezalara çarptırılması gibi önemli yaptırım ve kurallar getiriliyordu. Ayrıca Seçim Yasası Komisyonu, 25 Eylül'de daha çok istikrar sağlayacağı gerekçesiyle, nispi temsil sistemi yerine, çoğunluk⁴⁴ sisteminin kabul edilmesine karar vermiştir. Seçim Yasa Tasarısı TBMM'de görüşülerek, 16 Şubat 1950 tarihinde⁴⁵ 341 lehte 10 aleyhte rey ile kanunlaşmıştır. Aleyhte oy verenler Millet

⁴³ Bu tasarının tüm maddeleri için bk. **Zafer Gazetesi**, 13-20 Ağustos 1949, s.4-6

⁴⁴ Bu uygulamada, bir seçim çevresinde birden çok milletvekili seçilmekte ve siyasi partiler, seçilecek milletvekili sayısı kadar aday belirleyerek listelerini oluşturmaktadırlar. Bir seçim çevresindeki milletvekillerinin tümü en fazla oy alan parti tarafından kazanılmakta, diğer partiler milletvekili çıkaramamaktadır.. bk. Erol Tunçer- Necati Danacı **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Ankara, 2003, s.7

⁴⁵ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.150-154

Partisine mensup milletvekilleridir⁴⁶. Bu tasarı, 5545 sayılı yasa olarak yürürlüğe girmiştir. Yeni Seçim Yasası, gizli oy açık sayım ve çoğunluk sistemini getirmiştir⁴⁷. Yeni Seçim Kanunu'nun yasalaşmasıyla birlikte partiler seçimler için çalışmaya başlamışlardır.

3.1950 Genel Seçimleri Ve Sonuçları

1950 genel seçimleri öncesinde Cumhuriyet Halk Partisi, seçim çalışmalarında muhalefetin savunma silahlarını etkisiz hale getirme çabalarına devam etmiştir. Bu amaçla daha demokratik ve güvenilir bir seçim yasası yapıldı. Sınırlı da olsa bir af yasası çıkartıldı. Toprak Yasası'nda büyük çiftçiler lehine önemli değişiklikler kabul edildi. Memurlara ikramiye ve vergi indirimini konusunda yeni düzenlemelere gidildi. Aşırı sağ ve sol gruplar arasından bazı tutuklamalar yapılarak, halkın sempatisi kazanılmaya çalışılmıştır⁴⁸. Seçim çalışmaları ve liderlerin vermiş olduğu demeçler iktidar ve muhalefet yanlısı gazetelerde de yer almıştır.

Cumhuriyet Halk Partisi'nin yapmış olduğu seçim çalışmalarıyla ilgili olarak, Vatan gazetesinin 22 Ekim 1949 tarihli sayısında şu ifadeler yer verilmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi içindeki 35'ler, müfritler ve mutediller hizipleri kaynaşmaya başladı. Hedef 1950'de iktidarı kaybetmemek. Ocak kongrelerine müstesna bir ehemmiyet veren Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 seçimleri arifesinde toplanacak olan bu kurultayın bilhassa başarılı bir netice almasına çalışmaktadır. Bu itibarla nahiye, kaza ve vilayet kongrelerine de aynı ehemmiyeti vereceği anlaşılmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi idarecilerinin 1950 seçimleri için iki büyük endişeleri vardır. Birincisi seçimi ka-

⁴⁶ **Zafer Gazetesi**, 17 Şubat 1950, s.6

⁴⁷ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.154-155

⁴⁸ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.164.

zanmak, ikincisi de merkezin istediği milletvekillerini seçtirmek olacaktır⁴⁹. Yeni Seçim Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte partilerin de seçim çalışmaları hızlanmıştır. Demokrat Parti, huzur ve sükûn bulamazsa seçimlere girmeyeceğini dile getirirken, Adnan Menderes, 1946'daki gibi hileye sapsarlarsa kazandığımız Milletvekilliği adedi ne olursa olsun meclise girmeden istifa edeceğiz açıklamasında bulunmuştu⁵⁰.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, Malatya'da yapmış olduğu seçim nutkunda; seçim kanununa, seçimlere, sendikalara ve din mevzuuna temas ederek, 21 Temmuz'un milletin kalbinde bir facia olarak, kaydığını söylemiştir. Celal Bayar konuşmasında, "Sevgili vatandaşlarım Demokrat Parti'nin büyük kongresinin mühim kararlar aldığını biliyorsunuz. Biliyoruz ki, 21 Temmuz 1946 tarihi bugüne kadar milletin kalbinde bir fecaat halinde kaynamaktadır. Orada seçim hürriyetine milli hâkimiyete tecavüz edilmek istenmiş, birçok vatandaşlar haksız yere taaddiye uğramış, birçok hilekârlıklar, sahtekârlıklar yapılmıştır. Bunların önüne geçmek ve en salim yolu bulmak ve bu yol içinde asil milletin hâkimiyetini sağlamak kadınlı erkekli Türk milletinin borcu ve vazifesidir"⁵¹ şeklinde ifade etmiştir. Celal Bayar bir başka seçim nutkunda, "Zaman zaman haklarımızı elimizden alanlar, kendi günahlarını setr için böyle söylüyorlar" ifadesini kullanarak, Konyalıları "Ecdadımızın tarihi yapacağı hizmetlerin teminatıdır. Göreceğiniz vazife çok büyüktür"⁵² demiştir.

Celal Bayar seçim çalışmaları kapsamında ziyarette bulunduğu Samsun, Bafra ve Çarşamba'da konuşarak, işçinin himaye edileceğini söyleyerek, memleketin iktisadi bir perişanlık içinde yüzdüğünü ve Demokrat Parti'nin Atatürk inkılabını tamamlamak arzusu ile ortaya

⁴⁹ **Vatan gazetesi**, 22 Ekim 1949, s.1

⁵⁰ **Zafer gazetesi**, 10 Ocak 1950, s.1

⁵¹ **Vatan gazetesi**, 25 Ekim 1949, s.1-5

⁵² **Zafer gazetesi**, 27 Mart 1950, s.1

atıldığını ifade etmiştir⁵³. Bayar, Çarşamba mitinginde ise, “Seçim bir partinin kazanması için yapılmaz, şu veya bu zata sandalye temini için uğraşılmaz”⁵⁴ ifadesiyle diğer partilere göndermelerde bulunmuştur.

İsmet İnönü İzmir’de gazetecilere yaptığı konuşmada seçimlerin neticesi ne olursa olsun kadere boyun eğmek lazım diyerek, bir gün memleketim, senin zamanın geçti dediği gün minnettar olacağım demiştir⁵⁵. Ayrıca İsmet İnönü, Bursa’da vermiş olduğu nutkunda Demokrat Parti’nin hala seçim beyannamesini neşretmeyişi de eleştirmiştir⁵⁶. Bu arada Demokrat Parti, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından merakla beklenen seçim beyannamesini ilan etmiş ve bu beyannameye Cumhuriyet Halk Partisi’nin beyannamesini eleştirmiştir. Eleştiride Cumhuriyet Halk Partisi’nin beyannamesinin gerçekçi olmadığı, memleket meseleleri konusunda açık bir görüşe dayanmadığı belirtilmekte, vaat olunan hizmetlerin çoğunun toptan ele alındığı, yapılacak işler hakkında ayrılan tahsisatlardan bahsedilmediği ve beyannameye vaat edilen şeylerin alelade devlet hizmetleri olduğu ifade edilmiştir.⁵⁷ İsmet İnönü de Taksim’de vermiş olduğu nutukta Demokrat Parti beyannamesini, kifayetsiz bulduğunu söylemiştir⁵⁸. Ayrıca Demokrat Parti yayınladığı seçim beyannamesinde: “30 sene devam eden iktidar Rusya hariç bugünün dünyasında misli olmayan bir hadisedir. Partimiz iktidara gelirse Cumhuriyet Halk Partisi beyannamesinde mevcut, hayali vaatlere başvurmadan ve teşebbüslere girişmeden evvel iktisadi bünyeyi salaha kavuşturacak tedbirlere tevessül etmeyi kendisine ilk iş sayacaktır”⁵⁹ sözünü vermiştir.

⁵³ **Zafer gazetesi** 3 Mayıs 1950, s.1

⁵⁴ **Hürriyet gazetesi**, 3 Mayıs 1950, s.1

⁵⁵ **Vatan gazetesi**, 4 Mayıs 1950,s.1

⁵⁶ **Hürriyet gazetesi**, 8 Mayıs 1950, s.1

⁵⁷ **Hürriyet gazetesi**, 9 Mayıs1950, s.1

⁵⁸ **Hürriyet gazetesi**,10 Mayıs1950,s.1

⁵⁹ **Zafer gazetesi**, 9 Mayıs 1950, s.1

Seçim çalışmaları partilerin karşılıklı nutuk düellolarına da sahne olmuştur. Bayar ve İnönü arasında başlayan bu nutuk düellosunda Demokrat Parti Başkanı, İnönü'nün tavsiyelerinin siyasi taktik olduğunu, bunları CHP'lilere telkin etmesini söylerken; İnönü de Bursa'da yaptığı konuşmada şiddet usullerini tenkit etmiştir⁶⁰.

Seçim çalışmalarında iktidar ve muhalefet gazeteleri de adeta bir yarış içerisine girmişlerdi. Örneğin Ulus gazetesi 26 Nisan 1950 tarihli yayınında attığı başlığın birinde "Seçimlerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin şansı çok üstündür" başlığıyla "Demokrat Parti adaylığından istifalar başladı" başlığını aynı manşetten yayınlamıştır⁶¹. Yine Yeni Sabah Gazetesi 10 Nisan 1950 tarihli yayınında Halk Partisi'nin İstanbul adaylarının zayıf olduğuna dair başlık atmıştır⁶². Hürriyet gazetesi de "Hürriyetin büyük seçim anketi" başlığıyla attığı manşetinde "Partilerine rey vereceklerin yüzde 51'inin Demokrat Parti'yi tercih ettiklerini"⁶³ yazmıştır.

İktidar ve muhalefet partilerinin seçim yarışı meydanlarda büyük kalabalıklara karşı vermiş oldukları nutuklar sonucunda 14 Mayıs 1950 seçimleri de yaklaşmıştır. Genel seçimler öncesinde doğal olarak iki taraf da kendi partilerinin kazanacaklarını öne sürmüşlerdir. Demokrat Parti lideri Celal Bayar, partisinin seçimleri yüzde yüz kazanacağını açıklamış ve Mecliste yüzde yetmiş oranında bir çoğunluk elde edeceklerini savunmuştu. Adnan Menderes de sonuçtan son derece emin olarak, Aydın'da yaptığı açıklamada "Cumhuriyet Halk Partisi'nin muhalefette iyi hizmetler yapacağını söylemişti. Hüseyin Cahit Yalçın da, iktidarın yayın organı olan Ulus'taki, 15 Mayıs 1950 tarihli "Mukadderat" başlıklı yazısında seçimi büyük çoğunlukla CHP'nin kazanacağını yazarken, aynı gazetenin çıkardığı Karagöz

⁶⁰ **Vatan gazetesi**, 8 Mayıs 1950, s.1

⁶¹ **Ulus Gazetesi**, 26 Nisan 1950, s.1

⁶² **Yeni Sabah Gazetesi**, 10 Nisan 1950, s.1

⁶³ **Ulus Gazetesi**, 26 Nisan 1950, s.1

⁶³ **Hürriyet Gazetesi**, 8 Mayıs 1950, s.1

dergisi de Demokratların seçimi kaybedeceklerine kesin gözüyle baktıkları için “muhalefet liderlerini bir eşeksirtında ve üzgün bir durumda, Ankara’dan ayrılırken gösteren” bir kapak resmi hazırlamışlardı. Seçimler 14 Mayıs 1950 tarihinde birkaç olay dışında sükûnet içinde yapılmıştı. Demokrat Parti bu seçimleri ezici bir çoğunlukla kazanmıştı⁶⁴.

Seçim sonuçları iktidar ve muhalefet yanlısı gazetelerin manşetlerini de süslemiştir.

Zafer gazetesi 17 Mayıs 1950 tarihli manşetine “Demokrat Parti 434 milletvekiliyle kat’i ve eşsiz bir zafer kazandı”⁶⁵ manşetini atarken, Vatan gazetesi, D.P kahir ekseriyetle kazandı”⁶⁶. Yeni Sabah Gazetesi, “Demokrat Parti seçimleri kazandı; İnönü, Ankara’da seçimi kaybetti”⁶⁷.manşetini atmış, Hürriyet Gazetesi, “D.P. Mecliste ekseriyeti kazandı.”⁶⁸ Ulus gazetesi, “C.H.P. iktidarı devrediyor”⁶⁹. Milliyet Gazetesi, “D.P. dün gece yarısı 41 vilayette 370 mebusluk kazanarak ekseriyeti aldı”⁷⁰.Akşam Gazetesi “Seçimleri Demokrat Parti Kazanıyor”⁷¹. Cumhuriyet gazetesi, “ D.P. 36 İlde Tam Liste Halinde Kazandı, 385 Milletvekili çıkarması bekleniyor”⁷² manşetlerini atmışlardır. Seçim sonuçlarının kesinleşmeye başlamasıyla da iktidar ve muhalefet kanadından da açıklamalar gelmeye başlamıştır.

Demokrat Parti Genel Başkanı Celal Bayar, basın mensuplarına verdiği beyanatta, ...Demokrat Parti’nin muhtelif seçim bölgelerindeki vaziyetine temasla demiştir ki: “ Eğer hükümet bitaraf kalmış

⁶⁴ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.168-169

⁶⁵ **Zafer Gazetesi**, 17 Mayıs 1950, s.1

⁶⁶ **Vatan Gazetesi**, 16 Mayıs 1950, s.1

⁶⁷ **Yeni Sabah Gazetesi**, 15 Mayıs 1950,s.1

⁶⁸ **Hürriyet Gazetesi**, 15 Mayıs 1950,s.1

⁶⁹ **Ulus Gazetesi**, 16 Mayıs 1950, s.1

⁷⁰ **Milliyet Gazetesi**,16 Mayıs 1950,s.1

⁷¹ **Akşam Gazetesi**, 15 Mayıs 1950,s.1

⁷² **Cumhuriyet Gazetesi**, 16 Mayıs 1950,s.1

ise Demokrat Parti şarkta da kazanabilir” Eğer Demokrat Parti iktidara gelirse sizi memnun edecek bir basın kanunu beraber hazırlarız”⁷³ demiştir.

Cumhuriyet Halk Partisi cephesinde de durum hiç iç açıcı görünmüyordu. Seçim sonuçları alındıkça, İnönü böyle bir seçimi Atatürk’ün bile kaybedeceğini söyleyerek, üzüntüsünü şu cümlelerle ifade etmiştir: “Atatürk sağ olsaydı, yönetimi beş yıl daha sürdüremezdi. Diktatörlük, devrimle yıkılmaya mahkûmdur. Biz demokrasiyi doğal yoldan ülkeye yerleştirmeye çalışıyoruz”⁷⁴. Cumhuriyet Halk Partisi İstanbul Bölge Müfettişi Sadi Irmak ise, seçim sonuçlarının kendileri için tam bir sürpriz olduğunu, ancak milletimizin bu kararını saygı ile karşıladıklarını Cumhuriyet Halk Partisi’nin memleketi en müşkül şartlar altında devralarak bin bir badire içinde bugünkü seviyesine ve itibarına ulaştırdıktan ve muhalefetin doğma ve iktidara gelebilme imkânları açan şerefli kanunları çıkardıktan sonra iktidar mevkiini terk etmektedir...⁷⁵ Şeklinde ifade etmiştir. Hilmi Uran ise parti teşkilatına göndermiş olduğu bildirimde: " Cumhuriyet Halk Partisi İl İdare Kurulu Başkanlıklarına: Partimiz, son Büyük Millet Meclisi seçimlerini ve bunun tabii neticesi olarak iktidarı kaybetmiştir. Bu bir vakiadır ve halk iradesine dayanan rejimlerde milletin iktidar değıştirme suretinde daima tecellisi beklenilebilen ihtimallerdendir... Partimiz bundan böyle yeni bir çalışma devrine girmiş bulunmaktadır. Biz bu sahada da memleketimize ve milletimize geniş hizmetler sağlayarak, halkımızı aydınlatmaya devam edeceğiz ve muhalefette çalışarak, memlekete bu sahada da hizmet sağlamanın şerefli örneğini vereceğiz....”⁷⁶ Sonuç olarak 14 Mayıs 1950 genel seçimlerini Demokrat Parti iktidar partisi Cumhuriyet Halk Partisi karşısında ezici bir üstünlükle kazanmıştır. Sonuçlara göre Demokrat

⁷³ **Akşam Gazetesi**, 15 Mayıs 1950,s.1

⁷⁴ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.170

⁷⁵ **Ulus Gazetesi**, 16 Mayıs 1950,s.1

⁷⁶ Hilmi Uran, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**,İstanbul, 2007, s.463.

Parti 419 Cumhuriyet Halk Partisi ise 67 üyelik almıştır⁷⁷. Demokrat Parti, bu seçimlerde 45 ilde tam liste halinde kazanmıştır. C.H.P. lideri İsmet İnönü, Ankara'da seçimi kaybetmekle beraber Malatya'dan milletvekili seçilmiştir. C.H.P'nin ileri gelenlerinden Nihat Erim, Şükrü Saraçoğlu, Refet Bele ve Falih Rıfkı Atay gibi birçok ünlü parlamento dışında kalmıştır⁷⁸.

SONUÇ

1946 Erken Genel Seçimleri sonuçları itibariyle uzun yıllar hafızalardan silinmeyecek tartışmalarda beraberinde gelmiştir. Nitekim Demokrat Partililerin özellikle de Celal Bayar ve Adnan Menderes'in meclis kürsüsünden seçimlere hile karıştırıldığı hususunda yapmış oldukları konuşmaların yankıları uzun süre ülke gündeminde kalmıştır. Bu tartışmalar 1950 genel seçimlerine kadar devam etmiştir. Demokrat Partililerin seçim sonuçlarına yaptıkları itirazlar sonuç vermeye başlamış ve yeni bir seçim kanunu ile sonuçlanmıştır. Türkiye'nin de o dönemdeki iç ve dış durumunu göz önüne aldığımızda, İkinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmış içte ve dışta çeşitli baskılara maruz kalarak ekonomik manada çökmüş ve halkın sıkıntılarının kat kat arttığı bir döneme girilmiştir. Bu durum iktidar Partisini halkın gözünde iyice düşürmüştü ve yeni kurulan Demokrat Parti halkın gözünde adeta bir kurtarıcı olarak görülmüştür.

İktidar partisinin açıklarını iyi gören Demokrat Partililer, 1950 genel seçimleri öncesinde 1946 seçimlerine benzer bir durum yaşamamak için önemli tedbirler almışlardır ki bu tedbirlerin en başında yeni seçim yasası gelmiştir. Seçimlerin güvenli bir şekilde yapılması gibi birçok konuda iktidarla uzlaşan ve halka inerek onların sorunlarını tahlil etmeye çalışan Demokrat Partililer, bu süreci çok iyi değerlendirerek, 1950 genel seçimlerini çok büyük bir farkla kazanmışlardır. Uzun yıllar devam eden tek parti iktidarı son bulmuş ve çok partili hayata geçişin meyveleri demokrasi çatısı altında toplanmaya başlanmıştır.

⁷⁷ **Ulus Gazetesi**, 17 Mayıs 1950, s.1

⁷⁸ Mustafa Albayrak, a.g.e., s.171

KAYNAKÇA**I. RESMİ YAYINLAR**

TBMM Tutanak Dergisi, (Dönem: VIII-1946)

Ayın Tarihi Dergisi, (Sayı:153- Ankara 1946)

II. GAZETELER

Akşam Gazetesi, 15 Mayıs 1950

Akşam Gazetesi, 15 Mayıs 1950

Akşam Gazetesi, 23 Haziran 1949

Akşam Gazetesi, 27 Haziran,1949

Cumhuriyet Gazetesi, 16 Mayıs 1950

Cumhuriyet Gazetesi, 24 Temmuz 1946

Cumhuriyet Gazetesi, 6 Ağustos 1946

Cumhuriyet Gazetesi, 8 Ocak 1947

Hürriyet Gazetesi, 15 Mayıs 1950

Hürriyet Gazetesi, 3 Mayıs 1950

Hürriyet Gazetesi, 8 Mayıs 1950

Hürriyet Gazetesi, 8 Mayıs 1950

Hürriyet Gazetesi, 9 Mayıs1950

Hürriyet Gazetesi,10 Mayıs1950

Milliyet Gazetesi,16 Mayıs 1950

Ulus Gazetesi 15 Ekim 1949

Ulus Gazetesi, 16 Mayıs 1950

Ulus Gazetesi, 16 Mayıs 1950

Ulus Gazetesi, 17 Mayıs 1950

- Ulus Gazetesi, 26 Nisan 1950
Vakit Gazetesi, 6 Kasım 1949
Vatan Gazetesi 17 Ekim 1949
Vatan Gazetesi, 16 Mayıs 1950
Vatan Gazetesi, 22 Ekim 1949
Vatan Gazetesi, 25 Ekim 1949
Vatan Gazetesi, 4 Mayıs 1950
Vatan Gazetesi,8 Mayıs 1950
Yeni Sabah Gazetesi, 10 Nisan 1950
Yeni Sabah Gazetesi, 15 Mayıs 1950
Yeni Sabah Gazetesi, 25 Temmuz1946
Zafer Gazetesi 21 Temmuz 1949
Zafer Gazetesi 23 Haziran 1949
Zafer Gazetesi 3 Mayıs 1950
Zafer Gazetesi, 10 Ocak 1950
Zafer Gazetesi, 13-20 Ağustos 1949
Zafer Gazetesi, 17 Mayıs 1950
Zafer Gazetesi, 17 Şubat 1950
Zafer Gazetesi, 21-22 Temmuz 1949
Zafer Gazetesi, 9 Mayıs 1950
Zafer Gazetesi,27 Mart1950

III. TETKİK ESERLER

AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945–1980)**,
(Türkçeleştiren: Ahmet Fethi), İstanbul, 2010

ALBAYRAK, Mustafa, **Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946–1960)**, Ankara, 2004

KARPAT, Kemal H., **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 2010

TUNCER, Erol - DANACI, Necati, **Çok Partili Dönemde Seçimler ve Seçim Sistemleri**, Ankara, 2003

BAYAR, Celal, **Başvekilim Adnan Menderes**, (Derleyen: İsmet Bozdağ), İstanbul, 1986

DEMİR, Şerif, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, İstanbul, 2010

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 2003.

FERSOY, Orhan Cemal, **Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes**, İstanbul, 1971.

GOLOĞLU, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş (Türkiye Cumhuriyeti Tarihi- IV 1946–1950)**, İstanbul, 2009.

URAN, Hilmi, **Meşrutiyet, Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)**, İstanbul, 2007

IV. EKLER

15 MAYIS 1950

Milliyet

TÜRKİYE VE ATANLIK PAKI

Seçimler dün büyük bir sükun ve intizam içinde yapıldı

Halkın büyük nisbette iştirakiyle Demokratlar her yerde kazanıyor

Özümüzde sükun ve intizamla yapılan seçimlerin büyük bir sükun ve intizam içinde yapıldığı ve halkın büyük nisbette iştirakiyle Demokratlar her yerde kazandıkları öğrenildi.

Millet dün kararını verdi

Bir çok merkezlerde Demokratlar tam liste halinde seçimi kazandı

Seçimin kartı olarak kazandığı yerler:

Adana, Adana Merkez, Ağrı, Akkoç, Alayunt, Altınözü, Amasra, Antalya, Balıkesir, Bursa, Çarşamba, Denizli, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, Gaziantep Merkez, Hakkâri, İstanbul, İstanbul Merkez, İzmir, Kahramanmaraş, Karabük, Karaman, Kastamonu, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Muğla, Niğde, Ordu, Samsun, Sivas, Siirt, Trabzon, Van, Van Merkez, Zeytinlikuyu, Zonguldak.

Bayar'ın Milliyete beyanatı

Adana'da Milliyet'e bir beyanatı yaptı. Bayar, Adana'da 15 Mayıs günü yaptığı beyanatında, "Ezilmiş, ezilmeye devam eden milletimizin kurtuluşunun ancak gerçek bir demokrasiyle mümkündür. Demokrasinin kabul edilmesini istiyorum. Milliyetçi hareketin amacını ve hedefini açıklıyorum. Milletimizin kurtuluşunun ancak gerçek bir demokrasiyle mümkündür. Demokrasinin kabul edilmesini istiyorum. Milliyetçi hareketin amacını ve hedefini açıklıyorum."

Yurtta İllerde seçim neticeleri

İstanbul'da Demokrat Parti listesi kazanıyor

Halkın büyük alakası

Yabancı ajans temsilcileri seçimler hakkında ne diyor?

Son dakika

Bir Damla

Hull City İngiliz takımı geliyor

BEEN İNEBİ Kullarlı

Yeni uzlaşmalarımız...

Pamuk İhtisare Komitesi

16 MAYIS 1950

ULUS

MİLLETİNİZİN VERDİĞİ KARAR PİYAZ GÜNÜK SEÇİMDE TECLLİ ETTİ

C.H.P. iktidarı devrediyor

C. H. Partisi Meclis içinde ve dışında tam bir muhalefet ve tenkid Partisi olarak vazifesine devam edecektir

Son ve kati neticeler bugün anlaşılacak

Meclis pazartesi günü toplanacak

Demokrat Parti Merkezi gündüzün 353 milletvekili kazandıysa bildiriyor

Dr. Naif İbrahim'e demet

Seçimler tam bir sürpriz olmuştur

Milletimizin bu karara verdiği destek, demokrasiyi, adaleti, hak ve hukuku kazandıysa demet olur.

Amerika'dan Denizaltı kurtarma gemisi aldık

Gemisi bugün denizden çıktığı bildirildi. Amerika'ya gidilecek.

Ankara ilinde

Çalıştığı D.P. adaylarını alkışladılar

Bitlis'de Konferans

İngilizce konferansın pazarda gündem. Dün ve Geceley Belediye başkanlığı.

MALATYAYA SEÇİMİ Tamam henüz sonuçlanmadı

Yeni uzlaşmalarımız...

Pamuk İhtisare Komitesi

DARBE SONRASI KARİKATÜRLERDE MENDERES VE DEMOKRAT PARTİ İMAJI

Elif AŞCI*

ÖZET

Demokrat Parti iktidarını sona erdiren ve uzun yıllar askerî ve sayetin siyaset üzerinde baskı kurmasına neden olan 27 Mayıs 1960 Darbesi, Türkiye tarihinde birçok bakımdan değişimlerin başlangıcı olmuştur. Bu değişimlerden büyük oranda basın da nasibini almıştır. Darbe sonrası ülkede hâkim olan özgürlükler eleştirel yayınların artmasına sebep olmuştur. Ancak bu eleştiriler mevcut duruma ve güce yönelik olmaktan çok eskiyi ve zayıfı hedef aldığı görülmektedir. Basının sivri dili olarak görülen karikatürler bu durumu en güzel şekilde yansıtmaktadır. Basına geniş özgürlükler vererek iktidara gelip daha sonra baskılarını artıran DP ve Menderes'e karşı darbe sonrası basının acımasız bir tutumda olduğu görülmektedir. Menderes ve DP İmajı darbe ile birlikte birden olumsuz hale gelmesi Türk Basın Tarihi açısından da dikkat çekicidir. Bu değişimi eleştirinin mizahi unsurlar ile birleştiği karikatürler üzerinden incelenmesi dönemin ruhunu anlamayı kolaylaştırmanın yanı sıra basının nitelik olarak değişimini de yansıtacaktır. Bu sebeple bu çalışmada darbenin gerçekleştiği 1960 ve 1961 yıllarında yayımlanan karikatürler incelemeye alınarak askerî darbe ile özgürlüklere kavuşan Türk basınında DP ve Menderes imajı değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İmaj, Karikatür, Menderes, Demokratik, Parti, Basın, Darbe.

* Arş.Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, ISPARTA, elifasci@sdu.edu.tr

IMAGE OF MENDERES AND DEMOCRATIC PARTY IN CARICATURES PUBLISHED AFTER THE COUP

ABSTRACT

The May 27, 1960 coup, which ended the Democratic Party's rule and caused the military tutelage to put pressure on politics for many years, has been the beginning of many changes in Turkey's history. The press has taken its shares from these changes. Freedoms that prevailed in the aftermath of the coup caused critical publications to increase. However, these criticisms seem to have been targeting the very old and weak rather than the current situation and power. Caricatures seen as the sharp tongue of press reflect this situation in the best way. It can be seen that the press had a relentless attitude towards DP and Menderes after the coup, who came to power by providing broad liberties to press and increased their oppression later on. It is also striking in terms of Turkish Press History that the image of DP and Menderes suddenly became negative after the coup. Investigation of this change over caricatures, in which criticism meets humorous elements will not only make it easier to understand the spirit of the period but will also reflect the change in qualifications of the press. For this reason, caricatures published in 1960 and 1961, during which the coup d'etat was carried out, have been examined in this study, and the DP and Menderes image in the Turkish press was evaluated.

Key Words: Image, Caricature, Menderes, Democratic, Party, Press, Coup.

Giriş

Türk siyasî hayatında tek parti otoriterliğine karşı demokrasi ve ekonomik liberalizm vaadi ile iktidara gelen Demokrat Parti ve Adnan Menderes'in önemli bir yeri vardır. DP'nin kuruluşu ile birlikte Menderes geleceğin lideri olarak görülmeye başlanmış, ülkede demokrasinin hâkim olacağı ve ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceği beklentisi oluşmuştur. DP ve Menderes'in bu olumlu imajının oluşmasında ise basının desteği büyüktür. Öyle ki demokrasilerde basın, yasama, yürütme ve yargıdan sonra kamuoyu oluşturma işlevi sebebiyle dördüncü kuvvet olarak kabul edilmektedir. Bilgilendirme, eğitime, eğlendirme, kamuoyu oluşturma, siyasal yönetimi kamuoyu adına denetleme ve kamunun uğradığı zararları telafi ettirme gibi işlevleri sebebi ile iktidarı yakından ilgilendirir.¹ Zira iktidar sahipleri iktidarlarını sürdürmek ve meşruiyetlerini sağlamak için düşünce ve inançlarının kamuoyuna duyurması ve kamuoyunun desteğini sağlaması oldukça önemlidir. Bu sebeple iktidarın basına karşı ekonomik destek, siyasal baskılardan koruma ve kamusal görevleri yerine getirmede kolaylıklar sağlama gibi sorumlulukları vardır. Bu sorumluluklar yerine getirilmediği ve iktidarın basının gücünü denetleme isteği artması durumunda da basın-iktidar ilişkisinde sorunlar yaşanmaktadır.² Bu bağlamda Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında basına karşı sorumluluklarını yerine getirmiş ve yapılan düzenlemeler ile basın-iktidar adeta bir balayı dönemi yaşamıştır.³

Basın-iktidar ilişkilerinde yaşanan olumlu hava ve demokratik ortam Türk karikatürüne de yansımıştır. Karikatürler bu dönem dergilerden gazetelere geniş bir alanda ve zengin bir içerik ile yer almaktadır. Günlük siyasî olaylara bağlı olarak iktidarı, muhalefeti

¹ Mehmet Sena Köseadağ, "Türk Basın Kanunu'nda Yapılan Değişikliklerin Yazılı Basında Temsili", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 9 S 43, Nisan 2016,s.2025.

² Nuran Yıldız, Demokrat Parti İktidarı ve Basın (1950-1960), **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 51,S 1, 1996,s.481.

³ Yasın Kayış, **Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür**, Libra Yay.İstanbul, 2009, s.29.

ve siyasîleri hedef alan karikatürler, abartı, mizah ve eleştiri gibi özellikleri ile kamuoyunu etkilemektedir. Sadece çizerin dünyasındaki siyasî imajları değil halkın siyasîlere bakışını da eğlenceli bir şekilde yansıtmaktadır. Dolayısı ile karikatürler dönemin demokratik yapısını, muhalif söylemini, parti ve siyasîlerin imajlarını göstermesi bakımından önemli kaynaklardır. 50'li yıllardan itibaren karikatürün dünyada ve Türkiye'de gelişmesi ise bu kaynağın içeriğini zenginleştirmiştir.

1-Darbe Öncesi Karikatürler: Demokrat Parti Dönemi

DP'nin iktidara gelmesi ile birlikte, basın ile ilgili kanuni düzenlemeler yapmıştır. Türkiye'nin çağdaş anlamda ilk basın yasası olan 5680 sayılı Basın Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiş, ardından Matbaalar Kanunu ve basın çalışanlarına yeni özlük haklar sağlayan Basın-İş Kanunu ile olumlu bir sürece girilmiştir. Ancak bu süreç uzun sürmemiş, DP ekonomik nedenlere dayalı gerginlikler sebebi ile ilişkiler bozulmuştur. Halk, DP'den umduğunu bulamamış pahalılık artmış, yolsuzluk, karaborsacılık sebebiyle partiye karşı muhalif sesler yükselmiştir. Menderes gazete patronları ile kurduğu yakın ilişkiler sebebi ile muhalif yazılar çıkarmamalarını beklemiştir. Örtülü ödenekten gazeteleri desteklemesi, 6-7 Eylül olaylarında iktidar tarafından basının sorumlu tutulması, gazete ve dergi kâğıtlarının tek elden ithali, resmi ve özel ilanlar ile ilgili düzenlemelerin basın aleyhine yapılması tahkikat komisyonu ve sıkıyönetimin ilan edilmesi gibi baskı uygulamaları ile basının DP'ye ve Menderes'e karşı öfkesi artmıştır.⁴

DP'nin iktidara gelişi tek parti karşıtları tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Bu dönem Türk karikatürü için de önemli bir sürecin başlangıcı olmuş, karikatürlerin içeriği ve niteliği zenginleşmiştir. Sadece mizah basınında değil haber dergileri ile gazeteler de

⁴ Hıfzı Topuz, **II.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Yay. İstanbul, 2003,s.193.

karikatüre geniş ölçüde yer vermiştir. Eleştiriye elverişli doğası sebebi ile karikatür dönemin demokrasi havası içerisinde gelişme göstermiştir.

Yeni siyasî ortam genel olarak mizahçılara özel olarak karikatüristlere olanaklar sağlamıştır. Böylece tek parti iktidarının sorgulanabildiği göreceli de olsa özgür bir ortamın olması, DP'nin liberal politikaları karikatüristlerin konularını ve yayınlarını zenginleştirmiştir. Dönemin başlıca yayınları ise Akbaba, 41 Buçuk, Dolmuş, Taş, Karikatür, Taş-Karikatür, Cumhuriyet Akşam Yeni Sabah Ulus Milliyet, Yeni İstanbul, Dünya, Zafer, Siyasî Halk Gazetesi, Vatan'dır.⁵

DP dönemi basın iktidar ilişkilerinin seyri doğal olarak karikatürleri de etkilemiştir. Karikatüristler başlangıçta DP ile iyi ilişkiler içerisinde olmuş ve eleştirilerinin hedefine iktidardan düşen Cumhuriyet Halk Partisini koymuştur.⁶ Özellikle tek parti dönemi CHP iktidarını destekleyen *Akbaba* dergisi iktidarda olan DP'yi desteklemeye başlamıştır.⁷

-Seçim Şampiyonasına Doğru

-Muhalefet: Ben Sana 1954'te Gösteririm.(Sol)

-Rüya (Sağ)

⁵ Turgut Çeviker, *Karikatürkiye*, C I., NTV Yay. İstanbul, 2010, s.24.

⁶ Kayış,a.g.e.,s.240.

⁷ Çeviker, a.g.e., s.24.

Soldaki Akbaba karikatüründe Menderes gururla seçim engellerini aşarken İnönü arkada zorlanıyor ve “Ben sana 1954’te gösteririm” ifadesi ile seçim için umudu olduğu anlaşılıyor.⁸ Sağdaki Zafer gazetesinde yayınlanan karikatür ise CHP için artık iktidarın rüya olduğunu göstermektedir.⁹

Hürriyet gazetesinde Semih Balcıoğlu imzası ile yayınlanan karikatürde ise Demokrat Parti’nin milletin partisi olmaktan otoriter parti olmaya doğru gittiği vurgulanmıştır.¹⁰

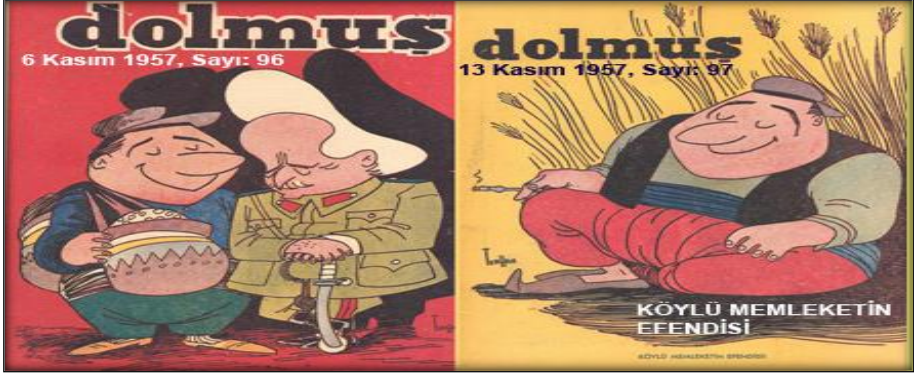
DP, Türkiye basın tarihinin en baskıcı siyasal sürecinin de yaratıcısı olmuştur. Özellikle mizah basınına yapılan baskılar neticesinde Ferruh Doğan’ın karikatür albümü *Asrileşen Köy* toplatırılmıştır (1956). Ratip Tahir Burak bir karikatüründen dolayı on sekiz ay (1957), Halim Büyükbulut ise bir karikatüründen dolayı toplam bir yıl cezaevinde yatmıştır. 1954 yılında siyasî olmamasına rağmen kapaklarındaki müstehcenlik gerekçesiyle Tef dergisi iki kez toplatılmıştır. 1956 yılında daha siyasî içerikli olan Dolmuş dergisi ise altıncı

⁸ Akbaba,08.01.1953.

⁹ Zafer,17.08.1955.

¹⁰ Hürriyet, 29.06.1956.

sayısından itibaren hem yasal hem yasadışı baskılara ve soruşturmalara maruz kalmış, Savcı Hicabi Dinç “Beyefendinin karikatürünü çizmeyin” diyerek Dolmuş dergisini uyarmıştır.¹¹

Menderesin kapakta yer alması sebebi ile Dolmuş dergisi tarihlerinde kapatma cezası almıştır.¹²

İktidarla arasını iyi tutmak isteyen gazete sahibi ve yöneticiler karikatürlerdeki hicivleri yumuşatmak veya siyasî içerikli karikatür çizmemek yoluna başvurmuşlardır. Çünkü iktidar kâğıt tahsilâtını basına karşı kullanmaktadır. Tüm bu baskılar 1956 Haziranı'nda çıkan kanun ile iyice artmış ve karikatüristlerin eli kolu bağlanmıştır. Yeni düzenlemeler ile “*memleket ahlakını bozmak, resmi sıfatı haiz olanlar aleyhine soru hissi telkin edebilecek yahut müphem ve suizan davet edebilecek mahiyette neşriyatta bulunmak maksadı mahsusa müstenit neşriyatta bulunmak*” gibi ifadelerle yeni yayın yasaları getirilmiştir.¹³ Bu kanundan sonra karikatüristler siyaset dışı konulara yönelmişlerdir. Ancak Ulus, Siyasî Halk Gazetesi gibi gazeteler bu kanuna dayanılarak kapatılmış bu gazetenin çizeri olan Ratip Tahir Burak hapis cezası almıştır.

¹¹ Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, İris Yayınları İstanbul, 1998, s.60.

¹² Dolmuş, 13.11.1957- 06.11.1957. http://www.akdagsaydut.com.tr/as_yazilar_orta.php?subaction=showfull&id=1238752625&archive=&start_from=&ucat=10&, 19.09.2016.

¹³ **Resmî gazete**,08.06.1956.

-Paşa'nın Dersi: İktidar+Muhalefet= Demokrasi ¹⁴

-Muhalefette İş Birliği Yerine Fikir Birliği "Seçimleri Kazanacağız"... ¹⁵

Dönemin karikatürlerinin başlıca konusu demokrasi olmuştur. DP'ye sık sık uyarıda bulunan kişi ise İnönü'dür. Bu durum muhalefetin DP'ye karşı birleşme çabası içerisine itmiş ancak bir netice alınamamıştır.

Sonuç itibari ile karikatüristler demokratik ortamın verdiği rahatlık ile hükümetin icraatlarındaki tezatlıkları, demokratik adımların ağırlığını ve irtica konusunu ele almış ancak bu durum iktidar ile basının arasının açılmasına sebep olmuştur. Bu dönemde demokrasi, diktatörlük, devri sabık, irtica, ekonomi, dış politika, ispat hakkı, iktidar-muhalefet ilişkileri karikatürlerin başlıca konuları olmuştur. 1954 sonrası ekonomideki bozulmalar, demokratik söylemlerin azalması DP'nin otoriterleşmesi karikatüristlerin eleştiri dozunu artırmasına sebep olmuştur. Basına uygulanan baskı politikalarından karikatüristler de nasibini almış, gazete ve dergiler kapatılarak, davalar ve soruşturmalara dayalı bir baskı dönemi başlamıştır. 1957 seçimleri ile oy kaybeden DP, demokratik söylemlere son vermiş ve dini değerlere sarılarak iktidarını sürdürmeye çalışmıştır. İktidara yönelik en sert karikatürlerin çizildiği bu dönemde ise DP'ye alternatif bir

¹⁴ Siyasi Halk Gazetesi, 13.03.1957.

¹⁵ **Hürriyet**, 30.07.1957.

parti olarak CHP sunulmuştur. Bu şartlar altında 27 Mayıs ihtilalini karikatüristler yürekten desteklemektedir.¹⁶

“-D.P’ ye ver oyunu gör sonunda oyunu -DP her şeyini aldı reyin CHP’ye kaldı...(Sol)

“Sağolun tam dişime göre bunlar”...(Sağ)¹⁷

2-Darbe Dönemi Karikatürler

DP’nin 1954 yılından sonra politikalarındaki sertleşmenin, her türlü eleştiriyi muhalefeti ve basını susturmak için antidemokratik önlemler almasının birçok nedeni vardır. Halkı kutuplaştırması, bilim adamları ve orduyu küçümsemesi gibi başlıca sebepler orduda hareketlenmeye sebep olmuş dikta düzenine karşı bir devrim girişimine hazırlanılmıştır. Milli Birlik komitesi adı verilen cunta grubunu oluşturan 38 subay, kara kuvvetleri komutanı Cemal Gürsel’in başkanlığında 27 Mayıs sabahı yönetime el koymuştur.¹⁸

Milli birlik komitesi işbaşına geldiğinde ülkede bir basın sorunu bulunmaktadır ve Milli Birlikçiler basından büyük destek görmesi sebebi ile önemli işlerin ardından hemen basın sorunlarını çözmeye koyulmuşlardır. DP zamanında getirilen 6334 ve 6732 sayılı kanunları ele alarak bunları iptal etmiştir. Antidemokratik kanunlarında

¹⁶ Kayış, a.g.e.,s.240.

¹⁷ Akbaba, 28.01.1960- 14.04.1960.

¹⁸ Topuz, a.g.e.,s.226.

kaldırılması ile basın büyük bir baskı ve korkudan kurtarılmıştır. İspat Hakkı ve Gazeteci hakları konusunda düzenlemeler yapılmış, besleme basını yok etmek için basın ilan kurumu özerk hale getirilmiştir.¹⁹

28 Mayıs ve sonrasında, neredeyse tüm ulusal gazetelerin 27 Mayıs darbesini sevinçle karşıladıkları ve 27 Mayıs otoritesini meşrulaştırmaya dönük yayın yaptıkları görülmektedir. Basının üzerine konan yasakların kalkması üzerine bütün gazeteler akşam baskılarını büyük manşetlerle yayınladılar. “*İkinci Cumhuriyet Kuruluyor*”; “*Türk Silahlı Kuvvetleri Bütün Memlekette İdareyi Ele Aldı*” ve “*Meclis Feshedildi, Yeni Anayasa ve Demokratik Müesseselerin Kurulma Hazırlığına Başlandı*” bu manşetler arasında yer almaktadır. Darbe öncesinde muhalif olmayan ve hatta Demokrat Parti yanlısı yayın politikası izleyen gazetelerin bile darbeyi ayakta alkışladıkları görülmektedir. 27 Mayıs sonrası toplumsal ve siyasî hayatımızda gerek gazeteci gerekse de siyaset adamı olarak görev yapan Bedii Faik ve Bülent Ecevit gibi isimler bile 27 Mayıs darbesi sonrasında gazetelerde darbe ve darbecileri övgü ile yazmaktadırlar.²⁰ Basının darbeyi topyekûn desteklemesi ve bu homojen tavrının arkasında DP’ye karşı birikmiş öfke, korku ve tecrübesizlik olduğu anlaşılmaktadır.²¹ Öte yandan bu durum basının otoritenin amaçlarına ve sürekliliğine hizmet eden otoritenin güdümünde olduğu bir durum söz konusu olduğu da açıktır.²²

Basının gelişmesi için yasal yollar açılmış olumlu bir hava oluşmuştur. DP zamanında yasaklanmış her söz artık konuşulmaya ve

¹⁹ Yıldız, a.g.m.,s.493.

²⁰ Ahmet Toklucuoğlu, **27 Mayıs Otoritesinin Medya Temsilinde Öncü Gazetesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013,s.53.

²¹ Hayati Tek, **Darbeler ve Türk Basını**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul 2006, s.109.

²² Ahmet Toklucuoğlu, “27 Mayıs Otoritesi ve Medya Temsili”, **II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı IV**, Bursa, 2013, s.1144.

başlamıştır.²³ Bu rahatlık ortamı ile gazetelerin tirajları artmış, baskı teknikleri gelişmiş, yazıların içerikleri de zenginleşmiştir.²⁴ Eğitim, kültür ve sanat hayatı açısından yeni bir dönem başlamıştır. Basın özgürlükleri ile birlikte karikatür dünyası da hareketlenmiştir. Karikatür açısından dönemin başlıca yayınları şöyle sıralanabilir. *Akbaba, Tef, Yön, Cumhuriyet, Milliyet, Akşam, Dünya, Öncü, Tanın, Tercüman...*²⁵ Bunların yanı sıra kısa yayın hayatı ile *Diktatörler Karikatür Mecmuası* ve *Karikatür Albümleri, Deccal* ve *Bizim Şaka* gibi yayınlar da mevcuttur.

Darbe süreci içerik ve estetik olarak yeni bir karikatür ortaya çıkartmış, karikatüristler 1961 anayasasının getirdiği ortamda artık daha özgür çizebilmişlerdir. Daha önceleri çizgilerini yeterince yansıtamadıkları toplumcu düşünceler mizahla buluşmuştur. Kısa zamanda 1960 öncesine göre büyük bir estetik aşama kaydedilmiş, karikatüristler daha iyi, daha güzel ve şüphesiz daha kıyıcı çizgileri ile siyasî ortamı yansıtmışlardır.

Yassıada'da yargılanmak üzere tutuklu bulunan DP ileri gelenleri basında çok ağır biçimde eleştirilmiştir. Mizah, özellikle karikatür eleştiri konusunda basında önde gitmiştir. Karikatüristler henüz yargılanmakta olan siyasî kişilere yönelmiş yargısız infaz karikatürleri çizmişlerdir. Habercisi, yazarı, çizeri ve fotoğrafçısı ile birlikte düşüklükler darağacında sallandırılmıştır.²⁶

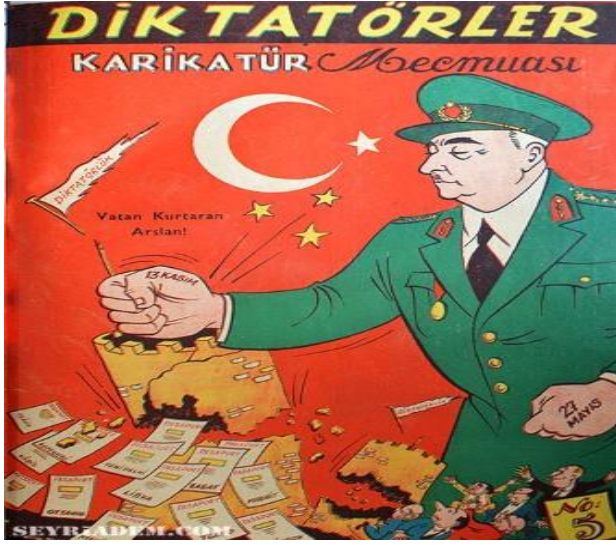
Karikatürlerde öne çıkan konulara baktığımızda Yassıada mahkemeleri, Milli Birlik Komitesi, Cemal Gürsel, Demokrat Partililer ve onların boşluğunu doldurmaya çalışan yeni partiler, örtülü ödenek, darağacı ve seçimler ile ilgili olduğu görülmektedir.

²³ Topuz,a.g.e., s.226.

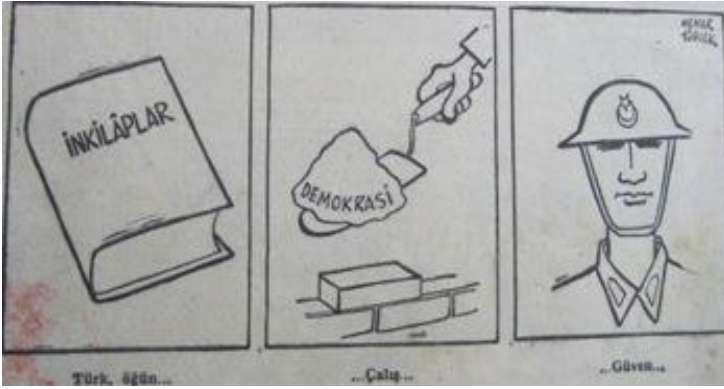
²⁴ Orhan Koloğlu, **Osmanlıdan 21.yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif yay. İst. 2006, s.123.

²⁵ Çeviker,a.g.e.,s.25.

²⁶ Çeviker, a.g.e.,s.26.

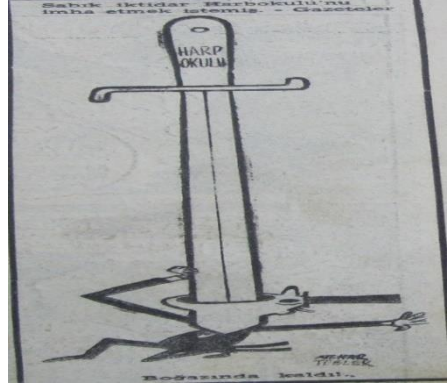
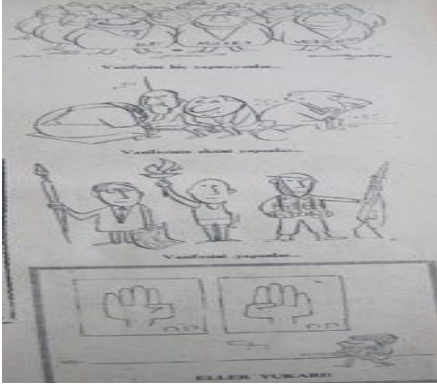
-Vatan Kurtaran Arslan (Cemal Gürsel)²⁷

-İnkılaplar, Türk Öğün -Demokrasi, Çalış -Ordu, Güven²⁸

²⁷ **Diktatörler Karikatür Meczusu**, Orhan Ural, S.5,1960.

²⁸ **Akşam**, Nihar Tüblek, 01.06.1960.

- Vazifesini hiç yapmayanlar...(DP milletvekilleri)
- Vazifesinin aksini yapanlar... (Mahkûmlar)
- Vazifesini yapanlar... (Asker)

ELLER YUKARI !²⁹

- Sabık iktidar harp okulunu imha etmek istemiş...-Gazeteler
- Boğazında kaldı...³⁰

-Milli Birlik -Gençlik -Hürriyet³¹

-27 Mayıs Ruhü³²

Bu dönemde Cemal Paşa ve ordu karikatürlerde övgü ile yer almıştır. İnkılâpları ve demokrasiyi tesis etmek artık onların elindedir. Ve bu ordunun başlıca vazifesi olmuştur. Karikatürlerde Milli birlik

²⁹ **Tef**, Suat Yalaz, Tonguç Yaşar, 22.06.1960.

³⁰ **Akşam**, 10.06.1960.

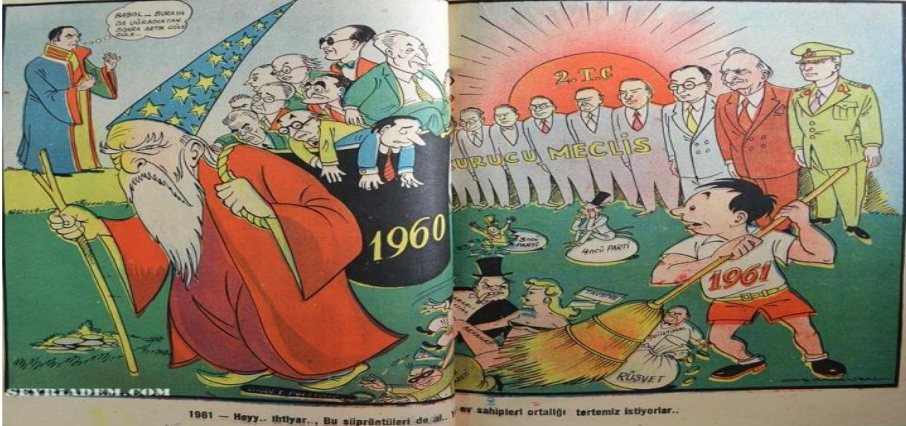
³¹ **Bizim Şaka**, 19.08.1961.

³² **Cumhuriyet**, Turhan Selçuk,09.09.1961.

Hükümetine yardımcı olan gençlik de memleketi ahtapot gibi saran antidemokratik rejimle mücadele edenlerdendir. Hürriyet genellikle karikatürlerde genç bir bayan olarak çizilmiştir. Darbe dönemi karikatürlerinde de bu görülmektedir. Hürriyetin kurtarıcısı Milli Birliğe gençlik okları ile ve basında kalemi ile yardım etmektedir. Artık 27 Mayıs ruhu ülkede hâkimdir. İdamlar barış ruhuna burukluk getirmiş olacağı da karikatüristlerin çizgilerinden anlaşılmaktadır.

3-Demokrat Parti Karikatürleri

Dönemin karikatürlerine göre; 27 Mayıs ile artık ülke yeni bir döneme girmiştir, memleket baskıcı ve antidemokratik uygulamalardan kurtulmuştur, memleketin kötü durumuna sebep olanlar temizlenmelidir, İkinci Cumhuriyet kurulmuştur ve cumhuriyetin bekçileri Milli birlikçiler ile birlikte İnönü'dür. Özellikle Diktatörler Karikatür Mecmuasında darbeyi yapanların artık DP'yi istemedikleri vurgulanmıştır. Yassıada mahkemelerinde yargılamalar henüz devam ederken basında ve karikatürlerde DP'lilere yönelik ithamlar (sabık, sakıt, düşük) sıkça yer alarak kamuoyu etkilenmeye çalışılmıştır.

-1961:Hey İhtiyar Bu Süprüntüleri De Al. Yeni Ev Sahipleri Ortalığı Tertemiz İstiyorlar...³³

³³ Diktatörler Karikatür Mecmuası, Orhan Ural, 1960.

Sabıklar Polis Romanları okuyor –Gazeteler-

-1.Nolu Halk Düşmanı: Celal Bayar...

-Tokyo Gülü: Refik Koraltan...

-Kabus Şatosu: Rüştü Zorlu

-Ben Öldürmedim: Ethem Menderes

-Beyaz Zehir Kaçakçıları: Kemal Aygün

-Yosmanın İntikamı: Ethem Yetkiner

-Jim Barnet ve Şürekası: Samet Ağaoğlu

-Hz. Süleymanın Hazinesi: Hasan Polatkan...³⁴

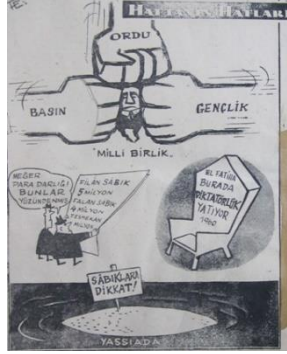
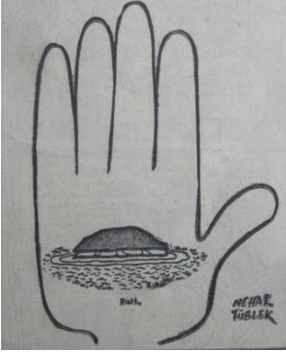
Bakan. Ne acele ediyorsun ? Sıra ile bütün eshab-ı mesalih ile meşgul oluyorum işte!³⁵(sol)

İşte Beyfendi Bonservisim...³⁶

³⁴ **Akşam**, Nihar Tüblek, 17.06.1960.

³⁵ **Tef**, 29.06.1960.

³⁶ **Tef**, 06.07.1960.

-Fal ³⁷(sol)

-Yassıada

-Filan sabık 4 milyon filan sabık 5 milyon.. meğer para darlığı bunlar yüzündenmiş !

-Burada diktatörlük yatıyor... ³⁸

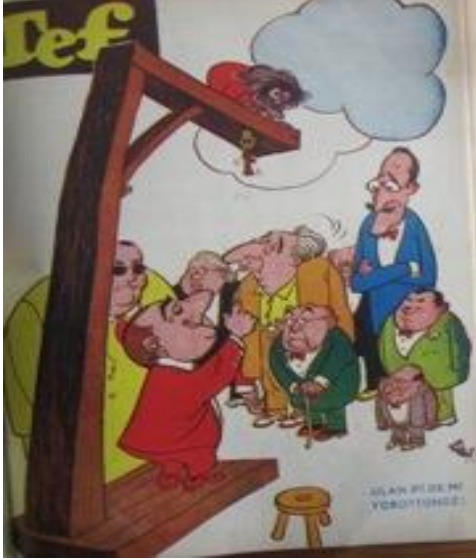
-Yazısız.. Mehmetçik –Diktatörlük ³⁹

Karikatürlerde DP'nin ahlaksızlık ve yolsuzlukları, diktatörlük ve karşısında ordu/asker vurgusu sıkça görülmektedir. Mizah dergisi Tef ile birlikte günlük yayınlanan gazetelerden olan Akşam ve haftalık siyasî haber dergisi Akis DP'ye muhalif olanların sesini duyurma çabasıyla faaliyetlerini yürütmüştür. Darbe sonrasında ihtilalin savunuculuğu ile aynı çizgide yayınlarına devam etmişlerdir.

³⁷ Akşam, Nihar Tüblek, 25.06.1960.

³⁸ Tef, Ferruh Doğan, 22.06.1960.

³⁹ Akis Dergisi, 09.06.1960.

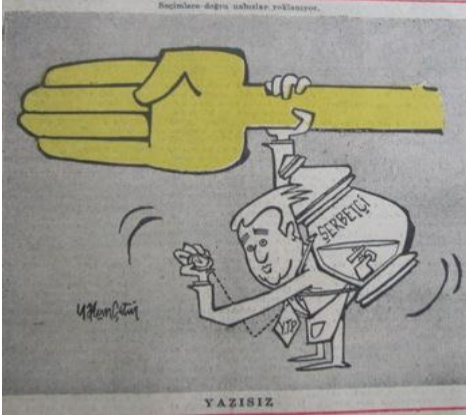
-Ulan İpi De Mi Yürüttünüz ! ⁴⁰(sol)

-Uçan Kuşlar: Çabuk şu deftere bak! Sabık iktidarın bize ne kadar borcu var !⁴¹(sağ)

Karikatürlerin konusu Yassıada mahkemeleri ve idamlardır. Yargılamalar sırasında gündemde DP'nin yolsuzlukları, rüşvet ve ah-laksızlıkları gündeme gelmektedir. Karikatüristler bu konuyu çizgi-lerine yansıtarken köşe yazarları ve habercilere paralel bir tutum ser-gilediği görülmektedir.

⁴⁰ **Tef**, Altan Erbulak, 20.09.1960.

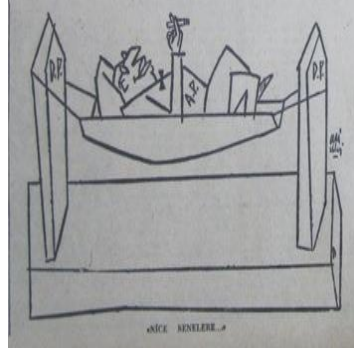
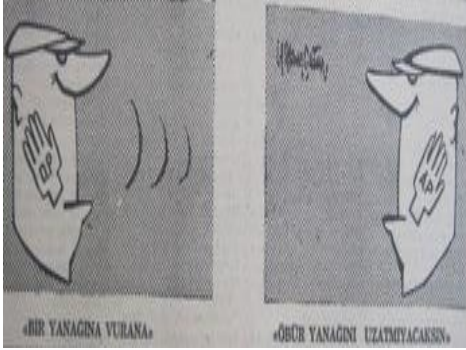
⁴¹ **Akşam**, Nihar Tüblek, 15.06.1960.

-Seçimlere doğru nabız yoklaması...⁴² (Sol)

Sil Baştan...

-Menderesin Oğlu Y.T.P Aydın Adayı....⁴³ (Sağ)

-DP-bir yanağına vurana

-AP-öbür yanağımı uzatmayacaksın.(Sol).⁴⁴

--Nice senelere...(sağ)⁴⁵

⁴² **Tanin**, 14.09.1961.

⁴³ **Cumhuriyet**, 31.08.1961.

⁴⁴ **Tanin**, 19.07.1961.

⁴⁵ **Cumhuriyet**, Turhan Selçuk, 24.09.1961.

-Bolivar iki kişiyi çekmez (sol)⁴⁶

-DP oyu ...AP-YTP (sağ)⁴⁷

Karikatürlerin bir diğer konusu yaklaşan seçimler ile DP'nin oylarının paylaşılmasıdır. Öyle ki Menderes'in oğlunun Yeni Türkiye Partisinden aday olması ve eski DP'lilerin Adalet Partisi etrafında toplanması sebebi ile iki parti arasında kıyasıya bir mücadele vardır. AP'nin DP'nin devamı olması nedeni ile halk uyarılmaya çalışılmaktadır.

4-Adnan Menderes Karikatürleri

Menderes'e yönelik karikatürlerde Menderes'in iktidardan darbeye değişen konumu üzerine vurgu yapılmıştır. Özellikle mahkemelerde isnat edilen suçlara göndermeler dikkat çekmektedir. DP ve Menderes genellikle sabık (eski, geçen, önceki), sakıt (düşen, düşmüş, geçersiz olmuş) tabirleri kullanılmaktadır. Menderes'in oğlunun Yeni Türkiye Partisinde yer alması, Adalet partisinin DP'nin devamı olarak görülmesi, seçimlerde oyların DP'nin oylarının yeni partiler tarafından paylaşma yarışına girildiği görülmektedir. Menderes'in idam konusunda mecliste yaptığı konuşma hatırlatılarak idam karikatürleri çizilmiştir. Barış ve huzurun tesis edileceği düşüncesi

⁴⁶ Tanin, 11.09.1961.

⁴⁷ Milliyet, 18.08.1961.

ile yapılan darbe sonrasında 27 Mayıs ve Menderes ruhunun ülkede hâkim olduğu da karikatürlerden anlaşılmaktadır.

-Sabık Başbakan...⁴⁸

-Menderes: İnkılâp Hükümetine Güveniyorum...

-Yassıda Saati: Sayın Muhalefet Lideri Hakkındaki Düşünceler Müsbettir!⁴⁹

Karikatürlerde mahkemede verilen ifadeler konu edildiği görülmektedir. Radyolar canlı yayın ile mahkemeleri halka duyurduğu o günlerde Menderes'in ifadesini ve gelişmeleri İnönü de ilgi ile takip etmektedir.

⁴⁸ Tef, Ferruh Doğan, 22.06.1960.

⁴⁹ Diktatörler Karikatür Mecmuası, 08.02.1961.

-27 Mayıs ve Ötesi...⁵⁰(sol)

-Asmayacaklar asacaklar, asmayacaklar asacaklar...⁵¹ (sağ)

-Evliya!⁵²

-Bu Kanun Anayasaya Aykırı Olursa Kendimi Astrırım Adnan Menderes 1960 TBMM Müzakereleri

Menderesin idam fotoğrafı basında yer bulması ile karikatüristlerde çizgilerine bu konuyu yansıtmışlardır. Ancak daha önce ettiği iddialı sözler ile birlikte... Böylece başına gelenler önceden söylediği sözle ilişkilendirilerek evliya yakışturmasında bulunulmuştur.

⁵⁰ Deccal, 22.06.1960.

⁵¹ Tef, 18.08.1960.

⁵² Karikatür Mecmuası, Orhan Ural, 1961.

-Eski DP'liler CHP'ye Karşı Birleşiyor.(gazeteler)

- Gitti gülsün geldi gülsün Azrail ettiğin bulsun...⁵³

İdamlar ve DP'nin kapatılmasının aslında çözüm olmadığı anlaşılmaya başlanmıştır. DP'yi destekleyen büyük bir halk kitlesi vardır. Eski Demokrat partilerin AP adı altında birleşmesi ile Demokrat Parti ruhu devam etmektedir. Menderesin ruhu üzerinden ifade edilen bu durum Akbaba'da yayınlanmıştır. Karikatüristlerin çokça kullandığı "*Geldi gülsün gitti gülsün*" sözü ile verilen karikatür mendere sin Azrail'e ahının tuttuğu şeklinde anlaşılmaktadır.

SONUÇ

27 Mayıs darbesi ile siyasetin üzerine askerî vesayet sistemi kurulmuştur. Türkiye'de birçok açıdan değişimlerin başlangıcı olan bu dönem basını ve dolayısı ile karikatürleri de etkilemiştir. Teknik ve içerik açıdan zenginleşen basın eleştirel bir dile sahip olmuştur. Ancak bu eleştirilerin mevcut otoriteye karşı olmadığı ve darbe öncesinde DP iktidarının yapmış olduğu baskıların sonucu olduğu anlaşılmaktadır.

⁵³ Akbaba,16.11.1961.

Karikatürlerde darbenin sevinç ile karşılandığı, ihtilal ve ikinci cumhuriyetin kuruluşu şeklinde yansıtıldığı görülmektedir. Tüm basında olduğu gibi karikatürlerde de otoriter üslup kullanılmış, Demokrat Partililere karşı “*düşene vur*” şeklinde bir tutumla *genellikle sabık, sakıt ve düşükler* olarak tanımlanmışlardır. Yassıada mahkemelerine geniş yer veren gazeteler, karikatürler yolu ile siyasîlerin düş-tüğü durumu alaycı dille çizgilere yansıtmış, adeta geçmiş dönemin hesaplaşması yapılmıştır. Bu ifadeler aslında darbenin basında nasıl yankı bulduğunun göstergesi olmakla birlikte, halkın algısını etkilemesi bakımından da önemi büyüktür. Basının bu tutumu darbeyi meşrulaştırması ve başarıya ulaşmasını sağlaması şeklinde de okunması gerekir. Öyle ki darbeyi gerçekleştirenler demokrasinin öncüleri olarak görülmekte sık sık Cemal Gürsel’i ve orduyu övücü karikatürler yayınlanmaktadır. Bu duruma bağlı olarak darbeyi eleştiren DP’lileri öven bir karikatür çizilmesi pek mümkün değildir.

Karikatürlerde DP’lilerin vukuatları ve hakkında isnat edilen suçlar ele alınmış, darbenin haklı gerekçelerle yapıldığı algısı oluşturulmuştur. Partinin oylarının paylaşılmasında yaşanan rekabette ise Adalet Partisi öne çıkmaktadır. DP’nin “*yeter söz milletindir*” ifadesi ile birlikte sembolü haline gelen el resmi günün anlamına göre yeni şekillerde sıklıkla karikatürlerde kullanılmıştır. Yolsuzluk, ahlaksızlık, antidemokratik uygulamalar DP’lilere isnat edilen suçlardır ve karikatürlerde de bu konu işlenmiştir. Menderes ile ilgili imaj ise mahkemelerdeki tavrı ve idamı üzerinden şekillenmiştir. İktidardaki Menderes’ten düşük lider Menderes’e değişen imajına vurgu yapılmış, idam sonrasında memlekette ruhunun dolaştığı şeklinde çizilmiştir. Bu şekilde çizilmesi aslında darbecilere de bir mesaj niteliğinde olduğu düşünülebilir. Öyle ki darbenin ve idamların DP ruhunu yok edemediği siyasî gelişmelerden anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak darbe öncesinde basın iktidar ilişkilerinde yaşanan gerilim darbe sonrasında gücün yanında yer almak şeklinde bir tutuma dönüşmüştür. Öte yandan DP iktidarının desteklediği yayınların dahi darbeyi savunması (akbaba gibi) otorite güdümünde yayın

yapıldığına işaret etmektedir. Bu durumu dönemin basınında yayınlanan karikatürlere görmek ve değerlendirmek mümkündür. Sivil irade ile iktidara gelen bir partinin düşüşüne, siyasilerin idamlarına geniş yer veren basın dönemin şartlarında hürriyet ve demokrasi için mücadele eden vatanseverler görünümündedir. Bu yüzden de demokrasiye zarar verdiği düşünülen Menderes ve DP aleyhine yayın yapmak hem habercilerin hem karikatüristlerin başlıca görevi olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ahmet Toklucuoğlu, “27 Mayıs Otoritesi ve Medya Temsili”, **II. Türkiye Lisanüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı IV**, Bursa 2013.

Ahmet Toklucuoğlu, **27 Mayıs Otoritesinin Medya Temsilinde Öncü Gazetesi**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

Hayati Tek, **Darbeler ve Türk Basını**, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, 2006.

Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Yay. İstanbul, 2003.

Mehmet Sena Köseadağ, “Türk Basın Kanunu’nda Yapılan Değişikliklerin Yazılı Basında Temsili”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C 9 S 43, Nisan 2016.

Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı ve Basın (1950-1960)”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 51, S 1, 1996.

Orhan Koloğlu, **Osmanlıdan 21.yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yay. İst., 2006.

Turgut Çeviker, **Karikatürkiye**, C I., NTV Yay. İstanbul, 2010.

Turhan Selçuk, **Grafik Mizah**, İris Yayınları İstanbul, 1998.

Yasin Kayış, **Demokrat Parti Döneminde Siyasî Karikatür**, Libra Yay., İstanbul, 2009.

Gazete ve Dergiler

Akbaba, 16.11.1961.

Akbaba, 08.01.1953.

Akbaba,28.01.1960- 14.04.1960.

Akis Dergisi, 09.06.1960.

Akşam, Nihar Tüblek, 01.06.1960.

Akşam, Nihar Tüblek, 15.06.1960.

Akşam, Nihar Tüblek,17.06.1960

Akşam, Nihar Tüblek,25.06.1960.

Bizim Şaka,19.08.1961.

Cumhuriyet, 31.08.196.

Cumhuriyet, Turhan Selçuk, 24.09.1961.

Cumhuriyet, Turhan Selçuk,09.09.1961.

Deccal, 22.06.1960.

Diktatörler Karikatür Mecmuası, 08.02.1961.

Diktatörler Karikatür Mecmuası, Orhan Ural,1960.

Diktatörler Karikatür Mecmuası, Orhan Ural, S. 5,1960.

http://www.akdagsaydut.com.tr/as_yazilar_orta.php?subaction=showfull&id=1238752625&archive=&start_from=&ucat=10&,
19.09.2016.

Hürriyet, 29.06.1956.

Hürriyet, 30.07.1957.

Karikatür Mecmuası, Orhan Ural,1961.

Milliyet, 18.08.1961.

Resmî Gazete, 08.06.1956.

Siyasî Halk Gazetesi, 13.03.1957.

Tanin, 11.09.1961.

Tanin, 19.07.1961.

Tanin, 14.09.1961.

Tef, 29.06.1960.

Tef, Altan Erbulak, 20.09.1960.

Tef, Ferruh Doğan, 22.06.1960.

Tef, Ferruh Doğan, 22.06.1960.

Tef, Suat Yalaz, Tonguç Yaşar, 22.06.1960

Tef,06.07.1960.

Tef,18.08.1960.

Zafer,17.08.1955.

FARUK NAFİZ ÇAMLİBEL'İN MATBUAT HAYATINI İKTİDAR VE BASIN İLİŞKİSİ ÜZERİNDEN OKUMAK

Yakup ÖZTÜRK *

ÖZET

Medya, bir ülkenin yasa yapıcı, yasa koyucu ve yasa yürütücü organları arasında daima gayrı resmî bir mekanizma olarak varlığını başlangıcından bu yana sürdürmüş bir sistemdir. Özellikle Türkiye’de yasama, yürütme ve yargı organlarının yanı sıra medya dördüncü bir güç olarak siyasî yapının işleyişine olumlu ve olumsuz yönlerden müdahale edebilmiş, kimi zaman hükümetlerin dağılmasına sebep olabilecek güce erişmiştir. Siyasî iktidar ve basın ilişkisi Osmanlı’nın modernleşme hamlelerinden 1960’ların sonuna kadar edebiyatçı kimlikleri ile tanınan bazı aktörler de yetiştirmiştir. İlk özel gazeteciliğin modern Türk şiirinin kurucularından Şinasi eliyle olduğunu hatırladığımızda bu durum daha somut hâle gelir. Bu edebiyatçılar arasında Faruk Nafiz Çamlıbel de bulunur. Malum olduğu üzere Çamlıbel Osmanlı sonrası Cumhuriyet rejiminin bayraktarlığını yapmış, Atatürk Şiirleri Antolojilerinde en fazla şiiri bulunan isimlerdendir. Ancak sadece Cumhuriyet ideolojisinin yerleşmesi ile ilgili değil ilk gençlik yıllarında İttihat ve Terakki Partisi’nin iktidarı döneminde de varlık göstermiş bir isimdir. Menderes Hükümetlerinde üç dönem milletvekilliği de yapan Çamlıbel, bu süre zarfında bazı gazetelerde Menderes iktidarına yakın, kimi zaman içeriden bir isim olarak uzak durmuş bir edebiyatçıdır. Bu bildiri de Faruk Nafiz Çamlıbel’in İttihat ve Terakki Hükümeti’nden gördüğü maddî destek, ortaya koyduğu edebiyatın birtakım güdümlülük hâli taşıdığı üzerinde durulacaktır. Çamlıbel, henüz bir kitapta ele alınmamış

* Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, BİLECİK
ozturk.yakup@yahoo.com.tr

bazı mülakatlarında gördüğü bu destekten bahsetmektedir. Cumhuriyet ilan edildikten sonra Halk Evleri desteği ile çıkardığı dergilerdeki yayıncılığı da basın tarihimizin edebiyat tarihine bakan önemli bir yüzünü meydana getirir. Çamlıbel'in önce Mustafa Kemal, sonra İsmet İnönü'ye bakışını bu yayınların üzerinden tespit etmek mümkündür. Ancak Çamlıbel, Cumhuriyet kadrolarından uzaklaşarak Menderes ve Demokrat Parti çizgisine kayacaktır. Bu geçiş aşamasının öncesi ve sonrası Çamlıbel biyografilerinde daha önce söz konusu edilmemiş bazı dikkatleri de bize göstermektedir. 19. asrın hemen öncesinde doğan, İTC'nin iktidarda olduğu yıllarda partinin çağırısıyla Türkçülük düşüncesine giren Çamlıbel, 1960'a kadar aktif bir biçimde basın faaliyetleri yürütmüştür. Dört farklı iktidar dönemine tanıklık etmiştir. Bu farklılık edebiyat tarihi ve basın tarihinin birtakım dengeleri gözettiği dönemlerde olmuştur. Bu bildiri Faruk Nafiz Çamlıbel gibi Cumhuriyet edebiyatının manifestosu sayılabilecek "Han Duvarları" ve "Sanat" şiirlerinin şairine daha yakından bakmamıza imkân sağlayacaktır. Çamlıbel'in idareciliğini yaptığı dergiler de yayın politikalarıyla ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Medya, basın, güç, Faruk Nafiz Çamlıbel, denetimli edebiyat

**STUDYING FARUK NAFİZ CAMLIBEL'S PRESS LIFE
THROUGH THE RELATION BETWEEN THE POWER AND
THE PRESS**

ABSTRACT

The media is a system that has existed since the very beginning of the existence of an entity as an informal mechanism between law-makers, legislators and law enforcement agencies. Especially in Turkey, as well as legislative, executive and judicial bodies, the media have been able to intervene in the positive and negative aspects of the functioning of the political structure as a fourth force, and sometimes it has reached the point where it can cause the dissolution of governments. Political power and press relations have also brought up some actors known from the modernization movements of the Ottoman Empire until the late 1960s with their literary identities. This situation is more concrete when we remember that the first private journalism was by Şinasi from the founders of modern Turkish poetry. Faruk Nafiz Camlibel is among these literary figures. As it is known, Camlibel made advocacy of the post-Ottoman Republican regime. He is the one with the most poems in Atatürk's poetry anthologies. However, it is not only about the settlement of the Republic ideology, but it is also a name that has existed in the period of the power of the Party of Union and Progress in the first years of youth. Çamlıbel, who also served as a deputy for three terms in the Government of the Menderes, is a writer who has remained as a name for some time, somewhere close to the Menderes government in some newspapers. In this declaration, Faruk Nafiz Camlibel's material support from the Union and Progress Government will be emphasized, as well as the fact that the literature he has put up is carrying some guidance. Camlibel mentions this support he has seen in some of his interviews that have not been discussed in a book yet. After publishing the Republic, publications in the magazines that were released with the support of the People's Houses bring an important face of the press history to the literary history. It is possible to identify the

view of Çamlıbel before Mustafa Kemal and then İsmet İnönü from these publications. However, Çamlıbel will move away from the Republican staff to the Menderes and Democratic Party line. Before and after this transition phase, we also show some of the attention not previously mentioned in the Çamlıbel biographies. Çamlıbel, who was born just before the 19th century and whose Turkic thought came into being with the invitation of the party in the years when the Party of Union and Progress was in power, actively carried out press activities until 1960. He witnessed four different ruling periods. This difference occurred during periods when the history of literature and the history of the press looked at some balances. This paper will allow me to take a closer look at the "Han Duvarları" and "Sanat" poets, which can be considered as the manifesto of Republican literature like Faruk Nafiz Çamlıbel. The journals that Çamlıbel has administered will also be evaluated in detail by publication policies.

Key Words: Media, press, power, Faruk Nafiz Camlibel, controlled literature

GİRİŞ

Faruk Nafiz Çamlıbel hayatını öğretmenlikten ve milletvekilliğinden kazanan bir şairdi. Bu ikisi dışında onun hayatının önemli bir cephesini matbuat dünyamızdaki faaliyetleri oluşturur. Bu bildiriye Çamlıbel'in kadrosunda bulunduğu, idareciliğini yaptığı dergileri, siyasî ilişkiler merkezinde değerlendirmeye çalışacağız. Bilindiği üzere şairin, 1946'da Demokrat Parti ile başlayan 27 Mayıs 1960 askerî darbesi ile son bulan bir siyasî hayatı vardır. Faruk Nafiz Çamlıbel, Türkiye'nin en bunalımlı devrinde, bu toprakların tek adamlıktan çıkarak bugünün meşhur söylemiyle "çoğulculuğa" ve fillî demokrasiye geçtiği yıllarda Ankara'da, TBMM sıralarında bulunmuş bir isimdir. Siyasî hayatının faaliyetler içerisinde geçtiğini gösteren müşahhas bir delil yok elimizde. Hatta 16 yıl boyunca bir kere dahi kürsüye çıkmadığı dile getirilir. Her ne kadar meclis tutanaklarında, birtakım komisyonlarda adının geçtiği, bazı yasa teklifleri sunduğu görülse de Çamlıbel'in iyi bir politikacı olduğunu iddia edemeyiz. Ancak, basın tarihimize katkıları onun aktif siyaseti ilk gençlik yıllarından itibaren takip ettiğini, kimi zaman onun nesnesi ya da öznesi olduğu görülür.

19. asrın sonunda doğan, geçtiğimiz asrın son çeyreğini göremeden vefat eden, Faruk Nafiz Çamlıbel, idrakine kavuştuğunda karşısında altı asırlık bir dağın, yok olurken bıraktığı son gürlemeye tanıklık ediyordu. Osmanlı'nın çöküşü, Osmanlı'dan bağımsız olmayan Cumhuriyet'in doğuşu, büyük toprak kayıpları, Cumhuriyet politikalarının bir ideoloji hâline gelip tabulaştırılması, çok partili hayat ve darbelerin başlangıcı hep o yaşarken oldu. Faruk Nafiz Çamlıbel de 75 yıllık ömründe edebiyat ve siyaset arasında yeni bir millet halitasının kimi zaman uzaktan kimi zaman içeriden bir mimarı idi. Dolayısıyla onun matbuat faaliyetlerini kaleme alırken, 1900'lerin başından 1960'lara Türk edebiyatına ve siyasetine biraz daha yakından bakmak gerekiyor.

23 Temmuz 1908 tarihi, II. Meşrutiyet'in olduğu kadar Cumhuriyet tarihinin de başlangıcıdır. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte artık sultan iktidarına dayanan bir devlet yapısından, İslam akaidinin tesis ettiği sosyal düzenden bahsetmek mümkün değildir. Bu dönem, Mondros'tan batılı devletlerce bölünmek istenen Anadolu ihtilaline kadar devam eder. Faruk Nafiz Çamlıbel de, ilk şiirlerini Meşrutiyet yılları içerisinde yayımlamış, İstanbul'un işgalini görmüş, Tanzimat'la ortaya atılan birtakım ideallerin ve fikir hareketlerinin temelsiz kaldığına tanıklık etmiş ve kurtuluşun Türkçülük'te olduğunu düşünmüş isimlerden biridir.

II. Meşrutiyet aynı zamanda Türk matbuatında yayın enflasyonunun yaşandığı bir devirdir. Kendilerinin II. Abdülhamid idaresinde hür olmadıklarını iddia eden herkes ömrü birkaç sayıyı geçmeyen gazete ve dergi yayınına başlamıştır. İstanbul'da her köşe başında bir gazete, içerisinde edebî açıdan hiç bir kıymet taşımayan onlarca metin ve şiirle doludur. 1909'da 31 Mart Vakası, Türkiye'de darbelerin atası olarak kayıtlara geçmiş, II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve Yunanistan'a sürgün edilmiştir. İktidarı devralan İttihat ve Terakki Partisi döneminde tıpkı yayın patlaması gibi siyasî partilerin de bir biri ardına açıldığı görülmüştür. Osmanlı'da demokrasi hareketlerinin en büyüğü otuza yakın partinin bir anda faaliyet göstermesi olsa gerektir. İttihat ve Terakki devrinde siyasî partilerin olması o devrin sulh ve "demokrasi" içerisinde geçtiğini göstermez. Bu devir, darbe geleneğinin sacayağı olduğu gibi fail-i mechul cinayetlerin, suikastların da yer aldığı bir zaman dilimini kapsar.

II. Meşrutiyet, Tanzimat senelerinde olduğu gibi birtakım fikir hareketliliklerinin kendilerine varlık sahası buldukları bir devirdir. Bunlar İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülüktür. Biz bu akımlardan sadece, Çamlıbel'in ilk gençlik yıllarında mensup olduğu ihtiyarlığında da tamamen terk etmediği Türkçülüğün devir içerisindeki hâline bakacağız. Türkçülük ideolojik kimliğini II. Meşrutiyet'le birlikte kazanmış olsa da dilde sadeleşme çabaları dolayısıyla Tanzimat'tan beri

var olagelen bir akımdır. Namık Kemal'in, Ahmet Vefik Paşa'nın, lügatçi Şemseddin Sami'nin fikirleri Meşrutiyet'ten önce de bir Türk- lük bilinci olduğunu gösterir. Mehmed Emin Yurdakul'un 1898'de yayımladığı Türkçe Şiirler kitabı adından başlanarak büyük bir red- diyeyi işaret eder. Türkçe'nin anadili olduğu bir toplumda bir şairin aruzu tamamen yok sayarak, Farsça ve Arapça terkipleri kullanma- yarak şiirlerini lisanını Türkçe biçiminde göstermesi kısa bir zaman sonra yaşanacak dil hareketliliğini müjdeler. Faruk Nafiz Çamlıbel'in ve Hece kuşağının aruzu terk ederek heceye dönmelerindeki cesaret Yurdakul'un bu kitabında saklıdır. Nitekim 1911'de Ömer Seyfeddin ve arkadaşlarının *Genç Kalemler* dergisinde kaleme aldıkları mani- festo bu ilk kıpırdanmaların yolunu kullanarak ortaya çıkmıştır. *Genç Kalemler*'deki yazının müelliflerinden olan Ziya Gökalp, meşhur eseri *Türkleşmek, İslamlaşmak Muasırlaşmak*'la Meşrutiyet Türkçülüğünün fikrî çerçevesini ortaya koymuş, bununla da iktifa etmeyerek çıkar- dığı dergilerle aksiyoner bir kimliğe bürünmüştür. Bu kitabın ka- leme alındığı yıl (1918) Çamlıbel, ilk şiirlerini çoktan yayımlamış, Türk Ocağı'nda fikrî tartışmaların içerisinde, yol ve yolcunun olduğu bir zamanda rehber bekleyen bir gençtir. O rehber Ziya Gökalp ola- cak Faruk Nafiz Çamlıbel klasik şiirin imkânlarından aruzu terk ede- rek heceye, Ziya Gökalp'in *Yeni Mecmua*'sında geçecektir.

Yenileşme döneminde Hece'nin Türk edebiyatında bir milat ol- masında, Ziya Gökalp'in de çatısı altında bulunduğu Türk Bilgi Der- neği¹ önemlidir. İctihad Evi'nin ikinci katında Orhaniye Matbaası'nın karşısında yer alan bu dernekte, Ziya Gökalp'in çağrısıyla toplanan hece kuşağı şairlerini görürüz. Faruk Nafiz de bunlar arasındadır.

¹ Bu dernek, Emrullah Efendi'nin başkanlığında 1913'te (Bazı kaynaklar bunun teşebbüs tarihi olduğunu, aslen 1914'te kurulduğunu söyler) kurulmuştur. Türkiyat, Hayatiyat, Felsefe ve İctimaiyat, Türkçülük, İslamiyat, Riyaziyat ve Maddiyat olmak üzere altı şubeye ayrılmıştır. Ziya Gökalp, Türkçülük şubesinde dir. Yayın organı olarak aylık *Bilgi Mecmuası*'nı çıkarmıştır. Başında Celâl Sâhir bulunur. Ayrıntılı bilgi için bk. Polat, Nazım Hikmet, "II. Meşrutiyet Dev- rinde Türkçü Yayın Organları", *Türk Yurdu*, S. 284, s., 52-82, 2011; Karaca, Nesrin, *Celâl Sâhir Erozan*, MEB Yayınları, s. 88, 1993.

Burada, Ziya Gökalp, "Üç Dilden, Türkçeden, Arapçadan, Farsçadan, karma bir dil yapılamayacağını" anlattığı bir konferans verir. O konferans sırasında Ömer Seyfeddin, Ali Canib gibi isimler de salondadır. Bu konferansın ertesi gününde Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Enis Behiç gibi şairler, ceplerinde hece ile kaleme alınmış şiirlerle derneğe gelirler.²

Balkan Savaşları, onun öncesinde Trablusgarb, Çanakkale'den büyük bir zaferle çıkılmış olsa da kaybedilen bir cihan harbi, Türk milletini 1918'de Mondros'u imzalamaya mahkûm etmiştir. Anadolu'nun müttefik devletlerce işgalini meşru kılan bu antlaşma alttan alta kaynayan Anadolu'nun yeniden hareketlenmesini ve 1922'de büyük bir zaferle çıkılacak savaşını haber veriyordu. Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti'ne rest çekerek, başlattığı birlik olma çabaları, ardı ardına gelen kongreler Anadolu'nun işgalden kurtulması için ilk büyük başkaldırmadır. Türkiye 1923 yılının Temmuz ayında Lozan'ı imzaladı, Ekim ayında Cumhuriyet'i ilan etti.

Edebiyatımızda Türkleşme temayüllerinin uzak bir geleceği de 1928'deki dil devrimiyle Arap harflerinin terk edilmesindedir. 1931'de Türk tarihinin ve dilinin araştırması için arka arkaya düzenlenen iki kongre millî cereyanın vardığı en uç nokta biçiminde değerlendirilmektedir. Faruk Nafiz Çamlıbel'in de *Akın*, *Özyurt* oyunları ile destek olduğu Türk Tarih Tezi, 1900'lerinden ilk çeyreğinde başlayan dilde ve düşüncede Türkleşme çabalarının nihai noktasını teşkil eder...

1918'den 1922'ye hatta Cumhuriyet'in ilanına kadar giden sürecin Türk edebiyatı ve Faruk Nafiz Çamlıbel için de bir önemi var kuşkusuz. Türk edebiyatı 20. asra kısa ama gücü derin izler bırakan Servet-i Fünun edebiyatının tesiriyle girmiştir. Edebiyatımızda şiirde Tevfik Fikret'i, romanda Halid Ziya'yı yetiştiren bu dönemin ardından Meşrutiyet'e kadar edebî kamuoyunda bir hareketlilikten bahse-

² Tevetoğlu, Fethi, **Enis Behiç Koryürek**, KTB Yayınları, s. 35, Ankara, Aralık 1985.

demeyiz. Meşrutiyet'le birlikte, grup hâlinde Servet-i Fünun'un taklidinden öteye gidemeyen Fecr-i Âti (bireysel olarak Ahmet Haşim ve Yakup Kadri gibi güçlü isimlerin mensup olduğunu hatırdan çıkarıyoruz), devrin sosyal ve siyasal atmosferine çabuk yenilmiştir. Nihayetinde gelecek yenilgiyi kabul etmekle edebiyata da alan açmışlardır. Az önce değindiğimiz savaşlar ve siyasî boşluk artık kızıl sulardan, sararmış yapraklardan, ilahelerden başka bir dünyayı edebiyattan talep eder hâle gelmiştir.

1911'de Selanik'te yayın yapan *Genç Kalemler* dergisine mensup isimlerden Ali Canib, içerisinde "millî edebiyat" terkininin olduğu bir edebiyattan söz etmiştir. Bu tabir, 1922'den İzmir'in işgalinin de sonlandırıldığı günlere kadar geçen zamanı tarif edecektir. *Genç Kalemler*'deki "Yeni Lisan" yazıları, millî edebiyatın bir manifestosu olduğu kadar Türk milletinin içinde bulunduğu amansız mücadeleyi nasıl kazanacaklarını da anlatır. Bir milletin ancak diliyle var olabileceğini, bunu da muhafaza etmeden başaramayacağını vurgulayan "Yeni Lisan" Türkçülüğün ve dahi Faruk Nafiz Çamlıbel'in meselelere bakışında tavin edici olacaktır.

Faruk Nafiz Çamlıbel bütün bu mensubiyetine rağmen "Han Duvarları", "Sanat", "Çankaya", "Ayşe Sana" gibi şiirleri, *Kahraman*, *Özyurt* gibi tiyatro eserleri dışında millî edebiyatın doğrudan sesi değildir. Faruk Nafiz'in en önemli eserlerinin bunlar olması şairi tabiatıyla millî edebiyat ve memleket edebiyatı içerisinde değerlendirmeye mecbur eder ancak onun eserlerinin tamamına baktığımızda bunların çok küçük bir yekûn tuttuğu görülür.

Faruk Nafiz Çamlıbel, 1922'de idarehanesi Ebussuud Caddesi'nde olan, Celal Nuri [İleri]'nin çıkardığı *İleri* gazetesinin bir temsilcisi olarak Ankara'ya geçtiğinde ardında sadece İstanbul'u değil, geleneksel Osmanlı dünyasını, aruzu, şarkıları da bırakmış oluyordu. En azından bu onu, çevresindekiler de ondan bunu umuyordu. Millî mücadele yıllarında İstanbul'un siyasî bir merkezîyetinin kalmaması, Ankara'nın Birinci Meclis'in kurulmasıyla ve başkent yapılmasıyla

birlikte "Yeni Türkiye"nin karargâhı olması dolayısıyla çöken İstanbul, yükselen Ankara, Ankara'nın gıyabında Anadolu rüzgârı esiyordu. Çamlıbel'in 1922'de geçtiği Anadolu'dan 1932'de tekrar İstanbul'a dönmesine kadar geçen zaman onun memleket edebiyatının hem kurucusu hem uzun yıllar müdafii olarak anılmasını sağladı. Oysa Çamlıbel, Anadolu kültürünün değil İstanbul medeniyetinin bir mensubudur. Ardında bıraktığı zannedilenler daima içerisinde bir sızı olarak yaşamıştır. Anadolu'da geçen on yıl inandıklarını sarıyan, güvendiklerine itimadı yıkan bir on yıl olmuştur aynı zamanda. Bunun için Çamlıbel'in şiirlerini tek tarafıyla okumak bir sanatkâra en büyük haksızlıktır...

Onun, ilk gençlik yıllarından itibaren Cumhuriyet'e ve temel ilkelere inandığı, bunun için sipariş üzere olsa da, sağlığını hiçe sayarcasına kalemine sarıldığı görülür. Fakat 1946'da vardığı yer Demokrat Parti'dir.³ 1949'da tefrika ettiği *Ayşe'nin Doktoru* romanı bir Osmanlı medeniyeti güzellemesidir. Yassıada'dan dönerken dosyasında taşıdığı *Zindan Duvarları*, bir Nakşibendi şeyhi olan dedesine hürmet, Adnan Menderes'e muhabbetle doludur...

Yassıada'dan 1961 yılının Eylül'ünde çıkan Çamlıbel, vefatına kadar politikadan uzakta, Boğaziçi'nde, Arnavutköy'deki evinde sakin bir hayat yaşamıştır. Eşi Azize Hanım'ın vefatından sonra her yıl dostlarıyla deniz seyahatlerine katılan şaire ölüm, 1973'te çıktığı mavi yolculukta, bir kamarada kalp kriziyle gelmiştir.

FARUK NAFİZ ÇAMLİBEL'İN MATUBAT HAYATI

Faruk Nafiz Çamlıbel'in çocukluğu II. Abdülhamid'in hükümdarlığının son on yılında İstanbul'da geçmiştir. İlk gençlik yıllarında Balkan Savaşlarının ağır havasını, I. Dünya Savaşı'nın büyük yıkımını görmüştür. Şair, Fikret Adil'e verdiği bir mülakatta, şiire erken yaşlarda başladığını söylerken, "edebiyata başlamış bir çocuk kadar

³ Faruk Nafiz, 1946 Milletvekili Genel Seçimleri'nde 8. Dönem Milletvekili seçilmiştir.

marazî bir hassasiyet taşıyan kim vardır?" diyerek, ilk şiirlerindeki hasta ve kırılğan tabiatı itiraf eder. Kendisini tarifi de açıktır: Oynayacak yaşta düşünen, okuyacak yaşta yazan bir çocuk..."⁴ 1908'de II. Meşrutiyet'in ardından matbuatımızda dergi ve gazetelerin bir hınçla art arda çıktığını biliyoruz. Çamlıbel'de de bu yoğun yayın faaliyeti "mütalea sevdası" uyandırır. Zamanın meşhur üdebasından geriye, maziye doğru yürüdüğünü söyler.

Hilmi Ziya Ülken "Faruk Nafiz Çamlıbel İçin Duygularım" yazısında 1917'de *Türk Yurdu* dergisinden "daha kuvvetli" çıkmaya başlayan *Yeni Mecmua* dergisinin Hece şairlerinin şöhretini artırdığını yazar. Ziya Gökalp'in bu dergiyi yayın hayatına sokmasıyla sade Türkçe'den yana bir cephe almamış gençlerini *Servet-i Fünun* sanatkârlarından ayırdığını, derginin Büyükaada'da Yat Kulüp'te çıkarılmasının kararlaştırıldığını ve şairlerin ceplerinden para katarak, dergiye hayat verdiklerini dile getirir. Ülken, şairlerin kendi başlarına derginin sürekli yükünü çekemeyeceklerinden devreye İttihat ve Terakki'nin girdiğini, derginin imtiyazını İttihatçılardan Küçük Talat'ın aldığını söyler. Küçük Talat'ın katıldığı ilk toplantı da Alemdar yokuşunun "yukarı başında" Yerebatan'ın karşısındaki Küçük Talat'ın konağında yapılır.⁵

Faruk Nafiz Çamlıbel ilk şiirlerini aruzla ve Yahya Kemal'in tesiri altında kaleme alır. Ülken, Faruk Nafiz'in Yahya Kemal'i, Yahya Kemal'in "gelecek için temiz Türkçe ile yazdığı manzumelerini" kendisine öncü aldığını vurgular. Ülken'e göre Faruk Nafiz, Mehmed Emin Yurdakul'dan sonra yeni Türk şiirine ahenk getirenler arasında öne çıkmayı başarmıştır. Şairin, Yurdakul hakkındaki görüşlerini de burada hatırlamamız yerinde olur. Hikmet Feridun Es, *Bugün*

⁴ Adil, Fikret, "Faruk Nafiz'le Bir Konuşma", *Cumhuriyet*, 20.10.1928.

⁵ Yücebaş, Hilmi, **Faruk Nafiz Çamlıbel Bütün Cepheleriyle**, Milliyet Dağıtım, s. 34, İstanbul 1974. Hilmi Ziya Ülken, gençlerin, Faruk Nafiz'i, *Yeni Mecmua*'nın çıkarıldığı Babıâli yokuşunun Sadaret Kapısı'na bakan yanındaki küçük bir idarehanede gördüklerini de söylemektedir.

*de Diyorlar ki*⁶ kitabında şaire "Bizde millî şair kime derler?" sorusunu yönelttiğinde Nafiz'in tereddütsüz Mehmet Emin Yurdakul'u gösterdiği görülür.

1924'te Kayseri'den Ankara Öğretmen Okulu'na geçen Faruk Nafiz'in ilk devir Ankara yılları hakkında yine Hilmi Ziya Ülken'in yazdıklarına bakabiliriz. Ülken, Cumhuriyet'in hemen başında Ankara'da edebî hayatı kuşatacak *Muallimler Birliği Mecmuası* ve *Türk Yurdu*'ndan başka dergi olmadığını söyler. Faruk Nafiz'in o yıllarda pek yazmadığını, 1926'da kendisinin İstanbul'a dönmesinden sonra Ankara'da Darülfünun müderrislerinden Mehmet Emin Erişirgil ile Avni Başman'ın *Hayat* dergisini çıkardıklarını ve edebiyatçıları bu dergi etrafında topladıklarını ifade eder.

Şair, 1925-1932 yılları arasında Ankara Kız ve Erkek Liselerinde edebiyat öğretmeni olarak vazife almıştır. Bu yıllarda *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinde, *Türk Yurdu* ve *Hayat* dergilerinde yazı ve şiirleri yayımlanmıştır. 1932'de İstanbul'a tayin edilmiş, 1933 yılında *Anayurt*⁷ dergisini çıkarmış ve yönetmiştir. Necat Birinci, şairin bu tayininden 1935 yılına kadar edebî faaliyetler içerisinde pek görünmediğini, 1935 Milletvekili Seçimlerinde seçilemeyince tekrar şiire mizah üzerinden döndüğünü yazar.⁸ Faruk Nafiz'in *Akbaba*, *Karikatür*, *Mizah* dergilerinde Çamdeviren, Akıllı Ozan, Deli Ozan, Kalender, İğne İle Kuyu Kazan müstearlarıyla kaleme aldığı mizahî şiirleri de bulunur.⁹ Nejat Tahsin Alper, şairin ardından kaleme aldığı yazıda onun mizah yazarlarlığının "ekmek parası" kaygısından ileri geldiğini söyler.¹⁰ İsmail Hikmet Ertaylan da gençliğinde çok yazı yazdığını ifade eder.

⁶ Es, Hikmet Feridun, **Bugün de Diyorlar ki**, (Hzl. Selçuk Karakılıç), Ötüken Neşriyat, 228 s., İstanbul, 2010.

⁷ Şairin Ankara'dan İstanbul'a döndüğü ilk yıllardaki ürünlerindedir. İlk sayısı 26 Ekim 1933'te çıkan dergi, on sayılı ömründe (son sayısı 1 Ocak 1934 tarihlidir.) Cumhuriyet ideolojisine hizmet etmiştir.

⁸ Birinci, Necat, **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, s. 349, Kitabevi Yayınları, Kasım 2000, İstanbul.

⁹ Faruk Nafiz Çamlıbel'in kullandığı müstearların listesi için bakınız: Yıldırım, Tahsin, **Edebiyatımızda Müstear İsimler**, s. 119-120, Selis Kitaplar, 2006, İstanbul.

¹⁰ Yücebaş, Hilmi, **Faruk Nafiz Çamlıbel Bütün Cepheleriyle**, s. 31.

Çamlıbel'in bibliyografyasında "çok" yazdığı neticesine varacak bir külliyat görünmez oysa. Altmış yıllık bir yazı hayatı, bilhassa nesirde oldukça kısıtlı malzeme sunar bize.

Nihad Sami Banarlı da Faruk Nafiz Çamlıbel'in sanatındaki kırılma noktasının İstiklal Savaşı sonrasında Anadolu'ya açılması olduğunu söyler. Bu yenedünya için Faruk Nafiz'in "Memleket Edebiyatı" dediğini, Banarlı eserinde yazar. Ancak bu sözü, ne zaman ve nerede kullandığını ya da yazdığını ifade etmez. Banarlı, memleket edebiyatı faaliyetine Türk milletinin o yıllarda büyük bir ihtiyaçla sahip çıktığını söyler:

"Gerçekten o yıllarda, hakikî bir memleket edebiyatına, yani Türk milletinin, kendi millî ve bedîî kıymetlerini, edebiyatı vasıtasıyla yakından tanımaya ihtiyacı vardı: Yarım ve cinaslı kafiyelerle, en güzel ve en geniş bir şiiri dört, hatta iki mısra içine sığdıran sihirli manilerle; durakları değişik koşmalarla, son mısraları terennüm edilsin diye tekrarlanan zevkli türkülerle; tarihî ve ictimai maceralarımızın halk gözüyle görülmüş, halk diliyle terennüm edilmiş mahsulleri olan sevimli destanlarla şiir söyleyen Türk milletinin tarihî zevki ve yeni Türk şiirine, bu sefer halktan yükselen bir ses verecek ve Faruk Nafiz bu sesi daha yakından duymak için Anadolu'yu bir baştan bir başa gezecekti. Onun bu ilhamlarla örülü yeni şiirlerinde fidan ve söğüt boylu Türk kızları salınacak; toprağa diz vuruşu içimizi titreten dağ gibi zeybekler sıralanacaktı. Han duvarlarının islenmiş sıvalarında yurt maceraları okunacak; dağ yamaçlarında Âşık Gariplerin, Yanık Keremlerin tarihî gönüllerinden dökülen çoban çeşmeleri seslenecekti. Tarihe karışmış sanılan bütün bu 'eski sevdalar' yeni Türk şiirinde Faruk Nafiz'in kalemi ile dirileceklerdi."¹¹

Yirmili yaşlarının başlarında *Şarkın Sultanları*, *Gönülden Gönüle*, *Dinle Neyden* adlarıyla üç şiir kitabı neşreden Faruk Nafiz, 1918'de *Yeni Mecmua*'da, 1919-1922 yılları arasında *Büyük Mecmua*, *Yarım*, *Şair*

¹¹ Banarlı, Nihad Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Yayınları

Nedim, Ümid ve sekiz sayı çıkan *Kitap* dergilerinde sanatçı kimliğini edebî kamuoyuna duyurmuştur.¹² Celal Nuri'nin yönettiği *Edebiyat-ı Umumiye Mecmuası*'nda çıkan "Şarkın Sultanları" şiiri Çamlıbel'in tanınmasına öncülük eden şiirdir.¹³ İsmail Hikmet Ertaylan, Faruk Nafiz'in *Peyam, Servet-i Fünun* ve *Yeni Mecmua*'da "manzumecikler" yayımladığını söyler.¹⁴

Yeni Mecmua bahsini Faruk Nafiz Çamlıbel'in bu dergiden aldığı yüklü miktardaki telifden dolayı biraz daha sürdürmemiz gerekiyor. M. Kayahan Özgül'ün millî edebiyatın "güdümlü"lüğü üzerine yazdığı bir makalesi var.¹⁵ Bu makalede, Özgül'ün, millî edebiyatın İttihat ve Terakki Cemiyeti ile olan ilişkisini edebiyat tarihimizdeki teamülleri sarsacak biçimde ele aldığını görürüz. İTC'nin Meşrutiyet'e kadar "ittihâd-ı anâsır"ı müdafaa ettiği, 1908'den sonra ise Türkçülük siyasî bir "umde" hâline getirdiğini ifade eden Özgül, "Selânik, Genç Kalemler gibi, İttihat Ve Terakkî'nin de mesken tuttuğu yer olmasaydı, millî edebiyat yine de bu şehirde ve bu dergide mi doğardı?" gibi keskin, şedîd bir soru yönelterek millî edebiyatın nüvesi sayılan Yeni Lisan Hareketi'nin İTC'nin bir politikası olduğunu açık söylemektedir. *Genç Kalemler*'i kuran isimlerin, sözgelimi Ömer Seyfeddin'in on yılı aşan askerlik rütbesini "bir kalemde silip mechûl bir geleceğe tereddütsüz yürüyüşünü maceracı rûhu" ile açıklamanın mümkün olmayacağı vurgulanır. İttihatçıların, dergi çıkaran ekipleri maddî anlamda kendilerine muhtaç bırakarak, yardım etmek adı altında dergilerin idaresini uhdelere almaları da ayrı bir bahistir. *Yeni Mecmua*, bu politikayla ele geçirilmiş bir dergidir.¹⁶ Özgül, Fazıl

¹² Yücebaş, Hilmi, a.g.e., s. 6.

¹³ Dokuman, Öz, "Faruk Nafiz Çamlıbel'le Bir Konuşma", **Hayat Tarih Mecmuası**, Ocak 1971. Çamlıbel, bu şiirin Dünya Harbi'nin ortalarında yayımlandığını söyler.

¹⁴ Ertaylan, İsmail Hikmet, **Türk Edebiyatı Tarihi**,

¹⁵ Özgül, Kayahan, **Babil'le Ebabil** içinde "Millî Edebiyat 'Güdümlü Edebiyat' mıdır?", Kitabevi Yayınları, s. 212-246, İstanbul, 2013.

¹⁶ Yahya Kemal, bu durumu bir ele geçirme olarak doğrudan ifade etmese de Talat Bey'in dergiye maddî destek sağlamasından, dergi toplantılarının Merkez-i Umumî altındaki idarehane yapılmışından rahatsız olduğunu sezdirir bir hâldedir. Öte yandan Hüseyin Rahmî'nin *Yeni Mecmua*'yı bir "para selsebili" olarak suçlamasını Yahya Kemal'in reddettiğini görüyoruz.

Ahmed'den aldığı şu satırlarla durumu müşahhas hâle getiriyor: "(...) İttihatçıların bir tabiatı vardı: En hayırlı, en güzel, en necib emellere, gayelere el uzatmak ve onlara Merkez-i Umûmî'de damga vurduktan yahut bandrol yapıştırdıktan sonra îcab edenleri piyasaya çıkarmak..." (s. 225) Devrin edebiyatçılarına ödenen teliflerin devletin genel durumu içerisinde mukayese edildiği bu makalede, sipariş edilen bir Türkçülük davasının varlığı, samimiyetsizce ortaya çıkan edebiyatçıların para karşısındaki düşüklükleri anlatılır. Söz konusu makalede pek çoğu henüz idadî yaşlarında olan gençlerin, aralarında Yusuf Ziya gibi sonradan sivrilecek isimler de vardır, aldıkları fahiş telifler nakledilir. Yusuf Ziya'nın *Akından Akın*'a kitabının Cihan Harbi'nin yokluk yıllarında, gazetelerin kâğıt yokluğunda çıkamadığı günlerde Hilâl Matbaası'nda onbin adet, lüks kâğıda bastırıldığı görülür. Şair bu kitabından 250 Lira, daha önceden de başka bir eseriyle 200 Lira telif almıştır.¹⁷ Devir, İstanbul'da 220 Liraya dört odalı

İTC'nin kendi tetikçilerini yaratmak için para dağıttığı dumanını çıkaran bir yangın da Hüseyin Rahmi'den geliyor, anlaşılır. Yahya Kemal, **Siyâsî ve Edebî Portreler**, İstanbul Fetih Cemiyeti, s. 17-19, 2014, İstanbul. Buna ilave olarak Celâl Sahir'in İttihatçılardan gördüğü yardımlarla ilgili Abdülhak Şinasi Hisar'ın sözleri de yeniden hatırlanmalı: "Bir aralık Umumî Harp sonlarında İttihatçılar kendisine [Celâl Sahir'e] epeyce yardım ederek imtiyazlı ve himayeli bir ticaretle para kazanmasını temin ettiler. İstanbul'da Makulyan adlı bir hanın üst katında bir yazıhanesi vardı." Hisar, Abdülhak Şinasi, **Geçmiş Zaman Edipleri**, Selis Kitaplar, s. 124, (Hzl. Tahsin Yıldırım), İstanbul, 2005.

¹⁷ Yusuf Ziya, gençlik yıllarında gördüğü bu lütuflardan belli ki kısa süre sonra mahrum kalacaktır. Faruk Nafiz'e yazılan mektuplar kadar şairin biyografisini tamamlayıcı az malzeme bulunur. Mektupların hemen tamamı Çamlıbel'den istenilenler üzerinedir. Yusuf Ziya, Ankara cihetinden reddedilmesinin ızdırabını ve bunun iyileştirilmesini Faruk Nafiz'den istiyor. Yine, Yusuf Ziya, maddî sıkıntılar yaşadığı bir sırada *Hâkimiyet*'e gönderdiği makalelerinin telifleri ödenmesi için şairden aman diliyor. Yusuf Ziya'nın *Piliç*'te çıkan iki resimden dolayı bir ay hapse mahkûm olduğu, daha önceden tecil edilmiş bir başka mahkûmiyetinin de bulunması dolayısıyla hapse girmekten kurtulamayacağını, Faruk Nafiz'den buna bir çare düşünmesi için ricada bulunduğu da tarihsiz bir başka mektubunda görülür. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Yusuf Ziya'nın Faruk Nafiz'e mektupları, (Hzl. Mustafa Koç), **Kitap-lık**, S. 67, s. 90, 93, 94, Aralık 2003. Söz açılmışken bir örnek daha verelim: Milletvekili olduğu yıllarda tıpkı Ankara'da Maarif'te memurken karşılaştığı gibi birtakım ricalarla karşılaşır. İbnülemin Mahmud Kemal, yeğeni Selma'nın eşi Nihat'ın hocalığı hakkındaki muhaberenin bir dosya teşkil ettiğini, vaatlere rağmen bir netice alınmadığını söyler. Mektup, 21 Teşrinievvel (Ekim 1950) tarihlidir. Sedat Simavi de ricacılar kervanına katılanlardandır: Faruk Nafiz'e Ankara'dayken gelen mektuplarda Maarif'e ulaşmak isteyenlerin ricaları göze çarpar. Simavi, yaptığı tabiat levhalarının mektep-

evlerin alınabildiği bir devirdir... (s. 233) Makalede, Yahya Kemal ve Süleyman Nazif gibi isimlerin İTC'nin bu sinsi politikalarına kendilerini kapturmadıkları da öne çıkarılır. Faruk Nafiz'in de millî edebiyatın önemli temsilcilerinden biri olduğu apaçık ortadadır. Özgül'ün para-parti ilişkisinde şairi söz konusu ettiğini görmüyoruz. Ancak onun Oğuz Öndeş'e verdiği bir mülakatta ilk şiirine "altınla kâğıt paranın birbirine yakın olduğu" I. Cihan Harbi yıllarında birbuçuk lira telif aldığı, bu ücretin Ziya Gökalp'in *Yeni Mecmua*'sında üç liraya çıkarıldığını ifade ettiğini biliyoruz.¹⁸ Duyûn-ı Umumiye İdaresi'nin 1914 yılı istatistiğine göre bir kişinin bir aylık masrafı 285 kuruş, 10 paradır. Kuruş, bir liranın yüzde biridir. Para da bir kuruşun kırkta birine denk gelir.¹⁹ Bu istatistik Özgül'ün verdiği rakamın ne derece büyük olduğunu görmemizi kolaylaştırır. Elbette, Faruk Nafiz'i, İtti-

lere tavsiye edilmesi için izin çıkarılmasını Çamlıbel'den ister: "Sen nevama oranın kapı kahyası olduğun için sözün dinlenir ve sesin işitilir." "Faruk Nafiz Çamlıbel'e Edebiyatçı Dostlarından Bir Demet Mektup", Hzl. Mustafa Koç, *Ada*, s. 44, Yaz 2005, Trabzon. Sabri Esat da Maarif'in desteğiyle Fransa'da bulunmakta, bazı sağlık sorunları yaşadığı için Fransa'daki durumunun iyileştirilmesi için Faruk Nafiz'den aracılık beklemektedir. Faruk Nafiz'in Ankara'da Maarif'te bulunduğu yıllarda makamını göstermesi bakımından önemli malumatı Celal Nuri'nin bir mektubunda daha buluyoruz. Mektupta, Celal Nuri, Gelibolu'nun vilayetten kazaya dönüştürüldüğünü, bundan dolayı şehirde idadi seviyesindeki okulların kaldırıldığını, şehrin sakinlerinin eğitim alabilecekleri bir kurumlarının artık olmadığını söylüyor. Celal Nuri bu durumun feraha kavuşturulması için yazdığı mektupta Çamlıbel'den isteği aynen şu şekildedir: "Zahmet edip de irfan-ı millimizin nazır ve âli müzahiri devletlü Necati Bey'i görüp kendisine Gelibolu'nun bu mağduriyetine bir ıvaz olmak üzerinde Belediye Reisi İbrahim Efendi'nin oğlu Fehmi'yi liselerden birine -velev hilaf-ı kaide olsun- kaydettirebilir misin? Bu çocuk eski devirde yarım asır Galatasaray Sultanisi'nde muallimlikle tahayyür etmiş Fehmi Efendi'nin torunudur. Lütuf ve himmetine intizar eder ve tahassürle gözlerinden öperim." Mektup 24 Kasım 1928 tarihlidir.

¹⁸ Öndeş, Oğuz, "Bizim Caddeden Portreler" köşesinde "Faruk Nafiz Çamlıbel", *Hafta*, S 52, 5 Mayıs 1950. Faruk Nafiz'in bu mesele üzerinden değerlendirebileceğimiz bir yazısı var: "Talisiz Doğanlar". Şair, kabiliyetli oldukları için birtakım isimlerin makam sahibi yapıldığını, bunun da talihsizlik olduğunu söyler ancak bir taraftan da yukarıda söz konusu ettiğimiz meselede farkında olmadan bizi destekler. Servet-i Fünûncuların Meşrutiyet'ten önce büyük makam sahibi olarak görünmediklerini, sonrasında Ali Ekrem'i, H. Nazım'ı, Süleyman Nazif'i, Faik Ali'yi vali ve mutasarrıf olarak gördüğünü ifade eder. Mehmet Emin de vali görevine getirilmiştir. Çamlıbel'e göre Tevfik Fikret "hırçın ve müstağni" olduğu için bu durumlardan uzak kalabilmiştir. Aynı şekilde Fecr-i Âti mensuplarının da saylav, sefir, profesör olduğunu yazar. *Perşembe*, C 2, S 36, s. 3, 28 İkcinciteşrin 1935.

¹⁹ Giz, Adnan, *Bir Zamanlar Kadıköy*, s. 163.

hat ve Terakki'nin para kanalına kendisini kaptırdığını iddia edemeyiz. Onun millî edebiyata kazandırdığı ürünlerin ardında tamamıyla bu politikanın olduğunu söyleyemeyiz ancak çalışmamızın tamamında Faruk Nafiz'le aynı saflarda adı geçen isimlerin İttihat ve Terakki ile olan ilişkilerini bu alanda yapılan araştırmalardan takip edebiliyoruz.²⁰ Faruk Nafiz, ilk gençlik yıllarından itibaren Bilgi Derneği, Türk Yurdu gibi kurumlarda makalede adı geçen şahıslarla birlikte hareket etmiştir. Nuri Sağlam'ın Faruk Nafiz'in millî edebiyata teşmil edilecek cephesinin samimiyetsiz olduğunu söylediği makalesi kuşkusuz perçinlemektedir.²¹ "Han Duvarları" şiirinin 1922'de yayımlandığını, bu tarihten dört yıl önce İttihat ve Terakki'nin son kongresiyle kendisini feshettiğini de biliyoruz. Bu iki dönem, Faruk Nafiz ve millî edebiyatta samimilik meselesinde bizi arafta bırakmakta ancak *Yeni Mecmua*'dan alınan üç liralık telifin henüz Tıbbiye yıllarında olan genç Çamlıbel'e büyük sanatkâr olduğu için ödenmediği de ortadadır...²² İlkgençlik yıllarında "güdümlü" edebiyatın desteğini gören Çamlıbel, Cumhuriyet'in eşliğinde "Han Duvarları" dolayısıyla da iyi bir telif almıştır. Samet Ağaoğlu hatıralarında naklediyor:

²⁰ Selçuk Çıkkla'nın, 1923-1950 arasında siyasî kadroların edebiyatçılara ve sanat faaliyetlerine olan tesirini kanon meselesi üzerinden tartıştığı bir makalesi bulunmaktadır. Burada, İTC'nin *Genç Kalemler* başta olmak üzere birtakım edebî teşekküllere müdahaleleri üzerinde durulmaktadır. "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılap Kanonu", *Muhafazakâr Düşünce*, s. 47-68, Y. 4, S. 13-14, Yaz-Güz 2007.

²¹ Sağlam, Nuri, "Faruk Nafiz Çamlıbel'in Memleketçi Şiirlerinde Anadolu ve Anadolu İnsanı", *Journal of Turkish Studies*, 30/III, Harvard University: 2006, s. 89-107.

²² Umumi Harp yıllarında hayat şartları denilen ahvalin nasıl olduğunu uzağa gitmeden, yine Faruk Nafiz'den dinleyelim. Şair, Cerrahpaşa dolaylarında Bulgurpalas nâm bir binadan söz açar ki bu bina Nafiz'e göre o yıllarda yapılan tek binadır. Büyüklüğü, odalarının çokluğu ile eşraf arasında bir efsane gibi dilden dile dolaşmaktadır: "Denebilir ki Bulgurpalas, İstanbul'da, umumi harp yıllarında yapılan yegâne binadır. *Çivin altınla, bulgurun inci ile tartıldığı bir zamanda*, bu dev anası, yanındaki şaşkın, cüce kulübelerin önünde hergün biraz daha kabardı, biraz daha genişledi ve böyle büyüyerek, şişerek bir türlü kemale ermek ne bilmedi, ve mütarekenin başında bu bin zahmetle vücade gelen bina, yarım kalmıştı." *Perşembe*, S 16, 18 Temmuz 1935. (Vurgu bize ait, Y.Ö.) Bu hatıranın yaşandığı günlerde, şairden öğreniyoruz ki Bulgurpalas'la ilgili bir haber *Vazife* gazetesinde çıkmıştır.

"Ben', diyor, 'Şimdiye kadar şiirlerinde en yüksek karşılığı babanızdan aldım. Türkiye'de yalnız bana değil, bütün şairlere verilmiş bir para, 50 Lira.' O tarihlerde bir altınla bir kâğıt lira hemen hemen aynı değerdeydi. Çamlıbel'e bu para Ankara'da babamın idaresinde yeniden çıkmaya başlayan Türk Yurdu dergisinde yayımlanmış 'Han Duvarları' isimli şiiri için verilmişti."²³

Faruk Nafiz Çamlıbel'in 1918'den Cumhuriyet'in ilanına kadar geçen zamanda, Mütareke Yılları dediğimiz yeniden var olma ve varlığını sürdürmenin cehdinin verildiği zamanlarda, sokakta akıp giden seslere uzak, arkadaş meclislerine sıkıştırılmış, kadınları ve aşkı anlatan, korkak bir şiir yazmıştır. Çamlıbel şiirinde Kadıköy günleri hatta Kadıköy safaları diyebileceğimiz bu yıllarda Çamlıbel, Kuşdili'ndeki evinde toplantılar tertip etmekte, buraya Halit Fahri, Fahri Celal, Reşat Nuri, Ruşen Eşref, kimi zaman Yahya Kemal gibi isimleri davet ederek edebiyat cemiyetleri kurmaktadır. Bu meclislerin Halit Fahri'nin Şemsitap Mahallesi'ndeki evine taşındığı da bilinir.²⁴

Mütareke yıllarının ilk günlerindeki aşk, kadın ve Kadıköy sahillerindeki serkeşliğin²⁵ şiiri *Nedim* dergisinin hayata geçmesiyle son bulmuştur. *Nedim*'in ilk sayısında²⁶ Faruk Nafiz'in "Bozgun" şiiri yer alacaktır ki bu şiir Mondros Mütarekesi'nden sonra cephelelerden çekilen Türk askerlerinin hâli pür melâlini anlatan bir manzumedir.

²³ Ağaoğlu, Samet, **İlk Köşe**, Yapı Kredi Yayınları, s. 34, İstanbul, Mart 2013.

²⁴ Halit Fahri Ozansoy'un Kadıköy'deki bu pansiyondan bozma evinde tertip edilen edebiyat meclisleri hakkında uzun uzadıya malumat verdiği iki eseri bulunur. *Edebiyatçılar Geçiyor ve Edebiyatçılar Çevremde*. Bu iki eser geçtiğimiz yıllarda Dergâh Yayınları arasından editörlüğünü yaptığımız bir yayın olarak yeniden çıktı. Mütareke Yılları'nda, İstanbul'da edebiyat mahfillerinin en dikkate değerlerinden biri olan Kadıköy günlerini bu kitaplar sayesinde sarıh bir hâlde görebiliyoruz. Çamlıbel'in ilk gençlik yıllarının biyografisini yazarken de bu eserlerin şüphesiz büyük bir yeri olduğunu söylemeliyiz.

²⁵ Halit Fahri Ozansoy'un oğlu Gavsı Ozansoy, "Beş Kuşak Konuşuyor" yazısına şöyler başlar: "Faruk Nafiz Çamlıbel. Bir devrin gönüllerde, dudaklarda, hafızalarda rüzgar gibi esen şairi. Fenerbahçe'nin, Kalamış'ın ya da Moda'nın, Çamlıca'nın, Küçüksu'nun kuytularında öpüşen dudaklar önce ondan birkaç mısra mırıldanır, sonra birleşirlerdi." Ozansoy, Gavsı, "Beş Kuşak Konuşuyor", **Haber**, 17 Şubat 1967.

²⁶ İlk sayısı, 16 Ocak 1919 tarihlidir.

Mütareke'nin ve İstanbul'un işgalinin yıkımını artık gençlik heyecanlarından uzaklaşarak tecrübe etmeye başlayan Faruk Nafiz, millî edebiyat hareketinin şiir sahasındaki en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. I. İnönü Zaferi'nden sonra kaleme alınan "At", İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali dolayısıyla yazılan "Ah İzmir", işgalin sonlandırılması dolayısıyla Türk askerine bir medhiye olan "Kahramanlara Kaside" onun vatan ve millet karşısında bir irkilme içerisinde olduğunu gösterir. Şairin, 1922'de Anadolu'ya açılması hem kendisinde bir yenilenmeye hem de merkezin taşra sanatına temel olmasına yol açmıştır. O günlere kadar taşra, küçük kıpırdanmalar olsa da, İstanbul'daki kalemlere tesir edememiştir. Taşranın ilk güçlü sesini Çamlıbel'in şiirinde bulduğunu, İstanbul'daki edebiyata ve sanata kendisini "Han Duvarları"nın güçlü yankısında teslim ettiğini söyleyebiliriz.²⁷ "Han Duvarları" şiiri Çamlıbel'i "Sanat"a taşımıştır.

Faruk Nafiz'in meşhur şiirlerinden şüphesiz ilki "Han Duvarları", ikincisi "Sanat"tır. Çamlıbel'in memleket edebiyatı, millî edebiyat devreleri arasında daima adının anılmasının müsebbibi de bu iki şiirdir. Sermed Sami Uysal'a verdiği bir mülakatta bu şiiri dört günde yazdığını, *Türk Yurdu*'nda yayımladığını, birisi görecekle diye utandığını söyler.²⁸ Kimi zaman haftalarca uğraştığı şiirlerinin akis yaratmadığını söyleyerek "Han Duvarları"nın bıraktığı tesire şaşırır.²⁹

Mehmet Kaplan, Cumhuriyet'ten önce Anadolu'yu anlatan şiirlere ve nesre pek az rastlandığını söyler.³⁰ Kaplan, 13. ve 14. asırlarda

²⁷ İnci Enginün'ün, Cumhuriyet şiirini Faruk Nafiz'in "Han Duvarları"nın başlattığını söylemesi önemlidir. Bu şiirin tesirinin bütün memleket edebiyatında var olduğunu dile getiren Enginün, şiirdeki "mektepen memlekete" tavrının Yahya Kemal tarafından ortaya konulduğunu, şairin yazılarında Çamlıca'dan, Tepebaşı'ndan memlekete bakan edebiyatçıların artık Metristepe'den bakacaklarını hatırlatır. Enginün, İnci, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3**, s. 129, Dergâh Yayınları, İstanbul, Eylül 2013.

²⁸ Uysal, Sermet Sami, a.g.e., s. 86.

²⁹ Necmi Onur'un gerçekleştirdiği başka bir mülakatta şair bunu on gün olarak ifade eder. Her halükarda Çamlıbel, bu şiirin kısa zamanda yazılmasını ve büyük yankı uyandırmasını ömrü boyunca dile getirmiş, bunun heyecanını taşımıştır.

³⁰ Hemen burada, "Han Duvarları" şiirindeki söyleyiş biçimlerinin edebiyatımızda daha önce nasıl ifade edildiğini tespit eden Cevdet Kudret'in yazısını hatırlamak gerekir. Kudret,

Anadolu'da dolaşan Yunus Emre'nin, şeyhi Saltuk Buğra'ya düz odun taşırken, haramî yatağı tepelerden aştığı için Allah'a şükrettiğini tespit eder: "Şu karşıkı dağları, meşeleri, bağları / Sağlık, safalık ile geçtik Elhamdülillah"³¹ Türk şiirinde Anadolu'nun görülmesinin bu mısralarla başladığını tahmin eder. Yunus Emre'nin ardından Anadolu'da seyahat eden, dağlarla, taşlarla, tabiatla konuşan Kerem, Köroğlu, Karacaoğlan, Emrah "Anadolu'nun ruhunu" şiirlerine taşırlar.

Mehmet Kaplan, Anadolu'nun ruhu ile Türk aydınının temasının Kurtuluş Savaşı yıllarında olduğunu dile getirir. Bunun öncesinde Anadolu'ya dair Kaplan'ın tespiti dikkate değerdir. Kaplan Hoca, Anadolu coğrafyasının, Anadolu insanı üzerinde asırlar boyunca baskı yaptığını ve bu insanları kendi içlerine çevirdiğini söyler. "Ortaasya'da at koşturan göçebe, Anadolu'ya yerleşince, Yunus'un çok güzel temsil ettiği içe dönük bir insan olur." Kaplan, bu psikolojik değişimin temelinde köy hayatının ve coğrafyanın tesirine vurgu yapar.³²

"Han Duvarları"nı bir yol ve menzil şiiri olarak tarif eden Kaplan, İstiklal Mücadelesinden sonra, İstanbul kültürü içerisinde yetişmiş bir aydının yollarda ve hanlarda Anadolu'yu ne kadar tanıyabilmişse o kadar anlattığı şiiri olarak görür. Kaplan'a göre bu şiirde "Deniz ve mavilikler karşısında hülyaya dalan pasif Servet-i Fünun insanından yahut Kafkas ve Altaylar için oturduğu yerde akıncı türküleri söyleyen İkinci Meşrutiyet devri idealistinden başka" vurgular vardır.³³

"Han Duvarları" için "Faruk Nafiz, bu şiirinde, kendi gözlem ve izlenimlerinin yanında başkalarının gözlem ve izlenimlerini de gereç olarak kullanmıştır." dedikten sonra Fevzi Lütfü [Karaosmanoğlu]ndan, Refik Halid'in "Anadolu'da Bahar" ve "Anadolu'yu Gördüm" yazılarından, Tevfik Fikret'in "Sis" şiirinden hareketle "Han Duvarları"ndaki benzerliği ortaya koyar. Kudret, Cevdet, "Faruk Nafiz'in Şiiri ve Han Duvarları'nın Kaynakları Üzerine Notlar", **Türk Dili**, Şubat 1974, C XXIX, S 269, s. 395-403.

³¹ Kaplan, Mehmet, "Yola Çıkış-Han Duvarları", **Türk Yurdu**, Mayıs 1955.

³² Kaplan, Mehmet, a.g.y., s. 811.

³³ Kaplan, Mehmet, a.g.y., s. 811.

İsmail Habib Sevük, bu şiiri değerlendirirken "Anadolu dışı ait yoksullukla içe ait olgunluğun yurdudur. 'Han Duvarları' işte Anadolu'daki o iki taraflı hakikatı yaşattı. Bu şiir, yalnız onu ibka eden şairin değil, edebiyatımızın da belki en ayakta kalacak bedialarından biridir." derken haksız değildir. "Sanat" memleket edebiyatının düşünce dünyasını yansıtan, bu edebî hareketin özü niteliğindedir. *Hayat* dergisinin 30 Kanun-ı evvel 1926 tarihli sayısında yayımlanan bu şiir, yerli ile yabancı, hak ile batıl, doğu ile batı, gelenek ile modern, dağ ile cadde, müzik ile musiki, bale ile zeybeğin mukayesesidir. Çamlıbel'in Anadolu'ya olan inancını Türk şiirinin bin yıllık sesinden miras aldıklarıyla ördüğü manifest şiirlerinden biri olan "Sanat",³⁴ yaklaşık bir asır öncesinden/bir asır sonrasından Batılılaşma maceramızın nihayetlendirilemediğinin de bir itirafıdır. Bu şiir kaleme alındığında, "sanat"tan batıyı, sanatçıdan batıyı anlayan bir Türkiye bu şiirle birlikte batıya reddiyede bulunduğunu söyler ancak batının künhüne vakıf olamadığımızı, bunun üstesinden gelecek bir insan ve kültür inşa edemediğimizi de alttan alta itiraf etmiş olur. "Sanat" şiirini Anadolu insanının, medeniyetinin ve sanatının büyüklüğüne işaret eden yanlarını inkâr etmeden bu gizli itirafı da göz önüne getirmeliyiz...

"Sanat"a daha hususî atıflar yapan isimler de bulunur. Ahmet Kabaklı, "Sanat" şiirinde geçen "Başka sanat bilmeyiz, karşımızda dururken / Söylenmemiş bir masal gibi Anadolu'muz." mısralarını alaf-ranga şiire bir karşı çıkış ve Anadolu'ya açılan memleketçi şiirin bil-

³⁴ "Sanat" şiiri için Banarlı, "Egzotik veya kozmopolit sanat zevkiyle yerli ve millî sanat anlayışını ustalıklı" karşılaştırdığı yorumunu yapar. Banarlı, Nihad Sami, **Han Duvarları İçinde**, Atlas Kitabevi, s. 9. "Sanat"la ilgili yorumlardan biri de şöyledir: "Faruk Nafiz Çamlıbel'in 1926 yılında *Hayat* dergisinde yayımlanan 'San'at' adlı şiiri, manifest bir şiirdir. Şiir boyunca eski ve yeni estetik anlayışlar karşılaştırmaya tâbi tutulur. Bu anlamda Yurdakul'un 'Biz Nasıl Şiir İsteriz?' şiiriyle benzerlikler söz konusudur. 'Biz Nasıl Şiir İsteriz?'de de yeni şiirin sınırları belirlenir. Buna göre belli konular yalnız Türkçe'yle anlatılmalıdır. Yeni şiirin kiblesi, Anadolu ve insanıdır. 'San'at'ta ise, Batı'ya ilişkin pek çok öge, yerel karşısında ve yerelin düşmanı olarak ele alınır. Şiirin de adından anlaşılacağı gibi, önerilen yeni estetik yalnızca şiirle sınırlı değildir." Temo, Selim, a.g.e., s. 210.

dirisi olarak değerlendirir. Kabaklı'nın şu tespiti de önemlidir: "Faruk Nafiz, Mehmet Emin Yurdakul'un, memleket romantizminden ve Mehmet Akif'in millî acılar dolusu Kurtuluş şiirlerinden sonra Anadolu'ya açılan ilk şairimizdir."³⁵ Çamlıbel, ömrünün son günlerinde verdiği bir mülakatta sanata bakışını dile getirirken, yıllar önce yazdığı "Sanat" şiirinin çizgisinden de çok uzaklaşmadığını gösterir. Sanatın, sanat için olduğu tezinin çöktüğünü düşünen şair, sanatın insanlar için olduğunu, kendi sanatınınsa memleket, aşk ve his için olduğunu vurgular. Ancak, 1970'lerin Anadolu'su ile şiirin kaleme alındığı yıllardaki Anadolu arasında büyük farklılıklar olduğunu dile getiren şair, yeni bir "Sanat" şiiri kaleme alsaydı aynı mısralarını söylemeyeceğini itiraf eder.³⁶

Ahmet Kabaklı, Çamlıbel'in Anadolu'dan beslenen şiirini yorumlarken, Banarlı'nın çizdiği çerçeveye yakındır:

"Yurt insanının kaderini, fazla karatmadan, yoksulluklar yanında iç zenginliğini, viranelerle beraber gülşenlerini de anarak söylemiştir: Çamlıbellere, yaşlı yollar, ağır giden kervanlar, garip çizgilerle dolu han duvarları, ardıçlı dağlar, çoban çeşmeleri, memleketimiz gibi inleyen kağnılar, bakır derili kızıl saçlı köy kızları, efeler, Sarı Fatmalar, tükenmez yollarda sabırlı arabacılar, sevgili için canına kıyan Aliler vb. hep ilk önce onun şiirlerinde görülen yeni temalar ve kavramlardır."³⁷

Ahmet Kabaklı, şair hakkında bu tespitleri yaparken, onun memleket şiirlerinde dahi ferdilikten uzaklaşmadığını söylemesi önemlidir. Bizim, Faruk Nafiz, istisnasız memleketçi olmamıştır iddiamızı da destekler bu.

³⁵ Kabaklı, Ahmet, **Türk Edebiyatı Tarihi**,

³⁶ Emir, Sabahat, a.g.m., s. 12.

³⁷ Kabaklı, Ahmet, a.g.e., s. 537

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Cumhuriyet'ten sonra şiirle irtibatı *Anayurt* ve *Yedigün* dergilerinde devam eder. *Yedigün*'de aynı zamanda derginin şiir kısmının idareciliğini yapmıştır.³⁸

Faruk Nafiz Çamlıbel'in 1928 Harf Devrimi'nden önce kaleme aldığı beş şiir kitabı bulunur. Devrimden sonra üçü seçme şiirlerden, biri "mizahî" şiirlerden meydana gelen yedi kitabı daha yayımlanır. Çamlıbel'in şiir serüvenini takip etmek için bugün bir kısmı Latin harflerine aktarılmamış, şairin de seçme şiirlerine almayı tercih etmediği şiirlerinin tamamına bakmak gerekir. İlk kitap *Şarkın Sultanları*³⁹ adıyla 1918'de İstanbul'da basılır. Kitapta yer alan on dört şiir⁴⁰ 1915-1917 yılları arasında yazılmışlardır.

ŞİİR VE GAZETE YAZILARINDAN BAZILARI

Faruk Nafiz Çamlıbel daha önce de söz konusu ettiğimiz gibi Türk matbuatında pek çok yayında muhabirlik, dergi idareciliği, köşe yazarlığı yapmış münbit bir isimdir. Bu başlık altında, bazı gazete ve dergilerdeki yazılarına daha yakından bakarak şairin hayatında birtakım noktaları aydınlatmaya, sosyal meselelere bakışına, çevresindeki isimlerle ilişkisine bakmaya çalışacağız.

İnci

Her ayın ilk günü çıkan kadın mecmuasıdır. Faruk Nafiz'in dergide yayımlanmış tek şiiri 6. sayıdaki "Musıki Sabahı"dır.

³⁸ Geçer, İlhan, "Faruk Nafiz İçin", **Hisar**, Aralık 1973.

³⁹ Faruk Nafiz, **Şarkın Sultanları**, Orhaniye Matbaası, 42 s., İstanbul, 1918.

⁴⁰ Bu şiirler sırasıyla, "Şarkın Sultanları", "Şehriyare Veda", "Yollarında", "Nergis", "Bir Bağ İçinde", "Silva", "Yolcu", "Sara", "Giden Sultan", "Esir", "Sakiler", "Nedim'in Ruhuna", "Sa'dabad Kadınları"dır. Şiirlerin bazıları daha sonra hem Çamlıbel'in sağlığında hem de vefatından sonra basılan kitaplarına girmiştir ancak "Şarkın Sultanları" şiirinin hemen başında da görüleceği üzere şair şiirlerinin ilk hâli üzerinde değişiklikler yapmıştır. Bugün baskısı yapılan *Han Duvarları*'ndaki şiirlerin bir kısmı ilk hâlden farklıdır.

Hâkimiyet-i Milliye

"Meseleler", Gündelik hayat içerisinde dışarıdan gelen meselelerle mücadele etmenin mümkün olmadığı, insanın kendisine dönerek önce kendi meselelerini hâletmesi gerektiği üzerine bir yazıdır. "Yerli Mallar", 6 Mayıs 1932. Dünyada ekonomik sıkıntıların yaşandığı bir devirde Ankara'da Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin bir sergi açmasının ve istatistiklerle ülkenin ekonomik olarak refaha ilerlediğinin medhi yapılır. "Bugünün Hastaları", 13 Mayıs 1932. Günün insanların sanat, estetik gayeleri terk ederek her durumu ve eşyayı para üzerinden değerlendirmeleri eleştirilir. "19 Mayıs", 19 Mayıs 1932. Yazı, "Eğer Gazi'nin ayağı o gün Samsun'da toprağa basmasaydı, onun ayak basacağı güne kadar, memleketin nefesi durmuş olacaktı." sözleriyle biter. "Müsamereler", 21 Mayıs 1932. Bir gazetedede, yeni kurulan bir tiyatro okuluna yöneltilen eleştirilerin okul temsilileri üzerinden savunusunun yapıldığı bir yazıdır. "Susuz Hamam", 25 Mayıs 1932. Bursa'da inşa edilen bir kaplıca otelinin, inşaat öncesinde su araştırması yapılmadığı için açılmamasının trajikomik hikâyesi söz konusu edilir. "Derebeyi ve Dersim", 9 Haziran 1932. Naşit Hakkı'nın *Derebeyi ve Dersim* kitabının seyahat ve tetkik edebiyatının önemli bir yayını olarak çıktığını anlatır. Kitap "Cumhuriyet Şark Vilayetlerini Nasıl Buldu?" sözüyle gazetelerde de ilan edilir. "İki İsim", 10 Haziran 1932. Reşat Nuri ve Aka Gündüz'den söz açılmıştır. "Bahçevanlık ve Tavukçuluk", 11 Haziran 1932. İstanbul'da bir "ziraat memleketinin" ürünlerinin sergilendiği bir sergiden bahsedilir. Sergideki çiçek kısmının Osman Hamdi Bey'in bahçesinin küçük bir bölümü kadar dahi olamadığı vurgulanır. "Bir Edebiyat Tarihi", 14 Haziran 1932. İsmail Habib Sevük'in iki cilt hâlinde çıkan *Edebî Yeniliğimiz* kitabının tanıtımıdır.⁴¹ "Millî Filimler", 15 Haziran 1932. Türk sanatındaki millî film boşluğunun yok edilmesine ön ayak olan bir şirket üzerinedir. Muhsin Ertuğrul'dan ve sinemanın

⁴¹ Faruk Nafiz, *Perşembe* mecmuasında 10 İlkteşrin 1935 tarihinde yayımlanan "Tutuş, Yan!" başlıklı şiirini "Yegâne münekkit İsmail Habibe" ithafıyla yayımlamıştır.

sorunlarından kısaca söz açıldığı da görülür. "Sanat Tarihi", 18 Haziran 1932. Batı'ya dönen sanat anlayışımızın her geçen gün "kendini" kaybetmesi ifade edilir. "Bir İdare Heyeti", 19 Haziran 1932. Kadınlar Birliği'nin yıllık kongresinde, birliğin kırk üyesinden otuzunu idareci seçmesinin işnelemesi yapılır. "Zavallı Hayyam", 20 Haziran 1932. Yazıda, şair Ömer Hayyam'ın rubailerinin yeni bir çevirisi üzerinden, İran dilini hakıyla bilmeyenlerin nüfûz elde etmeye çalışmaları eleştirilir. "Galebe", 27 Haziran 1932. Selânik'ten gelen bir futbol takımının Türkiye ile yaptığı maç sonrasında kamuoyunda çıkan kötü haberlere bir itiraz niteliği taşır. "Edebiyat Gazetesi", 30 Haziran 1932. Orhan Seyfi ORHON'un çıkarmaya başladığı gazetesinin duyurusu ve gerekliliği üzerinedir.

Anayurt

Faruk Nafiz Çamlıbel'in sahibi olduğu *Anayurt* dergisinin ilk sayısı "Haftalık İlim ve Sanat" gazetesi altbaşlığı ve Mustafa Kemal'in askerî üniforması ile kapak boyunca portresinin olduğu bir biçimde 26 Birinciteşrin 1933 tarihinde çıkar. *Anayurt*'un idarehanesi, İstanbul'da, Ankara Caddesi, No: 119'dadır. Ömrü sekiz sayı sürmüştür.

Dergide devrin hemen bütün tanınan kalemlerinin yazıları ve şiirleri yer alır. Ahmet Refik, Behçet Kemal, Cemal Reşit, Cenab Şehabeddin, Ercüment Ekrem, Muhsin Ertuğrul, Halid Ziya, Hasan Ali, Hilmi Ziya, İsmail Habib, Kemalettin Kâmi, Mahmud Esat, Mahmud Yesari, Mehmet Emin, Köprülüzade Mehmet Fuat, Mustafa Şekip, Namık İsmail, Nurullah Ata, Reşat Nuri, Sadreddin Celal dergide duyurulan isimlerdir. "Niçin Çıkıyoruz?" başlıklı, Anayurt imzalı yazıda, memleketteki fikir adamlarının her zaman için toplanabildiği bir muhit olmadığı söylenir. Sanattan anlaşılanın sinema artistlerinin hayatına odaklanan magazinden öteye gidemediği vurgulanır. İlimde, sanatta, sanayide ortaya konulanların takibinin yapılacağı bir *Anayurt* tasavvuru, sunuş yazısında öne çıkarılır. İnkılabın büyük hamlelerinin yeteri kadar basın yoluyla desteklenmediği ve duyurul-

madığını dert edinen *Anayurt*, bunun mücadelesini vereceklerini bil-hassa hatırlatır. Yazının sonunda, Nasreddin Hoca'nın meşhur göle maya çalmak fıkrasının, Nasreddin Hoca adı anılmadan "bir adam" üzerinden anlatılması dikkat çekicidir.

2 İkinci Teşrin 1933 Perşembe günü çıkan ikinci nüshada Mehmet Akif imzasına da tesadüf ediyoruz. "İkinci Mektup" başlığı altında Mehmet Âkif'in Mısır'dan Heybeli'de oturan "bir büyüğüne" iki-üç sene önce bir mektup gönderdiği, bu mektupta Mısır'ın yaz sıcaklarından bahsettiği, o büyüğünün izniyle Remle'de biraz istirahat etmek istediği dile getirilmiş. Ancak, başlığın altındaki notta, badı sabânın bu mektubu götürmemiş olacağı, şairin de ikinci defa son olmak kaydıyla bir mektup kaleme aldığı, mektupta da kendi sanat telakkisini anlattığı ifade ediliyor. Bu notta geçen muhib, bir büyük zât Abbas Halim Paşa'dır. Mehmet Âkif'in Mısır'a göçmesine ve orada hayatına devam etmesine yardımcı olan kişidir. *Anayurt*, Mehmet Akif'in Abbas Halim Paşa ile muhabbetini ve şiirdeki tavrını, güya Akif'in ağzından yazarak alaya alır. Faruk Nafiz'in kuvvetle muhtemel ki devrin bayraktarlığı yaptığı dergisinde, Cumhuriyet ilkelerine muhalif olan İstiklal Marşı şairini ucuzca harcatmaktan yıllar sonra hicap etmiştir. Manzum şiir kim tarafından kaleme alındı, bilmiyoruz. *Anayurt*'un ikinci sayısında tam sayfaya yakın bir biçimde yayımlanmıştır.

Derginin sekizinci sayısında Mehmet Akif imzalı "Dört Kıt'a" yer alır. Bu şiirin Akife ait olma ihtimali oldukça düşük. Kaldı ki Akif, Mısır'a Cumhuriyet devrinde reddedilen bir adam olarak gitmiş, inkılapların İslam'ın özüne aykırı olduğunu savunmuştur. *Anayurt*'un, Âkife yüklenerek, İsmet İnönü ve Mustafa Kemal'e destek olduğu görülmektedir.⁴²

⁴² *Yedigün* dergisinin 1935 yılında yayımlanan 133. sayısında Sedat Simavi'nin Faruk Nafiz'le gerçekleştirdiği bir mülakat var. Burada, şairin Mehmed Âkif'ten söz açtığını görüyoruz. Düşünce şairi olduğu hâlde beğendiği şairlerin de varlığından bahseden Faruk Nafiz, Âkif için "Bu zatın ne kanaati kanaatim ne şahsî telâkkileri benim telâkkim değildir. Böyle olduğu hâlde

Faruk Nafiz, gazetenin (*Anayurt* haftada bir çıkan bir dergi olmasına rağmen sayfalarında gazete ifadesiyle anılmaktadır. Biz de bunu tercih edebiliriz) sadece sahibi değil bugünün ifadesiyle editörüdür de. Bunu, Nurullah Ataç'ın gazetede yer alan "Gelen Edebiyat" yazısının ilk satırlarından anlıyoruz: "Faruk Nafiz, gazetesinin bu sayısı için benden bir yazı isterken, edebiyatımızın bundan sonra alacağı halden bahsetmemi istemişti." Yine, A. Hamdi Nebizade imzalı "Gazinin Saltanata İlk Darbesi" başlıklı yazının girişinde Nebizade "Faruk Nafiz Beyefendi'ye" hitabıyla "Dün telefonla: -Senden Gazi hakkında siyasi ve ictimai bir tahlil yazısını isterim, dediğiniz zaman bana çok ağır, hatta başarılmasına imkân olmayan bir vazife vermiş olduğunuzu..." der.

Anayurt'ta Faruk Nafiz'in şiirleri de yayımlanır. 1. sayıda "Adsız Şiir", 6. sayıda "Çekme Palayı", 7. sayıda "Fırtınadan Sonra".

Cumhuriyet'in her sahada yenilikler getirdiği, Mustafa Kemal inkılaplarının memleketin dört bir yanında var edildiği derginin bütün sayılarında vurgulanır. Hatta, Cumhuriyet'in kadın politikalarına "Kadın Asker" yazısıyla dahi katkı sağlar. Bugünden yabancı olmadığımız bir dille, kadınların her alanda başarı sağladıkları, askerlikte de erkeklerin kadınların yardımından kendilerini müstağni tutamayacakları ifade edilir. *Anayurt* imzalı yazıların Faruk Nafiz kaleminden çıktığı anlaşılmakta. Derginin dördüncü ve beşinci sayılarında sanat ve sanatkârlar hakkında da yazıldığı görülür. *Anayurt*'ta, sadece Mustafa Kemal değil o devirde başbakan olan İsmet İnönü'den de sitayişle söz açılır. "İsmet İnönü Hazretlerinin" yurt gezileri öne çıkarılır.

Safahat'ı okumak pek çok eserlerden fazla, bana haz verdi. Âkif'de bir kere teknik mükemmeldir. Hususile *Asım*'ı okurken göz de gönül de arızaya tesadüf etmez." Bu sözler, *Anayurt*'tan sonraki kısa bir zamanda (iki yıl dahi geçmemiştir) sarfedilir. Faruk Nafiz, Âkif'in şahsî telak-kilerini, kanaatlerini redderek söz başlayarak *Anayurt*'taki tavrında tutarsız olmadığını göstermeye çalışır. Mülakatın devamında Mehmed Âkif'in düşüncelerinin sofuca olduğu, asıl Âkif'in bu düşüncelerde bulunamayacağı vurgulanır. Âkif'i hatırdan tutan durumun, onun hadiselerle objektif bakabilmesinden geldiği ifade edilir.

Yedigün

"23 Nisan", 24 Nisan 1935. Osmanlı devrinde dinî bayramların karşısında bir millî bayramımızın olmadığı oysa bugün birçok millî bayramlarımız olduğu ifade edilir. Yazının sonunda Atatürk'ün şahsında bayramların selamlandığı ifade edilir. "Bir Bahar Hikâyesi", 1 Mayıs 1935. Dergide "Bizim Memleket", 22 Nisan 1936, "Görmeden Taptığım Put", 5 Ağustos 1936, "Gelmeyen Mevsim", 17 Şubat 1937,⁴³ S. 206, "Ruhumda Kış, Yaz", 5 Temmuz 1938, "Sonbahar ve Sen", 29 Eylül 1941, "Tanrıya Şükür", 3 İkinciteşrin 1941, "Şair"⁴⁴, 12 İkinci Kanun 1942, "Devler"⁴⁵, 16 Şubat 1942 tarihli başka şiirleri de yer alır. Bir sonraki sayıda arka kapakta da bir şiiri bulunur. 258. sayıda da (15 Şubat 1938) "İki Meçhul" başlıklı şiiri yayımlanır. "Kış Güneşi" şiiri de *Yedigün*'de ilk defa okur karşısına çıkmıştır.

"Mezamir," 29 Mayıs 1935. Bu tarihten itibaren *Yedigün* dergisinde şairin "Mezamir" başlıklı şiirler yayımlayacağı duyurulur. Hz. Davud'un mezmurlarına bir gönderme olduğu, duyuruda özellikle vurgulanır. Bu şiirler, derginin 15 İkincikanun 1936 tarihli 149. sayısına kadar devam eder. 152. sayıda "Akar Su" şiiri yayımlanır.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in Mustafa Kemal'e dair yazdığı şiirlerin en önemlilerinden biri de "Sen Öldün Ölüm Güzel Demektir" başlığını taşır.⁴⁶ "Bu kadar yandığı dünyada bilinmez Türk'ün / Atatürk öldü, bütün millete can verdiği gün" mısralarıyla bu şiir Atatürk şiirleri antolojisinin ilk sayfalarında yer alabilecek önemli bir mersiye örneğidir. *Yedigün*'ün aynı sayısında Faruk Nafiz Çamlıbel'in "Atamız Bir İdealdir Ölmez" başlıklı bir de yazısı bulunur. Şaire göre, yolda şapkasıyla selam veren bir vatandaş, peçe takmadan dolaşabilen bir kadın, okul sıralarında yan yana okuyabilen kızlar ve erkekler Mustafa Kemal'i bir hatıra olarak nesilden nesile aktarabilecek durumlardır.

⁴³ Faruk Nafiz, bu sayının yayımlandığı yıllarda Kabataş Lisesi'nde çalışmaktadır.

⁴⁴ Vâlâ Nureddin'e ithaf edilmiştir.

⁴⁵ Fuad Şemsi'ye ithaf edilmiştir. Fuad Şemsi [İNAN] hakkında Beşir Ayvazoğlu'nun 1924 *Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi* kitabında etraflıca malumat bulmak mümkündür.

⁴⁶ *Yedigün*'ün 15 İkinciteşrin 1938 tarihli 12. cildinin 297. sayısında yayımlanır.

Gazeteyi soldan sağa okumak da Mustafa Kemal'in eserlerindedir. Bundan da ötede cemiyet ve fert onun eseridir.

"En Azdan 10 Tane Florinalı Lazım", 5 Şubat 1936. Faruk Nafiz, bir gazete sütununda, Fransızca, Ziya Gökalp'e dair bir risalenin yayımlanmasından dolayı edebiyatçıya, düşünüre olan vefa borcunun bizde pek gerilerde olduğunu hatırlattığı yazısıdır. Yazının devamında, Tevfik Fikret'in unutulmamasının vesilesi olarak Florinalı Nazım adı öne çıkarılır. Her büyük kalemin unutulmamak için bir Florinalı'ya ihtiyacı olduğu yazıda vurgulanır.

"Mehmet Akif", 8 Temmuz 1936. S 147, C7, s 17. Faruk Nafiz Çamlıbel'in Mehmet Akif'e dair dikkatlerinin bir başlık altında toplandığı önemli bir yazıdır. Yazı, Akif'in hastalığının ilerlemesinden dolayı Mısır'dan İstanbul'a avdet ettiği hatırlatılarak başlar. Faruk Nafiz, bu yazıda, önceki Âkif tavırlarında olmadığı kadar cömert davranır. Onun, hem şiiriyle hem hayatıyla mümtaz bir şahsiyet olduğu üzerinde durulur. Hatta, Akif'in memleketten ayrı kaldığı onbir yıl hatırlatılarak "On bir sene var ki, onun güzel bir sakalla çevrilmiş, şefkatin en sıcak bir parıltısı ile ruhu aydınlatan bir çift göze malik, baba yüzüne hasrettik. Öteden beri babalar evlât hasreti çeker. Mehmet Akif, uzun süren ayrılığı ile bize büsbütün yeni bir acı tattırılmış oldu ve bunda haklı idi." der. Onun, İstanbul'dan Mısır'a göç etmesinde bir haklılık görür ama bu meseleyi daha fazla söz konusu etmeden Akif'in *Safahat*'ına sözü getirir. Sedad Simavi'ye verdiği mülakatı inkar ederek, onun sosyal meseleleri şiirine almasını bir "kahramanlık" olarak görür: "Mehmet Akif hakkında hulasa edilecek kanaat şudur: Büyük üstadın eserleri, kemiyet ve keyfiyet itibarile, edebiyatımıza tepeden bakar. Şahsına ve hayatına gelince... Bunun için kaydedilecek hayranlık, ne kadar yerinde olsa, üstadın erişilmez tevazuunu incitmekten başka bir fayda temin edemez." Yazı, Faruk Nafiz'in hayatı boyunca Mehmet Akif imtihanında kurtulamadığını gösterir. Mısır'dan hasta ve mecalsiz yurda dönen Akif, birkaç ay sonra hayata veda edecektir.

Faruk Nafiz'in "Nasıl Tanıdım?" başlıklı yazılarından biri de Akife ayrılmıştır. Faruk Nafiz, Akifle ilk karşılaşmasını hatırlamadığını ifade ederek yazısına başlar. Daha sonra, Kadıköy'ünde Hale Sineması üzerinde Şark Musiki Cemiyeti'nin provasına çağrıldığını, cemiyetin başkanı Ali Rifat'ın Akif'in "Bülbül", Süleyman Nazif'in "Daüssıla" şiirlerini bestelemiş olduğunu söyler. Şiirleri bestelenen iki şair de o gün oradadır. Faruk Nafiz bu şairlerin arasındaki samimi havaya şaşırdığını yazar. Zira kalpakla fesin bir arada giyildiği Cumhuriyet'in bu ilk zamanlarında İskilipli Atıf Hoca ile Süleyman Nazif arasında gazete sütunlarında devam eden "Şapka giymeli miyiz?" tartışmaları cereyan etmektedir. Faruk Nafiz, bu tartışmada Mehmed Akif'in İskilipli Hoca'nın tarafında olması gerektiğini düşünür. Provada, "Mısırlı Prens" de bulunur.⁴⁷ Sohbetin devamında Süleyman Nazif, Akife dönerek İskilipli Atıf Efendi ile aralarında geçen münakaşayı sorar ve hükmünü merak eder. Mehmet Akif ikili arasındaki tartışmadan vukufiyetle haberdar olmadığını gösterdikten sonra şapka, kalpak ya da fes arasında bir fark olmadığını, önemli olanın kafaları değiştirmek olduğunu söylemesi aktarılır. Faruk Nafiz yazısını "O günden sonra, Mehmet Akif'in şapka giymemek için son yıllarını Mısır'da geçirdiğini söyledikleri zaman, hep bu sahneyi hatırladım." sözleriyle bitirir.

"Köy Kızları" yazısı derginin 201. sayısında yayımlanmıştır. On yıldan fazla bir zaman önce ilk defa bir Anadolu köyünü görüp intibalarını yazan şair, dolaylı olarak "Han Duvarları" şiirini kaleme aldığı Kayseri günlerine bir göndermede bulunur. Yazı, bu bakımdan ayrı bir önemi hak eder. İlk şiirlerinde görmeden anlattığı Anadolu'yu ilk defa yakından müşahade edecek olmanın heyecanı içerisindedir. Hasta ruhlar, bunlar şehirde yaşayanların ruhlarıdır, ancak

⁴⁷ Âkif'i Mısır'a davet eden, onu ağırlayan Abbas Halim Paşa'dan bahsedildiği kuvvetli bir ihtimaldir. Âkif'in son nefesini verdiği Mısır Apartmanı da Mısırlı Prens'in mülküdür. Faruk Nafiz, isim zikretmekten kaçınmıştır.

Anadolu'nun taze çiçekleri olan köy kızlarını gördüğü zaman kendine gelebilecektir. "Köy Kızları" yazısı bu tedavinin peşinde bir Çamlıbel portresi çıkarır bize.

"Ahmet Haşim", "Nasıl Tanıdım?" üst başlığıyla yayımlanan hatıralarının ilkidir. Derginin 432. sayısında yayımlanmıştır. Şair, Ahmet Haşim'i Yahya Kemal'in "delaletile", Umumî Harp yıllarında Tepebaşı bahçesinde otururken tanıdığını ifade eder. Sonra, yıllar içinde birkaç defa daha bir araya geldiklerini söyler. Bunlardan biri Ahmet Haşim'in Kadıköyü'nde, Haydarpaşa Yeldeğirmeni civarında kaldığı pansiyon odasında gerçekleşir. Haşim'in devrin matbuatında dahi söz konusu edilen çaylarını içme fırsatını reddemeyen Faruk Nafiz, yazısının devamında Haşim'in bekarlığından, bir iki defa nişanlanmak teşebbüsünden bulunduğu bahseder. Aynı mecliste Halid Ziya da olunca söz şiire ve Haşim'in yeni eserleri olup olmadığına gelir. Ondan şiirler dinlerler. "Nasıl Tanıdım?"ların ikinci yazısı Süleyman Nazif'e ayrılmıştır. Yazı, yine Umumî Harp'in son günlerinden söz açarak başlar. Bir gazete ilanında Süleyman Nazif'in İran edebiyatının Türk edebiyatına tesiri üzerine Darülfünun'da bir konferans vereceği söylenir. Faruk Nafiz de belirtilen saatte salona gider. Dinleyiciler arasında Türk Ocağı'ndan bazı tanıdık simalar, Maarif Nazırı ve Mehmet Emin Yurdakul gibi "protokol"den isimler de vardır. Hoşnutsuzluk içinde geçen konuşmanın ardından Süleyman Nazif bir yıl sonra aynı kürsüde tekrar konuşmacı olarak yer alır. "Geniş Osmanlı İmparatorluğundan neler kurtara"caklarını bilmedikleri bir zamanda, harbin sona erip İstanbul'un işgal altında tutulduğu günlerde gerçekleşir bu ikinci konuşma. Böylesine karanlık günlerde "ateşböceği" gibi ortaya çıkan Pierre Loti Türkler hakkında dostane bir makale kaleme alır. Bu makale dolayısıyla Pierre Loti için bir gün tertip edilir. Yazının devamında Süleyman Nazif'in bu törende okuduğu metnin önemi üzerinde durulur. Bir sonraki yazı Abdülhak Hamid üzerinedir. 448. sayıda yayımlanmıştır. Faruk Nafiz, yazıyı kaleme almasından onbeş yıl önce Anadolu'dan İstanbul'a "bir sıla seyahati" yaptığını, İstanbul'da Midhat Cemal'i ziyaret ettiğini söyler.

Midhat Cemal, o günlerde Mehmet Akif'in *Asım* kitabının yenice çıkması vesilesiyle bir davet vermeye hazırlanmaktadır. Faruk Nafiz'in de Perşembe günü⁴⁸ olacak bu davette bulunmasını ister. Abdülhak Hamit, Samipaşazade Sezai, Süleyman Nazif ve Cenab Şehabeddin de bu yemeğe davetlidir. Faruk Nafiz, davetliler arasında Midhat Cemal'le Süleyman Nazif dışındakilerin *Asım*'ı okumadıklarına emin olduğu hâlde kitaptan övgüyle bahsettiklerini söylemesi önemlidir. Faruk Nafiz, şair-i azamı ilk defa burada gördüğünü yazar. Davet yemeğiyle ilgili küçük bir anektod da Akif'i daha yakından tanımamız için önemlidir. Masaya geçildiğinde envai yemeklerin yanında içkinin olmadığını gören Abdülhak Hamid nazikçe içkinin sofraya konmasını ister. Midhat Cemal, göz ucuyla Akif'i süzerek bu isteği geri çevirmek niyetindeyken Samipaşazade Sezai, Akif'ten olur alır. Akif, gülümsemesinin ardından: "Bana teklif etmeyiniz de siz nasıl arzu ederseniz öyle hareket buyurunuz."⁴⁹ der.

"Nasıl Tanıdım?" yazılarının bir diğeri Ömer Seyfeddin üzerinedir. Yazının başında 1900'lerdeki bir hikâye dili ile 1910'dan sonra kaleme alınan hikâyelerin dili arasındaki sade Türkçe'ye dayanan farkı ortaya koyan Faruk Nafiz, dildeki bu değişimin mimarı olarak Ömer Seyfeddin'i gösterir. "Ömer Seyfettin yazıncıya kadar bizde küçük hikâye, âdeta kısaltılmış bir roman hâlinde idi. (...) İnsanları, sahnedeymiş gibi, bize hâdiselerle takdim eden hikâyeci Ömer Seyfettin

⁴⁸ Faruk Nafiz, bu davetin neden Cuma olmadığını sormayı aklından geçirir ancak Cuma günü olursa Âkif'in dost davetinden daha çok ilahî daveti önemseyeceğini hatırlayarak sormaktan uzak durur. Çamlıbel, Âkif'in Müslüman hassasiyetini söz konusu etmekten, Âkif imtihanına girmekten bir türlü kurtulamaz.

⁴⁹ Midhat Cemal'in bu daveti, Beşir Ayvazoğlu'nun *1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi* kitabında ayrıntılı bir biçimde anlatılmıştır. Midhat Cemal, kitabın kapağında yer alan fotoğrafın çekildiği yemek dışında bir başka davet daha vermiştir. Kapak fotoğrafının çekildiği yemekte Faruk Nafiz yoktur. Midhat Cemal "Asım Günü"nü iki defa tertip etmiştir. Fotoğraflar ikinci yemektir. Ayvazoğlu'nun fotoğraf bilmecesine dair söyledikleri ilgi çekicidir: "Fotoğraflarda görünmüyor çünkü Âkif kendisi için düzenlenen günü, 'Faruk Nafiz Günü'ne çevirerek genç dostunun planını alt üst etmiştir." Mehmed Âkif kendisinin *Asım*'ı okumasını hıcbından geciktirebilmek için Faruk Nafiz'i ısrarla *Suda Halkalar*'dan şiirler okumaya teşvik etmesi günün önceliğini bozmuştur. Midhat Cemal de Âkif'e ilk yemekte okutamadığı şiirlerini ikinci yemekte okutabilmiştir. Ayvazoğlu, Beşir, **1924 Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi**, s. 72, Kapı Yayınları, İstanbul, 2006. İkinci yemekte de Faruk Nafiz Ankara'ya döndüğü için misafirlerin kahve içerken verdikleri fotoğrafta yer alamaz.

oldu." diyen Faruk Nafiz, onun 30 yıl sonra dahi dipdiri kaldığını vurgular. Yazının sonunda, Ömer Seyfeddin'in hastalığını haber aldığı, Kalamış koyundaki küçük evine gittiğini, hastalığının ağır hâlini tasvir ederek, dün ziyaretine gelen Reşat Nuri'yi Reşat Hikmet adıyla anacak kadar hafızasını kaybettiğini anlatır. Bu ziyaretten üç gün sonra Ömer Seyfettin'in naaşı, Kuşdili'nde Mahmut Baba Türbesi'nin yanbaşında mezara indirilmiştir. 3 İkinciteşrin 1941 tarihli, 452. sayıda bu kez Faruk Nafiz, kalemine Midhat Cemal için sarılır. Şairin aktardığına göre, Birinci Millet Meclisi'nde Mustafa Kemal, önemli konuşmalarından birini Midhat Cemal'in mısralarına yer vererek bitirmiştir. Faruk Nafiz bunu, Midhat Cemal'in daima "ağırbaşlı" şiirlerin altına imza atan bir şair olduğunu vurgulamak için anlattığı görülür. Faruk Nafiz'le Midhat Cemal'i tanıştıran da Ömer Seyfeddin'dir. Kadıköyü'ne yapılan bir vapur yolculuğunda gerçekleşen bu tanışmada Midhat Cemal, en yakın dostlarına dahi kitaplarını hediye etmeyip aldırان biri olduğu hâlde, Faruk Nafiz'e manzum hâilelerinden birini hediye etmiştir. Yazının devamında, Midhat Cemal'in akşama kadar Adliye Nezareti'ndeki dairesinde hukuk işleriyle meşgul olmasına rağmen, vapurdan indikten sonra yürürken sürekli edebiyattan söz açtığı ifade edilir. Bu edebiyat sohbetinde de devrin bütün uç isimlerine hakkaniyetle yaklaştığı vurgulanır. Faruk Nafiz, tanışma hatıralarına Celâl Sahir'le devam eder. Servet-i Fünun kuşağına son yıllarında yetişen Celâl Sahir'in Fecr-i Âti'ye bir aralık başkanlık ettiği de hatırlatılır. Bunun yanısıra Yeni Lisan ve Türk Yurdu'ndaki "milliyetçilik" tartışmalarında güçlü bir savucu olarak karşımıza çıktığı gösterilir. Faruk Nafiz, Umumî Harp yıllarının sonlarında Celâl Sahir'le bir derginin idarehanesinde tanıştığını söyler. Onun, edebî kuşaklar arasındaki sıçramalarını makul bulduğunu ifade eden Faruk Nafiz, bu geçişlerin "kemalden kemale" olduğunu vurgular. Yazının devamında Sahir'in mizacı ve hastalığı üzerinde durulur. Faruk Nafiz'in Celâl Sâhir'le olan hukuku ilk gençlik yıllarına kadar gider. 1919'da Celâl Sâhir'in Toprak Sokak'taki evi Halid

Fahri, Yusuf Ziya, Vâlâ Nureddin, Faruk Nafiz gibi isimleri bir araya getiren bir edebiyat mahfilidir.⁵⁰

Faruk Nafiz'in hayatında edebiyat camiasından olup da en çok yeri işgal eden muhakkak Yahya Kemal'dir.⁵¹ *Yedigün*'de yayımlanan yazılarından birini Yahya Kemal'le nasıl tanıştığına ayıran Faruk Nafiz, Umumî Harp'ten önce gündelik ve haftalık gazetelerden bazılarının edebî ilaveler verdiklerini, bunlardan birinde en sevilen beş mısra müsabakası düzenlendiğini, Yahya Kemal'den alınan iki mısra ile bu büyük şairin adını duyduğunu ifade eder. Kimdir Yahya Kemal? Faruk Nafiz, mektepten arkadaşı olan Hakkı Süha'nın bu "mumamma"yı çözdüğünü ifade ederek, Yahya Kemal'in o günlerde Avrupa'dan yeni döndüğünü, "mükemmel mısraları"nın neşretmeyerek dostlarına peyderpey okuduğunu öğrenir.⁵² Faruk Nafiz, Yahya Kemal'i ilk defa bir şiir dolayısıyla gazetede odasında görmüştür.⁵³ Genç şair, Yahya Kemal'den zamanın edebiyat ortamı ve bilhassa Ab-

⁵⁰ Vâlâ Nureddin, "Celâl Sâhir Bir İpekböceğiydi", **Haber**, 18 Teşrinievvel 1935. Aktaran: Acehan, Abdullah, **Halid Fahri Ozansoy**, Kendi Yayını, s. 48, Ankara, 2001. Celâl Sâhir'in mezkûr evi bu tarihten çok önce, *Türk Yurdu* dergisinin ilk hareketli zamanlarında önemli bir edebiyat mahfilidir. Derginin yazı faaliyetleri ve toplantıları için dergi kadrosu Celâl Sâhir'in Sultanahmet'teki evinde bir araya gelir. Alt katının aynı zamanda dergi idarehanesi olduğu, Ziya Gökalp'in *Türkçüğün Esasları* bu evdeki "mübahaseler"den hazırlandığı bilindiğinde evin edebiyat tarihimiz açısından önemi bir kez daha ortaya çıkar. Ağaoglu Ahmed'in ve Fuad Köprülü'nün o civardaki evleri de diğer buluşma mekânlarındandır. Karaca, Nesrin, **Celâl Sâhir Erozan**, MEB Yayınları, s. 81, 1993.

⁵¹ Burada söz konusu edeceğimiz yazı haricinde Faruk Nafiz'in *Meşale* dergisinde "Yahya Kemal ve Sanatı" başlıklı bir yazısı da bulunur. Yazı, derginin 8. sayısında 1928 yılında yayımlanmıştır. Faruk Nafiz'in, Yahya Kemal'in ölümüne kadar süren dostluklarının erken yaşlarda kabul edilmiş bir Yahya Kemal ustahlığında saklı olduğu görülür: "Yahya Kemal lisanı, Türkçe'yi insicamsızlıktan kurtardı. Yahya Kemal'in sanatıyla Türk şiiri ilk kıymetini almış oldu. Onun mısraları dudaklarda dolaşıktan sonradır ki edebiyat kari ve sanatkârları mısra zevkini anlamaya başladı. Onun gibi mısralarına kadar şöhret kazanan bir edibi Türk edebiyatında görmek hiçbir müverrihe sahip olmamıştır. Yahya Kemal, neyi ifade etmek isterse herkesten daha kuvvetli haykırmasını bilir."

⁵² *Çınaraltı* dergisinin 89. sayısında Çamlıbel'in "Senden Dönüş" başlığıyla yayımlanan şiiri Hakkı Süha'ya ithaf edilmiştir. Dergide ayrıca Çamlıbel'in, "Cennet ve Cehennem" S 42, Yusuf Mardin'e ithaf; "Hadisler I", S 63; "İkinci Hadis", S. 69 başlıklı şiirleri de yer alır.

⁵³ Beşir Ayvazoğlu, bu gazetenin *Peyam* olduğunu söyler. Ayvazoğlu, Beşir, **Yahya Kemal "Eve Dönen Adam"**, Kapı Yayınları, s. 297, İstanbul, Nisan 2013.

dülhak Hamid'in *Makber*'i üzerine bir inşad dinleyecektir. Faruk Nafiz'in Yahya Kemal'e olan dikkatlerine bir örnek de *Akbaba*'da yayımlanan "Lozan Yolcusuna Şarkı"⁵⁴ şiiridir. Bu şiirin ilk bendinin son iki mısraında "Ah kim ömrü küduretle geçen sade benim / Gözlerim kaldı Lozan yolcusu Yahya'da benim" denir. Malum olduğu üzere Yahya Kemal İsviçre'nin Lozan şehrinde düzenlenen barış görüşmelerini yürütecek heyettedir. İsmet Paşa başkanlığında Şark Ekspresi'yle Lozan'a gitmiştir.⁵⁵

Hürriyet Gazetesinden Bazı Yazılar

Faruk Nafiz Çamlıbel'in *Ayşe'nin Doktoru* romanını okurken, romanın tefrika tarihleri arasında bazı yazılarına tesadüf ettiğimizi belirtelim. Yazılar, ekseriyetle gündelik meseleler üzerine yoğunlaşmış olsa da Çamlıbel'in yakın dönem Türkiye siyasetine, İstanbul'da abidelere, kültür olaylarına, TDK Kurultayı dolayısıyla dildeki değişimlere bakışını ortaya koyması bakımından önemlidir. *Hürriyet*'te yayımlanan "Suikasd" buna bir örnektir. Şair, "sui" kelimesinin anlamı üzerine yoğunlaştığı yazıda sözü Meşrutiyet yıllarındaki suikastlara getirir. Gazeteci Hasan Fehmi'nin, Balkan Harbi öncesinde yazar Samim ve Zeki Beylerin suikastlarının memleket hesabına büyük zararlar verdiğini söyler. Faruk Nafiz, isim vermeden İttihat ve Terakî'nin bu suikastları düzenlediğini, bugün de o katliam anlayışından umut bekleyenlerin olduğunu vurgular. Yazı, 4 Aralık 1949'da yayımlanmıştır. Çamlıbel, *Hürriyet*'teki bu yazıları yazarken bir taraftan

⁵⁴ Çamlıbel, Faruk Nafiz, "Lozan Yolcusuna Şarkı", *Akbaba*, S 6, s. 2, 25 Kanununevvel 1338.

⁵⁵ Ayvazoğlu, Beşir, *Yahya Kemal "Eve Dönen Adam"*, Kapı Yayınları, s. 297, İstanbul, Nisan 2013. Meryem Dilekci de hazırladığı Y. Lisans tezinde kuşku payı bırakarak bu ismin tarihî gerçeklikten dolayı Yahya Kemal olabileceğini söyler. Dilekci, Meryem, "*Akbaba*" *Dergisi (1-75. Sayılar) İnceleme, Tahlili Fihrist, Seçme Metinler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Dan.: Sezayî Coşkun) Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 144, İstanbul, 2009. Dilekçi'nin tezinden Yahya Kemal ve Faruk Nafiz'le ilgili olması dolayısıyla "Bir Dalgınlık Daha" başlığıyla *Akbaba*'nın 27. sayısında 8 Mart 1923'te yayımlanan imzasız bir anekdot: "Lozan'da kaldığı otelde bir Fransız çocuğuna rastlayan Yahya Kemal çocuğu sever ve yanındaki Ruşen Eşref'e, çocuğun Faruk Nafiz'in oğlu olabileceğini söyler. Bunun mümkün olmadığını ima etmeye çalışan Ruşen Eşref, o değildir, deyince de, o zaman torunu olabilir, der." a.g.t., s. 380.

da yakında tek parti hegemonyasını bitirecek Demokrat Parti'den yeni milletvekilliğini beklemektedir. Gazetede yazıların bir kısmı hâlen iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin politikalarının tenkidi üzerine de kurulmuştur.

Faruk Nafiz'in *Hürriyet*'teki yazıları ayrı bir değerlendirmeyi hak edecek kadar ilginç taraflar barındırır. 1950 seçimlerine İstanbul'dan DP adayı olarak giden Çamlıbel, "Eski Türbeler Birer Abidedir, Yeni Mezarlar Yine Mezar!" başlıklı yazısında artık hep hepine Cumhuriyet ilkelerinden uzakta bir portre çizer. Cumhuriyet düşüncesinin kendisine bir tehdit olarak algıladığı tekkeleri, dergâhları ve türbeleri kapatmasının ardından 1950'lere gelindiğinde türbelerin yeniden açılmasının gerekliliği üzerinde durulur: "Türbelerin ve mezarların açılması, millet kadar, devleti de memnun etse gerektir; bu suretle vatandaşlar, çocuklarına, örnek kahramanları birer birer tanıtmak imkânı bulmuş, hükümet de masrafsız küşat resimleri yapmak fırsatını elde etmiş oldu." Yazıda, İstanbul mezarlıklarının harap hâlinin iyileştirilmesi çağrısında da bulunulur. Karşımızda, geleneğe sahip çıkan bir Çamlıbel portresi vardır. Bu portreyi destekleyecek bir ayrıntı da Samet Ağaoğlu'nun hatıralarında karşımıza çıkar. Faruk Nafiz, DP Milletvekilliği yaparken partinin bütün politikalarını desteklemiş değildir. 1947, 1948'de parti içindeki tartışmalarda Genel İdare Kurulu kararlarına karşı çıkmaması için, kurul üyesi olan Ağaoğlu'nun Faruk Nafiz'le yaptığı hususi konuşmalar vardır. Ağaoğlu, Faruk Nafiz'in itirazlarının zaman zaman haklı olduğunu dile getirirse de kurul kararlarının tanınmamasının Demokrat Parti'nin yıkılabileceği anlamına gelmesi önemlidir.⁵⁶ Şairin, Yassıada sorgulamalarında suçlandığı iddialar, DP'nin "yanlış" politikalarına itiraz etmediği yönündeki suçlamaların doğru olmadığını bu hatıra bize gösterir.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in, 14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP'nin 419 gibi büyük bir milletvekili çoğunluğuyla iktidara gelmesini "Siyasî Bir

⁵⁶ Ağaoğlu, Samet, **İlk Köşe**, Yapı Kredi Yayınları, s. 36, İstanbul, Mart 2013.

Becayış" başlıklı yazısında halkın Hakk'a sığınarak verdiği oylarla olduğunu ifade ettiğini görüyoruz. Aynı yazının sonunda Çamlıbel'in halka, kendisine tecevüh göstermelerinden dolayı bir de teşekkürü yayımlanmıştır.

Güneş Mecmuası

Beşir Fuad'ın *Güneş* mecmuasından çok sonra yine aynı isimle, 1 Kanunusani 1927'de Orhan Seyfi Orhon'un idaresinde çıkmaya başlamıştır.⁵⁷ İlk sayısında Faruk Nafiz'in meşhur "Muzdaripier" şiiri yer alır.

Edebiyat Gazetesi

Faruk Nafiz'e dair haberlere rastlamak mümkündür.

Ayda Bir

15 sayı çıkan dergide (İlk sayı 1935 yılıdır) Faruk Nafiz şiirlerine rastgelmek mümkündür.

Her Ay

Orhan Seyfi'nin çıkardığı dergilerden biridir. Mart 1937'de ilk sayısını yayımlamıştır. 1938'de 3 sayısı daha yayımlanır. Toplam 7 sayı çıkmıştır. Biz, Faruk Nafiz imzasını bu dergide de görüyoruz.

Perşembe Mecmuası

Faruk Nafiz Çamlıbel, 1930'ların ortasında *Perşembe* mecmuasında yazıları ve şiirleriyle var olan bir yazardır. Mecmuanın 4. sayısından itibaren sıklıkla Faruk Nafiz imzasını görüyoruz. Burada, *Perşembe*'de yayımlanan şiirlerinin künyelerini vermekle iktifa edeceğiz. 4 Temmuz 1935 tarihli 14. sayıda Çamlıbel'in şiirleriyle *Perşembe*'de olacağı duyurulur: "Bu haftadan başlayarak (Perşembe) sayfalarında

⁵⁷ Bu dergi hakkında ayrıntılı malumat için bk. Bulut, Birol, **Orhan Seyfi Orhon'un Güneş Mecmuası Üzerine Bir İnceleme**, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Dan.: Fikret Uslucan), 224 s., Erzincan, 2010. Bu çalışmada Faruk Nafiz'in *Güneş*'te yer alan bütün şiir ve yazılarının künyesi verilmiştir.

sık sık ozanımız Faruk Nafiz Çamlıbelin güzel şiirleriyle karşılaşacaklarını sevgili okuyucularımıza müjdelere ve sayfalarında böyle nadir bir edebî hava yarattığı için (Perşembe)yi bahtiyar saydığımızı da sevinçle ilâve ederiz." Bu duyuru ilk şiir olan "Dün, Bugün"le birlikte verilmiştir. Diğer şiirler ve yayımlandıkları sayılar şu şekildedir: "Gecelerim", S 18; "Çamlıcadaki Çınar", S. 19; "Bir Şairin Mezarına Kitabı", S 25; "Xin Gözleri", S 27; "Tutuş, Yan!", S 29.

"Muhit"

Bir kaç defa *Muhit* adıyla çıkan dergimiz var. İlk olarak 1305'te sonra 1324'te Arap harfleriyle çıkmıştır. İkincisinin kurucuları arasında Hüseyin Hayreddin adı görülür. Cenab Şehabeddin'in şiir verdiği bu dergide Tepedelenlizâde Kâmil, Memduh, Ali Nurset imzaları da yer alır. Faruk Nafiz'in 1920'lerin sonunda (1. sayı: Teşrinisani 1928) yeni harflerle çıkan *Muhit* dergisinde imzası vardır. Latin harfli ve Arap harfli olarak çıkan bu dergide şairin Avni Başman'a ithaf edilen, Mayıs 1929 tarihli 7. sayıda yayımlanan "Kafes" şiiri bulunur. Orhan Seyfi, Falih Rıfkı, Nevzad Mahmud, Semiha Vamık, Nezihe Şevket, Ercümen Ekrem, Yakup Kadri, Selim Sırrı, Ahmed Cevad, Celâl Sahir, Belkıs Sami, Nezihe Şükrü gibi isimler ilk iki sayının kadrosunda göze çarpar. Dergi, 1933 yılına kadar 55 sayı çıkmıştır. Resimli aylık, aile mecmusu iddiasındadır.

Kültür Haftası (1936)

Peyami Safa'nın idaresinde 21 sayı çıkan *Kültür Haftası*, kadrosunda Mustafa Şekip Tunç, Sadri Ander, Necip Fazıl, Ahmed Ağa-oğlu, Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmed Kutsi Tecer, Peride Celâl, Bedri Rahmi Eyuboğlu, Ali Nihad Tarlan, İbrahim Çallı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Suut Kemal Yetkin gibi edebiyatımızın, sanatımızın saygın isimleri bulunur. Tanpınar'ın meşhur "Eşik"i burada yayımlanmıştır. Faruk Nafiz de bu dergiye şiirleriyle katkı sağlamıştır. 15 İkincikanun 1936 tarihli birinci sayısında Peyami Safa'ya ithaf edilen "Alçıdan Heykel"; 22 İkincikanun 1936 tarihli 2. sayıda "Çöl Bulutu" ve son

olarak 26 Şubat 1936'da çıkan 7. sayıda "Naz" şiiri *Kültür Haftası*'nda karşılaştığımız Faruk Nafiz şiirleridir.

Şair

Haftalık, edebî mecmua diyerek yayın hayatına başlayan *Şair*'in ilk sayısı 12 Kanunuevvel 1918'dir. Yusuf Ziya idaresindeki *Şair* tespit edebildiğimiz kadarıyla onbeş sayı çıkabilmiştir. Köprülüzade Mehmed Fuad, Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Tahsin Nahid, Ahmed Hidayet, Ömer Seyfeddin, Enis Behiç, Halid Fahri, İbrahim Alaeddin, Selami İzzet, Yahya Kemal, Güzide Osman, Reşad Nuri, Kemal Emin, Süleyman Nazif, Falih Rıfkı, Şükûfe Nihal, Celâl Sahir, Hıfzı Tevfik, Selahaddin Enis, İbnürrefik Ahmed Nuri, Fazıl Ahmed, Hüseyin Suad, Aka Gündüz, Kâzım Nâmi, Fahri Celaleddin, Ahmed Nazım, Mehmed Emin, Sermed Muhtar, Nüzhet Ahmed, Âli Mükerrrem, Ruşen Eşref, Rıza Tevfik kadrosunda bulunan isimlerdendir. Faruk Nafiz'in dergide yer alan şiirleri ise şu şekildedir: S 1, "Mev'ûd Sevgili"; S 2, "Unutulmuş"; S 3, "Gurbet Akşamı"; S 4, "Sevgili"; S 7, "Bir Kitabe"; S 8, "Başkasını Seven"; S 10, "İthaf"; S 11, "Dinle Neyden", (Yahya Kemal'in Çamlıbel için söylediği meşhur "Cenab'la Fikret'ten sonra edebiyatımızda ilk merhale sen oldun." sözlerinin de epigraf kısmında yer aldığı şiir).

Yeni Kitap

Mayıs 1927'den Ağustos 1928'e kadar 16 sayı çıkmıştır. *Yeni Kitap* dergisinde Faruk Nafiz'in iki şiiri tespit edilmiştir. 1927 Mayıs'ında meşhur "Kıskanç" şiiri (Ankara'daki evinde çekilmiş bir fotoğrafıyla birlikte) ve aynı yılın Haziran'ında çıkan 2. sayıda "Hayalden Hakikate".

Resimli Hayat

Resimli Hayat mecmuası için Faruk Nafiz'den İstanbul'un fethinin 500. yıldönümü vesilesiyle yazdığı uzun şiiri isteyen Şevket Rado, Çamlıbel'in 5 Mayıs 1953 tarihli mektupta, edebî muhitler için hâlâ

saygınlığını koruduğunu gösterir gibidir.⁵⁸ Söz konusu şiir "Fatih'e Kaside" başlığıyla derginin Haziran 1953 tarihli 14. sayısında 3. sayfadan yayımlanmıştır. Çamlıbel, şiirin birinci kısmının son beytinde Fatih'e seslenir: "Açtın yine mûcizeler devrine cedvel... / Sâni-i Muhammed misin, ey Fâtih-i Evvel?"

Anadolu Mecmuası

Faruk Nafiz'in "Canavar" başlıklı manzum piyesi burada 7. sayıda yayımlanmıştır. Sayı 1340 tarihlidir.

Türk Kadını

23 Mayıs 1334'ten [1918] 8 Mayıs 1335'e kadar 21 sayı yayımlanan *Türk Kadını* dergisinin idaresi Muallim Ahmet Halid tarafından yürütülmektedir. Kadrosunda Mehmed Arif, Şükufe Nihal, Halide Nusret, Salih Zeki, İbrahim Alaeddin, Müfide Ferid, Akil Koyuncu, Kazım Nami, Sevim Türkan, Necmeddin Sadık, İsmail Hikmet, Nüzhet Sabit, Mehmed Emin, Muallim Tahsin Nejad, Abdülfeyyaz Tefik, Halid Fahri, Faik Ali, Necmeddin Sadık, Hıfzı Tefik, Hakkı Tahsin, Nezihe Rikkat, Perihan Saide, Ömer Seyfeddin, Meveddet Faik, Yahya Saim, Midhat Sadullah, Selami İzzet, Reşid Süreyya, Âli Mükerrerem, Osman Fahri, Seniha Cemal, İlyas Ragıp, Feridun Necdet, Falih Rıfki, Halil Nihad gibi isimler bulunmaktadır. Faruk Nafiz'in bu dergideki şiirleri ise şu şekildedir: 20 Haziran 1334, S 3, "Sârâ"; 18 Temmuz 1334, S 5, "Gurbet"; 15 Ağustos 1334, S 7, "Bir Macera I"; 12 Eylül 1334, S 9, "Bir Macera II"; 17 Teşrinievvel 1334, S. 11, "Bir Macera III"; 28 Teşrin-i Sani, S 13, "Benimle Eylül"; 9 Kanunusani 1335, S. 16, "Terennüm"; 30 Kanunusani 1335, S 17, "Ana Yurdu"; 25 Mart 1335, S 19, Maziden Hatıralar başlığında "Sabah"; 8 Mayıs 1335, S 21, "Kırlarda".

⁵⁸ "Faruk Nafiz Çamlıbel'e Edebiyatçı Dostlarından Bir Demet Mektup", Hzl. Mustafa Koç, *Ada*, s. 42, Yaz 2005, Trabzon.

Muallimler Birliği Mecmuası

Ankara'da Türkiye Muallimler Birliği Umumî Merkezi tarafından ayda bir çıkarılan *Muallimler Birliği Mecmuası*, Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin maarif tarihi için önemli yazı, fotoğraf ve belgeler ihtiva eden bir dergidir. Derginin birkaç şairinden biri olan Faruk Nafiz de burada bazı şiirlerini yayımlamıştır: Ağustos 1341, S 2, "Acı Söz"; Mart 1926, S 9, "Çocuklarda Şiir: Nasihat". Bu şiir 12 Nisan 1926 yılında Ankara tarihlidir; Eylül 1926, S 15, "Hatice'nin Ablası".

Meşale

6. sayıda Cevdet Kudret'in Faruk Nafiz başlıklı bir yazısı bulunmaktadır. Derginin ilk sayısı 1 Temmuz 1928'de çıkmıştır. Dergi onbeş günlük periyodlarla yayımlandığına göre 6. sayı 1928 yılının Eylül ayı ortasına denk gelmektedir. Yazının yayımlandığı tarihlerde Faruk Nafiz'in Ankara Kız ve Erkek Liselerinde öğretmenlik yaptığı söylenmektedir. Cevdet Kudret, bu yazıda Faruk Nafiz'in şiiri üzerinde de durur ve onun fikir ve tarz bakımından bir yenilik getirmedeğini fakat eskileri yeni bir adese ile sunduğunu ifade eder.

Derginin 7. sayısında Yaşar Nabi, Faruk Nafiz'in son zamanlara kadar aruzu terk etmediğini özellikle vurgular. Hece şiirine geçmiştir ancak diğer isimler gibi aruzu reddetmiş bir isim değildir Faruk Nafiz. 8. sayıda bu defa Faruk Nafiz kaleminden çıkan "Yahya Kemal ve Eseri" yazısı ile karşılaşırız. Bu yazının en can alıcı yeri Milli Edebiyat Hareketi'nin edebiyatçıların meyanında "iyi bir suretle karşılanmamış" olduğunu söylemesidir. Faruk Nafiz, edebiyat tarihlerimizin ısrarla söylediğinin aksine *Genç Kalemler* dergisinin cereyanına alkış tutar bir hâlden epey uzaktır bu satırlarda. Millî edebiyatçıların iddialarının aksine bariz bir zayıflıkla eserler kaleme aldıklarını vurgular. Eskilerin devam ettirdiği sanatın da bir hükmü kalmadığını dile getiren Faruk Nafiz, 1910'ların edebiyat ortamını hülâsa eder: "Bunun içindir ki hiç bir davaya istinad etmeyen eski zevkî tesiri devam ederken diğer taraftan kudreti eserlerde gösteremeyen yeni bir na-

zariye ortaya çıkıyordu. Yeni Lisan pekâlâ, fakat eser nerede? Bilhassa sanat hayatında yalnız başına nazariyenin ne hükmü olabilir? Ammenin zevkine hitap eden eseri vermedikten sonra iddiaların kuvveti nasıl tesirini gösterir?" Faruk Nafiz, böyle bir zamanda sesi eski şiirin sesine hiç benzemeyen bir şairle karşılaştıklarını söyleyerek Yahya Kemal'in sanatına giriş yapar: "Sanki Yahya Kemal uzun senelerden beri, hangi lisanı kullandığını bilmeyen, ne söylediğini fark etmeyen, karışık ve şaşkın bir edebiyat orkestrasının ahengini tanzim için gelmiş benziyordu."

Yeni Türk Mecmuası

Yeni Türk Mecmuası 1932 yılı Teşrinievvel'inde ilk sayısını yayımlamıştır. 114 sayılı devrin matbuatı için uzunca bir ömrü olmuştur. Neşriyat Müdürü A. Hamit'tir. İstanbul Halkevi tarafından çıkarılan *Yeni Türk Mecmuası*'nın yazar kadrosunda; Falih Rıfki, Hasan Âli, Nurullah Ataç, Ahmet Şükrü, Burhan Ümit, Ahmet Cevat, Nusret Kemal, Mustafa Şekip, Reşat Nuri, Ruşen Eşref, Ragıp Hulûsi, Şükûfe Nihal, Abdullah Cevdet, Uşşakizade Halid Ziya, Salih Murat, Dr. Muhlis Ethem, Rauf Ahmet, Yusuf Ziya, Yaşar Nabi, Halid Fahri, Mehmet Saffet, Selim Nüzhet, Melika Avni, Kazım Nami, Köprülüzade Mehmet Fuat, Nahid Sırrı, Fikret Adil, Sadri Ethem, Mehmet Emin, Cevdet Kerim, Ahmet Hamdi, Ahmet Haşim, Orhan Seyfi, Hilmi Ziya, Elif Naci, Nezahat Sabri Cemil, Şevket Aziz, Cemil Sena, Behçet Kemal, Cahit Sıtkı, İsmail Müştak, Nermin Ahmet, Peyami Safa, Suut Kemalettin, Nezihe Muhittin, Sedat Zeki, Salih Zeki, Hikmet Turhan, Münir Müeyyet, Fazıl Hüsnü, Hatemî Senih, Yusuf Şerif, İlhami Bekir, Mansur Tekin, Şevket Aziz, Sami Cemal, Mene-menlizade Ethem, Ömer Bedrettin, Nezahat Sabri, Mahmut Yesari, Nizamettin Nazif, Selami İzzet, Esat Demiray, Kadri Kemal, Ali Rıza Seyfi, Sami Cemal, Suzi Can, Abdülhak Hamit, Abdülhak Şinasi, Cenab Şehabeddin, İzzet Melih, Dr. Nuri Fehmi, İbnülemin Mahmud Kemal, İbrahim Fazıl, Hazım Atıf, İsmail Husrev, İbrahim Necmi, İsmail Habib, Muzaffer Vecdi Ahmet, Refik Ahmet, Mahmut Ragıp,

Galip Bahtiyar, Remzi Saka Orhan Recep, Feyzullah Sacit, Kazım Sevinç, Kenan Hulusi, Tekin Alp, Midhat Cemal, Celal Tahsin, Hüseyin Rahmi, Hıfzı Tevfik, Selim Sırrı, İffet Oruz, Vasfi Rıza Zobu, Halide Nusret Zorlutuna, Nezihe Muhiddin Oral, Ömer Rıza Doğrul, Agah Sırrı Levend, M. Şakir Ülkütaşır, Ziyaeddin Fahri, H. Namık Orkun, Tahsin Banguoğlu, Enver Ziya Karal, Ali Kami Akyüz, Hakkı Süha Gezgin, Süheyl Ünver, Naki Tezel, Nusret Safa Coşkun, Zahir Sıtkı Güvemli, İbrahim Alaeddin, Vala Nureddin, Yahya Saim, Edip Ayel, Oktay Akbal, Ceyhun Atuf Kansu, İsmail Hami Danişmed, Sabri Esat Siyavuşgil gibi isimler bulunmaktadır.

Mecmuanın 10. sayısında Ahmet Haşim'in ölümü dolayısıyla kalabalık bir edebiyatçı grubu tarafından nakledilen hatıraları okuyoruz. 11. sayıda ise Cumhuriyet'in 10. yılı dolayısıyla on yıllık icraatının 278 sayfalık özel bir sayıyla hatırlatıldığı görülüyor. Haziran 1937'de çıkan 54. sayı Abdülhak Hamid Tarhan'ın ölümünden sonra hazırlanmış bir hatırat hususiyeti taşır.

Faruk Nafiz'in ilk sayıdan itibaren imzasıyla görüldüğü dergide yayımlanan şiirleri ve yazıları şunlardır: S. 1-2, "Özyurt", (Bu şiirler, Faruk Nafiz'in kaleme aldığı *Özyurt* oyunundan kısa bölümlerdir); S. 3, "Kahraman'dan Bir Parça"; S. 5, "Şehirde Mimar", (Nesir); S. 16-17, "Tek Fabrika ve Yeni Cihan". İstanbul Halkevi Komite Azaları'nın listesinin yayımlandığı 6. sayıda "Bay Faruk" adını Güzel Sanatlar Şubesi azaları arasında Çallı İbrahim, Namık İsmail gibi isimlerle birlikte görüyoruz.

Amcabey

Amcabey'in sahibi Sermet Muhtar Alus'tur. Müdürlüğünü Osman N. yapmıştır. Faruk Nafiz imzası bir mizah gazetesi olan Amcabey'e tabiatıyla mizah cephesinden girmiştir. Şairin bazı şiirlerinin mısraları ve isimleri değiştirilerek bir mizah malzemesi hâline getirilmiştir. "Ali" ve "Kıskanç" isimlerine müdahale edilmeden sözleri değiştirilerek, "Çoban Çeşmesi" "Terkos Çeşmesi", "Koşma" "Coşma"

başlıklarıyla yayımlanmıştır. Bu şiirler derginin 63. sayısında "Kiralık Sahifesi"ndedir.

Hız

İlk sayısı 15 Mayıs 1931'de çıkmıştır. Vildan Aşir idaresindedir. Ankara'da Türk Maarif Cemiyeti tarafından çıkarılan gazetenin 15 Haziran 1931 tarihli 3. sayısında kapaktan "Eriyen Adam" başlıklı şiiri yayımlanan Faruk Nafiz'in gelecek sayıda "Falcı" başlıklı bir şiirinin yer alacağı ifade edilir.

KAYNAKÇA

- Abdullah ACEHAN, **Halid Fahri Ozansoy**, Kendi Yayını, , Ankara, 2001, 225 s.
- Abdülhak Şinasi, HİSAR, **Geçmiş Zaman Edipleri**, (Hzl. Tahsin Yıldırım), Selis Kitaplar, İstanbul, 2005, 415 s.
- Adnan GİZ, **Bir Zamanlar Kadıköy**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1990, 276 s.
- Ahmet KABAKLI, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, C. 3, İstanbul, 2006, 848 s.
- Beşir AYVAZOĞLU, **Yahya Kemal "Eve Dönen Adam"**, Kapı Yayınları, İstanbul, Nisan 2013, 610 s.
- Birol BULUT, **Orhan Seyfi Orhon'un Güneş Mecmuası Üzerine Bir İnceleme**, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Dan.: Fikret USLUCAN), Erzincan, 2010, 224 s.
- Cevdet KUDRET, "Faruk Nafiz'in Şiiri ve Han Duvarları'nın Kaynakları Üzerine Notlar", **Türk Dili**, Şubat 1974, C XXIX, S: 269, s. 395-403.
- [Çamlıbel], Faruk Nafiz, **Şarkın Sultanları**, Orhaniye Matbaası, İstanbul, 1918. 42 s.
- Fethi TEVETOĞLU, **Enis Behiç Koryürek**, KTB Yayınları, Ankara, Aralık 1985, 184 s.
- Fikret ADİL, "Faruk Nafiz'le Bir Konuşma", **Cumhuriyet**.
- Gavsi OZANSOY, "Beş Kuşak Konuşuyor", **Haber**, 17 Şubat 1967.
- Hilmi YÜCEBAŞ, **Faruk Nafiz Çamlıbel Bütün Cepheleriyle**, Milliyet Dağıtım, İstanbul 1974, 311 s.
- İlhan GEÇER, "Faruk Nafiz İçin", **Hisar**, Aralık 1973.
- İnci ENGİNÜN, **Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3**, Dergâh Yayınları, İstanbul, Eylül 2013, 399 s.

- İsmail Hikmet ERTAYLAN, **Türk Edebiyatı Tarihi**, (Osmanlı Kısmı), Azer Neşr, Bakü, 1926, 1067 s.
- M Kayahan ÖZGÜL, **Babil'le Ebabil**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013, 400 s.
- Mehmet KAPLAN, "Yola Çıkış-Han Duvarları", **Türk Yurdu**, Mayıs 1955.
- Meryem DİLEKÇİ, "**Akbaba**" **Dergisi (1-75. Sayılar) İnceleme, Tahlihi Fihrist, Seçme Metinler**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), (Dan.: Sezayi COŞKUN) Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, 595 s.
- Mustafa KOÇ, (Hzl.), "Faruk Nafiz Çamlıbel'e Edebiyatçı Dostlarından Bir Demet Mektup", **Ada**, Trabzon, Yaz 2005, s. 44
- Nazım Hikmet POLAT, "II. Meşrutiyet Devrinde Türkçü Yayın Organları", **Türk Yurdu**, S 284, 2011, s. 52-82
- Necat BİRİNCİ, **Edebiyat Üzerine İncelemeler**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, Kasım 2000, İstanbul, 443 s.
- Nesrin KARACA, **Celâl Sâhir Erozan**, MEB Yayınları, Ankara, 1993, 416 s.
- Nihad Sami BANARLI, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, MEB Yayınları, Ankara.
- Öz DOKUMAN, "Faruk Nafiz Çamlıbel'le Bir Konuşma", **Hayat Tarih Mecmuası**, Ocak 1971.
- Oğuz ÖNDEŞ, "Bizim Caddeden Portreler" köşesinde "Faruk Nafiz Çamlıbel", **Hafta**, S 52, 5 Mayıs 1950.
- Samet AĞAOĞLU, **İlk Köşe**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, Mart 2013, 117 s.
- Selçuk ÇIKLA, "Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılap Kanonu", **Muhafazakâr Düşünce**, Yaz-Güz 2007, Y 4, S 13-14, s. 47-68

Tahsin YILDIRIM, **Edebiyatımızda Müstear İsimler**, Selis Kitaplar,
İstanbul, 2006, 527 s.

Yusuf Ziya'nın Faruk Nafiz'e mektupları, (Hız. Mustafa KOÇ), **Kitap-
lık**, İstanbul, Aralık 2003, S 67, s. 90, 93, 94

TÜRK BASIN TARİHİNDE TEKZİP HAKKI VE GELİŞİMİ

Mehmet GÜNEŞ*

ÖZET

Bilgi edinme ve yayma özgürlüğü olarak tanımlanabilen basın özgürlüğü ile toplumun doğrulara ve gerçeklere ulaşması sağlanır. Ancak basın özgürlüğü geliştikçe kişilik haklarının zarar görme olasılığı da artış göstermiş ve basın özgürlüğünün sınırını teşkil eden kişilik haklarının mutlaka korunması gündeme gelmiştir. Basın geçmişinde sıklıkla karşılaşılan bu soruna ilişkin kişilere kendileri hakkındaki haberlere karşı doğruları açıklama, yanlışları düzeltme ve doğru bilgilendirme yapma yani tekzip etme hakkı tanınmıştır. Türkiye’de ilk defa Fransız Basın Kanunu esas alınarak hazırlanan 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi’nin 8nci maddesinde yer verilen ve en son 1982 Anayasasında cevap ve düzeltme hakkı olarak düzenlenen “tekzip hakkı” yayınlanan bir haberin içeriğinin yalanlanması, bilgilerin düzeltilmesi ve kamuoyunun doğru şekilde aydınlatılması amacıyla yönelik olarak Türk basın hayatında öteden beri yer almaktadır. Basının bilgiyi yayma, eleştirme ve yorumlama hakkının karşısında konumlanan tekzip hakkı, haber konusu edilen kişilere yönelik haksız ve yanlış içerikteki bilgilerin doğru şekilde düzeltilmesi için ayrıca bir fırsat ve imkân tanımaktadır.

Bir yandan kişilik haklarını diğer yandan basın özgürlüğünü sağlayacak en önemli mekanizmalardan olan cevap ve düzeltme hakkı, basın özgürlüğünün açıkça kötüye kullanılmasına engel olmaktadır. Anayasal seviyede temel bir hak olarak ilk defa 1961 Anayasasının 27nci maddesi ile teminat altına alınan tekzip hakkı; bir nevi meşru müdafaa olarak yayımlanmış olan bir açıklamanın gerçek dışı olduğu

* Doç. Dr., Ufuk Üniversitesi, ANKARA, mehmet.gunes@ufuk.edu.tr

hakkında kişiliğın yapılan saldırılara karşı savunulması ve korunmasıdır.

Bu çalışmada Avrupa ülkelerinde kabul gördükten sonra tekzip hakkı olarak cevap ve düzeltme hakkının Osmanlı Devleti dönemi dâhil Cumhuriyet ve sonrasında Türkiye’de ne şekilde geliştiğı ve Türk Basınının bu hakkın kullanımında nasıl bir yaklaşım sergilediğı, bu hakka ne kadar uyulduğı veya bu konuda ne kadar duyarlı davranabildiğine ilişkin elde edilen bilgiler analiz edilerek çeşitli değerlendirme ve sonuçlar aktarılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tekzip hakkı, Cevap ve düzeltme hakkı, Basın Kanunu, Türk Basın Tarihi.

THE REFUTATION RIGHT IN TURKISH PRESS HISTORY AND ITS DEVELOPMENT

ABSTRACT

It is provided to the society to reach the rights and trues by freedom of press as known as getting information and information dissemination. But as press freedom evolves it tends to increase the possibility of damage to personal rights and it comes to protection of personality rights which boundaries of press freedom. Press occasionally damage people's honour, or write or broadcast unreal news about people and their closer. After that to solve this problem it is provided to people to inform wrongs and correct about themselves against the news legally. Firstly in Turkey, the right to reply and rectification is legislated in Article 8 of the Regulation on printed documents Act in 1864 at Ottoman State.

Right to reply and rectification is one of the most important mechanisms to ensure people's rights and press freedom. In short this right prevents abuse of press freedom. The right to reply and rectification has been laid down and guaranteed by some international documents and 1982 Turkish Constitution (article 32).

In this study, the stages of right to reply and rectification as a refutation right in press history of Turkey, from Ottoman to Republic of Turkey is examined in historical perspective.

Key Words: Refutation right, Right to reply and rectification, Press Law, Turkish Press History.

GİRİŞ

Dünyayı anlamanın bir aracı olarak basın başlıca görevi, topluma ulaştırılmasında kamu yararı bulunan haberleri zamanında, ayrıntılarıyla ve doğru olarak aktarmaktır. Böylece basın, kamuoyunun gerçekleri öğrenme konusunda serbestçe oluşumuna katkıda bulunacak ve kamu gücünü elinde bulunduranlar üzerinde toplumun denetimine aracı olacaktır. Yani denetlemek, eleştirmek, uyarmak ve gerçekleri açıklamak basının en önemli görevleridir.¹ Basına biçilen bu görevlerin oluşumu tarihsel açıdan farklı yollarla gelişmiştir.

Doğruları ve gerçekleri öğrenmenin vasıtası olarak basın, ilk ortaya çıkışından itibaren önemini ve gerekliliğini daima artırmıştır. Dünyadaki seyrinden farklı olarak Türkiye’de basın geç bir dönemde hayata geçirilmiş olsa da etki ve sonuçları ile toplum nezdindeki yerini diğer ülkelerde olduğu üzere hızlı şekilde geliştirmiştir. Osmanlı devleti topraklarında basının temelini oluşturan matbaanın kuruluşu ve ilk kitap basımı, II. Bayezid döneminde İspanya’dan göç etmiş bir haham olan Gerson tarafından Avrupa’dan yaklaşık yarım asır sonra 1493 yılında İstanbul’da gerçekleştirilmiştir. İstanbul’dan sonra diğer bölgelerde, özellikle Yahudilerin başlıca basım merkezi olan Selanik’te, başka basımevleri açılmaya başlanmıştır. Yahudiler, İstanbul’dan dışında Selanik, Edirne, İzmir ve Halep’te de matbaa kurmuş; İbranice, Latince ve Yunanca eserler basmışlardır. Bunları Ermeni topluluğunun 1567’de ve Rum topluluğunun 1627’de İstanbul’da kurduğu matbaalar izlemiştir. Ancak azınlıklar tarafından kurulan ve geliştirilen bu matbaalarda, Türkçe ve Arapça kitap basımına izin verilmemiştir. Öte yandan Türkçe, Farsça ve Arapça kitaplar basımı yapıldığı yabancı ülkelere İstanbul’a getirilerek satılmıştır.²

¹ Erol Tatar, “Yasalarımızda Tekzip (Düzelme ve Cevap) Hakkı ve Uygulaması”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:66, Sayı: 4, Güz 2008, ss. 97-109, s.97.

² Ayhan Ceylan, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımlarında Hukuki Düzen (1839-1876)”, **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sayı: 2006 (Bahar), ss. 139-155, s.141.

Azınlıklar dışında ilk Türk basımevi faaliyetleri, İbrahim Müteferrika ve Said Efendi tarafından, Müteferrika'nın İstanbul Sultan Selim semtindeki evinin alt katında 14-16 Aralık 1727 tarihinde kurulduktan sonra 1729-1741 yılları arasında 17 kitap basılması ile başlanmış³ olması yanında, kitap dışında Türkiye sınırları içinde sürekli yayın niteliğinde ilk Türkçe gazetenin devletin resmi gazetesi olarak Kasım 1831'de yayımlanan *Takvim-i Vakayi'* olduğu da bilinmektedir.⁴ Sürekli yayınların temelini oluşturan ve ilk olarak Fransız büyükelçiliği ile Osmanlı topraklarında başlayan gazetecilik⁵, daha sonra da Rumlar, Ermeniler gibi azınlık tarafından çıkartılan gazeteler ile devam etmiştir. Sürekli yayın olarak gazetelerin gerçek haberler vermek yerine kamuoyunu aldatan haberleri aktardığı da görülmüştür. Azınlıkların diğer ülkeleri de harekete geçirip etkileyebilen yanlış haberleri İmparatorluk sınırlarında yayabilmesi ve özellikle 1825 Mora isyanının başlaması ile birlikte Mora'da öldürülen Müslüman ahalinin 30 bin olduğu şeklinde haber yayınlanması sonucu halkın galeyana gelmesi, bu haberlerin devlet tarafından yalanlanmasına rağmen bu durumun önüne geçilmemesi karşısında Padişah II. Mahmut, devlet adına gazete çıkartma kararı alarak 1831 yılında *Takvim-i Vakayi'*yi çıkarttığı belirtilmektedir. Nitekim ilk gazete olarak *Takvim-i Vakayi'*nin önsözü niteliğindeki Mukaddimesinde gerçek olmayan haberlerle mücadele anlamında: "...dünya olayları vuku zamanında yayınlanıp ilan olunmayıp da gerçek sebepleri saklı

³ MEGEP, "Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi", Ankara, MEB Yayını, 2008, s.6

⁴ Hıfzı, Topuz, **2. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s.75.

⁵ Osmanlı'da yayımlanan ilk gazete, İstanbul'daki Fransız Elçiliği'nde basılan ve 1795 yılında yayımlanan *Bulletin des Nouvelles'*dir. Bu gazete, Fransız İhtilali'nin heyecanını yansıtmak ve ihtilalin getirdiği yenilikleri Osmanlı topraklarında yaşayan Fransızlara ve Türklere daha iyi anlatabilmek amacıyla çıkarılmıştır. "Bulletin des Nouvelles"i çıkaran Fransa elçisi Verninac'ın, görev süresinin bitmesi nedeniyle İstanbul'dan ayrılması üzerine yerine gelen Aubert Dubayet, Ekim 1796'da "Gazete Française de Constantinople" adında yeni bir gazete kurmuştur. Daha sonra, Charles Triconne adlı bir Fransız, 1824 yılında İzmir'de *Le Smyrneen'*i çıkarmıştır. 1828 yılında, yine İzmir'de, *Le Courier de Smyrne* adında bir gazete yayımlanmaya başlamıştır. Bknz. Suat Gezgin, "Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basımının Kısa Tarihsel Perspektifi", *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, No.19, 2005, ss.11-24, s.12.

kalırsa, insanın doğal olarak gerçeğini ve hedefini bilmediği şeye katılmak veya itiraz etmesi karşısında, yaradılışında bulunan özelliklerle, devleti yönetenlerin hayal ve hatırına gelmeyen türlü anlamlar vermesi doğaldır... yanlış anlamaları önleme için...” denilerek halka doğru haberlerin iletilmesinde basının asıl görevi açıkça belirtmiştir. Basının öne çıkan doğru haber verme ve bilgilendirme görev ve sorumluluğu aynı zamanda basına getirilecek yasaklamaları ve cezaları da beraberinde getirmiştir. Yanlış ve asılsız haberlerin önüne geçmek için basınla ilgili ilk yasaklar, 1858 tarihli Ceza Kanunu’yla başlamakla birlikte basının artan önemi sebebiyle 1864 yılında ilk Matbuat Nizamnamesi (Basın Tüzüğü) ile detaylıca düzenlenmeye başlamıştır. Mevaz kanunu Fransız Ceza Kanunu olan 1858 tarihli Osmanlı Ceza Kanununun 213. maddesinde gerçek olmayan haber içeriği olduğunda: “*Basıma kâğıt talik ve neşriyle, yani, afiş ve yayın yoluyla başkalarına asılsız suçlamada bulunma fiili yasaklanmıştır.*”⁶ Türkler tarafından çıkarılan ilk özel gazete ise, 21 Ekim 1860’ta neşredilen “Tercüman-ı Ahvâl”dir. Sâhibi Çapanoğlu Agâh Efendi, başyazarı Şinâsî olan bu gazete, bir haber gazetesi olmaktan ziyâde, hükûmet tenkidine kadar bugünkü gazetecilikte görülen pek çok şeyin menşeyini teşkil eden hususlara yer vermiştir.⁷

Basın ulaştığı toplum kesimleri yanında yüzyıllar içerisinde kapsam ve içerik olarak da hep gelişme göstermiştir. Artan teknolojik imkânların da yardımı ile çok büyüme kaydetmiştir. Bahsedilen bu büyüme ve gelişmeye paralel olarak basının konusunu oluşturan başta bireyler ve diğer kişilikler, kişilik hakkını oluşturan değerlerin (haysiyet ve şeref, özel hayat vb.) kitle iletişim araçlarıyla daha kolay ihlal edilebilme ihtimali sebebiyle, korumasız kalabilmiştir. Burada gelişen basına sağlanan özgürlük ortamının kişiliklere karşı zarar ve-

⁶ Ahmet Öztürk, “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Yaşadığı Basın Özgürlüğü Sorunu”, **Marmara İletişim Dergisi**, Temmuz 1994, Sayı:7, s.76-77.

⁷ Hamza Çakır, “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen’in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2006, s.162.

rebilme ihtimali belirlemiştir. Aslında haber, bilgi, düşünce ve kanaatlerin kitle iletişim araçları yoluyla serbestçe elde edilebilmesi, ifade edilebilmesi ve yayılabilmesi olarak görülen “basın özgürlüğü” genel olarak, haberlerin, düşüncelerin, yorumların, analizlerin, eleştirilerin serbestçe basılması, yayımlanması ve dağıtılması olarak tanımlanırken⁸ kişilikleri haksızca kitleler karşısında zor durumda bırakabilecek bir seviyeye ulaşmıştır. “Kitle iletişimi” amacı ile gazete, dergi, radyo, televizyon, internet gibi yazılı, işitsel ve işitsel-görsel yayın yapan her türlü iletişim sürecine destek veren aracın toplumun büyük bir kısmına hitap etmesi⁹ karşısında bir dengeleme aracı olarak, kişilik hakkına yapılan saldırıları etkisiz hâle getirebilme, kişiliğe yapılan saldırıya cevap verebilme ve şeref ve haysiyeti ihlal eden ilgili asılsız ya da çarpıtılmış haber veya yorumu düzeltebilme ihtiyacı gündeme gelmiştir.¹⁰

Basın gücünün, haber verme (olayları açıklama) ve eleştiri yapma (değer yargısında bulunma) haklarını kullanarak kamuoyunu oluşturma ve oluşan kamuoyunu açıklama görevlerini yerine getirirken kişi ve kuruluşlar hakkında gerçek dışı bilgiler vererek olumsuz kanaatlerin oluşmasına ve zarara yol açabilmesi karşısında basın yayınlarından zarar gören kişi ve kuruluşların, bu zararın tazmini ve sorumluların cezalandırılmaları amacı ile başvuracakları hukuk ve ceza davaları yollarının yetersiz kalması ve bu yollardan netice alınmanın güç ve uzun süre alması sebepleriyle, hukuksal bir kurum olarak zaman içerisinde cevap ve düzeltme hakkı doğmuş ve bu hak çoğu hukuk sistemi tarafından kabul edilmiştir.¹¹ Basının temel mesleki

⁸ Remzi, Balkanlı, **Mukayeseli Basın ve Propaganda**, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1961, s. 23.

⁹ Yıldız, Sevil, **Suçta Araç Olarak İnternetin Teknik ve Hukuki Yönden İncelenmesi**. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s.8.

¹⁰ Esra Çetinkaya, “Cevap ve Düzeltme Hakkı”, **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları**, Editör Muharrem Balcı, İstanbul, 2006, ss.333-356, s.333.

¹¹ <http://www.aghukuk.org/makale-detay.php?id=106>, “Türk Hukukunda Cevap ve Düzeltme Hakkı” / 18-03-2013 (Erişim Tarihi: 05.04.2016)

görevi ve ilkeleri¹² üzerinde ilerlemesi gerektiğini savunan bu yaklaşıma göre basın kendisine tanınan özgürlük alanı içerisinde hareket edip bu görevini gerçekleştirirken olabildiğince özenli davranmalıdır. Basın kendisine sağlanan alandan taşarak sınırı aşması durumunda ilk akla gelen tepki ve savunma yöntemi ise tekzip etme yani cevap ve düzeltme hakkı olmuştur.¹³

Basın tarihini ortaya koyarken mutlaka incelenmesi gereken bir konu olarak yayınlara karşı birey veya kuruluşların tekzip etme yani cevap ve düzeltme hakkının nasıl geliştiği ve ilerlediği yanında bu hakkın içeriği ve değişimini inceleyen bu çalışmada; ilk olarak hakkın tanımı ve içeriği açıklanacak, ayrıca bu hakkın tarihsel gelişimine ilişkin karşılaştırmalı inceleme yapılacak ve özellikle Türk basın tarihinde bu hakkın nasıl anlaşıldığına ve basın kültüründe nasıl bir karşılık bulduğuna ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır.

1. BASINDA TEKZİP (CEVAP VE DÜZELTME) HAKKININ TANIMI VE İÇERİĞİ

Bu bölümde Tekzip hakkının anlamı ve içeriğine ilişkin açıklamalar yapılacaktır.

1.1. Tekzip (Cevap ve Düzeltme) Hakkının Kavramsal Tanımı

Yayımlar karşısında cevap ve düzeltme hakkı, öncelikle bir hukuki terim olduğundan hukuk sözlüğünde; “Bir kişinin saygınlığına ve onuruna dokunan veya kendi yararlarını çiğneyen gerçeğe aykırı bir yayın yapılması durumunda, aleyhine yayın yapılan kimsenin bu

¹² Örneğin UNESCO tarafından 1983’de yayınlanan ‘Gazeteciliğin etik değerleri üzerine uluslararası prensipler Deklarasyonu’, Declaration of international principles on the ethics of journalism” yanında UNESCO’nun basına ilişkin temel meslek ilkeleri Paris’te 1983’te düzenlenen bir konferansta belirlenmiştir. Bunlar: Doğruluk, tarafsızlık, toplumsal sorumluluk, kişisel çıkarların reddi, fikri mülkiyete saygı, cevap ve düzeltme hakkına saygı, mahremiyete, kişilik haklarına, insan onuruna saygı, mesleki standartlara uyma, meslek sırrına sadakat, haber kaynağına saygı, evrensel değerlere saygı, terörizm ve şiddete karşı tavır, savaş kışkırtıcılığı yapmamak olarak gösterilmektedir. Bknz. http://ethicnet.uta.fi/international/international_principles_of_professional_ethics_in_journalism (Erişim Tarihi: 17.07.2016)

¹³ Nusret İlker Çolak **Kitle İletişim Hukuku**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2007, s.36.

yayına cevap vermek ve düzeltmeyi istemesi hakkı; tekzip hakkı; yalanlama hakkı” olarak tanımlanmaktadır.¹⁴ Tarihçesi Osmanlı Devletindeki kullanımına kadar uzanan¹⁵ “Tekzip”, sözlük anlamıyla, bir haberi yalanlamadır.¹⁶ Tekzip, yöneltilen suçlamaların cevabının verilmesini amaçlayan bir açıklama davranışıdır.¹⁷ Arapça’da isim halinde kullanılan “tekzib” kelimesinden doğrudan alınan bu sözcüğün tam karşılığı “içeriğin yalanlanmasıdır”. Kişiler için hakkındaki bir haberi yalanlamak şeklinde anlaşılabilir. Ancak yakın zamanlarda “tekzip etmenin” karşılığı olarak hukuk metinlerinde “cevap ve düzeltme hakkına” yer verilmektedir. Ayrıca aynı anlamı ifade etmek üzere farklı ülkelerde, “geri alma” (retraction), savunma (defend), açıklama (explanation), açıklık getirme (clarify) gibi farklı kavramlar da kullanılmaktadır.¹⁸ Diğer yandan; bazı yazarlara göre zaman zaman birbirlerinin yerine kullanılmakla birlikte cevap hakkı (right to reply), düzeltme hakkı (right to rectification) ve tekzip aslında farklı anlamlara sahiptir. Buna göre cevap hakkı, kişinin hakkındaki yayına karşılık vermesi anlamını taşıırken, düzeltme hakkı kendisi hakkındaki açıklamaların, iddiaların doğru olmadığı görüşünden hareketle kişinin kendisiyle ilgili gerçekleri açıklamasıdır. Tekzip ise, cevap ve düzeltmeden farklı olarak yalanlama anlamını taşımaktadır.¹⁹ Bu görüş yaşayan bir dil için teknik bir yaklaşım olarak tarafımızdan görülmekte ve bu çalışmada tekzip hakkının yalanlama ile sınırlı olmaksızın kişiler için cevap ve düzeltme hakkını da kapsadığı kabul edilmektedir.

¹⁴ Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006, s. 122.

¹⁵ Mahmut Gökpınar “İletişim Hukukumuzda Tekzip Hakkı”, **Yargıtay Dergisi**, C.34, Sy.3, Temmuz 2008, s.297

¹⁶ **Büyük Larousse Ansiklopedisi**, Milliyet Yayınları, 1986, C.22, s.11372.

¹⁷ Çolak, a.g.e, s.189.

¹⁸ Sena Coşkun, “Cevap ve Düzeltme Hakkı ve Yeni Boyutları”, Gazi Üniversitesi S.B.E., Ankara, 2006, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, s.53.

¹⁹ Balkanlı, a.g.e. s. 249; Ahmet Çiftçi, “3445 Sayılı Kanunla Değiştirilen Basın Kanununun 19. Maddesine Göre Yazılı Basında Cevap ve Düzeltme Hakkı”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1-4,1992, ss.47-80, s.53

Tekzip yani cevap ve düzeltme hakkı; kitle iletişim araçlarıyla yapılan yayınlar üzerine hakları haleldar olan kişilerin belli şartlar dâhilinde kullandıkları, kişiye aynı kitle iletişim aracı ile yalanlama dahil cevap veya düzeltmesini yayınlama, içeriğini yayından kaldırma imkânını ücretsiz olarak sağlayan bir hukuki bir haktır.²⁰ Diğer bir ifadeyle cevap ve düzeltme hakkı, ilgili kişiye aynı yayın organında, aleni platform şeklinde, aleyhindeki yayınlara cevap verme ve onları düzeltme imkânı veren, bu suretle basın gücü karşısında adeta ‘silahlarda eşitliği’ sağlayan bir hukuki imkândır.²¹ Tekzip (cevap ve düzeltme hakkı), hukuka uygunluğu sağlayan bir tür meşru müdafaa hakkıdır.²² Tekzip hakkı kişilere, kendilerine yapılan ihlali basın yoluyla yapılmışsa cevabın basın aracılığıyla; radyo ve televizyon ile yapılmışsa, cevabın radyo veya televizyonla; internet ortamında yapılmışsa, cevabın aynı ortamda verilmesi olanağını yani kişiye aynı silahla savunma imkânı sağlamaktadır.²³ Bu itibarla, cevap ve düzeltme hakkı, bir tür savunma aracıdır ve denge unsurudur. Bazı yazarlar cevap ve düzeltme hakkını, kişinin savunma hakkının bir türü; yani bir tür meşru müdafaa hakkı olarak tanımlamaktadırlar.²⁴ Bu görüşün karşısında olanlara göre ise, meşru müdafaaadan yararlanabilmek için kanunda suç olarak belirtilen bir fiilin olması gerektiğini, cevap ve düzeltme hakkının kullanılması için ise böyle bir zorunluluk olmadığını belirtmektedirler.²⁵ Ayrıca bu hakkı meşru müdafaa olarak görülemeyeceğini ileri sürenlere göre: “Cevap ve düzeltme

²⁰ Abdullah Güzel, **Cevap ve Düzeltme Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010, s. 23.

²¹ İçel, Kayıhan, Ünver, Yener, **Kitle Haberleşme Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul, 2007, s.206. Ayrıca Ahmet Çiftçi, “Radyo ve Televizyonda Cevap ve Düzeltme Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 1991/6, Yıl: 48, ss.893-908, s.893-894 ve Çolak, a.g.e., s.189.

²² Sulhi Dönmezer, **Basın ve Hukuku: Genel Prensipler - Basın Hürriyeti - İdari Rejim - Ceza Rejimi**, 4. Bası, Sulhi Garan Matbaası Koll. Şti., İstanbul, 1976, s.317.

²³ Feyyaz Gölcüklü, **Haberleşme Hukuku**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No:292, Ankara 1970, s.132. Aktaran Erol Tatar, “Yasalarımızda Tekzip (Düzeltilme ve Cevap) Hakkı ve Uygulaması”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:66, Sayı: 4, Güz 2008, s.97-109, s.102.

²⁴ Dönmezer, 1976, s.318.

²⁵ Ahmet Danişman, “Cevap ve Düzeltme Hakkı”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi, C: 2, S: 2, Ocak-Haziran 1989, s. 110.

hakkı, kişinin basına karşı bireyselliğini, yani kişiliğini korumaya yöneliktir. Kullanılması, hem kişi hem de yayın organı için cezai veya hukuki sorumluluk şartına bağlı olmadığı için bu yönden meşru müdafaa hakkına benzetilmez”.²⁶ Aksi fikirde olanların bir diğer gerekçesi ise meşru müdafaadan yararlanmanın şartlarından birisinin “savunmada zorunluluk bulunması” şartı olmasına karşın, basın tarafından saldırıya uğrayan kişinin hakkını sadece cevap ve düzeltme yoluyla değil her zaman mahkeme huzurunda, gerek hakaret davası gerekse hukuk davası açmak suretiyle arayabilmesinin mümkün olmasıdır.²⁷ Diğer bir görüşe göre tekzip yani cevap ve düzeltme hakkı, tecavüzün durdurulması davasının özel bir şeklidir. Bu görüş sahipleri böylelikle bu hakkın gerçek dışı beyanlarla meydana gelen tecavüz durumunu ortadan kaldırmayı hedeflediğini belirtmektedirler.²⁸

Cevap ve düzeltme hakkı temel hak ve hürriyetler arasında yer verildiğinden dolayı anayasal bir haktır. 1982 Anayasasının 32’nci maddesi, cevap ve düzeltme hakkını düzenlemiştir. Anayasada yer aldığı üzere; “Düzeltilme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir. Düzeltilme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından ilgilinin müracaat tarihinden itibaren en geç yedi gün içerisinde karar verilir.” Buna göre cevap ve düzeltme hakkı, kişiler hakkında “şeref ve haysiyete dokunulması suretiyle” veya “gerçeğe aykırı” olarak yayın yapılması durumunda söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla bu hak hem kişilik haklarını korumakta hem

²⁶ Danışman, a. g. m., s.111.

²⁷ Mehmet Sinan Altunç “Cevap ve Düzeltilme Hakkı”, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004, s.12-13.

²⁸ Ahmet Kılıçoğlu, **Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılardan Hukuksal Sorumluluk**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008, s. 268.

de gerçeğe aykırı yayın olduğunda kamuoyunun doğru bilgilenmesini ve her halükarda basında çok sesliliği sağlamaktadır.²⁹ Kişiler hakkında bilgi verilen yayını kamuoyunun görecek, okuyacak veya duyacak olması karşısında, toplumun yanlış bilgilendirilmesinin önüne geçmek için tekzip ile yani cevap ve düzeltme hakkı ile hedeflenen amaç, bu hakkı kullanan kişinin yalanı veya yanlışlığı düzeltebilmesi, açıklayabilmesidir.³⁰

Tekzip yani “Cevap ve düzeltme hakkının kullanılması ile toplumun gerçekleri öğrenmesi ve kamuoyunun oluşumuna katkıda bulunulması bu hakkın kamusal niteliğini göstermektedir. Buna karşılık cevap ve düzeltme hakkı, basın yoluyla yapılacak gerçek dışı veya haysiyet kırıcı yayınlara karşı kişilik haklarının korunması yönüyle kişisel nitelikte bir haktır. Bu nedenledir ki söz konusu hakkın hukuktaki karşılığı “sui generis” (kendine özgü) bir nitelikte olduğu kabul edilmektedir.”³¹

Bu hakkın, Anglosakson hukuk sisteminden çok, Kıta Avrupası’nda düzenlemeye tâbi tutulduğu görülmektedir.³² Cevap ve düzeltme hakkının hukuk içerisinde düzenlenmesinde ve sınırlarının belirlenmesinde Kıta Avrupa’sında iki farklı sistemin öne çıktığı görülmektedir. Türkiye’nin de kullandığı ve yararlandığı Fransa’ya ait olan sistemdir. Bu sisteme göre, cevap ve düzeltme hakkı maddi olaylarla sınırlı değildir, görüşlere ve değerlendirmelere karşı da kullanılabilir. Bu sistem, başta Fransız Basın Kanunu olmak üzere,

²⁹ <http://www.aghukuk.org/makale-detay.php?id=106>, “Türk Hukukunda Cevap ve Düzeltme Hakkı” / 18-03-2013 (Erişim Tarihi: 05.04.2016)

³⁰ Hasan Refik Ertuğ, “Basın Hukuku Meseleleri- I Cevap Hakkı”, **Siyasi İlimler Mecmuası**, 19 (227),1950, s. 416.

³¹ Seitz/ Schmitz/ Schoner, *Der Gegendarstellungsanspruch*, 3. Aufl. München, 1998, s. 6-7; Aktaran Âdem Sözüer, “Cevap ve Düzeltme Metninin Yayınlanmasına İlişkin Yargı Kararı Cebri İcra Yoluyla İnfaz Edilebilir mi?” **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ’a Armağan, Beta Basım, İstanbul, C: 17, S: 1-2, 1997-1998, s. 376.

³² Güzel, a.g.e., s. 26.

İtalya, Belçika, Lüksemburg ve Güney Amerika devletleri Basın Kanunlarında yer almaktadır.³³

1.2. Tekzip (Cevap ve Düzeltme) Hakkının Diğer Haklarla İlişkisi

Türk Anayasasında yer verilen tekzip hakkı, ‘Kişinin Hakları ve Ödevleri’ başlığı altında yani bir negatif statü hakkı (koruyucu hak) olarak öngörülmüştür. Buna göre devletin dokunmama, karışmama ödevini üstlendiği cevap ve düzeltme hakkının (tekzip hakkının) içinde her biri tek başına kullanılabilen aslında üç tür hak yer almaktadır: Bunlardan ilk olarak cevap verme hakkı (right to response; right to reply; Droit de réponse; Recht auf Gegendarstellung), ikinci olarak düzeltme hakkı (right to rectification; Droit de rectification) ve son olarak cevap ve düzeltme hakkının (right to reply and rectification) olabileceği görülmektedir.

Cevap ve düzeltme hakkı, ana iki hakkın kesiştiği noktada bulunmaktadır. Bunlardan biri basın özgürlüğü, diğeri ise kişilik hakkıdır. Esasında cevap ve düzeltme hakkı, basın özgürlüğü ile kişilik hakkı arasındaki dengenin kişilik hakkı aleyhine bozulması durumunda kullanılan ve gerek kısa sürede sonuç alınabilecek şekilde düzenlenmiş olması, gerekse hakkı çiğnenen kişilere kendileri hakkında yapılan yayın hakkında, aynı kitle iletişim aracı ile cevap ve düzeltme imkânı tanınmasından dolayı kişilik hakkını koruyan diğer hukuk ve ceza davalarına karşı daha etkin ve avantajlı bir konumdadır.³⁴ Kişilik haklarının korunması diğer kanunlarla düzenlenmiş olmasına rağmen bu hakkın basın kanunlarıyla düzenlenmesinin gerisindeki asıl unsur basın ile kişilerin eşit güce sahip olmadığı düşüncesi yatmaktadır. Buna göre, basının kitlelere seslenme ve kamuoyu

³³ Ahmet Çiftçi, İnternet ve İnternet Hukuku Bildiri: "İnternet Ortamında Yapılan Yayınlarda Cevap ve Düzeltme Hakkı", **14. Türkiye’de İnternet Konferansı**, 2009, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, s.4

³⁴ <http://www.aghukuk.org/makale-detay.php?id=106>, “Türk Hukukunda Cevap ve Düzeltme Hakkı”/ 18-03-2013 (Erişim Tarihi: 05.04.2016)

oluşturma gücü karşısında kanun koyucu bir denge sağlamaya yönelmiş ve cevap ve düzeltme hakkı yoluyla bireylere aynı araçtan yararlanma olanağı sunmuş olmaktadır.³⁵ Ayrıca bu hak kişilik hakkına zarar veren ve bu suretle hukuka aykırı nitelik taşıyan -yazılı, görsel ve işitsel- yayınlara karşı, zarar gören kişiye aynı araç ve imkânlardan yararlanarak (silahlarda eşitlik sağlanarak), özünde kişilik hakkının korunması sağlanmaktadır. Ayrıca basın-yayın özgürlüğünün amacına uygun olarak işlemesine ve kullanılmasına katkıda bulunmaktadır. Bu özelliği ile denge ögesi niteliğini gösteren cevap ve düzeltme hakkı, aynı zamanda kamu çıkarlarına da uygun düşmektedir.³⁶ Cevap ve düzeltme hakkı son tahlilde basın mensuplarını daha dikkatli, özenli ve ahlaklı davranmaya zorlayan bir hukuki bir kurumdur.³⁷

Cevap ve düzeltme hakkına yapılan en önemli eleştiri ise bu hakla basın özgürlüğüne kısıtlama getirildiği iddiasıdır. Bu iddialara karşı verilebilecek en iyi cevap ise; “ifade ve basın özgürlüğünün şahısların haysiyet ve şereflerini ihlal etmesi noktasında, cevap ve düzeltmeye ilişkin düzenleme, hak ve özgürlük arasındaki çatışmaya yapılan hukuki bir müdahale olarak gözükmese dahi, özgürlüğün de sınırlarının olabileceği gerçeği karşısında düzenlemenin bir müdahaleden çok, kişilik hakkına vaki müdahalenin aynı vasıta ile kaldırılması (refi) veya önlenmesi (men’i) olarak kabul edilmesidir.”³⁸

2.TÜRK BASIN TARİHİNDE TEKZİP (CEVAP VE DÜZELTME HAKKININ) TARİHSEL GELİŞİMİ

Bu bölümde tekzip hakkının ilk olarak hangi ülkede kabul edildiği ve ne surette ortaya çıktığı, hangi sebeplerle Türkiye’de bu hakkın kabul edildiği konuları açıklanacaktır.

³⁵ Altunç, a.g.t., s.3.

³⁶ Çolak, a.g.e., s.36; İçel ve Ünver, 2012,s. 173-174.

³⁷ Sena Coşkun, **Cevap ve Düzeltme Hakkı ve Yeni Boyutları**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Ankara, s.39.

³⁸ Güzel, a.g.e., s. 2.

2.1. Tekzip (Cevap ve Düzeltme) Hakkının İlk Defa Kabul Edilmesi ve Yayılması

Genel olarak bir kavram şeklinde bir haberi tekzip etmek yani onu doğru olmadığından dolayı hakkında cevap ve düzeltme hakkına ilk olarak on yedinci yüzyılın ilk yarısında Batı dünyasında Fransa’da rastlanmaktadır. O tarihlerde makale, eleştiri dâhil yalan veya doğru haberlere cevap vermek için gazeteler kullanılmaktaydı. Bunun örneğini Fransa’da 30 Mayıs 1631’de ilk defa yayınlanmaya başlayan ve Théophraste Renaudot tarafından çıkarılan ilk haftalık dergi kabul edilen “Gazette”nin içeriğinde görmek mümkündür. Merkezi devletin resmi bir yayın aracı konumundaki bu dergide yer alan düzeltmelerle başlayan yalan haberlerin düzeltilmesi uygulaması yasal bir hakkın kullanımından öte sadece bir ihtiyacı karşılamaya yönelikti. Zira o dönem Fransa’da herhangi bir kanunda cevap ve düzeltme hakkı açıkça henüz düzenlenmemiştir.³⁹

Cevap ve düzeltme hakkının hukuki açıdan bir hak niteliğinde ortaya çıkışının tarihsel kökeni ise 1789 Fransız İhtilali’dir; zira ihtilali izleyen yıllarda siyasal fikir mücadelesi ortamı içinde basın özgürlüğü kötüye kullanılmaya başlanmış ve basında çıkan iftira niteliğindeki suçlamalara cevap verilmeme tehlikesi belirmiştir. Bu tehlikeyi sezinleyen Puy-Dôme milletvekili Jacques-Antoine Dulaure (1755-1835) tarafından Beş yüzler Konseyi’nde, 1799 yılında Meclis’e düzeltme hakkının yasal yolla kişilere tanınması teklifinde bulunmuştur.⁴⁰ Dulaure’ye göre “*Gazete redaktörlerini kısıtlamak bir zorunluluktur, bu da gazetede yayınlanan yazılardan dolayı şikâyetçi olan her vatandaşın cevabını yayınlamaya mecbur tutarak gerçekleştirilir. Bu durum basın özgürlüğüne bir saldırı değildir, aksine onu düzenler.*”⁴¹ Bu kanun teklifinde,

³⁹ Freitas Nobre, Le droit de réponse et la nouvelle technique de l’information, Nouvelles Editions Latines, Paris, 1973, s. 37-38; Aktaran Altunç, a.g.t., s. 9,

⁴⁰ Altunç, a.g.t., s. 10 (İçel/Ünver, 2007:195, Özden Cankaya, Yamaner, Melike Batur, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Beta Yayınları, İstanbul 2006, s.148-149.

⁴¹ Jacques Bourquin, **La liberté de la presse**, Librairie Payot, 1950, s. 428

şöhretlerine saldırıda bulunulan tüm vatandaşların cevaplarının zorunlu ve ücretsiz olarak gazetelerde yayımlanması öngörülmekteydi⁴². Ancak verilen bu kanun teklifi o dönemde kabul görmemiştir.

Fransız Meclisi tarafından reddedilen bu öneri, ancak 1822 Fransız Basın Kanunu'na girebilmiş ve düzeltme hakkının ilk yasal kaynağını Fransa'daki 1822 tarihli kanun oluşturmuştur. Dolayısıyla tekzip yani cevap ve düzeltme hakkını ilk kez kanuni olarak düzenleyen ülke Fransa olmuştur. Milletvekili Mestadier'in Fransız Basın Kanunu görüşmelerinde verdiği değişiklik önerisi kabul edilerek, 1822 tarihli Fransız Basın Kanununun 11. maddesinde cevap hakkı ilk kez düzenlenmiştir. Yapılan düzenleme ile sadece şeref ve haysiyete saldırılarda veya gerçeğe aykırı yayınlarda değil, bir kişiden bahseden her türlü yayına karşı cevap ve düzeltme hakkı kullanılabilir hale gelmiştir. Yine aynı maddede, gazetede veya dönemsel yayında adı geçen kişinin cevabının gazeteye tebliğinden itibaren üç gün içinde ya da ilk sayıda yayımlanacağı; ayrıca cevap yazısının cevaba sebebiyet veren yazının iki katı uzunluğunu geçemeyeceği de düzenlenmiştir⁴³. Fransa'da 1822 tarihli Basın Kanunundan sonra yürürlüğe giren ve daha liberal özellikleri içeren 1881 tarihli Basın Özgürlüğüne ilişkin kanunun 12. maddesi de düzeltme hakkını, 13. madde ise cevap hakkını düzenlemiştir. Basın alanına ilişkin bu düzenlemede düzeltme hakkı sadece kamu görevlilerine ve görevleri ile ilgili yayınlara karşı tanınırken, cevap hakkı ise tüm kişilere yani herkese tanınmıştır. 1881 tarihli Fransız Basın Kanununun 12. maddesindeki düzeltme hakkı, sadece görevleri sebebiyle bir yayında ismi geçen memurlara tanınmaktadır. Buradaki memurla olarak kamu otoritesini temsil edebilecek olanlar ifade edilmiştir. Ayrıca bu madde ile güdülen amaç, toplumun idarenin eylemlerinden yanlış bilgilen-

⁴² Altunç, a. g. t., s.9-10.

⁴³ Cankaya, Yamaner, a. g. e., s.149.

dirilmesinin önüne geçmektir. Bu nedenle düzeltme hakkının kullanılabilmesi için; yapılan yayının gerçeğe aykırı olması ve memurun değil eylemin bahis konusu edilmiş olması gerekir.⁴⁴ Fransız Basın Kanununda cevap hakkı genel ve mutlak olarak görülmüş; cevabın faydasını, şeklini, üslubunu bu hakkı kullanmak isteyen kişi tayin edeceği belirtilmiştir⁴⁵. Cevabın yayınlanması için 13ncü maddedeki koşullar dışında herhangi bir şart aranmamıştır.

Fransa'nın ardından Avrupa'nın çeşitli ülkeleri değişik tarihlerde cevap hakkını benimsemeye başlamışlardır. Almanya'da 1831 Baden Basın Kanununda yer alan cevap ve düzeltme hakkına ilişkin hükümler, bu alanda diğer Alman Basın Kanunlarına da öncülük etmiştir. Federal anlamda ise, Almanya cevap ve düzeltme hakkını İmparatorluk döneminde 7 Mayıs 1874 tarihinde, Federal Basın Yasası ile tanımıştır. 1874 tarihli Alman Basın Kanununun 11. maddesindeki cevap ve düzeltme hakkı yayından sorumlu müdürün kendisine gönderilen her cevap ve düzeltme metnini ilgilinin imzasını taşımak ve suç unsuru içermemek kaydıyla yayımlamakla yükümlü olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Alman Basın Kanununa göre ilgilinin yayını gerçeğe aykırı görmesi kullanmak istediği cevap ve düzeltme hakkının doğması için yeterlidir. Cevap metni, cevaba sebebiyet veren yazıdan uzun ise, fazla olan kısmının ücreti ödenmesi gerekecektir.⁴⁶

Fransa ve Almanya cevap ve düzeltme hakkını tanırlarken, bu hakkın mutlak olup olmaması ve düşünce, değerlendirme ve görüşlere karşı bu hakkın tanınıp tanınmayacağı konusunda farklı düzenlemelere gitmişlerdir. Ayrıca Belçika 1831, İsviçre Tessin Kantonu 1834, Schaffhausen Kantonu 1837, Graubünden Kantonu 1837, Waudt Kantonu 1941 tarihinde, Danimarka 1951, Osmanlı İmparatorluğu 1864, Lüksemburg 1869, Norveç 1902 tarihinde cevap ve

⁴⁴ Altunç, a. g. t., s.58.

⁴⁵ Dönmezer, (1976), s.319.

⁴⁶ İçel, Ünver, a.g.e, s. 223.

düzeltilme hakkını kabul etmişlerdir.⁴⁷ Bu hak, daha sonraları Alman Federe Devletleri Basın Kanunlarında, 1919 Fransız Basın Kanununda (m.13), 1948 İtalyan Basın Kanununda (m.8), Lüksemburg, İsveç, Portekiz vb. pek çok ülkenin Anayasalarında ve Basın Kanunlarında yer almıştır. İngiltere’de ise cevap hakkı genel bir kural olarak yasalarda bir hükme bağlanmamıştır⁴⁸. Ancak 1852 tarihli “Defamation Act” ile yazara özür dileme, hakkında yayın yapılan kişiye de cevabını yazarın uygun bulduğu şartlarda yayımlatma imkânı getirilmiştir⁴⁹.

2.2. Cevap ve Düzeltme Hakkının Türkiye’de İlk Defa Kabul Edilmesi

Türkiye’de tekzip yani cevap ve düzeltme hakkına dair ilk hukuki düzenleme, 19.10.1864 (1281) tarihli 1909’a kadar yürürlükte kalan Matbuat Nizamnamesi’dir.⁵⁰ Fuat Paşa tarafından başlatılan⁵¹ ve 1852 yılında basını denetim altına almak amacıyla Napolyon tarafından Fransa’daki kararname örnek alınarak çıkarılan bu nizamnamede⁵² “cevap hakkı” kavramı ilk defa kullanılmıştır. Dönmezer’e göre esasen 1822 tarihli Fransız Basın Yasası’ndan iktibas edilen⁵³ 1864 tarihli nizamnamenin öngördüğü düzenlemeye göre, gazetenin sorumlu müdürü, hükûmet tarafından gönderilen resmi yazıları ve yayında adları geçen kişilerce gönderilen cevabî yazıları yayınlamak zorundadır (m.8). Cevap hakkının engellenmesi ise, para cezası yaptırımına bağlanmaktadır (m.12). Bu nizamnamenin çıkarılmasının

⁴⁷ Güzel, a.g.e., s. 23-25.

⁴⁸ İçel, Ünver, a.g.e., s. 196.

⁴⁹ Özkan Tikveş, “Cevap Hakkı Üzerine Bir İnceleme”, **İÜMHAD**, No: 1, 1967, s.71.

⁵⁰ Âdem Sözüer, **Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu**, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1996, s. 57.

⁵¹ Atilla Coşkun, **Gazete Radyo ve Televizyon Yayınlarında Cevap Hakkı**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2002, s. 27’de 19.10.1864 tarihini vermiş ve dn 1’de de Düstur, tertibi evvel, C. II s. 220- 226 olarak yayımlandığı düstur ve tertibi belirlemiştir.

⁵² Sulhi Dönmezer, **Matbuat Suçları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1946, s. 128.

⁵³ Dönmezer, 1976, s. 320.

gereğesi ise Matbuat Müdürlüğüdür.1857'de Matbaa Nizamnamesi'nin çıkmasından sonra 1860'ta Maarif Nezareti bünyesinde Matbuat Müdürlüğü kurulmuş 1864'te de bu birimin çalışmalarını düzenleyen Matbuat Nizamnamesi yayımlanmıştır. Bu düzenleme ile gazete ve dergi çıkarma izni verme yetkisi Matbuat Müdürlüğü'ne bırakılmıştır. Ayrıca resmi ilanların parasız yayımlanması da zorunlu kılınmıştır.

1857 yılındaki Matbaalar Nizamnamesinden sonra basımdan ziyade gazetecilik faaliyetlerini düzenleyen ilk özel yasal düzenleme olarak 1864 yılında yürürlüğe giren Matbuat Nizamnamesi'nde, “yalan haber” yayınlamak, gazeteciler için doğrudan doğruya bir “suç” olarak ilk kez düzenlenmiştir. İlgili kanunun 26. maddesine göre; *“Bir gazeteci taammüden ve bir suiniyetle mebni kasden havadisi kazibe veyahut evrak ve senedatı musannaa tabeder veya bu makule havadis ve evrakı diğer bir gazeteden naklen derceyley ise, bir aydan bir seneye kadar hapis veyahut onaltıdan elli altına kadar cezayı nakdi ahzile mücazat edilir.”*

1867'de basının hükümeti sert şekilde eleştirmesi üzerine Sadrâzam Ali Paşa tarafından çıkarılan bir kararnameyle (Ali Kararnamesi) Matbuat Nizamnamesi geçici olarak askıya alınmıştır. 1875 yılında ise tekrar yürürlüğe giren Matbuat Nizamnamesine yeni bir madde eklenerek yalan haber yayımlama suçuna verilen ceza daha da arttırılmıştır.⁵⁴

Anayasal olarak ilk defa, 1876 yılında kabul edilen Kanun-i Esasi ile düzenlenen basın özgürlüğü ve Abdülhamid'in tahta çıkmasının hemen ardından, Mithat Paşa'nın sadrazamlığı sırasında 2.5.1877 tarihli Matbuat Kanun tasarısında ise nizamnamedeki yaklaşım aynen korunmuş ve “cevap ve tekzip” tabiri taslak düzenlemede yer almıştır

⁵⁴ Eklenen madde şu şekildedir: “... bunun aleyhinde hakaret ve tahdişi ezhanı mucip yolda makalât ve ekâzip dercedenlere matbuat nizamnamesiyle muayyen cezalardan başka bir aydan 3 aya kadar gazetenin kapatılması cezası verilecektir.”

(madde 18 ve 19).⁵⁵ 1877 tarihli taslak Kanunun öngördüğü düzenlemeye göre⁵⁶, bir gazetede veya süreli yayında, nitelikli kâğıtta açık veya ima yoluyla hakkında yayın yapılan bir kimsenin vereceği cevabı, o gazete veya mevkute nitelikli kâğıdın sahibi, ilk veya ikinci yayımlanacak sayıya koymak zorundadır.⁵⁷ Cevabın yayınlanmaması durumunda düzenleme, sorumlu müdür yönünden para cezasını öngörmekteydi. Ancak, kanun yürürlüğe girememiştir.⁵⁸ Çünkü Ayan Meclisi'nden geçip padişahın onayına sunulmuş olmasına rağmen Abdülhamit bu kanun tasarısını onaylamamıştır.⁵⁹ Dolayısıyla tasarı halindeki 1877 tarihli Matbuat Kanunu yürürlüğe hiç girmemiştir.

Bu dönemde basın tarihimizde tekzip yani cevap ve düzeltme hakkının ilk yasal kaynaklarını oluşturan 1864 Matbuat Nizamnamesi (8. ve 12. m.) ile yürürlüğe girmeyen 1877 Matbuat Kanunu (18. ve 19. m) olduğu görülmekte ve bu düzenlemelerin içeriği çoğunlukla 1822 tarihli Fransız Basın Kanunu'nun esaslarını yansıtmaktadır⁶⁰.

⁵⁵ Coşkun, 2002, s. 28.

⁵⁶ Bir gazetede veya süreli yayın nitelikli kâğıtta ("varakai mevkutede") açık veya ima yoluyla hakkında yayın yapılan bir kimsenin vereceği cevabı, o gazete veya mevkute nitelikli kâğıdın sahibi, ilk veya ikinci yayımlanacak sayıya koymak zorundadır. Cevabın yayınlanmaması sorumlu müdür yönünden para cezasını gerektirmekte ve bu ceza, iki adet Osmanlı altınından on adet altına kadardır. Ayrıca Kanunda; suçlamayı gerektiren yazının neden olduğu diğer cezanın yanı sıra, gerçekleşen zarar ve ziyana da karar verilebileceği öngörülmektedir (m. 18). Ayrıca cevap yazısının, cevaba neden olan yazının iki katından çok olmaması durumunda ise, yayımın ücretsiz yapılacağı ve fazlası için de baskı gideri alınacağı kurala bağlanmaktadır (m.19). Bknz. Coşkun, 2002, s.28.

⁵⁷ Server R.İskit, **Türkiye'de Matbuat Rejimleri**, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1939, s.702.

⁵⁸ Coşkun, a.g.e., s. 28.

⁵⁹ Topuz, 2003, s. 53.

⁶⁰ Dönmezer, 1946, s. 128.

2.3. Cevap ve Düzeltme Hakkının İkinci Meşrutiyet Sonrası ve Cumhuriyet Dönemindeki Gelişimi

İkinci Meşrutiyet ile birlikte kabul edilen 287 sayılı ve 28 Nisan 1909 tarihli⁶¹ 31 Mart vak'asının akabinde hazırlanan Matbuat hakkındaki kanun tasarısı, 14 Temmuz 1909 tarihinde Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilerek, 18 Temmuz'da Meclis-i Ayan'dan da geçerek kanunlaşmıştır. Bu yasa, özgürlükçü ve liberal eğilimli bir yasa olan 1881 tarihli Fransız Basın Yasası'nın⁶² Türkçeye çevrilmesiyle oluşturulmuştur⁶³.

Mebusan Meclisi tarafından hazırlanan yeni "Matbuat Kanunu" 21nci maddede ifade edilen tekzip yani cevap ve düzeltme hakkı içeriği⁶⁴, önceki düzenlemelerin benimsediği çizgiden ayrılmaktadır. Kanun koyucu cevap ve düzeltme hakkını, kişiler yönünden yalnızca "aleyhe yazılmış yazılar" bakımından tanıırken; hükümet içinse, sadece "gerçeğe aykırı" ve "hilafı hakikat" yazılar yazılması nedeniyle kabul etmektedir. Böylece, 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesince öngörülen ve iktidarın basına müdahalesini kolaylaştıran sistem, ilk kez sınırlandırılmış olmaktadır. 1864 düzenlemesinden farklı olarak bir dergi ya da gazetede adı geçen herhangi bir kişinin, şerefine ve haysiyetine dokunmayan veya kendisiyle ilgili gerçeğe aykırı nitelik taşımayan yazılar için bu haktan yararlanabilmesi de engellemiştir.

⁶¹ Coşkun, Atilla: a.g.e, s. 28 dn 5'te Düstur, Tertibisani, C.I s. 395 olarak verilmiştir.

⁶² "Fransa'da basın hukukunu kuran yazılı metin, 29 Temmuz 1881 tarihli yasadır. 1881 yasası yeni bir basın rejimi yaratan ve özellikle de gazetecileri koruyan bir kült yasaydı. Bu yasa özellikle de gazeteleri denetim altına almaya çalışan her türlü sansürün karşısındaydı." Bknz. Mirelle Thibault, **Comprendre les Médias**, Éllipses Yayınları, Paris, 2005. "Fransa'da Basın Hukuku", Çeviri: Özgür Gönenç, İletişim Fakültesi Dergisi, s.52.

⁶³ Topuz, 2003, s.101.

⁶⁴Yasa, gazetelerde, günlük broşürlerde ("resaili yevmiye") ve süreli yayınlarda ("mev-kutede") herhangi bir kişinin aleyhine yapılan yayına karşı, o kişinin, söz konusu yazının ("makalenin") iki katını geçmemek koşuluyla cevap gönderebilmesini ve ayrıca, gerçeğe aykırı gördüğü yayın hakkında hükümetin düzeltme isteğinde bulunabileceğini, gönderilen bu yazı ve yalanlamaların, gazetenin ve adı geçen günlük broşürün çıkacak ilk sayısının aynı sütunda yayımlanması zorunluluğunu öngörmektedir. Bu zorunluluğu yerine getirmeyenler için ise, beş altından elli altına kadar para cezası kabul edilmektedir (m.21). Bknz. Coşkun, 2002, s. 28,29.

Ancak maddede yer alan “hükümetin gerçeğe aykırı gördüğü neşriyat” ifadesinin keyfi kullanımlara yol açabileceği de görülmektedir. Üstelik cevap ve düzeltme yazısının ilgili olduğu yazının iki misli kadar olabileceği hükmünün korunmuş olması, gazete sütunlarının cevap ve düzeltme yazılarıyla doldurulmasına olanak tanıyacak bir nitelik taşımaktadır. 1909 tarihli Matbuat Kanunu’nda daha sonra 1913 yılında yapılan 1410 sayılı “1909 Tarihli Matbuat Kanunu’nun Bazı maddelerini Tadil Eden Kanunu Muvakkat” ile düzenleme daha da genişletilmiş; ölen kişinin varislerine de tekzip hakkı tanınmıştır.⁶⁵

1931 yılına kadar yürürlükte kalan 1909 tarihli Basın Kanununun tekzip hakkı dışında 19. maddesi ile ayrıca yalan haber yayınlamak tekrar suç olarak ihdas edilmiştir. Buna göre: “Aslı olmayan havadis veya musanna veya muharref veyahut aslı olmaksızın bir kimseye isnat olunmuş evrak neşir ve nakledenler neşriyat ve nakliyatı vakıaları asayışi ammeyi ihlale bais olmuş ve bu da suimaksatla vukua gelmiş ise, altı aydan iki seneye kadar hapis olunur ve beş altından yüz altına kadar cezayı nakdiye mahkûm olurlar veyahut bu iki cezadan biri ile duçarı mücazat edilirler.”

Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması ile basın alanında yeni kanun değişikliklerine gidilmemiş; Osmanlıdan kalan basına ilişkin kanunlar bir süre daha kullanılmıştır. Cumhuriyet dönemindeki tekzip hakkına ilişkin ilk düzenleme, 8.8.1931 tarihli Matbuat Kanununda 48nci maddesinde “cevap hakkı” başlığı altında yapılmıştır.⁶⁶ Tekzip

⁶⁵ İskit, a.g.e. s. 719 Ayrıca Coşkun, 2002, s. 28-29; Benimsenen yeni düzenleme gereğince, gazetelerde veya günlük broşür ve süreli yayınlarda bir kişi aleyhinde gerçekleşecek yayım, o kişi tarafından veya ölmüş bir kişiye ilişkin ise çocuğu ve torunları tarafından (“ahfadı canibinden”) söz konusu yayımın iki katını geçmemek şartıyla yazılacak cevabın, ayrıca hükümetin gerçeğe aykırı gördüğü yayım hakkındaki yalanlama yazısının, gazete ve günlük broşürün ilk çıkacak sayısının aynı sütununa ve aynı hurufat ile yayınlanması zorunluluğu kabul edildi.

⁶⁶ “Gazete veya mecmuanın mesulleri matbuanın neşriyatından tevellüt edebilecek her türlü hukukî ve cezaî mesuliyetlere hâlel gelmemek üzere bir memurun vazifesine müteallik fiillere ait olarak gazete ve mecmualarda yapılan neşriyat hakkında bir Devlet memuru veya salahiyetli makam tarafından gönderilen cevapları meccanen neşretmeğe mecburdur. Cevap

yani cevap hakkına oldukça geniş yer verilen bu düzenlemede; bir memurun görevi ile ilgili eylemlere ilişkin yayın yapılması durumunda memurun veya yetkili makamın göndereceği cevabın yayınlanmasının zorunlu kılınmış ayrıca, yayının devlet memurunun şahsına ilişkin olması durumunda da memurun ve yayında adı geçen gerçek ve tüzel kişilerin cevap hakkı bulunduğu belirtilmiştir. Öte yandan, “devlet memuru veya salahiyetli makam” tarafından gönderilen cevapların yayımlanmaması halinde, para cezası ile cezalandırılacak bir suçun oluşacağı kabul edilmiştir.

1881 sayılı ve 1931 tarihli Matbuat Kanunu’nda düzenleniş biçimiyle tekzip yani cevap ve düzeltme hakkının basın aleyhine gerçekleştirilecek şekilde sert şekilde düzenlendiği bu şekildeki bir görünümün, esasen, tek parti iktidarının basınla ilişkilerinin bir tezahürü olduğu belirtilmektedir. 17 Kasım 1930’da Serbest Cumhuriyet Fırkasının kapatılması sonrasında gelişen olayların da etkisiyle basını sınırlandırmak amacı öne çıkmıştır.⁶⁷ Nitekim Kanun’un mecliste gö-

ve tashihler gazete veya mecmuanın bu cevap ve tashihlerin vüsulünü müteakip ilk çıkacak nüshasının aynı sütununa aynı punto harflerle biç bir ilâve ve tayyolunmaksızın neşredilecektir. Neşriyat Devlet memurunun şahsına da taallük ettiği takdirde bu memur ayrıca cevap vermek hakkına sahiptir. Bir gazete veya mecmua neşriyatında zikir ve telmih edilen hakikî veya hükmî şahısların o neşriyata cevap vermeğe hakları vardır. Cevap, gönderenin imzasını havi olmak ve taallük eylediği yazının iki mislini geçmemek lâzımdır. Cevap gazete ve mecmua hakkında hakareti mutazammın sözleri ve suç, teşkil edebilecek mahiyetteki ifadeleri havi olursa veya neşrinden üç ay geçmiş ise dercinden imtina edilebilir. Cevap ve tashih fadeleri havi olursa veya neşrinden üç ay geçmiş ise dercinden imtina edilebilir. Cevap ve tashih dercinden imtina halinde imtinam sebepleri derhal mahallinin Cumhuriyet müddei umumilerine yazı ile bildirilir. Gazete için hakareti mutazammın veya suç teşkil edebilecek mahiyetteki ifadeleri havi cevaplarda müddei umumilik gazetenin talebi üzerine münasip göreceği tadilleri yapar. Bu tadillerden sonra cevabın neşrinden imtina edilemez. Cevabın neşrinden sonra gazete veya mecmua aynı memura veya aynı şahsa ve aynı meseleye taallük eden yeni mahiyette neşriyat yaparsa yukarıdaki şartlar dairesinde ve bu defa yazının üç mislini tecavüz etmemek üzere tekrar bir cevap neşrine mecburdur. Bu mecburiyetlerden imtina halinde yirmi beş liradan beş yüz liraya kadar ağır para cezası hükmolunur. Hakkında neşriyat yapılan şahıs ölmüş ise cevap vermek hakkı karı koca, usul ve furuuna intikal eder. Bunlardan biri tarafından cevap ve tashih hakkının kullanılması diğerlerinden bu hakkı iskat eder.”

⁶⁷ Nurşen Mazıcı, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi**, 1996, C.18,SS.131-154, s.148.

rüşölmesi sırasında temel düşünce “basın özgürlüğünün ülkeye zarar vermemesi” olmuş ve “Bu nedenle alınması gereken önlem, ‘basına özgürlük sağlayan, kötü kullanışların zararlarını önleyen iyi bir kanun çıkarmak’ olarak ifade edilmiştir”⁶⁸ Tek parti dönemi uygulaması olarak 1938’de yapılan değişikliklerle basın özgürlüğü daha da sınırlandırılmış; gazete ve dergi çıkartmak amacıyla bir bankadan teminat mektubu alma şartı getirilmiş, bildirim sisteminden ruhsatname sistemine geçilmiştir. Ayrıca 1938’de çıkarılan Basın Birliği Kanunu ve İkinci Dünya Savaşı koşullarında 1940’ta İstanbul’da ilan edilen ve 1947’ye dek süren sıkıyönetimle hükümetin istediği gazete-yi kapatabilmesi basının varoluş koşullarını daha da ağırlaştırmıştır.⁶⁹

2.4. Cevap ve Düzeltme Hakkının Çok Partili Dönem Sonrası Türkiye’de Gelişimi

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından çok partili yaşama geçilmesi ve ardından 1946 yılında Demokrat Parti (DP)nin kurulması, basın açısından da kimi değişikliklerin gündeme gelmesine neden olmuştur. Zira tek partinin baskılarından bunalmış olan basının önemli bir bölümü (Cumhuriyet, Milliyet, Hürriyet, Akşam, Tasvir, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Gece Postası, zaman zaman Vatan gazeteleri), basın özgürlüğünün savunuculuğunu üstlenen Demokrat Partiyi desteklemiştir.⁷⁰ Bu durum karşısında taraftar kaybeden CHP yöneticileri, basının DP’ye desteğini azaltmak üzere demokratikleşme yönünde kimi önlemler almaya yönelmiştir. Matbuat Kanunu’nun 50. maddesi değiştirilerek gazete kapatma yetkisi mahkemelere devredilmiş; basını kontrol etmeyi amaçlayan 1939’da faaliyete başlayan 1945’e kadar gazetecilerin mesleki haklarında TBMM üyelerinin dikkatini

⁶⁸ Nilgün Gürkan, **Türkiye’de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998, s.46.

⁶⁹ Kabacalı, Alpay, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994, s.154

⁷⁰ Kabacalı, 1994, s. 236 ve Topuz, 1996, s.100.

çekecek bir iyileşme sağlayamayan Türk Basın Birliği, 1946 yılı ortasında da kapatılmıştır.⁷¹

Demokrat Partinin iktidara gelir gelmez ilk çıkardığı kanunlardan biri olan 15.7.1950 tarihli 5680 sayılı Basın Kanununda “Cevap ve Düzeltme Hakkı” köklü değişiklikler içerecek şekilde yeniden düzenlenmiştir. Hakkın varlığı, belirli koşulların oluşmasına bağlanırken, söz konusu hakkın belli bir prosedür içinde kullanılması gerektiği öngörülmüştür. 5680 sayılı Basın Kanunu’nun 19ncu maddesinde yer verilen cevap ve düzeltme hakkı maddeye göre “Bir şahsın haysiyet ve şerefine dokunan veya menfaatini bozan ya da kendisi ile ilgili hakikate aykırı hareketler, düşünceler ve sözlerle açık ya da kapalı şekilde mevkutede yapılan yayımdan dolayı o şahsın imzasıyla gönderilecek cevap ve düzeltmeyi mevkutenin sorumlu müdürü hiçbir işaret katmaksızın aynen veya tamamen neşre mecburdur. Cevap ve düzeltme günlük gazetelerde alındığını takip eden üç gün içinde, diğer mevkutelerde en geç çıkacak ikinci nüshada aynı sayfa, sütun ve punto harflerle yayımlanmak zorundadır.” Ayrıca bu yasa ile yayından sorumlu müdüre bazı şartlarda cevap ve düzeltme hakkını yayınlamaktan çekinme hakkı tanınmış, bu gibi durumlarda hâkim denetimi yanında, bu hakkı devlet daireleri ve tüzel kişilere de tanınmış olması gibi önemli değişiklikler yapılmış ve bu kanun ile Matbuat Kanunu ile 1950’li yıllara kadar devam eden ve siyasi iktidarların basına müdahalesini kolaylaştıran sistemden köklü bir şekilde ayrılma sağlanmıştır.

1954 yılına kadar basın üzerinde baskı kurmayı düşünmeyen DP hükümeti 1954 seçimlerinden önce ülkedeki politik ortam üzerindeki denetimini yoğunlaştırmıştır. 9 Mart 1954’te “Neşir Yoluyla veya Radyo ile İşlenecek Bazı Cürümler Hakkında Kanun” yürürlüğe girmiştir. Bu kanunla “namus, şeref ve haysiyete dokunacak,

⁷¹ Hasan Üstün, “Türk Basın Birliği’nin 1939–1946 Arasında Gazetecilerin Çalışma İlişkilerini Kurumlaştırma Girişimleri ve Günümüze Bıraktığı Miras”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2013/II 45, ss. 149-170, s.150.

hakarete bulunacak ve itibar kıracak veya şöhret ve servete zarar verebilecek bir hususun isnad edilmesi” önlenmeye çalışılmıştır.⁷² Ayrıca 1956 yılında basını sınırlamayı amaçlayan iki yasal düzenleme daha yapılmıştır. Kanunda yapılan önemli değişikliklerden biri de cevap ve düzeltme hakkına ilişkindir. Buna göre “Bir şahsın haysiyet ve şerefine dokunan veya menfaatini bozan veya hakikate aykırı hareketler, düşünceler ve sözlerle açık ya da kapalı bir şekilde mevku-tede yapılan yayımdan dolayı o şahsın imzasıyla gönderilecek cevap ve tehzibi, mevku-tenin mesul müdürü, metnine hiçbir mülahaza ve işaret katmaksızın ve bu cevap veya tehzip dolayısıyla herhangi bir görüş açıklamaksızın aynen ve tamamen neşre mecburdur”⁷³ 1950 düzenlemelerinden farklı olarak haberdeki başlık ve resimler için de tehzip hakkının kullanılabilmesi ayrıca belirtilmiştir. Cevap ve düzeltme yazısının uzunluğu da arttırılmış, ilgili olduğu yazının bir misli kadar olabileceği öngörülmüştür ki bu oldukça önemli bir artışa işaret etmektedir. 1950’deki düzenleme, cevabın ilgili olduğu yazının cevap verene ait miktarı kadar olabileceğini öngörürken yeni düzenlemede “cevap verenle ilgili miktarı” ibaresi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bir yazının yalnızca bir paragrafında adı geçen kişiler yazının bir misli kadar cevap ve düzeltme yazısını yayımlatabilme olanağı elde etmiştir.⁷⁴ Ayrıca 5680 sayılı Basın Kanunundaki 07.06.1956 tarihinde 6733 sayılı kanundaki değişiklik ile cevap ve düzeltme metnini yayımlama hakkı hâkimden alınarak yeniden savcıya verilmiştir. Daha sonraları ise 19.11.1960 tarihindeki 143 sayılı kanun ile 5680 sayılı kanun da yeniden değişiklikler yapılarak, cevap ve düzeltme hakkının hâkim tarafından yapılması usulü tekrar kabul edilmiştir.

Basın ile iktidar ilişkileri 1955-1960 arasında gittikçe bozulmuştur. Muhalefette olduğu dönemde ve iktidarının ilk yıllarında DP’yi

⁷² Topuz, 1996, s.108.

⁷³ 8 Haziran 1956 Tarihli Resmi Gazete.

⁷⁴ Çağla Kubilay, “Demokrat Parti Döneminde Bir Baskı ve Denetim Mekanizması Olarak Cevap ve Düzeltme Hakkının Kullanımı: Ulus Örneği (1956-1960)”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 39, 2014, s.193.

destekleyen pek çok gazete, bu dönemde desteğini çekmiş ve dereceleri farklılaşan biçimlerde DP hükümetine muhalefet etmişlerdir. Hükümet, 1956 sonrasında kâğıt tahsisi ve resmi ilan dağıtım yollarını da kullanarak basını sürekli denetim altında tutmak için çaba harcamıştır⁷⁵. 1957’de sayfa sayısını sınırlayan kararname yeniden düzenlenmiş ve gazetelerin ikinci baskı yapması engellenmiştir. Ocak 1958’de yayımlanan bir kararnameyle ilan ve reklamların tek elden dağıtım uygulamasına geçilmiştir⁷⁶. Ayrıca Türkiye’de 1955-1960 yılları arasında toplamda 2300 basın davası açılmış ve 867 gazeteci mahkûm olmuştur.⁷⁷

1960 askeri darbesi sonucu 9.7.1961 tarihinde kabul edilen yeni Anayasada “Düzeltilme ve Cevap Hakkı” madde 27’de düzenlenerek söz konusu hak, o güne değin basın tarihinde ilk kez anayasal düzeyde hükme bağlanmıştır.⁷⁸ 1961 Anayasasının 27’nci maddesi ile düzeltme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde kabul edilmiştir. Ayrıca yine aynı maddeyle düzeltme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından karara bağlanacağı benimsenmiştir.

3. CEVAP VE DÜZELTME HAKKININ 1982 ANAYASASI SONRASI GÖRÜNÜMÜ

1982 Anayasası’nda cevap ve düzeltme hakkı ile 1961 Anayasası’nda benimsenen sistem aynen sürdürülmüştür. Anayasanın 32. maddesine göre, cevap ve düzeltme hakkı geneldir, yani herkes için kabul edilmiştir; ancak mutlak değildir. Yani, cevap ve düzeltme

⁷⁵ Alpay Kabacalı, **Türkiye’de Basın Sansürü**, İstanbul, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, 1990, s. 176-177.

⁷⁶ Hıfzı Topuz, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınları, 1996.s 113.

⁷⁷ Orhan Koloğlu, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, İstanbul, Pozitif Yayıncılık, 2006,s. 124.

⁷⁸ 1961 Anayasası’nın 27. maddesi şu şekildedir; “Düzeltilme ve cevap hakkı, ancak kişilerin haysiyet ve şereflerine dokunulması veya kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayınlar yapılması hallerinde tanınır ve kanunla düzenlenir. Düzeltilme ve cevap yayımlanmazsa, yayımlanmasının gerekip gerekmediğine hâkim tarafından karar verilir”

hakkı, madde metninde yazılı sadece iki halde kullanılabilir; bunlardan birincisi “Kişilerin haysiyet ve şerefine dokunulması”, ikincisi ise, “Kişilerin kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayın yapılması” hâlidir. Ayrıca, bu maddenin özelliği, sadece yazılı basına karşı değil, bütün kitle haberleşme araçları ile yapılan yayınlara karşı cevap ve düzeltme hakkını tanımış olmasıdır. 1961 Anayasası’nda cevap ve düzeltmenin hâkim tarafından yayınlanmasına ilişkin herhangi bir süre öngörülmezken, 1982 Anayasası’nda cevap ve düzeltme hakkının sürüncemede bırakılmaması amacıyla “en geç yedi günlük” bir süre de öngörülmüştür.

3.1. Tekzip (Cevap ve Düzeltme) Hakkını Düzenleyen Yasalar ve Uygulaması

1982 Anayasası sonrası dönemdeki Basın Kanununa göre ancak süreli yayınlarda tekzip hakkı kullanılabilir. Süreli yayın, belli aralıklarla yayımlanan gazete, dergi gibi basılmış eserler ile haber ajansları yayınlarını ifade eder. Resim, karikatür, ilân veya reklâm içeren yayınlar da bu kapsama girmektedir. Ancak, süreklilik göstermeyen dönemsel yayınlar nedeniyle tekzip hakkı kullanılamayacaktır. Çünkü bu tür yayınlar bir süre sonra sona erdiğinden, tekzip hakkının kısa sürede yayımlanmasına elverişli değildir.⁷⁹ Ayrıca, bu maddenin gerekçesinde kitle haberleşme faaliyetini yürüten organların tümüne karşı bu hakkın tanındığı belirtilmiştir (İçel, Ünver, 2009: 196)⁸⁰. Diğer bir ifadeyle kitle iletişim araçlarının çeşitlenmesi ve toplumsal hayatın içine radyo, televizyon ve internetin girmesiyle birlikte Türk Hukuku’nda radyo, televizyon ve internet alanında yapılan yayınlara karşı da cevap ve düzeltme hakkı tanınmıştır.

Türk Hukuku’nda anayasal bir hak olan cevap ve düzeltme hakkı, her bir kitle iletişim aracı için ayrı kanunlarda, kazuistik yön-

⁷⁹ Baytar, Serdal, “Kitle Haberleşme Araçlarının Yayınlarına Karşı Tekzip Hakkı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.62,2006, s.135.

⁸⁰ İçel, Ünver, a.g.e., s. 325.

temle düzenlenmiştir. Kitle iletişim aracının çeşidine göre, yasal düzenlemelerin dört farklı yasayla yapıldığı görülmektedir. 5680 sayılı Basın Kanunu yürürlükten kaldırılmasından sonra, yazılı basındaki yayınlarına karşı cevap ve düzeltme hakkı 09.06.2004 tarihli 5187 sayılı “Basın Kanunu”nda (m.14,18), TRT yayınlarına karşı ise cevap ve düzeltme hakkı 11/11/1983 tarihli, 2954 sayılı “Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu”nda (m.27), özel radyo ve televizyonların yayınlarına karşı cevap ve düzeltme hakkı 15/02/2011 tarihli 6112 sayılı “Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkındaki Kanun”da (m.18) ve İnternet yoluyla yapılan yayınlar bakımından cevap ve düzeltme hakkı ise 04.05.2007 tarihli 5651 sayılı “İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkındaki Kanun”da (m.9) düzenlenmiştir.

Yukarıda bildirilen maddelerdeki tekzip yani cevap ve düzeltme hakkının kullanılması için öncelikle ortada hukuka aykırı bir yayının bulunması gerekir. Yapılan yayın şeref ve haysiyeti ihlal edici veya gerçeğe aykırı bir olarak nitelendirilmesi gerekeceğinden bu durumun tespiti her olayın somut özelliklerine göre değişiklik gösterecektir. Hatta hakkında yayın yapılan kişi, bu yayından bir biçimde “incindiğini” düşünüyorsa dahi cevap ve düzeltme hakkını kullanabilecektir. Yasalara göre cevap ve düzeltme hakkını kullanacak kişi, yayım tarihinden itibaren iki ay içinde, bir düzeltme metnini süreli yayının sorumlu müdürlüğüne ulaştırmak zorundadır. İlgili metin Tebligat Yasası hükümleri doğrultusunda kurumda sürekli çalışan birisine de tebliğ edilebilecektir. Türkiye’de yaygın uygulamada hazırlanan düzeltme metni, noter aracılığıyla bir ihtarname eşliğinde ilgili kuruma gönderilmektedir. Düzeltme metninin içeriğinde suç unsuru bulunmamalı ve yayını yeniden düzeltme gerektirecek biçimde üçüncü kişilerin haklarını ihlal etmemelidir. Sorumlu müdür aldığı düzeltme metnini, günlük bir süreli yayında, aldığı tarihten itibaren üç gün içinde, diğer yayınlarda ise üç günden sonraki ilk

sayıda aynı ölçülerde yayımlamak zorundadır. İlk günler sayılmadığından günlük yayım yapan kurumun, dördüncü günlü sayısında bu düzeltme metnine yer vermesi zorunlu kabul edilmektedir. Tekzip yani cevap ve düzeltme metninin kanundaki belirlenen süreleri içinde yayımlanmaması durumunda, yayım için tanınan sürenin bitimden itibaren, belirlenen koşullara aykırı biçimde yayımlanması halinde ise yayım tarihinden itibaren 15 gün içinde cevap ve düzeltme amacıyla yargıya başvuru hakkı doğacaktır. Bulunulan yerdeki Sulh Ceza Hâkiminden düzeltme yayınının yapılmasına karar verilmesi istenebilecektir. Sulh Ceza Hâkimi de bu istemi üç gün içerisinde, duruşma yapmaksızın, karara bağlayacaktır. Sulh Ceza Hâkiminin kararı, cevap ve düzeltme metninin yayımlanması yönünde olduğunda, bu karara, yayımı yapan basın kurumunca, itiraz edilebilecektir. İtiraz edilecek merci yedi gün içinde yapılacak müracaatla yargı çevresindeki Asliye Ceza Mahkemesidir.

3.2. Tekzip (Cevap ve Düzeltme) Hakkı Benzeri Farklı Uygulamalar

Kanunlarda belirtilen usül ve müracaatlara dayanmaksızın kamuoyunda kimi zaman cevap ve düzeltme hakkı olarak şekilde farklı uygulamalara da rastlanılmaktadır. Kanuni başvurular dışında gelişen bu tür uygulamaların genellikle cevap ve düzeltme hakkına alternatif yollar olarak nitelendirilmektedir. Bu yollar:⁸¹

Anında Cevap Hakkı Verilmesi Uygulaması: Bu yolda, hak sahibi kendisi ile ilgili gerçeğe aykırı veya şeref ve haysiyetini ihlâl ettiğini düşündüğü yayına telefonla, e-posta göndererek, faks çekerek veya bizzat görüntülü yayına katılarak anında cevap ve düzeltme hakkını kullanabilmektedir. Bu yol, radyo ve televizyon yayıncılığına çok uygundur ancak internet ortamında yapılan yayımlara karşı anında cevap hakkının kullanılmasında birtakım problemler çıkabilir.

⁸¹ Coşkun, a.g.t., s.148.

Yayıncının Özür Dilemesi: Bu yolda, hak sahibinin uyarısı veya içerik sağlayıcının hatasını bizzat kendisi fark etmesi üzerine yayın henüz sona ermeden hakkında bilgi verilen o kişiyle ilgili söz konusu yayının gerçek olmadığını veya hak sahibinin şeref ve haysiyetini ihlâl ettiğini belirtilerek açıkça özür dilenmesi söz konusudur.

Sulh Yoluyla Cevap ve Düzeltme Hakkının Kullanımı: Bu yol, hak sahibinin yasal yollara başvurmadan pasif sujeye çeşitli yollarla (e-posta, faks vb) ulaşması ve durumu izah etmesi ile mümkündür

İçeriği Geri Alma: Yayınlayanın değişik sebeplerden hareketle cevap hakkının doğduğunu fark etmesi halinde sorumluluk bilinciyle hareket ederek derhal söz konusu içeriği geri alabilmesidir.

Ombudsmanlık Yöntemi: Özellikle sürekli nitelikteki yazılı basında yani gazetelerde görülen ve ombudsmanlığın bir tür uygulaması olarak “okuyucu köşesi” veya “okur görüşleri” gibi sayfalar yardımıyla yayıncının kendini denetleyerek gerçek dışı yayınlara yer vermemek adına gözden geçirilmesidir.

Kamuoyuna Duyuru Yolu: Bazı hallerde bir kamu ya da özel sektör kurum ya da kuruluşu yahut da gerçek kişi hakkında kendileriyle ilgili gerçeğe aykırı yayın yapılması veya şeref ve haysiyetlerinin ihlâl edilmesi halinde “Kamuoyuna Duyuru”, “Sayın Halkımızın Dikkatine”, “Açıklama” gibi başlıklar altında ve gazetelerde veya internette cevap ve düzeltme metni yayınlatabilmesidir.

SONUÇ

Tarihsel gelişimde kitle iletişim araçlarının gelişmesi ile bu kitle iletişim araçları ile yapılan yayınlara karşı da tekzip yani cevap ve düzeltme hakkının tanınması düşüncesi de gelişmiştir. Bugün birçok ülke, birçok kitle iletişim aracı vasıtasıyla yapılan yayınlara karşı cevap ve düzeltme hakkını tanımaktadır. Tekzip yani cevap ve düzeltme hakkı; kişi ve kuruluşlara, kendileriyle ilgili basın açıklamaları şeklindeki yayınlar konusunda, aynı araçtan yararlanarak düşünce-

lerini açıklama, kendilerini savunma ve böylece yanlış beyanları düzeltme imkânı veren bir temel haktır. Bu sebeple de, cevap ve düzeltme hakkı pek çok devletin anayasalarında düzenlenmiştir.

Basın tarihini anlamak için önemli veriler sunan tekzip hakkının tarihçesi açıklandığında, hukuki niteliğindeki değişimi de görmek mümkün olabilmektedir. Tekzip yani cevap ve düzeltme hakkı, basına ilişkin hukuki düzenlemelerde Türkiye’de ilk olarak 1864 Matbuat Nizamnamesi’nin 8. maddesinde yer almıştır. Fransız Basın Kanunu esas alınarak oluşturulan bu Nizamnamenin 12. maddesinde de, cevap hakkının engellenmesi para cezası yaptırımına bağlanmıştır. 1877 Matbuat Kanunu’nda ise 1864’deki düzenleme olduğu gibi korunmuş, “cevap ve tekzip” kavramlarına yine yer verilmiştir

1909 Tarihli Matbuat Kanunu’nun 21. Maddesi’nde de cevap ve düzeltme hakkı aleyhte yazılan makalelere karşı tanınmıştır. Cumhuriyet Döneminde cevap ve düzeltme hakkına ilişkin basın alanındaki ilk düzenleme 1931 Tarihli Matbuat Kanunu’nun 48. maddesinde yer almaktadır. Söz konusu düzenlemede cevap hakkına oldukça geniş yer verilmiştir. Tek parti dönemi sonrası 1950 yılında çıkarılan 5680 Sayılı Basın Kanunu’nda cevap ve düzeltme hakkı ise 19. maddede düzenlenmiş ve 29. maddede bu hakka uyulmadığı takdirde uygulanacak müeyyideler gösterilmiştir. Basın hukukunda Osmanlı Dönemi’nde 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi, 1877 ve 1931 tarihli matbuat yasalarında hakkın mutlak hak şeklinde düzenlendiği, Cumhuriyet döneminde ise 5680 sayılı yasa ile mutlak hak niteliğinin terk edilerek hakkın sınırlı bir hak şeklinde belirlendiği görülmektedir.

Türkiye’de tekzip yani cevap ve düzeltme hakkıyla ilgili ilk anayasal seviyedeki düzenlemeye 1961 Anayasası’nda rastlanmaktadır. 1961 Anayasası’nın belirttiği çerçeve aynen 1982 Anayasası döneminde de korunmuştur. Halen çeşitli yasalarla güvence altına alınan tekzip yani cevap ve düzeltme hakkı, basın özgürlüğünü dengeleyen ve basının gücünün kötüye kullanılmasına engel olan basını doğru

ve güvenilir haberler ile kamuoyunu aydınlatmaya yardımcı olan uluslararası kabul görmüş önemli hak ve anlayışın pozitif bir yansımasıdır.

KAYNAKÇA

- Altunç, Mehmet Sinan, **Cevap ve Düzeltme Hakkı**, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2004.
- Balkanlı, Remzi, **Mukayeseli Basın ve Propaganda**, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1961.
- Baytar, Serdal, “Kitle Haberleşme Araçlarının Yayınlarına Karşı Tekzip Hakkı”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, S.62, 2006.
- Bourquin, Jacques, **La liberté de la Presse**, Librairie Payot, 1950.
- Büyük Larousse Ansiklopedisi**, Milliyet Yayınları, Cilt:22, 1986.
- Cankaya, Özden, Yamaner, Melike Batur, **Kitle İletişim Özgürlüğü**, Beta Yayınları, İstanbul 2006.
- Ceylan, Ayhan, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Basım ve Yayımında Hukuki Düzen (1839-1876)", **Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları**, Sayı: 2006 (Bahar), ss. 139-155.
- Coşkun, Atilla, **Gazete Radyo ve Televizyon Yayınlarında Cevap Hakkı**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2002.
- Sena Coşkun, **Cevap ve Düzeltme Hakkı ve Yeni Boyutları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, Ankara.
- Çakır, Hamza, “Tarihimizin İlk Mizah Dergisi Diyojen’in Kapatma Cezalarına Yine Mizahi Yoldan Gösterdiği Tepkiler”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2006.
- Çetinkaya, Esra, “Cevap ve Düzeltme Hakkı”, **Genç Hukukçular Hukuk Okumaları**, Editör: Muharrem Balcı, İstanbul, 2006, ss.333-356.
- Çiftçi, Ahmet: “Radyo ve Televizyonda Cevap ve Düzeltme Hakkı”, **Ankara Barosu Dergisi**, Sayı: 1991/6, Yıl: 48, ss.893-908.

- Çiftçi, Ahmet, İnternet ve İnternet Hukuku Bildiri: "İnternet Ortamında Yapılan Yayınlarda Cevap ve Düzeltme Hakkı", **14. Türkiye'de İnternet Konferansı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Çiftçi, Ahmet, "3445 Sayılı Kanunla Değiştirilen Basın Kanununun 19. Maddesine Göre Yazılı Basında Cevap ve Düzeltme Hakkı", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, 1-4,1992, ss.47-80.
- Çolak, Nusret İlker, **Kitle İletişim Hukuku**, Seçkin Yayınları, Ankara, 2007.
- Danışman, Ahmet, "Cevap ve Düzeltme Hakkı", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Konya, Selçuk Üniversitesi Basımevi, C: 2, S: 2, 1989.
- Dönmezer, Sulhi, **Basın ve Hukuku**, 4. Bası, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1976.
- Dönmezer, Sulhi, **Matbuat Suçları**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1946.
- Ertuğ, Hasan Refik, "Basın Hukuku Meseleleri- I Cevap Hakkı", **Siyasi İlimler Mecmuası**, 19 (227),1950.
- Gezgin, Suat, "Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basınının Kısa Tarihsel Perspektifi", **İletişim Fakültesi Dergisi**, No.19, 2005, ss.11-24.
- Gökpınar, Mahmut, "İletişim Hukukumuzda Tekzip Hakkı", **Yargıtay Dergisi**, C.34, S.3, Temmuz 2008, ss.285-332.
- Gölcüklü, Feyyaz, **Haberleşme Hukuku**, A.Ü.S.B.F. Yayınları, No:292, Ankara, 1970.
- Gürkan, Nilgün, **Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1998.
- Güzel, Abdullah, **Cevap ve Düzeltme Hakkı**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2010.

- http://ethicnet.uta.fi/international/international_principles_of_professional_ethics_in_journalism. (Erişim Tarihi: 17.07.2016)
- <http://www.aghukuk.org/makale-detay.php?id=106>, “Türk Hukukunda Cevap ve Düzeltme Hakkı “/ 18-03-2013 (Erişim Tarihi: 05.04.2016)
- İçel, Kayıhan, Ünver, Yener, **Kitle Haberleşme Hukuku, Basın, Radyo Televizyon, Sinema, Video İnternet**, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2009.
- İskit, Server R., **Türkiye’de Matbuat Rejimleri**, Matbuat Umum Müdürlüğü, İstanbul, 1939.
- Kabacalı, Alper, **Türk Basınında Demokrasi**, Ankara, Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 1994.
- Kabacalı, Alper, **Türkiye’de Basın Sansürü**, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1990.
- Kılıçoğlu, Ahmet, **Şeref Haysiyet ve Özel Yaşama Basın Yoluyla Saldırılardan Hukuksal Sorumluluk**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.
- Koloğlu, Orhan, **Osmanlı’dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006.
- Kubilay, Çağla, “Demokrat Parti Döneminde Bir Baskı ve Denetim Mekanizması Olarak Cevap ve Düzeltme Hakkının Kullanımı: Ulus Örneği (1956-1960)”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S. 39, 2014 ,ss.181-201.
- Mazıcı, Nurşen, “1930’a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu”, **Ankara Üniversitesi Atatürk Yolu Dergisi**, 1996, C.18, ss.131-154.
- MEGEP, “Türk Basınının Doğuşu ve Gelişimi”, Ankara, MEB Yayını, 2008.
- Nobre, Freitas Nobre, **Le droit de réponse et la nouvelle technique de l’information**, Nouvelles Editions Latines, Paris, 1973.

- Öztürk, Ahmet “Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Yaşadığı Basın Özgürlüğü Sorunu”, **Marmara İletişim Dergisi**, Temmuz 1994, S.7.
- Sözüer, Âdem, “Cevap ve Düzeltme Metninin Yayınlanmasına İlişkin Yargı Kararı Cebri İcra Yoluyla İnfaz Edilebilir mi?”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Prof. Dr. Yılmaz Altuğ’a Armağan, Beta Basım, İstanbul, C: 17, S: 1-2, 1997-1998.
- Sözüer, Âdem, **Basın Suçlarında Ceza Sorumluluğu**, Alfa Basım Yayın Dağıtım, İstanbul, 1996.
- Tatar, Erol, “Yasalarımızda Tekzip (Düzeltme ve Cevap) Hakkı ve Uygulaması”, **Ankara Barosu Dergisi**, Yıl:66, Sayı: 4, Güz 2008, ss.97-109.
- Thibault, Mirelle, “Comprendre les Médias”, Ellipses Yayınları, Paris, 2005, “Fransa’da Basın Hukuku”, Çeviri: Özgür Gönenc, **İletişim Fakültesi Dergisi**.
- Tikveş, Özkan, “Cevap Hakkı Üzerine Bir İnceleme”, **İstanbul Üniversitesi MHAD**, No: 1, 1967.
- Topuz, Hıfzı, **2. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.
- Topuz, Hıfzı, **100 Soruda Türk Basın Tarihi**, Gerçek Yayınları, İstanbul, 1996.
- Üstün, Hasan, “Türk Basın Birliği’nin 1939–1946 Arasında Gazetecilerin Çalışma İlişkilerini Kurumlaştırma Girişimleri Ve Günümüze Bıraktığı Miras”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, 2013/II 45,ss. 149-170.
- Yıldız, Sevil, **Suçta Araç Olarak İnternetin Teknik ve Hukuki Yönünden İncelenmesi**. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
- Yılmaz, Ejder, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2006.

MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE BASININ SİYASAL KUTUPLAŞMAYA OLAN ETKİSİ

Fuat UÇAR*

ÖZET

Türkiye'nin siyasal hayatında ikidar ve muhalefet ilişkisinin ortaya çıkmasında II. Meşrutiyet'in ilanı önemli bir dönüm noktası olmuştur. Böylece Türk siyasal hayatında ciddi partileşme eğilimi Jön Türkler arasında yaşanan hizipleşmelerin sonucunda meydana gelmiştir. Bu çerçevede 1902'de yapılan *Birinci Jön Türk Kongresi* ya da *Osmanlı Liberalleri Kongresi* ile 27 Aralık 1907'de yapılan *İkinci Jön Türk Kongresi* II. Meşrutiyet'in ilanı sürecindeki en önemli siyasal gelişmeler olmuştur. Bu şekilde II. Meşrutiyet döneminden itibaren *İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC)* ile *Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF)* şeklinde ortaya çıkan partileşme çabaları ülkeyi zaman içerisinde *İttihatçılar* ve *İtilafçılar* şeklinde iki büyük cepheye götürecektir süreci de başlatmıştır.

Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal ve toplumsal tarihinde Jöntürk Kongreleri ile başlayan, Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in ilk yılları ile tek parti döneminde farklı görünümlemlerle devam eden, *Demokrat Parti (DP)* döneminde *Vatan Cephesi - Husumet Cephesi* şeklinde ortaya çıkan siyasal gelişmeler 1975-1977 yılları arasında *Milliyetçi Cephe (MC)* dönemleri şeklinde devam etmiştir. MC dönemlerinde siyasal olarak ortaya çıkan bu kutuplaşma olgusu sadece siyasal partiler düzeyinde yaşanmamış, kamuoyu oluşturma ve etki gücü yüksek olan basın da bu kutuplaşma ortamından etkilenmiştir. Hatta basın, yaşanan bu kutuplaşmayı daha da etkileyici bir tutum içerisinde olmuştur. Bu dönemde basının kutuplaşmaya yönelik tutum ve algısı Türkiye'nin

* Yrd. Doç. Dr., Giresun Üniversitesi, GİRESUN, fuat.turkuaz@gmail.com

siyasal hayatı ve siyasi tarihi yönünden olduğu kadar basın tarihi açısından da önemli bir gelişme olmuştur. Bu çalışmada, kutuplaşmanın siyasal olarak en üst seviyeye ulaştığı MC Hükümetleri döneminde basında ortaya çıkan kutuplaşmanın boyutları ve etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Milliyetçi Cephe, Basın, Kutuplaşma, Siyasal Hayat, Muhalefet

THE EFFECT OF PRESS ON POLARIZATION IN THE PERIOD OF NATIONALIST FRONT GOVERNMENTS

ABSTRACT

In Turkey's political life, proclamation of second constitutionalist period had a great role in the relationship of rulership and opposing party. Thus, the tendency of a serious form as a party in political life occurred after the schisms between Young Turks. In this context, *the First Young Turks Convention* or *Ottoman Liberals Convention* in 1902 and *the Second Young Turks Convention* on 27 December 1907 became the most important political developments during the proclamation of Second Constitutionalist period. From the Second Constitutionalist period, efforts to form as a party such as *Party of Union and Progress* and *Party of Liberty and Entente* started the process that would take the country to two fronts in time as *Unionists and Ententes*.

This situation, starting with Young Turks Conventions in Turkish Republic's political and social life, lasting in different conditions in single-party period and in the first years of National Struggle and Republic, political developments generated as *Nation Front- Hostility Front* in *Democratic Party* period continued as *Nationalist Front* between the years 1975-1977. This polarization phenomenon that shaped politically in Nationalist Front periods were not only experienced by political parties but also affected by press which had the power of molding public opinion. In fact, the press had an attitude of making this polarization more effective. The manner and sense of press to polarization in this period was an important development in both Turkey's political life and history and press history. In this study, in Nationalist Front period, when the polarization peaked politically, the dimensions and effects of polarization that occurred in press were analyzed.

Key Words: Nationalist Front, Press, Polarization, Political Life, Opposing Part

Giriş

Türkiye’de “istikrarsızlık sürecini” etkileyen en önemli unsurdan birisi kutuplaşma olgusu olmuştur. Böylece hem geçmişte hem de günümüzde toplumda ve siyasette kutuplaşmaya yön veren en önemli unsurların başında siyasal partiler gelmektedir. Kutuplaşma olgusunun *İttihat ve Terakki Cemiyeti(İTC)* ile *Hürriyet ve İtilaf Fırkası (HİF)* arasında yaşanan rekabetin ötesinde kutuplaşmaya dönüşmesi Türkiye’nin siyasal hayatında önemli bir yer teşkil etmektedir. Daha sonraki süreçte ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında yaşanan fikir ayrılıklarının da zamanla kutuplaşmaya dönüşmesi ve bu durumun beraberinde çeşitli siyasal tasfiyelere neden olması siyasal istikrarsızlıklara yol açmış ve aynı zamanda çoğulcu demokrasiye geç(e)meme önemli etkenlerden biri olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk’ün siyasal ve toplumsal alanlar başta olmak üzere hemen her alanda milli birlik ve beraberliği sağlama yolundaki çabaları hızla devam etmiştir. Devrimci, yenilikçi ve modernist uygulamalardan oluşan bu süreç Mustafa Kemal’in 10 Kasım 1938’de ölümünden sonra *Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)*’nin öncülüğünde devam ettirilmeye çalışılmıştır. Buna karşın muhalefetin *dörtlü takrir* önerisi ve sonucunda *Demokrat Parti (DP)*’nin kurulmasıyla ortaya çıkması yeni bir kutuplaşmayı başlatmıştır. Bu şekilde 1950’li yıllarda siyasal partiler düzeyinde CHP-DP şeklinde ortaya çıkan kutuplaşma, DP iktidarının son yıllarında *Vatan Cephesi - Husumet Cephesi* şeklinde yeni bir görünüm kazanmıştır. Bu süreçte DP’nin sonunun yaklaşmakta olduğunu iddia eden yabancı gazetecilerin makalelerine de rastlanmaktadır.¹ Bu şekilde gelişen kutuplaşma 27 Mayıs 1960 Darbesi’nden sonra yapılan yeni anayasa ve seçimler sonucunda sivil ve demokratik hayatın yeniden tesis edilmesiyle *Adalet Partisi (AP)* -*CHP* şeklinde yeni bir ivme

¹ Gökhan Eşel, “Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası”, **TUBAR Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi**, Bahar 2011, ss.145-162.

kazanmıştır. Daha sonra 1970’li yıllarda *Soğuk Savaş* dönemi koşulları, küresel ve konjoktürel olarak çift kutuplu bir yapıda önemli sarsıntılara neden olurken Türkiye de bu gelişmelerden yoğun bir şekilde etkilenmiştir. Dolayısıyla 1960’lı yılların ideolojik olarak yükselen “sol” eğilimleri ve bunlara karşı verilen “mücadele”, 1970’li yıllarda Türkiye’yi daha şiddetli bir çatışma ortamına sürüklemiştir.

Siyasal partilerin söylem ve politikalarından öncelikli olarak etkilenen kutuplaşma olgusunun yoğun olarak yaşandığı bir diğer alan da basın olmuştur. Yaşanan kutuplaşmaya göre basın da kendi içerisinde şekillenmiş hatta kutuplaşmanın en önemli taraflarından biri haline gelmiştir. Örneğin, II. Meşrutiyet döneminde *Serbesti* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey’in İTC’ye yönelik sert eleştirileri nedeniyle 6 Nisan 1909 tarihinde öldürülmesi ile başlayan ve daha sonraki dönemlerde de zaman zaman meydana gelen gazetecilere yönelik saldırı ve suikast girişimleri ile bazı gazetelere yönelik çeşitli saldırılar siyasal ve toplumsal hayatta yaşanan kutuplaşmanın basına yönelik tipik örneklerini oluşturmuştur.

Bu çalışmada, dönem seçimi ile ilgili olarak Türkiye’nin siyasal ve toplumsal hayatında önemli gelişmelerin meydana geldiği 14 Ekim 1973 seçimleri ve 5 Haziran 1977 seçimlerinin de etkisiyle 1970’li yıllara damgasını vuran *Milliyetçi Cephe (MC) Hükümetleri* döneminde ve siyasal hayatta meydana gelen kutuplaşmanın basındaki yansımaları incelenmiştir.

31 Mart 1975 tarihinde kurulup 12 Nisan 1975 tarihinde güvenoyu alan I. MC Hükümeti’nin 1975 yılına ait icraat süresi 9 ay, 1976 yılında 12 ay ve 5 Haziran 1977 erken seçimi nedeniyle 1977 yılındaki icraat süresi de 6 ay 21 gün olmak üzere toplamda 2 yıl 2 ay 21 günlük süreyi kapsamıştır. Bu nedenle hükümetinin icraatları açısından en uzun yasama yılı 1976 olmuştur.

Bu doğrultuda belirlenen ulusal düzeydeki gazetelere yönelik arşiv araştırması, konuyla ilgili kitap, dergi ve makaleler de

incelenerek araştırma bu şekilde desteklenmiştir. MC dönemlerine ilişkin farklı algılamaları görmek ve değerlendirmek için MC'ye yakınlığı ile bilinen; *Tercüman*, *Son Havadis*, *Hergün* ve *Milli Gazete* ile karşıt ya da sol cepheyi temsil eden; *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri de incelenmiştir. Bu şekilde 1975-1977 yılları arasında kurulmuş olan I. MC ve II. MC hükümetleriyle ilgili bilgiler genellikle bu gazetelerin taranması yoluyla elde edilmiştir. Taraması yapılan bu gazetelerde, bir haberin veriliş biçimi, belli haberlerin seçilip, diğerlerinin geri plana atılması ve köşe yazarlarının olaylara yaklaşımlarının analitik bir bakış açısıyla değerlendirilmesi de yöntem olarak benimsenmiştir.

1. I. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin Kuruluş Sürecinde Basın

1973 seçimlerinin ardından ortaya çıkan hükümet buhranı sırasında sola karşı bir milliyetçi cephe kurulması önerisini ilk ortaya atan Demokratik Parti Genel Başkanı Ferruh Bozbeyli olmuştur. Toplantılarda “Demirel'siz bir hükümet” isteyen Bozbeyli'nin, ülkeyi erken seçime götüreceği ve Süleyman Demirel'i dışlayan lidersiz bir sağ koalisyon önerisi gerçekleştirmişti.² Bu şekilde siyasi liderlerin çeşitli girişimleri sonucu ilk kez gündeme gelen “milliyetçi cephe” kavramı basında da geniş bir şekilde yer almış lehte ve aleyhte savunucular bulmuştur.

I. MC öncesinin en önemli hatta Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal hayatının da en önemli olaylarından birisi CHP ile Milli Selamet Partisi (MSP)'nin koalisyon kurması olmuştur. Bu dönem, sağ kesimin özellikle de milliyetçi camianın en önemli temsilcilerinden olan *Tercüman* gazetesine göre; CHP-MSP koalisyonu MSP'nin tabanında çatlamalara sebep olmuş ve ilk ihtilaflar bu tarihte başlamış özellikle de Necmettin Erbakan'a karşı ufak tefek kıpırdanışların bu dönemde hissedilmeye başlanmıştır.³ Sol basının en önemli temsilci konumundaki *Cumhuriyet* gazetesi “acayip”

² *Hürriyet 1975 Yılı*, Hür Ofset Matbaası, İstanbul, 1975, s. 71-72.

³ *Tercüman*, 12.10.1977, s. 6.

ortaklık olarak nitelendirdiği CHP-MSP koalisyonunu, Süleyman Demirel iktidarından kurtuluş uğruna sineye çekme olarak görmüş ve bu koalisyonu MSP'ye üstesinden gelemeyeceği işlerin vehmedildiği bir koalisyon olarak değerlendirmiştir.⁴Yine sol basın tarafından 7,5 aylık CHP-MSP koalisyonunun Bülent Ecevit'in "MSP'nin devleti ele geçirmesine izin veremezdim"⁵ şeklindeki istifa gerekçesinin meşru bir gerekçe olarak sunulması basında oluşmaya başlayan kutuplaşmanın boyutlarını göstermesi açısından önemli bir tutum olmuştur.

Bu şekilde 17.11.1974 tarihinde CHP-MSP Koalisyonu'nun Ecevit tarafından bitirilmesinden sonra Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün hükümetin kurulmasına yönelik tutumu ve Sadi Irmak'ı Başbakan olarak ataması sağ ve sol basında kutuplaştırıcı bir dille değerlendirilmiştir. Buna göre gelişmeler sol basında; MC'nin iktidara en çok yaklaştığına inandığı bir anda cephede önce bir panik yarattığı ve bu şekilde meclisteki dört sağ partinin politikalarında bir yakınlaşmayı da hızlandırdığı şeklinde değerlendirilmiştir.⁶ Sol basının iddia ettiği bu yakınlaşma sağ basında ise; "*İktidar milliyetçi partilerin hakkıdır. Politik kanaatleri taban tabana zat partilerin bir araya gelerek koalisyon kurmalarının olumsuz tecrübesini daha yeni geçirmiş bir ülkede, aynı paraleldeki milliyetçi partilerin iktidar kurabilmeleri büyük bir devlettir.*"⁷ şeklinde değerlendirilmiştir.

Yeni hükümeti kurma çalışmalarının devam ettiği bu süreçte Ecevit, 17 Mart 1975 tarihinde Cumhurbaşkanı ile yaptığı görüşmede;"Erken seçim konusunda bir taahhüt olursa, CHP hükümet kurulma konusunda her türlü desteğe hazırdır. Bu hükümete katılmak veya dışarıdan desteklemek şeklinde olabilir"

⁴ **Cumhuriyet**, 31.12.1977, s. 9.

⁵ **Milliyet**, 17.9.1974, s. 10.

⁶ Turhan Ilgaz, "Hükümet Bunalımından İzlenimler", **Cumhuriyet**, 7.3.1975, s.

⁷ Selahattin Birkan, "Milliyetçi Cephe İktidarı", **Son Havadis**, 12.3.1975, s. 2.

diyerek bu desteğin Demokratik Parti'nin kuracağı bir hükümete de gösterilebileceğini ifade etmiştir.⁸ Ecevit'in bu açıklamaları Tercüman gazetesinde "Ecevit'in Cumhurbaşkanı'na akıl öğretmesi" şeklinde değerlendirilmiştir.⁹ Böylece sağ basında Bozbeyli'nin, Demokrat Parti'nin ve teknokratların kuracağı erken seçim hükümetinin bir "tarafsızın" başkanlığında kurulabileceği şeklindeki önerisi, solcuların ve CHP'nin hükümet kurma olanağını bir türlü sağ cepheye vermek istemeyen açık seçik bir "CHP oyunu" olarak değerlendirilmiştir.¹⁰ Yine sağ basın, Cumhurbaşkanı tarafından hükümeti kurma görevinin Demirel'in şahsında Milliyetçi Partiler Topluluğu (MPT)'na verilmesini Cumhurbaşkanı'nın "demokrasi anlayışı"nın gereği olarak desteklemiştir.¹¹

Sol basında ise Cumhurbaşkanı'nın 19 Mart 1975'te hükümeti kurma görevini tekrar Demirel'e vermesini ve Demirel'in hükümet kurma çalışmalarını; "*Demirel daha düne dek nerede ise kanlı bıçaklı olduğu Erbakan'larla, Feyzioğlu'larla, Türkeş'lerle şimdi nasıl birleşip de sürekli bir 'icraat' hükümeti kurabilecek? Böyle bir hükümetin göze alacağı 'icraat'ın nihayet demokratik düzeni ortadan kaldırmaya yönelik 'icra-i lubiyat'dan başka bir anlam taşıyamayacağını halk anlamaz mı sanıyor cepheciler?*"¹² şeklinde eleştirilmiştir.

Demirel'in hükümeti kurmakla yeniden görevlendirilmesine yönelik sol basında kullanılan kutuplaştırıcı bir dilin benzeri sağ basından Tercüman gazetesinde; "Mustafa Kemalçilerin, Mustafa Suphi'cilere karşı zaferi" olarak "*Dava artık şahıs meselesi olmaktan çıkmış, Türkiye'deki hürriyetçi parlamenter düzenin devam edip etmeme veya komünizmin elli yıllık gayretlerinin en son aşamasını yaparak vatanımıza Portekiz haline getirip getirmeme çizgisine ulaşmıştır.*"¹³ şeklinde

⁸ Tercüman, 18.3.1975, s. 7.

⁹ Son Havadis, 20.3.1975, s. 1.

¹⁰ Abbas Parmaksızoğlu, "Sağlanan Bir Hükümet Umudu Gerçekleşirken", **Her-gün**, 23.3.1975, s. 3.

¹¹ Ahmet Kabaklı, "Korutürk'ü Tebrik", Tercüman, 22.3.1975, s. 2.

¹² Nadir Nadi, "İşte Cephe", Cumhuriyet, 19.3.1975, s. 5.

¹³ Tercüman, 21.3.1975, s. 7.

değerlendirmiştir. Yine *Tercüman* gazetesinden Ahmet Kabaklı da meclisteki milliyetçi partilerin birlikteliğini ve bunun gerekliliğini şu şekilde açıklamıştır:

“Aslında ‘Milliyetçi Cephe ihtiyacı’ gemi aزیya alan sol-anarşi-komünizm cephesine karşı, milletimizi savunma emelinden doğmuştur. (...) Feyzioğlu, Türkeş, Erbakan, Demirel... Şu veya bu zamanda falan veya filan grup içinde bulunmuş, beğenilen veya beğenilmeyen işler yapmış olabilirler. Yanılmış veya doğru hareket etmiş olabilirler. Fakat bilinmesi gerekli olan nokta şudur: Türkeş, Demirel, Erbakan, Feyzioğlu, hayatlarının her anında milliyetçi, dindar, parlamentocu, meşruiyetçi, medeniyetçi ve anti-komünist idiler. Bu vasıfta olmayan Cephe'lere karşı işte bu yüzden hiçbir zorlama olmaksızın birleştiler.”¹⁴

Sol basın da Demirel'in hükümet kurma çalışmalarını yine MC liderleri arasındaki ilişkilere dayanarak şu şekilde eleştirilmiştir:

“CHP saflarında politikaya atılmış, Atatürk ilkelerine bağlı olduğu görüntüsünde Prof. Feyzioğlu bir yanda, Atatürk devriminin tek bir ilkesine inanmayan, hepsine tümüyle karşı olan bir Erbakan, öte yandan, 27 Mayıs eylemine katılmış, Demokrat Part iktidarını devirip yerine geçmiş, ihtilalci Milli Birlik'in güçlü albayı Türkeş ayrı bir yanda, Menderes iktidarının Su İşleri Müdürü, ABD firmalarının müteahhidi Demirel de büsbütün ayrı bir yanda... Kırk yıl bir kazanda kaynasalar birleşemeyecek varlıklar sanıyorduk bunları. Öyle demişler, öyle konuşmuşlardı. Bir de ne gördük, MC kazanında eriyik haline gelmişler, şimdi iktidar kalıbına giriyorlar ‘tek bir cephe’ olarak...”¹⁵

Yine hükümetin Demirel'in liderliğinde kurulması ihtimalinin artması üzerine Uğur Mumcu da “Kurulacak sağ hükümet, ‘Milliyetçi Cephe’ kalabalığının kurup kuracağı son hükümet

¹⁴ Ahmet Kabaklı, “Milliyetçiler Niçin Birleşiyor”, **Tercüman**, 18.3.1975, s. 2.

¹⁵ Oktay Akbal, “MC Sahnede”, **Cumhuriyet**, 22.3.1975, s. 2.

olacaktır.”¹⁶ şeklinde “ötekileştirici” bir değerlendirmede bulunmuştur. Görüldüğü gibi hem sağ basında hem de sol basında I. MC Hükümeti’nin kuruluş sürecinde yapılan değerlendirmeler yapıcı, olumlu ve birleştirici yönden ziyade mevcut siyasal ve ideolojik tutum ve davranışları daha olumsuz yönde artırıcı bir dil şeklinde kullanılmıştır. Böylece basının bu tutum ve algısı dönemin en önemli ve etkin kitle iletişim aracı olarak iktidar ile muhalefet ilişkilerinde olduğu kadar toplumun psikolojisi üzerinde de olumsuz hatta kutuplaştırıcı bir etki yapmıştır.

Bu dönemde sağ basının sol’a ve CHP’ye karşı kullandığı argümanların başında MHP lideri Alpaslan Türkeş’in *Almanya’nın Sesi Radyosu*’nun kendisi ile yaptığı bir mülakatta; “*Hükümetimizin tek kuruluş gayesi, sola iktidar yolunu kapamak değildir. Hedefimiz komünizme, anarşizme iktidar yolunu kapamaktır.*”¹⁷ sözü etkili olmuştur. Türkeş’in bu sözü o dönemde konjonktürel olarak var olan komünizm tehlikesinin vurgulanmasında sağ basın tarafından ayrıca önemsenmiştir. Aynı şekilde sol basının da milliyetçi ve muhafazakar partilere ve bu camiaya yönelik olarak kullandığı “gericilik” söylemi en önemli karşıt söylem olarak yer almıştır.

I. MC Hükümeti’ne yönelik sol çevrelerden yapılan eleştiriler genellikle I. MC’nin kendi içindeki farklılıkları ya da dinamiği üzerine olmuştur. Sol basında, *Milliyet* gazetesi yazarı Örsan Öymen tarafından Mart aylarının Türk siyasal yaşamında özel bir yeri olduğu belirtilerek, 31 Mart 1975 tarihinde kurulan I. MC Hükümeti’nin “31 Mart Hükümeti” olarak nitelendirilmesiyle bu özel yerin bir kez daha siyasi tarih sayfalarına işaretlendiği ifade edilmiştir.¹⁸ Öymen’in bu değerlendirmesi, gerek yapılan demokratik seçim sonuçlarının ve gerekse de demokratik kurallar çerçevesinde kurulan bir koalisyon hükümetine yönelik “damgalayıcı” bir dilin kullanılması basında meydana gelen

¹⁶ Uğur Mumcu, “Son Sağcı Hükümet”, *Cumhuriyet*, 26.3.1975, s. 9.

¹⁷ **Tercüman**, 12.7.1975, s. 3.

¹⁸ Örsan Öymen, “31 Mart Hükümeti”, *Milliyet*, 1.4.1975, s. 7.

kutuplaşmanın tipik örneklerinden birisini oluşturmuştur. Yine sol basının önemli isimlerinden *Cumhuriyet* yazarı Uğur Mumcu da I. MC Hükümeti'ni, 1965 yılında Amerikan Merkezi İstihbarat Teşkilatı (CIA) tarafından önerilen “benzer partilerin birleşmesi” sisteminin Türkiye ve Yunanistan gibi iki komşu ülkede sahnelenmelerini milliyetçi cephe oyunları olarak nitelendirmiştir.¹⁹ Yine *Cumhuriyet* yazarı İlhan Selçuk da Türkiye parlamentosunda Komünist Partisi yokken “Sola Karşı Cephe” yönteminin ilk kez Türkiye’de uygulanmadığını ifade etmiştir.²⁰ Bu şekilde sol basın içerisinde CHP’nin yer al(a)madığı bir oluşuma ya da gelişmeye ne pahasına olursa olsun karşı çıkılması gerektiği gibi bir anlayış hakim olmuştur.

Sol çevrelerin Demirel’in liderliğindeki dört sağ partinin bir araya gelmesini *Milliyet* gazetesi başyazarı Abdi İpekçi’nin “solcu” saydıklarınızı milletin dışında bırakmış olmuyor musunuz? şeklindeki sorusuna Demirel’in cevabı şu şekilde olmuştur:

“Biz solculara karşı cephe falan kurmuş değiliz. Biz doğrudan doğruya milliyetçiliğe sahip çıkmışız. Milliyetçiliğe sahip çıkınca biz, milliyetçiliğe sahip olmayanlar bizim karşımızda yer almış. Kendileri bizi ‘cephe’ ilan etmişler. ‘Cephe’ lafı bizim lafımız değil. ‘Cephe’yi milliyetçiler bir araya gelin dediğimiz zaman, ‘Vay bunlar cephe kuruyor’ diye solcular ortaya attı. Bizde dedik ki, buna karşı; ‘Efendim, siz de deyin milliyetçiyiz...diyemediler.’”²¹

Demirel’in “bu subjektif bir şey” dediği açıklama hakkında İpekçi, milliyetçilik ve “Komünizmle Savaş” adı ile oluşturulan bu ortaklığın kutuplaşmayı yumuşatmadığı, aksine kışkırtmak tehlikesi yarattığı iddiasında bulunmuştur.²² Sol basının sağ’a yönelik söylemlerinde etkili olan bu iddialarına karşısında sağ basın ise

¹⁹ Uğur Mumcu, “Son Sağcı Hükümet”, *Cumhuriyet*, 26.3.1975, s. 9.

²⁰ İlhan Selçuk, “Fıtırma”, *Cumhuriyet*, 4.4.1975, s. 2;

²¹ Abdi İpekçi, “Demirel’in Açıklamaları”, *Milliyet*, 23.6.1976, s. 6.

²² Abdi İpekçi, “Olaylar Neden Çıkıyor”, *Milliyet*, 10.4.1976, s. 1.

Türkiye'nin siyasal tarihine *Milli Koalisyon* ya da *Cephe Hükümeti* olarak geçen siyasal oluşumların benzerlerinin Batı'da da "Milliyetçi Cephe", "Sol Cephe", "Birleşik Cephe" şeklinde kullanıldığını²³ belirterek karşı çıkmıştır. Yine sağ basın bu konuda İspanya'nın Katanya Bölgesi'nde sağdan sola bütün partileri kapsayan bir *Milli Koalisyon* kurulduğunu, Hollanda da 204 gün süren hükümet krizinin sonunda merkez sağ bir koalisyon kurulduğunu²⁴ örnek göstermiştir. Ayrıca Fransa'da Sosyalist Parti sekreteri Mitterrand'ın 1978 seçimlerinin ortak başbakan adayı olarak seçilirken, Barre ise seçimden önce ülkenin "sol macera"ya girmesini önlemek üzere başbakanlığa getirildiği²⁵ sağ basın tarafından belirtilmiş ve Türkiye'de de dört sağ partinin birleşmesinin hem gerekli hem de normal bir gelişme olduğu iddia edilmiştir.

Yine sol basına göre Demirel'in 12 Mart 1971 Muhtırası ile siyasi kariyerinin bittiği sanılırken MC Hükümeti'ni kurmakla kişisel bir zafer kazandığı iddia edilmiştir.²⁶ Sol düşüncüyü savunan *Özgürlük Yolu* dergisine göre de sağcı partilerden oluşan MC Hükümeti'nin iktidara gelmesi ve devletten faydalanmaya başlaması radikal sol ile olan çekişmeyi daha da artırmıştır.²⁷ Bu durum sol cephede MC'nin anti-demokratik olduğu gerçeğiyle sert bir muhalefetin yapılmasına neden olmuştur. Böylece MC koalisyonu, sol ve MC'ye muhalif çevreler tarafından özellikle de sol basın tarafından gerici güçlerin koalisyonu olduğu, hükümetinin güvensizlik oyu almasının demokrasinin kurtarılmasıyla eşdeğerli bir anlam kazanmış olacağı iddia edilerek hükümetin anti-komünist tavrının da eleştirilmiştir. Sol basının MC içerisinde yer alan cephe kelimesini ön plana çıkartmasını ve MC koalisyonunun milleti cephelere bölmekle

²³ Selahattin Birkan, "Milliyetçi Cephe İktidarı", **Son Havadis**, 12.3.1975, s. 2.

²⁴ Nazlı Ilıcak, "Hükümet Bunalımı", **Tercüman**, 22.12.1977, s. 1, 10.

²⁵ Güneri Civaoglu, "Mitterrand-Barre Ecevit-Demirel", **Tercüman**, 15.5.1977, s. 3.

²⁶ Mümtaz Soysal, "AP'yi Bekleyen Tehlike", **Milliyet**, 17.5.1975, s. 2. Dönemin prestijli siyasi dergisi *Yankı*, Demirel'i 1975 yılı sonunda "yılın adamı" seçmiştir.

²⁷ **Özgürlük Yolu**, 1976, S. 17, s. 27.

suçlanmasını eleştiren sağ basından *Tercüman* gazetesi yazarı Tarık Buğra'nın ise MC'nin birlik ve bütünlüğünü öne çıkaran görüşleri de şu şekildedir:

“Milliyetçi Cephe milleti bölmek için değil, bölünmüş bir çoğunluğu belli bir konuda, belli bir amacı gerçekleştirmek için girişilmiş Anayasa içi bir çalışmadan ibarettir. (...) Türkiye ve bütün dünyada millet'i bölmeye, bu bölümleri de birbirine kırdırarak iktidar'ı gasp etmeye yönelik hareketler daima komünizmden ve komünist kaynaklardan gelmiştir. Adı üstünde işte: Sınıf Kavgası!”²⁸

Bu şekilde hem sağ basının hem de sol basının MC olgusuna yönelik tutum ve algısında kendi argümanlarını kanıtlayabilmek için yakın dönemin tarihsel dinamiklerden yararlanması basının içinde bulunduğu kutuplaşmanın boyutlarını açıkça ortaya koymaktadır. Bu çerçevede MC'yi destekleyen sağ basında; Solcu Cephe'nin, İttihatçılardan hatta 1876'dan itibaren var olduğu ve 1960'lı yıllardan itibaren de bürokratik ve azınlık cephesi şeklinde oluştuğu belirtilerek²⁹ “*Gerçekten de, bugünkü parlamento aritmetiğinde ve karakterinde kurulabilecek tek hükümet budur. Düşününün onu; yerine ne koyacaksınız? Ciddiye alınamayacağını ispata çalışmaktan başka bir şey yapamayan bir ..tik'li milletvekilinin savurduğu CHP-Demokratik koalisyonu mu?*”³⁰ şeklinde ifade edilmiştir. Böylece MC'nin “alternatifsiz iktidar” olduğu ifade edilmiş ve siyasal olarak ortaya çıkan bu durum yine sağ basında tarihsel dinamikler açısından şu şekilde değerlendirilmiştir:

“Milliyetçi Cephe, Türk milletinin bir ölüm-kalım savaşı olan İstiklal mücadelesinde olduğu gibi, Atatürkçü-Milliyetçi bir anlayışla ve kuvayi milliye ruhu ile kurulmuştur. İstiklal Savaşımızda Kuvayi Milliye Cephesi, vatanın ve milletin bölünmesini önlemek için nasıl

²⁸ Tarık Buğra, “Milleti Bölmek”, *Tercüman*, 24.3.1975, s. 3.

²⁹ Ahmet Kabaklı, “Solcu Cephe”, *Tercüman*, 3.9.1975, s. 2.

³⁰ Tarık Buğra, “Alternatifsiz İktidar”, *Tercüman*, 26.9.1975, s. 3.

Atatürk'ün önderliğinde mücadele etmiş ise, bugün de Milliyetçi Cephe, devletin varlığına kastedenlere imkân vermemek, milletin bütünlüğünü sağlamak ve Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyeti korumak maksadıyla harekete geçmiştir.”³¹ “1975'te Çağdaş demokrasinin getirdiği güçlü Milliyetçi Partiler İktidarı, bugün özellikle sol'dan bıçaklamaya çalışan Jön-Türk ve İttihatçı kalıntılarına, devleti yıktırmamak yemin ve azmiyle kurulmuştur.”³²

MC Hükümeti'nin güven oylamasının sonucu da kuruluş sürecinde olduğu gibi basında kutuplaştırıcı bir dil kullanılarak değerlendirilmiştir. Sağ basından Ahmet Kabaklı, MC'nin koalisyon protokolünü “yeni açılan devir” olarak görmüştür. Kabaklı, Türk Milliyetçiliği'nin protokolün girişinde zikredilmesini ve din derslerinin öğretimine ilişkin duyduğu memnuniyeti de ayrıca ifade etmiştir.³³ Bu şekilde hükümetin güven oylamasının bir zafer olduğunu ve adeta seçimden çıkıldığını belirten Kabaklı, hükümetin önündeki en büyük engelinde bu şekilde kalktığını ve bu zaferdeki şeref payının millete ait olduğunu, milletin güven oylaması ile “sağ” ve “sol” doktrinlere katlanamayacağını ihtar ettiğini³⁴ ifade etmiştir.

Sol basından *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Nadir Nadi, dünya görüşleri bakımından birbirine oldukça yakın olan bu dörtlü koalisyonun uzun ömürlü olabileceğine inanmanın 1974 yılında deneyi yapılan ikili koalisyona kıyasla daha da güç olduğunu iddia etmiştir.³⁵ *Milliyet* gazetesinden Abdi İpekçi ise Nadi'nin görüşlerinin aksine iktidarı oluşturan partilerin ortak düşman saydıkları CHP karşısında iktidarda kalabilmek için ortaklığı bozmamak ve birbirlerine her türlü tavizi vermeye katlanmaktan başka seçeneği olmadığı için MC iktidarının sanıldığından daha uzun ömürlü

³¹ **Tercüman**, 4.3.1975, s. 1.

³² **Tercüman**, 6.5.1975, s. 1.

³³ Ahmet Kabaklı, “Protokol'e Bir Bakış”, **Tercüman**, 4.4.1975, s. 2.

³⁴ Ahmet Kabaklı, “Seçim'den Çıktık”, **Tercüman**, 16.4.1975, s. 2.

³⁵ Nadir Nadi, “Cephenin Ömrü”, **Cumhuriyet**, 15.4.1975, s. 9.

olabileceğini ifade etmiştir.³⁶ Yine MC'nin kuruluşunu ülke ve demokrasi adına sorgulayan *Cumhuriyet* gazetesi bu tavrını “Çok partili yaşama girdiğimizden bu yana, ilk kez programında dil devrimine karşı olduğunu apaçık ve kesinkes ilan eden bir hükümete rastlıyoruz”³⁷ şeklinde MC'ye olan karşıtlığını daha farklı bir noktadan ele almıştır.

2. I. Milliyetçi Cephe Hükümetinin İcraatlarına Yönelik Basının Tutumu

Bu dönemde kategorik olarak MC karşıtı ve MC taraftarı şeklinde ayrılan basının bu tutumu MC Hükümeti'nin icraatları konusunda da keskin bir şekilde devam etmiştir. MC'yi destekleyen sağ basına göre, hükümetin kuruluşuyla ülkenin sadece büyük bir siyasi bunalımdan ve rejim çıkmazından kurtulmadığı, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda ortaya konulan hizmetlerin aynı zamanda takdirle karşılandığı ifade edilmiştir.³⁸ Bu çerçevede MC'nin uygulamalarını *Son Havadis* yazarı Selçuk İrdem; “Birkaç gayri ciddi temel atma teşebbüsü dile dolanarak bu yapılanlar gölgelenemez. Bazı bakanlıklarda hükümet etmenin ciddiyeti ile bağdaşmayan davranışlar nedeniyle iktidarın tümünü ciddiyetsizlikle suçlamak hatta MC'nin anarşiyi bizzat meydana getirdiğini iddia etmek ciddiyetten uzak bir tutum”³⁹ şeklinde değerlendirmiştir. İrdem, bu değerlendirmesi ile sol basının yanında aynı zamanda MC içerisindeki MSP'ye yakın *Milli Gazete*'yi de eleştirerek MC içerisinde bir iç kutuplaşma örneği sergilemiştir.

Cumhuriyet gazetesinden Yalçın Doğan, MC Hükümeti'nin bir buçuk yılda devlet kadrolarına yaklaşık 150 bin kişiyi atadığını iddia ederken⁴⁰ aynı gazeteden Oktay Akbal da TRT Genel Müdürü İsmail Cem İpekçi'nin “Milli güvenliğe aykırı tutumu” nedeniyle görevden alınıp yerine 16 Mayıs 1975'te İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

³⁶ Abdi İpekçi, “Filmin İkinci Gösterisi”, *Milliyet*, 8.7.1975, s. 1.

³⁷ *Cumhuriyet*, 8.4.1975, s. 9.

³⁸ Selçuk İrdem, “Birinci Yılın Sonunda...”, *Son Havadis*, 31.3.1976, s. 2.

³⁹ a.g.m., s. 2.

⁴⁰ *Cumhuriyet*, 20.9.1976, s.1, 10.

Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş atanmasıyla *Vatan Cephesi* radyo yayınlarını hatırlatarak TRT'yi Milliyetçi Cephe Radyo ve Televizyonu (MCRT) olarak nitelendirmiştir.⁴¹ Yine Akbal tarafından, MC Hükümeti'nin ilk aylarında meydana gelen Gerede ve Diyarbakır olayları, partizanca bir tutumun örnekleri olarak Menemen olaylarına benzetilerek bu durumun 31 Mart'ların hortlaması ve güncelleşmesi olarak çok sert, “ötekileştirici” ve kutuplaştırıcı bir dil ile değerlendirilmiştir.⁴² Yine MC karşıtı sol basında hükümetin koalisyon ortağı iki küçük partiye ödün verilerek 41 valinin merkeze alınmasını ve 19 valinin de başka yerlere atanmasını; “*Bu çapta bir kararname Türkiye'nin savaş, darbe, ihtilal dönemlerinde bile görülmemiştir*” şeklinde benzer bir üslup ile eleştirilmiştir.⁴³ İç politikadaki diğer önemli bir gelişme de 12 Ekim 1975'te yapılan yerel seçimler olmuştur. 12 Ekim seçimlerinin sonuçları ile ilgili olarak *Milliyet* gazetesi yazarı Abdi İpekçi; “*Cephecilik, CHP'nin solunda ve karşısında olanları da CHP'yi desteklemeye zorladı. Yani cephecilik hareketi, aslında CHP'ye verilmeyecek oyları da bu partiye kazandırarak, CHP'nin oylarının artmasını sağlamıştır*”⁴⁴ diyerek seçimlerde AP'nin, özellikle de CHP'nin oylarının artmasında “cephecilik” taktiğinin etkili olduğunu belirtmiştir.

MC döneminde siyasal ve toplumsal olarak kutuplaşmaya neden olan en önemli olayların başında anarşik olaylar yer almaktadır. Böylece anarşik olayların basına yansımaları ve değerlendirilmesi basının da bu kutuplaşma ortamındaki yerini göstermektedir. Örneğin, milliyetçi gençliğin anarşik olaylar ile olan ilgisinin yeni olduğunu, anarşinin daha önceden sol gruplar tarafından başlatıldığını ve “Komünizmle Mücadele”nin yolunun anarşiden

⁴¹ Oktay Akbal, “TRT değil MCRT mi?”, *Cumhuriyet*, 7.6.1975, s. 2.

⁴² Oktay Akbal, “Yeni 31 Martlar”, *Cumhuriyet*, 28.6.1975, s. 2.

⁴³ *Cumhuriyet*, 17.7.1975, s. 1.

⁴⁴ Abdi İpekçi, “Cephecilik Kime Yaradı?”, *Milliyet*, 16.10.1975, s. 1.

geçmediğini belirten *Tercüman* yazarı Nazlı Ilıcak'ın değerlendirmesi şu şekildedir: “Bugünkü anarşiyi başlatan veya körükleyen, iddia edildiği gibi CEPHE’cilik (!) zihniyeti değil, silahlı eylem ve çatışmayı hedefleri için zorunlu gören sol uçtaki kuruluşlardır. Milliyetçi gençlik, komünizm tehlikesine bir tepki olarak sonradan teşkilatlanmışlardır.”⁴⁵ Anarşinin Ecevit döneminde olmadığını belirten *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Uğur Mumcu ise; “Türkiye’de şiddet olayları, cephe iktidarının, başbakanlık merdivenlerini tırmandığı günlerde başladı. (...) Nasıl ekonomide, ‘devlet girişimi’, ‘özel girişim’ ve ‘karma ekonomi’ varsa, Türkiye’de şiddet olayları da, aynı bölümlere ayrılabilir”⁴⁶ değerlendirmesi ile cephecilik anlayışının sağ kesimden kaynaklandığını iddia etmiştir. Ayrıca CHP’li Mustafa Üstündağ’ın Milli Eğitim Bakanlığı dönemini Türk Eğitimi için “fetret devri” olarak nitelendiren⁴⁷ *Tercüman* gazetesinin eğitimci yazarı Ali Rıza Alp, Türk kamuoyunun “Milliyetçi Cepheyi” gerçekleştirerek büyük imtihan verdiğini⁴⁸ iddia etmiştir.

Dönemin basınında siyasal ve toplumsal alanda yaşanan kutuplaşmanın yeni boyutlar kazandığı faklı bir alan da *Sanat Âleminde Milliyetçi Cephe*’nin ortaya çıkması olmuştur. Sol’un karşısında toplanma kararı alan bir kısım sahne ve sinema sanatçıları da MC etrafında toplanmaya başlamışlardır. *Tercüman* gazetesine göre yıkıcı, bölücü fikirleri yayma gayretinde olanlara kesinlikle iş vermeyeceklerini belirten gazinocular bu hareketi desteklemişlerdir. Böylece Türk Sanat Âlemi’nin büyük bir çoğunluğunu etrafında toplayan bu hareket kısa sürede güçlenmiştir.⁴⁹ Yine milliyetçi sanatçıların kurduğu Film Sanayii ve Tüm Sanatçıları Güçlendirme Vakfı FİLM-SAN’ın Başkanı Hülya Koçyiğit de; “Vakfımız

⁴⁵ Nazlı Ilıcak, “Anarşi Tohumları”, *Tercüman*, 5.4.1976, s. 7.

⁴⁶ Uğur Mumcu, “Devlet ve Şiddet”, *Cumhuriyet*, 9.9.1976, s. 7.

⁴⁷ Faruk K. Timurtaş, “Hükümet ve Milli Eğitim İşleri”, *Tercüman*, 20.5.1975, s. 2.

⁴⁸ Ali Rıza Alp, “Eğitim ve Milliyetçi Basın”, *Tercüman*, 20.12.1975, s. 2.

⁴⁹ Mustafa Şenyücel, “Sanat Âleminde Milliyetçi Cephe”, *Tercüman*, 27.4.1975, s. 9.

Komünizm'in karşısında olup sanat âlemimizin bütün mensuplarına açıktır. Yurdumuzun geleceği milliyetçi bir görüşün etrafında toplanmakla çok yakından ilgilidir" açıklamasını yapmıştır. Ayrıca vakfa ilk bağış on bin lira ile destek veren Emel Sayın da; "*Türk Sanat âleminde bugüne kadar sosyal haklardan yoksun emekçi kardeşlerimizi huzura kavuşturmak için bir güç birliği yapılmamıştı. Milliyetçi tüm sanatçı arkadaşlarımızı bu çatı altında birleşmiş bir şekilde görmeyi arzu ederim. Bu bağış benim için bir başlangıçtır. Bütün sanatçı arkadaşlar vakfa yardım etmelidir.*"⁵⁰ diyerek sanat âlemindeki MC oluşumuna destek vermişlerdir.

Sinema ve sanat dünyasında ortaya çıkan bu gelişmeler, MC'ye muhalif sol basında eleştiriye neden olmuştur. *Cumhuriyet* gazetesine göre, MC Hükümeti'nin her alanda uygulamaya çalıştığı cepheleşme politikasının bir ürünü olarak Yeşilçam kesiminde de bu amaca uygun arayış içerisinde olanların bulunduğu, cephe politikasının uygulanması için atılımların, karşılık bulduğu ve bu şekilde sinema kesiminin de iki kampa ayrıldığı iddia edilmiştir.⁵¹ Yine Türk sinemasının içinde bulunduğu bunalımın en önemli unsurlarından birinin sansür kurumu ve kurulu aracılığı ile iktidar kanadının uyguladığı baskı ve terör olduğunu, sürdürülen bu baskı ortamının birçok sinema sanatçısını MC yanlısı yaptığını belirten Atila Dorsay da sanat âleminde MC'nin oluşturulmasına yönelik bu gelişmeyi; "*Milliyetçi Cephe'nin yurt ölçüsünde uyguladığı 'böl ve parçala' siyaseti sinema alanında da küçük çapta bir uygulama (...)*"⁵² şeklinde eleştirmiştir.

Yine sol basının, MC'nin dış politika uygulamalarına yönelik tavrı da yaşanan bu kutuplaşmanın boyutlarını ortaya koyması bakımından önemli olmuştur. Buna göre sol basında üçüncü dünya ve sosyalist ülkelerin düşmanlığını sağladığı ve uluslararası planda Türkiye'yi yalnızlığa mahkûm ettiği şeklinde eleştirilmiştir.⁵³ Yine

⁵⁰ **Tercüman**, 20.5.1975, s. 11.

⁵¹ **Cumhuriyet**, 8.12.1976, s. 1.

⁵² **Cumhuriyet**, 3.9.1976, s. 2.

⁵³ **Cumhuriyet**, 4.8.1975, s. 5.

Türk dış politikasının hareketsizlik ve çaresizlik çizgisinden kurtulamadığı, İslam Konferansı'nın azımsanamayacak bir olay ve başarı olduğu fakat cephe partilerinin haykırdığı gibi konferansın Kıbrıs Sorunu konusunda Türk tezini kabul etmedikleri de iddia edilmiştir.⁵⁴ Sağ basın ise uluslar arası zeminde İslam Konferansı ve çeşitli kongrelerde Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kendini göstermeye ve sesini yükseltmeye başladığını savunarak⁵⁵ MC Hükümeti'nin dış politikasını desteklemiştir. Bu durum ulusal niteliklere sahip dış politika konularında dahi basının kutuplaşmanın etkisiyle ulusal birliktelik göster(e)mediğini ortaya koymaktadır. Yine MC Hükümeti'nin ekonomi politikaları sağ basında, kalkınmanın gerçekleşmesi ve yatırımların hızlandırılmasını sağlamak amacı ile fiyatların indirildiği, böylece MC Hükümeti'nin “icraat” ve “hizmet” hükümeti olduğu iddia edilmiştir.⁵⁶ Sol basında ise MC Hükümeti'nin ülkenin sorunlarına ilaç olamayacağı ve bu nedenle sağ cephenin, yurda en az zararlı bir politika izlemelerini sağlamak için de uyarılarda bulunmayı yurtseverlik görevi saymıştır.⁵⁷

Sol basının, MC'nin kuruluş sürecinde sergilediği muhalif tavrı MC Hükümeti'nin iktidarda kaldığı 2 yıl 2 ay 21 bir günlük sürede tüm şiddeti ile devam etmiştir. Örneğin, MC Hükümeti'nin 15. ayında icraatlarını DP döneminin *Vatan Cephesi* ile karşılaştıran *Cumhuriyet* yazarı Oktay Akbal, *Vatan Cephesi*'nin MC'nin icraatlarının onda birini bile yapmamasına rağmen Menderes rejiminin beklenmedik bir şekilde ve güçlü olduğunu düşündüğü bir zamanda devrildiğini belirterek, *Vatan Cephesi*'nden daha beter olan MC'nin sonun merak edildiğini ve endişeyle izlendiğini ifade etmiştir.⁵⁸ Oktay, bu şekilde adeta sırf MC'den kurtulmak adına 27

⁵⁴ Ali Sirmen, “Demirel'in Basın Toplantısı”, **Cumhuriyet**, 12.7.1976, s. 3.

⁵⁵ **Tercüman**, 10.8.1977, s. 6.

⁵⁶ **Tercüman**, 10.6.1975, s. 7.

⁵⁷ Arslan Başer Kafaoğlu, “M.C. İktidarı ve Ekonomi”, **Cumhuriyet**, 2.4.1975, s. 2.

⁵⁸ Oktay Akbal, “Halkımız Hesap Soracaktır”, **Cumhuriyet**, 20.8.1976, s. 2.

Mayıs 1960 Darbesi gibi bir darbe beklentisi içerisine girmiş ve bu şekilde gibi anti-demokratik tutumu bir çözüm olarak gündeme getirmiştir. Bu şekilde sol basında Akbal tarafından yapılan bu tür bir değerlendirme, kullanılan dil ve üslup kutuplaşmanın basındaki boyutlarını, meydana getirdiği algıyı ve bunun etkilerini göstermesi açısından önemlidir.

Yine MC döneminde çeşitli komünist ülkelerle işbirliği yapıldığının hatırlatılması üzerine Başbakan Demirel, bunda bir çelişki olmadığını; *“Biz Türkiye içinde komünizme karşıyız, başkalarının rejimine karışamayız”* şeklinde cevap vermiştir. Başbakan’ın, Türkiye’de sadece komünist değil, ırkçı ve dinci bazı tutuklamaların da yapıldığının hatırlatılması üzerine komünizmle mücadele konusundaki tepkisi ise; *“Diğer tevkiflerin yapılması komünist tevkifat gerçeğini küçültmez. Tespih çekenle tetik çeken bir tuttuğunuz sürece Türkiye’nin hiçbir meselesini çözemeyiz. Tek tehlike komünizmdir. Bugün Türkiye’yi komünizmin dışında rahatsız eden başka bir cereyan yoktur”*⁵⁹ şeklinde politik ve popülist olmuştur. Başbakan Demirel’in bu değerlendirmesi gerek MC dönemlerinde yaşanan kutuplaşmanın boyutlarını ve gerekse de sonraki dönemlerde öncelikli olarak gündeme gelen iç ve dış tehdit algısının konjoktürel dinamiklerini ortaya koyması açısından da ayrıca önemlidir.

3. II. Milliyetçi Cephe Hükümeti Döneminde Basın

17 Kasım 1974 tarihinde CHP-MSP Koalisyonu’nun Ecevit tarafından bozulmasından 4,5 ay sonra dört sağ partinin bir araya gelmesiyle kurulan yeni koalisyon hükümeti Türkiye Cumhuriyeti’nin siyasal tarihine *II. Milliyetçi Cephe Hükümeti* olarak geçmiştir. II. MC Hükümeti’nin kuruluş sürecinde I. MC Hükümeti döneminde olduğu gibi hükümetin kuruluşunu destekleyen sağ basının aksine sol basın, II. MC’nin hem kuruluş aşamasında hem de sonrasında cepheleşmeyi her fırsatta eleştirmeye ve karşı çıkmaya

⁵⁹ Cumhuriyet, 11.12.1975, s. 9.

devam etmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin siyasal hayatında resmîyet kazanan “cephe” kavramına yönelik önemli olarak sol basından Mümtaz Soysal; “*Sağ'dan çok sol'un malı olan 'cepheleşme' kavramı, iki dünya savaşı arasında, faşizmin olumsuzluğuna karşı, ileriye dönük güçlerin bir araya gelmesinden doğmuştur.*”⁶⁰ şeklinde genel bir tespit yapmıştır.

5 Haziran 1977 tarihinde yapılan seçimlerden sonra Ecevit'in ve CHP yönetiminin Ulusal Demokratik Cephe (UDC)'ye katılmaması nedeniyle sol basın; “CHP böyle bir işe sahip çıkmazsa hangi işe sahip çıkacak? Hükümet kurmaz, cephe kurmaz, yalnız turşu mu kurar?”⁶¹ şeklindeki tavrı ile “cephecilik” savunuculuğu yapması Mümtaz Soysal'ın da ifade ettiği gibi aslında “cephe” kavramının sağ'dan çok sol'un terminolojisine daha uygun olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin yakın dönem tarihinde içinde bulunulan şartların siyasal ve sosyal yönden önemli bir göstergesi olan 5 Haziran 1977 seçimleri sonuçları itibariyle sağdaki ve soldaki kutuplaşma eğilimini daha açık bir biçimde ortaya koymuştur. Bunun basındaki yansımaları da diğer alanlarda olduğu gibi daha keskin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede Milliyet gazetesinden Abdi İpekçi, 5 Haziran 1977 seçimlerinin sonuçlarını; “Seçim sonucunda ortaya çıkan tablo, aslında CHP'nin kuracağı bir hükümetin azınlık hükümeti dahi sayılamayacağını düşündürmektedir. İktidara bu kadar yaklaşmış bir partinin hükümetine azınlığın hükümeti gözü ile bakılamaz. Ve bu duruma gelmiş bir partinin hükümet kurmasının engellenmesi haklı bir davranış olarak karşılanmaz”⁶² ifadeleri ile hükümetin Ecevit tarafından kurulmasının zorunluluğunu belirtmesi yaşanan

⁶⁰ Mümtaz Soysal, Mümtaz Soysal, “Solda Cepheleşme Korkusu”, **Milliyet**, 8.8.1975.

⁶¹ Mümtaz Soysal, “Cephe”, **Milliyet**, 12.8.1977, s. 2. Ulusal Demokratik cephe önerisi, Sovyetler Birliği çizgisindeki Türkiye Komünist Partisi tarafından savunulmuştur.

⁶² Abdi İpekçi, “CHP Hükümeti Dışında, Makul Bir Çözüm Gözüküyor”, **Milliyet**, 7.6.1977, s. 1.

kutuplaşmada gelinen noktayı ve basının da bu konudaki etkisini ortaya koymaktadır. Sağ basında ise seçimleri MHP ve sağ partilerin kazandığı, önceki MC Hükümeti'nin 222 oyla kurulduğu, oysa şimdi bağımsızlar olmadan da salt çoğunluk olan 226 sayısı geçildiği için eskisinden daha güçlü olduğu, bu nedenle hükümeti MHP ve sağ partilerin kurması gerektiği, böylece AP, MSP ve MHP'den oluşan koalisyon formülünün memleket yararına en geçerli bir yol olduğu gibi daha demokratik bir tutum sergilenmiştir.⁶³

5 Haziran 1977 seçimleri sonucunda yeni hükümeti kurmak görevinin Demirel'e verilmesi üzerine CHP milletvekili Muammer Aksoy'un mecliste düzenlediği basın toplantısında "İdi Âmin'in beyazı olan Demirel'e başbakanlık verilemez"⁶⁴ açıklaması toplumda ve siyasette yaşanan kutuplaşmanın özellikle de basının demokratik algısının boyutunu göstermesi açısından ayrıca önemli ifadeler olmuştur. 5 Haziran 1977 seçimleri sonucunda CHP'nin birinci parti olması nedeniyle 21.6.1977-21.7.1977 tarihleri arasında Ecevit'in kurduğu hükümetin güvenoyu alamaması nedeniyle düşmesi sonucu yeni hükümet Demirel tarafından 21.7.1977 tarihinde kurulmuştur. Hükümet kurma çalışmalarının netlik kazanmaya başladığı günlerde sol basın, üçlü sağ koalisyona dayalı hükümeti "İkinci bir MC'nin adı, milliyetçi cephe değil, macera cephesidir"⁶⁵ diyerek yaşanan kutuplaşmaya ivme kazandırmıştır.

AP, MSP ve MHP tarafından kurulan yeni hükümetin programı koalisyon ortağı MHP yanlısı basında; yeni hükümetin memleketin karşı karşıya bulunduğu ağır meselelerin idraki içerisinde olduğunun ortaya konulduğu, yeni hükümetin başarısı koalisyon ortakları arasındaki uyum ve dostluk münasebetlerinin belirleyici olduğu ve programda birçok noktalarda MHP'nin damgasını taşıdığı iddia edilmiştir.⁶⁶ 1.8.1977 tarihinde güven oylaması yapılan 229

⁶³ Yaşar Okuyan, "Şimdi Ne Olacak", **Hergün**, 14.6.1977, s. 2.

⁶⁴ **Milliyet**, 5.7.1977, s. 7.

⁶⁵ Örsan Öymen, "MC = Macera Cephesi", **Milliyet**, 1.7.1977, s. 9.

⁶⁶ Enver Altaylı, "Hükümetin Mesuliyeti", **Hergün**, 22.7.1977, s. 1.

evet oyu ile güvenoyu olan ve 30.12.1977 tarihinde gensoru ile düşürülene kadar görevde kalan bu hükümet Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal hayatında II. MC Hükümeti olarak yerini almıştır.

II. MC Hükümeti'ni destekleyen basın koalisyon protokolüne ve hükümet programına yönelik olarak; dış meselelerle ilgili olarak ambargo ve Türkiye-Amerika ilişkileri gibi ulusal sorunlara öncelik verildiği, Kıbrıs ile ambargoyu aynı pakete alan anlayışın, Ankara'nın yeni ve uzlaşmaya açık tutumunun bir işareti olduğu üçlü koalisyonun gerçekçi ve güzel bir programla milletin ve onun meclisinin önüne çıktığı belirtilerek olumlu yöndeki görüşlerle desteklenmiştir.⁶⁷

AP, MSP ve MHP tarafından kurulan II. MC Hükümeti'ni YMC (Yemece) hükümeti olarak değerlendiren sol basın ise koalisyon protokolü ve hükümet programını çeşitli ekonomik gerekçelerle eleştirerek gerek koalisyon protokolü ve gerekse de hükümet programının AP'den çok diğer iki ortağın anlayışı doğrultusunda özellikle de MSP'nin ağırlığının olduğunu iddia etmesi⁶⁸ yeniden gerçekleşen MC'yi iç dinamikleri ile engellemeyi ya da yıkmayı amaçlamıştır.

I. MC Hükümeti döneminde olduğu gibi II. MC döneminde de en önemli iç politik sorun ve ayrıca kutuplaşmanın da önemli dinamiklerinden olan anarşinin çözümü konusunda AP-CHP işbirliğinin sık sık gündeme gelmesi sağ basında; *"Türkiye'nin iç ve dış büyük meselelerinin üstesinden gelebilmek, ülkeyi bunalımdan kurtarmak ve rejimin kader çizgisini olumlu yönde sürdürmek, CHP ile AP arasında başlangıçta ciddi bir diyalog, sonrada işbirliği kurulmasına bağlıdır. Bunu sağlamak elbetteki kolay değildir. Ama 'devlet adamı' vasfını da ancak güç*

⁶⁷ Güneri Cıvaoglu, "Ambargo Devam Ediyor", **Tercüman**, 24.7.1977, s. 3; Mukbil Özyörük, "Programın Bazı Noktaları", **Tercüman**, 30.7.1977, s. 2.

⁶⁸ Yakup Kepenek, "Ekonomik Belirsizlik Ortamı", **Cumhuriyet**, 25.8.1977, s. 2.

işleri başarabilen liderler hak edebilir."⁶⁹ şeklinde desteklenmiş, hatta ülke sorunlarının çözülebilmesi için bu birlikteliğin gerekli olduğu dahi savunulmuştur.

II. MC'yi oluşturan partilerden MHP'ye yakınlığı ile bilinen *Hergün* gazetesinde ise AP-CHP Koalisyonu girişimlerinin MHP'nin yükselişini önlemek için gündeme getirildiği iddia edilmiştir.⁷⁰ Koalisyonun diğer ortağı MSP'yi destekleyen *Milli Gazete* de ise bu durum; "*Meselesi'nin çözümünde en büyük engel olarak gördüğü Milli Selamet Partisi'ni hükümetten saf dışı bırakmak için AP'lileri CHP'yle bir hükümete zorluyor.*"⁷¹ şeklinde eleştirmiştir. Bu çerçevede 19 Aralık 1977 tarihinde CGP ve Dp yöneticileri ile CHP yöneticileri görüşmelerde bulunmuştur. Bu gelişme Milliyetçi Cephe girişimlerine karşı olan *Cumhuriyet* gazetesinden İlhan Selçuk tarafından; "*Siyasal partilerde iktidara gelmek güdüsü çok güçlüdür. Şimdi CHP'nin eline böyle bir olanak geçmiştir. Sosyal demokratlar, bazı ülkede sağla, bazı ülkede solla işbirliği yapıyorlar. CHP'nin solunda, CHP'yi hükümet yapabilcek bir siyasal örgüt ülkemizde yoktur. Türkiye'nin güncel koşullarında CHP, sağındaki örgütlerle işbirliği yaparak iktidara geçebilir.*"⁷² şeklinde desteklendirmiştir.

5,5 aylık çok kısa süreli II. MC Hükümeti'nin gensoruyla düşürülmesinden sonra Uğur Mumcu'nun AP'deki istifalara "insanlık göreviydi" dediği bir değerlendirmesinde; "*Elimizi vicdanımıza koyarak düşünelim. Eğer ülkemiz MC modeli iktidarlar eliyle 'yetmiş sente muhtaç' bir duruma düşürülmeseydi, kaldırımlardan her gün genç çocukların kanları akmasaydı, bu sonuç kendiliğinden oluşabilirmiydi? Hangi liderin gücü bir başka partinin milletvekillerine 'haydi partinizden ayrılın' demeye yeterdi.*"⁷³ diyerek gelişmelerden memnuniyetini bu

⁶⁹ Memduh Yaşa, "CHP-AP İşbirliği", **Tercüman**, 28.10.1977, s. 10.

⁷⁰ Necmettin Hacıeminoğlu, "CHP-AP Koalisyonunu Kimler İstiyor", **Hergün**, 3.11.1977, s. 1, 9.

⁷¹ **Milli Gazete**, 23.12.1977, s. 1, 7.

⁷² İlhan Selçuk, "MC Çözülürken", **Cumhuriyet**, 20.12.1977, s. 2.

⁷³ Uğur Mumcu, "İnsanlık Göreviydi", **Cumhuriyet**, 4.1.1978, s. 1.

şekilde ifade etmiştir. Yine Mumucu, AP'deki istifalarla Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasal hayatına *Güneş Motel Olayı* olarak geçen bu olayın ülkenin siyasal gelişmelerinin doğal bir sonucu olduğunu iddia etmiştir.

II. MC Hükümeti döneminde sol basın, hükümetin Amerika'ya karşı tutumunun DP'nin ve Menderes'in tutumunun devamı olduğunu ve üçlü koalisyondan oluşan II. MC Hükümeti'nin, Kıbrıs Sorunu konusunda bir çözüm ortaya koyamadığını ya da koyamayacağını iddia etmiştir.⁷⁴ Buna karşın sağ basından *Tercüman* gazetesi yazarı Güneri Civaoglu ise Ecevit'in hiç gereği yokken giderayak Kıbrıs'ın Maraş Bölgesi'ni yerleşime açmasını II. MC Hükümeti döneminde toplumlararası görüşmelerin kilitlenmesine neden olduğunu, II. MC Hükümeti'nin girişimleri ile iç ve dış çevrelerde “*Ancak o toprak tavizi verebilir. Kıbrıs'ta çözüm için ancak Ecevit'in başbakanlığı*” sloganının artık geçerliliğinin ortadan kalktığını ifade edilmiştir.⁷⁵ Ayrıca sol basında 24 Ocak 1980'de yürürlüğe giren ünlü ekonomik önlemlerin aslında Eylül 1977'de başladığı da iddia edilmiştir.⁷⁶ Koalisyon ortağı MSP yanlısı *Milli Gazete* ise Uluslararası Para Fonu yani IMF (International Monetary Fund)'nin girişimlerini, Erbakan'ın büyük önem verdiği “ağır sanayi hamlesi” hızının düşürülmesini şeklinde değerlendirmiş, Erbakan ve MSP'li bakanları da bu önerilerin memleket zararına olduğu için IMF temsilcilerine “yüz vermediği” şeklinde desteklemiştir.⁷⁷ I. MC döneminde yapılmayan fiyat ayarlamalarının, II. MC döneminde yapılmak zorunda kalınmasının, II. MC Hükümeti'ni zor duruma sokacağı için zamlardan memnuniyetini belirten *Milliyet* gazetesi

⁷⁴ Ergun Balcı, “MC Hükümeti'nin Kıbrıs Politikası”, *Cumhuriyet*, 16.8.1977, s. 3.

⁷⁵ Güneri Civaoglu, “Üçlü Koalisyonun Değerlendirmesi ve İlk 15 Gün”, *Tercüman*, 17.8.1977, s. 5.

⁷⁶ *Cumhuriyetin 75 Yılı (1954-1978)*, 2. Baskı, C. 2, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 733.

⁷⁷ *Milli Gazete*, 20.12.1977, s. 1.

yazarı Abdi İpekçi, bu durumu siyasi yönden “ilahi adaletin tecellisi” olarak görmüştür.⁷⁸ Sağ basından *Son Havadis* gazetesi ise yapılan zamları ekonomideki gelişmeler doğrultusunda tekel mallarına yapılan zammın manası, hazineyi kurtarma, hazineye ödeme gücü kazandırma yolunda atılan adımlar olarak değerlendirilmiştir.⁷⁹ Yine sağ basından *Tercüman* gazetesinden Güneri Civaoğlu’na göre, zamların koalisyon ortakları için Ecevit’ten daha etkileyici bir “yapıştırıcı” olduğu, zam paketi açıklandığında “üçlü koalisyonun” ömrünün uzayacağı, en azından iki yıl daha koalisyonun kenetlenerek birlikte hükümet edecekleri, zam paketinin açıklanmasındaki gecikmenin en önemli sebebinin de kimsenin “zambakan” olmak istemediği şeklinde değerlendirilmiştir.⁸⁰ Görüldüğü gibi iç politika, dış politika, ekonomi, siyasal ve toplumsal gelişmeler gibi hemen her alanlarda hem sağ, hem de sol basının içinde bulunduğu durum, olumlu ve yapıcı bir eleştirinin ötesinde, kullanılan dil ve üslup nedeniyle mevcut siyasal ve toplumsal kutuplaşmanın basındaki boyutlarını ortaya koymaktadır.

Basında yaşanan bu kutuplaşma, sol basında tarafından hükümet değişikliğinin adeta kaçınılmaz olduğu şeklinde açıkça ortaya konulmuştur. Bu çerçevede *Cumhuriyet* gazetesi yazarı Oktay Akbal’ın II. MC Hükümeti’nin neden ve nasıl gitmesi gerektiğini belirten ve 30 Aralık 1977 tarihinde oylaması yapılan gensoru görüşmeleriyle gerçekleşen hükümet değişikliğinin bir plan dâhilinde olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu konuda Akbal’ın 1977’nin Ekim ayında ifade ettiği düşünceleri şu şekildedir:

“İkiyüz on dört milletvekili bir yanda elleri kolları boş duruyor. (...) 12 oyluk bir ekle CHP tek başına iktidar olabilir. Bu on iki kişinin altısını kazanmak kolay. Dp’den bir, CGP’den 3, bağımsızlardan üç milletvekili CHP’nin kuracağı bir hükümete

⁷⁸ Abdi İpekçi, “Zamlar”, *Milliyet*, 6.9.1977, s. 10.

⁷⁹ Abdullah Uraz, “Tekel Zammı”, *Son Havadis*, 21.8.1977, s. 7.

⁸⁰ Güneri Civaoğlu, “Zamlar Ecevit’ten Daha etkili Bir Yapıştırıcıdır”, *Tercüman*, 31.8.1977, s. 5

güvenoyu verebilir. Hiç değilse güvensizlik oyu vermeyeceği kesin geriye ne kalıyor, altı oy daha. AP'den MHP'den, MSP'den bu altı kişiyi çekmek. (...) Bir türlü çıkmıyor bu altı kişi. Evet yanlış bir işti meclis açılır açılmaz AP'lilerden, MSP'lilerden, MHP'lilerden partilerinden ayrılmayı beklemek. Kim olsa meclise ilk adımını attığı seçildiği partisinden kopup karşı yana geçemezdi. Bir süre geçmeliydi. (...) CHP'ye Ecevit'e düşen bi görev var şimdi. Uzakta kalmak, seyretmek, Demirel ve MC Türkiye'yi daha kötü durumlara soksun da ulus anlasın, diye beklemek yanlıştır. Bir an önce ortaya çıkıp, bu ters, bozuk düzen, çağdışı gidişe 'dur' demek gerekmektedir. (...) CHP, en kısa yoldan iktidar olmayı başarmalıdır. Gerekirse AP içindeki yurtsever kişilerle işbirliği ederek, demokratik yoldan her çareye başvurarak (...) CHP iktidar olmayı başarmak zorundadır. Başaramıyorsa halkın önüne çıkıp seçimlerin yenilenmesini istemekle yükümlüdür.”⁸¹

Akbal'ın bu değerlendirmesiyle, AP'nin 11 Aralık 1977 yerel seçimlerindeki başarısızlığını gerekçe göstererek parti yönetimini suçlayan ve istifaya eden 11 milletvekilinin ülke sorunlarını çözmek için AP-CHP ortaklığını yeniden gündeme getirmesi örtüşmüş olmaktadır. *Milliyet* gazetesi yazarı Örsan Öymen de 1977'nin son günü yapılacak güven oylamasıyla ilgili olarak “*Bitli yorgan altında inim inim inletilen ‘vatandaş’ da Milli Piyango'nun en büyük ikramiyesi vuracaktır yılbaşı gecesi, çekilişe bir gün kaldı. Yani çekilişinize*” diyerek, II. MC Hükümeti'nin düşürüleceğine kesin gözüyle bakmış ve bundan duyduğu memnuniyeti “alaycı” bir üslupla ifade etmiştir.⁸²

Sağ basına göre, hükümetin düşürülmesi, milli iradenin emriyle değil, Ecevit'in boğaz otellerinde tezgâhladığı “Bizans Oyunları”na dayalı karakter erozyonları ile düşürülmüş, böylece seçimlerin ortaya koyduğu milli iradeye fesat karıştırılmış ve karşı partiden adam ayartarak bu sonuç alınmıştır.⁸³ Bu dönemde kutuplaşmanın

⁸¹ Oktay Akbal, “MC'yi İktidardan Düşürmek”, *Cumhuriyet*, 3.10.1977, s. 2.

⁸² Örsan Öymen, “Çekilişe Bir Gün Kaldı”, *Milliyet*, 30.12.1977, s. 9.

⁸³ Ahmet Kabaklı, “Milli Koalisyon”, *Tercüman*, 3.1.1978, s. 2.

artmasında geçmiş yıllarda sağ partileri cepheleşme yapmakla suçlayan CHP ve sol çevrelerin aşırı bir kutuplaşma eğilimine girmesi de önemli derecede etkili olmuştur.

Genel olarak bu dönemde basın MC yanlısı ve MC karşıtı şeklinde iki ana ekseninde yer almıştır. Ayrıca MC'yi oluşturan partilere yakın sağ basının da kendi içerisinde bir "iç kutuplaşma" yaşaması bu dönemde farklı bir kutuplaşma örneği olarak ortaya çıkmıştır. Böylece sağ basında yaşanan bu "iç kutuplaşma"nın nedeni *Hergün* gazetesi yazarı Taha Akyol'a göre; koalisyon içi uyumsuzluklar daha hükümetin kuruluş çalışmalarında koalisyon ortaklarından MSP'nin uzlaşmaz tutumu, istikrarsız ve değişken karakteri nedeniyle "uyumlu çalışmama" en önemli neden olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁴Yine Erbakan faktörünün II. MC Hükümeti'ni iç politikada hayli zayıflattığını belirten Akyol;"*Hükümet içindeki tutarsızlığın en önemli kaynağı Erbakan'dır. MSP lideri, bir türlü uzun vadeli ve kısır hesaplar yüzünden her konuyu engelleme ve pazarlık mevzu yaparak hükümetin ahengini bozmuştur. (...) Hükümetin basını, aydın kamuoyunu, organize sosyal güçleri büyük ölçüde kaybettiği gerçeği ise, olağanüstü önemli bir olaydır.*"⁸⁵ diyerek koalisyon içerisinde özellikle de MSP'den kaynaklanan huzursuzluğun boyutlarını ifade etmiştir.

Koalisyon içerisinde MSP'ye verilen çeşitli ödünler AP içerisinde partinin yetkili kurullarında da çeşitli huzursuzluklara yol açtığı gibi AP ile MHP ve MSP'ye yakın gazeteler arasında da çeşitli kutuplaşmalara neden olmuştur. Böylece AP'nin iki küçük ortağına taviz verdiği ve bu tavizlerle partiye darbe indirildiği iddiaları AP Ankara Milletvekili Orhan Alp'in istifa gerekçeleri arasında da yer almıştır.⁸⁶Yine bu çerçevede MHP yanlısı basın tarafından AP ve MSP'li bakanların çeşitli uygulamalarının "sola umut veren bakanlar" olarak görülmesi koalisyon içi anlaşmazlığın boyutlarını

⁸⁴ Taha Akyol, "Yeni Hükümet", *Hergün*, 23.7.1977, s. 1.

⁸⁵ Taha Akyol, "Manzara-i Umumiye", *Hergün*, 20.12.1977, s. 7.

⁸⁶ *Tercüman*, 16.10.1977, s. 1.

ortaya koymaktadır.⁸⁷ MC içerisindeki koalisyon içi anlaşmazlıklara yönelik sol basının değerlendirmesi ise “MSP ve MHP’yi suçlamak kolay ama yanlıştır. Çünkü hükümetin işleyişinden esas sorumlu olması gereken başbakanıdır”⁸⁸ şeklinde olmuştur.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna giden süreçte İTC ve daha sonra da HİF’in kurulması ile başlayan siyasal ve toplumsal kutuplaşma, Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulmasından sonra özellikle de çok partili hayata geçildikten sonra da artarak devam etmiştir. Bu süreçte toplumda ve siyasette kutuplaşmaya yön veren en önemli unsur siyasal partiler ve bunların faaliyetleri olmuştur. Siyasal hayatta yasama, yürütme ve yargıdan sonra en etkin konumda olan basın da söz konusu bu kutuplaşmanın algı düzeyinde yerleşmesinde, hatta ivme kazanmasında en etkili diğer bir unsur olmuştur. Özellikle de bazı gazetelere yapılan saldırılar ve tanınmış gazetecilere yönelik suikastler yaşanan kutuplaşmanın basına etkisi ya da basının yaşanan kutuplaşmaya olan etkisini ortaya koymaktadır.

Bu yönüyle gerek DP döneminde *Vatan Cephesi-Husumet Cephesi* şeklinde gerek MC Hükümetleri dönemlerinde ortaya çıkan kutuplaşmanın en üst seviyeye ulaştığı bu dönemlerde basında da benzer kutuplaşma yaşanmış hatta basın kutuplaşmanın önemli dinamiklerinden birisi olmuştur.

MC’ler döneminde basın, genel çizgileri itibariyle, “ortanın solu ya da solunda” yer alan gazete ve dergiler ile “ortanın sağı ya da sağında” yer alan gazete ve dergiler şeklinde iki ana eksen oluşturmuştur. Bu şekilde “Ortanın Solu” ya da “Sol Cephe” olarak ifade edilen basın içerisinde *Cumhuriyet* ve *Milliyet* gazeteleri; “Ortanın Sağı” ya da “Sağ Cephe” olarak ifade edilen basın içerisinde

⁸⁷ Yalçın Toker, “Sola Umut Veren Bakanlar”, **Hergün**, 21.8.1977, s. 5.

⁸⁸ **Cumhuriyet**, 1.11.1977, s. 11.

Tercüman, *Son Havadis*, *Hergün* ve *Milli Gazete* gibi yayınlar en önemli gazeteler olmuşlardır. MC'ler döneminde siyasal ve toplumsal alanda meydana gelen kutuplaşmaya rağmen dönemin basın-yayın organlarında görülen bu tür bir çeşitlilik aynı zamanda her türlü görüşün savunulmasına imkan veren demokratik bir ortamın varlığını da ortaya koymaktadır. Bu demokratik gelişmeye karşın, siyasal hayatın en önemli kurumlarından/unsurlarından olan basın bu dönemde kullanmış olduğu dil ve üslup nedeniyle mevcut kutuplaşmayı daha da artırıcı bir rol oynamıştır.

MC Hükümetleri döneminde koalisyon içi anlaşmazlıklar da yaşanan kutuplaşma önemli bir etken olmuştur. Türkiye'nin siyasal hayatına "MC'ler Dönemi" olarak geçen 1975-1977 döneminde basının MC karşıtı sol ve MC yanlısı sağ basın şeklinde iki ana eksenle kutuplaşmasının yanında; I. MC ve II. MC dönemlerinde MC taraftarı sağ basın içerisinde sol basına göre daha geniş ölçüde bir çeşitlenmiş olmasından dolayı koalisyondaki partilere yakınlığına göre bir "iç kutuplaşma" da ortaya çıkmıştır.

MC'ler döneminde özellikle de başbakan Süleyman Demirel'e ve hükümet üyelerine yönelik özellikle de sol basında çıkan haber, yorum ve mizahi karikatürler yoluyla yapılan ağır eleştiriler, MC'ler dönemindeki basın ve düşünce özgürlüğü ile demokratik bir atmosferin arzulanan standartlarda olmasa da önemli ölçüde bulunduğunu göstermektedir. Bu şekilde siyasal hayatta ortaya çıkan kutuplaşmanın basındaki yansıması ya da basının gelişmelere yönelik algısı basın-kutuplaşma ilişkisinin en somut göstergesi olmuştur. Bu yönüyle dönemin siyasal partilerinin etkisiyle ortaya çıkan ve siyasal hayata hakim olan kutuplaşma basın aracılığı ile daha da ivme kazanarak kalıcı hale gelmiş, hatta kendinden sonraki dönemlere de tevarüs etmiştir. Bu nedenle dördüncü kuvvet olarak da nitelendirilen basının önemi ve etki gücü her zaman artarak devam etmiştir.

KAYNAKÇA

I- Gazete, Dergi ve Ansiklopediler

Cumhuriyetin 75 Yılı (1954-1978), 2. Baskı, C. 2, Yapı ve Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

Cumhuriyet, 5.4.1975, 8.4.1975; 17.7.1975; 11.12.1975; 3.9.1976; 8.12.1976; 31.12.1977; 20.9.1976; 1.11.1977.

Hergün, 2.3.1975; 3.3.1975.

Hürriyet 1975 Yıllığı, Hür Ofset Matbaası, İstanbul, 1975.

Milli Gazete, 20.12.1977; 23.12.1977.

Milliyet, 17.9.1974; 5.3.1975; 7.3.1975; 2.1.1977.

Özgürlük Yolu, 1976, S. 17.

Son Havadis, 20.3.1975

Tercüman, 2.3.1975, 18.3.1975, 21.3.1975, 4.3.1975, 6.5.1975, 20.5.1975; 10.6.1975; 12.7.1975; 10.8.1977; 12.10.197; 16.10.1977.

II- Makaleler

AKBAY, Oktay, "Oyunları Bozuldu", **Cumhuriyet**, 9.3.1975.

-----, "MC Sahnede", **Cumhuriyet**, 22.3.1975.

-----, "TRT değil MCRT mi?", **Cumhuriyet**, 7.6.1975.

-----, "Yeni 31 Martlar", **Cumhuriyet**, 28.6.1975.

-----, "Halkımız Hesap Soracaktır", **Cumhuriyet**, 20.8.1976.

-----, "MC'yi İktidardan Düşürmek", **Cumhuriyet**, 3.10.1977.

AKYOL, Taha, "Yeni Hükümet", **Hergün**, 23.7.1977.

-----, "Manzara-i Umumiye", **Hergün**, 20.12.1977.

- ALP, Ali Rıza, “Eğitim ve Milliyetçi Basın”, **Tercüman**, 20.12.1975.
- ALTAYLI, Enver, “Hükümetin Mesuliyeti”, **Hergün**, 22.7.1977.
- BALCI, Ergun, “MC Hükümeti'nin Kıbrıs Politikası”, **Cumhuriyet**, 16.8.1977.
- BİRKAN, Selahattin, “Milliyetçi Cephe İktidarı”, **Son Havadis**, 12.3.1975.
- BUĞRA, Tarık, “Milleti Bölmek”, **Tercüman**, 24.3.1975.
- , “Alternatifsiz İktidar”, **Tercüman**, 26.9.1975.
- CİVAOĞLU, Güneri, “Mitterrand-Barre Ecevit-Demirel”, **Tercüman**, 15.5.1977.
- , “Ambargo Devam Ediyor”, **Tercüman**, 24.7.1977.
- , “Üçlü Koalisyonun Değerlendirmesi ve İlk 15 Gün”, **Tercüman**, 17.8.1977.
- , “Zamlar Ecevit'ten Daha etkili Bir Yapıştırıcıdır”, **Tercüman**, 31.8.1977.
- EŞEL, Gökhan, “Demokrat Parti Dönemi Türk-Amerikan İlişkilerinde Basın Sansürü ve Pulliam Davası”, **TUBAR Türklük Bilim Araştırmaları Dergisi**, Bahar 2011.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin, “CHP-AP Koalisyonunu Kimler İstiyor”, **Hergün**, 3.11.1977.
- ILGAZ, Turhan, “Hükümet Bunalımından İzlenimler”, **Cumhuriyet**, 7.3.1975.
- ILICAK, Nazlı, “Hükümet Bunalımı”, **Tercüman**, 22.12.1977.
- , “Anarşi Tohumları”, **Tercüman**, 5.4.1976.
- İPEKÇİ, Abdi, “Filmin İkinci Gösterisi”, **Milliyet**, 8.7.1975.
- , “Cephecilik Kime Yaradı?”, **Milliyet**, 16.10.1975.

- , “Olaylar Neden Çıkıyor”, **Milliyet**, 10.4.1976.
- , “Demirel’in Açıklamaları”, **Milliyet**, 23.6.1976.
- , “CHP Hükümeti Dışında, Makul Bir Çözüm Gözük-
müyor”, **Milliyet**, 7.6.1977.
- , “Zamlar”, **Milliyet**, 6.9.1977.
- İRDEM, Selçuk, “Birinci Yılın Sonunda...”, **Son Havadis**, 31.3.1976.
- , “Peşin Hükümleri Bırakmak”, **Son Havadis**,
7.8.1977.
- KABAKLI, Ahmet, “Milliyetçiler Niçin Birleşiyor”, **Tercüman**,
18.3.1975.
- , “Korutürk’ü Tebrik”, **Tercüman**, 22.3.1975
- , “Protokol’e Bir Bakış”, **Tercüman**, 4.4.1975.
- , “Seçim’den Çıktık”, **Tercüman**, 16.4.1975.
- , “Solcu Cephe”, **Tercüman**, 3.9.1975.
- , “Milli Koalisyon”, **Tercüman**, 3.1.1978.
- KAFAOĞLU, Arslan Başer, “M.C. İktidarı ve Ekonomi”, **Cumhuri-
yet**, 2.4.1975.
- KEPENEK, Yakup, “Ekonomik Belirsizlik Ortamı”, **Cumhuriyet**,
25.8.1977.
- MAKAL, Tahir Kutsi, “Milli Koalisyon”, **Hergün**, 3.3.1975.
- MUMCU, Uğur, “Son Sağcı Hükümet”, **Cumhuriyet**, 26.3.1975.
- , “Devlet ve Şiddet”, **Cumhuriyet**, 9.9.1976.
- , “İnsanlık Göreviydi”, **Cumhuriyet**, 4.1.1978.
- NADİ, Nadir, “İşte Cephe”, **Cumhuriyet**, 19.3.1975.
- , “Cephenin Ömrü”, **Cumhuriyet**, 15.4.1975.
- OKUYAN, Yaşar, “Şimdi Ne Olacak”, **Hergün**, 14.6.1977.

- ÖYMEN, Örsan, “31 Mart Hükümeti”, **Milliyet**, 1.4.1975.
- , Örsan Öymen, “MC = Macera Cephesi”, **Milliyet**, 1.7.1977.
- , “Çekilişe Bir Gün Kaldı”, **Milliyet**, 30.12.1977.
- ÖZYÖRÜK, Mukbil, “Programın Bazı Noktaları”, **Tercüman**, 30.7.1977.
- PARMAKSIZOĞLU, Abbas, “Sağlanan Bir Hükümet Umudu Gerçekleşirken”, **Hergün**, 23.3.1975.
- SİRMEN, Ali, “Demirel’in Basın Toplantısı”, **Cumhuriyet**, 12.7.1976.
- SELÇUK, İlhan; “Fıttırmak”, **Cumhuriyet**, 4.4.1975.
- , “MC Çözülürken”, **Cumhuriyet**, 20.12.1977.
- SOYSAL, Mümtaz, “AP’yi Bekleyen Tehlike”, **Milliyet**, 17.5.1975.
- , Mümtaz Soysal, “Solda Cepheleşme Korkusu”, **Milliyet**, 8.8.1975.
- , “Cephe”, **Milliyet**, 12.8.1977.
- ŞENYÜCEL, Mustafa, “Sanat Âleminde Milliyetçi Cephe”, **Tercüman**, 27.4.1975.
- TİMURTAŞ, Faruk K., “Hükümet ve Milli Eğitim İşleri”, **Tercüman**, 20.5.1975.
- TOKER, Yalçın, “Sola Umut Veren Bakanlar”, **Hergün**, 21.8.1977.
- URAZ, Abdullah, “Tekel Zammı”, **Son Havadis**, 21.8.1977.
- YAŞA, Memduh, “CHP-AP İşbirliği”, **Tercüman**, 28.10.1977.

1950-1960 DÖNEMİNDE MİLLİYET GAZETESİNCE DÜZENLENEN KAMPANYALAR

Emre AYKOÇ*

ÖZET

1950’li yıllara damgasını vuran Demokrat Parti iktidarı boyunca, Türkiye’de siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda çok önemli değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. 3 Mayıs 1950’de yayın hayatına başlayan Milliyet gazetesi, 1954 yılında Abdi İpekçi’nin yazı işleri müdürlüğüne getirilmesiyle büyük bir atılım gerçekleştirmiş ve kamuoyunu etkileme gücünü arttırmıştır. Bu süreçte toplumsal konulara ve sorunlara daha fazla yer vermeye başlayan Milliyet, toplumsal duyarlılık ve farkındalık yaratmak üzere doğrudan insiyatif üstlenmiş ve çeşitli kampanyalar düzenlemiştir. Milliyet’in 1950-1960 döneminde düzenlediği kampanyalar şu şekilde sıralanabilir: Kapalıçarşı Esnafına Yardım Kampanyası; Galatasaray ve Fenerbahçe Taraftarlarından Takımlarına Hatıra Kampanyası; Kahraman Macar Milletine Yardım Kampanyası; Galatasaray ve Fenerbahçe Taraftarlarından Takımlarına Galibiyet Primi Verme Kampanyası; Çanakkale Abidesi Yardım Kampanyası; Kıbrıs’a Türk Bayrağı Gönderme Kampanyası. Çalışmada, bu kampanyaların hangi gelişmeler sonucunda, neden ve nasıl başladığı, ilgi ve katılımı teşvik etmek üzere hangi unsurların, nasıl bir bağlam içinde kullanıldığı, nasıl yürütüldüğü ve sona erdikten sonra ne gibi etkiler yarattığı değerlendirilmiş; kampanyaların nicel ve nitel analizi yapılarak başarılı veya başarısız olmasındaki etkenler açıklanmaya çalışılmıştır. Belirlenen hedefe ulaşma veya beklentiyi tatmin ile ilgi çekme ve katılım açılarından değerlendirildiğinde, yukarıda sıralanan kampanyalardan ilkinin “kısmen başarılı”, ikinci, üçüncü ve dördüncü kampanyaların

* Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, EDİRNE, eaykoc@yahoo.com

“başarısız”, son iki kampanyanın ise “başarılı” olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hedef katılımcı kitlesinin genişliği, kampanya konusunun niteliği ve vatandaşların buna atfettiği önem, kampanyaların başarısındaki en önemli faktörlerdir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, 1950’ler Türkiyesi, Toplumsal Mobilizasyon, Milliyet, Kampanya.

CAMPAIGNS ORGANIZED BY MİLLİYET NEWSPAPER DURING THE PERIOD OF 1950-1960

ABSTRACT

There have been very significant changes and transformations in political, economic and social areas in Turkey during the Democratic Party government, which labelled 1950s. Milliyet newspaper, founded on 3 May 1950, has achieved a breakthrough with the beginning of Abdi İpekçi's editorial directorate in 1954, and has increased its power to influence the public opinion. In this process, Milliyet began to give more place to social issues and problems in its columns and has organized various campaigns by taking the direct initiative to create social sensitivity and awareness. Six campaigns organized by Milliyet during the 1950-1960 period can be summarized as follows: Aid Campaign for Grand Bazaar Tradesmen; Commemorative Campaign of Galatasaray ve Fenerbahçe Team Fans; Aid Campaign for Heroic Hungarian Nation; Glory Premium Campaign From Galatasaray and Fenerbahçe Team Fans; Support Campaign for Çanakkale Monument; Delivery Campaign of Turkish Flag to Cyprus. In this study, why and how this campaigns have been launched, which motivation elements has been used to encourage the interest and participation and in which context they have been used, how they have been conducted and which after-effects they have created, is evaluated. A quantitative and qualitative analysis of these campaigns is performed and factors of their successes or failures are explained. This campaigns are evaluated in terms of the goal attainment or satisfaction of expectations and drawing the interest and participation, and it has been achieved the conclusion that the very first of the campaigns listed above is "partially successful", the second, third and fourth are "unsuccessful" and the last two of them are "successful". The width of the targeted participant mass, the importance of the campaign subject and the value attributed by citizens are the most important factors in the success of these campaigns.

Key Words: Democratic Party, 1950s' Turkey, Social Mobilisation, Milliyet Newspaper, Campaign.

Giriş

Toplumun çoğunluğuna hakim kanaat ve tutumlar biçiminde basitçe tanımlanabilecek olan kamuoyu, kitlelerin ağırlığının arttığı 19. yüzyıldan itibaren siyasal/toplumsal yaşamda önem kazanmaya başlamıştır. Bu çerçevede gerek siyasal elitler, gerekse çeşitli baskı/çıkar grupları, yönlendirilebilir ve biçimlendirilebilir bir nitelik arz eden kamuoyunu kendi görüşleri doğrultusunda etkilemeye çalışmışlardır¹. Toplumda belli konulardaki duyarlılıkları uyararak farkındalık yaratmaya ve çeşitli teşvik mekanizmalarıyla pasif/alıcı konumundaki kamuoyunu aktif/katılımcı hale getirmeye yönelik girişimler olarak tanımlanabilecek olan toplumsal mobilizasyon kampanyaları da bu sürecin bir ürünüdür. Bu kampanyaların başlatılmasında ve sürdürülmesinde, en önemli kamuoyu oluşturucusu ve ileticilerinden biri olan kitle iletişim araçlarının, özellikle de radyo, televizyon ve internet gibi diğer iletişim araçlarının ortaya çıkmadığı dönemlerde basının, oldukça önemli bir araçsal rolü vardır. Çoğu kez sivil inisiyatif tarafından başlatılan bu kampanyaların, mutlak surette ideolojik/siyasi bir boyut ve anlamı olması gerekmemekle birlikte, grup/topluluk/ulus aidiyetini güçlendirici ve biz-öteki sınırlarını belirginleştirici bir işlevi bulunduğu da gözden kaçırılmamalıdır. Diğer taraftan, çevrenin takdirini kazanma, kendini tatmin, empati ve aidiyet bağları gibi psikolojik faktörler de, bireysel düzeyde bu kampanyalara katılımı motive eden unsurlar olarak sıralanabilir. Ayrıca, organizasyon biçimi, süresi ve kullanılan teşvik unsuru ve mekanizmaları kadar, kampanya konusunun niteliği ve bireylerin buna atfettiği önem de, bu kampanyaların başarısını etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

¹ Arsev Bektaş, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000, s. 93-95.

Radyo yayınlarının büyük oranda siyasal iktidarın denetiminde olduğu² 1950’li yıllar Türkiye’sinde basın, en önemli “bağımsız” kamuoyu oluşturucusu görünümündedir. 1952 yılında yapılan yasal düzenlemelerle Türkiye basınının özgürlük alanı genişlemişse de, 1950’li yılların ortalarından itibaren basın üzerindeki baskılar yeniden artmaya başlamıştır. Bu süreçte siyasal iktidar, bir dizi yasal düzenleme ve çeşitli mekanizmalar (kâğıt tahsisi, ilan dağıtımı gibi) yoluyla basını etki ve denetimi altına almaya çalışmıştır³.

1950’li yıllar, Türkiye’de siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel açılardan çok önemli değişim ve dönüşümlerin olduğu, Türkiye’nin adeta kabuk değiştirdiği bir dönemdir. İdeolojik temelli iki kutuplu uluslararası sistem içerisinde Soğuk Savaş’ın bütün şiddetiyle yaşandığı bu zaman diliminde NATO, Avrupa Konseyi gibi kuruluşlara üye olan Türkiye, Batı dünyasının siyasal, ekonomik ve kültürel yapı ve kurumlarına tam anlamıyla eklenmiş; diğer bir ifadeyle kendisini “hür dünya” safında konumlandırmıştır. Siyasal açıdan değerlendirildiğinde, 1950’ler Demokrat Parti’nin (DP) iktidarda bulunduğu yıllardır. 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen ve 27 yıllık tek parti yönetimine son veren DP, iktidarının ilk yıllarında, geçmiş dönemin baskıcı politika ve uygulamalarını büyük ölçüde ortadan kaldırarak özgürlük alanını genişletmiş ve böylece seçmen desteğini arttırmışsa da, özellikle 1957 seçimlerinden sonra çeşitli faktörlerin etkisiyle otoriter bir yönetim uygulamaya başlamıştır. Bu süreçte muhalefet partileri, basın, üniversiteler, yargı organları üzerindeki baskılar artmıştır. Yine 1950’li yılların ilk yarısında ekonomi alanında parlak gelişmeler olmuş ve %10’ları aşan büyüme hızları yakalanmışsa da, 1950’lerin ikinci yarısına ekonomik darboğaz damgasını vurmuş, cari açık giderek artarken, fiyat artışları, mal darlıkları ve karaborsacılık günlük yaşamın “olağanı” haline gelmiştir.

² Nevra Ersarı, “Ellili Yıllarda Radyo ve Siyaset”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 393-420.

³ Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **A.Ü. SBF Dergisi**, C. 51, S. 1, 1996, s. 487-504

Tüm bu gelişmeler 1950'lerin ikinci yarısından sonra toplumsal alana da yansımıştır. Bu dönemde hızlanan köyden kente göç süreci birçok toplumsal probleme yol açarken, özellikle Vatan Cephesi'nin kurulması örneğinden de izlenebileceği üzere, siyasi alandaki kutuplaşma toplumsal alana da yayılmıştır. Yaklaşık 10 yıl süren DP iktidarı, Türkiye'de tamamen farklı bir dönemi başlatan 27 Mayıs 1960 askerî darbesi ile son bulmuştur⁴.

3 Mayıs 1950 tarihinde yayın hayatına başlayan Milliyet, ilk yıllarda, kurucusu Ali Naci Karacan'ın tasavvur ettiği ölçülerde büyük ve etkili bir gazete olamamıştır. Bu yönde bir atılım gerçekleştirmeyi arzulayan Karacan, 1954 yılında, o sırada henüz 25 yaşında olan Abdi İpekçi'yi yazı işleri müdürlüğüne getirmiştir. Önemli bir dönüşüm geçiren ve bu süreçte objektif haberciliği ön plana çıkarmaya başlayan Milliyet, hem tirajını, hem de etkinliğini arttırmış; ilerleyen zamanlarda Türk gazeteciliği açısından adeta bir "okul" haline gelmiştir⁵. İlk başlarda açık bir şekilde DP yanlısı bir çizgi izleyen gazete, basın üzerindeki baskıların artmaya başlamasıyla birlikte 1950'lerin ikinci yarısından itibaren bu tutumundan vazgeçmiş ve zaman zaman iktidara ciddi eleştiriler yöneltebilmiştir. Toplumsal konulara ve sorunlara daha geniş ölçüde yer vermeye başlayan gazete, kimi durumlarda, toplumsal duyarlılık ve farkındalık yaratmak ve doğrudan kendisi kamuoyu oluşturmak amacıyla inisiyatif almış ve çeşitli kampanyalar düzenlemiştir.

Bu çalışmada Milliyet gazetesinin 1950-1960 döneminde gerçekleştirdiği altı kampanya, 1950'li yıllar Türkiye'si'nin siyasal, ekonomik, toplumsal ve kültürel panoraması çerçevesinde incelenmiştir.

⁴ Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.325-350; Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 46-82, 125-147; Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 250-301.

⁵ Hıfzı Topuz, **II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003, s. 252-256; Tufan Türengü ve Erhan Akyıldız, **Gazeteci**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986.

Bu doğrultuda, söz konusu kampanyaların hangi gelişmeler sonucunda, neden ve nasıl ortaya çıktığı, toplumsal mobilizasyonu teşvik etmek üzere hangi unsurların, nasıl bir bağlam içinde kullanıldığı, kampanyaların nasıl yürütüldüğü ve sona erdikten sonra ne gibi etkileri olduğu değerlendirilmiş; kampanyaların nicel ve nitel analizi yapılarak başarı veya başarısızlığındaki etkenler açıklanmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada, kampanyalarda toplanan para miktarlarının günümüzde ifade ettiği yaklaşık parasal değere de yer verilmiş; kesin ve net hesaplamalara dayanmayan ve yalnızca fikir verici mahiyette telakki edilmesi gereken bu değerler, satın alma gücü ile yaşam standardını kısmen yansıttığı düşünülen Cumhuriyet altını fiyatlarının oranlanması ile elde edilmiştir⁶. Çalışma esas itibarıyla 1950-1960 dönemi Milliyet gazetesi arşivi üzerinden yürütülmüş; kimi durumlarda diğer gazetelerin arşivlerine de başvurulmuştur. 1950-1960 döneminin iktidar-basın ilişkileri, Milliyet gazetesi, Abdi İpekçi ve gazeteciliği konularında birçok eser bulunmakla birlikte, doğrudan doğruya basın tarafından düzenlenen kampanyalara ilişkin bir çalışmaya rastlanmamış olmasının, bu çalışmanın özgün yönünü oluşturduğu düşünülmekte ve literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

Kapalıçarşı Esnafına Yardım Kampanyası

İstanbul'daki tarihî Kapalıçarşı'da bulunan dükkânların neredeyse yarısı 26-27 Kasım 1954 gecesi çıkan büyük bir yangın sonucunda zarar görmüştür. 26 Kasım günü saat 23.00 sularında Kapalıçarşı'nın Kalpakçılar kesiminde elektrik kontağından başlayan ve kısa sürede yayılan yangın, sabaha karşı kontrol altına alınabilmiştir. Büyük bir dehşet ve üzüntü yaratan bu yangın sonucunda 1224 dükkân yanmış veya harap olmuş, yaklaşık 10 bin esnaf ve bunlara

⁶ Bu hesaplamalarda, altın fiyatlarındaki spekülatif ve dönemsel fiyat artış ve düşüşleri dikkate alınmamıştır.

bağlı çalışan 100 bin kişinin işsiz kaldığı ileri sürülmüş ve toplam zararın 300-500 milyon lira arasında olduğu tahminleri yapılmıştır⁷. Yaklaşık 1400 dükkânın ise herhangi bir hasar görmediği ve can kaybının yaşanmadığı bu yangından sonra gerek çökme tehlikesinden dolayı, gerek yağma ve hırsızlık gibi olayların önüne geçilebilmesi ve gerekse hasar tespit çalışmalarının sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için tüm Kapalıçarşı emniyet kuvvetlerince kordon altına alınmış ve kimsenin içeriye girmesine izin verilmemiştir. 1 Aralık'tan itibaren esnafın içeri girmesine izin verilmeye başlanmış, 3 Aralık'ta ise Kapalıçarşı halka açılmıştır.

Yangın felaketi sonrasında esnafın ve İstanbulluların mağduriyetinin giderilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarının hemen çalışmalarına başladığı ve devlet imkânlarının seferber edildiği görülmektedir. Cumhurbaşkanı Celâl Bayar yangın alanında bizzat tetkiklerde bulunmuş ve Kapalıçarşı'nın tamir ve ihyası için gerekli emirleri vermiştir. Bunun yanı sıra Nafia Vekili Kemal Zeytinoglu'nun başkanlığında, çeşitli kurumlardan bürokratların, esnaf birlikleri ve iş çevreleri temsilcilerinin katılımıyla Vilayet'te çeşitli toplantılar düzenlenmiştir. Bu toplantılarda, hasar tespit çalışmalarının yürütülmesi, dükkânları yanan esnafın çevrede yapılacak barakalara yerleştirilmesi, zarar gören esnafın vergi borçlarının terkinini ve kredi ödemelerinin ertelenmesi, vadesi gelmiş bonoların tahsilinin geciktirilmesi, uzun vadeli ve düşük faizli kredi tahsisi, sigortalı işyerlerinin muamelelerinin hızlandırılması ve tazminat ödemelerinin hızla yapılması ile mağdur ve muhtaç durumdaki esnafa nakdî yardım yapılması gibi önlemler görüşülerek çeşitli kararlar alınmıştır. Esnafa yardım için Vilayet bünyesinde oluşturulan yardım komitesine, İş Bankası, Ziraat Bankası ve İstanbul Ticaret Odası 100'er bin lira, İstanbul Sanayi Odası ise 50 bin lira bağışta bulunmuştur⁸. İstanbul Şehir Meclisi'nde de Kapalıçarşı'nın yeniden imarı için, devletin yaptığı acil

⁷ *Milliyet*, 27 Kasım 1954; *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1954.

⁸ *Cumhuriyet*, 1 Aralık 1954.

yardımlara ek olarak 1 milyon lira tahsis edilmesine karar verilmiştir.⁹

Devletin bu önlemleri ve yardımları yanında çeşitli sivil toplum kuruluşları da faaliyetlerde bulunmuştur. Kızılay, zarar gören esnafa yardım için bir para toplama kampanyası açarken, esnafın yanında çalışan işçi ve müstahdemlere nakdî yardımda bulunmuş, ilk aşamada yaklaşık 500 kişiye 25 ila 100 lira arasında değişen miktarlarda para yardımı yapılmıştır. Öte yandan, Kapalıçarşı Esnafı Tesanüd ve Koruma Cemiyeti ile Esnaf Dernekleri Birliği de yardım kampanyaları açarken, İstanbul Fetih Derneği de Kapalıçarşı'nın yeniden imarı için 2 bin lira bağışta bulunmuştur.

Bu süreçte düzenlenen yardım kampanyalarından biri de Milliyet gazetesinin 29 Kasım 1954 tarihinde başlattığı “Kapalıçarşı Esnafına Yardım Kampanyası”dır. Ali Naci Karacan 28 Kasım’da yayınlanan “Bir Çarşı Değil, Bir Âlem Yandı” başlıklı başyazısında, Kapalıçarşı’ya ilişkin çocukluk ve gençlik anılarından bahsederek, Kapalıçarşı'nın kendine has bir devinimi ve kuralları olan apayrı bir “dünya” olduğunu ifade etmiş ve yazısının sonunda “Elbirliğiyle yıkılanı, yanarı yerine koymağa çalışalım, çarşı içindeki esnafın her suretle yardımına koşalım” diyerek kampanyanın ilk işaretini vermiştir. Yine 28 Kasım’da yayınlanan bir haber-yorumda ise felaketin yalnızca İstanbul’u etkilemediği ve Türkiye çapında olduğu, Anadolu esnafına artık mal göndermenin zorlaşacağı vurgulanmış; Kapalıçarşı esnafının çoğunlukla bono ile iş gördüğü, ancak yangında bunların yandığı ifade edilerek İstanbul piyasası, dolayısıyla ülke ekonomisi için bir krizin söz konusu olabileceği ileri sürülmüştür. 29 Kasım’da yapılan kampanya çağrısında ise Kapalıçarşı’da dükkânları yanan esnafın kış ortasında günlük yiyecek ve yakacak derdi ile karşı karşıya kaldığı ifade edilmiş, bu felaketzedelere yardımın, “hassas ve civanmerd İstanbul halkına, hatta bütün memlekete düşen bir vazife” olduğu vurgulanmış, muhtaç durumdaki bu insanları sefalet

⁹ Cumhuriyet, 7 Aralık 1954.

içinde bırakmanın vefalı Türk milletine yakışan bir hareket olmaya-
cağı belirtilerek “bu yardım borcunu herkesin malî imkânı nisbe-
tinde ödemeğe koşacağına eminiz” ifadeleri ile yardım çağrısında bu-
lunulmuştur. Ayrıca 1.000 liralık ilk bağışın Milliyet adına İş Ban-
kası’na yatırıldığı belirtilmiş, Milliyet gazetesi idarehanesinde mak-
buz mukabili kabul edilecek teberruların, her gün İş Bankası’na ya-
tırılacağı ve bağışta bulunanların isimlerinin her gün gazetede yayın-
lanacağı vurgulanmıştır. Kampanya oldukça hızlı bir biçimde başla-
mış, ilk günün sonunda 3.310 lira bağış toplanmıştır. Aynı gün Şan
Sineması da, Milliyet’le işbirliği içerisinde, tüm geliri Kapalıçarşı es-
nafına bırakılmak üzere büyük bir Türk müziği konseri düzenlemeye
karar vermiştir. Milliyet, tüm ses ve saz sanatkârlarını, 6 Aralık günü
yapılması planlanan bu konsere katılmaya davet etmiştir¹⁰. Kam-
panya ilk günlerde kamuoyunda, belli ölçülerde de olsa, bir duyarlı-
lık oluşturmuş ve dördüncü günün sonunda 6.353 liralık bağış mik-
tarına ulaşılmıştır. Ancak bundan sonraki süreçte kampanyanın hızı
nispeten yavaşlamıştır. Kampanya 15 Aralık 1954 tarihinde sonlan-
dırılmış, bu süreçte toplam olarak 9.718,20 lira (günümüz değeriyle
yaklaşık 155.000 TL) bağış toplanmıştır. Bu miktarın 6.000 liralık
büyük bir kesimini, 500 ve 1.000 liralık “büyük” bağışlar oluşturmak-
tadır. Şan Sineması’ndaki konserden elde edilen 2.639,70 liralık ha-
sılatın dışında kalan meblağ da, 2,50 lira ile 100 lira arasında değişen

¹⁰ Bu konser 6 Aralık 1954 günü saat 21.30’da Şan Sineması’nda yapılmıştır. İlk başta konsere Hamiyet Yüceses, Saime Sinan, Sabite Tur Gülerman, Zeki Müren, Mefharet Yıldırım, Şen Kardeşler, Kadri Şençalar ve arkadaşları ile Bal Arıları’nın katılacağı bildirilmişse de (Milliyet, 2 Aralık 1954), konser Hamiyet Yüceses, Sabite Tur Gülerman, Saime Sinan, Bal Arıları, Şen Kardeşler ve Mahir Çetintaş’ın katılımıyla yapılmıştır. Konserden elde edilen hasılat da Milliyet’in açmış olduğu kampanyaya verilmiştir. Ancak bu konser organizasyonu yaklaşık bir yıl sonra Şan Sineması’nın Belediye ile bir ihtilaf yaşamasına yol açmıştır. Şan Sineması, Belediye Eğ-
lence Bürosu’na başvurarak, bu konserden elde edilen gelirin belediye resminden muaf tutulmasını talep etmiş, ancak Büro, hem bu talebi reddetmiş, hem de zamanında yatırılmadığı gerekçesiyle dört misli (1.688,86 lira) ceza kesmiştir. Bu durum Milliyet’te oldukça sert bir biçimde eleştirilmiştir. (Milliyet, 7 Ocak 1955; Milliyet, 17 Eylül 1955).

çok sayıdaki “küçük” bağıştan oluşmaktadır. Kampanya ile elde edilen bu bağışlar, 17 Aralık 1954 tarihinde Kızılay’a verilmiştir¹¹. “Kızılay’ın bu parayı yangın felâketine uğrıyan çarşı esnafına en faydalı bir şekilde sarfedeceğine emin” olduğunu belirten Milliyet, okurlarına da gösterdiği hassasiyetten dolayı teşekkürlerini sunmuştur.

Özellikle daha sonraki yıllarda düzenleyeceği kampanyalarla karşılaştırıldığında, Milliyet’in, İstanbul’un tarihi, sosyal ve ekonomik dokusunda oldukça önemli bir yere sahip olan Kapalıçarşı esnafıyla dayanışma amacıyla giriştiği bu ilk kampanyanın, gerek katılımcı sayısı açısından (bu kampanyaya toplam 44 kişi ve kuruluş katılmıştır), gerekse toplanan bağış miktarı açısından çok büyük bir başarı elde edemediğini kabul etmek gerekir. Bununla birlikte, gerek kampanyaya katılımın coğrafi yaygınlığı (kampanyaya yalnızca İstanbul’dan değil, Aydın, Isparta, Antalya gibi kentlerden de katılım olmuştur), gerekse Burla Biraderler ve Gripin ilaçları sahibi Necip Akar gibi zengin iş adamları ile çeşitli film ve ilan şirketlerinin yardımları için Milliyet’in kampanyasını tercih etmeleri, gazetenin basın dünyasında ve kamuoyunda yer edinmeye ve etkinliğini arttırmaya başladığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Bu kampanyada dikkat çekici hususlardan biri, bağış miktarı konusunda herhangi bir hedef konmamış olmasıdır. Sonuç olarak, bir başarı ölçütü koymak ve buna göre bir değerlendirme yapmak tam anlamıyla mümkün olmasa da, bu ilk kampanyanın “pek de kötü bir başlangıç olmadığı” söylenebilir.

Galatasaray-Fenerbahçe Rekabeti Üzerinden Düzenlenen Taraftar Kampanyaları

İngiltere’de 19. yüzyılın ortalarında gelişmeye ve geniş kitlelerce hem bir sportif etkinlik, hem de bir temaşa/eglenme biçimi olarak benimsenmeye başlayan modern futbol, kısa bir zaman dilimi içerisinde tüm dünyaya yayılmıştır. Türkiye coğrafyasına 19. yüzyılın sonlarında giren futbol, ilk başlarda azınlıkların ve yabancıların -özellikle

¹¹ Milliyet, 19 Aralık 1954.

de İngilizlerin- uğraştığı bir spor dalı iken, zamanla Müslüman-Türklerin de ilgisini çekmeye başlamış; 20. yüzyılın başında ilk Türk futbol kulüpleri kurulmaya başlamıştır. 1952 yılında futbolda profesyonelliğin kabulünden ve özellikle de 1959 yılında yerel liglerin birleştirilerek Millî Lig'in (Türkiye Ligi) kurulmasından sonra, Türkiye'de futbol hem diğer spor dalları üzerinde başat hale gelmiş, hem de seyrinden haz ve heyecan duyulan, gerçek anlamda kitlesel bir eğlence etkinliğine dönüşmüştür¹².

Türk futbol tarihine damgasını vuran rekabetlerin en başta geleni, şüphesiz ki Galatasaray ile Fenerbahçe futbol takımları arasındaki rekabettir. Bu iki takım arasındaki karşılaşmalar her zaman büyük heyecan uyandırmış, ülke gündeminin en üst sıralarında yer almıştır. Durum, 1950'li yıllar Türkiye'sinde de farklı değildir. Yalnızca İstanbul'da değil, ülke çapında da çok sayıda taraftarı olan bu takımlar arasındaki ezeli rekabet, Milliyet gazetesinin de bu çerçevede iki kampanya düzenlemesine vesile olmuştur. Bunlar, 3 Ocak 1955 ile 5 Mart 1955 tarihleri arasında düzenlenen "Galatasaray ve Fenerbahçe Taraftarlarından Takımlarına Hatıra Kampanyası" ile 27-30 Nisan 1957 tarihlerinde gerçekleştirilen "Galatasaray ve Fenerbahçe Taraftarlarından Takımlarına Galibiyet Primi Verme Kampanyası"dır.

Bu kampanyalardan ilkinin duyurusu 30 Aralık 1954 tarihli Milliyet'te yapılmıştır. Buna göre, Profesyonel Lig'in ikinci devresinde 150. kez karşı karşıya gelecek iki ezeli rakip arasındaki sportif mücadeleyi sembolleştirmek ve bu tarihî karşılaşmayı süslemek amacıyla Milliyet bir teberru listesi açmıştır. Bu çerçevede taraftarlardan toplanacak paralarla bu iki kulübe birer hatıra verilecektir. Kampanya çağrısında, verilecek hediye'nin ne olacağına, taraftarlar arasında açılacak bir anketle karar verileceği ilan edilmekte, "manevi kıymeti çok

¹² Erdoğan Arıpınar ve diğerleri, **Türk Futbol Tarihi**, Cilt 1, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, İstanbul, 1992, ss. 9-15, 85-86, 99.

büyük olacak ve taraftarların kulüplerine göstereceği sevginin genişliğini ispat edecek” bu hediyelerin kulüplere layık bir şekilde hazırlanabilmesi için teberrulara 3 Ocak 1955 günü başlanacağı bildirilmektedir. Taraftarların paralarını makbuz mukabilinde Milliyet gazetesine yatırabilecekleri, taşrada bulunan taraftarların da banka aracılığıyla para gönderebilecekleri, ayrıca başışta bulunan taraftarların isimlerinin her gün gazetede yayınlanacağı duyurulmaktadır.

3 Ocak'ta başlayan kampanyaya taraftarların ilgisinin nispeten düşük bir düzeyde olduğu tespiti yapılabilir. Kampanyanın ilk günlerinde Galatasaray taraftarlarının topladığı para miktarı, Fenerbahçelilerinkinden daha fazla iken, Ocak ayının ortalarından itibaren durum tersine dönmüştür. Ancak Ocak ayının sonlarında kendi aralarında organize olan ve topladıkları parayı bir kerede yatıran Galatasaray taraftarları teberru yarışında öne geçmiş ve bu durum kampanya sonuna dek devam etmiştir. Bu durum, taraftarlar arasında dayanışmanın güçlendiği biçiminde yorumlanabilir. Ayrıca kampanyanın hızının azalmakta olduğunu gören gazetenin de, “Galatasaraylıların kafası dün kızdı” gibi kıskırtıcı başlıklarla verdiği kampanya haberleriyle kampanyayı canlandırmaya ve taraftarları teşvik etmeye çalıştığı da gözden kaçmamalıdır¹³. Ancak, gazetenin teşvik çabalarının olumlu bir sonuç vermediği ve Şubat ayı boyunca kampanyanın hızını iyice kaybettiği gözlemlenmektedir. Nitekim kampanyaya ilişkin haberlere artık neredeyse haftada bir kez yer verilmesi de bunun bir göstergesidir.

5 Mart 1955 tarihinde sona eren kampanya sonucunda Galatasaray taraftarları (55 kişi ve kuruluş) 868 lira, Fenerbahçe taraftarları (88 kişi ve kuruluş) ise 567,50 lira toplamışlardır. Taraftarların topladığı miktarlar arasındaki bu fark, “tarafsızlığını her vesile ile korumayı şiar edinmiş olan gazete... sahibi Ali Naci Karacan tarafından bizzat kapatılmış” ve 950'şer lira (günümüz değeri yaklaşık olarak

¹³ **Milliyet**, 29 Ocak 1955.

13.500 TL) değerinde iki gümüş kupa alınmıştır¹⁴. Kupalar, maç gününe dek, her iki kulüp için de 50'er lira teberruda bulunmuş olan Yeni Melek Sineması vitrinlerinde teşhir edilmiştir. Kıymetleri eşit ama biçimleri birbirinden farklı olan kupaların hangisinin hangi takıma verileceği, 11 Mart günü Galatasaray takımı kaptanı “Sarı” Muzaffer [Tokaç] ile Fenerbahçe kaptanı “Küçük” Fikret'in [Kırcan] çektiği kura ile tespit edilmiştir. “Taraftarlardan Takımlarına Hatıra”lar, Milliyet Yazı İşleri Müdürü Abdi İpekçi ve Spor Sekreteri Babür Ardahan tarafından, 13 Mart 1955'te oynanan maçtan evvel, sahada Fenerbahçe kaptanı Lefter [Küçükandonyadis] ve Galatasaray kaptanı Turgay'a [Şeren] verilmiştir¹⁵. Bu noktada, ilk başlarda hediye nin ne olması gerektiğine taraftarlar arasında yapılacak anketle karar verileceği ilan edilmişse de, sonradan taraftarlara danışılmaksızın doğrudan doğruya kupa alımı yoluna gidildiğinin altı çizilmelidir. Öte yandan takımları için katkıda bulunan taraftarların isimlerinin bir plakaya çaktı rılacağı veya hediye nin üzerine yazılacağı belirtilmişse de, sonradan bu isimler, maroken kaplı bir albüm içinde kulüplere teslim edilmiştir.

Milliyet'in Galatasaray-Fenerbahçe rekabeti konusunda düzenlediği ikinci kampanya olan “Galibiyet Primi” kampanyasının ilk duyurusu, 26 Nisan 1957 tarihinde yapılmıştır. Puan tablosunda ilk iki sırayı paylaşan ve puanları birbirine oldukça yakın olan Fenerbahçe ile Galatasaray arasında 30 Nisan'da yapılacak olan bu maç, şampiyonluk düğümünü çözecek maç olduğu için “Yılın Maçı” olarak nitelenmiştir. Her iki takım futbolcularını galibiyet yönünde motive etmeyi ve tribünlerdeki desteğ in yanında taraftarlar ile futbolcular arasındaki bağları kuvvetlendirmeyi hedefleyen bu kampanya çerçevesinde, taraftarların kendi takımları adına yatıracakları para, kazanan takımın futbolcularına “galibiyet primi” olarak dağıtılacak; kaybeden

¹⁴ **Milliyet**, 9 Mart 1955.

¹⁵ Kupalar için kura çekimini yapan takımların “esas” kaptanları Muzaffer ve Fikret cezalı olmalarından dolayı oynamadıklarından, bu maçta Lefter ve Turgay kaptanlık yapmışlardır.

takımın taraftarları ise (beraberlik durumunda her iki takımın da taraftarları) makbuz mukabilinde yatırdıkları paraları geri alabileceklerdir. Milliyet'in başlangıç olarak her iki takım hesabına 1.000'er lira yatırdığı bu kampanyada, "Bakalım maçtan önce 'Galibiyet Primi' yarışında hangi kulüp taraftarları diğerini geçecek?" ifadesiyle de iki takım arasında yarış teşvik edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca paraların Milliyet veznesine yatırılacağı ve para yatıran taraftarların isimlerinin her gün gazetede yayınlanacağı belirtilmiştir.

Kısa süreli bu kampanyaya katılım ve ilginin, gazetenin umduğunun oldukça altında olduğu hissedilmektedir. İlk gün para yatıran taraftarların isim listesi verilmemiş, ancak Galatasaray taraftarlarının "prim yarışında" önde gittiği vurgulanarak yarış teşvik edilmeye çalışılmıştır¹⁶. İlerleyen günlerde yayınlanan isim listelerinden de katılımın oldukça düşük olduğu görülmektedir. Nitekim kampanyanın sona erdiği 30 Nisan itibariyle (Milliyet'in her iki takım adına verdiği 1.000 lira dışta tutulursa) Galatasaray adına 18 taraftardan 241 lira (günümüz değeriyle yaklaşık 1.800 TL), Fenerbahçe adına da 33 taraftardan 673 lira (günümüz değeriyle yaklaşık 5.000 TL) toplanmıştır. Ayrıca Fenerbahçe sol açığı Niyazi Tamakan'ın 29 Nisan'da takımının kazanması durumunda alacağı bu galibiyet primini, 25 Nisan'da gerçekleşen Fethiye Depremi felaketzedelerine bağışlayacağını açıklamasının ardından, hem Fenerbahçeli hem de Galatasaraylı tüm futbolcuların aynı yönde karar aldıklarını da belirtmek gerekir.

Bu kampanyalara, tespit edilebildiği kadarıyla, İstanbul dışından katılım olmamış; kampanya ilan ve haberlerine yalnızca spor sayfalarında yer verilmiştir. Bu kampanyaların esas hedeflerinin, taraftarlarla takımları arasındaki bağları kuvvetlendirmek, taraftarlar arasındaki dayanışmayı arttırmak ve yapılacak karşılaşmalara heyecan katmak olduğu söylenebilir. Taraftarların adanmışlık düzeylerinin bir göstergesi olarak da değerlendirilebilecek olan bu kampanyala-

¹⁶ Milliyet, 27 Nisan 1957.

rın, geniş bir ilgi ve katılıma mazhar olmadığı ve sonuç itibarıyla başarısız olduğu ifade edilebilir. Bunun muhtemel nedenleri şu şekilde sıralanabilir: İlk olarak futbol, 1950’li yıllarda henüz diğer spor dalları arasında başat bir konuma yerleşmemiştir. Futbol her ne kadar birçok insan tarafından sevilse ve ilgiyle takip edilse de, güreş başta olmak üzere diğer spor dallarına da ilginin yoğun bir biçimde sürdüğü gözden kaçırılmamalıdır. Kısacası bu dönemde, hem bir bedensel etkinlik, hem de bir temaşa-eğlence biçimi olarak spor dendiğinde akla ilk olarak futbol gelmemektedir. İkinci neden, her iki kampanyanın da hedef kitlesinin darlığıdır. Bu kampanyalar yalnızca Fenerbahçe ve Galatasaray taraftarlarına yönelik olarak düzenlenmiştir. Üstelik, kampanyaların esas hedef kitlesini tüm Fenerbahçe ve Galatasaray taraftarları değil, takımlarına büyük bir tutkuyla bağlı, Milliyet’in ifadesi kullanılırsa “müfrid”¹⁷ taraftarlar oluşturmaktadır. Son olarak, kampanya konularının taraftarlarca hayatî ve acil birer mesele olarak görülmemesi, “önemsiz” addedilmesi, diğer bir ifadeyle kampanya konularının çekiciliğinin düşük olması da bu kampanyalara ilgi ve katılımın düşüklüğünün bir nedeni olarak sayılabilir.

Kahraman Macar Milletine Yardım Kampanyası

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından aşamalı bir biçimde komünist rejime geçerek baskıcı yönetimler altında idare edilmeye başlayan ve Sovyetler Birliği’nin blok içindeki mutlak hakimiyetinden dolayı “uydu” olarak adlandırılan Doğu Avrupa devletlerinde, 1950’li yılların ortalarından itibaren toplumsal ve düşünsel bir hareketlilik göze çarpar. Stalin’in ölümü ile Stalin kültürünün tamamen yıkıldığı ve sosyalizme giden farklı yollar olabileceğinin kabul edildiği Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin 20. Kongresi, bir yandan Sovyetler Birliği’nin politikasında yumuşamanın göstergeleri iken, diğer yandan da bu sürece hız kazandıran önemli unsurlar olmuştur. Bu çerçevede

¹⁷ Milliyet, 29 Ocak 1955.

Doğu Avrupa ülkelerinde ekonomik sıkıntılardan doğan hoşnutsuzluk belirginlik kazanmaya, Moskova'ya doğrudan bağlı mevcut baskıcı yönetimler ile Sovyet tahakkümü sert bir biçimde eleştirilmeye ve siyasal sistemin demokratikleştirilerek reforme edilmesine yönelik talepler açıkça dile getirilmeye başlanmıştır. Polonya'daki eylemlerin nispi bir başarıya ulaşmasının ardından çıkan Macar ayaklanması da aynı süreç çerçevesinde ve benzer taleplerle ortaya çıkmıştır. 22 Ekim 1956 tarihinde Budapeşte Üniversitesi öğrencileri bir bildiri yayınlayarak, özgürlükçü ve reformist görüş ve uygulamaları ile tanınan İmre Nagy'nin başkanlığında bir hükümet kurulmasını, Sovyet askerlerinin Macaristan'dan çekilmesini ve ülkede serbest ve çok partili seçimler yapılmasını talep etmişlerdir¹⁸. Sovyetler Birliği, işçilerin de öğrencilere destek vermesiyle giderek büyüyen bu harekete karşı ilk başta küçük çaplı bir müdahalede bulunmuşsa da, sonradan Nagy'yi yönetime getirerek ayaklanmayı yatıştırma yoluna gitmiştir. Bu arada Sovyet birlikleri geçici olarak çekilmiş, ülkede ateşkes ilan edilmiş ve Nagy başkanlığında yeni bir kabine kurulmuştur. Ancak ayaklanmanın, Macar milliyetçilerinin önderliğinde tüm Macaristan'a yayılması ve yeni kurulan "Millî İhtilal Komiteleri"nin bazı bölgelerde denetimi ele geçirmesi; ilk başlarda sistem içi bir reform talebi iken, zamanla komünist sistemi yıkmaya yönelik milliyetçi bir hareket halini alması; Nagy'nin ülkenin tarafsızlığını ve Varşova Paktı'ndan ayrıldığını ilan ederek Birleşmiş Milletler korumasını talep etmesi gibi gelişmeler sonucunda, hareketin Doğu Avrupa'daki diğer ülkelere yayılmasından çekinen ve bu bölgedeki askeri, siyasi ve ekonomik hegemonyasını kaybetmek istemeyen Sovyetler Birliği, 4 Kasım'da Macaristan'a müdahale ederek ayaklanmayı kanlı bir bi-

¹⁸ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 8. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2000, s. 344.

çimde bastırmış ve 11 Kasım'da ülkede denetimi tam olarak ele geçirmiştir¹⁹. Bu arada yaklaşık 200 bin Macar, Avusturya ve Yugoslavya'ya sığınmıştır²⁰.

Bu durum karşısında Batılı hükümetlerin tepkileri oldukça cılız kalmış, Birleşmiş Milletler mekanizması da etkin bir biçimde işletilememiştir. Bununla birlikte, birçok batı ülkesinde Sovyet müdahalesini protesto etmek ve Macar halkıyla dayanışma amacıyla gösteriler ve mitingler düzenlenmiştir²¹. Bu arada oldukça zor koşullar altında yaşamlarını sürdürmeye çalışan Macar mülteciler için hem Avusturya hükümeti, hem de Birleşmiş Milletler tarafından acil yardım çağrısında bulunulması üzerine batılı ülkelerde, genellikle sivil toplum kuruluşlarının organizasyonu ile yardım kampanyaları açılmaya başlanmıştır²².

¹⁹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983, s. 476-479; Henry Kissinger, **Diplomasi**, Çev. İbrahim H. Kurt, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 535-540; J. Robert Wegs, **Europe Since 1945 A Concise History**, Third Edition, St. Martin's Press, New York, 1991, p. 138-140.

²⁰ 18.601 kişi Yugoslavya'ya, 173.617 kişi ise Avusturya'ya iltica etmiştir. NATO, "Report on Hungarian Refugees", 17 April 1957, Copy No. 369, Çevrimiçi: <http://goo.gl/dWxMBp> (Erişim Tarihi: 04.08.2016)

²¹ Fransa başta olmak üzere Batı Avrupa ülkelerindeki gösteriler için bkz. Milliyet, 7 Kasım 1956; 8 Kasım 1956; 9 Kasım 1956. Arjantin'deki protestolar ve yardım kampanyaları için bkz. Judith Kesserü Némethy, "Impact of the 1956 Hungarian Revolution in Argentina", Çevrimiçi: <http://goo.gl/Lu0HSv> (E.T.: 04.08.2016). Kanada'daki gösteriler ve yardım kampanyaları için bkz. "History of Rakoczi Foundation – Flight and Settlement: the '56ers", Çevrimiçi: <http://goo.gl/vF0MBZ> (E.T.: 04.08.2016).

²² Arjantin'de faaliyete geçen Yardım Komitesi 1,2 milyon peso nakit, 80 ton da giyecek, yiyecek ve ilaç yardımında bulunmuştur. Kanada'da Macar mültecileri için Aralık ayı ortasına kadar 253.000 dolar; İngiltere'de ise Londra Belediye Başkanı'nın öncülüğünde 1,2 milyon pound nakdî, 650.000 pound değerinde aynı yardım toplanmıştır. Bu konuda bkz. Julia Laite, "“Everyone here wants to help you”: International Co-operation, Refugee Rights, and the 1956 Hungarian Refugee Crisis", Çevrimiçi: <http://goo.gl/VyJvd3> (E.T.: 03.08.2016). Bu arada kamplardaki Macar mültecilerin ijaesi için 5 milyon doların üzerinde harcama yapıldığını ve bunun çoğunun da, gönüllü kuruluşlar tarafından toplananlar dışında Batılı devletlerin doğrudan yardımları ile finanse edildiğini eklemek gerekir. Gusztáv D. Kecskés, "Collecting Money

Türkiye’de Macar mültecilere yardım kampanyası Milliyet gazetesi tarafından yürütülmüştür. 11 Kasım 1956 tarihinde, “Kahraman Macar Milletine Yardım Kampanyası Açıyoruz, Macar Kardeşlerimize Yardım Etmeliyiz” başlığıyla yayınlanan kampanya çağrısında, zor durumda bulunan “soydaş” Macar milletinin kahramanlarına yardım için bir kampanya düzenlendiği bildirilmiştir. Gazete, bu felâket karşısında yürekleri sızlayan vatandaşlardan aldığı mektuplardan, herkesin bütçesinin imkânları dahilinde Macar kardeşlerinin imdadına koşmak isteyeceğinin anlaşıldığını belirtmekte, böylece kampanyanın okuyucuların isteği üzerine açıldığını vurgulamaktadır. Bu çerçevede İş Bankası’nda “Macar Mültecilere Yardım” hesabı açtırılmış ve Milliyet, başlangıç olarak 1.000 lira bağışta bulunmuştur. Ertesi gün tekrarlanan çağrıda kampanyanın esasları daha da belirginlik kazanmıştır. Hürriyeti uğruna kahramanca çarpışmakta olan Macar milletine bütün hür dünyanın elini uzattığı ve Türk milletinin de bu insanî vazifeye katılmakta tereddüt göstermeyeceği ifade edilmiş; Milliyet’in de “ırkdaş” Macar milletine yapılacak yardımlarda aracı olmayı uygun gördüğü belirtilmiştir. Kampanya çerçevesinde toplanacak para yardımı Kızılay’a verilecek ve Uluslararası Kızılhaç Örgütü aracılığıyla Macar milletine ulaştırılacaktır. Yardıma katılmak isteyen yurttaşların bağışlarını yurdun her yanındaki İş Bankası şubelerine yatırabileceği ve bu hamiyet yarışına katılacak vatandaşların isimlerinin her gün gazetede yayınlanacağı ifade edilmiştir. Bu kampanyaya ilişkin olarak iki husus dikkat çekmektedir: Birincisi, kampanya üç unsur çerçevesinde teşvik edilmeye çalışılmıştır: Macarların komünist zulmüne karşı bağımsızlık ve özgürlükleri için kahramanca savaşıyor olması, bütün “hür dünyanın” Macarların yardımına tüm imkânlarıyla koşması ve Türklerle Macarlar arasındaki, tarihten gelen “soydaşlık”/“ırkdaşlık” bağı. İkincisi ise neredeyse tüm dünyada yardım kampanyalarının organizasyonunda Uluslararası

Kızılhaç Örgütü en ön planda yer alırken, Türkiye Kızılayı'nın bu konuda herhangi bir girişimde bulunmamasıdır.

Kampanya süresince nakdî yardımlar yanında aynî yardımların da kabul edileceği belirtilmiş²³, yardımların zor durumda bulunan Macar mültecilere faydalı olabilmesi için süratli bir biçimde yapılması gerektiği ifade edilmiş ve bundan dolayı bağışların da acele olarak yapılması istenmiştir. Ancak, yardımların aciliyetinin vurgulanması, diğer ülkelerde toplanan yardım miktarı konusunda haberler yapılması ve küçük yaştaki katılımcıların yaptığı bağışlara ilişkin haberlere yer verilmesi yoluyla gazetenin kampanyayı teşvik çabalarına ve Türk milletinin büyük bir şevkle yardıma koştuğu şeklindeki haberlerine rağmen, gerek toplanan bağış miktarı, gerekse katılımcı sayısı göz önüne alındığında, kampanyanın Türkiye'de beklenen ilgiyi görmediği sonucuna ulaşılabilir. Nitekim Milliyet de bunu kampanyanın son günlerine doğru itiraf etmiştir. “Hak ve hürriyet âşığı Türk milleti”nin, bu felaket karşısında asaletine uygun heyecanı gösterdiği, ancak kampanyanın organizasyonunda gecikildiği ve gazetenin de bu yolda maalesef tek kaldığı ifade edilmiş; toplanan bağış miktarının tatmin edici bir seviyeye ulaşacağına inanıldığı belirtilmiş; bu konunun bir “Türkiye meselesi”, Türkiye için bir şeref meselesi haline geldiği vurgulanarak kampanya teşvik edilmeye çalışılmış ve büyük ticaret ve sanayi müesseseleri yardıma çağırılmıştır. Yine 23 Kasım'da, hür dünyanın katıldığı bu yardım yarışında Türk milletinin şerefli bir rakamla temsil edilmesinin gerektiğinin altı çizilerek, şu ifadelerle zenginler ve büyük müesseseler yardıma davet edilmiştir.

“Macarlara halkımızın gösterdiği yakın alâkanın yanında zenginlerimizin ve büyük Müesseselerin yardımda bulunmaktan kaçınmaları, bu utandırıcı neticeyi ortaya koymaktadır. Kardeş bir millete

²³ Toplanacak aynî yardımlar da Kızılay aracılığı ile Macar mültecilerine ulaştırılacaktır. Ayrıca bu kampanya çerçevesinde kan bağışları yapıldığını da eklemek gerekir. Bu konuda bkz. **Milliyet**, 13 Kasım 1956; **Milliyet**, 14 Kasım 1956; **Milliyet**, 15 Kasım 1956; **Milliyet**, 16 Kasım 1956.

duyduğumuz alâkayı Milletimizin şerefine yakışır bir şekilde gösterebilmek için kıt bütçelerinden mütevazı rakkamlar ayırabilen binlerce vatandaşımızın yanında zenginlerimizin ve büyük müesseselerimizin alâkasız kalışı, hakikaten elem vericidir. Birleşmiş Milletlere gönderilecek milyonlarca doların yanında 10-15 bin lira ile Türkiye'nin temsili hakikaten yüz kızartıcı olacaktır.”²⁴

Kampanya 24 Kasım 1956 tarihinde sona ermiştir. Kampanya çerçevesinde çoğunluğunu dar gelimli vatandaşların verdiği paraların teşkil ettiği 18 bin liranın üzerinde bir miktar toplandığı, ancak bunun maalesef arzu edilen seviyede olmadığı ve bunun sebebinin de zenginlerin ve büyük müesseselerin bağışta bulunmaktan çekinmeleri olduğu belirtilmiştir. Kampanyaya katılan okurlara teşekkür edilerek toplanan bağışların derhal Birleşmiş Milletler'e gönderileceği açıklanmıştır. Bununla birlikte 25 Kasım tarihinde kampanyanın tekrar uzatılmasına karar verilmiştir. Toplanan miktarın memleketin şerefine lâyük bir düzeyde olmamasından rahatsız olan vatandaşlar gazeteye müracaat ederek kampanyanın devamını istemişler, özellikle memurlar, kampanyanın ay ortasına gelmesinden dolayı istedikleri halde bağış yapamadıklarını belirterek kampanyanın maaşların alınacağı ay başına dek uzatılmasını talep etmişlerdir. Bunun üzerine kampanya 4 Aralık'a kadar uzatılmıştır. Bu süreçte katılımcılar ve toplanan yardımlar bir miktar daha artmıştır. Ancak kampanya sonunda toplanan miktarın beklentinin yine oldukça altında olduğu görülmektedir. Milliyet, bu konudaki üzüntüsünü şu şekilde ifade etmektedir:

“22 gün süren kampanya müddetince elde edilen miktar 30.000 lirayı dahi bulamamaktadır. Misli görülmemiş bir facianın kurbanı olarak sığınak arayan onbinlerce hürriyet ve istiklâl âşıkına karşılık 30.000 lira muhakkak ki bir mana ifade etmekten uzaktır. Bilhassa kadirşinaslık ifadesinden mahrumdur. Durumun acılığını iyice anlayabilmek için, Londra Belediye Reisinin aynı maksatla açmış olduğu

²⁴ **Milliyet**, 23 Kasım 1956.

kampanyanın neticesine bakmak kâfidir sanıyoruz. Bu kampanyanın temin ettiği hasılat daha şimdiden 1 milyon sterlingi, yani 8 milyon Türk lirasını aşmaktadır. Hedef olarak 2 milyon sterling ilan edilmişti. İki netice arasındaki uçurumun sebepleri başında elbette zenginlerimizin ve büyük mali müesseselerimizin bu insanlık trajedisi karşısında gösterdikleri kayıtsızlık gelir. Bu durum karşısında duyduğumuz üzüntüyü fedakâr ve hak tanır halkımızın alâkası avutmaktadır.”²⁵

Bu arada, toplanan bağışlar hemen gönderilmemiş, taşradaki banka şubelerinden ana hesaba havalelerin yapılması ve böylece kesin bir rakama ulaşılması beklenmiştir. 16 Aralık'ta toplanan yardım miktarının 34.940,26 lira (günümüzdeki değeri yaklaşık 330 bin lira) olduğu açıklanmış, ertesi gün 35.000 lira olarak Birleşmiş Milletler Yardım Teşkilâtı'na gönderileceği belirtilmiştir. Kampanyaya katılan toplam bağışçı sayısı 965'tir. Bunun 734'ü bireysel, 210'u organize, 21'i ise kurumsal katılımcıdır. Toplam bağışların %41'i bireysel katılımcılar, %47'si organize katılımcılar, %12'si ise kurumsal katılımcılar tarafından yapılmıştır. Yardım listelerinde coğrafi bölge belirten ifadelere yer verilmemesi, taşranın ilgi ve katılım düzeyini belirlemeyi güçleştirmekle birlikte, ağırlığın yine İstanbul'da olduğu söylenebilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türk halkının bu kampanyaya yönelik ilgi ve katılımının düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Bunun nedenlerinin başında Milliyet'in kampanyanın organizasyonu ve sürdürülmesinde tek başına kalması ve ülkenin en önemli yardım kuruluşu olan Kızılay'ın bu konuda herhangi bir girişimde bulunmaması gelmektedir.²⁶ Diğer taraftan bu tür kampanyalarda başı çeken öğrenci ve işçi teşekküllerinin kampanyaya ilgisinin düşük

²⁵ **Milliyet**, 4 Aralık 1956.

²⁶ Kampanyanın ilk günlerinde toplanan yardımların Kızılay aracılığıyla Kızıllaç'a veya Birleşmiş Milletler'e gönderileceği ifade edilmişken, kampanya sonunda toplanan para Milliyet tarafından doğrudan doğruya Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderilmiştir. Bu durum ve gazetenin kampanya süresince bazı sitemkâr ifadeleri, kampanyanın düzenlenmesi ve yürütülmesi konusunda Milliyet ile Kızılay arasında bir sorun yaşanmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

düzeyde olması da sonucu etkileyen bir faktördür. Son olarak, çeşitli duygusal ve ideolojik teşvik çabalarına rağmen, kampanya konusunun, Türk halkına cazip gelmediği, tasarruflarının bir kısmını karşılıksız olarak bırakabilecekleri kadar “hayatı”, “önemli” görülmediği söylenebilir. Buradan hareketle, “hür dünya ve değerleri” ile “Macar ırkdaş”ların, Türk halkının zihninde çok soyut bir biçimde yer aldığı yorumu yapılabilir.

Çanakkale Abidesine Yardım Kampanyası

Bir milletin tarihinde önemli bir yere sahip olan bir anın, yerin veya kişi(ler)in sembolleştirildiği yapılar olan ulusal anıtların, millî kimliğin oluşumunda ve devamlılığının sağlanmasında önemli bir rolü bulunmaktadır. Milleti oluşturan bireylerin ortak gurur ve yas duygularını yansıtan ve tahkim eden bu anıtlar, bu özellikleriyle, millî aidiyet duygusunu da güçlendiren bir işleve sahiptir. Bundan dolayı 19. yüzyılın başlarından itibaren modern ulus-devletlerde, kolektif hafızayı canlı tutacak ulusal anıtların inşasına ve bunların sembolize ettiği şeylerin yıldönümlerinde anıtlar çevresinde yapılacak törenlere özel bir önem atfedildiği görülür.

Birinci Dünya Savaşı'nın kaderini değiştiren Çanakkale Zaferi'nin gururunu yansıtacak, burada verilen şehitlerin anısını yaşatacak ve onlara duyulan saygıyı ortaya koyacak görkemli bir anıt inşa edilmesi konusunda, 1930'lu yılların başlarından itibaren Millî Türk Talebe Birliği (MTTB) ve Şehitlikleri İmar Cemiyeti tarafından çeşitli girişimlerde bulunulmuştur²⁷. Bu dönemde basında çıkan yazılarda ise, İngiliz ve Fransızların Gelibolu yarımadasında bakımlı ve düzenli onlarca mezarlığı ve abidesi bulunmasına karşın, Türk mezarlıklarının içler acısı halinin ve zaferin büyüklüğünü gösterecek bir abidenin inşa edilmemiş olmasının elem ve hatta utanç verici olduğu

²⁷ Bu konuda bkz. **Cumhuriyet**, 9 Temmuz 1930; **Cumhuriyet**, 14 Eylül 1933; **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1933; **Cumhuriyet**, 16 Aralık 1933; **Cumhuriyet**, 14 Kasım 1934.

vurgulanmıştır²⁸. Ancak hükümet, abide inşası için yardım toplamak üzere yapılan başvurulara olumlu yaklaşmamış²⁹ ve 1940'lı yılların ortalarına dek, zaman zaman gündeme gelse de, bu konuda önemli bir girişimde bulunulmamıştır. Millî Müdafaa Vekâleti tarafından 1944 yılında Çanakkale Şehitler Abidesi için açılan yarışmayı, Doğan Erginbaş ve İsmail Utkular'ın hazırladığı proje kazanmış, ancak bu proje, savaş yılları olmasından dolayı içinde bulunulan malî imkân-sızlıklar nedeniyle yaşama geçirilememiştir. Abide inşası konusu, 1950'li yılların başlarından itibaren, yine MTTB'nin girişimiyle yeniden gündeme gelmeye başlamıştır. İdari düzeyde yapılan çeşitli toplantıların ardından 9 kişiden müteşekkil, yarı-resmi nitelikte bir "Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi" kurulmuştur. Tüm illerde birer şube açmayı hedefleyen komite, bankalarda hesap açarak bir yardım kampanyası da başlatmıştır. Böylece inşaatın maddî külfetini milletin karşılaması kararlaştırılmıştır³⁰. 1952 yılı Ağustos ayı sonlarında başlayan ve 1,5 milyon lira toplanması hedeflenen bu kampanya uzun bir zamana yayılması nedeniyle canlı bir biçimde sürdürülememiş, 1954 Şubatı'na dek 850.000 lira toplanabilmiştir³¹. Bu arada 9 Nisan 1954 tarihinde abide inşaatı için yapılan eksiltme ihalesini, Sırrı Onural ve Hayrettin Aksoy ortaklığı kazanmıştır³². 17 Nisan 1954'te abidenin temel atma töreni yapılmış ve inşaat çalışmalarına başlanmıştır. Ancak bir süre sonra yapılan kontrollerde, abidenin temelinde kullanılan betonun kalitesiz malzemenin yapıldığı ve dayanıklı olmadığı tespit edilmiş; bunun üzerine inşaat

²⁸ **Cumhuriyet**, 8 Eylül 1933; **Cumhuriyet**, 25 Eylül 1935; **Cumhuriyet**, 30 Nisan 1936; **Cumhuriyet**, 30 Mayıs 1936; **Cumhuriyet**, 16 Mayıs 1941; **Cumhuriyet**, 6 Nisan 1944.

²⁹ **Cumhuriyet**, 23 Aralık 1934; **Cumhuriyet**, 29 Aralık 1934.

³⁰ Celil Bozkurt, "Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin İnşaatı ve Türk Kamuoyundaki Yankıları", **Turkish Studies**, Vol. 10/5, Spring 2015, s. 84.

³¹ **Cumhuriyet**, 15 Şubat 1954. Kasım 1954'de bu miktarın 1.200.000 liraya ulaştığı görülmektedir. **Cumhuriyet**, 5 Kasım 1954.

³² Bozkurt, **a.g.e.**, s. 84; **Cumhuriyet**, 25 Mart 1954.

durdurularak ihale feshedilmiştir³³. 9 Ekim 1956'da yeniden yapılan ihaleyi, Ertuğrul Barla ve Osman Gencal ortaklığı almış³⁴ ve inşaat çalışmalarına yeniden başlanmıştır. Bu arada Yardım Komitesi'nin elindeki para azalmaya başladığından 1957 yılı boyunca yardım kampanyası dönem dönem canlandırılmaya çalışılmıştır³⁵. Yardım Komitesi'nin elindeki paranın neredeyse tükenmekte olduğu, bu nedenle inşaatın durdurulduğu ve abidenin yarıda kalma tehlikesinin bulunduğu, abide inşaatını çok yakından takip eden Milliyet muhabiri Necmi Onur'un, Yardım Komitesi başkanı Emin Nihat Sözeri ile yaptığı röportaj ile ortaya çıkmıştır. Sözeri bu röportajında, projeye göre 90 metre yüksekliğinde olacak abidenin sadece 15 metrelik kısmının tamamlanabildiğini, abide “kuvvetli rüzgârlara maruz kalan bir tepede yapıldığından, işçilerin bir kazaya uğramaması için” inşaatın geçici olarak tatil edildiğini, yalnızca abidenin tamamlanması için 900.000 liraya daha ihtiyaç bulunduğunu ama Komite'nin elinde sadece 210.000 lira kaldığını, yardım kampanyasının halen açık olduğunu ve özellikle zenginlerin yardımlarını beklediklerini ifade etmiştir³⁶. Ertesi gün bu konuya değinen Milliyet yazarı Refii Cevat Ulunay da, herkesin 10 kuruş vermesi halinde 2.400.000 lira toplanabileceğini ileri süren Onur'a katıldığını ifade ederek şunları yazmıştır:

“Çanak kale âbidesi bir minnet borcudur. Bir izzet-i nefis dâvasıdır. Bir haysiyet meselesidir.

³³ Müteahhitler Sırrı Onural ve Hayrettin Aksoy hakkında, karaborsacılık ve emniyeti suiistimal iddialarıyla dava açılmış ve müteahhitler suçlu bulunarak cezaya çarptırılmışlardır. Bozkurt, **a.g.e.**, s. 85; **Milliyet**, 12 Nisan 1955; **Milliyet**, 2 Haziran 1955; **Milliyet**, 23 Mayıs 1957.

³⁴ **Milliyet**, 10 Ekim 1956; **Milliyet**, 30 Temmuz 1957.

³⁵ **Milliyet**, 23 Mayıs 1957; **Milliyet**, 30 Temmuz 1957.

³⁶ **Milliyet**, 15 Ocak 1958.

Türk'ün tarihi hakkında çok titiz davranın hükûmetin, yurdun her tarafına yapacağı bir tâmin, derhal bir teşkilât vücuda getirir, her vatandaş bu on kuruşu seve seve, sevine sevine verir.

Çanakkale zaferinden kırk sene sonra şehitlere bir mezar taşı dikmek için bir makale yazarak vatandaşın hamiyetine dehâlet etmek lüzumunun hâsıl olacağını hiç zannetmemiştim. Fakat maalesef bugün buna ihtiyaç görülüyor.”³⁷

Bunların hemen ardından 18 Ocak'ta Milliyet, Çanakkale Abidesine Yardım Kampanyası açıldığını ilan etmiştir. Kampanya çağrısında, eldeki 210.000 liranın inşaatın tamamlanmasına yetmeyeceği, 900.000 lira daha temin edilmediği takdirde abidenin yarım kalacağı vurgulanmış, Macar mültecileri için bir hamlede 40 bin lira toplayan ve “kendi istiklâl ve hürriyeti uğrunda mücadele ederken canlarını veren aziz şehitleri için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacak” olan Türk milletinin bu gerekli miktarı toplayacağına inanıldığı ifade edilerek 20 Ocak günü başlayacak kampanyaya katılacakların isimleri ve yaptıkları bağışların her gün gazetede yayınlanacağı ve bağışların Milliyet matbaasına yapılabileceği belirtilmiştir.³⁸ İlerleyen günlerde kampanyanın esasları da netlik kazanmaya başlamıştır. Buna göre bağışlar, açılan banka hesaplarına havale edilerek, posta havalesi yoluyla veya bizzat Milliyet idarehanesine yatırılarak yapılabilecektir. Ayrıca bağışlar karşılığında “menafii umumiyeye hâdim cemiyet” olan “Şehitlikleri İmar Cemiyeti”nin makbuzu verileceğinden, gelir vergisi mükelleflerinin yaptıkları bağışları “masraf” olarak deftere geçirebilecekleri vurgulanmıştır. İlk başlarda kampanyanın biteceği tarih konusunda herhangi bir müddet konmamış, esas hedefin 900.000 liranın temini olduğu belirtilmiştir. Gazete tarafından daha önce düzenlenen kampanyaların pek başarılı sonuçlanmadığından olsa gerek, bu kez miktar konusunda da temkinli yaklaşıldığı göze çarpmaktadır. 900.000 lira hedefine ulaşılmasa dahi, buna yakın bir

³⁷ **Milliyet**, 16 Ocak 1958.

³⁸ **Milliyet**, 18 Ocak 1958; **Milliyet**, 20 Ocak 1958.

rakama erişilmesi halinde de gayenin tahakkuk etmiş olacağı ifade edilmiş, ancak herhalde kampanyanın 100.000 lira toplanmadan kapanmayacağı belirtilmiştir³⁹. Bununla birlikte vatandaşların bu kampanyaya yönelik ilgi ve katılımı Milliyet'in beklentilerinin üstünde olmuştur. 900.000 lira hedefine neredeyse ulaşıldığı 6 Mart tarihinde bir açıklama yayınlayan Milliyet, gerekli paranın bu kadar kısa bir süre içinde toplanabileceğini tahmin etmediğini itiraf etmiş; gerek abideye bağış toplamak için 10 Mart sonrasında birçok organizasyona girilmiş olmasından, gerekse abide inşaatı dışında çevre düzenlemesi için daha 1,5-2 milyon liralık paraya ihtiyaç bulunmasından dolayı yardım kampanyasının devamına karar verildiğini ve Çanakkale Zaferi'nin 43. yıldönümü olan 18 Mart 1958 tarihinde kampanyaya son verileceğini ilan etmiştir⁴⁰.

Kampanya süresince çok çeşitli yöntemlerle Çanakkale Şehitleri Abidesi için bağış toplandığı görülür. Bunlardan ilki, abide yararına çeşitli gösteri, temsil, balo, çay daveti ve konserler düzenlenmesidir⁴¹. Elde edilen hasılatın tamamen abide kampanyasına bırakıldığı ve katılan sanatkârların hiçbir ücret almadığı bu etkinliklerin en önemlileri, 8 Şubat'ta Karaca Tiyatrosu'nda sahnelenen Zeki Müren-Muammer Karaca müsameresi, 11 Şubat'ta yapılan Türkiye Millî Talebe Federasyonu (TMTF) Folklor Gecesi, eğlence dünyasının tanınmış isimlerinin ve özellikle Müzeyyen Senar'ın katılımıyla 8 Mart'ta Maksim Gazinosu'nda sahnelenen İstanbul Opereti, "Genç Tiyatrocular" tarafından 10 Mart'ta sahnelenen Ayyar Hamza oyunu ve İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği tarafından düzenlenen ve yedi tanınmış

³⁹ **Milliyet**, 23 Ocak 1958.

⁴⁰ Kampanyaya 18 Mart'ta son verilmiş ve bundan sonraki bağışların doğrudan Yardım Komitesi'ne yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Bununla birlikte 18 Mart'a kadar taşradan yapılmış olan bağışların hepsinin gelmediği belirtilerek ilerleyen günlerde bunların da liste halinde yayınlanacağı ifade edilmiştir. Nitekim bu isim listeleri 9 ile 20 Nisan 1958 tarihleri arasında yayınlanmıştır.

⁴¹ Bunların şüphesiz en ilginç, Çanakkale-Ayvacık'ta kampanya yararına düzenlenen Deve Güreşi'dir. **Milliyet**, 16 Şubat 1958.

orkestranın katıldığı Orkestralar Geçidi'dir⁴². Bu arada, abide işini bir "millî dava" olarak gördüğünü söyleyen İlham Gençer'in, gerek sahne aldığı Taksim Pavyonu'nda müşterilerden abide yararına bağış toplayarak, gerekse abide yararına düzenlenen birçok konserde ücretsiz olarak yer alarak, abide için doğrudan veya dolaylı en fazla bağış toplayan ve kampanyanın en faal sanatçısı olduğunun altı çizilmelidir⁴³. Bir başka yöntem ise, maddî imkânsızlıklardan dolayı nakdî bağış yapamayan bazı vatandaşların kampanya yararına bağışladıkları çeşitli eşyaların⁴⁴ açık arttırma yoluyla satılmasıdır⁴⁵. Bunların büyük bir çoğunluğu gösteri, balo veya çay daveti gibi etkinlikler sırasında açık arttırma ile satılmış⁴⁶; bir kısmı da tanınmış mağazalarda satışa konmuştur⁴⁷. Abide yararına futbol turnuvaları ve çeşitli spor müsabakaları düzenlenmesi de bu konudaki bir başka yöntemdir. Galatasaray, Beşiktaş, Fenerbahçe ve İstanbulspor arasında düzenlenen "Çanakkale Abidesi Turnuvası", Öztarlabası Spor Kulübü'nün düzenlediği turnuva ile Ankara'da yapılan güreş müsabakaları ve Atlı Spor Kulübü'nün düzenlediği müsabakalar, bunun en

⁴² Diğer etkinlikler için bkz. **Milliyet**, 29 Ocak 1958; **Milliyet**, 5 Şubat 1958; **Milliyet** 16 Şubat 1958; **Milliyet**, 21 Şubat 1958; **Milliyet**, 23 Şubat 1958; **Milliyet**, 27 Şubat 1958; **Milliyet**, 28 Şubat 1958; **Milliyet**, 13 Mart 1958; **Milliyet**, 14 Mart 1958; **Milliyet**, 19 Mart 1958.

⁴³ Dario Moreno ve Nihat Baysal da sahne aldıkları yerlerde abide yararına bağış toplamışlardır. **Milliyet**, 9 Şubat 1958; **Milliyet**, 10 Şubat 1958.

⁴⁴ Bunlar arasında tablolar, heykeller, çeşitli maket ve biblolar, el işlemesi dantel ve peçete takımları, kitaplar, o yıllarda büyük sıkıntısı çekilen kahve, çanta ve gece elbisesi gibi eşyalar vardır. Bu arada Eskişehirli bir vatandaşın 5 dönümlük tarlasının satışından elde edilecek geliri abideye bağışladığını eklemek gerekir. **Milliyet**, 26 Ocak 1958.

⁴⁵ Bu konudaki en ilginç örnek, yemeğe davet edildiği evde tatlısını yemekten vazgeçen Necdet Güner'in bunu açık arttırmaya koyması olmuştur. Bunun üzerine sofraya başında toplanan 34 lira kampanyaya bağışlanmıştır. **Milliyet**, 14 Mart 1958.

⁴⁶ Bu konuda çeşitli örnekler için bkz. **Milliyet**, 10 Şubat 1958; **Milliyet**, 12 Şubat 1958; **Milliyet**, 18 Şubat 1958; **Milliyet**, 19 Şubat 1958; **Milliyet**, 6 Mart 1958; **Milliyet**, 13 Mart 1958; **Milliyet** 16 Mart 1958.

⁴⁷ Örneğin Ayten Karas'ın yaptığı ve abide yararına bağışladığı beş el işlemesi gece çantası, Lion mağazasında satışa çıkarılmıştır. **Milliyet**, 9 Mart 1958.

önemli örnekleri arasında yer almaktadır⁴⁸. Gazete satışı yoluyla abideye bağış toplanması da bir başka ilginç yöntemdir. 26 Ocak günü İstanbul sokaklarında Milliyet gazetesi satmaya çıkan Galatasaray Liseliler, sattıkları gazeteler karşılığında gazete bedeli olan 15 kuruşu değil, gazeteyi alan vatandaşların kampanya için yapacakları bağışları kabul etmişlerdir⁴⁹. Değnilmesi gereken son bir yöntem ise, serbest çalışan çeşitli şahısların (doktor, taksi/dolmuş şoförü, kahveci, kasap, sağlık memuru vs.) veya lokanta, gazino gibi bazı işletmelerin, belli bir zamandaki kazançlarını (günlük, haftalık veya aylık) tamamen veya kısmen abide yararına bırakmalarındır⁵⁰.

Kampanya boyunca, halkın ilgisini canlı tutmak ve toplanan bağış miktarını arttırmak için çeşitli teşvik unsurlarına ve mekanizmalarına başvurulduğu da dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki, diğer kampanyalarda da görüldüğü üzere, küçük yaştaki çocukların veya oldukça yaşlı kişilerin yaptığı bağışlara ilişkin haberlere sıklıkla yer verilmesidir. Öte yandan, gazeteye bağış yapmaya gelen Çanakkale Savaşı gazilerinin savaşa ilişkin anılarına zaman zaman yer verilmesi de bir teşvik unsuru olarak değerlendirilebilir. Ayrıca dar gelirli vatandaşların içinde buldukları güç koşullara rağmen büyük bir gayretle kampanyaya katıldıkları veya maddî imkânsızlık nedeniyle abide inşaatında bedenen çalışmak için yapılan başvurular vurgulanarak, özellikle varlıklı kişiler ve büyük müesseseler yardıma davet edilmiştir. 11 Şubat'tan itibaren en yüksek beş bağışın listesine, bir

⁴⁸ **Milliyet**, 20 Şubat 1958; **Milliyet**, 23 Şubat 1958; **Milliyet**, 26 Şubat 1958; **Milliyet**, 11 Mart 1958; **Milliyet**, 15 Mart 1958.

⁴⁹ **Milliyet**'in bedelsiz olarak verdiği bu gazeteler karşılığında 1.606 lira bağış toplanmıştır. **Milliyet**, 27 Ocak 1958. 31 Ocak'ta da Eskişehirli gençler 500 adet **Milliyet** satarak 1.110 lira toplamışlardır. **Milliyet**, 1 Şubat 1958.

⁵⁰ Bunun örnekleri için bkz. **Milliyet**, 27 Ocak 1958; **Milliyet**, 30 Ocak 1958; **Milliyet**, 2 Şubat 1958; **Milliyet**, 12 Şubat 1958; **Milliyet**, 13 Şubat 1958; **Milliyet**, 15 Şubat 1958; **Milliyet**, 17 Şubat 1958; **Milliyet**, 21 Şubat 1958; **Milliyet**, 5 Mart 1958.

yarış havası oluşturacak biçimde, birinci sayfadan dikkat çekici şekilde yer verilmesi de bir başka teşvik unsuru olarak görülebilir⁵¹. Sınıflar arasında yarışma düzenleyerek bağış toplamaya girişen Galatasaray Lisesi'nin faaliyet ve gayretlerine özel bir yer verilmiş; böylece hem bu lisenin diğer liselere örnek teşkil etmesi amaçlanmış, hem de hangi lisenin bağış yarışında önde gittiği konusunda haberlerle liseler arasındaki bağış yarışı teşvik edilmiştir⁵². Abidenin tamamlanmasının bir "millî onur" meselesi haline geldiğinin sıkça vurgulanması; gelen etkileyici okur mektuplarının yayınlanması; abide inşaatına toplanan bağışlarla yeniden başlandığına ilişkin haberler yapılması⁵³; Gelibolu Yarımadası'ndaki şehitlik ve abidelerin büyük görsellerle karşılaştırmasının yapıldığı haber/yorumlara birinci sayfada büyük yer ayrılması⁵⁴; abidenin halihazırda ne kadarının tamamlandığının, yapılan bağışlarla ne kadarının yapılabileceğinin ve ne kadar kısmının eksik kaldığının abide grafiği üzerinden gösterilmesi⁵⁵ de, kampanyayı canlı tutmaya ve hızlandırmaya yönelik diğer teşvik unsurları arasında sayılabilir. Son olarak Vecihi Hürkuş'un uçağı ile İstanbul halkına dağıttığı beyannamelerin de kampanyaya katılım yönünde doğrudan bir teşvik unsuru olduğunu belirtmek gerekir⁵⁶.

Genel olarak değerlendirildiğinde, halkın büyük bir ilgi ve katılım gösterdiği bu kampanya, Milliyet'in en uzun süreli ve en başarılı kampanyasıdır. Yaklaşık iki ay süren bu kampanyada, sürenin uzunluğuna rağmen katılım ve ilgide herhangi bir düşüş olmamış, hatta

⁵¹ 23 Şubat'tan itibaren kurumsal/organize ve bireysel bağışlar ayrılmış, iki ayrı liste halinde verilmiştir. 9 Mart'tan sonra ise en yüksek bağış listesine yer verilmemiştir.

⁵² **Milliyet**, 24 Ocak 1958; **Milliyet**, 25 Ocak 1958; **Milliyet**, 27 Ocak 1958; **Milliyet**, 30 Ocak 1958; **Milliyet**, 5 Şubat 1958; **Milliyet**, 11 Şubat 1958; **Milliyet**, 18 Mart 1958; **Milliyet**, 19 Mart 1958.

⁵³ **Milliyet**, 15 Mart 1958; **Milliyet**, 16 Mart 1958; **Milliyet**, 17 Mart 1958.

⁵⁴ **Milliyet**, 9 Şubat 1958.

⁵⁵ **Milliyet**, 23 Şubat 1958; **Milliyet**, 6 Mart 1958.

⁵⁶ **Milliyet**, 2 Şubat 1958.

günlük bazda bakıldığında toplanan bağış miktarında artış olmuştur⁵⁷. Kampanya neticesinde, hedeflenen miktar oldukça aşılarak toplam 1.652.598,20 lira bağış toplanmıştır⁵⁸ (günümüz değeriyle yaklaşık 11.000.000 TL). Milliyet'in bu kampanyası Türkiye Büyük Millet Meclisi ve İstanbul Şehir Meclisi'ni de harekete geçirmiş; TBMM abide için 600.000 TL, Şehir Meclisi ise 200.000 TL tahsisat ayırmıştır. Böylece abide çevresinin tesviyesi, ağaçlandırılması ve aydınlatılması, iskele ve lojman inşası, Mehmetçik heykelleri dikilmesi gibi çevre düzenlemesi işleri için gerekli paranın önemli bir kısmı da temin edilmiştir. Kampanyadaki toplam katılımcı sayısı 5.724'tür. Bunların 2656'sı bireysel, 2706'sı organize, 362'si ise kurumsal katılımcıdır. Bu noktada bağış miktarının büyük bir kısmını organize ve kurumsal katılımcıların sağladığını belirtmek gerekir. Bağışlanan miktarlar açısından bakıldığında, nüfus yoğunluğundan dolayı İstanbul, Ankara ve İzmir başı çekse de, diğer Anadolu illerinden de kampanyaya yoğun bir katılım olduğu göz ardı edilmemelidir⁵⁹. Bu da, kampanyanın tüm Türkiye halkı tarafından bir "millî mesele" olarak ele alındığının ve coğrafi yaygınlık açısından da başarılı olduğunun bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Üstelik bu kampanyaya yalnızca yurt içinden değil, yurt dışından da katılım olmuştur⁶⁰. Milliyet'in ilk başta tek başına giriştiği kampanyaya, zamanla ulusal ve yerel basından da önemli bir destek gelmiştir. Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet ve Son Havadis gazeteleri yaptıkları biner lira bağışın ya-

⁵⁷ Kampanya süresince 10 günlük dönemler halinde günlük bağış miktarı ortalamaları şu şekildedir: 21-30 Ocak: 3.669 lira; 31 Ocak-9 Şubat: 10.407 lira; 10-19 Şubat: 19.497 lira; 20 Şubat-1 Mart: 34.273 lira; 2-11 Mart: 34.032 lira; 12-19 Mart (9 gün): 68.010 lira.

⁵⁸ **Milliyet**, 20 Nisan 1958.

⁵⁹ Bu noktada özellikle Eskişehir'in öne çıktığı görülmektedir. Bu konuda bkz. **Milliyet**, 26 Ocak 1958; **Milliyet**, 1 Şubat 1958; **Milliyet**, 10 Şubat 1958; **Milliyet**, 20 Şubat 1958; **Milliyet**, 21 Şubat 1958.

⁶⁰ Bu konuda bkz. **Milliyet**, 7 Mart 1958; **Milliyet**, 6 Nisan 1958; **Milliyet**, 13 Nisan 1958.

nında halkı katılıma davet eden yazılarıyla da kampanyayı desteklemişler⁶¹; Anadolu'daki birçok yerel gazete ise, gerek halkı yardıma çağıran yazılar yayınlarak pasif katılım anlamında, gerekse gazete satışından elde edilecek gelirin doğrudan kampanyaya bağışlanması veya yayımlandıkları illerde alt-kampanyalar açma biçiminde aktif katılım anlamında kampanyaya büyük destek sağlamışlardır⁶². Kampanyaya ilişkin olarak dikkat çeken bir başka husus ise, çeşitli meslek kuruluşları ve derneklerin, genel kurul veya kongre kararları ile yüksek miktarlarda kurumsal bağışlar yapmalarıdır⁶³. Son olarak, TMTF başta olmak üzere çeşitli öğrenci teşekkülleri ile işçi sendikalarının, hem kendi içlerinde tamim yayınlarak üyelerini yardıma davet etme yoluyla, hem de çeşitli etkinlikler düzenleyerek doğrudan bağış toplama yoluyla kampanyaya büyük destek sağladıklarının ilave edilmesi gerekir. Sonuç olarak; bu kampanyaya katılım ve ilginin yüksek oluşunda ve böylece başarılı olmasındaki en büyük etken, Türk halkının bu konuyu bir “mukaddes vazife”, bir “millî mesele” olarak algılamasıdır.

Kıbrıs'a Türk Bayrağı Gönderme Kampanyası

Cumhuriyetin kurulmasından sonra ülke dışında yaşayan soydaşlara yönelik ilgisi iktisadî, sosyal ve kültürel boyutla sınırlı kalan Türkiye'de, İngiltere'nin Kıbrıs'taki egemenliğinden vazgeçeceğinin sinyallerini vermeye başladığı 1950'li yılların ortalarından itibaren adanın ve Kıbrıslı Türklerin durumu ve geleceği konusu, hem kamuoyunun hem de hükümetin temel gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. Bu süreçte Kıbrıs sorunu, çeşitli dernekler, yüksek öğrenim gençliği ve basının çabalarıyla, kamuoyunun etrafında kenetlendiği ve yüksek oranda politize bir biçimde seferber olduğu bir

⁶¹ **Milliyet**, 31 Ocak 1958.

⁶² **Milliyet**, 4 Şubat 1958; **Milliyet**, 14 Şubat 1958; **Milliyet**, 15 Şubat 1958; **Milliyet**, 17 Şubat 1958; **Milliyet**, 18 Şubat 1958; **Milliyet**, 20 Şubat 1958; **Milliyet**, 21 Şubat 1958; **Milliyet**, 27 Şubat 1958.

⁶³ Bu konuda bkz. **Milliyet**, 26 Ocak 1958; **Milliyet**, 27 Ocak 1958; **Milliyet**, 1 Şubat 1958.

millî dava haline gelmiştir. Öte yandan Kıbrıs'ta milliyetçilik ve millî kimlikler, “anavatan”lardakiler doğrultusunda gelişme göstermiş, bunlarla aynı simge, sembol ve ritüellere başvurmuşlardır. Bu çerçevede Kıbrıslı Türk ve Rumların millî kimliklerinde Kıbrıslılık veya din değil, etnik aidiyet daha baskın bir karakterde olmuş; Türkler ve Rumlar anavatanlarının bayrak ve millî marşlarını kullanırken, aynı millî bayramları kutlamışlardır. Bu bağlamda Kıbrıslı Türkler de 1920'li yılların ortalarından itibaren Türkiye'nin millî bayramlarını kutlamışlardır⁶⁴.

Kıbrıs'ta 1957 ve 1958 yıllarında yaşanan bazı gelişmeler, Kıbrıslı Türklerin 1958 yılı 23 Nisan bayramını coşkulu ve görkemli bir şekilde kutlama arzusunun kamçılmasıdır. İlk olarak 1957 yılında 23 Nisan bayramının yoğun bir katılımıyla kutlandığı sırada, İngiliz polislerinin kalabalığa müdahalede bulunarak Türk bayrağını almak istemesi üzerine olaylar çıkmıştır. Türk bayrağına hakaret olarak algılanan bu davranış, hem Kıbrıslı Türklerin, hem de Türkiye kamuoyunun büyük tepkisine yol açmıştır⁶⁵. İkinci olarak, 1958 yılı başlarında Rumların tedhiş hareketlerinin durmaksızın devam etmesi, Kıbrıslı Türklerin “taksim” mitinglerinin dağıtılması ve Türklere çeşitli hapis ve para cezalarının verilmesi, Kıbrıs Türklerinin haksızlığa uğruyor olma yönündeki endişelerini derinleştirmiş ve yönetime olan güvenlerini sarsmıştır. Son olarak Ada'da olağanüstü hal kanunlarının askıya alınarak Rumların 25 Mart'ta Yunan bağımsızlık gününü kutlamalarına izin verilmesi, Kıbrıslı Rumların da bu bayramı geniş bir katılımıyla ve tüm cadde, ev ve işyerlerini Yunan bayrakları ile donatıp enosis lehinde sloganlar atarak kutlaması da, Kıbrıslı Türklerin hem Vali Sir Hugh Foot'un Rumların tarafını tuttuğu şekildeki düşüncesini, hem de 23 Nisan bayramını daha görkemli bir şekilde kutlama

⁶⁴ Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960)**, Cilt I, Ankara, Kaynak Yayınları, s. 186; Mustafa Haşim Altan, **Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması**, Ankara, K.K.T.C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 1997, s. 116, 139, 141.

⁶⁵ **Milliyet**, 24 Nisan 1957; **Cumhuriyet** 24 Nisan 1957; **Hürriyet**, 24 Nisan 1957; **Hürriyet**, 25 Nisan 1957.

isteğini kuvvetlendirmiştir. Rumların bayram kutlamalarında her tarafı Yunan bayrakları ile donatması, bayrak konusunu önemli hale getirmiş; 23 Nisan kutlamaları için aynı şekilde her tarafı Türk bayrakları ile donatmayı kararlaştıran, ancak ellerinde yeterince bayrak bulunmadığını gören Kıbrıslı Türkler, bu konuda yardım ve aracılık yapması için Milliyet Gazetesi'ne başvurmuşlardır. Bu noktada, gazetenin Kıbrıs başta olmak üzere millî konulardaki hassasiyetinin ve Çanakkale Abidesine Yardım Kampanyası'nı başarı ile sonuçlandırmış olmasının, Kıbrıslı Türklerin yardım ve aracılık için Milliyet'i tercih etmesindeki en önemli etkenler olduğu ileri sürülebilir.

Kampanyanın ilk duyurusu 27 Mart 1958 tarihli Milliyet'te yapılmıştır. Bu yazıda Kıbrıs Türkleri'nin bu sene 23 Nisan Egemenlik Bayramını "Rumlara misilleme olmak üzere" muhteşem bir biçimde kutlamaya karar verdikleri ve hazırlıklara başladıkları ifade edilmekte; bütün Türk mahallelerini baştan başa Türk bayraklarıyla donatmaya karar veren Kıbrıs Türktür Partisi'nin Anavatandan bayrak gönderilmesi için Milliyet'in tavassut ve yardımını istediği vurgulanmaktadır. Milliyet'in temasa geçtiği öğrenci ve gençlik teşekkülleri de büyük bir memnuniyetle her türlü yardıma hazır olduklarını belirtmişlerdir. 15 gün sürecek bu kampanya çerçevesinde, gazetenin İstanbul idarehanesine veya Ankara bürosuna teslim edilecek bayraklar, bayramdan evvel Kıbrıs'a gönderilecektir. Burada dikkat çeken önemli bir husus, Kıbrıslı Türklerin 23 Nisan bayramını Rumlara karşı "bir misilleme, mukabele, karşılık" olarak kutladıklarının sıklıkla vurgulanmasıdır⁶⁶. Bunun, kampanyaya katılımı teşvik edici bir unsur olarak düşünüldüğü söylenebilir.

Kampanyanın, ilk günden itibaren kamuoyunda büyük bir dikkat çektiği görülmektedir. İlk bayrak bağışlarını Ajans Türk ve Türk Kadınlar Birliği yapmış; ayrıca aralarında MTTB, TMTF ile Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun bulunduğu çeşitli dernek, bir-

⁶⁶ **Milliyet**, 28 Mart 1958; **Milliyet**, 29 Mart 1958.

lik, oda ve kuruluşlar da kendi camiaları içinde faaliyete geçmişlerdir. Kendisine bağlı öğrenci dernek ve teşekküllerine bir tamim yayınlayarak, yüksek öğrenim gençliğini “bu millî vazifeye katılmaya” davet eden TMTF, yayınladığı bir bildiriye, toplanacak bayraklarla donatılacak her yerin, anavatanın ayrılmaz bir parçası haline geleceğini vurgulamış ve kampanyaya 5 bin bayrak ile katılmak için gerekli çalışmalara başladığını belirtmiştir⁶⁷. Kampanya süresince, kampanyaya ilişkin haberler hemen her gün birinci sayfada yer bulmuş; katılımcı kuruluş ve kişilerin isimlerine yer verilmiştir. Bu arada Abdi İpekçi de “Milliyet’ten Mektup” köşesinde okurları kampanyaya katılma teşvik etmeye çalışmıştır. Milliyet’in Çanakkale Abidesi kampanyasında olduğu gibi bu kampanyada da “ismine lâyık olmaya” çalıştığını belirten İpekçi, gönderilecek bayrakların Kıbrıs’ta ilelebet dalgalanacağını ve her bayrağın “arkasında bekleyen milyonlarca Türk’ü adaya ve dünyaya bir kere daha hatırlatacağını” ifade etmiştir. İlerleyen günlerde kampanyaya katılım daha da hızlanmış; kendi içinde faaliyete girişen kurum ve kuruluşlar, topladıkları bayrakları peyderpey gazeteye teslim etmeye başlamışlardır. Kampanyanın 9. gününde toplanan bayrak miktarının 5 bini geçtiği ilan edilmiş, kampanya sonuna dek 10 bin bayrak toplanacağını tahmin edildiği ifade edilmiştir⁶⁸. Bu arada Kıbrıs’taki kutlamalarda tarihi kale ve cami minarelerine bayrak çekileceği ve bundan dolayı büyük boy bayrak gereksinimi bulunduğu vurgulanmış; teslim edilen büyük bayraklar resim ve boyutlarıyla verilmiş ve katılımcılar arasında bu

⁶⁷ **Milliyet**, 29 Mart 1958.

⁶⁸ **Milliyet**, 6 Nisan 1958. Üstelik bu rakama, TMTF ve İşçi Sendikaları Konfederasyonu’nun kendi içinde düzenlediği kampanyalarla topladığı bayrakların dahil olmadığı ifade edilmektedir.

konuda bir rekabet oluşturularak büyük boy bayrak teminine çalışılmıştır⁶⁹. Yine, küçük yaştaki katılımcılara ilişkin haberlere yer verilerek kampanya teşvik edilmeye ve hızlandırılmaya çalışılmıştır⁷⁰. Kampanyaya bayrak bağışı yaparak katılan bayrak imalatçısı Muammer Göçek de, firması adına verdiği reklamlarla Milliyet'in bayrak kampanyası müddetince %10 indirimli olarak satış yapılacağını ilan etmiş ve kampanyaya dolaylı yoldan destek vermiştir⁷¹.

Kampanya 11 Nisan günü sona ermiş, ancak gazeteye bayrak teslimleri bu günden sonra da devam etmiştir⁷². Toplanan bayraklar dört parti halinde Kıbrıs'a gönderilmiştir⁷³. İlk parti olarak, Kıbrıs'a giden eski Galatasaraylı millî futbolcu Naci Özkaya ile 2 bayrak gönderilmiştir⁷⁴. İkinci parti bayrak, 4 Nisan'da "Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu" icra heyeti üyesi Hâzım Remzi'ye teslim edilirken, üçüncü parti 10 Nisan'da Türk Hava Yolları uçağı ile Kıbrıs'a gönderilmiştir⁷⁵. Dördüncü parti bayrağı ise, törenlerde bulunarak gözlemlerini aktarmak üzere 21 Nisan'da Kıbrıs'a gidecek olan Milliyet muhabiri Faruk Demirtaş beraberinde götürmüştür⁷⁶. Diğer kampanyaların aksine, gazete bu kez katılımcıların net bir listesini ver-

⁶⁹ **Milliyet**, 30 Mart 1958; **Milliyet**, 2 Nisan 1958. Tespit edilebildiği kadarıyla, 6x9 metre boyutlarında 54 metrekarelik en büyük bayrağı, Zincirlikuyu Tekniker Okulu öğrencileri temin etmişlerdir. **Milliyet**, 15 Nisan 1958.

⁷⁰ **Milliyet**, 1 Nisan 1958; **Milliyet**, 6 Nisan 1958.

⁷¹ **Milliyet**, 30 Mart 1958.

⁷² **Milliyet**, 13 Nisan 1958; **Milliyet**, 14 Nisan 1958; **Milliyet**, 16 Nisan 1958.

⁷³ Bunlar sadece **Milliyet**'te toplanan bayraklardır. Buradan MTTB ve TMTF'nin kampanya çerçevesinde topladıkları bayrakların tümünü **Milliyet**'e teslim etmedikleri anlaşılmaktadır. MTTB ve TMTF, 18 Nisan'da Türkiye'den ayrılacak olan Kıbrıs Türktür Cemiyeti Londra Şubesi Başkanı Necati Sağer'e Kıbrıs'a götürmesi için bayrak teslim etmişlerdir. Ayrıca törenlerde bulunmak üzere 21 Nisan'da Lefkoşe'ye hareket eden Genel Başkan Orhan Sakarya liderliğindeki MTTB heyeti de, beraberinde 4 bin kadar bayrak götürmüştür. (**Yeni Sabah**, 16 Nisan 1958; **Hürriyet**, 16 Nisan 1958; **Milliyet**, 20 Nisan 1958).

⁷⁴ **Milliyet**, 29 Nisan 1958.

⁷⁵ **Milliyet**, 5 Nisan 1958; **Milliyet**, 11 Nisan 1958.

⁷⁶ **Milliyet**, 20 Nisan 1958.

memiştir. Ayrıca kampanya kapsamında toplanan bayrakların toplam sayısını elde etmek de müşkül gözükmetedir⁷⁷. Bununla birlikte gazetede yayınlananlardan tespit edilebildiği kadarıyla, kampanyaya 123 kişi ve kuruluş katılmıştır. Bunların 22'si bireysel, 101'i organize/kurumsal katılımcıdır.

Milliyet'in 27 Mart-11 Nisan 1958 tarihleri arasında düzenlediği bu kampanyanın, "Kıbrıs'a Bayrak Gönderme" konusunda ilk ve tek kampanya olmasa da⁷⁸, başarılı olduğu değerlendirmesini yapmak mümkündür. Kıbrıs'ı bir "millî dava" olarak benimsemiş olan Türk halkı, bayrak gibi sembolik anlamı büyük ve hassas bir konuya ilişkin olan bu kampanyaya karşı kayıtsız kalmamış ve kısa bir süre içinde beş bini aşkın bayrak toplanmıştır. 1957 yılı 23 Nisan kutlamalarında olaylar çıkması ve Türk bayrağının hakarete uğramış olması, Kıbrıslı Rumların Yunan İstiklal Bayramını şaşaalı bir biçimde kutlaması ve bayrağın dalgalandığı yeri vatan toprağı olarak tescil etmesi olgularının, vatandaşların bu konudaki duyarlılığını arttırdığı söylenebilir. Diğer taraftan, Türk halkının Kıbrıslı Türk soydaşlarıyla dayanışma isteğı ve yalnız olmadıklarını hissettirme duygusu veya diğer bir ifadeyle Kıbrıslı Türklerle dayanışmanın bir "millî vazife" olarak görülmesi de bu kampanyadaki motivasyon unsurları arasında sayılabilir. Ayrıca, Türkiye'den giden çeşitli heyetlerin katılımıyla ve Türkiye'den gönderilen bayraklarla 23 Nisan Bayramı'nın coşkulu ve görkemli bir şekilde kutlanmış olması da kampanyanın başarıya ulaştığının bir başka göstergesidir. Diğer kampanyalara oranla, bu kam-

⁷⁷ Kampanya kapsamında 5.000 bayrak toplayacağını vaat eden TMTF ile 1.000 bayrak verme sözü veren Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun toplam olarak kaç bayrak teslim ettiğı gazetede yer almamaktadır.

⁷⁸ Kıbrıs'a bayrak gönderme konusundaki ilk kampanya, 1954 yılı sonlarında Türk İşçi Sendikaları Birliğı tarafından düzenlenmiştir. Kıbrıslı işçileri ziyaret eden heyetin götürerek hediye ettiğı Türk bayrağının Kıbrıs'ta "heyecan uyandırması" ve Kıbrıslı Türklerin "Türk bayrağına hasret çektiklerini" ifade etmeleri üzerine, 46 işçi sendikasına bir tamim gönderen ve kampanyayı başlatan Birlik, işçilerin verecekleri bir liranın yarısı ile kampanya sonunda 10 bin bayrağın toplanmasını hedeflemiştir (**Milliyet**, 28 Aralık 1954; **Milliyet**, 8 Ocak 1955)

panyada bireysel katılımın düşüklüğü, dikkat çeken önemli bir husustur. Bunun nedeni; kampanyanın esas hedef kitlesini oluşturan esnaf, işçi ve öğrencilerin, teşekküllerinin kendi içinde açtığı kampanyalara katılmasıdır. Bu konuda yapılabilecek bir başka tespit, diğerlerinin aksine bu kampanyanın nakdî değil, aynı bir kampanya olmasıdır. Diğer bir ifadeyle bu kampanyada para değil, bayrak toplanmıştır. Her ne kadar bazı teşekküller para toplama faaliyetine girişmişlerse de, bunu bayrak satın almak için yapmışlar ve kampanyaya bayrak teslim ederek katılmışlardır. Son olarak, kampanyanın tüm ülke sathında etkin bir biçimde sürdürülemediğini ve katılımın büyük oranda⁷⁹ İstanbul ve Ankara ile sınırlı kaldığını belirtmek gerekir. Bu kampanyaya organize/kurumsal katılımın daha yoğun olduğu göz önünde bulundurulduğunda, kendi içinde faaliyete geçen kurum ve kuruluşların merkezlerinin İstanbul ve Ankara'da bulunması, bunun en önemli nedenidir.

Sonuç

1950'li yılların sonlarına doğru Abdi İpekçi'nin yönetiminde hem kamuoyunda, hem de basın dünyasında etkinliğini arttıran Milliyet gazetesinin 1950-1960 yılları arasında düzenlediği altı kampanyanın ele alındığı bu çalışmada, söz konusu kampanyalar, nasıl başladığı, sürdüğü ve sonuçlandığı, kullanılan teşvik unsur ve mekanizmaları ile başarı veya başarısızlık faktörleri açısından incelenmiştir. Belirlenen hedefe ulaşma veya beklentiyi tatmin ile halkın ilgi ve katılımı açılarından değerlendirildiğinde, Çanakkale Abidesi'ne Yardım Kampanyası ile Kıbrıs'a Türk Bayrağı Gönderme Kampanyası'nın "başarılı", Kahraman Macar Milletine Yardım Kampanyası ile Taraftar Kampanyalarının "başarısız", Kapalıçarşı Esnafına Yardım Kampanyası'nın ise "kısmen başarılı" kampanyalar olduğu tespitini yapmak mümkündür. Kampanyaların başarı veya başarısızlığında etkili olan unsurların başında, halkın kampanya konularına atfettiği önem gelmektedir. Vatandaşların "hayatî" önem atfetmediği

⁷⁹ Adana, Erzurum ve İskenderun'dan posta ile bayraklar gönderilmiştir.

veya “önemsiz” gördüğü konularda düzenlenen kampanyalar başarısız olurken, bayrak ve şehitler gibi duygusal boyutu ağır basan ve/veya “millî mesele” olarak görülen konularda ilgi ve katılım daha yüksek olmuştur. Bu açıdan özellikle Macar Milletine Yardım Kampanyası’nda “hür dünya” ve “ırkdaşlık” gibi söylem ve teşvik mekanizmalarının Türk halkını katılımını sağlama konusunda yetersiz kaldığı tespitini yapmak mümkündür. Hitap edilen hedef kitlenin darlığı veya genişliği de (halkın belli bir kesimi veya tüm Türkiye halkı) kampanyaların başarısında etkili olan faktörler arasındadır. Taraftar kampanyalarının başarısız olma nedeni, kampanyanın hedef kitlesini yalnızca Galatasaray ve Fenerbahçe’nin fanatik taraftarlarının oluşturmasıdır. Yine Kapalıçarşı Esnafına Yardım Kampanyası’nın başarısının “kısmi” olmasının nedeni de, esas olarak İstanbul halkına yönelik olmasıdır. Kronolojik olarak bakıldığında da, ilk başlarda düzenlenen kampanyaların başarısız, son kampanyaların ise başarılı olduğu görülür. Bu durum, kampanya konularının hassasiyeti ve cazibesinin yanı sıra, Milliyet’in süreç içerisinde toplumsal güç ve etkinliğini arttırmasının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Öte yandan, tersine bir çıkarımla, Milliyet’in millî ve mukaddes olarak algılanan konularda düzenlediği kampanyalarda elde ettiği başarının, gazetenin etkinliğini ve kamuoyunu etkileme gücünü arttırdığı yorumu da yapılabilir. Bu konuda yapılabilecek bir başka tespit, çok sayıda üyeye ve güçlü örgütlenme yapılarına sahip olan öğrenci, esnaf ve işçi teşekküllerinin aktif rol oynadığı kampanyaların başarılı olduğudur. Son olarak kampanya süresinin uzunluğu veya kısalığı ile kampanyanın başarısı arasında anlamlı bir ilişki görünmemektedir. Kampanya süresinin uzaması halinde ilgide azalma riski ortaya çıkmasına rağmen, iki ay süren Çanakkale Abidesine Yardım Kampanyası’nda ilgi ve katılım her geçen gün katlanarak artmıştır. Yine 15 gün süren Kıbrıs’a Bayrak Gönderme Kampanyası başarılı bir biçimde sonuçlanırken, 22 gün süren Macar Milletine Yardım Kampanyası’nda katılım beklenenin altında olmuştur.

Her kampanyada farklı duygusal teşvik unsurlarına başvurulurken; Türk milletinin kadirşinaslık, yardımseverlik, asalet, vefa ve fedakârlığının vurgulanması, katılımcıların isimlerinin listeler halinde gazetede yayınlanması ve katılımcıların yaşına veya maddî durumuna dikkat çeken haberlere yer verilmesi, tüm kampanyalardaki ortak teşvik unsurlarıdır. Bunlardan özellikle katılımcıların isimlerinin yayınlanması, bireysel düzeyde katılımı motive eden faktörlerin başında gelmektedir. Listelerdeki isim veya miktar konusunda yapılan yanlışlıkların, katılımcıların isteğiyle düzeltilmesi de, en azından bazı vatandaşların, özellikle kendini tatmin ve çevrenin takdirini kazanma güdüsüyle kampanyaya katılım davranışında bulunduğu bir göstergesi olarak düşünülebilir. Öte yandan, isim vermeden yapılan bağışların da az olmadığı vurgulanmalıdır.

KAYNAKÇA

Feroz Ahmad, **Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945-1980**, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

Mustafa Haşim Altan, **Atatürk Devrimlerinin Kıbrıs Türk Toplumuna Yansıması**, Ankara, K.K.T.C. Milli Eğitim, Kültür, Gençlik ve Spor Bakanlığı Yayınları, 1997.

Erdoğan Arıpınar ve diğerleri, **Türk Futbol Tarihi**, Cilt 1, Türkiye Futbol Federasyonu Yayınları, İstanbul, 1992.

Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasî Tarihi 1914-1980**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1983.

Arsev Bektaş, **Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2000.

Celil Bozkurt, “Çanakkale Şehitleri Abidesi’nin İnşaatı ve Türk Kamuoyundaki Yankıları”, **Turkish Studies**, Vol. 10/5, Spring 2015.

Cumhuriyet gazetesi 1930-1960 arşivi

Tanel Demirel, **Türkiye’nin Uzun On Yılı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011.

Nevra Ersarı, “Ellili Yıllarda Radyo ve Siyaset”, **Türkiye’nin 1950’li Yılları**, Mete Kaan Kaynar (Der.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Şükrü S. Gürel, **Kıbrıs Tarihi (1878-1960)**, Cilt I, Ankara, Kaynak Yayınları, 1984.

“History of Rakoczi Foundation – Flight and Settlement: the ’56ers”, Çevrimiçi: <http://goo.gl/vF0MBZ>.

Hürriyet gazetesi 1957-1958 arşivi

Gusztáv D. Kecskés, “Collecting Money At A Global Level. The UN Fundraising Campaign For The 1956 Hungarian Refugees”,

Eastern Journal of European Studies, Vol. 5, Issue 2, December 2014.

Henry Kissinger, **Diplomasi**, 6. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

JuliaLaite, “‘Everyone here wants to help you’: International Cooperation, Refugee Rights, and the 1956 Hungarian Refugee Crisis”, Çevrimiçi: <http://goo.gl/VyJVD3>.

Milliyet gazetesi 1950-1960 arşivi

NATO, “Report on Hungarian Refugees”, 17 April 1957, Copy No. 369, Çevrimiçi: <http://goo.gl/dWxMBp>

Judith Kesserű Némethy, “Impact of the 1956 Hungarian Revolution in Argentina”, Çevrimiçi: <http://goo.gl/Lu0HSv>.

Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, 8. Baskı, İmge Yayınları, Ankara, 2000.

Hıfzı Topuz, **II. Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003

Tufan Türeñç ve Erhan Akyıldız, **Gazeteci**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1986.

J. Robert Wegs, **Europe Since 1945 A Concise History**, Third Edition, St. Martin’s Press, New York, 1991.

Yeni Sabah gazetesi 1958 arşivi

Nuran Yıldız, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, **A.Ü. SBF Dergisi**, C. 51, S. 1, 1996.

Erik Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.

1955 LONDRA KONFERANSI VE 6-7 EYLÜL OLAYLARININ KIBRIS TÜRK VE RUM BASININDAKİ YANSIMALARI

Süheyla GÖKTÜRK*

ÖZET

Kıbrıs'ta Rumların self determinasyon isteği ve bölgedeki komünizm tehlikesi gerekçesiyle Amerika'nın da self determinasyona destek vermiş olması, İngiltere'yi rahatsız etmekteydi. Yönetimi devraldıkları 1878'den bugüne kadar Rumlara karşı Ada'daki Türk Toplumunu denge unsuru olarak kullanan İngiltere, şimdi konuya dâhil olan ve self determinasyonu yeniden BM gündemine getirmeyi planlayan Yunanistan'a karşı yeni denge unsuru olarak Türkiye'yi devreye sokmayı hedefliyordu. Bu maksatla İngiltere, Kıbrıs'taki olayların Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehdit ettiğini ve bu konunun Türkiye ve Yunanistan ile birlikte çözülmesi gerektiğini ortaya atarak, iki ülkeyi Kıbrıs konusunun görüşüleceği “*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meselesi*” konulu seminer için Londra'ya davet etti.

29 Ağustos 1955 tarihinde toplanan Konferans devam ederken, İstanbul ve İzmir'de başta Rumlardan olmak üzere gayrimüslim vatandaşlara karşı icra edilen ve “*6-7 Eylül olayları*” olarak bilinen gelişmeler gerçekleşti.

Önce radyoda ve ardından *İstanbul Express* gazetesinde “*Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve bomba atıldığı*” iddiasını konu eden bir haberin yayınlanmasıyla başlayan eylemler kısa bir süre içinde kitlesel gösterilere dönüştü. Gösteriler kontrolden çıkarak azınlıklara yönelik baskı, şiddet ve yağma şeklini aldı. Evler, dükkânlar ve kiliseler tahrip ve yağma edildi. İstanbul'da başlayan gösteriler daha sonra İzmir'e de sıçradı. Gelişen olaylar nedeniyle İstanbul, İzmir ve Ankara'da sıkıyönetim ilan edildi.

* Öğr. Gör., Doğu Akdeniz Üniversitesi, KKTC, suheyla.gokturk@emu.edu.tr

Bu olayların yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle Londra Konferansı'nın sonuç alınamadan dağılmasına karşın Türkiye, bu tarihten itibaren kendi istemi dışında da olsa etkin bir aktör olarak Kıbrıs sahnesindeki yerini alıyordu.

Bu çalışmada, konuyla ilgili olarak KKTC Milli Arşivi'nde arşiv çalışması yapılarak, burada yer alan gazete koleksiyonları incelenmiş ve bu araştırma sonucunda; Kıbrıs için önemli kilometre taşlarından biri olarak kabul edilen “Londra Konferansı” ile Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde önemli yer tutan “6-7 Eylül Olayları”nın, öncelikle Dr. Fazıl Küçük'ün sahibi olduğu *Halkın Sesi* gazetesi olmak üzere Kıbrıs Türk Basını ile *Eleftheria*, *Ethnos*, *Neos Demokratis* ve *Vima* gazetelerini içeren Kıbrıs Rum Basınındaki yansımaları ve adı geçen gazete yorumları çerçevesinde Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının görüşleri ve tepkileri objektif bir yaklaşımla ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Londra Konferansı, 6-7 Eylül Olayları, Basın

**1955 LONDON CONFERENCE AND 6-7 SEPTEMBER EVENTS'
REFLECTONS IN THE TURKISH CYPRIOT AND GREEK
PRESS**

ABSTRACT

Greeks' self-determination request and regional threat of communism in Cyprus putted forward as a reason and supported by America, it had been plagued England. From taking the management in 1878 till today, England has been using Turks towards Greeks in island as equilibrant, and right that time it had been activating Turkey towards Greeks which get into this subject and planning to bring self-determination in BM agenda. To that end, the events happened in Cyprus threaten Eastern Mediterranean because of that England was suggested that it should be under discussion between Turks and Greeks, and it invited both country to be discussed Cyprus subject under the name of "Eastern Mediterranean Defense and Cyprus Issues" seminar in London.

The date of 29 August 1955 while the scheduled conference had been continuing, progresses knowing as "6-7 September events" took place at the Istanbul and Izmir, it executed against non-Muslim citizens and especially Greeks.

Firstly, radio and then at the Istanbul Express Newspaper, professed "A bomb thrown to the Selanik where Atatürk was born" and actions which had started by published that news turned into demonstrations in a short period of the time. Those demonstrations got out of control and took the form of pressure, violence and plunder. Homes, shops and churches was destroying and plundering. The demonstrations which started in Istanbul leapt to Izmir afterwards. Ongoing events lie behind authoritarianism which was announced Istanbul, Izmir and Ankara.

Along with the impact of those events that was creating bad weather conditions, despite of getting no results from London Conference, Turkey took place actively in the Cyprus arena starting from that date, even if in opposition to its desire.

In this study, archives was scanned related with those subjects in TRNC National Archive, collections of newspapers was examined and at the end of this study; “ London Conference” which is accepted as one of the important milestone for the Cyprus with “ 6-7 September events” which take an important place in Turkey- Greek relationships , especially Halkın Sesi newspaper that had owned by Dr. Fazıl Küçük , Turkish Cypriot Media and , including Ethnos, Neos Demokratias and Vima newspapers which was shown reflections in Greek Cypriot Media. As the part of mentioned newspapers, Turkish Cypriot and Greek Cypriot nationalities’ ideas and reactions trying to be executed objectively.

Key Words: Cyprus, London Conference, 6-7 September Events, Press

GENEL

Atatürk'ün 1930'lu yıllarda stratejik değerine özel vurgu yapmasına karşın¹, Türkiye siyasetinde Kıbrıs'ın adını, ciddi olarak ilk kez 1949'da İnönü Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı Selim Sadak'ın, "*Bizim için bir Kıbrıs meselesi yoktur*"², "*Biz Kıbrıs meselesi diye bir şey bilmiyoruz*"³ sözleriyle duymaya başlıyoruz.

1950 seçimlerini kazanarak iktidarı devralan Demokrat Parti'nin Dışişleri Bakanı Fuad Köprülü'nün "*Kıbrıs meselesi diye şimdilik bir mesele bizim ittilamızda değildir*"⁴ ifadeleriyle Ankara'daki iktidar değişikliğinin Kıbrıs politikasında bir değişiklik yapmadığını ortaya koyuyordu.

Kıbrıs, yeni hükümetin başlangıçta kendisinden önceki iktidarın söylemiyle yola devam ederken kamuoyunun yoğun baskısı altında, 28 Ağustos 1954'de, Menderes'in "*Kıbrıs Adası asla Yunan olmayacaktır*"⁵ şeklindeki ifadesiyle aktif şekilde üzerinde çalışmak durumunda kaldığı bir konu oluyordu.

İngiltere, bugüne kadar Rumlara karşı Ada'daki Türk Toplumunu denge unsuru olarak kullanmıştı. Ancak şimdi durum daha farklıydı. İşin içine Yunanistan da girmişti ve Eylül 1955'te Yunanistan self determinasyon konusunu BM gündemine getirmeyi planlıyordu. Ada'da başlayan terörü sonlandırmak, komünizmi denetim altında tutabilmek ve Yunanistan'ı engelleyebilmek için yeni denge unsuru olarak Türkiye devreye sokulmalıydı. Bunun için İngiltere,

¹ Tahsin Öztin, **Mustafa Kemal'den Atatürk'e**, İstanbul, 1981, s. 156-157.

² Ahmet Gazioğlu, **İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis Çemberinde Türkler**, Lefkoşa, 1996, s. 452.

³ **Halkın Sesi**, "Necmeddin Sadak'ın Son Saat Gazetesine Beyanatu", 1 Ocak 1950.

⁴ **Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları**, Dönem: IX, C 3, 20 Haziran 1950, s.34.

⁵ Mehmet Yaşın, **Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994, s.721-722.

Kıbrıs'taki olayların sadece ülkesini değil, Doğu Akdeniz'in güvenliğini tehdit ettiğini ve bu konunun Türkiye ve Yunanistan ile birlikte çözülmesi gerektiğini ortaya atarak yeni bir plan geliştirdi. Bu plan gereği İngiltere, 30 Haziran 1955 tarihinde Türkiye ile Yunanistan'ı Kıbrıs konusunun görüşüleceği “*Doğu Akdeniz Savunması ve Kıbrıs Meşesi*” konulu seminer için Londra'ya davet etti⁶.

Bu sırada Türk basınında, Rumların Kıbrıs'ta 28 Ağustos'ta toplu kıyım yapmaya hazırlandıkları yolunda haberler çıktı. Bu haberler üzerine bir değerlendirmede bulunan Başbakan Menderes 24 Ağustos 1955 tarihinde yaptığı sert açıklamada; “*Kıbrıs Türklerini savunmasız bırakmayacaklarını ve Ada'nın statüsünde bir değişiklik yapılması halinde, Kıbrıs'ın, Türkiye'ye geri verilmesini*” isteyerek, Ada'nın iki toplum arasında bölünmesine karşı olduğunu ifade etti⁷.

Kendi iradesi dışında çekilmekte olduğu Kıbrıs konusunda Türkiye'de de hava oldukça gerginleşmişti. *Hürriyet* gazetesinin başlattığı “*Kıbrıs Türk'tür, Türk Kalacaktır*” kampanyası büyük ses getirmiş ve aynı sloganı kullanarak 1954'de kurulan ve başkanlığını *Hürriyet* gazetesi yazarı Hikmet Bil'in yaptığı Kıbrıs Türktür Derneği de etkinliğini artırmıştı⁸.

1955 LONDRA KONFERANSI

29 Ağustos 1955 tarihinde dışişleri bakanları düzeyinde Lancaster House'da başlayan Londra Konferansı'nda 30 Ağustos'ta İngiltere'nin görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Mac Millan, Doğu Akdeniz'in savunması için Kıbrıs'ın önemine ve bu maksatla üç ülkeye düşen sorumluluklara değiniyor ve self-government'e yönelik anayasa çalışmalarının da devam edebileceğini vurgulayarak, aslında başlangıçta Yunanistan'ın tezi olan self determinasyona kapıları kapatıyordu⁹. 31 Ağustos'ta Yunanistan'ın görüşlerini açıklayan Yunan

⁶ Zafer, 3 Temmuz 1955.

⁷ *Ayın Tarihi*, Sayı: 261, Ağustos 1955, s.170-173.

⁸ *Milliyet*, 25 Ağustos 1955.

⁹ “Cyprus Meeting Opened”, *The Times*, 30 August 1955, s.8.

Dışişleri Bakanı Stephanopoulos ise, Kıbrıs halkına self determinasyon hakkı tanınması üzerinde ısrarcı oluyordu.

Türkiye'nin, “*Ada'nın statükosunun değiştirilmesine karşı olduğu, değişecekse de Ada'nın Türkiye'ye devredilmesi*” ana fikri çerçevesindeki görüşlerini açıklayan Dışişleri Bakanı Fatih Rüştu Zorlu ise, 1878'de imzalanan antlaşma gerekçesiyle, Ada'nın geleceği konusunda sadece Türkiye ve İngiltere'nin söz sahibi olabileceğini belirterek, Kıbrıs'ın statüsünde yapılacak en küçük bir değişikliğin Lozan Antlaşması'nın yeniden değerlendirilmesi anlamına geleceğini ifade ediyor ve Kıbrıs'ın sadece Anadolu'ya yakın bir konumda değil, aynı zamanda Anadolu'nun bir parçası olduğunu, dolayısıyla Ada'nın coğrafi olarak Türkiye'ye ait olduğunu vurguluyordu. Zorlu'nun konuşmasındaki, “*Self determinasyon, ancak birbirleriyle iyi geçinen ve birbirlerine muhasım olmayan cemaatler ve topluluklar için mevzubahis olabilir. Şu halde Kıbrıs halkı için self determinasyondan evvel müstekar bir huzur ve sükûn devresine ihtiyaç vardır. Şiddet hareketlerinin önlenmesine ve Kilise'nin siyasete karşmasına mani olunmasına lüzum vardır. Aksi takdirde, bugünkünden daha vahim vaziyetler hâsıl olabilir*” ifadesi¹⁰, Kıbrıs'ta Kilise ve din adamlarının politika ve politikacılar üzerinde etkili olduklarının ilk kez bir Türkiye Cumhuriyeti devlet adamı tarafından ve resmi ağızdan, uluslararası bir platformda vurgulanması bakımından önemlidir¹¹.

KIBRIS TÜRK BASININDA LONDRA KONFERANSI

Londra Konferansı'nı büyük bir ilgiyle takip eden Kıbrıs Türk Basınında, Dr. Fazıl Küçük'ün sahibi olduğu *Halkın Sesi* gazetesinde 7 Eylül tarihinde “*Londra Konferansı'nın Mantık Çıkmazları*”¹² başlığıyla bir makale yayınlanıyordu. Makalede;

¹⁰ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre XI, C 8, İçtima 2, 50. İnikat, 4.3.1959, s. 28; **Ayın Tarihi**, S 262, (Eylül 1955), s.164-171; **Hürriyet**, 2 Eylül 1955.

¹¹ Turgay Bülent Göktürk, Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası, Vizyonu ve Uygulamaları, Güneş Yayınevi, Gazimagusa, 2014, s.49.

¹² “Londra Konferansı'nın Mantık Çıkmazları”, **Halkın Sesi**, 7 Eylül 1955.

“Hiçbir dış politika hayal üzerine kurulamaz. Dünyamızda kupkuru politika formüllerine bel bağlayanlar kalmamıştır. Her millet, ilk önce, dostunu, düşmanını çok iyi tanımak, ondan sonra da coğrafyasına ve kudret imkânlarına göre bir yol seçmek zorundadır. Bizim durumumuz, dünya ölçüsünde bir rol oynamaya elverişlidir. Yakın ve Orta Doğu’da bizden daha kudretli bir memleket yoktur bir kere. Onun için vereceğimiz karar, politika terazisinin bir gözünü yerlere kadar indirebilir. Biz, böyle bir hayat ve politika gerekliliğine inanarak Londra Konferansı’na gitmiş bulunuyoruz. Adnan Menderes, delegelerimiz Londra yolculuğuna çıkmadan önce yaptığı bir konuşmada, Türk görüşünü, en son açıklığı ile belirtmiştir. Bizden hiç bir fedakârlık beklenemez artık. Bütün Türk Milleti Kıbrıs davasında bölünmez iman kudretidir. Hiçbir devlet adamı bu gerçekliğin dile getirdiği durumu yana bırakamaz. Bizim ilk ve son şartımız Kıbrıs’taki idare şeklinin hiçbir suretle değişmemesidir.”

denilerek, Yunanistan’ın, Devletler Hukuku bakımından bile bile iki büyük suç işlediği, bunların birincisinin Kıbrıs davasını ortaya atmakla Lozan Antlaşması’nın hükümlerini tek taraflı olarak bozmuş olduğu, ikincisinin ise, Türkiye’nin ülke güvenliğini hiçe sayarak, emperyalist planlarını gerçekleştirebilmek için kuvvet kullanmaya kalkışması ve Kıbrıs’a özellikle NATO’dan aldığı savaş malzemesini göndermesi olarak belirtilerek, Yunanistan’ın tarihi boyunca kendi başına adım atmaktan ürktüğü, çok bitkin ve zayıf bulunduğumuz 1919 yılında bile İngiliz yardımına güvenmemiş olsaydı, Türk topraklarına ayak basarken bin bir düşünmesi gerektiği belirtilmektedir. Makalenin devamında;

“Bu memleket kime güveniyor şimdi? Belki de politika durumundan faydalanarak, yalnız tehditçiliğine. Tehditçilik peresesine düşen memleketlerden ne NATO hayır umabilir, ne de İngiltere. Bugün Lozan Antlaşması’nı bozan Yunanistan, yarın demokrasi cephesini arkadan vurmaktan hiç çekinmez. Londra Konferansı’nda böyle bir devletin delegeleri bulunuyor şimdi...”

Biz bir zamanlar olduğu gibi milli davalarımızın pamuk ipliğine bağlanmasıyla yetinemeyiz artık. Hayal uğrunda hiçbir politika gerçekliğini fena etmek niyetinde değiliz... Bundan böyle Kıbrıs, doğrudan doğruya Türk vatanının ayrılmaz bir parçasıdır. Yunan gönüllerini almak için İngiltere'nin göstereceği her kolaylık, bize karşı girişilmiş düşmanca bir hareket olarak sayılır... Türkiye, böyle oyunlara gelmez. Kıbrıs, İngilizlerin dediği gibi, gerçekten NATO'nun bir desteği ise, bunu ancak bu bölgenin en kudretli NATO devleti koruyabilir: Türkiye... Oyalama politikasının zamanı çoktan geçmiştir. Ümitlerini bu kadar çürük bir anlayışa bağlayanlar, tarihlerinin en çetin güçlükleri karşısında kaldıkları zaman, artık her şeyin kaybolduğunu bilmelidirler.”

ifadeleri yer alıyordu.

Halkın Sesi gazetesinde aynı gün yayımlanan “Ankara Yabancı Siyasi Mehalifinin İzhar Ettiği Kanaate Göre, Yunanistan Son 30 Sene Zarfında Ne Kazanmışsa Kaybetmiştir.”¹³ başlıklı haberde; başta Kıbrıs olmak üzere Doğu Akdeniz meselelerini görüşmek üzere Londra’da toplanan üçlü konferansta TC Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu’nun Kıbrıs konusunda yapmış olduğu konuşmanın Ankara’daki yabancı siyasi çevrelerdeki yankıları anlatılmaktadır. Bu çevrelerin ifadelerine göre, Yunanistan’da Megali İdea’nın tekrar hortlaması, bu ülkeyi son 30 yılda kazandıklarını kaybetme yoluna sürüklemiştir ve bu kaybın en büyüğü Türk dostluğu olacaktır. Habere göre Kıbrıs konusundaki Türk tezi ve Yunan politikası hakkında yabancı bir diplomat Türk Haberler Ajansı (THA) muhabirine sunları söylemiştir:

“Kıbrıs mevzuunda Türkiye’nin bugüne kadar itidalini muhafaza etmesi herkesin takdirini toplamıştır. Bu itidal maalesef Yunanistan tarafından yanlış anlaşılmalı ve bir zaaf alameti olarak tefsir edilmiş, politika bu esasa göre tanzim ve tevcih edilmiştir. Gerek Başvekil Adnan Menderes’in beyanları ve gerekse Londra Konferansında ileri sürülen

¹³ “Ankara Yabancı Siyasi Mehalifinin İzhar Ettiği Kanaate Göre, Yunanistan Son 30 Sene Zarfında Ne Kazanmışsa Kaybetmiştir”, a.g.e., 7 Eylül 1955.

Türk tezi, Türkiye'nin bugüne kadar yalnız Hür Milletler Topluluğu'nu bir hercümerçten korumak gayesiyle pasif hareket etmiş olduğunu göstermiştir. Londra Konferansında ileri sürülen Türk tezinin hukuki mesnedi çok kuvvetlidir. Haklı bir dava Türk diplomatlarının elinde daha da kuvvetli olarak dünya eskârına arz edilmiştir. Yunanistan aynı politikada ısrar ettiği takdirde yalnız kalacaktır... Londra Konferansı'nın müspet bir netice ile sona ereceğini zannetmiyorum. Konferanstan bir netice elde edilmese dahi, Kıbrıs meselesinin bir İngiliz-Türk meselesi olması neticesine varılacağını tahmin ediyorum. Bu da Türkiye için bir zafer Yunanistan için de bir mağlubiyet olacaktır."

Yaşar Nabi'nin yazmış olduğu "Vaziyet Aydınlanmalı"¹⁴ adlı başmakalede ise;

"Biri Londra'da, diğeri Birleşmiş Milletler Meclisi'nde olmak üzere, iki ayrı yerde Türk ve Yunan temsil heyetleri birdenbire davacı sıfatıyla karşılaşmak durumuna düşmüşlerdir. Londra'ya bu iş için giden heyetimiz, başında Dışişleri Bakanımız bulunmasına rağmen, Atina hava meydanına indiği zaman, Yunan hükümeti bir nezaket selamını bile esirgemmiştir. Yunan gazeteleri ve radyolarının hakkımızdaki ifadesine bakacak olursanız, iki memleket arasında siyasi münasebetlerin kesilmiş olduğuna hükmedeceğiniz gelir. Halbuki bu iki memleket müttefikdir. Böyle bir garabete siyaset tarihinde rastlanmış mıdır, bilemiyoruz. Geçen gün bir Amerikan gazetesi, Yugoslavya yeniden Sovyetler Birliği'ne yanaştığından, Yunanistan da Kıbrıs anlaşmazlığı yüzünden Türkiye'ye karşı düşmanca bir tavır takındığından artık Balkan ittifakının hükümsüz sayılabileceğini yazıyordu. Bu iddia bir gerçeğin ifadesi midir? Her halde siyasi rotamızı ona göre ayarlayabilmemiz için durumun aydınlatılmasında fayda vardır... Bu kadar kısa bir zamanda zihniyetlerde bu kadar kökten bir değişiklik olabilir mi? Bütün bunları anlamaya ihtiyacımız var. Hemen görüşülüp bir hal şekline bağlanması gereken bu kadar acil bir mesele varken iki müttefik memleketin hükümetleri neden doğrudan doğruya görüşmezler?.."

¹⁴ "Vaziyet Aydınlanmalı", a.g.e., 7 Eylül 1955.

şeklinde görüş ifade ediliyordu.

Londra'daki Kıbrıs Türk heyetinde yer alan Dr. Fazıl Küçük'ün Londra'dan gönderdiği ve *Halkın Sesi* Gazetesinde 8 Eylül tarihinde yayınlanan başmakalesi "*Ekalliyet Yok, Kıbrıs Türkü Vardır*"¹⁵ adını taşıyordu. Başmakalede;

"Londra'da toplanan üçlü konferans, ortaya yeni yeni birçok tezler atmış oluyor. Bunların en başta gelenlerinden biri de bugüne kadar ekalliyet ve ekseriyet diye adanın sakinlerine verilen bir ismin değişmesi oluyor.

Bugün kabul edilen yeni bir nazariye ile ada İngiliz hükümlerinin idaresinde dünya sulhunun muhafaza ve idamesi için elde tutulan mühim bir stratejik noktadır. Artık Kıbrıs, kolonizm sınıfından çıkıp, emniyet ve müşterek bir selamet için bir kal'a haline geliyor ve burada bayrak sallayan devletlerin de bir müstemlekeci gibi değil, ancak NATO devleti olarak addedilmesi lazım gelmektedir. Ve bunun da idaresinde yaşayan iki unsur vardır. Bir defa ortada bir Kıbrıs Devleti diye bir hükümet görülüyor. Bu sebeptendir ki, burada yaşayanları ekalliyet ve ekseriyet diye ikiye ayırmak doğru olamaz. Binaenaleyh adadaki iki sekenenin artık idarede eşit sahip olması zamanı gelmiştir. Bundan böyle Rum cemaatinin kahir pençesi altında Türk cemaatinin ezilmesi, haklarının gasp edilmesi tarihe karışmalıdır... Binaenaleyh 24 milyonun kalbinde yatan bu adanın Türk sekenesine, bundan böyle başka bir muamele, başka bir idare tatbiki sabit olmuş oluyor. Bundan böyle ağızlarımızdan, ekalliyetteyiz, nüfus nispetine göre mevki isteriz, iddialarımızı unutacak ve adanın bir Türk sekenesi noktasında ısrar ederek hak talep edeceğiz. Bu suretle dilenci mevkiinden kurtularak, efendi mevkiine çıkacağız. Birlik ve beraberliğimizi muhafaza ettikçe ve daha da kuvvetlendirdikçe bizi bekleyen parlak ufuklar olduğunu şimdiden tebşir edebiliriz."

ifadelerine yer veriliyordu.

¹⁵ "Ekalliyet Yok, Kıbrıs Türkü Vardır", a.g.e., 8 Eylül 1955.

Konferans'ın 6 Eylül'de başlayan ikinci bölümünde İngiltere, daha önce de gündeme getirdiği Ada'ya muhtariyet verilmesi teklifini ortaya attı. Bu teklif de ilgili taraflarca kabul görmedi.

Halkın Sesi gazetesi Başyazarı Dr. Fazıl Küçük'ün Londra'dan gönderdiği ve gazetede 8 Eylül'de yayınlanan "Türk Görüşü Muhtariyete ve İlhaka Asla Müsaade Etmiyor-Kıbrıs'ta Ekseriyete Hiçbir Zaman Fazla Hak Tanınmayacak"¹⁶ başlıklı makalede; Londra'da üçlü konferansın ileri sürdüğü muhtelif tez ve iddialardan Yunan talebi olan "Self determinasyon" ve ilhakin, Türkiye tarafından tamamen reddedildiği, böyle bir isteğin hiçbir zaman kabul edilmeyeceğinin açık ve kati bir lisanla anlatıldığı belirtilerek, yalnız yönetimde daha geniş bir yetkinin yerli halka verilmesinin prensip olarak kabul edildiği anlatılıyordu. Makalede yeni yönetim şekli ile ilgili şu görüşlere yer veriliyordu;

"Bu idare ne olabilir? Acaba Kıbrıs davasında yalnız söz hakkına sahip iki büyük devlet olan Türkiye ve İngiltere; ellerinde bomba, dinamit, mitralyözle sağa sola saldıranlara boyun eğerek onların istedikleri bir idare şeklini mi kabul edecekler? Evet mi diyeceğiz?.. Adada sulh yerini tamamen aldıktan sonra verilecek idare şekli şu olabilir: İptida ekseriyet, ekalliyet iddiası ortadan kalkacak, Türklerin meclise vereceği azanın miktarı mevzuu bahis olmadan rey haklarının ekseriyet ve müsavî olması veto hakkının Türklere verilmesidir. Düşünülen ve bugün iddia edilen Türk tezi bundan ibarettir. Amma bunu Yunanlılar kabul edecek veya etmeyecek o hiçbir zaman delegelerimizi alakadar eden bir mesele değildir. Ancak bu yapıldığı takdirde Türk umumi efkârı tatmin edilebilecektir ve ellerine aldıkları bu davayı bunu yapmakla zaferle bitireceklerine inanmaktadırlar."

Büyük umutlarla toplanan Konferans, İstanbul'da meydana gelen ve 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen olayların yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle bir sonuç alınmadan 7 Eylül'de dağılıyordu.

¹⁶ "Türk Görüşü Muhtariyete ve İlhaka Asla Müsaade Etmiyor-Kıbrıs'ta Ekseriyete Hiçbir Zaman Fazla Hak Tanınmayacak", a.g.e., 8 Eylül 1955.

Halkın Sesi gazetesi 8 Eylül'de Royter Ajansı'na dayanarak verdiği haberinde, Londra Konferansı'nın akamete uğradığını, neşredilen müşterek tebliğde adaya geniş salahiyetli liberal bir anayasanın elzem olduğunun ilan edildiğini, bu anayasa teklifinin Türk ve Yunan hükümetleri tarafından reddedildiğini, Fatin Rüştü Zorlu'nun başkanlığındaki Türk heyetinin bugün uçakla Anavatana hareket edeceğini bildiriyordu¹⁷.

Halkın Sesi gazetesi, aynı gün *Daily Express*'te 5 Eylül'de başmakale olarak yayınlanmış bulunan "Onu Britanya'ya Ait Muhafaza Edin" adlı makaleden alıntı yapıyor ve İngilizlerin de Yunanlıların Kıbrıs üzerinde herhangi bir taleplerinin olamayacağını ve bu adanın bin sene içinde hiçbir zaman Yunanistan'a ait olmadığını belirttiklerini aktarıyor ve makalenin devamındaki "*Kıbrıs Britanya'ya aittir. 77 seneden beri Britanya'nın muhafazası altındadır. Ve eğer Britanya'nın değilse o bir Türk ülkesidir. Çünkü Türkler Britanya'dan önce adayı 300 yıl idare etmiştir. Yunanlılar ada üzerinde hak talep edebilenlerin sonuncusudur*"¹⁸ ifadelerine yer veriyordu. Konuyla ilgili olarak söz konusu makale *Daily Express*'te 9 Eylül 1955 tarihinde yeniden yayınlanıyor ve *Halkın Sesi* de bunu 14 Eylül'de "Yunanistan'a İhtar"¹⁹ başlığıyla tekrar haber yapıyordu. Haberde, Yunanlıların bir işe başladıklarını, ancak hesapladıklarından çok daha büyük bir karşılık aldıklarını, Türklerin sert ve metin tavrı karşısında çok korktuklarını, gerek coğrafya, gerekse tarihin, bu konuda Türklerin tezini desteklediğini, Kıbrıs ile Türkiye arasındaki mesafenin 50 milden az olduğunu, Yunanistan'ın ise adadan 400 milden fazla uzakta olduğunu belirtiyordu. Haberin sonunda, Yunanlılara "*kendileriyle alakalı olmayan hakları almanın neticelerini önceden hesaplamaları şayanı tavsiyedir*" şeklinde bir tavsiyede bulunuluyor ve gerçekte Kıbrıs adasının hiçbir zaman Yunan olmadığı vurgulanarak, "*Britanya'nın Kıbrıs'ta olduğu ve orada kalmak azmini sürdürdüğü*" ifade ediliyordu. Buradaki son cümle

¹⁷ "Londra Konferansı Dün Sona Erdi", a.g.e., 8 Eylül 1955.

¹⁸ "Onu Britanya'ya Ait Muhafaza Edin", a.g.e., 8 Eylül 1955.

¹⁹ "Yunanistan'a İhtar", a.g.e., 14 Eylül 1955.

asında o dönemdeki Türk görüşünü de vurgulayan bir ifade olması bakımından önem arz etmektedir.

Halkın Sesi'nde 9 Eylül'de yayınlanan, "Kıbrıs Türkleri Muhtariyet Teklifini Protesto Ediyorlar"²⁰ başlıklı haberde Kıbrıs'ta çoğunluk idaresine dayanan muhtar bir idare tesisine dair İngiltere hükümeti tarafından ortaya konulan teklifin şiddetle protesto edildiği, bu mak-satla Kıbrıs Türktür Partisi Genel Sekreteri Avukat Osman Örek'in, İngiliz Dışişleri Bakanı Harold MacMillan'a bir telgraf göndererek yüz bin Kıbrıs Türkünün böyle bir statüko değişikliğine şiddetle muhalif olduğu ve Kıbrıs Türklerinin, Türkiye hükümetinin bu konudaki görüşlerini tamamıyla desteklediğinin bildirildiği aktarıyordu. Habere göre, Kıbrıs Türk Liseleri Mezunlar Birliği de İngiliz Dışişleri Bakanı'na; "*Türk cemaatini bugüne kadar ezmiş bulunan Rum ekseriyetinin insafına terk eden muhtariyet teklifinizi Kıbrıs Türk Gençliği red ve protesto eder, Türk hükümetinin arzusu hilafına adanın müstakbel idaresi zımında alınacak kararları tanımayacağımızı beyan ederiz.*" ifadelerini içeren bir telgraf gönderiyordu.

9 Eylül tarihli *Halkın Sesi*, İstanbul kaynaklı haberinde, Londra Konferansı'na katılan Fatih Rüştü Zorlu başkanlığında Anavatan he-yetinin, 8 Eylül'de yurda döndüğünü ve Yeşilköy hava alanında Baş-vekil Adnan Menderes ile diğer devlet erkânı tarafından karşılandığını bildiriyordu²¹.

Halkın Sesi gazetesi, gazetenin başyazarı Dr. Fazıl Küçük'ün Londra'dan bildirdiği "*Kıbrıs Türk Heyetinin Londra Temasları*"²² başlıklı yazıyı haber yapıyor ve bu haberde, Kıbrıs Türktür ve Ankara Kültür Derneği'nin 4 Eylül'de ortaklaşa olarak Londra'da düzenledikleri mitinginin şimdiye kadar görülmemiş bir başarı içerisinde geçtiğini, Muhafazakâr, Amele partisi ve komünistlere ait bütün ga-

²⁰ "Kıbrıs Türkleri Muhtariyet Teklifini Protesto Ediyorlar", a.g.e., 9 Eylül 1955.

²¹ "Heyetimiz Yurda Döndü", a.g.e., 9 Eylül 1955.

²² "Kıbrıs Türk Heyetinin Londra Temasları", a.g.e., 9 Eylül 1955.

zetelerin bu mitinge ait haber ve fotoğrafları yayınladıklarını ve Kıbrıs davasında Türklerin çok haklı olduklarını, adanın el değiştirmesi lazım gelirse, eski sahibine iadesi icap ettiğini yazdıklarını belirtiyordu. Haberde ayrıca bu mitinge karşılık Rumların yaptığı mitinge ancak 46 kişinin iştirak etmiş olduğu ve hiçbir gazetede Rum mitingi ile ilgili bir haber bulunmadığı aktarılıyordu. Aynı haberde Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Suat Hayri Ürgüplü'nün, sefaret binasında bir resmi kabul düzenlediği, partide Londra'ya gelmiş bulunan Türkiye delegasyon üyeleri, generaller, Londra hükümet erkânı, ecnebi sefirler ve bu arada Yunan delegasyonunun da hazır bulunduğu, Kıbrıs'tan gelen Türk heyetinin de davetli olarak partiye katıldığı, heyetin bu arada Yunan Başdelegesi Ekselans Stefanopulos'la da görüştüğü bildiriliyordu.

“*Ya Kıbrıs, Ya Türk Dostluğu*”²³ başlıklı haberde ise, Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu'nun Londra'daki gazetecilere ve özellikle Yunanlı gazetecilere yaptığı açıklamadaki “*Yunanistan şimdiye kadar bir tercih karşısındadır: Ya Türkiye ile dostluğu isteyecek, ya da Kıbrıs davasında ısrar ederek bu dostluğu belki ebediyen kaybedecektir*” ifadelerine yer veriyor ve Türk diplomasisinin, adeta günün birinde Britanya'nın Kıbrıs hakkındaki davasında ısrardan vazgeçmesi ihtimalini bile şimdiden düşündüğü ve böyle bir vaziyet meydana gelirse dahi görüşünden vazgeçmeyeceğini açıkladığı vurgulanıyordu. “*İngiltere'nin yapabileceği her türlü tavizi Türkiye 'gayri dostane' sayacaktır*” demekle de Londra'daki bu türlü eğilimlerin önüne set çekmek istendiği belirtilerek, hiçbir konferansta, hiçbir heyet başkanının bu kadar açık, vazih, aydınlık ve değişmek imkânını sımsıkı kapayan bir demeçte bulunmadığı, bundan dolayı da Türk Heyeti'nin, Londra Konferansı'na bitmiş gözüyle baktığı belirtiliyordu.

10 Eylül'de yayınlanan, “*Kıbrıs, Gurbet Hayatın Sona Erecek*”²⁴ başlıklı makalede Ömer Sami Coşar, Atina veya muhtelif mülahazalarla

²³ “Ya Kıbrıs, Ya Türk Dostluğu”, a.g.e., 9 Eylül 1955, s.2.

²⁴ “Kıbrıs, Gurbet Hayatın Sona Erecek”, a.g.e., 10 Eylül 1955.

onunla el ele yürümek isteyenlerin, Londra Konferansı'nda Türkiye'nin yapmış olduğu uyarıyı bir blöf olarak kabul etmeleri halinde çok ciddi bir hata daha işlemiş olacaklarını, çünkü Kıbrıs statükosu değiştirilirken bu adanın ancak Türkiye'ye gidebileceğini açıklayan kişinin yalnız Menderes hükümetinin bir üyesi olmadığını, o ifadelerin iktidarı ile muhalefeti ile bütün bir milletin tek arzusunu yansıttığını anlatıyordu. Coşar makalesine;

“Bu milletin blöf yapmadığını anlamayanlar, bilmeyenler hala varsa, Hatay hadiselerini hatırlasınlar. İkinci Cihan Harbi'nden sonra bu milletin nelere göğüs gerdiğini şöyle bir düşünsünler. O zaman ne Atlantik Paktı, ne Balkan Paktı, ne de Yunan ittifakı! vardı. Bunlar olmadan da bizden toprak isteyenlere, bizleri tehdit edenlere karşı geldik. Milli menfaatlerimizi tek başımıza, iktisadi zorluk içinde ve çok müşgül şartlar altında da müdafaa ettik. Bugün Kıbrıs'ı ele geçirmek ve böylelikle esasen On iki ada ile Batı'dan kuşatılmış olan Anadolu'yu bu defa Güney'den muhasara altına almak isteyen Yunanistan'ın, Kars'ı, Ardahan'ı, Artvin'i, boğazları isteyen devletten ne farkı nedir ki?”

şeklinde devam ediyordu.

11 Eylül'de yayınlanan Avukat Halit Ali Rıza imzalı, “Sekteye Uğrayan Üçlü Konferans Münasebetiyle”²⁵ başlıklı makalede; önceden tahmin edildiği gibi Kıbrıs hakkındaki üçlü konferansın, hiçbir antlaşmaya varılmadan dağıldığı, bu toplantıda yer alan üç devletin müşterek herhangi bir karar almasına imkân olmadığını zaten bilinen bir konu olduğu, bununla birlikte konferansın, Kıbrıs Türkleri ve Türkiye için dünya kamuoyu önünde büyük faydalar sağladığı, Türkiye hükümetinin Kıbrıs hakkındaki görüşünü, Kıbrıs'ın hakiki durumunu ve Kıbrıs'ın ancak İngiltere ve Türkiye'yi ilgilendiren bir konu olduğunun bütün dünyaya gayet kesin bir dille açıklamasına uygun bir fırsat teşkil ettiği belirtiliyordu. Makale; “*Sayın Zorlu'nun Londra Konferansı'nda kuvvetle ifade ettiği gibi, Kıbrıs'ta iki ayrı cemaat vardır. Ekalliyet, ekseriyet mevzubahis değildir. Gerek siyasi gelişmelerde ve*

²⁵ “Sekteye Uğrayan Üçlü Konferans Münasebetiyle”, a.g.e., 11 Eylül 1955.

gerekse mevcut idari ve sair sahalarda Rumlarla eşit haklar talep ediyor ve bu hakkı taleplerimizde ısrarla duruyoruz” sözleriyle bitiyordu.

Londra muhabiri Osman Türkay’ın gönderdiği bilgileri 13 Eylül’de “Kıbrıs Türk Heyeti Dün Lennox-Boyd İle Görüştü-Heyetimiz Bugün Uçakla Londra’dan Ankara’ya Hareket Edecek”²⁶ başlığıyla haber yapan *Halkın Sesi* gazetesi, bu haberde; bir süredir Londra siyasi ortamında Kıbrıs konusuyla ilgili temaslarda bulunmakta olan Kıbrıs Türk Heyeti’nin, bugün Müstemlekat Nazırı (Sömürge Bakanı) Alan Lennex- Boyd tarafından kabul edildiğini, iki saat süren toplantıda Kıbrıs’ın müstakbel yönetim şeklinin görüşüldüğünü aktarıyor ve Kıbrıs Türk Heyetinin Dr. Fazıl Küçük’ün riyasetinde temalarına Türkiye’de devam etmek üzere yarın uçakla Ankara’ya hareket edeceğini bildiriyordu.

Gazete, 14 Eylül’de Londra’daki konferansa katılan Kıbrıs Türk Heyetinin konferansla ilgili aşağıda belirtilen açıklamasına yer veriyordu;

“Kıbrıs Türk Heyetinden

Büyük Britanya, Türkiye ve Yunanistan arasında Kıbrıs da dahil Doğu Akdeniz müdafaası sistemini tetkik maksadı ile 29 Ağustos’ta Londra’da toplanan üçlü konferans 7 Eylül’de sona ermiştir.

Türkiye Delegasyonunun, Başvekilimiz Adnan Menderes tarafından 24 Ağustos’ta açıklanmış ve Kıbrıs Türklerinin taleplerini tamamen ihata etmiş olan tezlerinin, tamamen galip geldiğine eminiz. Türkiye Başdelegesi Ekselans Fatin Rüştü Zorlu’nun tarihi beyanatını müteakip, Büyük Britanya Delegatesi Mr. Macmillan da konferans devamınca müteaddit defalar olduğu gibi, konferansın kapanmasından da Yunan tezinin belkemiği olan “Self- determination” prensibinin Kıbrıs’a tatbik edilemeyeceğini kesin olarak açıklamıştır.

²⁶ “Kıbrıs Türk Heyeti Dün Lennox-Boyd İle Görüştü-Heyetimiz Bugün Uçakla Londra’dan Ankara’ya Hareket Edecek”, a.g.e., 13 Eylül 1955.

Bu vaziyete göre Kıbrıs'ın statükosunda herhangi bir değişiklik bahis söz konusu olamayacağını ve herhangi bir ahval karşısında şayet hakimiyetin el değiştirmesi icap ederse, Kıbrıs mutlak surette Türkiye'ye devir ve teslimi gerektiğini tebellür ettiği için, Kıbrıs Türk cemaatinin her çeşit hadiselerden uzak olarak, huzur ve emniyet içinde, işlerine daha büyük enerji ile devam etmeleri ve bugüne kadar olduğu gibi, bundan böyle de büyük milletimize has olan ağırbaşlılık, itidal ve vakarla hareket etmelerini tavsiye ve temenni ederiz.

Dr. Fazıl Küçük

Ahmed M. Berberoğlu

Ahmed Zaim

Londra”

Halkın Sesi aynı gün, “Makarios Yine Meydan Okuyor”²⁷ başlığıyla verdiği haberde, Kıbrıs'ın Yunanistan'a ilhaki için İngiltere aleyhindeki kampanyayı idare eden Başpiskopos Makarios'un, adadan sürgün edilmesi tehdidine karşı meydan okuduğunu belirterek Makarios'un, “*Kıbrıs'ın esaretten kurtarılması için ben, sürgünlüğü değil, ölümü bile göze almış bulunuyorum*” sözlerine yer veriyor ve Makarios'un konuştuğu beyaz sıvalı kilisenin duvarlarının, “EOKA Reisi Digenis” imzasını taşıyan İngiliz aleyhtarı parolalarla dolu olduğunu okuyucularına aktarıyordu.

Halkın Sesi gazetesinde Özker Yaşın imzasıyla 15 Eylül'de yayınlanan “*Zararlı Olanlar*”²⁸ başlıklı makalede; Atina Radyosu'nun, Yunanistan'ın BM'e müracaatının Fatin Rüştü Zorlu'ya en güzel cevap olduğunu ilan ettiği, böylece Yunan hükümetinin BM'e müracaat ile Türk dostluğuna Kıbrıs'ı tercih ettiği açıklanıyor, zaten Yunanistan'ın, Türkiye ile hiçbir zaman dost olmadığı, Türkiye'nin de, Kıbrıs'ı asla Yunan idaresine bırakmayacağı aktarılıyordu.

²⁷ “Makarios Yine Meydan Okuyor”, a.g.e., 14 Eylül 1955.

²⁸ “Zararlı Olanlar”, a.g.e., 15 Eylül 1955.

Gazetenin aynı gün, “EOKA Kanun Dışı İlan Edildi”²⁹ başlığıyla verdiği bir başka haberde, 14 Eylül’de yayınlanan resmi gazetede Ek-selans Vali Sir Robert Armitage tarafından yayımlanan bir emirname ile EOKA’nın kanundışı ilan edildiği bildiriliyordu.

17 Eylül’de Halkın Sesi’nde Osman Türkay’ın yazmış olduğu “Üçlü Konferans’tan Sonra”³⁰ başlıklı makalede Londra Konfe-ransı’nın bir değerlendirmesi yapılarak, konferansta Türk delegas-yonu tarafından sunulan tezin katıyet ve sağlamlığının, Kıbrıs dava-sının seyrini değiştirdiği, Türk milletinin dünya kamuoyunda Kıbrıs konusundaki “makus talihini” yendiği vurgulanıyordu.

6-7 EYLÜL 1955 OLAYLAR

Londra Konferansı devam ederken İstanbul ve İzmir’de başta Rumlar olmak üzere gayrimüslim vatandaşlara karşı icra edilen ve “6-7 Eylül olayları” olarak bilinen gelişmeler meydana geliyordu. Bu olayların nedeni bir iddiaya göre, Londra Konferansı’nın sonuna doğru Demokrat Parti Hükümeti’nin Zorlu’nun talebi üzerine gö-rüşmelerin seyrini etkileyebileceği düşüncesiyle Türkiye’de azınlık-ları hedef alan bir tehdit gösterisi düzenleme kararı almış olmasıdır. Aynı iddiada, konferansın sonuna doğru Zorlu’nun Türkiye’ye bir telgraf çekerek “*buradaki durumumuzu kolaylaştırmak için bir şeyler ya-pılmalı*” ifadeleriyle söz konusu olayların hedeflendiği söylenmekte-dir³¹.

²⁹ “EOKA Kanun Dışı İlan Edildi”, a.g.e., 15 Eylül 1955.

³⁰ “Üçlü Konferans’tan Sonra”, a.g.e., 17 Eylül 1955.

³¹ Hikmet Bil, Başbakan Adnan Menderes’le 5 Eylül’de yapmış olduğu özel gö-rüşmede “Fatin Rüştü Zorlu’nun kendisine bir mesaj göndererek “*buradaki sıkışıklığı-mızı giderecek bir gelişmeye ihtiyaç vardır*” dediğini doğrular. Hikmet Bil, Selanik’te baş-layan olayların ve sonrasındaki tüm gelişmelerin Menderes, İstanbul Valisi, Fuad Köprülü arasında 5 Eylül akşamı yapılan toplantıda kararlaştırılmış olabileceğini iddia eder. Hikmet Bil’e göre amaç Selanik’te Atatürk’ün evinin bahçesinde bir bomba pat-latmak ve daha sonra buradan hareketle İstanbul’da organize bazı küçük çaplı göste-riler düzenlemektir. Böylece Fatin Rüştü Zorlu Londra Konferansı’nda “*Bakın Ata-*

Olayın başlangıcı, önce radyoda ve ardından DP İstanbul Milletvekili Mithat Perin'in sahibi olduğu *İstanbul Express* Gazetesi yoluyla yayınlanan “*Selanik'te Atatürk'ün doğduğu eve bomba atıldığı*” iddiasını konu eden bir haberdir³². Gazete'de ayrıca Kıbrıs Türktür Derneği'nin “*mukaddesata el uzatanlara bunu pahalı ödeteceğiz*” şeklindeki bildirisi yayımlanmıştı. Haberin ardından Kıbrıs Türktür Derneği'nin örgütlediği ve “*Kıbrıs Türktür, Türk Kalacaktır*” sloganlarıyla başlayan eylemler kısa bir süre içinde kitlesel gösterilere dönüştü. Gösteriler kısa bir süre içinde kontrolden çıkarak, azınlıklara yönelik baskı, şiddet ve yağmaya dönüştü. Evler, dükkânlar ve kiliseler tahrip ve yağma edildi. İstanbul'da başlayan gösteriler daha sonra İzmir'e de sıçradı. İzmir'de kiliselerle birlikte Yunan konsoloslugu da tahrip edildi³³.

6-7 EYLÜL OLAYLARIN KIBRIS BASININDAKİ YANSIMALARI

7 Eylül tarihli Halkın Sesi gazetesi, Türkiye'deki bu olayları “*En Son Dakika*”³⁴ başlığıyla ilk haber olarak veriyor ve Selanik'teki Türk Konsoloslugu'nda patlatılan bomba hadisesinden dolayı yangın, yağmacılık ve kargaşalığı önlemek amacıyla İstanbul ve İzmir'de akşam örfi idare ilan olunduğu bildiriliyordu. “*Yunanistan'ın Büyük Küstahlığı*” başlığı altında da Selanik kaynaklı olarak, dün akşam saat 01.10'da Selanik'te Büyük Atatürk'ün doğduğu evin ve Türk Konsoloslugu'nun arasındaki bahçede bir bombanın patlatılmış olduğu ve gerek Atatürk'ün evinin, gerekse konsoloslugu'nun pencerelerinin zarar gördüğü bilgisi aktarılıyor, polisin beş kişiyi tevkif ettiği, açıkla-

türk'ün evini dahi bombahyorlar” propagandası yapabilecekti. Bu iddialar Yassıda yarılımalarında da konu edildi. Ancak Menderes ve Zorlu bu iddiayı hiçbir zaman kabul etmedi. 27 Mayıs 1960'dan bir hafta sonra Fuad Köprülü yaptığı açıklamada “*6-7 olaylarının Zorlu'nun ilhamı ile Menderes ve Namık Gedik tarafından tertiplendiğini*” iddia edecekti. Bkz. Can Dündar, **6-7 Eylül Olayları Belgeseli**, Hikmet Bil Konuşması.

³² “Atamızın Evi Bomba ile Hasara Uğradı”, **İstanbul Express**, 6 Eylül 1955.

³³ **Ayın Tarihi**, 6 Eylül 1955.

³⁴ “En Son Dakika”, **Halkın Sesi**, 7 Eylül 1955.

mada bulunan bir polis sözcüsünün zararı, Yunan hükümetinin ödeyeceğini ve bu hareketi bir Yunanlının yapmayacağından emin olduğunu bildirdiği aktarılıyordu. Halkın Sesi'nde ayrıca, Ankara Radyosu'nun saat 13.00'de bildirdiği haberin Kıbrıs Radyosu'nda da yayınlandığı aktarıyor, ancak tecavüzün Büyük Atamızın doğduğu eve yapıldığının söylenmemiş olması, “*bunun sebebini anlayamadık!*” ifadesiyle eleştiriliyordu.

6-7 Eylül olaylarıyla ilgili haberler, gazetenin 8 Eylül tarihli nüshasında da geniş şekilde yer alıyordu. “*İstanbul, İzmir ve Ankara’da Örfi İdare-Selanik’te Büyük Atamızın Doğduğu Eve Ve Konsolosluğumuza Yapılan Tecavüz Türk Halkı Arasında Büyük İnfial Yarattı-Bunun Neticesi Olarak İstanbul, İzmir Ve Ankara’da Birçok Dükkan Yıkıldı, Kiliseler Yandı*”³⁵ başlığıyla verilen haberde, İstanbul ve İzmir’de ilan edilen örfi idarenin dün kaldırıldığı, fakat daha sonra meydana gelen olaylar yüzünden Başvekalet tarafından tekrar 12 Eylül’e kadar ilan edildiği bildirilerek, akabinde olayların gelişimi hakkında bilgi aktarılıyordu. Habere göre, dün akşam 19.00’da Taksim Meydanı’nda, Selanik’teki müessif hadiseyi takbih için toplanmış olan iki-üç bin kişilik küçük bir grup çok kısa bir zaman içinde birden bire büyüyerek meydanı doldurmuş ve buradan bu topluluk gittikçe artarak, Beyoğlu caddesi üzerinden İstanbul yönüne doğru taşmaya başlamıştır. Kadınlar erkekli gruplar halinde ve çok kısa bir zaman içinde şehrin her yanına dağılmış olan nümayişçiler arasında galeyana son haddini bulmuş ve bu arada özellikle Beyoğlu caddesinde birçok mağazanın vitrinleri tahrip edilmiş, içindeki eşyalar ezilmiş, parçalanmış ve yırtılmıştır. İstanbul gibi dağınık ve büyük bir şehrin hemen her tarafına sirayet eden bu nümayişleri yatıştırmak mümkün olamamış, bu yüzden birçok tahribata mani olunamamıştır. Nümayişçileri dağıtmaya gelen itfaiye gruplarının hortumları kesilmiş, bu yüzden onlar da iş

³⁵ “İstanbul, İzmir ve Ankara’da Örfi İdare-Selanik’te Büyük Atamızın Doğduğu Eve Ve Konsolosluğumuza Yapılan Tecavüz Türk Halkı Arasında Büyük İnfial Yarattı-Bunun Neticesi Olarak İstanbul, İzmir Ve Ankara’da Birçok Dükkan Yıkıldı, Kiliseler Yandı”, a.g.e., 8 Eylül 1955.

yapamaz hale gelmiştir. Büyük bir insan seli halinde Bankalar Caddesi üzerinden İstanbul tarafına geçen nümayişçiler güzergahta tahrip hareketlerine devam etmişler, Bölgedeki birçok dükkanın kepenk ve vitrinlerini parçalamışlardır. Bu esnada Taksim'deki kilise yanmaya başlamış, bir müddet sonra bu yangınların İstanbul'un birçok semtinde de çıkarıldığı görüşülmüştür. Pek kısa zaman içinde birden bire şehrin her semtine yayılan bu hareketleri mevcut kuvvetlerle önlemek imkansızlaşınca ordu birlikleri sevk edilmiştir. İstanbul ve Beyoğlu cihetlerine tankların gelişinden sonra nümayişler kısa bir zaman içinde önlenebilmiştir... Evvelki akşam trenle İstanbul'dan Ankara'ya hareket eden Reisicumhur Celal Bayar, Başvekil Adnan Menderes, Devlet Vekili, Başvekil Yardımcısı ve Milli Savunma Vekili Fuad Köprülü, İstanbul'da devam eden nümayişlere ait haberi yolda almışlar ve İzmit'ten geri dönerek İstanbul'a gitmişlerdir. Gazete haberinde ayrıca olayların Ankara ve İzmir'deki oluşumları ile ilgili olarak da bilgiler aktarıyordu.

Halkın Sesi gazetesinin Günün Cilveleri köşesinde “Durum Gittikçe Kötüleşiyor”³⁶ başlığıyla yayınlanan makalede, “Kıbrıs kilisesinin köruklediği ilhak kazanının ateşi nihayet kızıl alevlerini Selanik, İzmir ve İstanbul'a kadar uzattığını büyük bir esefle işitmiş bulunuyoruz. Eğer bu gibi misilleme hareketleri devam edecek olursa, bu ateşten fıskırarak olan kıvılcımlardan daha müthiş yangınlar çıkacağına ve bunun arkasından silahların konuşacağına hiç şüphe etmemeliyiz. Şayet durum bu şekle girerse, Kıbrıs kilisesi böyle bir neticeden acaba memnun kalacak mı? Selanik'te patlatılan bomba, Türk gençliğinin milli heyecanını bir anda feveran ettirmiş ve İstanbul'daki müessif hadisenin çıkmasına sebebiyet vermiştir... Selanik'te en mukaddes saydığımız evin yanbaşında bomba patlatıldığına, buna müteakip İstanbul'da müthiş bir hadise çıktığına... göre, ilhak meselesi dolayısıyla baş gösteren İngiliz-Yunan ihtilafı şeklini değiştirmiş ve bu bir Türk-Yunan Davası olmuştur ki, İngilizlerin özledikleri asıl durum da işte bu idi. Yani par-

³⁶ “Durum Gittikçe Kötüleşiyor”, a.g.e., 8 Eylül 1955, s.2.

çala ve idare et.” ifadelerine yer verilerek, aslında Kıbrıs Rum Kili- sesi’nin ilhak adına İngilizlere karşı başlattıkları faaliyetlerin, İngiliz- lerin çabasıyla bir Türk-Yunan meselesi haline getirildiği vurgulanı- yordu.

9 Eylül tarihli *Halkın Sesi*’nde de yine malum haberler öncelikle yer almaktaydı. “*Hikmet Bil Tevkif Edildi*”³⁷ başlıklı haberde, İstanbul, İzmir ve Ankara’da çıkan kargaşalıklar münasebeti ile ilgili olduğun- dan şüphe edilen birçok tevkifler yapıldığı, tevkif edilenler arasında Kıbrıs Türktür Cemiyeti Başkanı Hikmet Bil’in de bulunduğu belir- tilerek, bu haberin Kıbrıs Türkleri arasında derin bir üzüntü yarat- tığı ifade ediliyordu. Ayrıca, son olaylar nedeniyle bu yıl İzmir’de “9 Eylül İzmir’in Kurtuluşu Törenleri”nin yapılmasının yasaklandığı da duyuruluyordu.

Gazetede aynı gün yayınlanan “*Başpiskopos’a İthaf*”³⁸ başlıklı ma- kalede Özker Yaşın, Panaya yortusu münasebetiyle Kikko Manas- tırı’nda konuşan Başpiskopos Makarios’un, Türkiye’deki son olay- lara dayanarak söylemiş olduğu; “*Türkler bizim vrkdaşlarımıza istedikleri kadar zulüm yapsınlar, biz onlardan çok daha medeni olduğumuzu ispat ede- ceğiz. Hiçbir Türkü incitmeyecek, onların canına ve malına dokunmayaca- ğız.*” sözlerini gündeme getirerek, kritik olaylar karşısında Başpisko- pos’un son derece temkinli bir konuşma yapmasının, Başpiskopos hakkında fazla bilgisi olmayan her insanın takdirle karşılayabilece- ğini, ancak Kıbrıs adasının bir cehenneme dönmesinde, Türk- Yu- nan dostluğunun maziye karışmasında az çok payı olan Makarios’un öyle kolaylıkla bu işin içinden sıyrılıp, hem suçlu, hem güçlü vaziyet- ine giremeyeceğini, çünkü bundan bir sene önce aynı Yortu günü Kikko Manastırı’nda yaptığı konuşmada ;“*Bizans İmparatorluğu dev- rinde din düşmanı barbar akıncılar, Küçük Asya’dan koparak vatanımıza! akın ettikleri zaman biz yine Panayamıza sığınmıştık. Konstantinopolis’teki*

³⁷ “Hikmet Bil Tevkif Edildi”, a.g.e., 9 Eylül 1955.

³⁸ “Başpiskopos’a İthaf”, a.g.e., 9 Eylül 1955.

(İstanbul) Ayasofya kilisesinde ayinimiz yarım bırakılıp çanlarımız susturulduğunda Panayamıza sığınmıştık! Yunanistan Türk esareti altında inlediği! sıralarda milletimiz Panayamızdan imdat beklemişti. Emin olunuz ki yine Panayamızın yardımıyla Konstantinapolis'te Ayasofya'da yine çanlarımızı çalacağız.” ifadelerini kullandığını belirterek, “Başpapaz bir sene önce söylediklerini hatırlarsa dünkü nutkunun ne derece samimiyetten uzak olduğunu daha iyi anlar...” cümlesiyle makalesini sonlandırıyor.

Halkın Sesi, “Günün Cilveleri” köşesinde yayınladığı “Dimyata Pirince Giderken”³⁹ başlıklı makalede şimdiye kadar Rumlar tarafından yapılanlara karşı sabır gösterildiğini, ancak artık bıçağın kemiğe dayandığını şu sözlerle anlatıyordu; “Şanlı bayrağımıza tükürük savurdular, itidalimizi muhafaza ettik... Okullarımızın değil, mukaddesatımızın duvarlarına varıncaya kadar yağlı boya ile “Zido Enosis” kelimelerini yazarak onları kirlettiler, seslenmedik. Türk mağazalarına hücum ederek yağmaladılar, misillemede bulunmadık... Birkaç masum Türkün kanını akıttılar, sabır ve tahammül ettik. Kıbrıs adası Yunanistan'a ilhak edilince sizi böyle keseceğiz, böyle biçeceğiz! dediler, bıyık altından gülerek bu acı sözleri kulağımıza küpe yaptık. Bize ahmak, aptal, vahşi, barbar dediler, aldırış etmedik... Büyüklerimize tahkir makamında “Ankara Ağaları” diyerek onlarla küstahça alay ettiler, aynı ağızla mukabelede bulunmadık. Kupkuru bir çoğunluğa dayanarak hiç yoktan ortaya çıkardıkları ilhak yaygaraları ile müttefik devletlerin başını ağrıttılar, soğukkanlılığımızı muhafaza ederek neticeyi bekledik... Fakat Türk milletinin kalbinde yaşayan Atatürk'ün doğduğu Selanik'teki mukaddes ev ile ona yakın Türk konsolosluğu binası bombalanınca artık bıçak kemiğe dayandı ve sabrımız bir anda patladı, Türk gençliği bir volkan halini aldı, yürekleri tutuşanlar birer lav gibi sokaklara akın ederek önüne geleni yaktı, yıktı ve harabeye çevirdi... Sabrın ve soğukkanlılığın da bir hududu vardır... Nara, yaygara ve geniş tavizler mukabilinde bu ada hiçbir zaman Yunanistan'ın malı olamaz, ebediyete kadar olmayacaktır da... Kendini dev aynasında görerek “Megalo İdea” rüyası ile hayale dalan Yunan hükümeti, papaz saltanatına son vermez ve Türk milletinin kendisine mertçe

³⁹ “Dimyata Pirince Giderken”, a.g.e., 9 Eylül 1955, s. 2.

uzattığı eli samimiyetle sıkmaya devam etmezse “dimyata pirince giderken, evdeki bulgurdan olacak!” sonra...”

9 Eylül 1955’de Halkın Sesi gazetesi, “*Bugün 9 Eylül 1570’de Şanlı Ordumuzun Lefkoşa’yı fethinin ve 9 Eylül 1922’de müstevli düşman kuvvetlerinin İzmir’de denize dökülüşünün yıldönümüdür. Bu çifte zafer bayramı bütün Türk Milletine kutlu olsun.*”⁴⁰ başlığı ile özel bir başmakale yayınlarak halkın iki bayramını birden aşağıdaki ifadelerle kutluyordu.

“Bugün iki bayramı birden kutluyoruz. Bundan 385 yıl önce bugün Şanlı Ecdadımız Lefkoşa burçlarına şanlı bayrağımızı dikmişti. 9 Eylül 1922’de de şanı ordumuz İzmir’e girmiş, zalim ve gaddar düşman ordusu müstahak olduğu cezayı çekmişti.

O düşman ordusu ki, hiç haddi ve hakkı olmaksızın 15 Mayıs 1919’da anavatan topraklarına çıkmış, mazlum ve masum kardeşlerimize olmadık işkence ve zulmü reva görmüş, tâ Ankara önlerine kadar gelmişti. Birbiri ardına çıkan harplerin mihnet ve meşakkatleri ile bitkin ve yorgun bir halde bulunan Anadolu halkı ise derhal silaha sarılmış, Vatan ve hürriyet aşkının beslediği imanıyla karşı koymuştu. İşgali takip eden üç sene zarfında müstevli ordu birbiri ardı yediği darbelerle tutunamamış, 30 Ağustos’ta uğradığı korkunç mağlubiyet üzerine kâmilan imha ve esir edilmişti. Kahraman Mehmetçiğin süngü ve kılıncından kendini kurtarabilenler ise, 33 sene önce bugün denize dökülmüştü.

Anadolu’ya çıkış macerası Yunan milletine telafisi imkânsız kayıplara mal olmuştu. 200 bin seçme Yunanlıdan pek azı sağ kalmıştı. Maddi zarar ise hudutsuzdu. Fakat bize yapılan işkence, zarar ve tahribat daha az değildi. İzmir’den tâ Ankara’ya kadar olan köy ve şehirler yakılmış, yıkılmış, bağ ve bahçelerimiz harap edilmiş, masum ve mazlum halkımız süngülenmiş ve ağaçlara asılmıştı. Bu harpte bize yapılan mezalimi bir harp muharriri, Benoist Mechin şöyle anlatır: “Köyler üstle-

⁴⁰ “Bugün 9 Eylül 1570’de Şanlı Ordumuzun Lefkoşa’yı fethinin ve 9 Eylül 1922’de müstevli düşman kuvvetlerinin İzmir’de denize dökülüşünün yıldönümüdür. Bu çifte zafer bayramı bütün Türk Milletine kutlu olsun”, **a.g.e.**, 9 Eylül 1955.

rinde duman tüten birer enkaz yığını idi. Perişan olmuş asmalar arasında tanınamayacak kadar darbelenmiş cesetler duruyordu. Irzlarına tecavüz edilmiş kadınlar ağaçlara asılmıştı. Çocuklar ambar kapılarına diri diri çivilenmişlerdi. Bütün bu feci sahnelerin üzerinde yanmış cesetlerin kokusu geziniyordu. Yunanlılar, iki senedir Türkleri böyle işkencelerle, vahşetlerle öldürmekten zevk almışlardı.”

Yunan vahşetini anlatan muharrir sözü Türklerle getirerek, “Onlar vatanları ve hürriyetleri için çarpışıyorlardı. Bu yüzden galip geldiler. Yunan ordusunu hallaç pamuğuna çevirdiler.” diyor.

Tarih bir tekerrürdür. Yunan halkı ve devlet adamları yine zıvandan çıktı. Gözlerini yine kan bürüdü. Fakat biz soğukkanlılığımızı, temkin ve tedbiri elden bırakmamalı ve son dakikaya kadar dayanmalıyız. Çünkü bizim hareketlerimiz onlara benzemez. Bir harekete geçtik mi önümüzde ne varsa tepeler, çığner, geçeriz. Bu yüzden Yunanlılara 33 sene önce denize nasıl döküldüklerini hatırlamalarını ve yerlerinde rahat durmalarını tavsiye ederiz. Zira bu sefer denize dökülmekle kalmayacaklar, soluğu Atina’da bile alamayacaklardır.

Halkın Sesi”

Ayrıca gazete, “*Bayraktar Camiinde Tören*”⁴¹ başlığıyla, 9 Eylül münasebetiyle Kıbrıs Türktür Partisi tarafından bugün saat 11.00’de Bayraktar Camiinde çelenk konulacağını ve törene halkın davetli olduğunu haber yapıyordu.

“*Türkiye’de Kıbrıs Türktür Şubeleri Kapatılıyor-6 Eylül Hadiseleriyle İlgili Birçok Tevkifler Yapıldı*”⁴² başlığıyla 10 Eylül’de verilen haberde, İstanbul, Ankara ve İzmir gibi üç büyük şehirde sokağa çıkma yasağının hala devam etmekte olduğu, halkın kanuna itaati göz önünde tutularak gerekli makamlardan izin alındığı takdirde düğün, sünnet ve sair eğlence toplantılarına izin verildiği bildiriliyor. Olaylarla ilgili tutuklamaların devam ettiği, bu arada İstanbul, Ankara, İzmir ve

⁴¹ “Bayraktar Camiinde Tören”, **a.g.e.**, 9 Eylül 1955.

⁴² “Türkiye’de Kıbrıs Türktür Şubeleri Kapatılıyor-6 Eylül Hadiseleriyle İlgili Birçok Tevkifler Yapıldı”, **a.g.e.**, 10 Eylül 1955.

Konya'daki Kıbrıs Türktür Cemiyetlerinin hükümet tarafından kapatıldığı ifade ediliyordu. Bununla ilgili olarak 11 Eylül'de gazetenin Ankara muhabiri Talat Taşer'in bildirdiği haber, "*Kıbrıs Türktür Cemiyeti Türkiye'deki Hadiseler ile İlgili Değildir-Gençlik Teşekkülleri Başvekile Telgraf Çekerek Bu Hususu Belirttiler*"⁴³ başlığıyla yer alıyor ve İstanbul'daki Türkiye Milli Talebe Federasyonu, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği ve Milli Türk Talebe Birliği gibi gençlik kuruluşlarının, kapatılan Kıbrıs Türktür Cemiyeti'nin nezaret altındaki idareci ve üyelerinin, 6-7 Eylül gecesi meydana gelen hadiselerle alakası olmadığını dair Başbakan Adnan Menderes'e telgraf çekerek konuya duydukları hassasiyeti dile getirdiklerini aktarıyordu.

10 Eylül'de gazetenin ikinci sayfasında yayınlanan "Gizli ve Kirli Ellerin Tertibi"⁴⁴ başlıklı makalede "*İstanbul'da cereyan etmiş olan müessif hadiselerin milli heyecanımızı bir maske gibi kullanarak tertiplediklerini yürütmüş, gizli ve kirli ellerin ve yabancı menfaatlerin eseri olduğuna şüphe yoktur. Ankara mahfillerinin kanaatine göre, İstanbul gibi büyük bir şehirde adeta planlanmış gibi tecavüz ve tahriplerin yapılması ve mal emniyetinin bir an içinde tehlikeye uğraması kızıl ajanlarla kara taassubun işbirliği olmadıkça kabili izah değildir.*" şeklinde bir açıklamayı müteakip, olayın milli galeyan halinde tezahürünün birçok masum vatandaşın farkında olmadan peşinden sürüklenmelerine meydan verdiği, ancak bu üzücü olayları milli şuura ve milli hislere atfetmenin yeterli olmadığı, çünkü bunların tertip edilerek tatbik mevkiine konması ile Türk milletinin dünya üzerindeki yüksek itibarını bir kalemde ve bir darbede yıkmaya gayesi güdüldüğünün açık olduğu şeklinde bilinçli bir değerlendirme yapıyordu. Ve makale yine aynı şekilde akliselim bir yorumla son buluyordu: "*Türk milleti yalnız asil hislerle mütehassıdır. Ve davasının takibini elbette ki yalnız Meclisine ve Hükümetine tevdi etmiş bulunmaktadır. Bu ölçüdeki hislerin bir takım sokak nümayişleri, hele tecavüz*

⁴³ "Kıbrıs Türktür Cemiyeti Türkiye'deki Hadiseler ile İlgili Değildir-Gençlik Teşekkülleri Başvekile Telgraf Çekerek Bu Hususu Belirttiler", **a.g.e.**, 11 Eylül 1955.

⁴⁴ "Gizli ve Kirli Ellerin Tertibi", **a.g.e.**, 10 Eylül 1955, s.2.

ve yağma ile asla halledilemeyeceğini bilen aziz milletimize, İstanbul hadiselerinin mesuliyetlerini tahmil edemeyiz.”

Aynı gün gazetede “*Sayın Faiz Kaymak Yine Ölümle Tehdit Edildi*”⁴⁵ başlığıyla yayınlanan bir haber ile Kıbrıs Türk Kurumları Federasyonu (KTKF) Başkanı Faiz Kaymak’ın aldığı bir tehdit mektubuyla yeniden tehdit edildiğini öğreniyoruz. Leymosun’dan postalanan ve imza yerine EOKA rumuzu taşıyan mektubun, el yazısıyla ve İngilizce olarak yazıldığı belirtilerek tam metni yayınlanıyor: “*Kaymak, Türkiye’den hoş geldin. ENOSİS aleyhinde mücadeleye devam ettiğin takdirde Lefkoşa şubemize mensup birisi tarafından öldürüleceğini biliyor musun?*”

Bu şekilde tehdit alan KTKF Başkanı Faiz Kaymak’ın İstanbul ve İzmir’de meydana gelen eden olaylar dolayısıyla Başbakan Adnan Menderes’e gönderdiği ve aşağıda metni bulunan telgrafı, 11 Eylül’de *Halkın Sesi* Gazetesi, “*Federasyon Başkanının Başvekilimize Gönderdiği Telgraf*”⁴⁶ başlığı ile sütunlarına taşıyordu;

“Sayın Başvekilimiz Adnan Menderes, Ankara

İstanbul ve İzmir’de vukua gelen müessif hadiseden duyduğumuz teessür ve üzüntü çok büyüktür. Kıbrıs Türkleri Hükümetimizin teessüf ve teessürlerine kalben iştirak ederler.

K.T.K.F. Başkanı

Faiz Kaymak”

Gazete ayrıca aynı gün verdiği “*Pertev Paşa Türbesi’nde EOKA*”⁴⁷ başlığıyla verdiği haberde, Magusa’daki Maraş bölgesinde bulunan Pertev Paşa Türbesi’nin EOKA’cılarının tecavüzüne maruz kaldığını, türbenin duvarı ile civarındaki bütün yollara büyük harflerle EOKA

⁴⁵ “Sayın Faiz Kaymak Yine Ölümle Tehdit Edildi”, **a.g.e.**, 10 Eylül 1955.

⁴⁶ “Federasyon Başkanının Başvekilimize Gönderdiği Telgraf”, **a.g.e.**, 11 Eylül 1955.

⁴⁷ “Pertev Paşa Türbesi’nde EOKA”, **a.g.e.**, 11 Eylül 1955.

ve Diġenis kelimeleri yazıldığını duyuruyordu. Aynı gazetede, “VOLKAN İhtar Ediyor” başlıklı haberde de; “EOKA’ya karşı kurulduğunu iddia eden VOLKAN, geçen gün dağıttığı kağıtlarda herhangi bir Türk’e dokunmanın misilleme hareketiyle karşılanacağını EOKA’ya kati bir lisanla ihtar etmektedir” şeklindeki uyarıyı yansıtıyordu.

14 Eylül tarihli Halkın Sesi gazetesi, “Menderes Millet Meclisi’nde Dedi ki: Düşman, düşman kılığı altında gelse hadise böyle olmazdı”⁴⁸ başlığıyla, Başbakan Adnan Menderes’in 13 Eylül 1955’de TBMM’de yapmış olduğu; “Muhterem Arkadaşlar, 6 Eylül hadiselerinin bütün vicdanlarımıza, millî vicdana telkin etmiş olduğu teessürü ifade ederek sözlerime başlıyorum. Mağdurlara ve mağdurların hepsini ihtiva eden ve en başta kadre uğratılmak istenen Türk milletine geçmiş olsun derim. Bugünkü toplantımızın sebebi bilindiği gibi ilan edilmiş olan örfî idarenin yerinde olup olmadığı BMM’de tespit edilip bir neticeye bağlanması hususudur. Şayanı şükran olarak arz edeyim ki söz alan hatiplerin büyük ekseriyeti, hemen hemen hepsi örfî idarenin lüzumlu olduğu kanaatini ifade ettiler. Ve bu suretle memleketin hayati menfaatlerine taalluk eden hususlarda parti farkı gözetmeksizin birleşmenin güzel bir örneğini vermiş oldular. Bu arada uzun bir zamandır devam eden bir itiyat olarak biraz da partiler nam ve hesabına kendi tarafına çekmek gibi bir gayret görüldü... Bir noktanın açıklanması lazım gelir. Umumi kanaat odur ki, polis ve emniyet kuvvetleri vazifesini yapmamıştır. Bir kül olarak bunu böyle mütalaa etmek doğru değildir. Bu bir hakikatin ifadesini teşkil etmemektedir. Hadiseye tekaddüm eden zamanı gözümüzün önüne getirmek icap eder...” şeklindeki konuşmasının bir kısmını okuyucularına duyuruyordu.

Aynı gün bu haberle ilgili olarak *Halkın Sesi*’nde, Yunan basınının, Adnan Menderes’in açıklamalarını tatminkar bulmadıklarını ilan ettikleri ve Türkiye’de meydana gelen olayların Kıbrıs meselesinde Yunan hükümetinin takip ettiği siyasetin sonucu olarak vasıf-

⁴⁸ “Menderes Millet Meclisi’nde Dedi ki: Düşman, Düşman Kılığı Altında Gelse Hadise Böyle Olmazdı”, a.g.e., 14 Eylül 1955.

landırılışını özellikle protesto ettikleri haberi, “*Yunan Matbuatı Menderes’in Beyanatını Beğenmedi*” başlığıyla aktarılıyor ve “*Daima büyük devletlerin bir oyuncak ve kuklası olarak siyaset sahnesinde görünmüş ve devletlere hizmeti kendi çıkarı ile telif etmiş olan Yunan hükümeti, bu sefer yine sahnededir. Var gücüyle Orta şarkın ve hür dünyanın huzur ve sulhunu kundaklamaya çalışıyor. İstiklal harbine kadar ipin ucunu tutan İngiltere, bu sefer ipin ucunu elinden kaçırdı. Eskiden de arada sırada böyle olurdu. Bazen bizim doğuştan kukla, Rus çarlığına alet olurdu. Tarih bir tekrirdür derler ki, doğrudur. Galiba ipin ucu yine ona geçti. Allah sonunu hayır eyleye...*” şeklinde bir yorum ekleniyordu.

Adnan Menderes’in TBMM’nde yapmış olduğu konuşmayla ilgili olarak Özker Yaşın imzasıyla “Düşünceler” köşesinde 15 Eylül’de yayınlanan “*Başvekilimizin Konuşması*”⁴⁹ başlıklı yorumda, Menderes’in yaptığı konuşma ile bütün hür dünya milletlerine son müessif olayların asıl sebeplerini açıklamış olduğunu, Anavatanın meseleyi ne kadar ciddiye aldığını açıkça gösterdiğini belirtiyor ve Menderes’in konuşmasındaki; “*28 Ağustos’ta Kıbrıs’ta bir katliam meydana geleceği şayiaları bütün vicdanları tevhiz eylemişti. Bunu haklı bir protesto ile karşılamak için bir takım gayretler sarf ediliyordu. Bir takım teşekküller faaliyetinde bulunuyordu. Talebe cemiyetleri, Kıbrıs cemiyetleri, mevcut kanunlarımızın himayesi altında kurulmuş cemiyetler muzur eşhasa meydan vermiş oldu.*” dedikten sonra iyi bir temennide bulundu; “*Gelmiş geçmiş hadiselerden yeni müsübetler değil, dersler alarak her iki tarafında bunun zararlarının yanında ayrıca uzak bir atide daha büyük, daha elemli hadise olmayacak bir netice elde etmesi arzu olunur.*” şeklindeki bölümüne yer verilerek bu konuşmanın Yunanistan’daki diplomatları memnun etmemesi; “*Öyle ya onların bütün gayeleri, Yunanistan’ın başına yeni belalar açmak olduğuna göre başka türlü hareket etmeleri beklenmezdi. Şimdi Mareşal Papagos hasta döşeginden doğrulmuş harıl harıl Başvekilimize cevap hazırlıyormuş. Keskin sirke küpüne zarar demişler. Elbet bu durumdan yine*

⁴⁹ “Başvekilimizin Konuşması”, a.g.e., 15 Eylül 1955.

Yunanistan zararlı çıkacaktır. Şimdilik bekleyelim...” sözleriyle eleştiriliyordu.

Halkın Sesi gazetesi 16 Eylül’de “*Kıbrıs Radyosunun Haberleri*”⁵⁰ başlığıyla bir başmakale yayınlıyor ve İngiliz Yönetimi kontrolündeki radyonun yayınlarını eleştiriyordu. Makalede; Londra’da toplanarak Yunanistan’ın mesnetsiz ve çürük iddiaları ile dağılan üçlü konferansın başlamasından itibaren, Kıbrıs Radyosu’nun haberlerine bilinmez bir hal olduğu, önce Türkiye Başdelegesi Zorlu tarafından çürütülen self determinasyon lehinde İngiliz ve Yunan basınında çıkan haberleri, Türk tezinin aksi olan yazı ve yorumları bol bol her haber bülteninde vermeye başladığı, şimdi de İstanbul ve İzmir’deki 6 Eylül hadiselerine dair Yunan hükümeti yazı ve yorumlarını, Kıbrıs Başdespotu Makarios’un bilmem hangi manastırda ne dediğini ballandıra ballandıra anlattığı belirtilerek, yıllardan beri Balkan, Makedonya ve sair ülkelerdeki Türklere reva görülen zulümleri bir satırla olsun anmaya lüzum görmeyen ecnebi basın ve ajanslarının şimdi mal bulmuş mağrubi gibi sırf asil Türk Milletini lekelemek kastı ile şişire şişire bitiremedikleri 6 Eylül hadiselerini, Kıbrıs Radyosu ile aynı tempoda yaymakta ve belki de bilerek veya bilmeyerek gayeye hizmet etmekte olduğu ifade ediliyordu. Makale eleştirilerini;

“Bundan başka Sayın Menderes’in ifadesiyle “Bir kasaba papazının” herhangi bir yerde mırıldandığı palavralara varıncaya kadar aynen neşreden Kıbrıs Radyosu, yine kim bilir ne gibi tesirler altında kalarak self determinasyon ve dolayısıyla Enosis propagandasına sinsice yer mi vermektedir?”

Bütün bu ibretamiz olayları biz şimdiye kadar sabır ve tahammül ile takip ettik. Kıbrıs Radyosu, kendisine kurşun sıkanların, dinamit koyanların meddahlığını yapıyor. Nerede bir Türk aleyhtarı haber ve yorum bulursa onu hemen neşretmekte bir beis görmüyor. Türkiye’de cereyan eden 6 Eylül hadiselerini gerek Türk hükümeti, gerek Türk basını ve halkı takbih etmişlerdir. BMM’nin 12 Eylül’de yaptığı fevkalade toplantıda

⁵⁰ “Kıbrıs Radyosunun Haberleri”, a.g.e., 16 Eylül 1955.

Sayın Başvekilimiz ile diğer hatipler hadiseyi izah ve teşrih ettiler. Bütün bunları aynı alıp vermek için haber verme vasıtalarını seferber etmekten çekinen Kıbrıs Radyosu, Atina'nın hadiseye dair olan tefsir ve kanaatlerini Atina'ya büyük bir sadakatle aynen aksettiriyor. Türk milletinin fikir ve yorumlarını ise, şöyle birkaç satırla adeta ehemmiyet atfetmezmişçesine geçiştiriyor.

Biz bugün bunların farkındayız. Kıbrıs Radyosu idarecileri herkesi kör, alemi sersem mi sanıyorlar? Bu açık tarafsızlığa son vermesini haberleri hakikatlerin ışığı altında tetkik ederek kılı kırk yarmasını Kıbrıs Radyosuna halisane ihtar etmek isteriz. Kıbrıs meselesinde yalnız Atina'nın değil, bir Ankara'nın tezi ve görüşü de vardır. Daha doğrusu sadece Ankara'nın mütalaası her şeye hakimdir. Bunu üçlü toplantıda Türkiye delegeleri herkese açıkça izah ettiler. Bundan habersizmiş gibi davranarak hadiseleri tek taraflı olarak aksettirmeye çalışmak, yirminci asrın tarafsız olması icap eden radyo neşriyatına her halde aykırıdır. Kıbrıs Radyosu'nu doğru yola davet ederiz." sözleriyle tamamliyordu. Gazete Kıbrıs Radyosu ile ilgili ilginç bir haberi de "Beyoğlu Valisi" başlığıyla sütunlarına taşıyordu.: "Kıbrıs Radyosu geçen gün şöyle şaheser! bir haber yayınladı. "Beyoğlu Valisi, İstanbul Emniyet Müdürlüğüne tayin edildi." Gördünüz mü mühim haberi siz? Beyoğlu Valisi, Fatih Valisi, Kadıköy Valisi, Adalar Valisi ve İstanbul'un Diğer semtlerinin valileri de varmış da haberimiz yok! Desenize İstanbul'un sempatik Valisi Sayın Prof. F.K.Gökay'ın pabucu dama atıldı. Bu şaheser haberi eğer Sayın Gökay işitmiş olsa idi derhal taşı gedigine yerleştirdi: "Ben İstanbul'un Cumhuriyet Reisiyim baylar!"

KIBRIS RUM BASININDAKİ YANSIMALAR

7 Eylül 1955 Çarşamba gününe ait *Eleftheria* gazetesi; Atina radyosu kaynaklı haberinde Londra'daki üçlü konferansın Çarşamba veya Perşembe günü sona ermesinin muhtemel olduğunu, Atina'nın Ethnos gazetesinin, Türk heyetinin ayrılık hazırlıklarına başladığını yazdığını bildirmekteydi. Ayrıca Atina'dan alınan bir habere göre,

Amerika'nın BM delegasyonu çevrelerinden gelen haberlerin, Washington'un hala Kıbrıs meselesinin BM'de müzakeresini istemediği ve aynı habere göre, Türkiye ve İngiltere'nin, BM'de Kıbrıs davası aleyhindeki propagandalarına hız verdikleri şeklindeydi⁵¹.

Aynı tarihli Ethnos gazetesi de Atina radyosunun Selanik'teki Türk Konsolosluluğunda meydana gelen patlama olayıyla ilgili olarak verdiği haberi aynen aktarmaktaydı. Habere göre, Yunan İçişleri Bakan Yardımcısı Kalancis, hadisenin faillerinin komünist veya "intelligence service" ajanları olabileceğini iddia etmekteydi. Ve yine Kalancis'e göre, patlayan bomba kesinlikle bir Yunanlı tarafından atılmamıştı. Liberal Demokrat Partisi Başkanı Sofoklis Venizelos da hadise hakkında beyanatta bulunmuş ve "Yunan milletinin yüksek adet ve geleneklerine aykırı olan bu hareketi" şiddetle tekbih etmekteydi⁵².

Neos Demokratis gazetesi de 7 Eylül tarihli baskısında; mukadderata hakimiyet tabirinin üçlü konferans lügatından yavaş yavaş kalkmaya başladığını ve bunun yerini muhtariyet kelimesinin aldığını iddia etmekte ve mütemadiyen tavizlerde bulunmaya devam eden Yunan hükümetine çok şiddetli bir dille hücum etmekteydi. Gazetenin iddiasınca bütün Elen dünyası Yunan hükümetinin takındığı tavrıdan endişe duymaktadır. Gazeteye göre, Zorlu "muhtariyet yok" diye bağırırken, Stefanopulos da neredeyse "aman efendim" diyerek muhtariyeti elinden bırakacak durumdadır⁵³.

8 Eylül 1955 tarihli Rum gazetelerinin en önemli haberi, Türkiye'deki nümayişlerdi. Gazeteler, "*çalgın bir Türk kalabalığının bu şiddet hareketleri*" hakkında Royter Ajansı ile Atina Radyo ve gazetelerinden aldıkları haberleri ayrıntılarıyla yayınlamaktaydılar.

⁵¹ **Eleftheria**, 7 Eylül 1955.

⁵² **Ethnos**, 7 Eylül 1955.

⁵³ **Neos Demokratis**, 7 Eylül 1955.

Eleftheria gazetesinin Atina muhabirinin bildirdiğine göre, Londra'nın Daily Telegraph gazetesinin İstanbul muhabiri gazetesine telefonla şunları bildirmişti; "Polisin pasif vaziyeti karşısında bir Türk kalabalığı Rumlara ve Avrupalı azınlıklara karşı hücum etmektedir. Kalabalık şehrin idaresini eline almış gibidir. Nümayişçiler, Rum, Avrupalı ve Amerikalılara ait dükkanları yakıp yıkarken polis bu çılgın kalabalığa müdahale edemiyor. İlgili makamlara telefon ediyor, bir cevap alamıyoruz. Emniyet kuvvetleri bütün kontrolü elinden kaçırmış gibidir."⁵⁴

Vima gazetesinin İzmir'den aldığı bilgilere dayanarak yaptığı 8 Eylül tarihli habere göre; Türkler şimdiye kadar görülmemiş Yunan aleyhtarı barbarca hareketlere tevessüf etmişlerdir. Yunanistan'ın İzmir Başkonsolosu Marios Zaferiu, nümayişçiler Konsoloshaneye hücum edip yakarlarken arka kapıdan ailesi ile birlikte kaçmaya muvafak olmuş ve daha sonra iki Türk polisine hüviyetini açıklayarak onların muhafazası altında konsoloshaneye dönmek istemişse de polis memurları kendisine kaçmasını ihtar etmişlerdir. Bunun üzerine Başkonsolos atlı bir arabaya binerek Yunanistan'ın NATO'ya mensup bir şahsiyetinin evine sığınmaya gitmiştir. Başkonsolos bu evden telefonla İzmir Valisi'ni aramış, fakat bilinmeyen sebeplerden dolayı Vali kayıplara karışmış, bulunamamıştır. Bunun üzerine Başkonsolos Marios, İzmir Askeri Komiseri'ne müracaat etmiş ve Komiser, mezkur eve muhafızlar göndermiştir. Bu hususta açıklamada bulunan Yunan Savunma Bakanı ve İçişleri Bakan Vekili Kanellopulos, İzmir Valisi'nin kendini kaybetmekten başka tedbir bulmayışından bahsetmiş, buna karşılık Yunanistan'da gerekli tedbirlerin alınmış olduğuna işaretle olayların "kendiliğinden oluştuğunu" iddia etmiştir. Aynı gazetenin muhabirinin telgrafla bildirdiğine göre, Selanik'teki patlama, Türk Konsoloshanesi içindeki bir şahsın işidir. Çünkü ora-

⁵⁴ **Eleftheria**, 8 Eylül 1955.

daki bekçiler ne şüpheli bir hareket sezmişler, ne birisinin içeri girdiğini görmüşler, ne de herhangi düşen bir şeyin gürültüsünü işitmişlerdir⁵⁵.

Ethnos 8 Eylül'deki haberinde; Yunan mallarına yapılan zararın milyonlarca dolara karşılık geldiğini bildirmektedir. Ayrıca haberde, Üçlü Londra Konferansı'nın ve müzakerelerin Kıbrıs meselesini halledilmeden kesildiği belirtilmektedir⁵⁶.

Aynı gün Neos Demokratis, Türkiye'deki nümayişleri şu başlıkla haber yapmaktaydı: "*Türkiye'de şövenistlerin Yunan aleyhtarı şiddetli tezahüratı Kıbrıs üzerindeki İngiliz hükümrânlığına hizmet gayesi gütmektedir*"⁵⁷. Gazete, Selanik'teki Türk Konsolosluğu'nda meydana gelen patlama ile Türkiye'deki nümayişleri komünist tahriklerin neticesi olarak vasıflandıran Yunan ve Türk hükümetlerinin bu iddialarını gülünç bulmaktaydı. Gazete, Türkiye'deki nümayişleri haklı göstermek isteyen ve bunların aynı zamanda EOKA'nın Kıbrıs'taki esrarlı infilaklarına karşı bir misilleme hareketi olarak vasıflandıran BBC Radyosu'na şiddetle hücum etmekte ve Kıbrıs Rumları ile Türklerini emperyalistlerin kurdukları tuzaklara karşı uyanık ve anlayışlı olmaya davet etmektedir. Yani gazete, Türkiye'deki nümayişlerin emperyalist İngilizler tarafından kışkırtıldığını iddia etmektedir. Neos Demokratis'e göre, Kıbrıs meselesinin halkın arzusuna göre halledilebilmesi için birlik halinde BM'e gitmek gerekmektedir.

SONUÇ

Görüldüğü gibi gerek Londra Konferansı, gerekse 6-7 Eylül olayları Kıbrıs basınında; hem Türk, hem de Rum Toplumunun yakın ilgisini çekiyor ve gazetelerin öncelikli haber ve makalelerini oluşturuyordu.

⁵⁵ **Vima**, 8 Eylül 1955.

⁵⁶ **Ethnos**, 8 Eylül 1955.

⁵⁷ **Neos Demokratis**, 8 Eylül 1955.

Bu olayların önemini, müteakiben gelişen olaylar daha iyi ortaya koymuştur. Nitekim 1955 yılından itibaren Türkiye, kendi istemi dışında da olsa etkin bir aktör olarak Kıbrıs sahnesindeki yerini alıyordu. Bu açıdan Londra Konferansı Kıbrıs için önemli kilometre taşlarından biri olarak kabul edilmelidir.

Londra Konferansı'nın olumsuz şekilde sonuçlanmasından sonra İngiltere, Kıbrıs'ta özerk yönetim kurmak için çalışmalara başlamıştır. Bu çalışmaların sonucunda, Londra ve Zürih antlaşmaları süreci yaşanmış ve 1960 yılında da bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmuştur. Kıbrıs'ta cumhuriyetin hazırlıkları sona doğru gelirken, Türkiye'de 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi meydana gelmiş, Kıbrıs sürecini yürüten DP iktidarı devrilmiş, Darbe sonrasında başta Adnan Menderes ve Fatin Rüştü olmak üzere DP ileri gelenleri tutuklanmıştır. Kurulan Yassıada Mahkemelerinde açılan 19 davadan bir tanesi de 6-7 Eylül olayları olmuştur⁵⁸. Olaylar çerçevesinde Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Celal Bayar yargılanmıştır.

⁵⁸ Nasrullah Uzman, "İktidardan Muhalefete M. Fuat Köprülü'nün Siyasî Mücadelesi (1956-1966)" **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, c.7, Sayı 13, Ankara, Kış 2013.

KAYNAKÇA

1. ARŞİV KAYNAKLARI

Demokrat Parti Meclis Grubu Gizli Müzakere Zabıtları

Kıbrıs Türk Milli Arşivi

TBMM Zabıt Ceridesi

2. SÜRELİ YAYINLAR

Ayın Tarihi

Eleftheria,

Ethnos,

Halkın Sesi

Hürriyet

İstanbul Express

Milliyet

Neos Demokratis

The Times

Vima

Zafer

3. KİTAP VE MAKALELER

Dündar, Can, 6-7 Eylül Olayları Belgeseli

Gazioğlu, Ahmet, İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952) Enosis
Çemberinde Türkler, Lefkoşa, 1996.

Göktürk, Turgay Bülent, Türkiye'nin 1974 Öncesi Kıbrıs Politikası,
Vizyonu ve Uygulamaları, Güneş Yayınevi, Gazimagusa, 2014,

Özün, Tahsin, **Mustafa Kemal'den Atatürk'e**, İstanbul, 1981.

Uzman, Nasrullah, “İktidardan Muhalefete M. Fuat Köprülü’nün Siyasi Mücadelesi (1956-1966)” **Gazi Üniversitesi Akademik Bakış Dergisi**, c.7, Sayı 13, Ankara, Kış 2013.

Yaşın, Mehmet, **Kıbrıslı Türk Şiiri Antolojisi**, İstanbul, 1994

“Halkı bilgilendirici olması, tarihe tanıklık etmesi itibariyle gazete ve gazetecilerin sorumluluğu büyüktür. Zira üstlendikleri görev; hâli, istikbâle, gelecek kuşaklara aktarma görevidir. Ancak basın tarihinin pratiğinde ‘basının bu ideal rolü’ zamanla erozyona uğrayacak; erozyonla birlikte gazetenin, gazetecinin başka bir veçhesi ortaya çıkacaktır. Bu veçhe; basının, ideal rolü, yani toplumu ihya ve ıslah edici rolü yanında ifsat edici veçhesidir.

Zaman içinde elde ettiği güçle basın; geleneklerle, toplumun değer yargılarıyla ve inanç esasları ile çatışır/çatışabilir. Bu çatışmada galip taraf basındır. Tahrip eder, toplumu sürükler, ahlâkî kuralların sınırlarını zorlar ve çoğu zaman bu sınırları aşar.

Basın, algı oluşturma gücüne ve yeteneğine sahiptir. Görsel medya, akan zaman içinde elde ettiği etki ile “akı kara; karayı ak” gösterebilir. Algı, her ne kadar zamanımızın bir kavramı gibi gözükse de aslında bu kavram, öteden beri insanlık tarihi kadar eskidir; çünkü algı, propagandanın özüdür. Günlük hayatta kanıksanan basının bu etkisi tarihte, bilhassa yakın tarihimizde de görülür: Basın, siyasî ve toplumsal gelişmelere; ekonomik süreçlere etki yapan önemli bir kurumdur. Osmanlı döneminde toplum hayatına devlet eliyle giriş yapan basın, 1860 yılından itibaren şahsi teşebbüs vasıtasıyla gelişmesini sürdürmüştür.”

Elinizdeki bu 3 ciltlik kitap, Merkezimiz, Elazığ Valiliği, Elazığ Belediyesi ve Fırat Üniversitesi iş birliğiyle 19-21 Ekim 2016 tarihinde Elazığ’da düzenlenen Türk Basın Tarihi Uluslararası Sempozyumu’na aittir.

19. yüzyıl ortalarından 21.yüzyılın başlarına kadar basının etkileri, gelişimi, toplumsal hayata müspet ve menfi yönlerden katkısı gibi hususlar, bu uluslararası sempozyum ile tartışmaya açılmış ve elinizdeki bu kitapla tarihi boyunca basın, ulusal ve yerel olmak üzere, bütün yönleriyle ele alınmıştır.

ISBN:978-975-16-3459-7 (Tk.)
978-975-16-3461-0 (2.c.)

9 789751 634610